

CARTAGENA, Bartolomé

Expositio titulorum iuris canonici :
in qua omnes eiusdem iuris rubricae &
rubricarum termini, per quasdam utiles
observationes elucidantur / auctore...
Bartholomaeo Cartagena... -- Lugduni :
Sumptibus Ludovici Prost..., 1624

[8], 482, [68] p., +4, A-Z8, 2A-2L8,
2M3 ; 8°

Marca de imp. en port.

1. Derecho canónico 2. Zuzenbide
kanonikoa I. Título

R-6182 Ejemp. falta de port. -- Datos
tomados de CCPB, 54432. -- Enc. perg.,
deteriorada

V.
BARTHOLOMÆVS

CARTAGENA VALEN-
TINVS ORCELITANVS,

Candido Lectori
Salutem.

ON est mihi à memo-
ria longè alienū (can-
didissime Lector) duo
librorū genera in vsu
apud antiquos extitisse, vt de ope-
ribus splendidissimi philosophiæ
luminis Aristotelis multi conte-
stantur: habuit enim Philosophus
quædam opera Exoterica dicta,
alia Acroamatica nūcupata. Exo-
terica, libri erant populares &
communes de rebus facillimis
disputantes, stilo & modo pro-
cedendi

cedendi vulgari, & ita faciles ut
etiam ab imperitis, & illiteratis
hominibus facile caperentur. A-
croamatica verò, libri difficilli-
mi, & profundissimi extiterunt,
stilo & modo procedendi diffi-
cillimo compositi, ut solum in
vnaquaque arte peritissimi homi-
nes eorum profundissimas dif-
ficultates percipere potuissent.
Quibus rectè perpensis nulli erit
dubium, libros Acroamaticos &
difficiliores pro peritioribus &
doctioribus in vnaquaque arte
hominibus fuisse compositos: E-
xotericos verò & faciliores, pro
imperitis, & in vnaquaque scien-
tia tyronibus extitisse cōscriptos.
Qua librorum, ac personarum
distinctione & varietate minimè
perpensa, multoties iuniores malè
libro

librorum qualitatem & æstimationem diiudicare solent: hincque fieri sæpissime solet, vt periti homines libros in sua arte faciles, & pro tyronibus prima rudiméta pertractantes, inutiles dicant: imperiti verò & tyrones, libros alios arcana altissima, & recondita artis mysteria continentes facile contemnant: & tamen omnes debito perpensi libramine vtilis ac necessarij videntur: illi pro edocendis & instruendis tyronibus, qui adhuc prima artis principia non salutarunt: hji verò pro adiuuandis & confirmandis peritis, qui & facilia callent, & difficilia non ignorant. Nos igitur hoc nostri ingenioli opusculum elaborantes, nolumus iuris Pontificij peritis aliquod adferre lu-

crum & emolumentum, cum so-
lum in eo faciliora huius iuris
principia contineantur : sed so-
lum iuris ignaros omni eiusdem
iuris cognitione destitutos , in-
struere intendimus. Exotericum
ergo nostrum opus est , facillima
pertractans , pro tyronibus insti-
tutum , stilo & methodo facili
elaboratum , ac denique nudam
& solam terminorum Iuris Ca-
nonici doctrinam continens: qua-
re (acutissime Lector) noli con-
temnere opusculum pro imperi-
tis editum , exotericum esse per-
pendens. Scio enim quantum sit
adlaturum commodum iis , qui
ius Pontificium nunc primum in-
cipiunt degustare , ac proinde
quanti habendum , quoties ter-
minorum eiusdem iuris oriatur
disputa

disputatio : in eo enim sunt omnes terminorum significationes, diffinitiones, ethymologiae, & diuisiones, vt ex operis progressu facile percipies. Vtinam in tuum cedat emolumentum, & in sanctissimæ ac indiuiduæ Trinitatis gloriam & honorem,
Vale.

Ioannes

IOannes Claudius de Ville in Sacra Theologia Magister, in S. Pauli Lugdunensis Canonicus, atque à D. Dionysio Simone de Marquemont, illustrissimo & Reuerendissimo Archiepiscopo in hac Diœcesi Lugdunensi, in librorum censuram incumbere iussi: Fidem facimus, nos hunc librum, cui inscriptio est: *Expositio Titulorum iuris Canonici, Auctore Doctore Bartholomeo Cartagena Valentino Orcelitano, &c.* vidisse: omniâque in eo Catholicæ, Apostolicæ, & Romanæ Ecclesiæ dogmatibus, Sanctorumque Patrum sanæ doctrinæ conformia contineri. Lugduni apud S. Paulum, Idib. Martiis, 1624.

DE VILLE.

EXPO.

EXPOSITIO
TITVLORVM
IVRIS CANONICI.
LIBER PRIMVS
Decretalium.

*De Summa Trinitate & Fide
Catholica.*

TITVLVS PRIMVS.

IVRIS Pontificij disputationem sus-
cepturus Decretalium Compiler, de summa Trinitate & Fide Catho-
lica primùm proponere voluit Ru-
bricam : quoniam summa Trinitas
omnium creaturarum est principium, & Fides Ca-
tholica omnium Christi fidelium firmissimum est
fundamentum. Vt igitur tanto principio, tantòque
fundamento hoc opus niteretur, à Rubrica de sum-
ma Trinitate & fide Catholica disputationem ag-
greditur.

Quare sit prima obseruatio. Hoc nomen, Summa,
dupliciter accipitur. Primò adiectiuè, & sic deriuat-
ur à nomine summus, a, um. & significat rem altis-

A siman,

simam, & præstantissimam. Secundo sumitur substantiuè, qua ratione aliquando significat collectionem multorum numerorum, aliquando compendium eorum quæ diffusè alicubi tractantur. Et hinc est quod solent Doctores aliquos libros compendiosos appellare summas, vt summa Hostiensis, & summa Azonis. Et hinc etiam est quod aliqui Canonistæ appellant summam id quod alij vocant conclusionem. In hoc tamen titulo accipitur summa solum in prima significatione.

Secunda obseruatio, hoc nomen Trinitas significat idem, quod trium vnitas: quæ trium vnitas, licet possit conuenire multis rebus, vt tribus hominibus, & tribus lapidibus: tamen hic solum accipitur pro Trinitate diuina, quæ est vnitas trium personarum Diuinarum in vna essentia, & natura diuina. Consistit namque hoc mirabile, & profundissimum mysterium Sanctissimæ Trinitatis in tribus personis, scilicet, Patre, Filio & Spiritu Sãcto in vna natura, & essentia: sunt enim tres personæ, & vnus Deus, vt multis in locis sancta confiteretur Ecclesia præsertim in Athanasij Symbolo, ibi. Fides autem Catholica hæc est, vt vnum Deum in Trinitate, & Trinitatem in vnitate veneremur, neque confundentes personas, neque substantias separantes: alia est enim persona Patris, alia Filij, alia Spiritus sancti. In hoc ergo titulo Trinitas solum accipitur pro diuina Trinitate, vt diximus: nam ideo in Rub. dicitur. De summa Trinitate, quasi dicat, non agimus de qualibet Trinitate, sed de summa, vt notat Abb. in hac Rubric. versic. & pro intellectu.

Tertia obseruatio. Fides multas habet significationes: nam primò iuxta nominis Etymologiam significat, quod fiat id quod dicitur, vt in promissione,

sione, vbi qui promittit aliquid facturum, dicitur dare fidem, & qui non adimplet promissum, dicitur infidelis. Secundò significat credulitatem qua credimus esse vera quæ non videntur, & ab aliquo dicuntur, cap. in domo. versic. etsi abiero. de pœnitentia, distinctione 4. vnde Hispanè dicitur. *Dar fee*, pro eo quod est credere. Tertio significat conscientiam, vt in illa auctoritate ad Rom. 24. Omne quod non est ex fide, peccatum est: & hinc est quod bona fides significat bonam conscientiam, vt in reg. bona fides, de reg. iur. lib. 6. & mala fides significat malam conscientiam, vt in cap. possessor. eodem titulo lib. 6. Quarto significat æquitatem: qua ratione dantur quædam actiones quæ appellantur actiones bonæ fidei, id est actiones æquitatis. §. actionum autem, Inst. de actionibus. Quintò significat quandam virtutem Theologicam à Deo hominibus in baptismo infusam, qua credimus ea quæ sunt de fide, & de qua fideles loquuntur quando dicunt tres esse virtutes Theologicas, scilicet, fidem, spem, & charitatem. Sextò & vltimò significat id quod per fidem creditur, vt articulos fidei & alia similia, qua ratione dicitur in Athanasij Symbolo. Hæc est fides Catholica. Id est, hæ sunt res, quæ creduntur per fidem Catholicam. In hoc ergo tit. accipitur fides in vltima solum significatione: nam solum in eo agitur de rebus quæ creduntur, vt ex toto tit. facile colligere poteris.

Quarta obseruatio. Hoc nomen, Catholicus, est dictio Græca, quæ Latinè significat idem quod vniuersale seu generale. Vnde quia fides nostra generalis est, proinde Catholica appellatur, & dicitur in rubrica, de fide Catholica, quasi dicat, hic agimus de fide, & non de quacumque, sed de Catholica.

Quod autem Fides generalis sit pater, nam de ea prædicantibus Apostolis dicitur in Regio poëmate, In omnem terram exiuit sonus eorum.

Hic titulus continet duo capita, habetur in Sexto, & Clementinis. De eius materia disputatur cap. ultimo de consec. dist. 3. c. penult. & ult. de consecr. dist. 5. cap. qui Episcopus. dist. 23. & dist. 22. per totam. Quod in hoc titulo disputatur, est. Primò, de summa Trinitate & de diuinis personis. Secundò, de eorum operibus, & articulis fidei: Et tertio de sacramento Baptismi, Pœnitentiæ, & Eucharistiæ. Sensus autem huius rubricæ qui ex superioribus colligitur talis est, De summa Trinitate, id est, de vltima trium diuinarum personarum vnitate. Et, De fide Catholica, id est, de ijs quæ creduntur per Fidem Catholicam.

De constitutionibus. Tit. II.

PRima obseruatio. Iacto fundamento in titulo superiori, tam de iure scripto quàm non scripto disputaturi sumus; & quia scriptum nobilius est non scripto, prius de iure scripto agendum erit: & sic de constitutionibus, quæ inter iura scripta principem obtinent locum. Constitutio ergo dicitur, à con, quod est simul, & statuo, statuis, quasi dicatur, simul statuitio. Vel dicitur à nomine, communis & commune, & statuo, statuis, quasi dicatur, communis statuitio. Sed primam etymologiam impugnat Felinus in hac rub. versic. sed quod imo, quia non semper constitutio simul statuit, cum possit Princeps solus sine consilio constitutionem facere. Secundam verò ego sic reijcio, quia non semper constitutio est communis statuitio, cum multæ
sint

sint constitutiones particulares, vt probatur in §. sed & quod principi. Inst. de iure naturali. Cæterum ijs non obstantibus vtraque etymologia optima est: nam non est necessarium quòd etymologia vocabuli sit æqualis cum illius significatione, vt patet in hoc nomine lapis, qui dicitur à læsione pedis, & tamen multa lædunt pedem quæ non sunt lapides, & multi lapides non lædunt pedem.

Secunda obseruatio. Cõstitutio hac ratione diffinitur: Constitutio est lex scripta:quam definitionem tradidit Isidorus in cap.lex. distin.1. Sed melius diffinitur sic: Constitutio est quod Princeps (sive secularis sive ecclesiasticus) per epistolã constituit, vel cognoscens decreuit vel edicto præcepit. d. §. sed & quod princip. Inst. de iure naturali. & l. 1. ff. de constitutionibus principum. Sub qua diffinitione comprehenduntur tam generales constitutiones, quæ faciunt legem, quàm particulares, quæ priuilegia vocantur. Tu autem si volueris solam constitutionẽ generalem, de qua in hoc tit. agitur, diffinire, sic commodè poteris: Constitutio est quod Princeps per epistolam constituit, vel cognoscens decreuit, vel edicto præcepit ad communem omnium vtilitatem. Ex quibus collige, quòd constitutiones sint idem quod Principum placita, vt in dict. §. sed & quod principi. Inst. eod.

Tertia obseruatio. Ex Abb. in hac rubr. vers. circa primum. notandum est, quod constitutio potest sumi duobus modis. Primo strictè & propriè, & sic tantum comprehendit constitutiones factas à Principe. Secundo modo largè & impropriè, & sic comprehendit etiam constitutiones factas ab inferioribus à Principe veluti à Collegio, Vniuersitate, Episcopo, & alijs similibus, quæ neque profunt, ne-

que obsunt constitutionibus factis à Principe, nec ligant generaliter omnes, nisi in corpore iuris inserantur, nam tunc iam fiunt generales, vt in cap. cum omnes, cap. cum M. & cap. ex parte, infra isto titulo. In hoc ergo tit. constitutio largè & improprie accipitur, vt patet in dict. c. cum omnes, & in dict. c. cum M.

Quarta obseruatio. Octo sunt species constitutionis Ecclesiasticæ, vt colligitur ex glossa in verbo, omnes, cap. omnes dist. 3. scilicet, Canon, Decretum, Decretalis epistola, Sanctio, Pragmatica sanctio, Dogma, Mandatum & Interdictum. Canon est constitutio facta à Papa in Concilio generali. Decretum est constitutio quam Papa statuit de Concilio Cardinalium ad nullius consultationem. Decretalis Epistola est constitutio quam statuit Papa vel solus, vel de consilio Cardinalium ad consultationem alicuius. Sanctio est constitutio facta cum interpositione pœnæ, §. sanctæ quoque res, inst. de rerum diuisione. Pragmatica sanctio est constitutio facta ex causa agitata & discussa in Consistorio Papæ, gloss. verbo, per pragmaticam, in cap. peruenit. dist. vltima. Dogma est constitutio facta à Papa consistens in doctrina Fidei Catholicæ, cap. qui Episcopus dist. 23. Mandatum est constitutio consistens in doctrina de moribus, c. is igitur dist. 13. Interdictum denique est constitutio in qua nulla apponitur pœna, cap. interdixit dist. 32. Est tamen animaduertendum in fine huius tituli, quod constitutiones seculares quæcunque sint, siue in fauorem Ecclesiæ, siue aduersus, eam nunquam Ecclesiam ligant, nisi ab ea approbentur, c. quæ in Ecclesiarum, infra isto titulo, & ita Imperator Federicus cassas, & irritas denuntiavit omnes constitutiones Christianæ Ecclesiæ

clésiæ perniciosas. Auth. cassa, & irrita. C. de sacrosanctis Ecclesijs.

Hic titulus habet tredecim capita: habetur in Sexto & Clementinis: & de ipsius materia disputatur in iis distinctionibus, scilicet, in 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 9. 10. 13. 19. 20. 29. 30. & 38. per totum, & cap. ieiunium, distinctione 76. & cap. requiris. §. nisi rigor; vsque ad cap. etsi illa. 1. quæstione 7. Quod in hoc titulo disputatur, est, primò de valore constitutionum, secundò super quibus rebus statuuntur, tertio qui possunt constitutiones facere, quarto quomodo obligant, quinto quod constitutiones laycorum Ecclesiasticos non ligant, & denique de statutis Capitulorum aliqua dicuntur. Sensus ergo nostræ rubricæ talis est. De cõstitutionibus, idest de statutis factis à Principe, vel ab aliis inferioribus, vt ab Episcopo, Collegio, vel Capitulo, ad communem vel priuatam vtilitatem suorum inferiorum.

De rescriptis. Tit. III.

PRima obseruatio. Quoniam superfluum esset iura condere, nisi essent ministri qui illa executioni mandarent, vt dicitur in ca. commissa. de electione lib. 6. & hi ministri sæpissime per rescripta constituuntur, ideo agitur in præsentis tit. de Rescriptis. Vel continua sic: quoniam non omnes casus per constitutiones dirimuntur, l. neque. ff. de legibus, ideo præter constitutiones necessaria fuerunt rescripta, quibus singulorũ precibus, & consultationibus responderetur: quare cum egerimus de cõstitutionibus, agendũ est in præsentis de rescriptis, & licet in veterib. Codicib. hic tit. de rescriptis, & eorũ

interpretatione inscriberetur, tamen modo absolute de rescriptis inscribitur. Nomen autem rescripti varias habet significationes, quemadmodum & rescribere, nam primò significat in scriptis respondere literis alicuius, id est scribenti iterum scribere. Vnde Ovidius in epist. 1. in princ. *Nil mihi rescribas, attamen ipse veni.* Secundò significat reddere siue renuntiare, vt apud Terentium in Phormione, *Illud mihi argentum rursus iube rescribi.* Tertio denique significat responsum Principis factum in scriptis cum iurisdictione. In hoc ergo tit. solum capitur rescriptum in hac tertia significatione.

Secunda obseruatio. Rescriptum in hac eadem tertia significatione potest sumi duobus modis. Primo in cõmuni, & improprie, qua ratione comprehendit Priuilegium, Beneficium, Mandatum, & Motum proprium, quæ omnia improprie etiam rescripta appellantur. Secundo modo sumitur in particulari & proprie, qua ratione solum comprehendit responsum Principis, datum petenti ad obseruantiam iuris, & cum iurisdictione. In hoc ergo titulo sumitur rescriptum improprie, vt notat Abb. in hac rubr. nam in eo agitur etiam de priuilegio, vt in cap. cum ordinem infra, & de multis alijs, quæ non sunt proprie rescripta, vt patet in nigro.

Tertia obseruatio. Rescriptum proprie sumptum potest diffiniri hac ratione: Rescriptum est mandatum Principis, datum petenti cum iurisdictione ad iuris obseruantiam. In qua diffinitione illa particula, Mandatum Principis, habet vim generis, & aliæ vim differentie: nam dicitur, Datum petenti, vt distinguatur à motu proprio. Dicitur, Cum iurisdictione, vt distinguatur à simplici mandato, quod neque est ius, neque confert iurisdictionem, vt si
Princeps

Princeps committeret aliquod rescriptum alicui solum ad aliquid exequendum. Denique dicitur, Ad iuris obseruantiam, vt distinguatur à priuilegio, quod conceditur contra ius, cap. in ijs, de priuilegijs. & cap. priuilegia. d. 3. & vt distinguatur à beneficio quod datur præter ius. l. beneficium. ff. de constitutionibus principum. & docet Abb. in rubr. huius tituli.

Quarta obseruatio. Rescriptura duplex est, scilicet, gratiæ & iustitiæ. Rescriptum gratiæ est per quod Princeps aliquid gratiose concedit, vt si faciat gratiam de beneficio vacaturo. cap. gratia. isto titulo, lib. 6. Rescriptum iustitiæ est, per quod Princeps iustitiæ administrationem concedit, vt in cap. pastoralis. cap. sciscitatus. & cap. super literis. isto titulo.

Quinta & vltima obseruatio. Licet superior definitio rescripti à multis doctoribus tradatur, tamen mihi (si ita fas est loqui) nunquam placuit: existimo enim rescriptum male diffiniri, esse mandatum Principis datum petenti, &c. nam non est mādatum Principis, sed litera Principis: aliud enim est mandatum Principis contentum in litera Apostolica, & aliud litera ipsa, quæ mandatum continet. Quod sic esse sic ostendo. Primò ex Felino, qui in rubrica de Constitutionibus num. 5. disputans, an scriptura sit de essentia gratiæ Apostolicæ, ponit conclusionem, dicens quòd non, quia statim atque profertur gratia ab ore pontificis, iam datur gratia seu mandatum, & tamen adhuc non datur scriptura seu litera. Ex quibus sic argumentor. Statim gratia à Pontifice prolata iam datur mandatum Principis, datum petenti cum iurisdictione ad iuris obseruantiam, & tamen adhuc non est rescriptum, vt satis constat; ergo rescriptum non est mandatum,

sed potius litera ipsa in qua mandatum continetur. Secundo probatur. Si rescriptum esset mandatum Principis, & non scriptura ipsa, sequeretur, quod non esset constituendus titulus de rescriptis, distinctus à titulo de constitutionibus. Paret sequela: quia mandatum Principis continetur sub constitutione, & est constitutio Principis: nam est id quod Princeps per epistolam constituit vel cognoscens decreuit, vel edicto præcepit, ut dixi supra titulo de constitutione. Tertio probatur. Demus quod gratia fideliter & iuste fuit impetrata & concessa: & tamen in litera quæ super illa gratia datur, contineatur aliquod vitium quod faciat ipsam nullam. In quo casu sic argumentor. Iudices inferiores iudicabunt hoc rescriptum esse nullum & subreptitium, sed hoc non verificaretur, nisi de litera, ergo sola litera quæ continet mandatum erit rescriptum. Ex quibus colligo, quod in principio definitionis non debet dici, Rescriptum est mandatum Principis, sed prius erit dicendum, Rescriptum est litera Principis, &c.

Hic titulus continet 43. capita: habetur in Sexto, & Clementinis: & de ipsius materia disputatur 25. quæst. 1. & 2. per totum. Quod in hoc titulo de ipsis rescriptis disputatur, est, quomodo rescripta rumpantur, quomodo interpretentur, quid faciendum quando plura impetrantur: quomodo quis per rescriptum conveniatur: quomodo alicui per rescriptum beneficium detur: quomodo per rescriptum iudices constituentur: quæ clausulæ in eis soleant apponi, & alia similia. Sensus autem rubricæ est huiusmodi. De rescriptis, id est de literis Principis, datis petentibus, cum iurisdictione ad iuris observantiam & de alijs etiam literis, quæ non sunt proprie rescripta.

PRima obseruatio. Quoniam ius optimè diuiditur in scriptum, & non scriptum, §. constat. inst. de iure naturali, & actum est in superioribus de scripto, quod continetur in constitutionibus, & rescriptis, agendum est modò de iure non scripto, quod nihil aliud est quàm consuetudo. Dicitur autem consuetudo à con, & à nomine assuetudo, quasi dicamus consuetudo est còmunis assuetudo. Quæ duplex est, alia facti, quæ conuenit hominibus & animalibus: hominibus, vt in l. si seruus pluriū. §. si. ff. de legatis primo: & animalibus, vt in §. Pauonum. instit. de rerum diuisione. Alia vero est iuris. Quæ & duplex est, alia generalis Regni vel Prouinciæ, & alia particularis alicuius ciuitatis vel oppidi. l. circa 19. C. de locato. l. an in totum. 3. C. de edificijs priuatis. In hoc ergo titulo tantum disputatur de consuetudine iuris, siue sit generalis siue particularis.

Secunda obseruatio. Consuetudo alia est bona, alia mala. Bona est illa de qua communiter dicitur, consuetudo est altera lex, id est, vbi deficit lex, habet vim legis, & de qua etiam dicitur, quod est optima legum interpretis. Mala vero est illa, quæ à Doctorebus corruptela solet appellari, quia est contra leges, vel contra bonos mores. Inter quas hæc reperitur differentia, quod mala consuetudo nunquam facit ius, quantumuis diuturna sit, sed semper est radicatus extirpanda, glossa prima, capite primo, isto titulo. Bona vero consuetudo facit ius, saltem si duabus vicibus fuerit obseruata. lege tertia, in fine. C. de Episcopali audientia, capite ita nos. 25. quæstione 2. Quæ dicitur longa si fuerit decem annorum. §. 1. instit. de vsucapionibus. Et dicitur
vetustas

vetustas si fuerit tanti temporis, vt memoria non extet, glossa in rubric. C. quæ sit longa consuetudo. In hoc ergo titulo de bona, & mala consuetudine disputatur, vt ex diuersis capitibus luce meridiana clarius apparet.

Tertia obseruatio. Omnes Doctores solum definire solent bonam consuetudinem, quia mala consuetudo, consuetudo non est, sed corruptela, capite final. isto titulo. Diffinitio autem est huiusmodi: Consuetudo est ius non scriptum introductum diuturnis moribus illius populi qui iura condere potest, quod pro lege suscipitur, cum deficit lex. Hæc diffinitio est omnium exactissima, & conflatur ex illa quæ habetur in capite, consuetudo, distinctione prima, & ex illa quam ex Ioanne Andræa tradit Abbas in rubrica huius tituli, quarum neutra accurata est, vt ex istius explicatione colligere poteris: dicitur enim in ea, quod consuetudo est ius, quia ius est genus ad ius scriptum, & ad non scriptum, quod est consuetudo. Dicitur, non scriptum, vt distinguatur consuetudo à iure scripto, scilicet, à Legibus, Plebiscitis, Senatusconsultis, Principum placitis, Magistratum edictis, & responsis Prudentum. Dicitur, introductum diuturnis moribus, ad ostendendum discrimen quod reperitur inter legem & consuetudinem, quia lex vno momento conflatur, consuetudo verò multo temporis spatio. Dicitur, illius populi qui iura condere potest, quia populus qui non potest iura condere, non poterit facere consuetudinem quæ sit ius. Vnde hodie saltem de iure civili, quia populus omnem potestatem condendi leges in Principem transtulerit. §. sed & quod principi. Instit. de iure naturali. l. 2. §. hoc autem. C. de veteri iure enucleando. & l. final. C. de

C. de legibus. sequitur quod non possit consuetudinem facere, quæ vim legis possit obtinere, & ius non scriptum appellari. Et denique dicitur in definitione, quod pro lege suscipitur cum deficit lex, ut intelligamus bonam & veram consuetudinem non debere legibus obstare, sed potius pro lege sumi, ubi non erit lex.

Quarta observatio. Varij sunt effectus & virtutes consuetudinis, nam primò supplet, ubi lex deficit. cap. consuetudo. dist. 1. Item inducit extensionem ad similia. cap. cum olim. 6. isto tit. & cap. fin. dist. 11. Item interpretatur legem dubiam. l. si de interpretatione. 36. ff. de legibus. Item imitatur legem. §. ex non scripto. Inst. de iure naturali. Item legem confirmat l. 1. §. sed & si. C. de veteri iure enucleando. Et tandem legem corrigit & emendat. l. de quibus. ff. de legibus. & cap. fin. isto tit.

Hic titulus 11. habet capita, habetur in Sexto, & in Extravagantibus communibus, non verò in Clementinis: & de eius materia disputat cap. consuetudo. dist. 1. Quod in hoc titulo disputatur de consuetudine, est, quid possit fieri consuetudine, quæ consuetudines valeant, quæ consuetudines possint introuari & seruari, & an consuetudo deroget iuri, vel inducat peccatum. Sensus denique nostræ rubricæ est huiusmodi, De consuetudine, id est, de communi hominum assuetudine, seu usu, siue bono siue malo: nam de utroque, ut diximus, in hoc titulo disputatur.

De postulatione Prelatorum. Tit. V.

PRima observatio. Notandum est ex Rub. in præ-
senti, & eod. tit. lib. 6. & ex Abb. eadem rubric. in
princi

principio, quòd quia visum est de vtroque iure, scilicet scripto & non scripto, videndum est de ministris qui eadem iura tuentur. l. 2. ff. de origine iuris. & cap. vbi periculum. §. præterea. de electione. lib. 6. Et quia ij iudices seu ministri tribus modis assumuntur, scilicet, per postulationem, electionem, & translationem: ideo de ijs tribus, in tribus titulis sequentibus agendum erit, ita tamen vt à postulatione ducamus initium. Est tamen differentia inter tria prædicta quòd per postulationem de nouo quis promouetur, via tamen extraordinaria, & per electionem etiam de nouo quis promouetur, via tamen ordinaria. At verò per translationem de nouo quis promouetur, sed iam promotus ab vna Ecclesia ad aliam transfertur, vt infra dicemus. Quid tamen sit Prælatum, vide in titulo de supplenda negligentia prælatorum, obseruatione 2.

Secunda obseruatio. Postulatio duas habet significationes. Prima est, qua significat querelam vel petitionem factam in iudicio contra aliquem. Secunda est, qua significat petitionem illorum qui petunt in Prælatum illum qui habet aliquod impedimentum, in quo nisi dispensetur à superiori, scilicet à Pontifice, non potest promoueri. In hoc ergo titulo solum disputatur de postulatione, in secunda significatione.

Tertia obseruatio. Postulatio diffinitur à gloss. in cap. vnico isto tit. lib. 6. hac ratione: Postulatio est petitio gratiæ à superiori facta. Sed tamen hæc diffinitio, vt de se patet, non est recta. Quare aliter, & rectè cum Abb. in præsentibus rub. poterit diffiniri. Postulatio est petitio gratiæ à superiori facta de promouendo aliquem ad prælationem, ad quam de iure

iure communi propter defectum aliquem, vel impedimentum, eligi seu promoueri non poterat.

Quarta obseruatio. Licet olim iura promiscuè vterentur his vocabulis, postulatio, & electio, ut patet in cap. statuimus, distinctione 61. & cap. literas, distinctione 63. hodie tamen maxime differunt: Quare quinque proponere possumus differentias. Prima est, quod postulatio est inuenta propter incapaces, & ineligibiles, electio verò ad promouendum capaces, de quo vide lexicon iuris, verbo, postulatio. Secunda est quod postulatio solum potest confirmari à Papa, quia solus ipse potest remouere impedimenta iuris communis, electio verò potest confirmari ab alijs inferioribus, glossa in rubrica, lib. 6. in fine. Tertia est, quod per solam electionem initiatur vinculum matrimonij spiritualis inter electum, & suam Ecclesiam: non verò per solam postulationem inter postulatum, & suam Ecclesiam, glossa in verbo, eligo, capite vnico, libro 6. Quarta est, quod postulatio dependet à gratia superioris, si vult postulatum confirmare, vel reicere, electio verò non, sed debet superior necessariò electionem si bona fuerit confirmare, ut colligitur, ex Abb. hic numero 2. Quinta est, quod in postulatione non potest compelli superior, ut confirmet, tum quia est Papa, tum quia postulationis est gratia: at verò in electione, quia qui confirmat, non semper est Papa, potest compelli: & si distulerit confirmationem, potest ei præfiniri tempus, intra quod confirmet, quo transacto deuoluitur confirmatio ad superiorem, glossa in rubrica. hoc titulo, lib. 6. Inter quas differentias hanc solam affinitatem seu conuenientiam animaduertas volo, quod quemadmodum qui potest eligi, non potest postu-

postulari, & si postuletur, postulatio est nulla: ita etiam qui potest postulari, non potest eligi, & si eligatur, electio erit etiam nulla, gloss. verbo eligo, capite vnico, libro. 6.

Quinta obseruatio. Sex sunt genera personarum quæ propter aliquod impedimentum non possunt eligi, sed debent postulari, vt docet Lexicon iuris, verbo postulatio: nam primò Archiepiscopus ad alium Episcopatum vel Archiepiscopatum non potest eligi, sed debet postulari, capite bonæ, el 2. infra hoc titulo. Item Episcopus ad alium Episcopatum vel Archiepiscopatum, capite etsi vnanimiter, isto titulo. Item Laicus ad dignitates, capite Osius. 61. distinctione. Item clericus in minoribus ordinibus constitutus, capite, præterea, de ætate & qualitate. Item illegitime natus, capite innotuit de electione. Item qui non est in ætate legitima, capite cum in cunctis, & capite cum nobis. de electione.

Hic titulus sex habet capita: habetur in Sexto, & Extrauagantibus cõmunibus solum: & de eius materia agitur in capite Osius, capite nullus, & c. Episcopus, distinctione. 61. capite literas. distinctione 63. & c. fraternitatem, distinctione 71. Quod in hoc titulo de postulatione disputatur, est, ostendere quis sit impostulabilis, quis priuetur potestate postulandi, à quo, & quomodo fieri debeat postulatio, quæ postulatio debeat admitti vel reiici, & quod Archiepiscopus, & Episcopus non possunt eligi, sed debent postulari. Sensus ergo rubricæ est huiusmodi. De postulatione Prælatorum, idest de petitione, qua aliqui petunt à superiore in Prælatum, illum quem propter aliquod impedimentum dispensabile eligere non possunt.

PRIMA obseruatio. In hoc titulo solùm erat agendum de electione prælatorum, si seriem rubricarum consideremus. Nam in titulo antecedenti agitur de postulatione prælatorum, & in subsequenti, de translatione eorundem: vnde in hoc titulo, qui medius est, solùm videbatur agendum de electione prælatorum. Sed tamen quia ipsi electi potestatem habent, ne esset necessarium aliam rubricam constituere de electi potestate: proinde in præsentis simul agitur de electione & electi potestate. Sed dices: quare ergo in titulo superiori non agitur de postulatione, & postulati potestate, & in titulo subsequenti, de translatione & translati potestate, cum tam postulatus, quàm translatus habeat potestatem quemadmodum & electus? Respondetur hoc ideo esse, quia potestas postulati & translati, eadem est cum potestate electi, & ideo sufficere de potestate vnus disputare in vno titulo, vt intelligatur de potestate aliorum esse disputatum.

Secunda obseruatio. Diffinitio electionis talis est. Electio est vocatio alicuius personæ idoneæ ad prælationem vel fraternam societatem. In qua diffinitione, vocatio est genus, & aliæ partes sunt differentiæ: nam dicitur, alicuius personæ idoneæ, vt distinguatur electio à postulatione, nam in electione vocatur persona idonea ad dignitatem, in postulatione verò vocatur non idonea, vt diximus titulo superiori. Dicitur, ad prælationem, vt comprehendamus electionem cuiuscunque prælati, siue sit Episcopus, siue Archiepiscopus. Et denique dicitur, vel fraternam societatem, vt comprehendamus electionem canonicorum, quæ fit ab aliis ca-

nonicis qui videntur fratres vel socij, potius quam prælati, vel vt comprehendamus etiam electionem Collegarum, qua aliquem eligunt in Collegam sui Collegij, vel alias similes electiones.

Tertia obseruatio. Hoc nomen potestas quinque habet significationes, seu quinque modis sumitur, vt habetur l. potestatis. ff. de verborum significatione. Primo modo accipitur quatenus est in magistratibus respectu inferiorum, qua ratione appellatur imperium. l. imperium. ff. de iurisdictione om. iud. Secundo, vt est in parentibus respectu filiorum, & sic appellatur patria potestas. inst. de patria potestate, in principio. Tertio, vt est in dominis respectu seruorum, & sic appellatur dominium. l. i. ff. de peculio. Quarto accipitur pro actu possidendi seruum qui noxam fecit, quando contra dominum suum noxali actione agitur. l. quoties in principio. ff. de noxalibus actionibus ibi. *Sed nõ alias condemnabitur quàm si in potestate habet*, idest, ex noxali actione non condemnabitur dominus, si actu non possidet seruum. Quinto accipitur etiam pro actu possidendi rem à domino suo. l. sequitur. §. quod autem. ff. de vsuc. In hoc ergo tit. solum accipitur potestas in prima significatione, scilicet, pro imperio seu potentia ipsius electi. Vnde non ineptè Prætores seu Magistratus potestates vocantur, vt docet Calepinus in verbo, potestas.

Quarta obseruatio. Potestas electi in prima significatione, seu, quod idem est, imperium ipsius electi, potest sumi tripliciter, scilicet, vel ante confirmationem vel post confirmationem, & ante consecrationem, vel post vtrumque. Quæ distinctio multum expedit ad cognoscendam cuiuscunque electi potestatem. In hoc ergo titulo iis tribus modis
de

de potestate electi disputatur, vt patet ex capite qualiter, capite bonæ memoriæ, capite transmissam. & ex multis aliis infra, hoc titulo.

Quinta obseruatio. Ex Abbate in hac rubric. dicendum est, quod quanuis rubrum huius tituli solum promittat disputare de electione, & electi potestate, nihilominus tamen disputat etiam de forma, loco, & tempore electionis, & de his qui possunt vel non possunt eligi, de quibus personis iam egimus in titulo superiori, obseruatione vltima, vnde iste titulus plus continet in nigro quàm in rubro.

Hic titulus continet 60. capita: habetur in 6. Clementinis, extrauagantibus Ioannis 22. & in extrauagantibus communibus, & de eius materia agitur in distinctione 60. 61. 62. 63. & 69. & 1. quæstione 6. 8. quæstione 1. & quæstione 3. per totum. Quod in hoc titulo disputatur de electione, & potestate electi est, primò qui possunt eligere, & qui possunt eligi: secundò quomodo fiant electiones, & in quo loco, & tempore: tertio quid iuris sit si eligatur indignus: quartò quando cassari debeat electio: quintò quam potestatem habeant eligentes ad eligendum vel irritandas electiones aut opponendi in eas: sextò quam etiam potestatem habeat electus, siue ante confirmationem vel consecrationem, siue post, & denique alia multa disputantur quæ commode non possunt recenseri. Sensus denique nostræ rubricæ est huiusmodi. *De electione*, idest, de vocatione alicuius personæ idoneæ in prælatum vel socium, *Et de electi potestate*, idest, de imperio seu potentia quam ipse habet, de his quæ facere potest.

De translatione Episcopi. Tit. VII.

P R I M A obseruatio. Quoniam egimus de postulatione & electione, & illi qui sunt in aliqua Ecclesia siue per postulationem siue per electionem, possunt illam relinquere, & ad aliam transferri, ideo agendum est de translatione. Quæ ita diffinitur. Translatio est de sede in sedem facta commutatio. Vel ita, est mutatio ab vna Ecclesia ad aliam maiorem autoritate superioris facta. In qua diffinitione *mutatio* est genus, nam id quod hinc appellatur translatio, variis in locis dicitur mutatio, vt capite, mutationes, 7. quæstione. 1. Et dicitur, *ab vna Ecclesia ad aliam maiorem*, quia de Ecclesia maiori ad minorem non potest fieri translatio, capite, legimus. distinctione 93. Et denique dicitur, *authoritate superioris facta*, quia si fiat propria autoritate, est nulla, & ipse transiens vtraque carebit Ecclesia, capite, quanto. isto titulo, imo erit adulter in matrimonio spirituali, sicut qui se transfert ad aliam uxorem relicta priori, est adulter in matrimonio carnali, capite, sicut. 7. quæstione 1. & denique præsumitur ambitio. cap. si quis Episcopus, 7. q. 1.

Secunda obseruatio. Quamuis iste titulus, tãrum loquatur de translatione Episcopi, nihilominus tamen alij præter Episcopos possunt transferri sicut Cardinalis, cap. dilectus. 1. de præbendis; vel Archiepiscopus. cap. bonæ, secundo de postulatione Prælatorum; vel Abbas. cap. cum venerabilis, de consuetudine; vel præpositus. c. dudum. 1. de electione. Et denique quicumque beneficiatus potest transferri c. admonet, de renuntiatione. Et hinc est, quod in aliquibus codicibus inscribitur iste titulus, *de Translatione Episcopi vel electi*, vt docet gloss.

marginaria in hac rubrica. Et certe hæc lectura videtur accommodata. Tum quia licet fere in toto titulo agatur de translatione Episcopi; tamen in principio cap. disputatur de translatione cuiusdam Archiepiscopi. Tum etiam, quia translatio non solum fit de Episcopo, sed etiam de quocunque alio electo vel postularo. Sed dices si tam electus quam postulatus potest ad aliam Ecclesiam transferri, quare in illis antiquis codicibus tantum dicitur, *de translatione Episcopi vel electi*, non dicitur, *de translatione Episcopi vel electi vel postulati*? Respondeo, hoc ideo esse, quia sæpe hæc vocabula, electio & postulatio, antiquitus confundebantur, & vnum pro alio, vel vnum pro utroque capiebatur, cap. statuimus. dist. 61. & cap. litteras. dist. 63. & sic in illis antiquis codicibus sub nomine electi comprehendebatur postulatus.

Tertia observatio. Dux sunt causæ translationis; scilicet, utilitas, & necessitas. Utilitas est causa translationis, cum aliquis infructuosus est in sua Ecclesia, & transfertur ad aliam in qua utilior speratur. Necessitas verò, ut cum aliquis in sua Ecclesia persecutionem patitur: tunc enim iuste ad aliam transfertur, ne forte ab inimicis occidatur. Et quamvis hæc duo vera sint, ut patet in cap. mutationes. 7. quæst. i. Nihilominus tamen alij alias tres assignant causas, scilicet, leuitatem, cupiditatem, & humilitatem. Sed hæc si caste loquamur non sunt causæ translationis de quâ in hoc titulo disputatur. Sed potius sunt causæ transitus religiosorum ab vna religione ad aliam: nam præter necessitatem, & utilitatem, hæc sunt causæ propter quas religiosi ab vna religione ad aliam migrant. Sed dices, quare solliciti sunt Doctores in assignatione causarum translatio-

nis? non ne possent Prælati transferri libere, & sine causa? Respondeo, quod non: nam quemadmodum matrimonium carnale etiam quoad thorum, non potest dissolui sine legitima causa, ita etiam matrimonium spirituale, quod est inter prælatum & suam Ecclesiam, sine legitima causa dissolui non poterit. dict. cap. Gcut. 7. quæst. 1.

Quarta obseruatio. Quoniam egimus de translatione Episcopi non erit abs re videre quid sit Episcopus, & vnde dicatur. Dicitur autem à quibusdam vocibus Græcis, scilicet, ab epi, quod est super, & scopus, quod est intendens: quasi dicatur Episcopus est superintendens, quia superintendit, & inspicit vitam, & mores suorum inferiorum. cap. qui Episcopatum. 8. q. 1. & cap. clericos. dist. 21. Est autem Episcopus successor Apostolorum superintendens inferioribus, non vt illis præsit, sed vt illis profit, nec minus quam à tribus Episcopis ordinatus: quæ definitio colligitur ex iis capitibus. cap. in nouo. dist. 21. cap. qui Episcopatum. 8. quæst. 1. & cap. corepiscopi. dist. 68. Ordo autem Episcoporum quadripartitus est, vt docet Magister sententiarum in. 4. dist. 24. aut enim est Patriarcha, id est, summus patrum: aut Archiepiscopus, id est, princeps Episcoporum: aut Metropolitanus, qui præest metropoli, sic dictus à mensura ciuitatum, aut denique est simplex Episcopus qui præest vni tantum dicecesi. dict. cap. clericos, distinctione 21. Pro quorum maiori claritate aduertendum est, quod in iure ciuili, dicuntur Episcopi qui præsent panem, & rebus venalibus. l. vltima ff. de muneribus, & honoribus: ex quo forte factum fuit, quod nostri summi sacerdotes Episcopi appellentur cum præsent panem diuino ac cælesti, & cæteris rebus, quæ in Ecclesia reperiuntur.

Hic titulus habet 4. capita. & non continetur in 6. neque in Clementinis : de eius tamen materia disputatur. 7. quæst. 1. per totum, & 21. quæst. 2. etiam per totum, & dist. 7. fere per totum. Quod in hoc titulo de translatione Episcopi disputatur, est, quod Patriarcha priuabitur ab Episcoporum confirmatione si Archiepiscopum transferat ad sedem Episcopalem, & quod solus Papa potest transferre, nam si quis sua autoritate se transferat, priuatur vtraque Ecclesia: Sensus ergo huius rubricæ est. *De translatione Episcopi*, id est, de mutatione seu transitu Episcopi quando autoritate superioris, scilicet summi Pontificis, à sua Ecclesia transfertur in aliam.

De Authoritate & usu pallij. Tit. VIII.

PRIMA observatio. Quia aliqui ex postulatis, electis, vel translatis aliquando videntur pallio, quod est ornamentum maximæ autoritatis, proinde videndum est de autoritate, & usu pallij. In qua rub. autoritas nihil aliud significat quam quandam maiestatem, & honorem alicuius personæ aliquo accidenti causatam. Vsus verò significat operationem cum aliqua re, seu, quod idem est alicuius rei contrectationem. Ex quibus collige, quod in hoc titulo tractantur duo, scilicet, de autoritate pallij, & de usu pallij. De autoritate, id est, quam autoritatem habeat pallium, & quibus illam conferat, capite 1. capite nisi. capite ad honorem, & capite cum sis. infra. isto, titulo. De usu. id est, qui illo uti possint, quibus locis, & quibus temporibus, ut in dict. cap. 1. dict. cap. ad honorem. cap. ex tuarum, & capite, cum sis. Sed si volueris scire formam tradendi pallium, & quibus diebus liceat

vti pallio. Vide glos. ver. ad honorem, in d. c. ad honorem infra.

Secunda obseruatio. Quamuis omnes communiter legant pallium, tamen non est scribendum cum, i. sed cum, e, vt docet Ab. in rub. isto titulo, & licet communiter scribatur duplici. L. tamen non est scribendum nisi simplici. L. vt docet Zacharias in annotationibus super Abbatem, forte, vt ipse dicit, vt distinguatur paleum, de quo agitur in præfenti, ab illo pallio, quo hominum corpora communiter teguntur, de quo nos non disputamus. quare verius existimo cum Abbate & Zacharia dicendum esse paleum, non verò pallium vt communiter dicitur.

Tertia obseruatio. Videamus vnde dicatur paleum & quid sit paleum. Paleum ergo dicitur à palis humeris quoniam est spallarum vel humerorum ornamentum, nam ponitur loco pallij super humeralis, quo vtebatur Summus sacerdos in l. veteri. Et hanc existimo veram etymologiam palei, quæ est eiusdem Zachariæ in supradictis annotationibus: vbi quasi reprehendens etymologias quas ibi tradit Abbas, docet, quod cognoscere vocabulorum interpretationes, potius pertinet ad humanistas quàm ad Legistas. Quare quid sit paleum videamus. Paleum ergo est insigne ornamentum Archiepiscopi de corpore Beati Petri assumptum in signum plenitudinis pontificalis officij. Dicitur in hac differentia, *insigne ornamentum Archiepiscopi*, quia solus ipse, & superiores, scilicet primates Patriarchæ, & Papæ possunt de iure vti pallio, Episcopus verò solum ex priuilegio. cap. cum in iuuentute, de præsumptionibus. Dicitur, *de corpore Beati Petri assumptum*, idest de altari vbi est situm corpus Beati Petri, nam
in eo

in eo altari benedicitur & consecratur à Papa, & ab eo loco accipitur ab Archiepiscopo si præsens est, vel ab alio pro ipso, si est absens, glossa verbo, corpore, in cap. significasti. de electione. Denique dicitur, *in signum plenitudinis pontificalis officij*, quia per pallium confertur plenitudo Pontificalis officij, & nomen Archiepiscopale, vt habetur in cap. nisi, infra isto tit.

Quarta obseruatio. Videamus denique quænam sit forma pallij, de qua dicendum est, esse albi, seu pallidi coloris, figuræ rotundæ, quæ clauditur ex parte posteriori, extensum circa brachia, & habens quatuor cruces nigras, tres priores cum aculeo, seu acu, & vltimam sine illo. Prima est in pectore, super brachium sinistrum. Tertia retrò. Et quarta super brachium dextrum. De quibus crucibus alij dicunt, quod significant mortificationem vitiorum: alij quod significant quatuor passionem: nam prima inquit, significat gaudium, secunda spem, tertia dolorem, & quarta timorem: & quia magis debemus gaudere, sperare, & dolere, quàm timere, ideo quarta quæ significat timorem depingitur sine aculeo. Alij denique dicunt has quatuor cruces significare quatuor virtutes Cardinales, scilicet primam significare iustitiam, secundam fortitudinem, tertiam prudentiam, & quartam temperantiam, & quia temperantia non excedit, sed potius alias temperat, proinde quarta caret aculeo. Hæc docet Abb. in rubric. isto titulo.

Hic titulus continet 7. capita: & habetur solum in Extrauagantibus communibus: & de eius materia tractatur dist. 100. per totum. & cap. in Galliarum 25. q. 2. Quod in hoc titulo, de pallio, & eius auctoritate, atque vsu disputatur, iam retulimus supra

in prima obseruatione: sensus tamen rubricæ erit, *de auctoritate, & usu pallij*, id est, de maiestate & honore pallij, & de modo & facultate vtendi pallio.

De Renuntiatione. Tit. IX.

Prima obseruatio. Quoniam beneficia vel dignitates quæ acquiruntur postulatione, electione, & translatione, aliquando amittuntur per renuntiationem tam ab illis qui vtuntur pallio, quàm ab aliis, ideò agendum est de renuntiatione. Renunciare autem duas habet significationes: nam primò significat iterum nunciare, seu referre, vt quando nuncius missus reddit, & narrat responsum sibi datum, dicitur renunciare. Secundò, significat cedere, remittere, refutare, seu resignare, vt cum aliquis non vult vti re sua, vel iure suo, dicitur renunciare. Vnde cõmuniter docetur in cap. quam periculosum, 7. q. 1. liberum esse vnicuique iuri suo renunciare, id est, remittere ius suum: licet hoc non verificetur in materia beneficiali: non enim potest quis renunciare beneficium vel dignitatem sine superioris licentia, ex eo fortè, quia inter Prælatum & Ecclesiam contrahitur matrimonium spirituale. In hoc ergo titulo non sumitur renunciare, seu renuntiatio in prima significatione, sed solum in secunda.

Secunda obseruatio. Renunciare in prædicta significatione duobus modis potest sumi. Primo modo in communi, prout respicit quamcunque rem quæ potest ab aliqua persona renunciari. Alio modo in particulari, prout respicit solum beneficia vel præbendas, vel dignitates Ecclesiasticas. In hoc ergo titulo non sumitur renunciatio primo modo, sed secundo, non enim agimus hic de renunciatio-
 ne

ne cuiuscunque rei, sed de renunciatione beneficiorum, præbendarum, vel dignitatum Ecclesiasticarum.

Tertia observatio. Renunciatio sic diffinitur ab Antonio Timotheo in additionibus ad institutiones Lanceloti isto titulo. Renunciatio est rei vel iuris spontanea refutatio. Sed hæc diffinitio licet optima sit, non est à nobis amplectenda, quia traditur de renunciatione in communi, & sic erit diffinitio communis Legistis & Canonistis, & omnibus aliis renunciationibus. Quare aliter erit diffinienda, ut diffinitionem tradamus competentem solum illi renunciationi de qua in hoc tit. disputatur. Quam sic tradit expositio titulum Sebastiani Brantij in expositione huius tituli. Renunciatio est resignatio iuris sibi competentis ex postulatione, electione, & translatione: quæ certè diffinitio accommodata non est: nam sequeretur ex ea, quòd si aliquis renunciaret beneficio acquisito per institutionem vel collationem, non esset renunciatio, quia non renunciaret iuri competenti ex electione, postulatione, vel translatione. Quare sic erit optimè definienda: Renunciatio est resignatio iuris sibi competentis circa beneficia Ecclesiastica. In qua diffinitione debet sumi beneficium in latissima significatione, ut in gloss. verbo, beneficium, reg. 1. de iur. lib. 6. Imò in tam lata significatione ut comprehendat etiam Papatum, nam Papa potest etiam Papatui renunciare. cap. 1. de renunciatione, lib. 6.

Quarta observatio. Causæ legitime renunciationis Episcopi sunt sex, scilicet, debilitas corporis, defectus scientiæ, conscientia criminis, irregularitas personæ, malitia plebis, & graue scandalum, quæ recitantur in cap. nisi cum pridem, isto tit. & possunt his

28 EXPOSITIO TITVLORVM

his duobus versibus comprehendi. *Debilis, ignarus, malè conscius, irregularis. Quem mala plebs odit, dans scandala, cedere possit.* Et nota, quòd assignauimus causas legitimas renunciationis, quia cognitis legitimis, facilè erit illegitimas cognoscere, argum. textus in princip. instit. de his qui sui vel alieni furis sunt. Et nota etiam quòd assignantur in d. cap. nisi cum pridem, solum causæ renunciationum Episcoporum, & non aliorum inferiorum, fortè quia aliorum causæ debent esse variæ ac multiplices, vel quia in hoc titul. potissimè disputatur de renunciatione Episcoporum.

Hic titulus continet quindecim capita: habetur in Sexto, & Clementinis, & de eius materia tractatur in 7. quæst. 1. & quæst. 2. & 17. quæst. 1. & 21. quæst. 2. Quod in hoc titulo disputatur, est, generaliter docere, quòd sine superioris licentia non potest quis beneficium renunciare, qua obtenta renunciare compellitur. Et docet etiam qui possunt renunciare, & quod si semel spontè renunciauerint, non possunt regulariter reassumi, & quòd renunciatio in manu laici fieri non potest, & denique ex quibus causis Episcopus renunciare potest. Sensus ergo rubricæ talis erit. *De Renunciatione, id est de spontanea beneficij refutatione.*

De supplenda negligentia Pralatorum.

Tit. X.

PRima obseruatio. Quia visum est de vno modo quo quis remouetur ab administratione Ecclesiastica, scilicet, de renunciatione; videndum est de alio, scilicet, de negligentia, & quia de ea possemus dubitare an posset suppleri: proinde agendum est
de

de supplenda negligentia Prælatorum, vt docet glo. in rub. lib. 6.

Secunda obseruatio. Tria sunt explicanda ad huius tituli intelligentiam. Primò, quid sit supplere. Secundò, quid negligentia, & tertio, quid sit Prælatus. Ad primum ergo accedentes supplere, est facere id, quod ab aliquo fieri debuit, & tamen minimè factum fuit vel quia noluit, vel quia non potuit, vt quando inferior non confert sua beneficia, & propter eius negligentiam conferuntur à superiori, tunc superior dicitur supplere. cap. licet, infra isto titulo. Ad secundum dico, quod negligentia est omissio eius, quod fieri potuit, & debuit, vt docet Lexicon iuris, verbo, negligentia: & nota ad negligentiam duo requiri, scilicet posse & debere: quorum altero deficiente non datur negligentia. Vnde negligere significat quasi nec legere, sed potius contemnere, vel non curare, vt docet Isidorus etymologiarum lib. 10. Ad tertium denique accedentes dico, quod Prælatus si strictè sumatur, est quicumque in Ecclesiasticis habet iurisdictionem contentiosam, vt docet Abb. in cap. 2. de iudic. cap. requisisti, de testamentis, & cap. de multa, de præbendis. Si verò in lata sumatur significatione, comprehendit Episcopos, Abbates, Priores, Archipresbyteros, Archidiaconos, & vsque ad simplicem Curatum. cap. tua, de clerico ægrotante, & in gloss. verbo, prælati. cap. cum nullus, lib. 6. Et aduerte, quod in isto titulo accipitur Prælatus in ampla significatione, nam cuiuscunque Prælati negligentia est supplenda per superiorem. cap. 2. & cap. fin. isto titulo.

Hic titulus habet quinque capita, & continetur in Sexto, & Clementinis, & de eius materia tractatur d. 84. & 86. & cap. negligere, 2. quæst. 7. Quod in
- præfenti

presenti titulo disputatur, est, quo casu Abbas non benedictus poterit suos monachos benedicere, & quod superior supplet negligentiam inferiorum etiam regularium in non conferendo beneficia intra tempus Lateranensis Concilij, & denique, quod licet non valeat prouisio facta à negligente postquam est in negligentia, tamen de misericordia potest tolerari. Sensus huius rubricæ est, *de supplenda negligentia Pralatorum*, id est, de modo quo superior supplet, seu facit id quod à suis inferioribus factum non fuit, cum tamen deberet fieri, & facere potuerint.

De temporibus ordinationum, & qualitate ordinandorum. Tit. XI.

PRima obseruatio. Duo in huius tituli expositio-
ne pertractantur: primum est de temporibus ordinationum, & secundum de qualitate ordinandorum, sed de primo prius videamus: de quo dicendum est, quòd vel ordinans est Papa, vel Episcopus, vel Abbas, qui sit sacerdos & benedictus ab Episcopo. Si est Papa, potest omni ordine & quocunque voluerit tempore clericos ordinare: nam tempus non est de substantia ordinum, sed est constitutum de lege positua quæ non ligat Summum Pontificem, vt docet Abbas cap. 3. isto titulo, & 25. quæst. 1. cap. ideo. Si est Episcopus (qui sumitur vt comprehendit Patriarchas, Archiepiscopos, Metropolitanos, & simplices Episcopos) vel loquimur de minoribus ordinibus, vel de maioribus; si de minoribus, potest illos conferre quocunque voluerit, cap. quoniam, dist. 75. & gloss. verbo, tempore. cap. ordinationes, eadem dist. & etiam diebus Dominicis

& festiuis, cap. de eo, isto titulo, & gloss. in rub. lib. 6. Si verò de maioribus loquamur, potest illos conferre solum sex temporibus, scilicet, in Sabbatis Quatuor temporum, & in Sabbato sancto, & in Sabbato ante Dominicam de Passione, vt in d. cap. de eo, isto tit. Denique si de Abbatibus sermo fiat, dicendum est, quòd ordines sacros conferre non possunt, neque indistinctè omnes minores, nisi de hoc habuerint speciale priuilegium. c. Abbates, de priuileg. lib. 6. quo casu priuilegij tenor seruandus erit. gloss. in d. cap. Abbates, verbo, indulto. Poterunt tamen sine priuilegio illis in quos quasi episcopalem habent iurisdictionem, conferre primam tonsuram, cap. 1. dist. 69. & dict. cap. Abbates, de priuileg. lib. 6. poterunt etiam Lectoratum conferre, cap. cum contingat, de ætate, & qualitate. Præterea poterunt Psalmistatum, id est, officium cantandi (quod etiam à solo presbytero potest conferri) cap. Psalmista, distinct. 23. & denique poterunt conferre ostiariatum, gl. verb. lectores, cap. quoniam, dist. 69. Alios verò duos minores ordines, scilicet, Acolyti, & Exorcistæ conferre non possunt, vt patet ex eadem glossa, dict. distinct. 69. & gloss. 11. cap. 1. eiusdem distinctionis, verb. tonsura. Tempus autem conferendi dictos ordines ab Abbatibus, est omne tempus, exceptis diebus Dominicis, & festiuis. Et diximus nos loqui hic de Abbatibus, qui sint sacerdotes, & iam benedicti, quia aliàs non poterunt hos minores ordines conferre, cap. cum contingat, de ætat. & qualit.

Secunda obseruatio. Pro eadem prima parte rubricæ considerandum est, in hoc titulo, non solum disputari de ordinatione inferiorum clericorum, qui sunt vel in minoribus ordinibus, vel in sacris,

scd

sed etiam disputari de ordinatione Episcoporum & Archiepiscoporum, vt patet in cap. si Archiepiscopus, & cap. ne Episcopi, infra isto titulo. Est autem Ordinatio, ordinum datio; Ordo verò, vt docet Medices 2. par. de definitionibus, cap. 48. est signaculum quoddam, quo, & per quod spiritualis potestas, seu officium tribuitur ordinato.

Tertia obseruatio. Vt ad secundam tituli partem descendamus, animaduerte, quòd qualitas in præfenti significat quodcumque accidens afficiens personam, quæ debet ordinari, quæ aliquando est bona, vt quod ordinatus sit fidelis, probus, pudicus, ritè ordinatus, & similia: aliquando mala, vt si sit excommunicatus, indoctus, criminofus, prohibitus ordinari, malè ordinatus, & similia. In hoc ergo titulo in hoc sensu disputatur de qualitate ordinandorum, siue illa fuerit mala, siue bona, vt patet in cap. ex tenore, cap. ad aures, & cap. si Archiepiscopus, isto titulo. Animaduertendum tamen est, quòd licet in rubro solum dicatur de qualitate ordinandorum, id est, de qualitate illorum qui ordinandi sunt, nihilominus etiam disputatur de qualitate ordinatorum, id est, de qualitate eorum qui iam sunt ordinati, vt patet in cap. cum quidam, vbi agitur de suspensione ordinari, & in cap. quod translationem, vbi agitur de interdictione cuiusdam Græci ordinari sine licentia Episcopi Latini, cui erat subiectus. Vnde propter hanc rationem possemus dicere nigrum huius tituli esse generalius, & vniuersalius rubro: quemadmodum è contrario docet gloss. istius tituli in libro 6. quod ibi rubrum est generalius nigro, ex eo quia rubrum illius tituli, scribitur sicut in præfenti, & tamen ibi nihil de temporibus ordinationum disputatur.

Hic titulus continet 17. capita : habetur in Sexto, & non in Clementinis : de eius materia tractatur, distinctione 21. 24. 25. 50. & 51. & 9. quæstione 1. & 2. & 15. quæst. 8. per totum. Quæ verò præter explicata in observationibus in hoc titulo, continentur, scilicet, vtrum ex consuetudine possint dari ordines extra tempora statuta : qui moneri debeant, & qui prohiberi ne promoueantur : qui & à quibus ordines dentur : & denique quibus pœnis afficiantur indebitè ordinati, & ordinantes. Sensus denique huius rubricæ est. *De temporibus ordinationum*, idest, quibus temporibus ordines dari debeant siue dentur à Papa, siue à quolibet alio inferiori : & *De qualitate ordinandorum*, idest, quales debeant esse ordinandi, vel iam ordinati, & qualiter ordinentur.

De scrutinio in ordine faciendo. Tit. XII.

PRIMA observatio. Ideò hic disputatur de scrutinio in ordine faciendo, quia supra actum est de ipsis ordinandis, qui examinandi sunt quotiescumque ad aliquem ordinem accedunt, cap. nullus. distinct. 24. & scrutari nihil aliud est quam examinare : sic continentur hunc titulum, glossa in rub. & Hostiensis in præsentis. Circa quam continuationem animaduertendum est, quòd quamuis ex ea videatur sequi, in hoc titulo agendum esse de scrutinio seu examinatione illorum qui ad ordines suscipiendos promouentur : nihilominus tamen solum agitur de scrutinio quod fit ab Archiepiscopo, quando suffraganei præsentant illi Episcopum electum vt ipsum consecret : tunc enim ipse Archiepiscopus percontatur à suffraganeis, an sciant, il-

lum quem presentant esse dignum, cui ipsi respondent dignum esse : & talis interrogatio adhibita responsione, dicitur scrutinium, & de tali scrutinio in hoc titulo disputatur, vt patet in nigro.

Secunda observatio. Quamuis ex superiori observatione iam facilis sit huius tituli expositio, cum in ea visum fuerit, de quo scrutinio in presenti disputetur : Nihilominus tamen videndum est quid & quoduplex sit scrutinium. Scrutinium ergo (quod deriuatur à verbo *scrutor*, quod significat inquirere) sic diffinitur ab Hostiense in Summa, isto titulo : Scrutinium est inquisitio seu examinatio per illum habita ad quem spectat. In qua diffinitione notat idem Hostien. ideo dici : *per illum habita ad quem spectat*, quia si per alium fiat, non valebit, c. licet, de officio Legati : & traditur hæc diffinitio de scrutinio in communi, & sic comprehendit illud, de quo in hoc titulo disputatur.

Tertia observatio. Scrutinium multis modis dicitur, vt patet per Host. in Summa, isto titulo, num. 2. & per glos. ver. *scrutiniis*. cap. in electionibus, de election. lib. 6. Sed illis omissis, hanc libuit *scrutinij* diuisionem proponere : Scrutinium triplex est, aliud ad ordinem suscipiendum, aliud ad beneficium conferendum, & aliud ad delictum puniendum. Scrutinium ad ordinem est, quod fit de vita & moribus illius, qui aliquo ordine insignitus est, d. cap. nullus. distinction. 24. sub quo continetur scrutinium, de quo in hoc titulo disputatur : nam per illam interrogationem Archiepiscopus petit de vita & moribus Episcopi consecrandi. Scrutinium ad beneficium est, quod fit de illo, cui confertur aliquod simplex beneficium, vel præbenda, vel animarum cura, vel canonia, vel dignitas

gnitas, vel aliud simile, quæ omnia nomine beneficij comprehenduntur, vt in reg. beneficium. de reg. iur. lib. 6. siue sit per institutionem, collationem, electionem, postulationem, & translationem, & tam in confirmatione, quàm in consecratione. Scrutinium denique ad delictum puniendum, est quod fit per inquisitionem, denunciationem, & accusationem, vt docet Hostien. in dist. num. 2. vers. sextum. Nam quando iudex crimen inquirit, vel ex officio, vel ex denunciatione, vel accusatione; talis inquisitio dicitur scrutinium, quia delictum scrutatur & inquirit.

Hic titulus continet vnum caput: non habetur in Sexto neque in Clementinis, & de eius materia tractatur distinct. 24. per totum. cap. qui Episcopus, distinct. 23. & cap. qui in aliquo, distinct. 51. Quod de scrutinio in præsentî disputatur, solum est, quod quando Archiepiscopus percontatur ab alijs Episcopis, vtrum sciant esse dignum illum Episcopum, quem volunt consecrare, poterunt sine peccato respondere esse dignum, quamuis id non sciant: nam satis est ipsos nescire esse indignum ad hoc vt dignum possint affirmare. Sensus nostræ rubricæ est, *De scrutinio in ordine faciendo*, id est, de interrogatione Archiepiscopi, facta alijs Episcopis, per quam scrutatur & inquirit de vita & moribus Episcopi quem volunt consecrare.

De ordinatis ab Episcopo, qui renunciauit Episcopatu. Tit. XIII.

PRIMA observatio. Quoniam in superioribus & sequentibus titulis ordinandorum, disputationem prosequimur, ideo non abs re inserit hæc

36 EXPOSITIO TITVLORVM

rubric. de ordinatis ab Episcopo, qui renunciauit Episcopatu. In qua quidem rubric. aliqui addunt hoc verbum, *vel excommunicato*: & dicunt, *De ordinatis ab Episcopo qui renunciauit Episcopatu, vel excommunicato*. Quæ certè particula iure optimo addenda est, imo in aliquibus antiquis Codicibus reperitur, ne alias nigrum huius tituli sit generalius rubro; cum in eo duo solum capita contineantur: alterum disputans de ordinato ab Episcopo qui episcopatu renunciauit, & alterum de ordinato ab Episcopo excommunicato.

Secunda obseruatio. Omnes dictiones huius rubricæ iam sunt in superioribus explicatæ: nam de ordinatis diximus toto titulo de temporibus ordinationum. De Episcopo diximus in titulo de translatione Episcopi, obseruatione vltima: de renuntiatione etiam disputauimus in titulo de renuntiatione, in obseruatione 3. & denique de Episcopatu in sequenti obseruatione dicemus. Quare solum obserua, Episcopum duobus modis Episcopatu posse renunciare, vel loco tantum, & talis Episcopus poterit omnes ordines conferre, nam manet Episcopus & quoad habitum & quoad exercitium: vel potest renuntiare loco simul & dignitati, & iste nullum potest ordinem conferre, quia solum in habitu remanet Episcopus: nam exercitio priuatus est eo ipso quòd dignitati renunciauit, vt colligitur ex capite 1. isto titulo, & ex Abbate in eodem cap. 1. num. 1. Obserua etiam, quòd si Episcopus nullo modo Episcopatu renunciauerit, excommunicatus tamen fuerit, quod poterit (quamuis malè faciat) omnes ordines conferre, licet cum ordinatis ab eisdem non dispensetur in eorum ordinum administratione nisi ignorauerint Episcopum eos ordinan-

dinantem esse excommunicatum, vt patet in cap. 2. isto titulo.

Tertia obseruatio. Quia in hoc titulo, & multis aliis antecedentibus, & subsequen-
 tib; agitur de ipsis ordinatis, & in titulo de temporibus ordi-
 nationum, obseru. 2. diximus quid esset ordo, ideò
 videndum est quotuplex ille sit, & hoc secundum
 nostrorum opinionem, qui contra Theologos di-
 cunt primam tonsuram & Episcopatum esse ordi-
 nes. Hostiensis ergo in Sum. isto tit. num. 1. no-
 uem constituit clericorum ordines in Ecclesia mi-
 litante, sicut nouem sunt ordines Angelorum in
 Ecclesia Triumphante, scilicet, Tonsuratus, Ostia-
 riatu; Lectoratus, Exorcistatus, Acolitatus, Sub-
 diaconatus, Diaconatus, Presbyteratus, & Episco-
 patu;. Ex quibus tonsuratus seu prima tonsura est
 ordo & congrua dispositio ad alios ordines, vt do-
 cet Ricardus de Mediauilla in 4. dist. 24. art. 1. dub.
 1. Alij quatuor ordines sequentes sunt ordines mi-
 nores, & alij tres subsequentes sunt ordines maio-
 res, seu sacri, & denique vltimus est Episcopatus
 qui additur à Canonistis, in c. clericos, dist. 21. & c.
 Diaconus, dist. 93. imo etiam Magister Senten. in
 4. dist. 24. Episcopatum ordinem appellat. Sed of-
 fert se grauis difficultas in præsentì, scilicet, quare
 Psalmistatus, seu Cantoratus (nam idem sunt Can-
 tor & Psalmista, c. Psalmista. dist. 23.) non nume-
 ratur inter istos ordines, cum etiam sint ordo, vt
 patet ex dicto cap. clericos. dist. 21. & ex glos. ver.
 primum, c. illud. dist. 77. & ex glos. ver. Abbat. c.
 cum contingat, de ætate & qual. Cui difficultati
 tripliciter respondeo, Primò, quod etiam si sit or-
 do, ideo non numeratur inter alios, quia Doctores
 solum connumerant ordines qui conferuntur cum

solemnitate, qualis non est Psalmistatus, seu Cantoratus, vt docet gloss. ver. Psalmista, cap. clericos. distinct. 21. Secundò respondeo, idèd non numerari, quia per primam tonsuram etiam fit aliquis Psalmista, seu Cantor. dicta glos. in verbo, Psalmista, eodem capite, clericos, distinct. 21. Imo videntur esse idem, si consideremus quomodo confunduntur inter se, in dict. glos. & in glos. verbo, Abbatis, d. cap. cum contingat, de ætate & qualitate. Tertio respondeo cum Ricardo in 4. dict. distinct. 24. art. 1. dub. 2. ad secundum, qui docet, Psalmistatum, seu cantoratum non esse ordinem distinctum à lectoratu, sed esse officium annexum ordini lectoris: itaque existimat Psalmistatum seu cantoratum, & lectoratum esse eundem ordinem, appellatum tamen distinctis nominibus. Nam quando ille qui legit verbum Dei legit cantando, dicitur Cantor, seu Psalmista; quando verò submissa voce legit, dicitur lector. Et certè hoc videtur consonum rationi, nam legere verbum Dei cantando, & legere summissè, non debent constituere distinctos ordines.

Hic titulus duo continet capita. Non habetur in Sexto vel Clementinis, de eius tamen materia tractatur, 9. quæst. 1. per totum, & cap. ventum. 1. quæst. 1. & cap. Deibertum. 1. quæst. 7. Et quod in toto isto titulo disputatur, iam diximus in secunda obseruatione. Sensus tamen illius erit huiusmodi: *De ordinatis ab Episcopo qui renunciauit Episcopatu*: id est, de his qui ordines susceperunt ab eo qui iam non erat Episcopus, sed potius Episcopatu renunciauerat, quando ordines contulit.

PRI MA observatio. Quoniam visum est in superioribus de ordinandis, videndum est iam de præficiendis; & quia in iis maximè requiruntur & considerantur ætas, qualitas & ordo; ideo rubrica dicit: *De ætate, & qualitate, & ordine præficiendorum.* sic continuat glossa in præsentī, & Hostiensis in Summa, isto titulo. Nota tamen quòd aliqui, ut docet Abbas in principio huius rubricæ, ponunt hunc titulum hac ratione, *De ætate & qualitate ordinandorum*, sed decipiuntur: tum, quia de ætate & qualitate ordinandorum iam diximus in titulo de temporibus ordinationum, & qualitate ordinandorum; tum etiam, quia alius est is qui appellatur ordinandus, & alius is qui dicitur præficiendus. Nam ordinandus est is, qui suscepturus est ordinem clericalem, ut primam tonsuram, ostiariatum, vel alios similes: præficiendus verò est, qui suscepturus est, seu promouendus est ad beneficia Ecclesiastica, ut docet glossa in rubrica, isto tit. lib. 6.

Secunda observatio. Facilis est huius tituli expositio, nam in eo quærentur ista tria, scilicet, de ætate, & qualitate, & ordine illorum qui præficiuntur, idest, promouentur ad beneficia; in hoc tamen sensu quod videamus primò, quænam ætas requiratur ad tale vel tale beneficium, ut quod ad personatum sit necessaria ætas quatuordecim annorum completorum, capite indecorum, isto titulo: vel quod ad Episcopatum requiratur ætas triginta annorum, capite cum in cunctis, de electione. Secundò videamus, quænam qualitates ad

idem requirantur, vt quod sit dignus scientia & moribus, qui ad curam animarum promouetur, capite eam te, isto tit. vel quod non sit neophitus, idest, nouiter conuersus qui est promouendus Episcopus, cap. 2. dist. 48. Tertiò denique, quisnam ordo requiratur ad tale, vel tale beneficium, vt quòd qui est præficiendus Archipresbyter, habeat ordinem presbyteratus, cap. 1. isto tit. vel qui est præficiendus Episcopus, sit Diaconus & Sacerdos, cap. 1. dist. 60. & cap. ex literis, de excessibus prælatorum. vel saltem sit Subdiaconus, vt probatur in c. à multis, infra isto tit.

Hic titulus continet quindecim capita. Habetur in Sexto, & Clementinis: non tamen assignant Doctores vbi in Decreto de eius materia pertractetur. Quod verò in eo de ætate, & qualitate, & ordine præficiendorum disputatur, præter iam dicta in secunda obseruatione est, vt vnusquisque habeat ordinem quem supponit sua dignitas, & minori quatuordecim annorum regimen Ecclesiæ non committatur, & generaliter tractatur de his qui possunt præfici vel non præfici, siue dispensatiuè, siue sine dispensatione. Sensus rubricæ facilis est, nam dicitur, *De ætate & qualitate, & ordine præficiendorum*, idest, cuius ætatis, cuius vitæ & moris, aut cuius ordinis debeat esse is, qui ad tale vel tale beneficium, aut dignitatem promouetur.

De Sacra Vnctione. Tit. XV.

PRIMA obseruatio. Hæc rub. sic confirmari potest scilicet, ideo agendum esse de sacra Vnctione, quia actum fuit de ordinandis & præficiendis, quorum aliqui oleo, vel chrismate vnguntur. Sic
glossa

glossa in præfenti. Ad cuius explicationem tria videamus. Primò, quid sit sacra Vnctio. Secundò, quo fiat, & tertio, quotuplex illa sit. Ad quorum primum respondemus, sacram vnctionem esse materialem delibationem sacri olei vel chris-matis secundum formam traditam ab Ecclesia: quæ diffinitio traditur ab Host. in summa, isto titulo, num. 2. Ad secundum dicimus sacram vnctionem fieri aliquando oleo tantum, aliquando chris-mate tantum, & aliquando oleo, & chris-mate simul, vt apparebit in secunda obseruatione. Oleum tamen debet esse oleum oliuarum sanctificatum seu consecratum ab episcopo, vt docet Riccardus in 4. distinct. 23. art. 1. dub. 3. & cap. quod in dubiis, de consecratione Ecclesiæ, vel altaris: & §. scire, infra isto titulo. Chris-ma autem est quid compositum ex dicto oleo, & balsamo, vt patet in d. §. scire. Balsamum verò, vt docet Abb. in præfenti. §. eod. versic. vltim. est liquor quidam, qui emanat de quibusdam arboribus dum putantur, quæ arbores sunt viti similes, habentes altitudinem duorum cubitorum, & folia rutæ similia, & nunquam cadentia, & vocantur etiam balsamo, vt docet Anglicus libr. 17. cap. 18. Ad tertium denique dicimus, sacram vnctionem esse duplicem, scilicet exteriorem, & interiorem. Exterior est vnctio materialis, & visibilis inungens corpus, & significans interiorem vnctionem. Interior verò est vnctio spiritualis, & inuisibilis inungens cor, & interius operans, dict. §. scire, isto tit. & cap. vnctio, de p. vntentia distinct. 2. In hoc tamen tit. solum agitur de vnctione exteriori, & sic diffinitio sacre vnctionis supra tradita solum eam comprehendit: de interiori verò solum quid sit, docet summus Pontifex in d. §. scire.

Secunda obseruatio. Videamus in particulati-
 quot vnctiones in Christi Ecclesia reperiuntur, quæ
 omnes in hoc titulo vel latè explicantur, vel bre-
 uiter attinguntur: sunt autem decem, scilicet sum-
 mi Pontificis, Episcopi, Sacerdotis, Ecclesiæ, Al-
 taris, Calicis, Regis, Baptismi, Confirmationis, &
 Extremæ vnctionis. Summus Pontifex inungitur
 in cap. cum chrismate. §. vnde, isto titulo. Episco-
 pus inungitur à Metropolitano vel à Papa, in capi-
 te, & in manibus, & cum chrismate. §. scite, versicul.
 hoc vnguento, isto titulo. Sacerdos inungitur ab
 Episcopo in manibus solùm, & cum oleo, vt notat
 Hostiens. in summa, isto titulo, numero 3. Ecclesia
 inungitur chrismate ab episcopo cum dedicatur,
 cap. nemo, de consecratione, distinct. 1. & cap. quam-
 uis, distinct. 68. Altare inungitur priùs oleo, & de-
 inde chrismate, cum consecratur ab episcopo, vt
 docet idem Hostiens. titulo de consecratione Ec-
 clesiæ, vel Altaris, in summa, num. 10. Calix inungi-
 tur chrismate, quando benedicitur ab episcopo, vt
 docet idem Hostiens. eodem num. 4. Rex inungeba-
 tur in capite, sed modò in brachio, & humero, vel in
 armo: si erat Imperator, à Papa; si non, à Metro-
 politano, & cum oleo solùm. §. vnde. versic. principis,
 isto titulo. Baptizatus quatuor accipit vnctiones
 à sacerdote, duas ante Baptismum, scilicet, in pe-
 ctore, & in scapulis cum oleo tantum: & duas post
 Baptismum, scilicet, in vertice, & in fronte, &
 cum chrismate tantum. §. quia verò, isto tit. 3.
 Confirmatus inungitur à solo episcopo in iube-
 re, & cum chrismate. §. per frontis, etiam isto titu-
 lo. Infirmus denique graui infirmitate oppressus,
 qui recipit extremam vnctionem, inungitur in ocu-
 lis, auribus, naribus, ore, & in manibus, & in ali-
 quibus

quibus prouinciis etiam in reuibus, vel scapulis, pedibus, & hæc vnctio fit oleo tantum, siue à sacerdote, siue ab episcopo. cap. presbyteros, cap. illud, distinct. 95.

Hic titulus habet vnicum caput, multos continens §§. Non habetur in Sexto, neque in Clementinis, de eius tamen materia tractatur, distinct. 64. & 65. per totum, & distinct. 95. & 96. etiam per totum. Quod in eo de sacra vnctione disputatur, iam habetur in secunda obseruatione. Sensus verò ipsius talis est, *De sacra vnctione*, id est, de sacri olei, vel chrisimatis delibatione secūdum formam, & consuetudinem Ecclesiæ, à certa persona, certæ rei vel personæ facta.

De Sacramentis non iterandis. Tit. XVI.

PRima obseruatio. Licet ista rubrica videatur extra propositam iuris materiam, re tamen attentius considerata, optimo in loco de ea disputatur. Nam quemadmodum post rubricam antecedentem de sacra vnctione, rectè sequeretur alia, de sacra vnctione non iteranda: ita etiam rectè sequitur de sacramentis non iterandis. Nam si visum fuerit an iterentur sacramenta, in quibus ipsa sacra vnctio reperitur; etiam visum erit, an ipsa sit iteranda vel non. Et hæc continuatio mihi aliquantulum placet, licet nullibi legerim. Hæc autem rubrica licet sic communiter legatur, tamen in aliquibus vetustioribus Codicibus legebatur, *De sacramentis iterandis vel non*: & in aliis, *De sacramentis iterandis, vel non iterandis*. Quæ lecturæ cum rubricæ sensum non mutant, patui sunt momenti.

Secunda obseruatio. Huius rubricæ occasione videndum est, vnde dicatur sacramentum, quid sit sacramentum, & quotuplex sit. Dicitur ergo sacramentum à sacro secreto. Nam sacramentum est quasi sacrum secretum, vt docet Magister in 4. d. 1. & habetur in cap. multi, 1. quæst. 1. Diffinitur verò hac ratione: sacramentum est inuisibilis gratiæ visibilis forma, vt docet idem Magister eadem distinct. & dicitur in cap. sacrificium, de consecrat. distinct. 2. Denique sacramenta sunt septem, scilicet, Baptismus, Confirmatio, Pœnitentia, Eucharistia, Extrema vnctio, Ordo, & Matrimonium, vt diffinit sancta Mater Ecclesia in Concilio Tridentino, sessione 7. canone 1. & cap. omnia sacramenta, 1. quæst. 1. quæ hoc carmine comprehenduntur, Abb. & Host. in præsentî, scilicet,

Abluo, Firmo, Cibo, Riget, Vxor, Ordinat, Vngit.

Tertia obseruatio. Sacramenta prout ad præsentem rubricam spectat, alia sunt iterabilia, alia non. Iterabilia sunt Pœnitentia, Eucharistia, Extrema vnctio, & Matrimonium. Non iterabilia sunt, Baptismus, Confirmatio, & Ordo. Vnde Abbas in hac rubric. versic. tertio quæro, ponit hunc versum,

Fons, Ordo, Chrisma, nam cetera sunt iteranda.

Hæc autem ideo non iterantur, quia in ipsis character imprimitur, in aliis verò non. Est autem character signum spirituale, & indelebile, impressum animæ in sacramento Baptismi vel Confirmationis, vel Ordinis. Vt docet D. Thom. 3. p. quæst. 63. art. 5. Soto in 4. distinct. 1. quæst. 4. art. 1. & Nauarr. in manuali, cap. 22. num. 2. Ex quibus obiter animaduerte, quod sacræ vnctiones quæ in sacramentis reperiuntur partim iterantur, & partim non iterantur;

rantur; nam illa quæ reperitur in Extrema vnctione, iterabilis est; aliæ verò quæ reperiuntur in Baptismo, Confirmatione, & Ordine iterari non possunt.

Quarta obseruatio. Iterare est idem, quod iterum dare, aut actum geminare, seu duplicare, aut triplicare etiam, vt docet Lexicon iuris, verbo, iterum. vnde non iterare erit non geminare: quare dicere in hoc titulo, *de sacramentis non iterandis*, erit dicere, *de sacratis non iterum dandis*, seu *de sacramentis quæ non geminantur*. Ex quibus aperte sequebatur agendum esse in hoc tit. de Baptismo, Confirmatione, & Ordine. Sed nihilominus tamen, nihil disputatur de sacramento Baptismi, & pauca dicuntur in primo cap. de Confirmatione, & nonnulla in primo, & vltimo de sacramento ordinis. De aliis verò sacramentis quoniam iterabilia sunt, nihil disputatur, nam hoc esset contra institutum rubricæ, in qua tantum dicitur, *De sacramentis non iterandis*.

Hic titulus habet tria capita: Non habetur in Sexto, vel Clementinis: & de eius materia disputatur, cap. Ecclesiis, distinct. 68. cap. saluberrimum, 1. quæst. 7. & cap. quibus, de consecratione, dist. 4. Quod verò de sacramentis non iterandis in præsentis disputatur, est; primò, prohibere iterationem ordinis, & confirmationis; secundò, prohibere iterationem benedictionis sacratum vestium, & consecrationis altaris. In quibus præcipuè, docet Summus Pontifex supplendum esse quod deerit in sacramento ordinis, potius quàm iterandum. Sensus ergo nostræ rubricæ est: *De sacramentis non iterandis*, id est, de sacramentis quæ non possunt iterari seu iterum dari.

De filijs presbyterorum ordinandis vel non.

Tit. XVII.

PRima obseruatio. Quoniam postquam egimus de ordinandis, posset aliquis dubitare an sint aliqui, qui ordinari non possint, ideo aggredimur disputationem non ordinandorum; inter quos, quia non inferiorem obtinent locum filij presbyterorum, agendum est prius de filiis presbyterorum ordinandis vel non. Sed maximè obseruandum est pro huius rubr. expositione, quod quamuis rubrum dicat, *de filijs presbyterorum*, nihilominus etiam agitur de alijs filiis illegitimis aliorum hominum; & hæc est causa propter quam in Sexto sic scribitur hæc rubrica, scilicet, *De filijs presbyterorum, & alijs illegitimè natis*. Et præterea, quamuis dicat, *non ordinandis*, disputat etiam de non præficiendis. Quare sic poterit rubrum extendi, vt quæ continentur in nigro facile comprehendat, scilicet, *De filijs presbyterorum vel laicorum, legitimis vel illegitimis, non ordinandis vel non præficiendis*. Est tamen in præsentī animaduertendum, quod pro huius rubricæ declaratione non obseruamus aliquid de hac dictione, *presbyter*, quoniam de eo disputabimus in lib. 3. tit. 34. obseruatione 2.

Secunda obseruatio. Filij presbyterorum in duplici sunt differentia. Alij enim sunt legitimi, qui ante ordines sacros, vel fuerunt adoptati, vel de legitimo matrimonio habiti: & hi possunt omnibus ordinibus ordinari, & omne Ecclesiasticum beneficium etiam in Ecclesia patris obtinere. cap. ad hæc, infra isto titulo, & gloss. ibi. in verbo, obtinere, licet nunquam possint immediatè patri in beneficio succedere. cap. ad extirpandas, isto titulo, & eadem gloss.

gloss. in dict. verbo , obtinere. Et dixi ante ordines sacros, quia postea, neque possunt adoptare, ut docet Christophorus Porcus, versic. hinc insurgit dubium, in §. sed illud, instit. de adoptionibus, neque etiam possunt matrimonium contrahere, ut de se patet. Alij filij presbyterorum sunt illegitimi, siue habeantur ante ordines sacros siue post, quos ipsi nepotes appellant, de his enim communiter dicitur, *sape sacerdotes solent filios appellare nepotes*: & hi nec possunt ordinari, neque præfici, capite primo, isto titulo, vbi generaliter prohibetur omnibus illegitimis, excepto casu quo ingrediantur religionem, vel fiant canonici regulares: nam tunc poterunt ordinari, licet prælationem habere non possint.

Tertia observatio. Tres sunt causæ, propter quas filij illegitimi prohibentur præfici, & ordinari, quæ assignantur ab Hostiens. in summa, isto titulo, numero 6. versicul. quæ est causa. Prima est dignitas, & excellentia ordinis, & dignitatis Ecclesiasticæ, quæ turpibus, & infamibus committi non debet, cap. inter dilectos, de excessibus prælatorum, l. neque famosis, C. de dignitatibus, libr. 12. Secunda est detestatio criminis paterni, quod plerumque detestatur in filiis, l. isti quidem, ff. de eo quod metus causa, & cap. vergentis, de hæreticis. Tertia denique est timor paternæ incontinentiæ. cap. literas, isto titulo, & innuit text. in cap. fin. infra eodem. Sed aduertendum, hîc potuisse nos proponere filiorum amplam diuisionem, quam consulto prætermittimus, ut illam in tit. qui filij sint legitimi, proponamus.

Hic titulus habet 18. capita: habetur in Sexto, non verò in Clementinis, & de eius materia disputatur,

ratur, distinct. 56. per totum. Quod verò de huius rubricæ materia in præsentî dicitur, est; primò, generaliter ostendere quod illegitimus non debet ordinari, neque præfici, & secundò, quod nullus filius præsertim illegitimus potest in Ecclesia patris præfici; & si præficiatur, debet remoueri. Aliquibus tamen exceptis casibus, & modis, quibus, & ordinari, & præfici, & patri in beneficio succedere possit. Sensus ergo nostri tituli erit huiusmodi: *De filiis presbyterorum ordinandis vel non*, id est, an sint ordinandi vel præficiendi filij illegitimi, maxime presbyterorum.

De seruis non ordinandis, & eorum manumissione.   Tit. XVIII.

Prima obseruatio. Quoniam in hac non ordinandorum disputatione quæ in superiori, & sequentibus titulis continuatur, visum fuerit de illegitimitate personarum, quoad impedimentum originis: videndum est in præsentî titulo de seruitute, quæ est impedimentum conditionis: & ideo ponitur hæc rubrica de seruis non ordinandis, & eorum manumissione. Ad cuius exactam expositionem videndum erit, vnde dicatur, & quid, & quotuplex sit seruitus, tum etiam vnde dicatur manumissio, & quid, & quotuplex illa sit.

Secunda obseruatio. In primis igitur sciendum est, quod omnes homines de iure naturali liberi nascebantur, & quod libertatem de iure gentium seruitus inuasit. §. manumissio. instit. de libertinis. Et ideo diffinitur, Seruitus est constitutio iuris gentium, qua quis dominio alieno contra naturam subicitur. §. seruitus. instit. de iure personarum. Seruus autem

autem erit qui iure gentium, vel civili, dominio alieno contra naturam subiicitur. Qui serui dicuntur à seruitute, non quidem, quia seruiant, nam famuli etiam seruiunt; sed quia quando capiebantur in bello, voluerunt Imperatores ne interficerentur, sed potius seruariantur, & ideo dicti fuerunt serui. §. serui, inst. de iure personarum, & quia in bello manu capiebantur, aliquando etiam dicuntur mancipia. Sunt autem in triplici differentia: alij enim nascuntur serui, quos, scilicet, pariunt ancillæ: alij fiunt serui de iure gentium, scilicet, ex captiuitate: alij denique fiunt de iure civili, quando, scilicet, homo maior viginti annis, & liber, ad pretium participandum sese venundari patitur. §. ultimo, inst. de iure personarum. In hoc ergo titulo, de omnibus his seruis sine discrimine loquimur.

Tertia obseruatio. Manumissio inuenta fuit de iure gentium in seruitutis remedium, & ideo manumissio dicitur de manu missio, id est, liberatio à manu, & potestate domini. Vnde sic diffinitur: Manumissio est datio libertatis, inst. de libertinis in principio. Libertas autem est naturalis facultas eius, quod cuique facere libet, nisi, quod vi aut lege prohibetur, inst. de iure personarum in principio. Quare manumissus erit liberatus à manu, & potestate domini, qui proprio nomine libertus appellatur. Est enim libertus qui à iusta seruitute manumissus est, inst. de libertinis in principio. Vbi nota, quod libertus, & libertinus minimè distinguuntur, vt notat Lexicon iuris in verbo libertinus, vbi hac de causa dicit Accurtium esse vnum ex imperita multitudine, sed malè, nam bonus aliquando dormitat Homerus. Manumissiones autem tot sunt, vt Iustinianus in §. multis instituta, de libertinis enume-

rans multas manumissiones, dicat se alias multas prætermittere. Quamuis posset aliquis dicere, illas non esse multas manumissiones, sed solum multos modos manumittendi: vide tamen Hostiens. in summa, isto titulo, num. 12. vbi omnes enumerat. In hoc tamen titulo, indistinctè nomine manumissionis vrimur.

Quarta obseruatio. Pro maiori nostræ rubricæ expositione videamus quomodo seruus possit ad ordines peruenire: pro quo indistinctè dicimus, nullum seruum, nisi manumittatur, posse ordinari, capite 1. 2. & 3. distinctione 54. & capite 1. & capite, consuluit, isto titulo. Et hoc tam propter clericalem dignitatem, quam propter seruorum vilitatem, capite, admittuntur, dict. distinctione 54. Sed dices quid erit si ordinentur? Respondeo, quod ordinati erunt, vt colligitur ex cap. 2. isto titulo. Quare ex dictis facile respondere poteris ad quæstionem, an seruus possit ordinari: nam reddit duplicem sensum: primò an seruus possit ordinari, id est, an iura permittant seruis ordines conferri, & in hoc sensu ordinari non possunt, vt supra diximus, & sic loquuntur omnia iura quæ dicunt illos non posse ordinari. Secundò reddit hunc sensum, id est, an si de facto seruis ordines dentur, ipsi illos possint recipere ita vt remaneant ordinati, & in hoc sensu serui bene possunt ordinari; sicque loquuntur omnia iura quæ asserunt seruos ordinari posse. An autem postea debeant deponi, & ad seruitutem reddi, vel potius sint manumittendi, vide in glossa, verbo deponantur, capite de seruorum, isto titulo, & in glossa verbo reddi, cap. frequens, distinctione 54.

Hic titulus, continet 8. capita, & neque in Sexto, neque in Clementinis habetur, de eius tamen materia disputatur in distinctione 60. per totum. Quod de seruis non ordinandis dicitur in hoc tit. est, præcipere ne ordinentur nisi prius manumittantur, & docentur alia ipsorum manumissionem concernentia. Sensus verò rubricæ est. *De seruis non ordinandis*, id est de seruis, qui ordinari non debent. *Et eorum manumissione*, id est, de liberatione eorum à potestate domini vel post ordines susceptos, vel ante ordinis susceptionem.

De Obligatis ad ratiocinia ordinandis vel non.
Tit. XIX.

PRima obseruatio. Postquam egimus de seruitute, agendum est de alio ordinandorum impedimento, scilicet, de obligatione ad ratiocinia; ideo ponitur rubrica *De obligatis ad ratiocinia ordinandis vel non*. Obligatus autem dicitur, qui vinculo iuris adstringitur ad aliquid soluendum vel faciendum: nam obligatio in principio inst. de obligationibus diffinitur hac ratione: Obligatio est iuris vinculum quo necessitate adstringimur ad aliquid soluendum vel faciendum.

Secunda obseruatio. Ratiocinia sunt rationes seu rationum redditiones ad quas aliquis obligatur ex administratione rei priuatæ vel publicæ. Sic Host. in summo isto tit. num. 1. & Abb. in hac rub. Obligati autem ad ratiocinia sunt illi, qui alienam administrationem susceperunt, vt syndicus vniuersitatis, executores sententiarum, executores testatorum, procuratores, actores, tutores, curatores, & curiales. Qui omnes ordinari non possunt nisi de-

52 EXPOSITIO TITVLORVM

posito onere, & redditis rationibus suorum officiorum, cap. vnico, isto tit. & c. præterea, dist. 51. In quibus autem casibus, non redditis rationibus possint ordinari, vide gl. in præsent. ver. ratiocinia, & Host. vbi su. num. 5. & Abb. num. 3.

Tertia obseruatio. Causæ quare obligati ad ratiocinia non sunt ordinandi, quinque sunt. Prima est, quia frequenter contrahunt irregularitatem ex officio suo. c. si quis, & cap. vlt. d. 51. Secunda, quia multum molestatur Ecclesia cum tales reperuntur. cap. designata, & cap. præterea. ead. d. Tertia, quia præsumitur contra eos quod non causa religionis ordinentur, sed vt fugiant ratiocinia, cap. legem. d. 53. Quarta, quia Ecclesia tristatur de his cum reperuntur. dict. cap. designata. d. 51. Quinta denique est propter voluptates, quas forte habuerunt in suis officijs. cap. præterea. dict. dist. 51.

Hic titulus continet vnicum caput, non habetur in Sexto neque in Clementinis, & de eius materia disputatur. d. 51. & 53. & 56. per totum. Quod autem in præsent. tit. disputatur, iam est dictum in secunda obseruatione. Sensus nostræ rubricæ talis est, *De obligatis ad ratiocinia ordinandis, vel non, id est, quando, & quomodo possint ordinari qui publicam vel priuatam habent administrationem.*

De corpore vitiatæ ordinandis vel non.

Tit. XX.

PRima obseruatio. Post obligationem ad ratiocinia agendum est iam de quarto ordinandorum impedimento, scilicet, de vitio corporis, quod non solum impedit promouendum, sed etiam aliquando deijcit iam promotum. cap. exposuisti. isto tit.

tit. Vnde constituitur rub. *De corpore vitiatis ordinandis vel non.* Sed aduertendum est, quod sub hoc nomine vitium corporis tria continentur, scilicet, debilitas corporis, deformitas corporis, & impotentia corporis. Debilitas est quando retinet quis membrum, sed habet illud inefficax, vt manum aridam, oculum cæcum, crus contractum. Deformitas est quando habet aliquid contra naturam à quo videatur deformis, vt sex digitos, nubem in oculo, vel si sit gibosus vel tortus. Impotentia est, vt si careat brachio, vel manu, vel pede qui appellatur mutilatus. Hæc docet Host. in summa isto tit. num. 1. 2. & 3. In hoc ergo tit. quando dicit rubrica de corpore vitiatis, de omnibus his vitijs intelligitur.

Secunda obseruatio. Corpore vitiati in triplici sunt differentia: alij enim sunt qui non impediuntur ordinari, vt sunt omnes qui vel ab inimicis, vel propter necessitatem sine culpa sua habent vitium, vel mutilati sunt membro non efficiente notabilem deformitatem, vt si sine culpa amiserit virilia. cap. ex parte. el segundo. isto tit. vel partem digiti. cap. vlt. etiam isto tit. Alij sunt qui impediuntur ordinari, sed solet cum illis dispensari, vt sunt illi qui culpa sua habent vitium non continens notabilem deformitatem, vt amputata virilia, quia putabant placere Deo, cap. significauit, isto tit. vel partem digiti amputatam in duello. cap. 1. eod. tit. Vel è contra qui sine culpa sua habent vitium continens notabilem deformitatem, vt digitum abscissum propter morbum vel maximam nubem in oculo. argumento cap. cum de tua, isto tit. Alij denique ita impediuntur, vt cum illis dispensari non possit, vt illi qui non habent manum, vel habent illam omnino siccam. cap. exposuisti. isto tit. In hoc ergo

54 EXPOSITIO TITVLORVM
titulo , de his omnibus corpore vitiatis disputa-
tur.

Tertia obseruatio. Huiusmodi impedimenra , vt melius diiudicentur , arbitrio , & inspectioni oculorum superioris subiici debent , quia non ita facilius subijciuntur auribus , quàm oculis , argumeto. l. 1. ff. de ventre inspiciendo , & §. ultimo , instit. de gradibus cognation. Animaduertendum tamen est in præsentì rub. fabulosum esse ridiculum muliercularum dictum , existimantium , non posse ordinari in sacerdotes , neque Missæ sacrificium celebrare , illos qui cum habeant amputata virilia , saltim testiculos siccos in saculo secum non deferant : quod forte dicunt , quia odio ipsæ prosequuntur homines , qui illos secum non deferunt.

Hic titulus continet septem capita , non habetur Sexto vel Clementinis , de eius tamen materia disputatur d. 51. per totum. Quod in hoc titulo de corpore vitiatis exagitur , est , qui corpore vitiati possint sine dispensatione ordinari vel administrare in ordine suscepto , & qui requirant dispensationem , & qui neque cum dispensatione possint. Quia , scilicet , non possit cum ipsis dispensari. Sensus rubricæ est , *De corpore vitiatis ordinandis vel non* , id est , qui corpore vitiati possint vel non possint ordinari , vel in ordine suscepto administrare.

De Bigamis non ordinandis.

Tit. XXI.

Prima obseruatio. Post impedimentum vitij corporalis agendum est de bigamia, quæ inter alias irregularitates seu impedimenta ordinandorum non minima est irregularitas seu irregularitatis causa: tam ad beneficia quàm ad ordines Ecclesiasticos suscipiendos. Sic continuatur hæc rubrica ab Host. & gloss. isto. tit. Sed aduerte, quod quamuis ex rubro videatur sequi solum esse disputandum de bigamis, nihilominus etiam disputatur de non bigamis, qui pœnas bigamorum incurunt: vt pater in capite, nuper. & cap. à nobis. isto titulo.

Secunda obseruatio. Bigamia duobus modis sumitur. Primo modo propriè, & strictè, alio modo impropriè, & largè. Primo modo diffinitur ab Host. numero 1. Bigamia est defectus ordinandi ex secundis nuptijs proueniens. Secundo modo potest dici defectus ordinandi proueniens ex varijs causis, scilicet, quia ordinandus contraxit cum corrupta, vel vidua, vel cum aliqua ante baptismum, & cum alia post, vel quia castitatem promissam violauit, vel quia qui habuit duas mulieres, cum vna aut cum duabus solum de facto contraxit, vel denique, quia suam vxorem adulteram cognouit post adulterium. Similiter etiã bigamus (qui sic appellatur à bis, quod est duo, & gamos, quod est mulier vel nuptiæ, quasi vir bis nuptus) duobus modis dicitur, scilicet, propriè seu strictè, & impropriè seu largè. Bigamus propriè est qui duas legitimas successiue habuit vxores. Bigamus verò impropriè est, qui

contraxit cum vidua vel corrupta. cap. seriatim d. 32. Vel qui habuit vnam ante baptismum, & aliam post. cap. acutius, & cap. vna dist. 26. Vel qui castitatem promissam violauit. cap. quotquot. 27. quæst. 1. vel qui habuit duas mulieres, & si cum vna aut cum duabus solum de facto contraxit. cap. Christianū, d. 34. Vel denique qui vxorem cognouit post adulterium. cap. si cuius vxorem. d. dist. 34. In hoc ergo titulo tam bigamus quam bigamia vtroque capiuntur modo. Sed est animaduertendum, quod sicut bigamus dicitur qui habuit duas vxores, ita monogamus qui habuit vnam, & trigamus qui habuit tres, & quadrigamus qui quatuor, & sic de alijs.

Tertia obseruatio. Si quis dubitet an bigamus si actu ordinetur, recipiat ordinem: Respondeo quòd sic, vt docet Abbas cap. super eo. num. 2. isto tit. Nam quamuis prohibitum sit bigamum ordinari, cap. 1. isto titulo, tamen si actu ordinetur recipit characterem & ordinem vt dixi: sed non poterit administrare sine dispensatione, cap. lector dist. 34. Vnde tã ad suscipiendos ordines quàm ad administrationem eorū quos suscepit in bigamia, indiget bigamus Papali dispensatione, vt docet idē Abbas. dicto cap. super eo. num. 6. Sed dices, quid ergo erit de ordinante bigamum sine dispensatione? Respondeo, quòd priuabitur potestate ordinandi & indigebit etiam dispensatione ad vltius ordinandum, dicto cap. super eo. isto tit.

Quarta & vltima obseruatio est, quatuor esse causas propter quas bigamia est irregularitas seu impedimentum ad suscipiendos ordines, quæ assignantur ab Abbate in hac rub. & ab Hostiense in Summa. §. Et cui. de temporibus ordinationum, & à glossa 1. dist. 26. in principio. Prima est propter defectum

defectum sacramenti, id est propter defectum vnitatis sacramenti, quia bigamus diuisit carnem suam, cap. acutius. dist. 26. & cap. debitum. isto tit. Hoc autem sacramentum cuius vnitatem non obseruat bigamus, est quoddam mysterium quod in matrimonio representatur, scilicet, vnitas vnus Ecclesie ex omnibus gentibus collecta, & vni viro Christo subiecta, quæ in matrimonio bigami non reperitur, ex eo quia bigamus diuisit carnem suam, cum vel mulier non sit vnica vnici, vel ipse non sit vnus vnus, sicut Ecclesia est vnica vnus Christi, & Christus est vnus Ecclesie, de quo vide tex. in d.c. debitum. isto tit. & gloss. ibi in ver. sacramentum. Secunda causa est propter prærogatiuam ordinis, cap. vna, & c. qui sine crimine. ead. d. 26. Tertia est, quia præsumitur incontinent, qui vel vna mortua transit ad aliam, vel communicat cum incontinenti, vt cum vidua. cap. proposuisti, dist. 82. Quarta denique est, quia clericus debet esse hortator v̄dicitatis, & virginitatis, quod non erit, qui ad secundas nuptias se transtulit, vel cum vidua contraxit, dict. cap. vna. d. 26. vel alia similia fecit, ex quo sit bigamus.

Hic titulus habet septem capita, & habetur solum in Sexto, & de eius materia agitur dist. 26. & cap. si quis. 6. quid ergo. dist. 34. & cap. quicumque. dist. 77. & 28. quæst. vltima, per totum, quod præcipue in hoc titulo disputatur, est. Primò, quòd bigamus non potest ordinari. Secundò, an & quando liceat cum eo dispensare. Tertiò, qui cum non sint bigami, pœnas bigamorum incurrunt. Et denique qui bigami censeantur. Sensus nostræ rubricæ est huiusmodi, *De bigamis non ordinandis*, id est, an bigami possint ordinari, vel si ordinati fuerint administra-

58 **EXPOSITIO TITVLORVM**
re, tam cum dispensatione, quàm sine illa.

De clericis peregrinis. Tit. XXII.

PRima obseruatio est, quòd inter eos qui ordi-
nari prohibentur, enumerantur peregrini, de
quibus vltimo loco erit disputandum: quare pere-
grinatio etiam erit ordinandorum, vel promouen-
dorum impedimentum: non quidem in hoc sensu,
quòd in sua diocesi vbi iam aliquis non est pere-
grinus, impediatur promoueri, ideo quia peregrini-
natus est, vel peregrinaturus est, sed in hoc sensu
quod peregrinus in illa terra in qua est peregrinus,
scilicet, extra diocesium suam non promoueatur, vt
patet in toto isto tit. Quomodo autem & quando
promoueri possint, vide per Hostiensem in Summa
isto tit. num. 3.

Secunda obseruatio est, clericum esse omnem
habentem ordinem aliquem Ecclesiasticum, siue
minorem siue maiorem à prima tonsura vsque ad
Episcopatum, cap. clericos, dif. 21. cap. clericum.
distinctione 71. & cap. de persona, 11. quæst. 1. Cle-
ros enim latinè dicitur fors, dicto capite clericos.
ead. distinct. 21. Et ita clericus est in sortem Do-
mini electus, in sortem autem Domini electi sunt
omnes qui ordinem habent Ecclesiasticum, quo-
rum signum est Corona rasa in summa parte capi-
tis ad modum sphaeræ posita, capite duo sunt. 12.
quæst. 1. Cum ergo in hoc titulo de clericis pere-
grinis loquimur, indistinctè clerici nomen erit ac-
cipiendum: quamuis communiter videamus apud
vulgum clerici nomen solum accipi pro presbyte-
ro seu sacerdote. Dicitur autem sacerdos, quasi
sacra dans, vt docet Isidorus, libro 7. Etymolog.
cap. 12.

Tertia

Tertia obseruatio. Peregrini dicuntur in præfenti omnes qui non sunt de Episcopatu ordinantis, qui à tali Episcopo recipi non debent ad ordines vel beneficium, vel Ecclesiastica sacramenta, vt cap. 1. & 3. & per totum. dist. 71. Quibus etiam neque celebrare neque prædicare permittitur. cap. vlt. de regularibus in extrauagantibus communibus. Sed dices, quare nostra rubrica post nomen, *peregrinus*, non addit *non ordinandus*, ita vt diceret, *De clericis peregrinis non ordinandis*? Respondeo, quia ex serie titulorum iam colligebatur, & sapienti pauca.

Quarta obseruatio. Quatuor sunt causæ propter quas clerici peregrini ordinari prohibentur. Prima est, ne Episcopus illos ordinans ponat manum in subditos alienos, cap. illud dist. 71. Secunda est, quia peregrinantes sæpissimè sunt criminosi, vel alio modo irregulares. distinct. 33. per totum. Tertia est, quia sæpè mentiuntur, dicendo se habere alios ordines, vt ad maiores promoueantur, cap. duæ 19. quæstione 2. Quarta denique est, quia peregrinus inobediens præsumitur respectu sui Episcopi, præsertim si non apparet de licentia ordinandi, cap. non oportet de consecr. distinct. 5. Ex ijs, quæ in expositione huius tituli dicta sunt, & quæ dicuntur in titulo de Clericis peregrinantibus, colliges differentiam, quæ inter hos duos titulos reperitur, quæ est huiusmodi, quòd iste agit de clericis peregrinis respectu ordinum, an scilicet possint vel non possint ordinari: at verò in illo alio titulo, agitur de iisdem clericis peregrinis seu peregrinantibus respectu litiũ, quatenus ratione peregrinationis gaudent vel non gaudet aliquibus litigantiũ suffragijs.

Hic titulus quatuor habet capita, & neque habetur in Sexto, neque in Clementinis; tractatur tamen

tamen de eius materia in dist. 71. & 72. per totum, & 98. & 7. quæst., 1. in multis capitibus, Quod in hoc titulo de clericis peregrinis disputatur, est: primò, quòd clerici peregrini ordines quos habèt, debent probare, si voluerint in eis administrare; & secundò, quòd non debent vltèrius ordinari neque præfici sine consensu suorù prælatorum. Sensus igitur nostræ rubricæ est, *De clericis peregrinis*, id est de clericis extra suam dicecesim constitutis ordinandis vel non.

De officio Archidiaconi. Tit. XXIII.

PRima obseruatio. Finito tractatu ordinandorum, agendum est de officijs superiorum habentium Ecclesiasticas dignitates, & quia dignitas Archidiaconi maior est post Episcopalem, agendum erit prius de eius officio: quare proponitur rubrica *de officio Archidiaconi*, in cuius expositionem videndum erit, quid sit Archidiaconus, & quale eius officium. Sed quia necessarium est aliqua de officio in cõmuni cognoscere, vt ad Archidiaconi, & aliorum officium descendamus; ideo videndum erit, quid & quotuplex sit officium.

Secunda obseruatio est ex Ambrosio Calepino, verbo *officium*, vbi dicit, Officium in communi dici quasi efficium vna litera mutata propter decorem sermonis: vnde Officium generatim erit congruus actus vniuscuiusque personæ, seu, erit id quod quisque efficere debet pro conditione personæ. Vbi nota verbum *pro conditione persone*, nam quando leno insidiatur pudicitia, vel latro furatur, dicuntur facere suum officium. Officium autem sic in communi sumptum est duplex, scilicet, in habitu, & in actu.

In habitu est illa potentia, qua aliquis facit id quod facere debet, vt potentia iudicis, sacerdotis, serui, factoris agricolæ, & aliorum similium ad faciendum id, quod quisque in suo statu facere debet, & de hoc officio loquimur quando Hispanè dicimus, *tiene por officio, ó tiene tal officio*. Officium verò in actu est ipsemet actus, quo aliquis facit id quod facere debet, vt actus iudicandi in iudice, celebrandi in sacerdote, seruiendi in seruo, &c. Et de hoc officio loquimur quando Hispanè dicimus, *haze sa officio*. Præterea officium tam in habitu quàm in actu est multiplex ac pene infinitum; nam quotquot sunt conditiones hominum, ministeria, & superiorum, & inferiorum dignitates, administrationes, vel seruitia, tot sunt officia tam in habitu quàm in actu. Vnde erit impossibile sufficientem proponere officij diuisionem. Quare descendamus ad officia Ecclesiastica, quorum à nobis nunc suscipitur disputatio, & primo loco de officio Archidiaconi tractemus.

Tertia obseruatio. Archidiaconus dicitur ab Archos, quod est Princeps, & Diaconus, quasi dicatur Princeps Diaconorum, & verè est prior, & princeps Diaconorum, & Subdiaconorum, sicut Archiepiscopus est princeps Episcoporum, capite Cleros, distinctione 21. Est tamen Archidiaconus is, qui in Ecclesia Cathedrali certam dignitatem adeptus est, cuius ratione debet esse Diaconus, & inter Diaconos prioritatem obtinere, & post Episcopum in iurisdictione priorem esse, & vicarium illius. Sic diffinit Hostiensis in Summa, isto titulo, numero 1. Est etiam primus in Ecclesia post Episcopum & oculus Episcopi appellatur, in cap. ad hæc, infra, isto titulo.

Quarta obseruatio. Officium Archidiaconi multiplex est. Primò corrigere & emendare quæ indigent correctione, si Episcopus non potest, cap. 1. isto tit. Secundò, iurgia, & lites clericorum omnium audire, cap. perlectis, d. 25. Tertio, instituere, seu eligere, cap. si in plebibus, d. 63. Quarto, pœnas imponere, cap. licet, inf. de pœnis. Quintò, beneficijs priuare, cap. referente, de præben. Sextò, excommunicare, suspendere, visitare procurationes, & obsequia debita à subditis recipere, cap. dudum, el segundo, de elect. Septimò, curam animarum exercere, cap. cum in cunctis. §. inferiora, de elect. Et denique in omnibus Episcopi vicem gerere, cap. 1. & c. ad hæc. isto tit. Animaduerte tamen, Archidiaconum dici etiam Episcopi vicarium, cap. 1. & 7. isto tit. & dici etiam visitatorem, cap. non debere, dist. 80. Hispanè verò dici, *Arcediano*.

Hic titulus habet decem capita, non habetur in Sexto; vel Clementinis; disputatur tamen de eius materia in capite, perlectis, distinct. 25. & cap. honoratus, distinct. 74. & capite finali, distinct. 94. Quod de Archidiacono in præsentia agitur, est, ostendere, quæ ad eius officium pertineant, & quæ non: de quibus omnibus iam loquuti sumus in superiori obseruatione. Sensus rubricæ facilis est, nam dicit, *De officio Archidiaconi*, id est, quæ sint illa quæ ad eius obligationem vel munus spectent.

De officio Archipresbyteri. Tit. XXIV.

PRima obseruatio. Agendum est de officio Archipresbyteri, quia post Archidiaconum secundus est in dignitate: vel vt dicit glossa in præsentia rubrica, quia post Archidiaconum secundum facit gra

gradum , ita vt sit proximè sub eius iurisdictione & potestate , & præsit omnibus presbyteris & presbyteralibus officijs , cap. 1. isto tit. Sed dices , quare Archipresbyter est minor Archidiacono , & continetur sub eius iurisdictione? Cuius ratio dubitandi est , quia potius deberet esse è contrario , nam Archipresbyter debet esse presbyter , & præsit presbyteris , Archidiaconus verò sufficit quod sit Diaconus , & præsit Diaconis. Respondeo , Archidiaconum , & Archipresbyterum duobus modis posse ad inuicem comparari. Vno modo , ratione iurisdictionis , & in rebus contentiosis : alio modo , ratione ordinis , & in rebus Diuinis seu spiritualibus & animarum. Et primo modo Archidiaconus est maior , & Archipresbyter continetur sub illo. Secundo verò modo è contra se res habet , nam Archipresbyter est maior , & Archidiaconus sub illo continetur , argumento cap. puta 2. q. 7. & docet glos. verbo, subesse, cap. 1. isto titulo , & hoc modo soluitur ratio dubitandi.

Secunda obseruatio. Archipresbyter dicitur ab Archos , & presbyter , quasi princeps presbyterorum , qui à quibusdã appellatur Decanus , cap. in capite. d. 50. & c. ad hæc , de officio Archidiaconi : forte quia olim Archipresbyter solum præsidebat decem presbyteris , vt docet Lexicon iuris , verbo , Decanus : quemadmodum in militia Decanus est qui præsit decem militibus , & sic accipitur in tit. C. de Decanis , lib. 12. Archipresbyter est vicarius Episcopi , circa diuina , quia illius in spiritualibus curam subleuat , vt colligitur ex cap. officium , isto tit. Qui etiam duplex est , scilicet , vrbani seu ciuitatensis , & ruralis. Vrbani est qui in vrbe Episcopi vicem sustinet circa diuina , quando Episcopus est absens , vel
eius

eius curam minuit quando est præfens, dict. cap. officium, isto tit. Ruralis est qui plebi præest, & ibi presbyterorum & vulgi sollicitudinem in spiritualibus loco Episcopi gerit, cap. vlt. isto tit. In hoc ergo tit. de utroque Archipresbytero loquimur, ut patet in omnibus illius capitibus.

Tertia observatio. Archipresbyteri officium est diuidendum quemadmodum ipsum Archipresbyterum diuisimus: erit enim aliud officium Archipresbyteri vrbanus, & aliud Archipresbyteri ruralis, de quorum priori vide cap. officium, isto tit. & de posteriori vide cap. vlt. etiam istius tit. vbi latè ista duo officia continentur, & tam acutè, ut si vellem hinc illa rectè proponere, esset necessarium illa duo capita ad verbum transcribere, quod certè incredibile molestia legentes afficeret. Postremò tamen nota Archipresbyterum esse eum qui Hispanè dicitur, *Plebano*, vel *Arcipreste*.

Hic titulus quatuor habet capita, non habetur in Sexto, neque in Clementinis, & de eius materia tractatur in cap. perlectis. d. 25. Quod autem de Archipresbytero hic disputatur, est. Primò, quodnam sit officium Archipresbyteri ciuitatensis, & secundò quodnam sit officium Archipresbyteri ruralis. Sensus verò rubricæ clarus est, nam dicit, *De officio Archipresbyteri*, id est, quæ ad eius officium spectent siue fuerit ciuitatensis, siue ruralis.

De officio Primicerij. Tit. XXV.

PRima observatio. Nunc sequitur, disputemus de officio Primicerij, quia primus est post Archipresbyterum, absente enim ipso Archipresbytero, Primicerius est primus in choro & cantu: sic
ab

sic ab Abb. continuatur hæc rubrica. Primicerius tamen multa significat, nam tres habet significatio- nes. Primò significat illum qui primò scriptus est in matricula notariorum; quemadmodum secundice- rius dicitur, qui secundo loco in eadem matricula scriptus est. l. vlt. C. de domesticis & protectori- bus, lib. 12. Secundò significat illum qui primò por- tabat cereum in aliquo festo, & erat constitutus in dignitate, glos. in rub. C. de primicerio. lib. 12. Ter- tiò significat generaliter omnem primum in aliquo collegio seu communitate. Vnde D. Augustinus in sermone 12. Diuum Stephanum appellat primice- rium Martyrum, & multi Diuum Petrum Aposto- lorum primicerium vocant. Quartò denique signi- ficat apud Canonistas illum qui in Ecclesia primus est in choro & cantu post Archipresbyterum. Vnde in aliquibus Ecclesiis dicitur cantor, siue præcen- tor, qui habet sub se succentorem, vulgo, *Sochantre*. c. inter dilectos, de excessib. prælat. ab aliis dicitur etiam Cabiscolus, siue magister scholarum. c. 2. de calumniat. In hoc ergo rit. solum accipitur primi- cerius in quarta significatione.

Secunda obseruatio est, officium primicerij esse primò, præsidere docendo diaconis & reliquis in- ferioribus: secundò, disciplinæ & custodiæ eorum insistere: tertio, vt diaconis donet lectiones, quæ ad nocturna officia clericorum pertinent: quarto, vt de singulis studium habeat, & absque vlla vacet ne- gligentia. c. vnico, isto rit. in quo omnia ista officia continentur: aliqua alia si volueris, vide in c. per- lectis. distin. 25. Aduertendum tamen, primicerium esse qui Hispanè vocatur *Chantre*, ò *Cantor*.

Hic titulus vnicum habet caput: non habetur in Sexto neque in Clementinis, & de eius materia

agitur in c. clericos. d. 21. cap. perlectis. d. 25. & dist. 97. per totum. Quod verò noster titulus disputat de primicerio, iam dixi in 2. obseru. Sensus ergo rubricæ facilis est. cum dicat, *de officio Primicerij*, id est, quæ ad eius spectant officium.

De officio Sacristæ. Tit. XXVI.

PRIMA obseruatio. Viso de officio primicerij videndum est de officio Sacristæ. Dicitur autem Sacrista à sacer, sacra, sacrum, & sto, & stas, quasi dicamus: Sacrista est sacris stans, qui idem est quòd Thesaurarius, ita vocatur in capite, perlectis. distinctione 25. est etiam idem quod Cimiliarcha, & ita appellatur in l. fin § fin. C. de bonis authoritate iudicis possidendis. Est ergo Sacrista Thesaurarius, siue Cimiliarcha ille, qui in Ecclesia (cum sit Archidiacono subiectus) habet curam, & custodiam sacrorum vasorum, & vestimentorum Ecclesiasticorum & totius thesauri Ecclesiastici, nec non eorum, quæ ad luminaria pertinent, siue in cera siue in oleo consistant.

Secunda obseruatio. Ex Sacristæ definitione, seu descriptione colligendum est illius officium: nam in ea enumerantur, quæ ad eius officium pertinent, præter quæ vide textum in cap. perlectis. dist. 25. vbi inter ea quæ ad Sacristæ officium spectant, enumerantur, ordinatio hostiarum basilicarum, incensi præparatio, cura chrisimatis conficiendi, cura baptisterij ordinandi, & præparatio luminariorum tam in sacratio, quàm in sacrificiis. Nota tamen, hunc esse quem Hispanè vocamus, *Sacristan, ò Thesoreiro*.

Hic titulus vnum habet caput: non habetur in Sexto,

Sexto, neque in Clementinis, & de eius materia agitur in d. c. perlectis, dist. 25. Quod verò in eo disputatur de Sacrista, iam habetur in superiori obseruatione. Sensus etiam rubricæ facilis est, nam dicit, *De officio Sacristæ*, id est, de his quæ ad eius curam seu officium spectant.

De officio Custodis. Tit. XXVII.

PRima obseruatio est, agendum esse de officio Custodis, postquam egimus de officio Sacristæ, quia custos est, quasi minister sacristæ, vt docet Abbas in continuatione huius rubricæ. Custos autem duobus modis sumi potest, scilicet, in communi, & in particulari. In communi significat illum qui rem aliquam tuetur, & curat, vt Custos ostij qui curat, ne aliquis ingrediatur domum. Custos horti, qui prohibet aliquem in horto damnum facere. Custos viarum, qui vias tuetur, & sic de aliis, vt docet Calpinus in verbo *Custos*. In particulari verò sumitur pro hoc vel illo custode. In hoc ergo titulo non disputatur de custode in communi, sed in particulari, scilicet, de custode rerum sacrarum, quæ in Ecclesia continentur.

Secunda obseruatio. Custos de quo in præsentia agitur secundum Hostiensem in Summa isto titulo. i. hac ratione potest definiri: Custos est is, cui ea quæ Ecclesiæ competunt, custodienda committuntur, cap. 1. isto tit. Officium autem custodis est, primò, obedire Archidiacono cui subest: secundò horis Canonicis tintinabula, iubente Archidiacono, pulsare: tertio omnia ornamenta, lintheamina, & utensilia Ecclesiæ custodire: quarto lampades & lanternas vigilanter incendere, vel extinguere:

quintò incensum, & luminaria curare: sextò panem & vinum ad missam celebrandam habere: septimò denique, omnes oblationes, eleemosynas, & decimas, absente Episcopo, de licentia Archidiaconi inter fratres diuidere.

Hic titulus duo habet capita: & licet non habeatur in Sexto, vel Clementinis, habetur tamen in Extrauagantibus communibus, & de eius materia tractatur in dist. 93. Quod autem de custode in præsentis disputatur, iam expressi in superiori obseruatione. Sensus tamen rubricæ erit, *De officio Custodis*, id est, de his quæ spectant ad officium illius, cui committuntur custodienda ea quæ sunt Ecclesiæ.

De officio vicarij. Tit. XXVIII.

PRIMA obseruatio. Hucusque actum est de his qui seruiunt Ecclesiæ nomine proprio, modò agendum est de his qui seruiunt nomine alieno, scilicet, de vicariis & delegatis. Sic glossa, & Host. in præsentis continuant hanc rubricam. Videamus ergo quid, & quotuplex sit vicarius. Primò tamen sciendum est, vicarij nomen generaliter sumptum, significare eum qui vicem alicuius gerit, seu qui loco alterius substituitur, vt docet Calepinus, verbo, *Vicarius*. Sciendum etiam est, aliter sumi à Legistis, & aliter à Iuris Canonici interpretibus, vt ex sequentibus apparebit.

Secunda obseruatio. Vicarij in iure ciuili in triplici sunt differentia, nam alij sunt quidam iudices ordinarij, qui eligebantur in certum tempus, vt vices ordinariorum viuentium & præsentium supplerent, & de his habetur titulus. C. de officio vicarij. Alij sunt qui appellabantur suffecti, & gerebant

bant vices mortuorum & absentium, qui omnia poterant agere, quæ pertinebant ad iurisdictionem, præter vltimum supplicium & membri abscissionem, vt l. 2. C. de officio eius, & per totam glossam illius tituli. Alij denique sunt qui non dicuntur absolute vicarij, sed serui vicarij, qui sunt serui seruorum, idest, serui aliorum seruorum maiorum in familia. l. Seruos. ff. de legatis. 2. & hinc ducit originem sanctissima illa consuetudo, quòd Summi Pontifices appellant se vicarios, hoc est, seruos serui Diui Petri, qui vocat se seruum Christi in suis Canonicis. In hoc tamen tit. de nullo istorum vicariorum disputatur.

Tertia obseruatio. Vicarij in Iure Canonico multiplices sunt, de quibus quatuor potui colligere diuisiones, quas omnes proponere placuit, ne aliquid necessarium ad huius tituli intelligètiã intactum prætermittamus. Prima est, vicarios alios esse qui seruiunt in diuinis, quales sunt illi qui à Rectoribus Ecclesiarum ponuntur, vt pro ipsis seruiant in Ecclesia, de quibus in præsentì titulo disputatur: Alios verò, qui seruiunt in iurisdictione, qui Hispanè vocantur *Provisores*, de quibus agitur toto isto titulo, libro sexto. Et sumitur hæc prima diuisio ex nostra rubrica. Secunda est, vicarius, alius est principalis, qui constituitur ab Episcopo in capite suæ diocesis, & alius foraneus qui constituitur ab Episcopo in aliquo particulari oppido, qui aliter dicitur Decanus ruralis. Hæc diuisio habetur in Clementina, Etiam si principalis, de rescriptis. Tertia est, vicarius, alius est perpetuus, alius temporalis. Perpetuus est qui canonicè constituitur in Ecclesia Parrochiali auctoritate Episcopi, & certam habet percipere portionem, cap. ad hæc, isto titul.

Temporalis est, qui ad tempus vel ad aliquos actus constituitur, de quo in cap. peruenit, el. 2. de appellat. Et hæc diuisio habetur in glossa, verbo, *perpetuis*. Clementina vnica. isto tit. Quarta denique est, vicarius, alius est specialis, alius generalis. Specialis est, qui ad certum locum, certum articulum vel actum constituitur, de quo & de generali agitur in capite, sua nobis, isto titulo. Generalis verò est, qui ad omnia constitutus est, vt vicarius curiæ Episcopalis, qui aliàs vocatur officialis, & quia constituit vnum consistorium cum suo Episcopo appellatur etiam Ordinarius, vt docet Hostiensis in Summa hoc titulo, n. 2. In hoc tamen titulo principaliter agitur de vicariis in diuinis, de illis, scilicet, qui habentur in 1. diuis. huius obseruationis, vt notat glos. in hac rubr.

Quarta obseruatio. Officium vicarij, de quo in præsentī tit. disputatur, & vt ex eod. tit. colligitur est, vt deseruiat personis & Ecclesiis, cap. prouideas. eodem tit. & vt curam habeat animarum, ideo non dicitur in cap. si. vicarium debere esse presbyterum, & si noluerit, compellendum, per subtractionem prouentuum vel ipsarum vicariarum.

Hic titulus habet sex capita. Habetur in Sexto, & Clementinis, & de eius materia agitur, capite, innoua. 16. quæst. 7. & capite finali. dist. 93. & capite 1. distinctione. 94. Quod verò de vicario hîc disputatur, explicauimus iam in superiori obseruatione: præter quæ etiam dicitur, quòd nullus potest habere plures vicarios, neque vnus vicarius alium substituere, & denique quòd vicarius ab Episcopo constitutus, non potest ab alio inferiori remoueri, & quòd vicarius Papæ non habet iurisdictionem extra urbem. Sensus denique nostræ rubr.

IURIS CANONICI. LIB. I. 71
rubr. facilis est, scilicet, *De officio vicarij*, idest, de officio eius qui in diuinis vicem alterius gerit.

De officio & potestate Iudicis delegati.
Tit. XXIX.

Prima obseruatio. Viso de his qui gerunt vices alienas in diuinis officiis, & iurisdictione voluntatis; videndum est de his qui gerunt vices alterius in iudiciis, & iurisdictione contentiosa, & quia delegatus (salm Papæ) est maior quolibet ordinario, vt habetur in capite, sanè, el secundo, isto titulo, ideo videndum est de officio delegati, poniturque rubrica solum, *De officio & potestate Iudicis delegati*, quamuis etiam de subdelegato, & de arbitris, & de assessoribus aliqua disputentur. In cuius expositionem de tribus agendum erit, scilicet, de officio, de potestate, & de iudice delegato.

Secunda obseruatio. Ad intelligentiam illorum duorum verborum, scilicet officij & potestatis, obseruatum est hoc nomen, officium, vt dixi supra de officio Archidiaconi obseruatio. 2. significare id quod aliquis facere debet, quod diuisum fuit in officium habitu, quod est illa potentia qua aliquis facit id quod facere debet; & officium actu, quod est actus, seu exercitium faciendi id, quod quis facere debet. Ex quibus breuiter dico, quod quando in rub. ista dicitur de officio & potestate, nomine officij debemus intelligere officium in actu, & nomine potestatis officium in habitu: quasi dicamus, de officio, & potestate, idest, de exercitio iurisdictionis datæ ipsi delegato, & de potestate seu imperio sibi dato ad exercendâ talem iurisdictionem. Et certè in iudice delegato hæc duo dantur, scilicet,

E 4   poten

potentia ad exercendam iurisdictionem, quam imperium vel potestatem appellauimus, in titulo de electione, & electi potestate, obseruatione 3. & exercitium iurisdictionis. Quare, vt intelligeremus de his duobus in hoc titulo disputari, ponitur rubrica sub his verbis. *De officio & potestate iudicis delegati.* Sed quanuis iste modus dicendi verus sit, & tot doctorum, vt difficile esset illos recensere, alium non multum dissimilem libuit proponere breuitatis gratia, & est huiusmodi. In iudice delegato duo multum inter se diuersa possumus considerare, alterum est quid ipse debeat facere, & alterum quid possit facere: nam saepe contingit, vt aliquis iudex vnum possit facere, & aliud debeat facere, aliquando enim non omne, quod licet, honestum est. Ex quibus duobus primum illorum, officium dicitur, & secundum potentia appellatur. Vt igitur intelligeremus, in hoc titulo de vtroque disputari, dicitur in nostra rubrica, *De officio, & potestate iudicis delegati.*

Tertia obseruatio. Hoc verbum *delegare* duobus modis sumitur, scilicet, proprie, & minus proprie: proprie significat debitorem dare suo creditori alium debitorem qui pro se soluat; seu, vt clarius loquar, est alium pro se debitorem dare. l. delegare, & l. si Titius. ff. de nouationibus, quod vulgo mercatores assignare dicunt, & sic delegatus erit ille debitor qui ponitur loco prioris debitoris. Minus proprie verò significat superiorem iudicem constituere, & ponere alium iudicem, qui loco ipsius iurisdictionem administret, vt l. 1. in fine. ff. de damno infecto, & l. 4. §. fin. ff. de officio eius. & sic delegatus erit iudex qui ab alio iudice, loco ipsius, ponitur ad ius dicendum aliquibus. In hoc ergo tit.

non accipitur delegatus in prima significatione, sed in secunda.

Quarta observatio. Iudex delegatus in decretalibus, & Codice semper delegatus appellatur: in Pandectis verò appellatur Iudex, cui mandata est iurisdictio, vt patet toto titulo, ff. de officio eius cui mandata est iurisdictio, & denique in glossa magna, versic. & multi sunt iudices, in Clementina prima de appellationibus, & in multis aliis locis Iudex extraordinarius appellatur. De eo tamen quocumque appelletur nomine, tres tradit diffinitiones d. gloss. in d. Clementina 1. de appellationibus. Prima est Godofredi, quæ est huiusmodi, Delegatus est is, cui à Papa vel ab alio ordinario seu Principis delegato causa dicenda, & cognoscenda committitur. Secunda est: Delegatus est, cui committitur causa decidenda seu exequenda, vices alterius representans, proprium in iurisdictione nihil habens, & hæc est in Hostiens. in summa, isto titulo, num. 1. Tertia est Speculatoris, ff. de officio eius, in principio, quæ ita se habet: Delegatus est, qui ex commissione alterius alicuius causæ iudicalem cognitionem consequitur. Ex his ergo diffinitionibus elige quam malueris: nam omnes optimæ sunt. Sed dices, quid est Iudex subdelegatus? Respondeo, Iudicem subdelegatum esse delegatum delegati, id est, Iudicem delegatum ab eo qui etiam est delegatus, & ideo dici subdelegatum. De quo non constituitur distinctus titulus, quia idem ferè ius est de ipso atque de delegato, quare de ipso in hoc tit. disputatur, vt patet, cap. si pro debilitate, cap. cum te consulente, cap. cum causa, & cap. super quæstionum cum omnibus suis §§.

Quinta observatio. Videamus, quodnam sit offi-

cium ipsius delegati : & breuiter dico eius officium nihil aliud esse quàm diligenter obseruare formam mandati, & secundum eius tenorem procedere. l. diligenter, ff. mandati, & cap. cum dilecta, de rescriptis. Et ratio est manifesta, nam ipse nullum habet officium, nisi quod in mandato, seu rescripto committitur, & ita ex tenore mandati colligitur officium, vt patet per totum titulum. Ex quo fit, vt nullus ei parere teneatur, nisi ostenso mādato. cap. cum in iure, infrà isto tit.

Hic titulus continet 43. cāpita: haberur in Sexto, & Clementinis, & Extrauagantibus communibus: de eius materia disputatur. cap. quia sunt, dist. 28. & cap. quorundam. dist. 74. & cap. 1. & 2. dist. 94. & cap. igitur, 25. quæst. 2. Quod in præsentititulo, de ipso delegato disputatur, est, primò, & præcipuè videre quanam sit potestas, & iurisdicctio delegatorum, & subdelegatorum. Secundò, de literis seu rescriptis quæ ad ipsos impetrantur, & earum clausulis. Tertio, quomodo expiret delegatorum iurisdicctio, & quando transeat ad successorem. Quarto, quid iuris sit, & quomodo valeat sententia ipsorum, quando in vno negotio plures fuerint constituti. Et denique alia multa quæ ipsorum delegatorum concernunt iurisdictionem. Sensus huius rubri est: *De officio, & potestate Iudicis delegati*, id est, de potentia tam in actu quàm in habitu illius iudicis, qui ex commissione alterius, alicuius causæ cognitionem iudiciale[m] consequitur.

De officio Legati.

Tit. XXX.

PRima obseruatio. Quia incepra est disputatio de iudicibus qui superiorum vices gerunt, & egimus

egimus de delegato, qui primus est, ut diximus in superiori rubrica, ideo disputare debemus de legato, cuius officium in aliquibus simile est officio delegati, unde inscribitur rubrica, *De officio legati*. Aduertendum tamen est aliud esse legatum, & aliud legatus (quod pro tyronibus dico, & nihil mirum, nam si aduertas totum opus pro tyronibus est) legatum enim est donatio quædam à defuncto relicta ab hærede præstanda. §. legatum, institut. de legatis, de quibus habetur vnus titulus in institutionibus, & tres in digestis. Legatus verò est homo missus à superiore, ut à Principe ad ius dicendum, vel ad aliquid exercendum in aliqua prouincia, ut patet toto isto tit. Hic ergo non disputamus de legatis primo modo sumptis, sed de legatis, secundo modo acceptis.

Secunda obseruatio est, alios esse legatos, de quibus in Iure Ciuili, alios de quibus in Iure Canonico disputatur: nam legati de quibus Ius Ciuile agit, alij erant qui mittebantur ab Imperatore ad regendas suas prouincias, qui præfides seu legati Cæsaris appellabantur, ut in l. 1. & l. legatus, ff. de off. præfid. Alij erant qui mittebantur à populo etiam ad suarum prouinciarum gubernationem, quos populus ex senatoribus, & consularibus sorte eligebat, ut explicat Tiraquellus de iure primogenitorum, q. 17. opin. 1. n. 65. & de his loquitur text. in l. obseruare, §. post hæc, & in l. solet, §. legatos, ff. de off. Proconsulis, qui vocabantur legati consulares, non quia essent consules, sed quia ornabantur insignibus consularibus. Alij erant legati prouinciales, qui à Prouinciis Romam mittebantur, ut l. tutor, in fin. ff. de iureiurand. Alij denique erant legati Proconsulis quibus Proconsul post ingressum suæ prouinciæ de-

termina

terminatam assignabat iurisdictionem, l. aliquando, ff. de officio Proconsulis.

Tertia obseruatio. Legati de quibus Ius Canonicum disputat, in duplici sunt differentia. Alij enim sunt quidam Nuntij, & non Iudices, quos Papa mittit ad aliquod nudum ministerium exercendum, de quibus in cap. ius gentium, dist. 1. & cap. nobilissimus. d. 97. Alij verò sunt iudices ordinarij, quos Papa constituit in certa prouincia. In hoc ergo titulo solum disputamus de legatis hoc secundo modo, vt ex omnibus tituli capitibus apparet: qui etiam sunt in triplici differentia, vt sequenti obseruatione dicemus.

Quarta obseruatio. Legatus de quo in præsentibus disputamus, & de quo omnes communiter loquuntur, sic diffiniri potest: Legatus est Iudex missus ab Apostolica Sede, cui aliqua Prouincia vel terra regenda committitur in spiritualibus, & Ecclesiasticis. Qui triplex est, scilicet, legatus de latere, legatus natus, & legatus missus. Legatus à latere, est quilibet Cardinalis, si legatus constituitur: nam cum Cardinales sedeant ad latus Papæ si fiant legati, accommodato nomine dicentur legati de latere, quasi assumpti de latere Papæ ad legationem, de quibus cap. 1. libro 6. isto titulo, & cap. fundamenta, de electione, eodem libro 6. Legatus natus, est qui simul atque promotus est ad aliquam Ecclesiam, ipso iure est legatus in sua prouincia, vt Archiepiscopus Eboracensis in Anglia, de quo est text. in cap. accepta, de restitutione spoliatorum. Et Archiepiscopus Cantuariensis etiam in Anglia, de quo in cap. 1. isto titulo. Et Archiepiscopus Remensis in Gallia, de quo in cap. cum Bertoldus, de re iudicata. Et Archiepiscopus Pisanus in Italia, vt docet Innocentius

centius in cap. volentes, isto titulo. Et Archiepiscopus Nicosiniensis in Regno Cypri. Et denique Archiepiscopus Nesnensis in Regno Poloniae. Legatus denique missus, est, qui neque est Cardinalis, neque legatus natus, qui alio nomine vocatur Nuntius Sedis Apostolicae, de quo agitur in cap. volentes, isto titulo, qualis est is quem habemus Madridi.

Hic titulus habet decem capita: habetur in Sexto, non verò in Clementinis: & de eius materia disputatur, distinct. 94. & 97. per totum, & cap. 5. distinct. 63. & cap. peruenit, 11. quæst. 1. cap. in primis, 2. quæst. 1. cap. in nouo, distinct. 21. & cap. hoc quippe, 3. quæst. 6. Quod verò in præsentis de legato dicitur, est, quam potentiam, officium, seu iurisdictionem habeat, & quando illa finiatur, & alia similia. Sensus tamen rubricæ est, *De officio legati*, id est, de potentia seu iurisdictione Iudicis ordinarij missi à Sede Apostolica ad aliquam prouinciam in spiritualibus, & Ecclesiasticis gubernandam.

De Officio iudicis ordinarij. Tit. XXXI.

Prima obseruatio. Quoniam vidimus supra de officio legati, qui est quidam particularis Iudex ordinarius, propterea in hoc tit. videndum est de officio iudicis ordinarij in genere seu in communi, ideòque rubrica absolutè dicit, *De officio ordinarij*. Qui potest hac ratione diffiniri: Iudex ordinarius est qui vices proprias repræsentans exercet iurisdictionem datam à lege, Principe, consuetudine, vel communitate. Quæ diffinitio ex se manifesta est, & per quam satis apertè distinguitur Iudex ordinarius à delegato, qui proprias vices non repræsentat, sed vicem

vicem alterius gerit, vt dixi suprà tit. de officio, & potestate iudicis delegati.

Secunda obseruatio. Iudex ordinarius à quatuor constitui potest, vt colligitur ex sua diffinitione, scilicet à Principe, vniuersitate, consuetudine, & lege. A Principe, vt à Papa, cap. 1. de officio legati. vbi ipse iudicem legatum constituit. Ab vniuersitate, vt cum vniuersitas canonicorum eligit sibi Priorem, vt in cap. cum in Ecclesiis, de maiortate, & obedientia. A consuetudine, vt quando ex ipsa consuetudine primates habent aliquid præ cæteris Episcopis: nam in eo ex consuetudine sunt iudices ordinarij. cap. conquestus, 9. q. 3. & cap. duo simul, isto tit. Denique à lege, vt quando virtute alicuius legis alicui competit iurisdictio, vt l. & quia, ff. de iurisdict. omnium iudicum. In hoc ergo tit. agitur de iudice Ordinario indistinctè sumpto, & non considerando à quo sit constitutus.

Tertia obseruatio. Quoniam in hoc titulo agitur de ordinario in communi, enumerandi sunt hîc omnes iudices ordinarij, suo ordine. Primus ergo illorum est Papa, cap. per principalem, 9. quæst. 3. qui dicitur ordinarius ordinariorum. Secundus est Legatus, respectu prouinciæ sibi commissæ, quia in ea vices habet Papæ. Tertius est Primas, seu Patriarcha, qui iudex est Archiepiscoporum, & Episcoporum suffraganeorum. Quartus est Archiepiscopus, qui iudex est suffraganeorum suæ prouinciæ. Quintus est Episcopus, qui iudex est Abbatum, Archidiaconorum, Archipresbyterorum, Priorum, & Clericorum suæ diæcesis. Sextus est Archidiaconus, qui iudex est Archipresbyterorum. Septimus est Archipresbyter, qui iudex est presbyterorum. Denique possunt præter istos cõnumerari Abbates,
 Officia

Officiales Episcopi, & si qui sunt alij prælati Ecclesiæ Collegiata, vt docet gloss. verbo, loci, cap. quamquam, de vsuris, lib. 6. Inter quos semper maior supplet inferioris negligentiam, c. quanto, infra isto tit. & à minori ad maiorem gradatim appellatur. cap. duo simul etiam, isto tit. In hoc ergo tit. de aliquibus istorum ordinariorum disputatur, præsertim tamen de Episcopis.

Quarta obseruatio. Quinque sunt genera personarum quæ fieri iudices ordinarij prohibentur. Primò enim prohibentur serui. l. quod attinet, ff. de regul. iur. Secundò fœminæ, cap. mulier, 3. quæst. vlt. nisi sit Regina vel Comitissa, vel habeat administrationem, vt Abbatissa, cap. dilecta, de maioritate, & obedientia. Tertiò minor viginti annorum nisi fiat à Principe: nam tunc idoneus censetur cuiuscunque sit ætatis. l. disputari, C. de crimine sacrilegij. Quartò ignari, & improuidi, c. cum R. Canonicus, de officio, & potestate. Quintò denique illi qui fama læsi sunt. cap. infames, 3. quæst. 7. vt excommunicatus, schismaticus, vel hæreticus, cap. qui sedem, infra, isto tit. cap. audiuimus, 24. quæst. 1. & cap. excommunicamus, de hæreticis.

Quinta obseruatio est, officium Ordinarij esse varium ac multiplex, quemadmodum sunt varij ac multiplices Iudices ordinarij, quod hic proponere non possumus, tum quia esset tempus immensum consumere, tum etiam, quia quando disputauimus de aliquibus iudicibus ordinarijs in particulari, etiam disputatum fuit de eorum officijs. Nihilominus tamen poteris legere Hostiens. in summa, isto tit. §. quid pertinet.

Hic titulus continet 20. capitula: habetur in Sexto, & Clementinis, & in Extrauagantibus communibus:

bus: & de eius materia agitur. 3. quæst. 7. & 9. quæst. 3. & 10. quæst. 1. & 2. & 3. & 18. q. 2. per totum, & cap. incerta, 30. quæst. vlt. & cap. quia suscepti, 3. quæst. 5. Quod verò in hoc tit. disputatur, est, videre de ordinariorum potentia, & officio, & quomodo inferiorum suppleant negligentiam. Sensus verò rubricæ erit: *De officio iudicis ordinarij*, id est, de potentia, & iurisdictione illius iudicis, qui proprias vices representans exercet iurisdictionem datam à lege, Principe, consuetudine, vel communitate.

De officio Iudicis.

Tit. XXXII.

PRima observatio, Quoniam egimus in particulari, & in specie de officio Iudicis ordinarij, & delegati: agendum est iam de officio generali, & communi delegato, & ordinario; & ideo rubrica absolute ponitur, *De officio Iudicis*, neque delegatum neque ordinarium exprimendo, ex eo quia officium de quo tractat, commune est utrique, ut patet in nigro.

Secunda observatio. Iudex dicitur à ius dicere, quasi dicamus, Iudex est ius dicens, seu iuste indicans. Diffiniri tamen poterit hac ratione: Iudex est qui ex iurisdictione propria aut delegata ius habet cognoscendi super causas litigiorum vel litigantium. Potest etiam alio modo diffiniri, ut docet Medicus, 2. p. c. 18. n. 3. Iudex est vir bonus iuris dicendi, & æquitatis statuendæ peritus, ad id muneris publica authoritate vocatus.

Tertia observatio. Variæ sunt iudicum divisiones. Prima est, Iudex, alius est ordinarius, alius delegatus, & hi sunt multiplices de quibus iam supra dictum est. Secunda est, Iudex alius est competens, alius

alius incompetens. Competens est, qui causæ iurisdictionem habet cum exercitio, etiam si possit per exceptionem elidi. Incompetēs est Iudex non suus, idest, qui non est iudex rei vel personæ iudicandæ. Tertia est, Iudex alius est compromissarius, alius non. Compromissarius, qui etiam dicitur Arbitrator, est ille qui ex compromisso, idest, ex consensu partium, & litigantium electione, de causa cognoscit, & nullam habet iurisdictionem nec propriam nec delegatam, l. 1. ff. de arbitris. Non compromissarius est qui habet iurisdictionem vel propriam vel delegatam. Quarta est, Iudex, alius est cartularius, alius nō cartularius. Cartularius erat olim ille Iudex, qui ab Imperatore priuilegiatus erat, vt qui vellent coram eo litigare possent, sed ipse non poterat cogere aliquem ad litigandum coram se, qui dicuntur hodie Iudices ordinarij creati à Comite Palatino, vt docet glossa magna in Clementina 1. de appellationibus, versic. & olim. Non cartularius erat omnis alius Iudex, cui non eo modo dabatur iurisdictionis. Quinta est, Iudex alius est pedaneus, alius non pedaneus. Pedaneus est, qui de minutis, & infimis causis cognoscere potest, licet sit ordinarius. Non Pedaneus est qui de maioribus cognoscit. Vltima denique diuisio est, Iudex alius est à quo: & alius ad quem: de quibus dicam in tit. de appellationibus.

Quarta obseruatio est, officium iudicis inter alia esse, dare aduocatum parti, quando ipsa illum habere non potest, quo casu etiam domesticum dare poterit. c. 1. isto titu. & etiam quod fiat litis contestatio, siue illa fuerit necessaria quando imploratur officium iudicis nobile, siue quando imploratur mercenarium. cap. 2. isto, titulo. Est autem officium nobile, quando neque iure actionis, neque iure

F   obliga

obligationis, sed à se ipso Iudex interponit suam authoritatem siue id fiat motu proprio, siue parte petente, vt quando pupillus misericorditer implo- rat beneficium restitutionis in integrum, tunc Iu- dex interponit suum officium nobile, quia tali casu neque Iudex est obligatus, neque ibi est aliqua a- ctio. Officium verò mercenarium est, quod deser- uit aëtionì intentatæ, vt si peto à te decem ratione mutui, Iudicis officium, quod deseruit mihi con- demnando aduersarium meum, est officium mer- cenarium.

Hic titulus duo continet capita, & neque habe- tur in 6. neque in Clementinis, & de eius materia agitur. c. infames. 3. q. 7. Quod de Iudicis officio in isto tit. dicitur, iam habetur in quarta obseruatione. Sensus verò rubricæ est, *De officio Iudicis*, idest, de his quæ ad cuiuscunque Iudicis officium spectant.

De maioriæ, & obedientia. Tit. XXXIII.

PRima obseruatio. Quoniam ex Prælati, Magi- stratibus seu Iudicibus, de quibus supra dispu- tauimus, alij sunt maiores, & alij minores: & ma- ioribus obedientia debetur tam à nobis quàm ab aliis inferioribus iudicibus: ideo in præsentì viden- dum est de eorum maioriæ, & de obedientia illis debita: proindeque ponitur rubrica, de maioriæ, & obedientia, idest, de maioriæ seu excellentia illorum iudicum seu prælatorum, & de obedientia illis exhibenda ab inferioribus: nam maximè ne- cessarium est in Ecclesia militante maioriæ, & obedientiam reperiri, vt sic ordo maiorum, & mi- norum reperiatur, quemadmodum in triumphante, vt probatur in cap. ad hoc. d. 89.

Secunda obseruatio. Notandum est, maioritatem esse excellentiam vnus personæ vel rei circa aliam personam vel rem : quæ quinque modis contingit, vt docet Ab. capite. statuimus, notabili 2. Nam alia est maioritas ordinis, de qua in d. c. statuimus, isto titul. secundum quam Episcopus est maior Presbytero : Presbyter Diacono : Diaconus Subdiacono : Subdiaconus Acolito : Acolitus Exorcista : Exorcista Lectore ; Lector Ostiario, & Ostiarius. Tonsurato. Alia est maioritas dignitatis, vt cap. dudum, de electione, secundum quam Archidiaconus est maior Archipresbytero, & Canonista est maior Legista, vt docet Aretinus in capite, clerici, de iudiciis. Alia est maioritas antiquitatis seu senectutis. l. semper. ff. de iure immunitatis, secundum quam scholastici antiqui habent ius petendi Parentem, & faciendi conuicia seu dandi matricas scholasticis nouioribus, & secundum hanc etiam procedit regula, *Qui prior est tempore potior est iure.* cap. qui prior, de reg. iur. lib. 6. Alia est maioritas prælationis vel administrationis seu iurisdictionis, vt in cap. transmissam, de electione secundum quam Papa est maior Legato, Legatus Primate seu Patriarcha, Patriarcha Archiepiscopo, Archiepiscopus Episcopo, & Episcopus suis inferioribus. Alia denique est maioritas consecrationis, vt in cap. aqua. de consecratione Ecclesiæ vel altaris, secundum quam Episcopus consecratus est maior Episcopo solum electo, & Ecclesia consecrata est maior Ecclesia solum benedicta.

Tertia obseruatio. Obedientia est subiectio, à minori, maiori præstanda, in præcepto, & reuerentia, & iudicio consistens. Ex qua diffinitione colligitur obedientiam dependere à maioritate : ex eo enim,

84 EXPOSITIO TITVLORVM

quòd aliquis maior est, debetur ei obedientia in præcepto, & reuerentia, & iudicio consistens, nam debet minor parere iustis præceptis ipsius, reuereri, & colere eum, & denique iudicio, & consilio eius stare. Hic tamen breuiter aduertendum est, quod quamuis ista rubrica dicat, de maioritate, & obedientia in abstracto; nihilominus tamen disputat etiam de personis maioribus quibus obediendum est, & de his quæ debent obedire, & de pœnis imponendis quando fuerint inobedientes.

Hic titulus habet 17. capita: habetur in Sexto, & Extrauagantibus communibus, & Ioannis 22. licet enim habeantur in Clementinis: de eius tamen materia agitur distinct. 21. 22. 93. 96. 99. per totum, & in multis aliis locis. Quod in hoc titulo disputatur de maioritate, & obedientia, est, agere de obedientibus, & inobedientibus, & eorum pœnis, & cui teneantur obedire, & quod secularis potestas est inferior, & tenetur obedire Ecclesiasticæ. Sensus Rubricæ est, *De maioritate, & obedientia*, id est, de excellentia, & superioritate maiorum in ordine ad inferiores, & de obedientia inferiorum in ordine ad maiores.

De treuga, & Pace. Tit. XXXIV.

PRima obseruatio. Quoniam maiores, quibus obediendum esse diximus in tit. superiori, rixas inferiorum debent componere. capite 1. & per totum, dist. 90. ideo agendum est de treuga, & pace quoniam his mediantibus rixas componunt, & omnes quæstiones ad concordiam reuocant, eritque videndum quid sit pax, & quid & quotuplex sit treuga.

Secunda obseruatio. Treuga (quæ apud bonos authores induciæ solet appellari) est securitas ad tempus rebus, & personis præstita, discordia nondum finita: sic diffinit glossa, ver. treugas. c. 1. isto. tit. Medices, 2. p. de diffinitionibus. cap. 35. num. 3. & lexicon iuris in verbo *treuga*: quæ diffinitio optima est, licet alij aliter diffiniant, dicendo, treugam esse quasi quandam pacem ad tempus factam: quæ certè non est tam accurata diffinitio sicut prior; nam ista solum est quædam descriptio fundata in similitudine quæ reperitur inter treugam, & pacem, scilicet, quod sicut pax est cessatio belli, ita etiam trauga. Præterea treuga duplex est, alia conuentionalis, & alia Canonica. Conuentionalis est quæ ex conuentione partium recipit formam, quemadmodum quilibet contractus. l. contractus. ff. de reg. iur. Canonica est, quæ per canones statuta est, vt colligitur ex toto isto titulo, qualis est, quod diebus Dominicis non fiat pugna. In hoc ergo titulo non agitur de treuga conuentionali, sed de Canonica, quæ quia statuenda est super tempus belli, discordia nondum finita, vt dicitur in diffinitione: ideo explicat iste titulus, inter quas personas vel res, & quibus diebus (dum bellum geritur) sit à Iure Canonico statuta treuga, & qua pœna puniantur treugam frangentes, vt patet in duobus tituli capitibus.

Tertia obseruatio. Pax sic diffinitur: Pax est vinculum amicitia & concordia, cap. nouit. de iudiciis, quæ definitio sanè accurata est, licet alij, vt Medices d. 2. p. c. 35. n. 1. diffiniant pacem hac ratione. Pax est finis discordia, quam defendit idem Medices, d. n. 1. Sed his omissis in præsententi duo obiter videnda sunt: alterum est, quisnâ sit effectus treugæ

& pacis : & alterum , quæ pœna puniantur treugam & pacem frangentes. Et ad primum dico, effectum treugæ & pacis esse tuitionem & securitatem rerum & personarum , vt patet in cap. 2. isto tit. Ad secundum verò respondeo , pœnam frangentium treugam & pacem de Iure Canonico esse excommunicationem , qua feriuntur, nisi post trinam monitionem satisfecerint damno propter fractionem illato, cap. 1. isto tit. at verò de iure Ciuili esse pœnam capitis. l. si. in si. ff. de re militari.

Hic titulus duo habet capita, & solum habetur in Extrauagantibus communibus, & de eius materia agitur in dist. 90. per totum. & cap. siquis Romipetas, & c. illi. 24. q. 3. Quod autem in præsentî disputatur, iam habetur in superiori obseruatione. Sensus verò rubricæ est, *De treuga*, idest, de securitate rerum & personarum, discordia nondum finita, & *De pace*, idest, de vinculo amicitia, & de fine discordia, & de pœnis eorum qui pacem & treugam frangunt.

De pactis.

Tit. XXXV.

PRima obseruatio. Præmissio tractatu de treuga & pace, agendum est de pactis, quoniam per pactum treuga firmatur, & pax reformatur, vt docet Hostiensis in summa, isto tit. in prin. Prætereà quia agendum est de iudiciis, & vocati ad iudicia quandoque paciscuntur, quia transigunt, ideo ante tractatum de iudiciis agendū est de pactis, & transactionibus : prius tamen de pactis, quia pactum est quid generalius transactione, vt infra dicemus.

Secunda obseruatio. Pactum dicitur à pactione, seu à pace, & actu, nam post quæstiones & certamina ad

na ad pacis actum veniunt pacifcentes per pactum, l. 1. §. conventiones, ff. de pactis, & l. si voluntate. C. de rescindenda venditione. Vel dicitur pactum à percussione palmarum, nam veteres, quando pacifcebantur, ad inuicem percutiebant sibi palmas in signum fidei non violandæ. Vnde legitur in Genesi 21. quòd Abraham & Abimelech percutierunt fœdus.

Tertia obseruatio. Multæ sunt pacti diffinitiones, quarum tres tradit Medices. 2. p. de diffinitionibus, cap. 46. num. 1. 8. & 11. Prima est: Pactum est duorum, pluriumve, in idem placitum consensus, l. 1. ff. de pactis. Secunda: Pactum est duorum consensus atque conuentio, l. pactum, ff. de pollicitationibus. Tertia denique, quam ipse dicit esse secundum Canones, est huiusmodi: Pactum est inter partes ex pace conueniens scriptura legibus ac moribus comprobata. Sed his omissis proponamus & explicemus diffinitionem quam tradit Holtiensis in Summa, isto titulo, num. 1. Pactum est consensus duorum vel plurium in idem dandum vel faciendum alteri ab altero verbis expressus animo obligandi. In qua diffinitione dicitur, *pactum est consensus duorum vel plurium*, vt distinguatur à pollicitatione, quæ est vnus promissio, l. pactum, ff. de pollicitationibus. Dicitur *in idem dandum vel faciendum*, qua si duo consentiant in hac veritate, quòd homo est animal rationale, vel quòd Deus est Trinus & vnus, non erit pactum. Dicitur, *alteri ab altero*, quia si tu & ego pacifcamur, quòd Titius dabit Seio centum, non valet pactum. Dicitur, *verbis expressus*, quia non sufficit gerere mente, nisi exprimat ore, l. quid, ff. de verborum obligationibus. Denique dicitur, *animo obligandi*, quia si causa doctrinæ aliquis

factum proponeret, non esset factum. l. obligatio-
num substantia, ff. de actionib. & obligationib.

Quarta observatio. Explicandæ sunt in præsen-
ti quædam voces ad pacti naturam intelligendam
necessariæ, quæ sunt conventio, promissio, factum,
transactio, & pollicitatio. Conventio est nomen
generalissimum, quod adaptatur ad omnia illa, quæ
contrahentes inter se conveniunt, l. prima, §. con-
ventionis, & l. conventionum, ff. de pactis. Pro-
missio est quid inferius conventionem, sed uniuersa-
lius factum; nam promissio comprehendit factum,
& stipulationem, & pollicitationem, l. sciendum,
§. dictum. ff. de ædilitio edicto. Factum ut diximus
est consensus plurium in idem dandum vel facien-
dum. l. 1. ff. de pactis, & comprehendit omnem con-
tractum ut docet Abbas, cap. 1. isto tit. num. 4. Tran-
sactio est factio non gratuita de re dubia, & lite
incerta. l. 1. ff. de transactionibus. sed de ipso titulo
sequenti disputabitur. Pollicitatio denique est so-
lius offerentis promissio. l. factum. ff. de pollicita-
tionibus.

Quinta observatio. Multæ sunt pactorum divi-
siones: nam primò facta alia sunt vtilia, alia inuti-
lia. Item alia pariunt actionem, alia perimunt actio-
nem, alia elidunt actionem, alia denique eandem
informant. Item alia sunt nominata, alia innomi-
nata. Item quædam sunt expressa, quædam tacita.
Item alia inter præsentem, alia inter absentem. Item
alia sunt pura, alia in diem, alia sub conditione.
Item quædam publica sunt, quædam verò priuata.
Item quædam sunt in rem, quædam in personam.
Item alia sunt in dando, alia in faciendo. Item alia
contra leges, alia secundum leges, & alia præter le-
ges. Item alia sunt certa, alia obscura, seu ambigua.
Item

Item alia fiunt incontinenti, alia ex intervallo. Et denique alia sunt mala quæ sunt simplices conventiones, & alia vestita quæ præter simplicem conventionem ornantur, seu vestiuntur undecim modis, scilicet, re, verbis, consensu, contractus coherrentia, literis, rei interuentu, rei principio, auctoritate legis, solutione, fine rei, & iuramento, de quibus disputat idem Host. isto tit. in summa, §. superest, & gloss. verbo, quinimò, l. iuris gentium, §. quinimò, ff. de pactis, ubi latè omnes isti modi explicantur & citantur textus, vnde colliguntur.

Hic titulus habet 8. capita: & habetur in Sexto, non verò in Clementinis, de eius verò materia agitur, cap. in multis, 2. 2. quæst. 4. Quod verò de pactis in præsentis disputatur, est, ostendere quæ pacta sint valida, & quæ inualida, præsertim in materia Ecclesiastica. Sensus autem rubr. facilis est, *De pactis*, id est, de consensu duorum vel plurium in idem dandum, vel faciendum.

De transactionibus.

Tit. XXXVI.

PRima observatio. Hæc rubrica iam est continuata ex dictis in superiori: nam cum egimus de pactis in genere, vel in communi, agendum est de transactione, quæ est quædam species pacti; nam se habent pactum, & transactio tanquam genus & species, & sic pactum comprehendit transactionem: nam omnis transactio pactum est, non tamen omne pactum est transactio. Differunt tamen, quia pactum, de quo in superiori titulo disputauimus, fit de re certa, & indubitata; transactio verò est de re dubia & incerta, lite nondum finita, vt docet glossa in rubrica; isto titulo, ubi ad ostendendam

90 EXPOSITIO TITVLORVM
hanc differentiam, hos duos proponit versus:

*Incerta de re transactio dicitur esse,
Sed sunt certè pacta favore rei.*

Secunda obseruatio. Videamus vnde dicatur transactio, dicitur ergo à trans & ago, seu à trans & actio, quia qui transigit, transit, seu recedit ab actione; nam transactio est quasi actionis transitio. Ex qua etymologia facilè colligitur, quòd solus actor propriè loquendo est transactor, quia solus ipse transigit transeundo seu recedendo ab actione: nam solus ipse habet actionem, reus verò cum illam non habeat, impropriè transactor est. l. 1. C. de transactionibus. Est tamen notandum, quod tam actor, quam reus amittunt per transactionem omnia iura, actiones, & instrumenta, quæ de re transacta habebant: sed hoc in materia beneficii non procedit, nam super beneficiis Ecclesiasticis omnis transactio sapit simoniam, cap. constitutus, cap. super, & cap. præterea, isto titulo, neque etiam procedit in matrimoniali, nam super matrimonio transigere non licet, cap. vltim. isto tit. & cap. penult. de in integrum rest.

Tertia obseruatio. Duæ possunt tradi diffinitiones transactionis. Prima, quam tradit Abbas in rubrica huius tituli, est huiusmodi: Transactio est pactio non gratuita de re dubia, lite incerta. Quæ sic explicatur: nam in ea, pactio, seu pactum, est genus, vt iam suprà diximus, & aliæ partes habent locum differentiae: nam dicitur, *non gratuita*, quia in transactione semper aliquid datur, vel promittitur, vel retinetur, l. transactio, C. de transactionibus. Dicitur, *de re dubia*, vt distinguatur à pacto quod est de re certa. Et denique dicitur, *lite incerta*, quia si post sententiam iustè & indubitanter prolatam à
qua

qua non esset appellatum, fieret transactio, non valeret, l. eleganter, §. si post rem, ff. de cond. indeb. & l. post rem, ff. de transact. Ex quibus manifestè colligitur per transactionem litigantes finem imponere litibus, effectus enim transactionis est finem litibus imponere, cum sit remedium finiendarum litium, tam præsentium quàm futurarum, l. fratris, C. de transactionib. & l. eleganter, §. si quis, ff. de cond. indeb. Secunda diffinitio quam tradit Medices, d. 2. p. cap. 47. num. 3. est huiusmodi: Transactio est de re dubia, & lite incerta, neque finita, non gratuita pactio aliquo dato vel ferento, vel promisso, vel remisso, seu permissio. Quæ diffinitio parum differt à superiori.

Hic titulus habet vndecim capita: non habetur in Sexto, neque in Clementinis, & de eius materia disputatur, §. quæst. 2. Quod autem de transact. in nostro tit. tractatur, est, quæ transactio valeat, & que non, & super quibus rebus possit transigi, ferè generaliter prohibendo transactionem in rebus spiritualibus, & Ecclesiasticis. Sensus verò rubricæ est huiusmodi: *De transactionibus*, id est, de pactis, factis super re litigiosa inter ipsos litigantes, vel ante litem, vel saltim ante finem litis.

De postulando.

Tit. XXXVII.

PRima observatio est, quòd quia vocati ad iudicia non semper paciscuntur, vel transigunt, sed potius quærunt advocatos vel procuratores, qui pro ipsis postulent., ideò agendum est de postul. tum etiam, quia cum agamus de præparatoriis iudiciorum, debemus etiam de postulãdo agere, quod est vnum eorum quæ introductoria sunt ad iudicia.

Est

Est tamen animaduertendum *postulare* duas habere significaciones, vt dixi in tit. de postulatione prælatorum. Prima est, qua significat petere in prælatum illum qui habet aliquod impedimentum, in quo nisi dispenset, promoueri non potest. Secunda est, qua significat proponere desiderium suum in iudicio coram iudice contra aliquam personam. In hoc tamen titulo non sumitur *postulare* primo modo, sed secundo.

Secunda obseruatio. *Postulare* sic diffinitur ab Abbate, isto tit. num. 1. Et Othomano de verbis iuris, verbo, *postulare*, & habetur l. 1. ff. de postulando, cap. in fames, 3. quæst. 7. & in gloss. verbo, *postulare*, cap. vltim. isto tit. *Postulare* est exponere desiderium suum, vel amici sui, in iudicio apud eum qui iurisdictioni præest, vel alterius desiderio contradicere. Quæ diffinitio in duas partes est diuisa, ad explicandas duas postulationes, scilicet, postulationem actorum in agendo, & reorum in respondendo. Nam illa prima pars, scilicet, *exponere desiderium suum, vel amici sui apud eum, qui iurisdictioni præest*, ponitur pro actore, qui si est principalis actor, proponit desiderium suum; si verò est aduocatus, vel procurator, proponit desiderium amici sui. Secunda verò pars, scilicet, *vel alterius desiderio contradicere*, ponitur pro reo, siue contradicat per se, siue per aduocatum, vel procuratorem, dummodo id fiat etiam in iudicio coram eo, qui iurisdictioni præest. Vbi aduerte, quod ex eo quod dicitur, in iudicio, colligitur, quod consulens in camera non dicitur aduocatus, vt docet Abbas in hac rubr.

Tertia obseruatio. Videamus qui prohibeantur *postulare*, & ex l. 1. ff. de postulando, sunt in triplici differentia. Alij enim sunt qui neque pro se, neque

que pro aliis postulare possunt, ut minor decem & septem annorum, & omnino surdus. Alij sunt qui pro se ipsis solum postulare possunt, ut mulier, cæcus, ipso iure infamis, de capitali crimine damnatus, & qui locauit operas suas ut pugnaret cum bestiis in arena. Alij denique qui solum pro se & pro certis personis postulare possunt, ut qui per sententiam est infamis, ut omnes illi qui prohibentur postulare per Legem, Senatusconsultum, Plebiscitum, Prætoris edictum, & Principum placitum. Certæ autem personæ pro quibus eis permittitur postulare, sunt hæc, liber, parens, patronus, patronorum defensor, vxor, socer, socrus, nurus, vitricus, nouerca, priuignus, priuigna, pupillus, pupilla, furiosus, furiosa, fatuus, & fatua. Ex quibus collige, qui sint illi qui postulare possunt, nam omnis qui postulare non prohibetur, postulare potest, cum non postulare sit edictum prohibitorium.

Hic titulus habet tria capita, non habetur in Sexto, vel Clementinis, & de eius materia agitur, 3. quæst. 7. & 15. quæst. 2. & cap. denique, 12. quæst. 5. & cap. nemo, de consecratione, distinct. 1. Quod verò in hoc titulo disputatur, est, quomodo clericis, & monachis, & Canonicis regularibus prohibeatur, vel permittatur postulare. Sensus autem rubricæ est: *De postulando*, id est, de exponendo, seu proponendo desiderio coram iudice cõtra aliquam personam.

De procuratoribus. Tit. XXXVIII.

PRima obseruatio. Agendum est iam de procuratoribus, quia ut diximus in superiori rubr. illi qui veniunt in iudicium, procuratores constituunt.

Et

Et ideo videndum est, vnde dicatur procurator, quid sit, quotuplex sit, & quæ sit differentia inter ipsum, & negotiorum gestorem, Syndicum, Oeconomum, Actorem, Defensorem, Commissarium, Vicecomitem, & Vicedominum, proponendo istorum definitiones.

Secunda observatio. Procurator dicitur à dictione pro, & à nomine curator, quasi dicamus, Procurator est quasi pro alio curator, id est, pro domino rerum vel negotiorum, quia loco ipsius procurat res & negotia sua. Diffinitur autem hac ratione ab Abb. in hac rubr. & à Medices, 2. p. cap. 29. num. 1. & habetur l. 1. ff. de procur. Procurator est qui aliena negotia mandato domini administrat, siue hoc fiat in iudicio, siue extra iudicium. In qua diffinitione relatiuum, *qui*, habet locum generis, & aliæ particula locum differentia, nam dicitur, *aliena negotia*, ad differentiam eorum qui propria administrant, qui non sunt procuratores: nomine tamen negotiorum comprehendimus etiam iudicia. Denique dicitur, *mandato domini administrat*, ad differentiam negotiorum gestoris, qui sine mandato administrat negotia aliena. §. igitur, *inst. de oblig. quæ ex quasi*. Duo tamen hîc obiter animaduertenda sunt, primum est, quòd ille qui est procurator, dicitur etiam defensor, cum hac differentia quòd si sumatur ex parte actoris, dicitur procurator; & si accipiatur ex parte rei, dicitur defensor, & ideo hæc rub. in. ff. scribitur, *De procuratoribus, & defensoribus*. Secundum est, proponendam esse diffinitionem mandati, quoniam de eo mentionem fecimus in diffinitione procuratoris. Est ergo mandatum officium honestum gratis susceptum exhibendum ab amico, vt colligitur ex tit. *inst. de mandato*.

Tertia obseruatio est, procuratorum duas esse species. Nam alij dantur ad iudicia, qui debent esse viginti quinque annorum, cap. qui generaliter, §. licet, de procuratoribus, lib. 6. Alij ad negotia extra iudicium qui debent esse decem & septem annorum, eodem §. & titulo, libro 6. Præterea, procuratores ad negotia, alij sunt ad omnia negotia, qui totorum bonorum procuratores appellantur, l. procurator, 63. ff. de procuratoribus. Alij verò vnius negotij, aut aliquorum negotiorum, quibus non vniuersitas negotiorum in mandato committitur, sed vnum vel alterum. l. 3. §. 1. ff. iudicatum solui.

Quarta obseruatio est, proponendas esse definitiones, negotiorum gestoris, Syndici, Oeconomi, Actoris, Defensoris, Commissarij, Vicecomitis, & Vicedomini, vt facilius naturam procuratoris cognoscamus, & quomodo ab his omnibus differat. Tradit autem has omnes definitiones Medic. d. 2. p. c. 29. per totum. Negotiorum gestor est, qui aliena negotia sine mandato administrat. Syndicus est is, qui constituitur ad agendas causas vniuersitatis, seu defendendas præsentis, & futuras sine decreto. Oeconomus est, dispensator Ecclesiæ seu defensor, cui res Ecclesiæ gubernandæ mandantur. Actor est, qui constituitur ad agendum, seu defendendum causam, vel causas vniuersitatis præsentis tantum & cum decreto. Defensor, vt dixi, est idem quod procurator, dummodo habeat mandatum, nam sine mandato quicumque qui præstita cautione de iudicato soluendo alium defendit, poterit dici defensor. Commissarius est ille, cui aliquid gerendum committitur. Vicecomes est ille, cui dominus temporalis committit executionem iurisdictionis suæ in aliquibus castris.

Vicedominus denique est, qui præest rebus Episcopalis.

Hic titulus habet quindecim capita: habetur in Sexto, & Clementinis: & de eius materia agitur, 5. quæst. 3. per totum, & d. 8. per totum, & cap. cum simus, 9. quæst. 3. & cap. infamis, 2. quæst. 7. Quod autem de materia huius rubricæ in nigro disputatur, est; primò, quid iuris sit de gestis per procuratorem reuocatum, vel non habentem mandatum. Secundò disputatur etiam de procuratore in causa matrimoniali. Tertio de Syndico aliqua pertractantur. Et denique, an procuratores possint appellare, vel filiusfamiliæ possit esse procurator, & alia similia. Sensus verò rubricæ est huiusmodi, *De procuratoribus*, id est, de his qui aliena negotia mandato domini administrant.

De Syndico.

Tit. XXXIX.

Prima obseruatio. Hæc rubrica continuari potest ad præcedentem, sicut continuatur glossa in præsentem: nam dicit. Viso de procuratore qui gerit negotia domini, meritò agendum est de syndico, qui gerit negotia vniuersitatis. Ex qua continuatione infert Abbas in d. rubrica, quod etiam de iure Canonico differentia est inter syndicum & procuratorem, quod etiam colligit ex diuersitate titularum: nam si non essent diuersæ res, non ponerentur diuersi tituli, neque diuersis nominibus nominarentur, argum. l. si idem Codicilli, C. de codicil. Et differentia est, quòd syndicus constituitur ab vniuersitate, procurator verò à domino. l. i. ff. de procuratorib. Vnde inferunt Doctores, quòd quories dicitur in iure, causam vniuersitatis agi per procuratorem

rorem debere exponi, id est per syndicum, vt cap. quia in causis. de procur. & cap. cum causam, de iuram. calumniæ, nam non voces attendendæ sunt, cum de ipsa re constat, §. si quidem in nomine, inst. de legatis.

Secunda obseruatio est, syndicum esse nomen Græcum quod latinè significat defensorem vniuersitatis, l. munerum. §. defensores. ff. de munerib. & honor. nam dicitur *syndicus*, id est, singulorum causas dicens, quia eius officium est agere vel defendere nomine vniuersitatis, causas ipsius præsentis, vel emergentes, gloss. verbo. generaliter. cap. vni-co, isto titulo. Diffinitur autem prout diffiniuimus titulo superiori, scilicet, syndicus est ille, qui constituitur ad agendas causas vniuersitatis, seu defendendas præsentis & futuras sine decteto, l. 1. & l. item eorum, ff. quod cuiusque vniuersitatis. Vniuersitas autem, vt docet Host. isto tit. in Summa. §. quid sit vniuersitas, est collectio plurium corporum rationabilium vno nomine specialiter eis deputato. Quæ vniuersitas, quemadmodum necesse habet habere arcam communem, & aduocatum communem, & alia similia, ita etiam necesse habuit procuratorem, defensorem, seu syndicum habere communem.

Tertia obseruatio. Iam constat ex titulo superiori, quomodo syndicus distinguatur à negotiorum gestoribus, actoribus, œconomis, & alijs similibus, nam ibi propositæ fuerunt horum diffinitiones. Vnde solum restat obseruare, quòd syndicus debet eligi ab vniuersitate, in qua ad minus duæ partes adsint, l. nulli. ff. quod cuiusque vniuersitatis nomine. & debent nomina eorum scribi in instrumento, l. quoties. C. de legationibus. lib. 10. vt appareat,

duas partes fuisse præfentes, & nullum illorum esse excommunicatum.

Hic titulus vnicum habet caput : non habetur in Sexto, neque in Clementinis, neque de eius materia alicubi in Decreto disputatur. Quod autem de syndico dicitur, est, quòd religiosi debent habere syndicum, qui causas monasterij defendat, &, si oportuerit, constituto salario. Sensus verò rubricæ erit huiusmodi: *De Syndico*, id est de procuratore vniuersitatis.

De his quæ vi, metusve causa fiunt.

Tit. XL.

Prima obseruatio. Quoniam visum est supra de his quæ fiunt spontanea voluntate, quæ valent, & tenent irretactabiliter, l. 1. ff. de pactis : ideo disputandum est de his quæ vi, metusve causa fiunt, id est, de illis rebus quæ non spontanea voluntate fiunt, sed potius propter vim, & metum. Sed dices, quid ergo disputatur de his rebus quæ vi vel metu fiunt. Respondeo, disputari, an valeant vel non: & si valent, an sint retractanda actione quòd metus causa, vel potius irretactabiliter tenenda.

Secunda obseruatio. Quoniam agimus de ijs quæ fiunt vi, & metu, videndum est, quid & quotuplex sit vis atque metus. Vis ergo sic diffinitur, Est maioris rei impetus, cui resisti non potest, l. 2. ff. quod metus causa. In qua diffinitione dicitur, maioris rei impetus, quia minor quatenus minor, non potest vim inferre. Et dicitur, *Cui resisti non potest*, vel quia difficile resistitur, qualis est vis conditionalis cadens in constantem virum, vel quia nullo modo resisti potest, qualis est omnimoda violentia. De vi
autem

autem tres possumus proponere diuisiones. Prima est, vis, alia est absoluta, & alia conditionalis. Absoluta est præcisâ violentia, seu violentum simpliciter, vt si quis rapiatur ab aliquibus, & omnino nolens in puteum eijciatur. Conditionalis est, quæ cogit non omnino & simpliciter, sed sub aliqua conditione, vt si quis cogatur, quòd se eijciat in puteum, vel soluat centum. In hoc ergo titulo disputatur de his quæ fiunt vi, siue vis fuerit absoluta, vt in capite vltimo, siue fuerit conditionalis, vt apparet in alijs tituli capitibus. Secunda diuisio, vis, alia est publica, quæ fit cum armis, & appellatur vis armata: alia priuata, quæ fit sine armis, & ista appellatur non armata. Vnde est titulus. ff. de vi, & vi armata, id est, de vi sine armis, & de vi cum armis. In hoc ergo titulo loquimur de vi, non considerando, si est armata vel non armata. Tertia diuisio est, vis alia est impulsua, per quam quis cogitur facere quod aliàs non faceret: alia ablatiua per quam ab aliquo auferuntur res mobiles: alia expulsua, per quâ quis eijcitur de possessione sua: alia turbatiua, per quam quis turbatur in sua possessione: Et denique alia inquietatiua, per quam quis inquietatur vti re sua. Et contra has omnes dantur interdicta seu actiones, quibus vtuntur vim patientes contra vim inferentes vt docet Lexicon iuris in verbo *Vis*.

Tertia obseruatio. Quid & quotuplex sit metus. Metus ergo est, mentis trepidatio, causa præsentis, vel futuri periculi, l. i. ff. quod metus causa. & dicitur *metus* quasi mentem tenens, vel mentem mouens, quia metus tenet & impedit mentem: qui alijs nominibus appellatur, formido, pavor, & timor: nam si durans & firmus est, appellatur formido; si pauescimus quando illum habemus, vocatur pavor;

& si frigesimus tremendo dicitur timor. Metus autem duplex est, alius probabilis seu cadens in constantem virum; alius improbabilis, qui non cadit nisi in hominem pusillanimum, & formidolosum, qui timet etiam non timenda. Quando autem metus cadens in constantem virum, & quando nō, potest poni regula generalis, sed arbitrio iudicis relinquitur, nam sunt considerandæ qualitates personæ, scilicet, an sit vir vel fœmina, rusticus vel nobilis, puer vel senex, & similia: sæpe enim contingit, ut id quod vni est metus terribilis cadens in constantem virum: alteri sit leuis, & non cadens in constantem virum. Vnde Nauar. in Manuali. c. 22. n. 5.

Quarta obseruatio. Viso de vi & metu, videndum est de ijs quæ vi vel metu fiunt. Pro quo dicendum est primò ea quæ fiunt per metum, & vim violentam, esse omnino nulla, & excusare facientem, vel potius patientem tam in licitis quàm in illicitis seu peccatis: nam qui hâc vim habet, nihil agit, sed potius omnino patitur. çap. presbyteros. §. qui autem, d. 50. & colligitur ex cap. maiores. §. item quæritur de baptismo. Dicendū est secundò è contrario ea quæ fiunt per vim, & metū improbabile, & non cadentem in constantem virum, esse omnino valida, & non excusare facientem, neque in licitis, neque in illicitis seu peccatis. capite cum dilectus, isto tit. Dicendum est vltimò, ea quæ fiunt per metum cadentem in constantem virum, regulariter valere, competere tamen illi, qui vim passus est, beneficium rescissorium per aëtionem, quod metus causa, ad rescindendum quicquid per metum fecit. cap. ad audientiam. Isto tit. & docet glossa verbo, coactus, in cap. Abbas, isto tit. Vnde iste metus excusat facientem in rebus quæ non sunt peccatum, non verò in pecca

peccatis: cum potius debeamus omne malum perpeti, quàm peccato consentire. cap. sacris. isto tit. Et dixi regulariter valere: quoniam sunt nouem casus in quibus non valet contractus metu factus ac proinde neque indiget rescissione, quos enumerat Host. in summa, isto tit. num. 6. & glossa in capite. Abbas isto titulo, qui sunt, Matrimonium, dotis promissio, Rei Ecclesiasticæ alienatio, iurisdictio metu extorta, votum, interpositio auctoritatis tutoris, testamentum, sententiæ pronuntiatio, & denique procuratoris constitutio: quæ omnia si fiant per metum cadentem in constantem virum eo ipso non valent, licet omnes alij contractus valeant.

Quinta obseruatio. Quando dubitant Doctores an aliquid metu gestum sit, necne, intelligendum est quâdo metus inferitur ab aliqua persona, & eo fine, vt talis res fiat, quòd attentissimè nota, nam si alio diuerso fine metus inferatur, vel à sola natura inferatur, non procedunt quæ in hoc tit. continentur. Verbi gratia. Ex hoc tit. colligitur, quod veditio facta metu cadente in constantem virum, est retractanda actione, quod metus causa. Sed dico, quod hoc est verum si metus fiat ab aliqua persona, eo fine, vt ego vendam, nam si fiat à natura, vt à fame, non retractabitur. Præterea si metus fieret ab aliquo eo fine, vt matrimonium contraherem, & ego tali metu perterritus mea bona venderé, certè non esset retractanda venditio, neque ad id cõpeteret mihi actio, quòd metus causa, quia metus nõ fiebat, vt vederé.

Quinta obseruatio. Hoc vnum, & necessariũ animaduertendum est, scilicet, quod ex ijs quæ vi metusve gesta sunt, ipse vim patiens duo habet, scilicet, actionem quod metus causa: & exceptionem, quod metus causa: nam si vult rem gestã rescindere, potest

intentare actionem, quod metus causa: si verò vult se defendere ab aduersario qui agit virtute illius rei quæ metu gesta fuit, habet exceptionem, quod metus causa, qua probata repellit agentem.

Hic titulus septem habet capita: habetur in sexto, non verò in Clementinis, & de eius materia disputatur 15. quæst. 6. 20. quæst. 3. 23. quæst. 6. & q. 5. per totum. & c. in multis. 23. quæst. 3. Quod autem in præsentî tit. dicitur, est, an valeant ea quæ metu gesta sunt, vt ingressus religionis, renunciatio beneficij, communicatio cum excommunicato, & alia similia. Sensus verò rubricæ est, *De ijs quæ vi, metu, ve gesta sunt*, id est de rebus factis vi aut metu, & an valeant vel non.

De in integrum restitutione. Tit. XLI.

PRima observatio. Visum est supra de particula-ri restitutione quæ datur contra ea quæ per metum fiunt, nunc videndum est de restitutione generali per quam subuenitur Ecclesijs, & minoribus iure speciali, & maioribus iusta causa suggerente, ideoque ponitur rubrica generaliter *de in integrum restitutione*.

Secunda observatio. Restituere duo significat. Primò enim significat reddere. Secundò in pristinum statum reducere. Et in hoc titulo accipitur hoc secundo modo. Vnde restituere est retro statuere id est, rem in eum statum reducere, in quem fuisset si nihil aduersus eam euenisset. l. 2. §. restituas. ff. ne quid in loco publico, & l. restituere. ff. de verborum significatione. Quare restitutio in integrum sic definitur, est in pristinum statum repositio. cap. fin. in fin. 2. q. 3. Vel sic, est reductio in eum statum, in quo
quis

quis erat ante læsionem, glossa verbo. contra reliquam. cap. audistis isto tit. Et hinc dici solet. Res redit, vt pridem, cum status redditur idem.

Tertia obseruatio. Illi qui restituuntur, in quadruplici sunt differentia, scilicet, Minores 25. annorum. Ecclesia, Maiores 25. annorũ. & Respub. Minor restituitur in integrum si probauerit minorem ætatem, & læsionẽ, cap. constitutus, isto tit. siue læsus sit ipse, siue eius tutor, vel procurator, quæ restitutio datur officio nobili ipsius iudicis actione deficiente, glossa verbo, restituimus. c. cũ venissent, isto tit. Ecclesia etiam restituitur iure minorũ, nam semper debet iure minorũ illæsa seruari. c. 1. isto tit. siue lædatur ipsa, siue eius prælatus, syndicus, vel œconomus. dict. cap. cum venissent, isto tit. nam delictum personæ non debet in detrimentum Ecclesię redundare, cap. delictum, de reg. iur. lib. 6. Maior 25. annorum etiam restituitur in integrum, iusta causa accedente. l. 1. in fine, & per totum. ff. ex quibus causis maiores. Denique restituitur in integrum Respublica. l. Rempublicam. C. de iure Reipublicæ, lib. 11.

Quarta obseruatio. Duo hic videnda sunt sunt, alterum est contra quem fiat restitutio, & alterum coram quibus iudicibus. & ad primũ dico fieri contra illum cum quo contractum est, & contra hæredem, & contra tertium si sciens rem accepit, & si per plures personas res ambulauerit, idem iuris est. l. in causæ prima. §. vltimo, cum duabus sequentibus. ff. de mino. Præterea restituitur minor contra minorem, & Ecclesia contra Ecclesiam, & sic priuilegiatus contra priuilegiatum, l. verum. §. vltimo. ff. de mino. & cap. audistis & cap. substituta, isto tit. Et denique contra quamcunque grauem

læsionem, siue facta fuerit in contractu, siue in confessione, siue in probationis omissione, siue in temporis fluxu, & hoc siue contigerit fragilitate, dolo aduersarij, metu, calliditate, ætate, vel absentia. Ad secundum dico restitutionem in integrum peti debere coram iudicibus ordinarijs administrationem habentibus, vel eorum delegatis, tam principaliter quàm incidenter: coram arbitris verò, & delegatis ordinariorum administrationem non habentium solum incidenter peti poterit, vt docet Host. in summa isto tit. num. 2. Obiter tamen aduerte, quod eminentia iudicis non impedit restitutionem in integrum, nam etiam aduersus sententiam Papæ restitutio potest postulari. capite tamen ex literis, infrà, isto tit.

Hic titulus decem habet capita: habetur in Sexto, & Clementinis, & de eius materia agitur, 35. q. 9. & 7. q. 1. & 2. per totum. Quod verò in præsentì disputatur, est de restitutione Ecclesiæ læsæ in venditione, in negligentia procuratoris, in omissione probationis, & dicuntur etiam aliqua de restitutione maiorum, & minorum. Sensus denique rubricæ est huiusmodi, *De in integrum restitutione*, id est, repositione rei in priorem statum.

De alienatione iudicij mutandi causa facta.

Tit. XLII.

PRima obseruatio. Quia supra visum est de remedio restitutionis in integrum per quod prouidetur minoribus, & maioribus, & Ecclesijs, & Republicæ si læsi fuerint: nunc videndum est de remedio per quod prouidetur illis, in quorum præiudicium est facta rei alienatio causa futuri iudicij mutandi,

tandi, idēōquē pōnitur rub. *De alienatione iudicij mutandi causa facta.*

Secunda obseruatio. Hoc verbum *alienatio* valde generale est, nam significat quamcunque conuentionem, permissionem, vel non vsum per quem dominium transferatur. Conuentionem, vt venditionem, permutationem, donationem, conductionem. cap. nulli, de rebus Ecclesiæ alienandis vel nō. Permissionē, vt quando aliquis patitur rem suā vsucapi, nam tūc videtur alienare. l. alienationis. ff. de verborū significatione. Non vsum, vt quando quis non vtendo seruitute, illam amittit; nam certē qui seruitutem perdit, aliquid alienat. d. l. alienationis. ff. eod. Vnde alienatio potest diffiniri, quod sit pactum vel consensus seu omnis actus, per quem dominium transfertur. l. i. C. de fundo dotali.

Tertia obseruatio. Iudicium in præsenti potest sumi tam pro actione persequendi debitum, quàm pro controuersia coram iudice habita; vnde mutare iudicium in præsenti nihil aliud erit quam illā actionē vel controuersiā quam quis pari debebat, in aliū mutare seu trāsferre. Quare quādo tit. dicit. *De alienatione iudicij mutandi causa facta*, ita erit exponēdus, id est, de alienatione rei super qua lis futura est, eo fine, & intēriōne, vt mutetur iudiciū seu controuersia à me in aliam personam, verbi gratia, habeo fundū super quo Titius vult contra me mouere litē, ego quia litem timeo, vendo fundum, vt sic lis vel actio quæ cōtra me est, mutetur in illam personā cui fundum vendidi. Hæc autē alienatio duobus modis fit, vno modo, quando qui directè est cōueniendus, in aliū cū effectu trās tulit rē de qua erat contentio: alio modo, quādo fraudulenter recessit à possessione, vt alius forte amicus rē possideat, & iste qui sic alienat,

quamuis directè non transtulerit rem, tamen in effectu, quia fraudulenter id fecit, videtur transtulisse. In hoc ergo tit. vtraque alienatio complectitur, nam vt docet Abb. cap. i. num. i. isto tit. propter hos duos modos alienandi, potest actor contra alienantem procedere.

Quarta obseruatio. Ad sciendam pœnam quam incurrit qui alienat causa mutandi iudicium, aduertendum est, quod olim ante litis exordium liberum erat vnicuique rem suam alienare, sed quia contingebat aliquando, vt malitiosè alienaretur res, super qua timebatur controuersia in odium, & præiudicium actoris, forte tradendo illam alicui potentiori quem actor non poterat conuenire, vel alicui in alia prouincia degenti, vt actor maximis vexaretur expensis: proinde statutum fuit. l. i. ff. isto titulo, vt posset actor aduersus alienantem propter talem alienationem actione in factum ad omne interesse, & damnum, sibi causa talis alienationis illatum, agere. Et hæc est pœna huius interdicti, de alienatione iudicij mutandi causa facta.

Hic titulus duò tantum habet capita, non habetur in Sexto neque in Clemētinis, & de eius materia disputatur. l. i. q. i. Quod verò in eo agitur, est, quòd is in quem alienatio facta est, potest conueniri virtute rescripti impetrati aduersus alienantem, & quòd clericus non debet accipere cessionem à laico, si fiat causa iudicij mutandi. Sensus verò rubricæ est: *De alienatione iudicij mutandi causa facta*, id est, de alienatione rei super qua lis futura est, eo fine vt mutetur actio in eum cui fit alienatio.

PRima obseruatio. Huius tituli tres assignantur continuationes, prima & secunda sumuntur ex Abb. in hac rub. & ex ead. rubrica lib. 6. tertia verò ex Host. etiam in præsentì. Prima est, quod quia egimus de præparatorijs iudiciorum, agendum erat de iudicijs: sed quia arbitria sunt redacta ad instar iudiciorum. l. i. ff. de arbitris, ideo prius de arbitris erit agendum. Secunda est, quod quia visum fuit supra de officijs diuersorum iudicum, & de quibusdam alijs, in quibus officium iudicis versatur, & arbitri sunt quodammodo iudices cum assumantur ad contentiones sedandas, meritò post tractatum de officijs iudicum proponitur in fine libri titulus *de arbitris*, in quo agitur de ipsorum officio, & potestate. Tertia est, quod quia egimus de præparatorijs iudiciorum, agendum erat de iudicijs, sed quia consueuerunt homines primò recurrere ad amicos, quibus sæpe causas nequeuntibus terminare, ad iudicium peruenitur, ideo ante tractatum de iudicijs, agitur de arbitris. Sed tamen neutra istarum continuationum recta videtur. Prima enim non valet, quia, vt in præsentì docet Abb. ex ea sequitur hunc titulum ponendum esse post titulũ de iudicijs, nam accessorium naturam sequitur principalis, cap. accessorium, de reg. iur. lib. 6. Secunda etiam non est recta, quia ex ea sequitur hunc titulum proponendum esse post titulos disputantes de officijs iudicum, de quibus supra egimus. Tertia denique non placet, quoniam solum continuant hunc titulũ ad sequentia, non verò ad præcedentia, ad quæ potius erat continuandus. Quare pro continuatione dicendum est voluisse Cópilatozem in titulo de arbitris, arbitrium

triu suum ostendere proponendo illum vbi voluit, nō vbi debuit, nam voluit illū proponere in fine huius libri, & debebat illū proponere post titulum de officio ordinarij, vel post titulum de officio iudicis, cum hic de arbitratorum iudicium officio disputeretur.

Secunda obseruatio. Pro tituli expositione videndum est quid significet arbitrium; & quid illud sit. De quo dico, arbitrium, quod etiam arbitratus vel arbitramentum dicitur, primò significare libertatem seu voluntatem. Secundò, sententiā ab arbitris pronuntiatam quæ etiam laudum dicitur. Tertiò compromissum seu potestatem arbitrandi datam arbitris. Quartò denique significare iudicium, quod in bono, & æquo concipitur, & ex bona fide redditur. In hoc ergo tit. tertio & quarto modo sumitur arbitrium. Et tertio modo sumptū diffinitur ab Host. sic: Arbitrium est potestas voluntariè data alicui, & recepta ad pronuntiandum in lite prout arbitro visum fuerit aliquando certa pœna vallata, & certis terminis limitata. Quarto verò modo acceptum sic diffinitur: Arbitrium est actus certarum personarū exequentium compromissum, scilicet arbitri qui exequitur veritatem inquirendo, vt iudex actoris qui conatur intentionem obtinere amplificando causam, & denique rei qui causam diminuendo, suā absolutionem procurat: sunt ergo in actu arbitrandi tres personæ, scilicet, arbiter, actor, & reus. Ex quibus collige arbitrarium esse rem seu negotium, quod apud iudicem arbitrum agitur, seu quod in potestate arbitri est pro arbitrio, & voluntate iudicandum, vnde arbitraria pœna dicitur illa quæ est in arbitrio, & voluntate iudicis.

Tertia obseruatio. Arbitri nomē multipliciter dicitur. Primò enim aliquādo significat iudicē delega-

tum vel quāsi delegatū. l. arbiter. ff. qui satisfacere cogantur. Secundò aliquando significat iudicem ordinariū. l. antepenultima. ff. de iudicijs. Tertiò etiam significat dispensatorem rei suæ. l. in re. C. mandati. Quartò denique significat virum bonum super aliquo negotio æstimando electum. l. si societatem. ff. pro socio, & l. i. ff. de pactis dotalibus. In hoc ergo tit. accipitur aliter in hac quarta significatione, quare in duas diuiditur species, alius enim est arbiter iuris, & alius à partibus electus. Arbitrator iuris est, quem ius eligit, & sibi causam certā examinandam exprimit, & committit, vt in cap. suspicionis de officio delegati, & talis arbiter in omnibus æquiparatur iudici, sicque ab eius sententia potest appellari. cap. ab arbitris de officio delegati, & ipse etiā in omnibus leges sequitur, & iudex potius est quàm arbiter, vt docet glos. in d. cap. suspicionis, verbo ad quos. vers. & isti. Arbitrator à partibus electus est qui nullam potestatem habens consensu partium litigantium eligitur, in quem sub aliqua pœna cōpromittitur, vt eius sententiæ stetur, cum neque propriam, neque delegatam habeat iurisdictionem, & iste est propriè arbiter, alioque nōmine vocatur iudex compromissarius, seu arbiter compromissarius. Differt autem arbiter cōpromissarius, à vero iudice, & arbitro iuris, primò, quia ille sequitur æquitatem, isti verò sequuntur leges; & secundò, quia à sententia illius non potest appellari. l. i. C. de arbitris, bene verò à sententia istorum; & ratio est, quia sententia compromissarij ipso iure non tenet, & ab eo quod non tenet, nō est appellandū. In hoc ergo tit. de arbitris compromissarijs disputatur, qui etiā recepti dicuntur, vt patet in tit. & rub. ff. de receptis arbitris: ex eo, scilicet, quia recipiuntur à ligatori-

bus,

bus, vel quia partes vicissim in fide arbitri sese recipiunt, vt eius sententiæ stent. Possunt autem recipi arbitri in omni re, nisi specialiter prohibeatur. Et cum duo communiter recipiantur si dissentiant, prouidet lex, vt cogat eos Prætor, tertiam certam eligere personam, cuius authoritati pareatur. Item. §. principaliter. ff. de receptis arbitris. Sed dices, quid ergo erit Arbitrator. Respondeo, arbitratorum esse amicabilem compositorem, qui nec sumitur pro re litigiosa, nec vt cognoscat, sed vt pacificet, vt si duo socij velint diuidere bona societatis ad arbitrium Titij, ille Titius dicitur arbitrator.

Hic tit. 14. habet capita, habetur in sexto, non verò in Clementinis, & de eius materia tractatur, cap. si quis episcopus. §. arbitrari, & cap. à iudicib. 2. q. 6. & cap. infamia. §. tria. 3. quæst. 7. Quod autem in præsentia de arbitris dicitur, est, de officio, & potestate ipsorum, & qui possint constitui, & quando valeat, vel non valeat arbitrium, & denique quomodo finiatur compromissum. Sensus verò rubricæ est, *De arbitris*, id est, de iudicibus ex consensu litigantium electis.

Finis primi libri Decretalium.

EXPOSITIO
TITVLORVM
 IVRIS CANONICI.
 LIBER SECVNDVS
 Decretalium,

De iudicijs.

TITVLVS PRIMVS.

VONIAM lib. superiori disputauimus de iudicibus, & eorum officio, & potestate, necnon de præparatorijs iudiciorum: nunc conuenienti loco in principio huius 2. lib. agendum erit de iudicijs, ac proinde sit

Prima obseruatio. Hoc nomen *iudicium* quindecim habet significationes, vt docet glossa in regul. in iudicijs de reg. iur. lib. 6. & glossa in §. præterea. inst. quibus non est permissum facere testamentum, & glossa etiam in rub. extrauagantium cõmunium, de iudicijs. Primò enim significat actionem. l. in iudicio. ff. familiæ herciscundæ. Secundò litem siue controuersiam. l. 1. ff. ad Trebellianum. Tertiò auctoritatem. cap. decernimus, isto tit. Quartò significat forum. cap. quanto, etiam isto tit. Quintò, arbitrium.

bitrium. l. arbitrium. ff. qui satisfacere cogantur. Sextò ultimam voluntatem testatoris. l. 1. C. de sacrosanctis Ecclesijs. Septimò quæstionem. l. fi. C. de ordine iudiciorum. Octauò discretionem. §. præterea. inst. quibus non est permissum. Nonò sententiã iudicis. l. 1. C. de re iudicata. Decimò instantiã vel ordinationem causæ discutiendæ in iure coram iudice. l. properandum. C. de iudicijs. Vndecimò discussionem causæ vt toto tit. ff. & C. de iudicijs. Duodecimò potestatem iudicantis. l. iudicium soluitur. ff. de iudicijs. Decimotertio perniciem, & damnationem, vt in cap. 11. Epist. ad Corinthios ibi, *iudicium sibi manducat, & bibit*. Decimoquartò significat pœnã. cap. & purgabit. d. 50. Et denique Decimoquintò significat processum iudicalem, vt in cap. pia. de exceptionib. lib. 6. Quas omnes iudicij significationes ijs versibus comprehendit gloss. in regula, in iudicijs, de reg. iur. lib. 6.

Actio, les, author, forus, arbiter, ultima velle.

Quæstio, discre, sen, instan, discussio, posse

Pernicies, pœna, processus iudicialis.

In hoc ergo tit. accipitur iudicium præsertim in decima, & vndecima significatione, nã vt docet Abb. in præsentem num. 1. in hac rubrica accipitur iudiciũ pro instantia causæ discutiendæ, & pro partibus ipsius causæ seu instantiæ. Et vt docet gloss. in rub. de iudicijs extrauagantium communium, tit. iste de iudicijs exponendus est, idest, de discussione iuris, nam iudicium dicitur à iuris discussione.

Secunda obseruatio. Iudicium prout in præsentem accipitur quinq; habet diffinitiones, quas tradit Medices 2. p. de diffinitionib. cap. 18. Prima est, iudiciũ est actus triũ personarum, scilicet iudicis, actoris, & rei, in iudicio contendentiũ. Et hinc est, quod in isto nostro

IURIS CANONICI. LIB. II. 113
nostro titul. disputatur de iudice, de actore, & de reo, quamvis rubrica, *de iudiciis*, absolutè dicat. Secunda diffinitio est, iudicium est inuestigatio quam fecit iudex secundum iurisdictionem per varios modos ad veritatem eliciendam, & elicitam custodiendam. Tertia, iudicium est causa in iure reddendo necessariò posita cum interpositione personarum. Quarta, iudicium est discussio causæ quæ coram iudice iuridicè fit. Quinta, iudicium est iustitiæ ministratio, quæ fit à iudice in causa proposita coram eo. Ex iis quinque diffinitionibus prima communior est, tu tamen elige quam malueris.

Tertia obseruatio. Proponamus iam iudiciorum diuisiones: quarum tredecim eligere volui, sunt enim quam plurimæ illorum species: qua de causa, vt docet Felinus in hac rubr. num. 3. ponitur iste titul. *de iudiciis*, in plurali, & non in singulari. Prima ergo est, iudicium aliud est ciuile, cuius finis est commodum partis. gloss. verbo, *centum. l. prætor*, in principio. ff. de sepulchro violato. Aliud criminale, quando finis est commodum Reipublicæ, vel Fisci, siue pœna sit corporalis siue pecuniaria, vt docet Abb. ex Anto. in hac rubr. num. 5. Aliud verò mixtum, quando finis est vtrumque. cap. tuæ. de procuratoribus. Secunda diuisio est, iudicium aliud est ordinarium, quod coram iudicibus ordinariis exercetur. Aliud extraordinarium, quod exercetur coram delegato: glossa, verbo, *extraordinarium*. cap. quoniam contra, de probationibus. Tertia diuisio est, iudicium aliud est seculare, quod coram iudice layco inter seculares exercetur: aliud Ecclesiasticum, quod coram Ecclesiastico tractatur. Quarta est, iudicium aliud est merè temporale, quod est quando litigatur de re profana. Aliud merè spirituale,

H

tuale, quando litigatur de re spirituali. Et aliud tem-
 porale annexum spirituali, seu mixtum, quando li-
 tigatur de re temporali annexa spirituali, qualis est
 ius patronatus, glossa magistra. in capite, piæ men-
 tis, 16. quæstione. 7. Quinta est, iudicium, aliud
 vniuersale, vt quando agitur vel actione de pecu-
 lio, vel actione de dote. Aliud generale, quando a-
 gitur actione generali tutelæ, vel negotiorum ge-
 ritorum, vel pro socio, & similibus. Et aliud particu-
 lare, quando agitur ad vnam rem particularem, &
 de iis est glossa magna in l. 1. in principio. ff. de
 edendo. Sexta est, iudicium, aliud est inter sangui-
 nem, quando agitur de re criminali quæ pertinet ad
 iudicem secularem, vt est homicidium, vel furtum.
 Aliud inter lepram, quando agitur de aliquo crimi-
 ne Ecclesiastico, vt de hæresi, vel simonia. Et aliud
 inter causam, quando agitur de aliqua re media in-
 ter has duas, vt de mutuo, vel locato; de quibus
 omnibus in cap. per venerabilem qui filij sint legi-
 timi. Septima est, iudicium, aliud est summarium
 vel extraordinarium, vt est illud in quo proceditur
 prætermissa subtili ordinis iudiciarij obseruatione.
 Aliud plenarium, seu solenne vel ordinarium, in
 quo proceditur obseruato solenni iuris ordine. O-
 ctava est: Iudicia alia sunt simplicia, in quibus vnus
 determinatè sustinet personam actoris, & alius de-
 terminatè personam rei. Alia verò duplicia in qui-
 bus idem videtur personam actoris & rei sustinere,
 vt in illis tribus iudiciis, familiæ herciscundæ, com-
 muni diuidundo, & finium regundotum, l. in tri-
 bus. ff. de iudiciis. Nona est, iudicium aliud est in-
 cidens, quod habetur super negotio incidenti, aliud
 emergens, quod habetur super emergenti: de qui-
 bus est glossa magna, in cap. 1. de ordine cognitio-
 num.

num. Decima est, iudicium, aliud publicum, quod causa iniuriæ susceptum est, si eam iniuriam Respublica ad se pertinere statuit, quod semper in crimine aliquo cognoscendo versatur. Aliud priuatum, quod rei priuati causa institutum est. Undecima est, iudicium, aliud est capitale per quod eximitur caput de ciuitate, vt mors, vel exilium. Aliud non capitale cuius pœna est aliqua pecunia, vel corporis coertio. Duodecima est, iudicium, aliud turpe quo reus infamia vel turpitudine afficitur. Aliud non turpe, in quo nec turpitudine, nec infamia notatur. Decimatertia denique est, iudicium, aliud prælusorium, & est illud quo aditus ad aliud iudicium aperitur, vt querela de inofficioso testamento, qua aperitur aditus ad aliud iudicium, scilicet, ad petitionem hæreditatis. Aliud non prælusorium, quo aditus non aperitur ad aliud iudicium.

Hic titulus continet 21. capita: habetur in Sexto, Clementinis, & Extrauagantibus communibus, & de eius materia agitur 2. quæst. 1. & 5. quæst. 4. 14. quæst. 1. 15. quæst. 7. 16. quæst. 6. & 30. quæst. vlt. Quod autem in hoc titulo de iudiciis disputatur, vt diximus in 1. obseru. est de discussione iuris, explicando multa quæ in iudicio fieri debent, & multa etiam alia ad personas iudicis, actoris, & rei pertinentia. Sensus verò rubricæ vt supra diximus erit, *De iudiciis*, id est, de discussione iuris, seu causæ in iudicio coram iudice.

De foro competenti. Tit. II.

PRima obseruatio. Pro huius rubricæ continuatione dicendum est primò, quod quia egimus de iudiciis, & ad iudicia vocati sæpè quærunt ad

quem iudicem eundem sit, & cuius fori sint, de quo sæpe exceptiones proponuntur: ideo viso de iudiciis, de foro competenti restat videamus. Vel dicendum est secundò, quòd quia toto isto tit. 2. lib. de actibus iudicialibus, disputandum est, & eorum principalis est competetentia fori, ideò post titulum de iudiciis, ante omnes alios titulos, de foro competenti disputandum erit.

Secunda obseruatio, ad huius tituli intelligentiam explicanda sunt hæc duo nomina, scilicet, *forum fori* neutrius generis, & *forus fori*, masculini generis. Ex quibus forum primò significat locum publicum in quem omnes concurrunt ad emendum & vendendum, vnde forum piscarium est locus vbi venduntur pisces, & forum olitorium est locus vbi venduntur herbæ, & sic de aliis. Secundò significat congregationem ciuitatum factam ab eo qui prouinciæ præest, vt ius illis dicat, vt docet Otoman. de verbis iur. ver. *forum*. Tertiò significat territorium, seu terram, vbi iudex potestatem & iurisdictionem habet. l. pupillus. §. territorium. ff. de verborum sig. & sic tota dicecesis dicitur Episcopi territorium seu forum, cap. omnis. 16. quæstion. 7. Præterea forus primò significat planitiem in nauis, secundò locum vbi messes reponuntur: tertiò foramen rei inanis: quartò scriptorium foraminosum: & quintò locum vbi exercentur lites, & ius dicitur, & in hac significatione forus dicitur à Fando, vel à Foroneo Rege, qui primò leges Græcis dedit, cap. forus, de verb. signif. In hoc ergo tit. forum & forus accipiuntur in vltimis significationibus. Vnde potest titulus explicari duobus modis, vno modo, dicendo, *De foro competenti*, id est, de territorio intra quod est causa competens, vt quis ibi conueniri

ueniri possit. Vel secundo modo sic, *De foro competente*, id est, de competenti loco iudicij. Ex quibus duabus explicationibus prima melior est & magis consentanea nigro, vt docet Abbas in hac rubrica, num. 2. quia vt ipse docet in capitulis huius tituli non tractatur de competentia fori, quantum ad locum vbi exercetur ius, sed quantum ad territorium in quo iudex iurisdictionem & potestatem habet.

Tertia obseruatio. Ex superiori obseruatione patet forum prout ad præsens attinet institutum, posse definiiri hac ratione: *Forum* est territorium vbi iudex iurisdictionem & potestatem habet. Et forum etiam hac ratione diffinietur: *Forum* est locus vbi ius dicitur. Quare in præsentis solum erit animaduertendum, hæc tria vocabula, Prætorium, Tribunal, & Confessorium idem significare quod forum: nam & significant locum in quo ius dicitur, ita quod Prætorium de prætorum foro principaliter dicatur. Tribunal verò solum de foro maiorum iudicum, scilicet, eorum qui habent merum impetium; & Consistorium solum de foro Summi Pontificis. In fine tamen huius obseruationis notandum. modò est, hanc esse regulam generalem in materia fori competentis, vt actor teneatur semper sequi forum rei, cap. cum sit generale, infra, isto titulo.

Hic titulus continet 20. capita: habetur in Sexto & Clementinis, & de eius materia disputatur d. 96. & 3. quæst. 3. 11. quæst. 1. & 21. cap. 5. per totum. Quod verò in hoc titulo agitur, est ostendere quodnam sit vnique forum competens. Sensus verò tituli erit. *De foro competente*, id est, de territorio intra quod est causa competens, vt quis ibi conueniri possit.

Prima obseruatio. Quia egimus de foro competenti explicando sub quo iudice debeat reus litigare & actori suo respondere, ideo videndum est de libelli oblatione, nam statim atque reus non declinat forum, petit sibi edi libellum, vt videat quid & qualiter petitio fiat, & sciat quid & qualiter sit reponfurus, ideoque ponitur rub. *De libelli oblatione.*

Secunda obseruatio. Hoc nomen *libellus* vndecim habet significationes, nam primò significat librum paruum, secundò significat panem azymum, seu subcinericium, vt l. iudices. C. de Episcopali audientia. Tertiò significat preces sibi oblatas, vt C. quando libellus Principi datys. Quartò significat iudicem delegatum. l. nec quidquam. §. vbi decretum. ff. de officio Proconsulis. Quintò significat scripturam demandatoris. Sextò scripturam recusationis. Septimò scripturam appellationis. l. i. ff. de appellationibus. Octauò scripturam quam iudex dat appellanti, scilicet, pro Apostolis, c. Cordi. de appellat. lib. 6. Nonò scripturam infamatoriam, & tunc dicitur libellus famosus. Decimò scripturam quam vir dat vxori repudiatae, & tunc dicitur libellus repudij. Vndecimò denique significat scripturam actoris, quæstionem continens, quæ coram iudice contra reum proponitur. In hoc ergo tit. capitur libellus solum in vltima significatione.

Tertia obseruatio. *Libellus* dicitur à libro diminutione facta, propter sui breuitatem, vt docet Abbas in hac rub. in fine, & Medices. 2. p. de diffinit. c. 26. num. 4. Diffinitur autem libellus ex eodem num. 1. hac ratione. *Libellus* est scriptura breuis, claram continens intentionem actoris siue accusatoris. Et hæc

hæc est melior diffinitio earum quæ à Doctoribus traduntur: nam Hostiensis in Summa, isto tit. num. 1. ita libellum diffinit: *Libellus* est scriptura quædam, petitionem actoris continens, quæ ab actore iudici, & à iudice reo offerenda est, ad hoc ut ex quo deliberauerit, an cedere vel contendere sibi expediat, canonicè valeat respondere. Præterea glossa i. cap. 1. isto tit. ita libellum definit: *Libellus* est scriptura in qua continetur res quæ petitur, & causa petendi, & nomen actoris, & rei, & coram quo iudice. Sed ramen ex his tribus diffinitionibus prima melior est, ut dixi. Ex illis ramen duas colligere poteris libelli proprietates. Altera est, quod fiat in scriptis, ut dicitur in diffinitionibus, & ut probatur in cap. 1. isto tit. Altera verò est, quod sit brevis, clarus, & succinctus, l. ampliorem. §. in refutatoriis, C. de appellationibus.

Quarta observatio. *Libellus* duplex est, alius accusationis, & alius conventionis. Accusationis est, qui fit in causis criminalibus. c. nullus. 4. q. 4. Conventionis verò, qui etiam dicitur postulationis, est libellus qui fit in civilibus negotiis, cap. 1. isto tit. & de utroque libello disputat glos. 1. d. 5. 1. isto tit. Sed est dubium, quæ debeant contineri in libello. Et respondeo, si libellus est accusationis, primò debet continere nomen accusatoris, secundò nomen rei accusati, tertio nomen iudicis coram quo accusatur, quartò crimen de quo accusatur, quinto aliquando nomen personæ cum qua crimen fuit commissum, sexto locum in quo crimen perpetratum fuit, & septimò tempus accusationis, cum mense & anno, in quo crimen fuit commissum, licet non cum die & hora. Si verò libellus fuerit conventionis, debet ista continere, primò nomen actoris, secundò

nomen rei, tertio, quid intendat actor contra reum, seu quid à reo petat, quarto quo iure petat, quinto coram quo iudice, sexto denique debet continere diem in quo libellus datur. Vnde Hostiensis in Summa isto tit. n. 5. proponit hos versus :

*Quis, quid, coram quo, quo iure petat, & à quo,
Rectè compositus sic quisque libellus habetur.*

Quarta obseruatio. Quoniam diximus quid & quotuplex sit libellus, clarius videndum est, quisnam sit huius tit. sensus, quādo dicit, *De libelli oblatione*, qui sic exponi poterit, id est, de libelli porrectione, seu donatione, qua actor, aut accusator dat iudici ipsum libellum contra reum, cap. 1. isto tit. Animaduerte tamen quod aliqui Doctores in suis libris ponunt hunc tit. sub his verbis : *De libelli conceptione & oblatione*, ex eo quia vt ipsi dicunt in hoc tit. non solum tractatur de libelli oblatione, sed etiam disputatur de eius conceptione, seu formatione, scilicet, sub qua forma, & qua ratione debeat concipi seu formari, vt patet ex cap. 2. & vlt. Quod certè si consideres, non immeritò docent, nam si in isto tit. sunt solum tria capita, & primum solum disputat de libelli oblatione, secundum verò & vltimum de libelli conceptione, non immeritò poterit titulus inscribi, *De libelli conceptione & oblatione*.

Hic titulus habet tria capita, vt sup. dixi : non habetur in Sexto vel Clementinis, & de eius materia agitur. 2. q. 8. per totum. & c. Maximianus, dist. 81. Quod verò in nigro huius tit. agitur, iam dixi in fine superioris obseruat. Sensus autem illius est huiusmodi, *De libelli oblatione*, id est, de donatione, qua actor vel accusator dat iudici scripturam continentem id quod intendit contra reum.

PRima obseruatio. Quia plerunque libelli porriguntur ab vtraque parte, scilicet, ab actore & reo, & tunc fiunt mutuae petitiones, dubitatúrque de modo & practica procedendi in tali casu, ideo proponitur rubr. *De mutuis petitionibus*. In qua notandum est, hoc nomen, *mutuus*, significare alternationem, id est, actionem ex vtraque parte, vt mutua visio, quando ego video te, & tu vides me: mutus amor, quando ego amo te, & tu amas me. Petitionis autem nomen ita clarum est, vt explicatione non indigeat. Quare mutua petitio nihil aliud erit, quàm vna actio qua actor petit à reo, & alia qua reus petit ab actore, vnde erunt duæ actiones petendi ad inuicem inter actorem & reum, & ideo meritò iste titulus ponitur in plurali, scilicet, *De mutuis petitionibus*, est enim in eo vna petitio actoris, & alia rei.

2 ~~Secunda~~ **Secunda** obseruatio. Videamus ergo quid sit mutua petitio, tradendo illius definitionem, quæ est huiusmodi: *Mutua petitio* est conuentio ex parte actoris, qua conuenit reum, & reconuentio ex parte rei, qua reconuenit actorem, vt docet Abbas in hac rubr. num. 1. *Reconuentio* autem est secunda conuentio aduersus actorem proposita. Quæ duplex est. Alia propria, quæ ponitur ante litis cõtestationem, vel saltim post litem contestatam. Alia verò impropria, quæ proponitur multum post litis contestationem, quæ potius est conuentio quàm reconuentio: nam certè qui suum actorem reconuenit multum post primam illius conuentionem, non proponit suam actionem per modum reconuentionis. Inter has autem duas reconuentiones maximum est di-

scrimen, nam prima est terminanda eorum processu & sententia cum sua conuentione, vt docet Clementina sæpè, §. verum, de verb. signific. non tamen secunda. Cuius optima ratio est, ne negotium iam diu agitatum differendum esset, proposita reconuentione, multum post litis contestationem, & terminando illam vno processu, & sententiâ cum prima conuentione iam diu agitata.

Tertia obseruatio. Modus procedendi in mutuis petitionibus, seu in conuentione & reconuentione secundum Host. in summa, isto tit. num. 5. est huiusmodi, vt primò actor porrigat suum libellum ipsi reo, & deinde reus alterum reconuentionis libellum, & porrigat actori. Secundò vt fiat prius litis contestatio in conuentione, postea verò vt fiat in reconuentione. Tertio vt actor primò faciat positiones, deinde reus. Quarto vt actor primò testes producat super causa conuentionis, & postea reus super causa reconuentionis, ita quod vna & eadem die vtraque quæstio possit quasi vna sententia terminari, c. cum dilectus, §. nos autem, de ordine cognitionum. Et dixi, quasi vna sententia, quia verè duæ sententiæ sunt quæ feruntur circa duas quæstiones: scilicet, circa conuentionis, & reconuentionis negotium.

Hic titulus duo tantum continet capita, & neque habetur in Sexto, neque in Clementinis, de eius tamen materia disputatur in cap. accusatores, 3. q. 8. Quod verò de mutuis petitionibus in præsentî pertractatur, est, primò quòd iudex, etiam si sit delegatus, potest compellere actorem ad respondendum in causa reconuentionis, qui vtramque causam ordine successiuo simul audiet, & vna sententia terminabit. Secundò quòd modus procedendi per rescriptum datus in causa conuentionis, obseruari debet

bet in causa recouentionis. Sensus verò rubricæ est: *De mutuis petitionibus*, id est, de conuentione actoris, & reconuentione rei, seu quòd idem est, de vna petitione quâ actor petit à reo; & alia petitione qua reus petit ab actore.

De litis contestatione. Tit. V.

Prima obseruatio. Quoniam post libelli obligationem, & mutuam petitionem sequi debet litis contestatio, idè post rubricas præcedentes sequitur rubrica de litis contestatione. In qua animaduerto primò, hoc nomen, *lis*, dici à limite vel termino, quia primæ hominum lites fuerunt de limitibus, seu terminis, cap. forus, de verborum significatione, circa medium. Animaduerto secundò, quòd *lis* primò significat actionem. l. litis, ff. de verborum significatione: secundò significat controuersiam habitam inter aliquos apud iudicem. Animadaerto tertio, hoc nomen *contestatio* varia significare: primò enim significat testificationem simul cum aliquo factam, vnde testes, qui idem dicunt, contestes appellantur: secundò significat testamenti simul cum aliquo confectionem. Tertio denique significat assertionem, comprobationem, seu confirmationem litis. In hoc ergo tit. tam *lis* quàm *contestatio* in vltimis accipitur significationibus, quare ex his duabus vocibus sic acceptis & explicatis, facilis est tit. expositio: nam dicit, *De litis contestatione*, id est, de confirmatione litis, seu controuersie, quæ habetur coram iudice.

Secunda obseruatio. Videamus quomodo fiat litis cōtestatio, vbi postea videamus quid illa sit. Fit autem per petitionē in iure propositam, & cōgruam
respon

responsionem sequutam animo contestandi litem factam, cum iudex per narrationem, id est, petitionem, causam audire cœperit, cap. i. isto titul. Diffinitur autem sic à gloss. i. isto tit. Litis contestatio est negotij principalis hinc inde apud iudicem facta narratio, & subsequuta responsio, siue negando, siue confitendo. Sed hæc diffinitio non placet Hostiens. in hoc titul. num. i. ac proinde ipse aliam meliorem proponit, quæ est huiusmodi: Litis contestatio est fundamentum iudicij per petitionem in iure propositam & congruam responsionem sequutam factam animo contestandi litem. l. vnic. C. de litis contest. In qua diffinitione dicitur, *Est fundamentum iudicij*, quia sine ipsa processus erit nullus, cap. i. isto titul. in fin. Dicitur, *per petitionem in iure propositam, & congruam responsionem sequutam*, quia ex his duobus integratur, & componitur litis contestatio. Denique dicitur, *Factam animo contestandi litem*, quia vt docet gloss. i. isto titul. si aliquis proponat factum coram iudice, non ea intentione, vt litem contestetur, & saluo iure suo, & sine præiudicio respondeat, non erit litis contestatio, cum hoc non fiat ad iudicis interrogationem, sed motu proprio.

Tertia obseruatio. Duo hîc videnda sunt: alterum est per quos fieri possit litis contestatio: alterum verò, quisnam sit litis contestationis effectus. Ad primum dico, posse fieri per principales, & per eorum procuratores, actores, tutores, syndicos, cap. cum causam, de iuram. calum. & etiam per aduocatos, nisi statim illorum responsio reuocetur, cap. cum causam, de appellat. Ad secundum dico, effectus litis contestationis esse multiplices. Primus est perpetuatio litis, vsque ad 40. annos, l. i. C. de annali except. Item, vt omnis dilatoria exceptio excluda

cludatur, cap. si quis, 3. quæst. 6. & denique multos alios effectus habet, vt docet Hostiensis in summa, §. vlt. isto tit.

Quarta obseruatio. Sciendum denique est, esse aliam litis contestationem in iure, quæ non dicitur absolutè litis contestatio, sed quasi litis contestatio, de qua non agitur in hoc titulo, sed in capite, quoniam frequenter, §. in aliis, versic. quod si super, vt lite non contestata: & est quando aliquis conuentus in iudicio super rebus mobilibus, quas nomine alieno possidet, nominat dominum in iudicio, & accipit inducias, siue tempus ad denunciandum domino, vt ad iudicem veniat, vel mittat: nam si talis dominus non comparet in termino dato, tunc lis quasi contestata est contra dominum, vel habetur pro contestata, quantum ad interrumpendam longi temporis præscriptionem, vt dicitur in d. §. in aliis, d. titul. vt lite non contestata.

Hic titulus solum continet vnicum caput: habetur in Sexto, non verò in Clementinis, & de eius materia disputatur, cap. induciæ, §. offeratur, 3. q. 3. Quod verò in eo disputatur, est, quomodo fiat litis contestatio, & quòd ea omissa, processus est nullus. Sensus verò rubricæ est, *De litis contestatione*, id est, de confirmatione litis, & fundamento iudicij per petitionem actoris, & responsionem rei, coram iudice factas.

*Vt lite non contestata non procedatur ad testium
receptionem, vel ad sententiam diffini-
tiam.* Tit. VI.

PRima obseruatio. Hæc rubrica continuatur ad præcedentem, vt continuat glossa ex Abbate in præsent.

præsenti, quæ ira habet. Supra visum est de litis contestatione, qualiter fiat. Verùm quia plerunque lite non contestata petitur testium receptio, imò aliquando de facto testes recipiuntur: tum etiam petitur causæ debita sententia terminando, imò aliquando de facto terminatur: Ideo vt appareat quid iuris sit in similibus casibus ponitur rubrica, *Vt lite non contestata non procedatur ad testium receptionem, vel ad sententiam diffinitiuam.* Cuius rubricæ verba facilissima sunt, nam solum in ea poterat difficultatem ingerere, quid esset litem non esse contestatam, quod iam explicauimus in titulo superiori, cognito enim quid sit litis contestatio, facile cognoscitur, quid sit litem non esse contestatam.

Secunda obseruatio. Pro huius rubricæ, & aliarum similium intelligentia sciendum est ex Hostiense in summa, titulo, vt beneficia Ecclesiastica, in principio, & ex Felino in principio huius rubricæ, & Abbate in præsentī, num. 1. Quod hæc rubrica continet ius commune, & habetur pro lege, nam omnis rubrica continens orationem perfectam, & præcipientem aliquid fieri vel non fieri: dicitur continere ius commune, & potest allegari vt lex, sicut nigrum: imò addit Felinus ex Bartolo in rubrica, C. an seruus ex suo facto: quod omnes rubricæ consonantes textui, possunt allegari pro textu, quod insinuat gloss. in rubrica, si quis testamento liber esse iussus fuerit. Sed hæc doctrina clarius apparet in rubricis quæ incipiunt per particulam, *vt*, vel per particulam, *ne*, quales sunt istæ, vt lite pendente nihil innouetur, ne clerici, vel monachi secularibus negotiis se immisceant: & iste noster titulus & alij quàm plures, tam in iure Ciuili, quàm in Canonico.

Tertia obseruatio. Quando iste titulus dicit, vt lite non contestata non procedatur ad receptionem testium vel ad sententiam definitiuam: licet generaliter verum sit, & vt diximus pro lege tenendum: nihilominus tamen multas habet exceptiones: nam primò excipitur hæc regula, vbi timetur de morte vel absentia testium, & vbi agitur de electione, vel matrimonio, & in causa inquisitionis, & publicationis. Item, in causa denunciationis. Item in actoris absentia præsentem reo. Item vbi actor non potest agere propter iuramentum quo iurauit non repetere vsuras. Item cum minor ab hæreditate officio iudicis se abstinet. Item vbi aliquid officio iudicis expeditur. Item cum in integrum restitutio incidenter postulatur officio iudicis. Item cum agitur de iniquitate iudicis. Item, cum agitur finium regundorum iudicio. Item in Trebellianica restitutione. Item in causa hæresis post mortem. Item vbi offenditur publicum commodum. Item cum persona est incerta. Item in causa libertatis. Item vbi agitur de beneficio Ecclesiastico obtinendo. Qui omnes casus latè cum suis iuribus proponit glossa infra in cap. quoniam frequenter, in princip. verbo, *regulariter*, vbi hos omnes casus quibusdam versibus comprehendit.

Quarta obseruatio. Considerandum est in hac rubr. rectè dici, ad sententiam definitiuam, quoniam ad interlocutoriam rectè proceditur, etiam ante litis contestationem, vt docet Abb. in rubr. huius tit. num. 4. Nam sententia interlocutoria est, quæ inter principium & finem causæ fertur super his quæ accidunt vel emergunt, vt docet gloss. in Clementina vnica, de sequestratione possessionum, & fructuum, verbo, *diffinitina*.

Hic titulus continet quinque capita: & neque est in Sexto, neque in Clementinis, neque assignatur aliquis locus, vbi in Decreto de eius materia sermo fiat. Quod autem in eo disputatur, est id quod in rubr. dicitur, scilicet, ne testes recipiantur, vel lis sententia terminetur ante litis contestationem, exceptis multis casibus, de quibus egimus obseru. 3. Sensus verò rubr. est: *Vt lite non contestata non procedatur ad testium receptionem, vel ad sententiam diffinitiuam*, id est, vt testes non recipiantur, neque negotium diffinitiuam sententia terminetur, si lis non fuerit contestata.

De iuramento calumnie. Tit. VII.

PRima obseruatio. Quoniam post oblationem libelli, & litis contestationem, sequitur ordine iudiciario seruato, iurare de non calumniando, ideo ponitur rubr. *De iuramento calumnie*. Sic continuat gl. hinc, & omnes DD. Quæ continuatio non est exacta, nam solum probat hunc tit. exponendum esse post tit. de litis contest. non verò probat esse proponendum post tit. *Vt lite non contestata*. Quare sic erit continuandus: Viso quod post libelli oblationem non possumus procedere ad testium receptionem, vel sententiam diffinitiuam, nisi lis fuerit contestata, videndum est de iuram. calum. quod statim ordine iudiciario sequitur. Pro quo animaduerte, quod licet iure seu in ipsa lite & negotio à parte rei post litis contestationem sequatur iuramentum calumnie, tamen in doctrina quando de istis disputatur, bene potest aliquod medium reperiri, & ideo post titulum de litis contest. sequitur titulus, vt lite non contestata, & postea sequitur noster tit. de iuram. calum.

Secunda

Secunda obseruatio. *Iuramentum*, vt latiùs dicemus in titulo de iure iurando, est confirmatio veritatis illius, qui aliquid, Deo teste, dicit, vt colligitur ex glossa, verbo, quod iuramentum, 22. quæst. 1. in principio. *Calumnia* verò, si in communi sumatur, est nomen generale, omnem ingenij malitiam comprehendens: si verò strictè sumatur, prout attinet ad nostrum institutum, est, cum quis ex certa scientia iniuste agit, vel iniuste resistit, l. 1. §. calumniari. ff. ad Senatusconsultum Turpilianum. Vnde calumniator est, qui sciens & prudens per fraudem aliquid negociatur, vel falsa crimina imponit, vt docet Othomanus, de verbis iuris, verbo, calumniari. Ex his ergo duobus, iuramentum, scilicet, & calumnia, conficitur titulus, *De iuramento calumnie*, qui sic explicandus est, idest, de iuramento calumnie vitandæ, vt docet Abbas in hac rubrica: quemadmodum explicatur illud quod dicitur cap. nerui testiculorum, in fine. dist. 1. scilicet, habeat vnusquisque suam propter fornicationem, id est, propter fornicationem vitandam.

Tertia obseruatio. *Iuramentum calumnie* est, cum quis iurat se bona fide, & non calumniandi animo, agere vel respondere, l. 2. §. 1. C. de iureiur. propter calumniam dando. Sed dices, quid continetur sub isto iuramento? seu quid iurat, qui hoc iuramentum præstat? Respondeo, in hoc iuramento de calumnia vitanda hæc quinque contineri, scilicet, quod iurans credit se bonam causam habere, quod interrogatus non negabit vera, quod non vteretur falsa probatione, quod dilationem nõ petet in fraudem partis: denique quod nec dabit, nec dedit, nec promisit, nec promittet aliquid pro causa, nisi id, quod leges concedunt, & illis quibus concedunt, vt

130 EXPOSITIO TITVLORVM

salaria procuratoribus, & aduocatis, & alia similia.
 l. 2. & authentica principalis C. de iureiurando pro-
 pter calumniam dando. Ad quod hos versus ponit
 Hostiensis in summa in fine huius tituli:

Illud iuretur, quod lis sibi iusta videtur.

Et si quaeretur verum, non inficietur.

Nihil promittetur, nec falsa probatio detur:

Vt lis tardetur, dilatio nulla petetur.

Quarta observatio. Videamus qui debent de ca-
 lumnia vitanda iurare, & quæ sit illorum poena si
 iurare noluerint. Et ad primum respondeo, quod
 principales personæ iurare debent, prius tamen a-
 ctor, & postea reus, & etiam illi qui alieno nomine
 agunt vel defendunt, vt Procurator, œconomus,
 Syndicus, Tutor, Curator, Pater, Aduocatus, & alij
 similes. d. l. 2. §. 1. & auth. principalis. C. de iureiu-
 rando. Ad secundum respondeo, poenam illorum
 qui nolunt iuramentum de calumnia præstare, esse,
 vt si est actor, cadat à causa, & absolvatur reus: &
 si est reus, habeatur pro confesso, & conuictò, &
 condemnetur in iis quæ in petitione seu libello
 comprehensa fuerint, vt habetur cap. ultimo. §.
 poena. isto tit. & d. l. 2. §. quod si C. eodem.

Quinta observatio. Pro maiori intelligentia hu-
 ius tituli notandum est hanc reperiri differentiam
 inter calumniari, præuaticari, & tergiversari, vt ha-
 betur in l. 1. in principio. ff. ad Senatusconsultum
 Turpilianum, & est huiusmodi, quod calumniari est
 falsa crimina intendere, præuaticari est vera crimi-
 na abscondere, & tergiversari est in vniuersum ab
 accusatione disistere.

Hic titulus habet septem capita, continetur in
 Sexto, non verò in Clementinis: & de eius mate-
 ria non assignant Doctores ybi in Decreto dispute-
 tur.

tur. Quod verò in eo continetur, est id, quod docuimus in quarta obseruatione, scilicet, qui debeant, & possint de calumnia iurare, & quæ sit eorum pœna si non iurent. Sensus rubricæ est huiusmodi, *de iuramento calumnie*, id est, de iuramento quo tam actor quàm reus, & eorum defensores, iurant vitare calumniam in lite.

De Dilationibus. Tit. VIII.

PRima obseruatio. Quia iudicio cœpto, & iuramento de calumnia præstito, de quo proximè egimus, sæpe contingit, quod dilationes petantur quandoque ad positiones faciendas, quandoque ad testes producendos, vel aliis de causis, ideo de dilationibus, quæ induciæ etiam solent appellari, disputandum erit. Prius tamen animaduertendum, quod quanuis in rubrica absolutè, & generaliter dicatur de dilationibus, nihilominus tamen in titulo non disputatur de omnibus dilationibus, sed solum de illis quæ dantur ante liris contestationem, vt ex ipsius capitibus apparebit: vnde in hoc titulo rubrum erit vniuersaliter nigro, vt docet Abb. in præsentis rubricæ. Sed dices, quare si iste titulus solum agit de illis dilationibus quæ dantur ante liris contestationem, non ponitur ante titulum de liris contestatione? vel statim post titulum de libelli oblatione, cum libello oblato petantur, & concedantur dilationes? vel etiam post titulum de iudiciis, ante titulum de foro competenti, cum etiam in vocationibus ad iudicium petantur dilationes? Respondendum tamen est cum Abbate in hac rubrica, qui ex Ioanne Andræa hoc dicit, rectè potuisse hunc titulum in illis locis collocari, sed liberè à

Compilatore decretalium in hoc loco propositum fuisse.

Secunda obseruatio. *Dilatio* sic diffinitur, est temporis in causa prorogatio. Vel sic, est facultas cuiusque agendi intra tempus moderatum à lege, vel à iudice, vel partium conuentione, vt docet Abbas cap. 1. isto titul. num. 15. & Medices 2. parte de diffinitionibus. cap. 38. num. 5. & dicitur dilatio, quia negotium differt. Ex vltima tamen diffinitione colligitur, quod triplex est dilatio, scilicet, alia legalis quæ datur à lege, seu à iure: alia iudicialis quæ datur à iudice seu ab homine, & alia conuentionalis quæ datur ex conuentione partium, vt docet idem Abbas eodem loco. Et in hoc titulo indistinctè de iis tribus disputatur dummodo detur ante litis contestationem: nam vt diximus, iste titulus agit de dilationibus, quæ ante litis contestationem conceduntur.

Tertia obseruatio. Variæ sunt ac multiplices dilationum species: nam aliæ sunt citatoriæ, l. ad peremptorium, cum sequentibus. ff. de iudiciis. Aliæ restitutoriæ. l. final. C. de in integrum restitutione. Aliæ deliberatoriæ, authentica offeratur. C. de litis contestatione. Aliæ reparatoriæ seu præparatoriæ. l. 1. C. de dilationibus. Aliæ executoriæ. l. 2. C. de vsuris rei iudicatæ. Aliæ reuocatoriæ, l. 2. §. legatis. ff. de iudiciis. Aliæ vacatoriæ seu feriales. l. 1. ff. de feriis. Aliæ persecutoriæ. auth. ei qui appellat. C. de temporibus appellationis. Aliæ salutatoriæ, vt pœnitentialis. Aliæ præceptoræ. cap. præterea, de appellationibus. Aliæ electoriæ. capite. ex publico de conuersione coniugatorum. Aliæ experitoræ. cap. laudabilem, de frigidis, & maleficiatis. Aliæ experimentoriæ. l. diffamari. C. de ingenuis.

Aliæ

Alia repræsentatoriæ. cap. personas de appellationibus. Alia ordinatoriæ. cap. cum in cunctis de electione. Alia denique exceptoriæ, quæ conceduntur ad proponendas exceptiones dilatorias. cap. pastoralis. de exceptionibus.

Hic titulus continet quatuor capita, & neque habetur in Sexto neque in Clementinis, licet habeatur in Extrauagantibus communibus, & de huius tituli materia disputatur. 3. quæstione 2. & quæstione 3. & 7. quæstione 2. per totum. Quod verò in eo disputatur, est, qualis debeant esse dilationes, quibus denegentur vel concedantur, & in quibus casibus nouæ dilationes debeant concedi. Sensus vero rubricæ est huiusmodi, *de dilationibus*, idest, de prorogationibus ante litis contestationem à iure vel à iudice, concessis.

De Feriis.

Tit. IX.

PRima obseruatio. Quoniam egimus de illis dilationibus quæ dantur à iure vel à iudice, ideo agendum est de dilationibus, quæ à iure tantum conceduntur, scilicet, de feriis, feriæ enim largo modo dilationes appellantur, quanuis propriè non sint dilationes: vt docet Ab. cap. 1. isto tit. quod ex eo probat, quia omnes dilationes conceduntur ad aliquid explicandum, feriæ verò solum ad quiescendum. Ex quæ dilationum, & feriarum similitudine factum est, vt in. ff. sub eodem rubro proponantur in tit. de feriis & dilationibus, & de diuersis temporibus earum.

Secunda obseruatio. Hoc nomen, *Feria*, aliter sumitur in Ecclesia, & aliter in Iure tam Ciuili quàm Canonico. In Ecclesia enim sumitur pro quolibet

die septimanæ, excepto primo, & vltimo, nam primus appellatur, Dominica propter Resurrectionem Domini quæ in eo die facta est, & vltimus appellatur sabbatum. Omnes enim Ecclesiastici sic enumerant dies hebdomadæ, vt prima dies dicatur Dominica vel dies dominicus, seu dies Solis. Secunda dies quæ est dies Lunæ, dicatur feria secunda. Tertia dies quæ est dies Martis, dicatur feria tertia. Quarta dies quæ est dies Mercurij, dicatur feria quarta. Quinta dies quæ est dies Iouis, dicatur feria quinta. Sexta dies quæ est dies veneris, dicatur feria sexta. Et denique septima dies quæ est dies Saturni, dicatur Sabbathum, qui est vltimus septimanæ. Et feria sic accepta dicitur à fando, id est, loquendo, quia Deus in creatione per singulos dies loquebatur, & dicebat, fiat lux, fiat firmamentum, &c. Et secundum hoc, dies dominica poterat dici feria prima, (licet non sit in Ecclesiasticorum vsu,) nam die dominica quæ fuit prima dies, fecit Deus lucem, vt dicitur Genes. cap. 1. ibi. *Dixitque Deus, fiat lux, & facta est lux: & vidit Deus lucem quod esset bona, & diuisit lucem à tenebris, appellauitque lucem diem, & tenebras noctem, factumque est vespere, & mane dies vnus, id est, primus, qui nunc Dominica vocatur.* Quia verò septima die non dixit, fiat, sed potius requieuit ab omni opere, vt explicat D. Tho. 1. p. q. 73. art. 2. ideo septima dies non dicitur feria, sed sabbatum. In vtroque autem iure sumitur feria pro quiete vel cessatione negotiorum quæ in iure vel foro tractantur. Et feria sic accepta, dicitur à feriendis victimis, quæ in huiusmodi feriis offerebantur. In hoc ergo tit. non sumitur feria primo modo, sed secundo.

Tertia observatio. Feria prout in præsentis titulo accipitur sic poterit diffiniri: *Feria* est solemnitatis tempo

temporis in qua causæ tractari non debent. Sunt autem feriarum sex differentiæ: aliæ enim sunt repentinae, quæ subito introducuntur à Principe, vt propter aliquam victoriam vel filium natum. l. à nullo. C. de feriis. Aliæ sunt quæ introducuntur ob Dei reuerentiam, vt dies dominicus. l. omnes dies. C. eod. Aliæ ob honorem Principis, vt dies natalis vel coronationis ipsius. l. si. C. eod. Aliæ ad cessationem coniugiorum vt tempus quadragesimæ. c. non oportet, cum sequentibus. 33. q. 4. Aliæ ob honorem ciuitatum, vt dies natalitij maximarum vrbiū, vt Romæ, Constantinopolis. d. l. omnes dies. C. eod. Aliæ denique ob hominum necessitatem vel publicam vtilitatem, vt sunt duo menses, alius gratia messium, & alius gratia vindemiarum de quibus agit l. 1. ff. de feriis, & dilationib. & d. l. omnes dies. Quæ feriæ statuuntur secundum consuetudinem loci, & secundum varios terrarum ritus. l. præsidet ff. isto tit. vt in ciuitate Salmanticensi in mense Septembris circa festum B. Mariæ amplissimæ sunt constitutæ feriæ, & in Ciuitate Oriolensi, Patria mihi multis nominibus charissima, circa festum Diui Martini in mense Nouembris abundantissimæ etiam feriæ celebrantur.

Quarta obseruatio. Quid possumus pertractare in diebus feriatis, & quid noti, & an possimus feriis renūciare, vide Doctores in hoc tit. nam ista explicare non pertinet ad nostrum institutum. Quare solum breuiter videndum erit quomodo debeamus diem feriatum computare: Pro quo dicendum est, quod ad celebrationem diuinorum officiorum computatur à primis vespers vsque ad secundas vespers, id est, de medio die ad medium diem. c. 1. & 2. isto tit. qua etiam ratione Astrologi cōputant

dies ad enumerandos motus, & cursus Planetarum. Præterea quoad iudicia computari debent de mane in vesperum, id est, de luce in tenebras, seu vt melius dicam, à principio lucis vsque ad finem ipsius. capit. consuluit de officio & potestate. Et denique quoad contractus, & ieiunia, & opera seruilia, de media nocte in mediam noctem, d. c. consuluit de officio, & potestate.

Hic titulus continet quinque capita, non habetur in Sexto, neque in Clementinis, & de eius materia quantum ad ferias negotiorum, & alias colendas seu festinandas, disputatur. 15. quæst. 4. & de conse. dist. 2. capit. 1. at verò quantum ad ferias nuptiarum disputatur, 33. quæst. 4. per totum. Quod ergo de feriis in nostro titulo dicitur, est, primò, de celebratione diei dominicæ. Secundò, quod festa debent celebrari secundum consuetudinem regionis. Tertiò, quod propter necessitatem licet in feria operi seruili intendere. Quartò quomodo nuptiarum feriæ obseruentur. Et quintò quomodo liceat feriis renunciare. Sensus autem rubricæ est, *De feriis*, id est, de solemnitatibus temporis, in quibus causæ tractari non debent.

De ordine cognitionum. Tit. X.

PRima obseruatio. Quoniam elapsis feriis de quibus in titulis superioribus disputauimus, plures quæstiones aliquando proponuntur vel ab vna, & eadem parte, vel à diuersis quandoque per modum reconventionis, quandoque per modum exceptionis, & poterat dubitare iudex quo ordine esset tunc in illis quæstionibus procedendū, ideo ponitur hæc rubr. *De ordine cognitionum.* Quæ rubrica
ex

ex duabus vocibus componitur, scilicet, ordine, & cognitione. Ordo autem primò significat sextum Ecclesiæ sacramentum, de quo egimus lib. I. tit. I. I. obseruatione 2. Secundò significat statum, & regulam monachorum, seu religiosorum, vt ordo Diui Francisci, vel Diui Dominici; imò etiam significat diuersos viuentium status, vt ordo militaris, ordo matrimonij, &c. Tertiò denique significat seriem seu collocationem, & dispositionem quarumcunque rerum: qua ratione communiter ab omnibus accipitur, vt in tit. ff. quis ordo in bonorum possessione obseruetur. Sicque commodè diffiniri poterit: *Ordo* est compositio rerum in aptis, & accommodatis locis. Vel sic ex Aristotele: *Ordo* est dispositio rerum secundum prius & posterius. In hoc ergo titulo in vltima significatione sumitur nomen ordo, non tamen ita latè, vt quamcunque rerum dispositionem, & ordinem comprehendat, sed magis strictè, scilicet, pro dispositione, & ordine iudiciali. Præterea; secunda vox, ex qua nostra rubrica componitur, est cognitio, quæ est cuiuscunque potentia, & de qualibet re instructio seu notitia. In qua diffinitione dicitur, *cuiuscunque potentia*, vt comprehendamus cognitionem sensitiuam quæ fit à sensu, & cognitionem intellectiuam quæ fit ab intellectu. Et dicitur, *de qualibet re*, vt omnium rerum cognitionem complectamur. In præsentī tamen non sumitur in tam lata significatione: nam hæc duo nomina in hac rubrica contenta ad inuicem se limitant: quia nomen ordo non significat quemcunque ordinem, sed ordinem cognitionum, & cognitio non significat quamcunque cognitionem, sed cognitionem ordinis iudicialis. Vnde sensus rubricæ est, quo ordine debeat procedere iudex

in cognitione eorum, quæ in iudicio disputantur, id est, quæ cognitio præcedat, & quæ subsequatur quando plures causæ cognoscendæ in iudicio concurrunt.

Secunda observatio. Vt ex superiori observatione constat, sensus nostræ rubricæ est, vt hic agatur de ordine cognitionum, id est, de ordine cognoscendi causas in iudicio propositas, scilicet, quomodo debeat procedere iudex in earum cognitione, & terminatione, quando plures causæ in iudicio simul proponuntur. Et dico quando plures simul proponuntur: nam si proponatur vna solum, vel proponantur plures, vna post aliam: non pertinet ad præsentem titulum videre quo ordine sit procedendum: nam hoc esset ordinem iudiciarium in qualibet causa observandum explicare: de quo in toto hoc 2. lib. decretalium disputatur. Et hoc est quod alij sic clarius explicant, vt dicant ordinem iudiciarium dupliciter in iure considerari, primò vnus causæ ad se ipsam: & secundò vnus causæ ad alteram causam. Vnius causæ ad se ipsam, est, quando in vna, & eadem lite consideramus, quod primò fieri debeat citatio partis. Secundò libelli correctio. Tertio litis contestatio. Quarto iuretur de calumnia. Quintò fiant possessiones, & sic de aliis: & iste ordo quem huiusmodi partes in vna & eadem lite observant, est propriè ordo iudiciarius, de quo iam egimus in hoc libro, titul. 27. observatione 5. Præterea ordo vnus causæ, ad alteram causam, est qui reperitur inter duas distinctas causas seu lites, quando eodem tempore in iudicio concurrunt, vt si simul in iudicio quæstio proprietatis, & spoliij tractentur. In hoc ergo titulo non disputatur de ordine vnus causæ ad se ipsam, nam de hoc

hoc ordine, vt diximus, disputatur in toto hoc secundo decretalium libro; sed disputatur solum de ordine vnius causæ ad alteram causam, vt sciat iudex cuius causæ cognitio debeat præcedere, & quæ subsequi: nam hoc significat nostra rubrica quando dicit in hoc titulo disputari de ordine cognitionum.

Tertia observatio. Ex Abb. in hac rubrica animaduertendum est, quod posset quis dicere hanc rubricam esse superfluum, quia de eius materia iam agitur in titul. de mutuis petitionibus. Sed responderet idem Abbas inter hunc titulum, & illum esse maximam differentiam: nam in titul. de mutuis petitionibus, quod principaliter tractatur, est, an reus possit reconuenire actorem, & coram quo iudice, & an quod observatur in causa conuentionis, debeat observari in causa reconuentionis. In hoc verò titulo tractatur principaliter quo ordine de conuentione & reconuentione, vel quarumcunque aliarum causarum cognoscatur, vt patet in nigro. Sed huic difficultati ego clariùs respondeo, dicendo in titulo de mutuis petitionibus disputari de ipsis pluribus petitionibus rei, & actoris, in hoc verò titulo, non de ipsis petitionibus, sed de ordine cognoscendi, & terminandi ipsas petitiones. Quare neque est hæc neque illa rubrica erit superflua.

Hic titulus continet quatuor capita: non habetur in Sexto, neque in Clementinis, & de eius materia disputatur. 2. quæst. 2. & 3. quæst. 1. Quod autem in eo pertractatur, vt diximus est de ordine cognoscendi plures causas, vt rei vendicatio, mariti, & consanguinitatis exceptio, c. 1. vel querela actoris, & exceptio rei de spolio. c. 2. vel petitio hæreditatis,

& exceptio illegitimitatis, cap. 3. vel denique spolij actio, & spolij reconuentio, cap. fin. Sensus autem rubricæ iam est explicatus in obseruatione prima, & secunda.

De plus petitionibus.

Tit. XI.

Prima obseruatio. Quia supra vidimus de ordine cognitionum in communi, ideo videndum est de quoddam particulari ordine cognitionum, qui contingit quando reus excipit contra actorem quod plus petit quàm ipse debet. Poterat enim dubitare iudex quo ordine esset procedendum in tali casu, & idè ponitur rubrica, *De plus petitionibus*, cum sæpe contingat actores plus petere quàm illis debeatur.

Secunda obseruatio. Voces huius rubricæ non indigent expositione, quia ipsæ per se manifestæ sunt: quare videndum erit quot modis contingat plus petere, & quæ sit pœna plus petentium: nam hæc duo pertractantur in hoc tit. vt patet in nigro. Ad quorum primum dico *plus petere* fieri quatuor modis, scilicet, causa, re, loco, & tempore. Vnde Hostiens. in præsent. num. 1. & gloss. 1. §. plus autem, instit. de actionib. proponunt hunc versum,

Plus petitur causa, tempore, réque, loco.

Causa igitur plus petitur, quando aliquid debetur in generali, vt equus vel seruus absolutè, & in communi, & petitur in specie talis equus vel talis seruus. Re plus petitur quando, verbi gratia, debeo decem, & petuntur viginti. Loco plus petitur, quando ego sum soluturus in aliquo loco mihi commodiori, & tu petis, vt soluam in alio loco minus comodo, vel vbi carius venditur id quod soluturus sum:

sum: quæ plus petitio præfertim habet locum in his quæ in vno loco carius quàm in alio venduntur. vt oleum, vinum, triticum. Tempore denique plus petitur, quando ego debeo in diem vel sub conditione, & tu petis in diem vel ante conditionem. Qui omnes modi plus petendi habentur in cap. vnico, isto titulo, & in §. plus autem, instit. de actionib. Quibus modis plus petendi propositis facilè colligere poteris alios quatuor modos minus petendi, scilicet, causa, re, loco, & tempore: qui è contratio sunt explicandi, & diffiniendi. Nota etiam, quòd ad ad hoc, quod est in creditore petere, correspondet in debitore soluere, & ita quemadmodum in creditore sunt quatuor modi plus petendi, & quatuor minus petendi: ita etiam in debitore erunt quatuor modi plus soluendi, & quatuor minus soluendi, quod potius pro ingenij dexteritate quàm pro materiæ necessitate obseruandum volo.

Tertia obseruatio. Vt ad secundum, quod in hoc titulo disputatur veniamus, sciendum est, quod pœna plus petentium erat olim, vt quicumque plus peteret nisi iustè deceptus fuisset, à causa caderet. §. si quis agens, instit. de actionibus, & §. appellantur, instit. de exceptionibus. Hodie verò qui plus petit diu persistens in iudicio, si plus petit re, vel causa, vel loco, & reus aliquod damnum sustinuit circa sportulas, condemnabitur plus petens in triplum ipsi reo. §. tripli. instit. de actionibus, & §. sed hæc quidem antea, instituta, eodem: & condemnabitur etiam in aliis expensis quas reus in lite fecerit, cap. vnic. isto tit. & glossa in præsentì, verbo, *amplius*. Denique qui plus petit tempore, punitur in eo, quod condemnatur in expensis, & duplicantur induciæ ipsi reo, & non potest agere nisi ipsis induciis finitis.

finitis , & expensis solutis. cap. vnic. isto tit. & §. hodie autem, instit. de exceptionibus , & d. §. sed hæc quidem, instit. de actionibus.

Hic titulus vnicum habet capitulum, non continetur in Sexto , neque in Clementinis , & de ipsius materia communiter non assignant Doctores , vbi in Decreto disputetur. Quod verò in eo pertractatur, iam explicauimus in secunda, & tertia obseruatione. Sensus verò rubricæ facilis est: nam dicit, *De plus petitionibus* , id est , de modis quibus contingit creditorem à debitore in iudicio petere, plus quam ipsi debeatur.

De causa possessionis, & proprietatis. Tit. XII.

PRima obseruatio. Quoniam in iis titulis disputatur de ordine cognitionum, & vidimus de ordine cognitionum in communi, & de ordine cognitionum in plus petitionibus , idè ponitur rubrica de ordine cognitionum in quæstionibus possessionis , & proprietatis , vt sit sensus : quando quæstio possessionis, & quæstio proprietatis ab eodem vel à pluribus simul in iudicium deducuntur , quomodo iudex in earum cognitione, & terminatione procedere debeat.

Secunda obseruatio. Hec nomen *causa* (quæ à casu quo venit dicitur) valde generale est : significat enim omne id quod habet effectum : diuiditurque in materialem, formalem, efficientem, & finalem: de quibus disputare Philosophorum est munus ; & licet quandoque in vtroque iure pro aliqua ex prædictis accipitur, tamen in eodem iure propriè significat id cuius ratione lis mouetur. l. si ex plagis , §. in cliuo Capitolino, ff. ad legem Aquiliam. *Lis* autem est

est controuersia iudicialis ex tali causa proueniens. Vnde *causam* dicunt multi esse negotium ante litis contestationem. cap. ex conquestione, de rest. spol. & cap. forus, de verborum significatione. *Litem* verò esse idem negotium post litis contestationem. l. edita. C. de edendo, & cap. relatum, 20. de officio delegati. Sed licet ista vera sint, nihilominus tamen hoc nomen *causa* communiter quamuis improprie pro ipsa lite accipitur, vt l. i. & l. cognitio. 8. ff. de liberali causa, l. postquam liti, C. de pactis, cap. causamque, de electione. Confunduntur enim inter se lis, & causa, vt patet in d. l. postquam liti, & cap. super questionum, versic. quod si delegatus, de officio delegati, & Clementina vnica, de causa possessionis, & proprietatis. Imò etiam confunduntur omnia ista nomina, *Causa, Lis, Negotium, Iudicium, Quæstio, & Contentio*; vt docet communis Doctorum in d. l. postquam liti, C. de pactis. In hoc ergo nostro tit. accipitur *causa*, pro ipsa lite, vt sit tituli sensus, de lite possessionis, & proprietatis.

Tertia obseruatio. *Possessio* (quæ est fecunda dictio nostræ rubricæ) primò dicitur à pedibus, nam est quædam quasi pedum positio ad dominium consequendum. l. i. ff. de acquirenda possess. quæ etymologia principium dictionis respicit. Secundò dicitur à sedibus, quia in ea sedebant qui possidebant, vt docet gloss. i. in d. l. quæ Etymologia finem dictionis respicit. Sed si liceret, ex iis duabus Etymologiis aliam ipse distinctam componerem, scilicet, vt *possessio* dicatur à pedibus, & sedibus simul, ita vt *possessio* sit quasi pedum sedes: & hæc Etymologia respicit finem, & principium dictionis. Diffinitur autè *possessio* variis modis: nam d. gl. i. tres tradit diffinitiones, & Ripa in præsentem quatuordecim refert.

Potest

Potest tamen sic diffiniri, vt tradatur diffinitio omnem possessionem comprehendens. *Possessio est detentio rei ab eo qui rei insistit.* Quæ triplex est. Alia iuris tantum, alia facti tantum, & alia iuris, & facti simul: Possessio iuris tantum est detentio rei ab eo, qui solo animo detinet seu possidet, §. possidere, institut. de interdicitis. Possessio tantum facti est, quando quis actu rem contra ius detinet, vt si laicus rem sacram detineat, dicitur possidere de facto, cap. quamuis sit graue, de decimis. Et dixi, *contra ius*, quia si ille qui possidet de facto, possideat etiam de iure, non erit possessio facti tantum, sed iuris, & facti simul. Denique possessio iuris & facti simul est, quando duæ superiores possessiones simul concurrunt: quæ aliquando habet plus iuris, & minus facti, aliquando è contra, vt docet gloss. verbo, interuenit. l. i. C. de acquirenda, & retinenda possessione. Alij tamen aliam proponunt diuisionem, quia possessio alia est naturalis, alia ciuili, & alia ciuili & naturalis simul, quæ ferè in omnibus est huic similis. Vide tamen de illa glossam in verbo, non possit. l. licet, C. de acquirenda possessione. Obiter tamen hîc duo videnda sunt, primum quid sit, *Quasi possessio.* Et secundum quid sit *Momentanea possessio.* Ad quorum primum dico, *Quasi possessionem esse detentionem rerum incorporalium:* nam res incorporales, propriè loquendo, non possidentur, sed quasi possidentur, cap. conquestus, de foro competenti. Ad secundum verò dico, *momentaneam possessionem esse illam quæ apta est durare per momentum, vt docet gloss. verbo, momento, in l. i. C. si de momentanea possessione fuerit appellatum.*

Quarta obseruatio. Proprietas (quæ est tertia dictio

dictio nostræ rubricæ) est idem quod dominium, ut multi volunt cum Bartolo, & alijs, in l. locorum, C. de omni agro deserto. lib. 11. Ipse tamen rectius existimo cum Pinelo in l. 1. 2. p. n. 6. C. de bonis maternis proprietatem à dominio distingui: pro quo facit l. foeminae. §. illud, C. de secundis nuptijs, & l. proprietatis dominium, C. de probationibus. Distinguantur autem sic, quod proprietas & dominiū habent se sicut causa & effectus, nam proprietas diffinitur sic: Proprietas est qualitas quædam, quæ indicat rem ad hunc, & non ad alium pertinere. Dominium verò sic: Est ius plenè ac liberè disponendi de re secundum legis ordinationem. Ex quibus duabus definitionibus optimè apparet, proprietatem & dominium, ut diximus distingui, sicut causam & effectum, nam certè ius illud disponendi de re, oritur tanquam à causa ab illa qualitate, qua aliquid ita ad me pertinet, quod nõ ad alium. Ex quibus etiam diffinitionibus prima explicatione non eget: secunda verò sic potest exponi, ut in ea ius habeat locum generis: & dicitur, *plenè ac liberè disponendi*, ut distinguatur dominium à iure disponendi, quod habent tutores, & curatores, & alij similes, quod non est plenum & liberum, l. qui fundum, §. si tutor. ff. pro emptore. Vel dicitur, *ius disponendi*, ut distinguatur dominium à possessione, quæ non est disponendi, sed insistendi. l. 1. ff. de acquirenda possessione. Et denique dicitur, *secundum legis ordinationem*, quia leges prohibent, ne quis re sua malè utatur, §. sed & maior, inst. de his qui sui vel alieni iuris sunt. In fine tamen huius obseruationis sciendum est, dominium esse duplex, scilicet, directum & utile: dominium directum est quando quis in ea re in qua dominium habet, nullum alium recognoscit dominium vel su-

periolem. Vtile verò est quãdo quis fructus rei tantum capit, vt est Emphyteuta, vel vassallus. Quas duas definitiones tradit Medices. 2. p. de diffinitionibus, cap. 66. num. 2. Et ponit etiam aliud quasi dominium, quod est quando quis rem à non domino emit, & talem rem sibi traditam, bona fide recipit, vt docet glossa verbo, dominij, in capite Abbate, de re iudicata, lib. 6.

Hic titulus continet octo capita, non habetur in Sexto, quamuis habeatur in Clementinis, & de eius materia non assignant Doctores vbi in Decreto disputetur. Quod verò in eo pertractatur, est, primò, quod causa possessionis & proprietatis sub eodem iudice debent pertractari. Secundò, quòd qui simul agit possessorio & petitorio, & probat solum possessorium succumbit in petitorio. Tertio, quod ante conclusionem in petitorio, bene potest quis agere possessorio adipiscendæ vel recuperandæ, non vero post nisi ante sententiam, & ex iusta causa. Quarto, quòd si possessorio & petitorio simul agatur, debet vna sententia pronunciari, & in terminando debet præferri possessorium, & in exequendo debet prævalere petitorium. Quintò, quòd qui probat possessionem collatoris sui beneficij, non præiudicat alteri agere de proprietate. Et denique quod petenti rem iure dominij, possessorium probare non sufficit. Sensus autem nostræ rubricæ est huiusmodi, *De causa possessionis, & proprietatis*, id est, de lite possessionis, & proprietatis, quid iuris sit quando

simul in iudicio concurrunt, seu quis
ordo in earum cognitione
debeat seruari,

*
* *

De restitutione spoliatorum. Tit. XIII.

PRima observatio. Quoniam suprà disputauimus de causa possessionis, & restitutio spoliati causa possessoria sit: ideo post titulum de causa possessionis, sequitur titulus de causa restitutionis: ac proinde ponitur rubrica quæ dicit, *De restitutione spoliatorum.* In qua de restitutione & spolio aliqua opus erat disputare: sed quia de restitutione iam vidimus in lib. 1. tit. de in integrum restitutione, observatione 2. ideo solum de spolio aliqua breuiter dicemus.

Secunda observatio. Hoc verbum *spolio*, *spolias*, significat idem quod priuare, & deducitur à militibus, quia quæ ab hostibus capiunt, vocant spolia, & à militibus deducitur ad quoscunque alios qui bona aliorum inuitè accipiunt. Quare spoliator vocabitur ille, qui alium suis bonis priuat. Spoliatus verò ille qui suis bonis priuatur. Ex quibus animaduertendum erit, quòd quando in isto tit. dicitur, de restitutione spoliatorum, hoc genitium, *spoliatorum*, potest intelligi duobus modis, scilicet, tam vt deriuatur à nomine *spoliator*, quàm à nomine *spoliatus*, & si primo modo sumatur, erit sensus tituli, id est, de restitutione quæ debet fieri ab spoliatoribus: si verò secundo modo accipiatur, erit sensus, id est, de restitutione, quæ debet fieri spoliatis. Qui duo sensus fere nihil inter se differunt, prout in præfenti de restitutione spoliatorum disputatur: nam vna & eadem restitutio est quæ fit de spoliatis, & quæ fit ab spoliatoribus, & sic suprädicte distinctio non est considerabilis in nostro titulo.

Tertia observatio. Quod præcipuè in hoc titulo disputatur, est, an spoliatus sit omnino restituendus,

vt patet in nigro: tum quia de iure communi spoliatiōi debet sua restitutio respondere: tum etiam, quia spoliator, vel qui eius causam habet, cogitur restituere rem & omnes fructus, & omnē damnum refarcire, cap. grauis, infra isto tit. Diffinitur autem restitutio spoliatorum sic: Est ablatorum in iudicio redintegratio. Spoliatio verò diffinitur sic: Spoliatio est rei possessæ mobilis vel immobilis violenta & iniuriosa ablatio. In qua diffinitione illa particula, ablatio, habet vim generis: & dicitur, rei possessæ, quia qui non possidet, spoliari non potest. Dicitur, mobilis, vel immobilis, quia tam ex ablatione rei mobilis quàm immobilis patitur quis spolium. Dicitur, violenta, quoniam si quis volens re sua priuetur, non committitur spolium, neque in iudicio actione spolij restituetur. Vt enim aliquis spoliatus dicatur, & restitutionem in iudicio petere possit, duo requiruntur. Primum est, vt verè possideret, & secundum vt violenter possessionem amitteret, quæ duo debent in iudicio probare omnes qui aduersus spoliāntem agere volunt, vt docent communiter Doctores in toto isto titulo. Et denique dicitur, iniuriosa, quoniam non solum sufficit violentia, sed etiam requiritur iniuria, nam quando verus dominus bello continuato inter ipsum & spoliāntem, rem à qua spoliatus erat, consequitur, in tali casu rem aufert per violentiam, & tamen quia iniuriam suo spoliatori non facit, ideo spolium committere non videtur, l. 3. §. cum igitur. ff. de vi & vi armata. cap. si. in fi. 3. q. 1. & cap. olim, el primero, isto tit. at verò bello minimè cōtinuato, si verus dominus spoliāntem spoliauerit, debet restituere, & poterit compelli per interdictum, vnde vi, §. recuperandæ, & §. sed ex constitutionibus, inst. de interdictis. Competit

petit enim interdictum, unde vi, contra spoliantem, vel mandantem, vel ratum habentem, c. cum ad sedem, infra, isto tit. siue vi, vel clam, vel precario spoliauerit, d. §. recuperandæ, instituta de interdictis.

Hic titulus continet decem & nouem capita. Habetur in Sexto, non verò in Clementinis; & de eius materia disputatur 2. q. 2. & 3. q. 1. & 2. per totum. Quod verò in eo pertractatur, est: præcipuè, an semper spoliatus sit restituendus: deinde quibus interdictis agere possit contra spoliantem, & denique, an & quando agenti de spolio possit exceptio vel reconuentio proponi. Sensus autem nostræ rubricæ est, *De restitutione spoliatorum*, id est, de redditione rerum spoliatarum, quæ fieri debet ab spoliatoribus, ipsis spoliatis.

De dolo & contumacia. Tit. XIV.

PRima obseruatio. Viso in titulo superiori de his qui extra iudicium spoliant, sequitur videamus de his qui in iudicio, dolo vel contumacia aduersariorum defatigantur, & restitutionem consequi impediuntur. Vel continua sic: quoniam contingit aliquando vt spoliatus qui ex decreto iudicis restitutus est, propter dolum & contumaciam restitui non potest, ideò agendum est de dolo & contumacia.

Secunda obseruatio. Dolus dicitur à delēdo, quia qui dolo utitur delet veritatem, vt docet Calepin. in verbo, dolo, & accipitur tam in bonam quàm in malam partem, vt ait gl. ver. neque zelus, cap. 2. de officio custodis, nam sæpissimè accipitur pro illicita fraude & machinatione quæ fit ad decipien-

dum aliqué, l. ideoque. ff. dolo malo: aliquádo etiam accipitur pro prudéti solertia & calliditate, quæ aduersus hostes vt aduersus latronem adhibetur, l. 1. §. nó fuit. ff. de dolo malo. Et hinc est quod apud Iurifcósultos, apud quos ferè semper dolus accipitur in malá partem, non dicitur absolutè dolus, sed dolus malus, vt patet in l. qui sine. ff. de regul. iuris, & ff. de de dolo malo per totum, vt sic faciant distinctioné à dolo bono. Quare in nostro tit. quádo dicitur, de dolo & contumacia, intelligendus est de dolo malo & contumacia. Diffinitur autem dolus malus hac ratione: *Dolus malus* est calliditas, fallacia, machinatio, ad circumueniendum, fallendum, vel decipiendum alterum adhibita, l. 1. §. dolum. ff. de dolo malo. In qua diffinitione singula singulis referantur, vt dicamus, dolus malus est omnis calliditas ad circumueniendum, fallacia ad fallendum, & machinatio ad decipiendum, vt docet Medices 2. p. de diffinitionibus. cap. 30. num. 2. Ex quibus calliditas committitur, vt in tacendo, vt si venditor defectum rei venditæ tacuerit, l. 1. §. venditor. ff. de actionib. empti. Fallacia committitur in mentiendo, in his quæ quis falso asserit ex certa scientia, l. falsus. ff. de furtis. Machinatio denique committitur vt in arte verborum, l. Iulianus. §. idem. ff. de actionibus empti.

Tertía obseruatio. *Contumacia* (de qua loquitur secunda pars nostræ rubricæ) dicitur à contemnendo, est enim quædam inobediétiã, vt dicitur in eius definitione, quæ est huiusmodi: *Contumacia* est erga iudicem, vel prælatum commissa inobediencia: quæ varijs modis committitur; aliquando enim cómittitur, non veniendo; aliquando, non respondendo; aliquando, non restituendo; aliquando, non emen-

emendando delictum; aliquando, non exhibendo; & denique aliquando, latitando, absentando se, & procurando ne ad se perueniat citatio. Et de his est tex. in cap. certum. 11. q. 3. & glos. ver. occultat, in cap. quoniam vt lite non contestata. Præterea, contumacia triplex est, scilicet; euidens, vera, & ficta: Euidens est contumacia illius qui dixit se non venturum, vel si venit, sine causa recessit. Vera est contumacia illius quem citatio apprehendit & non venit. Ficta denique quæ alio nomine vocatur interpretatiua, est contumacia illius quem citatio nõ apprehendit, vt contingit quando quis citatur ad domũ. De quibus omnibus disputat glossa magna circa principium in Clementina vnica, isto tit. Deprehenditur autem & cognoscitur contumacia ex eo quod contumax tribus edictis citatus est, vel vno peremptorio pro tribus, & tamen non venit, aut si venit, non obedit, sed potius sine licentia recedit, vt l. cõtumacia. ff. de re iudicata, & c. de illicita, 34. q. 4. & cap. certum. 11. q. 3. Est autem peremptorium ille terminus in citatione (vel alia re simili) positus, qui totum negotium de quo in foro agitur perimit, ita vt non liceat aduersario vltrate rgiuersari. Postremo contumax est qui erga iudicem vel prælatum committit inobedientiam: seu vt docet Othomãnus de verbis iuris, verbo, *contumax*, est ille, qui tribus edictis propositis, vel vno peremptorio pro tribus, sine causa præsentiam sui facere contemnit, vel præceptis iudicis non obtemperat, l. absentem. ff. de pœnis, & l. 1. §. propter. ff. de postulando.

Hic titulus continet decem capita: & habetur in Sexto, Clementinis, & in extrauagantibus communibus, & de eius materia agitur. 1. q. 3. & 4. q. 5. & 5. q. 2. & 3. per totum, & cap. certũ. 11. q. 1. Quod verò

in eo præcipuè, disputatur, est de pœnis propter dolum vel contumaciam inferendis, siue dolus & contumacia committantur ab actore, siue à reo. Sensus verò rubricæ est huiusmodi, *De dolo*, id est, de calliditate, fallacia aut machinatione actoris vel rei, & *De contumacia*, id est, de eiusdem actoris vel rei erga iudicem, vel prælatum inobedientia.

De eo qui mittitur in possessionem causa rei seruanda. Tit. XV.

PRima obseruatio. Quoniam contingit multoties quod propter dolum seu contumaciam aduersæ partis, is, qui præsens est, ponitur in possessionem rei petitæ, idè post titulum de dolo, & contumacia ponitur titulus de eo qui mittitur in possessionem causa rei seruandæ. Et quia de possessione iam egimus in titulo de causa possessionis & proprietatis, obseruatione 3. solum in præsentì videndum erit, quid sit mittere in possessionem causa rei seruandæ.

Secunda obseruatio. Quotiescunque reus contumax est, & non venit in iudiciũ responsurus, inter plura remedia quæ dantur ad eius contumaciam capeffendam, alterum est suum aduersarium mittere in possessionem bonorum ipsius, vt sic in iudicium veniat. l. vnica, ff. si quis ius dicenti non obtemperauerit. Quæ missio in possessionem duplex est, alia causa custodiæ, seu causa rei seruandæ, & hæc est, quæ alio nomine dicitur ex primo decreto: de qua ferè in toto isto tit. agitur, quæ in beneficijs ecclesiasticis, vel dignitatibus dari non potest, ne per hoc, ad beneficia pateat viciosus ingressus cap. vnico, isto tit. lib. 6. Alia verò est causa verè possidendi,

di, vel dominij acquirendi, quæ alio nomine vocatur ex secundo decreto: de qua in glos. verbo, constituat, cap. contingit, de dolo & contum. Sed animaduerte ex dictis, quòd istæ duæ missiones in possessionem non sunt idem, quod primum & secundum decretum, sed fiunt ex primo, & secundo decreto, & idem erit dicere, *missio in possessionem causa rei seruanda*: & idem, *missio in possessionem ex secundo decreto, atque in possessionem causa verè possidendi*. Quare transeamus ad explicandum quid sit primum, & quid secundum decretum, vt missiones quæ ex ipsis fiunt, melius intelligantur.

Tertia obseruatio. Hoc nomen, *decretum*, varia significat, vt sup. in præfatione pro tyronibus vidimus, in præsentem tamen solum accipitur pro iussu & præcepto iudicis, quo præcipit bona alicuius propter eius contumaciam ab aduersario suo detineri vel possideri: nam est quoddam remediũ quo vtuntur iudices aduersus cõtumaces. Interponitur enim tale iudicis decretum ad compescendam contumaciam reorum, vt scilicet videntes bona sua ab aduersario possideri, veniant responsuri in iudicium, l. cum proponas, & Authentica, & qui. C. de bonis autoritate iudicis possidendis, gloss. in l. si finita. §. si plures, verbo, prius. ff. de damno infecto. Deriuatur enim hoc nomen, decretum, à verbo, decernere, quod significat, cognoscendo statuere & præcipere, l. i. ff. de constitutionibus principum. Et decretum isto modo acceptum duplex est, scilicet primum & secundum. Primum decretum est primus iussus iudicis, quo præcipit bona contumacis in pœnã contumaciæ à suo aduersario seruari & detineri, l. 2. ff. ex quibus causis in possessione eatur, & l. 2. ff. de ferijs. qui si per annum seruauerit vel detinuerit (reo

semper in contumacia existente) verus efficitur possessor, cap. quoniam frequenter. §. finali. vt lite non contestata, ita vt non indigeat secundo iudicis decreto, vt docet glossa, verbo, constituetur, in dict. cap. quoniam frequenter. §. in alijs. Secundum decretum est secundus iussus iudicis, quo præcipit rem contumacis à suo aduersario, ita accipi vt verus efficiatur possessor, & aliquando dominus, vt si rem quam possidet vsucapiat, potest enim vsucapere secundum glossam, in verbo, reserua. §. quod si in dict. cap. quoniam frequenter, & textus in §. Iulianus. l. si finita. ff. de damno infecto, iuncta glossa ibidem, verbo dominium. Nec obstat si dicas præscribere non posse, quia habet malam fidem, ex eo quòd scit, rem alienam esse: nam respondeo, quòd etsi sciat, rem alienam esse, potest habere bonam fidem, saltem putatiuè, & in effectu, quia qui authore iudice comparauit, bonæ fidei possessor est, l. qui authore, ff. de regulis iuris. Effectus igitur primi decreti est, vt res custodiatur, non vt verè possideatur, l. possidere, §. vltimo, de acquirenda possessione, & capite contingit, isto titulo. Effectus verò secundi est, vt actor verus efficiatur possessor, & aliquando dominus, l. si finita. §. Iulianus. ff. de damno infecto.

Quarta obseruatio. Ex supradictis facilis est tituli expositio, nam dicit de eo qui mittitur in possessionem causa rei seruandæ, & exponitur, id est, de illo actore qui propter rei contumaciam mittitur in possessionem bonorum aduersarij, causa illorum seruandorum seu ex primo decreto. Et quamuis rubrum solum loquatur de missione in possessionem ex primo decreto, nihilominus etiam nigrum disputat
de

de missione in possessionem ex secundo decreto : & sic in hoc titulo nigrum erit vniuersalius rubro, vt docet gloss. in præsentî rubrica, & omnes fere doctores super eam, & in cap. 1. infra isto tit.

Hic titulus habet quatuor capita: habetur in Sexto, non verò in Clementinis : & de eius materia non est, vbi in decreto disputetur. Quod autem in hoc titulo tractatur, est, quòd si agens reali actione missus fuerit in possessionem ex primo decreto, post annum efficitur verus possessor, nisi reus cautionem iudicibus infra annum obtulerit. Deinde dicitur, quòd passus missionem si repetit possessionem, allegans se contumacem non fuisse, debet in pristinum statum, præstita cautione restitui & euitat condemnationem expensarum, si postea constiterit eum non fuisse contumacem. Et denique dicitur, in cap. fin. quod contra absentem, qui non dimisit procuratorẽ, facta citatione domi, nullo eum defendente, fit missio in ipsius bona. Sensus autem rubricæ est huiusmodi : De eo qui mittitur in possessionem causa rei seruandæ, id est, de illo actore, qui mittitur in possessionem bonorum rei, propter ipsius rei contumaciam.

Vt lite pendente nihil innouetur. Tit. XVI.

PRima obseruatio. Dicitur est supra, qualiter immutetur status rerũ & bonorũ illius qui abest per contumaciam; sed ne crederet aliquis quòd eodẽ modo posset aliquid immutari & innouari circa statum causæ, de qua iam lis pendet sine cõtumacia rei, ideo subijcitur hæc rubrica, *vt lite pendente nihil debeat innouari.* Quæ ius & legem constituit, ex eo quòd negatiuè ponitur, ac proinde poterit allegari

ri & citari sicut allegat nigrum, vt diximus suprà, titulo, vt lite non contestata, obseruatione 1.

Secunda obseruatio. Quoniam iam suprà in tit. de litis contestatione vidimus quotuplex sit lis, & vnde dicatur, ideò in præsentì de lite præcisè sumpta, nihil dicendum erit, sed de litis pendentia aliqua videamus. Hæc ergo verba, *litem pendere*, duas possunt habere significationes; altera est qua significant litem esse in suspenso, quod contingit vel per appellationem, cap. pastoralis, §. prætereà, de officio delegati, vel per recusationem iudicis, cap. secundò requiris, de appellationibus, vt per consultationem superioris. cap. nomen, 2. q. 1. vel per dilationem datam, cap. significante, de appellationibus; in quibus casibus & alijs similibus, lis est in suspenso. Altera verò est, qua significat idem quod litem esse motam, seu litem existere, siue sit in suspenso siue non: & in hac significatione accipitur, in præsentì rubrica, quando dicit: *vt lite pendente nihil innouetur*. Quare videndum erit quando incipiat lis pendere, seu existere, & quando pendere seu existere desinat. Et quo ad primum dico ex Clementina vnica, isto titulo, litem pendere statim atque à iudice competenti citatio emanauit, & ad partem peruenit, vel pro ea exitit quominus peruenisset, dum tamen in citatione, talia sint expressa, per quæ plenè possit citatus instrui, super quibus in iudicio conuenitur. Quoad secundum verò dico litem definere pendere, lite finita, quod sæpissimè fit per sententiam à qua non fuit appellatum, vt docet glossa, verbo, postquam. Clementina 2. isto titulo. Quare à tempore prædictæ citationis seu litis motæ, vsque ad litem finitam, in quo tempore dicitur lis pendere, docet noster textus, nihil esse innouandum.

dum. Videamus ergo, quid dicere velit in illis verbis, *nihil innouetur.*

Tertia obseruatio. Nihil innouari in præfenti est nihil de nouo facere: vnde quando dicit noster titulus, quod lite pendente nihil innouetur, nihil aliud dicere intendit, quam quòd pendente lite nihil de nouo fiat. Circa quòd duo videnda sunt, alterum est, qui sint illi quibus prohibetur innouare: & alterum quid illis innouare prohibeatur. Et ad primum dico neque iudicem neque actorem, neque reum lite pendente innouare posse, capite 1. & capite Ecclesia, & vltimo isto titulo, quòd si innouauerint, debet innouatum retractari, d. cap. Ecclesia, isto titulo, quod enim contra legem fit, per legem dissolui meretur, cap. vides, dist. 10. Ad secundum respondeo, non posse innouari quidquid erit in præiudicium aduersarij, vt docet Hostiensis in Summa, isto tit. §. & qualiter, nam innouatio, quæ nulli adfert præiudicium, fieri potest, vt docet Felinus in cap. cæterum, de rescriptis. num. 15.

Quarta obseruatio. His præmissis sic exponi poterit nostra rubrica, *vt lite pendente nihil innouetur*, id est, vt à tempore motæ litis vsque ad litem finitam nõ liceat iudici vel parti aliquid de nouo facere in præiudiciũ aduersarij. Sed dices, nonne rescriptum impetrare lite pendente est in præiudicium aduersarij, tum etiã bonos exhibere testes, & alia multa, quæ tantũ permittuntur fieri lite pendente? Respondeo, non dici in præiudicium partis fieri id quod iure fit: non enim fit parti præiudiciũ, ex eo quòd ipse meo iure vtar. l. nullus videtur. ff. de regulis iuris. Vnde titulus intelligendus est de innouatione rerũ quæ lite pendente non iure fiunt, & parti nocent, vt alienare rem litigiosam. c. Ecclesia, infra isto tit.

Hic

Hic titulus habet quinque capita : habetur in Sexto & Clementinis, & de eius materia agitur 11. quæst. 1. cap. vlt. & 16. q. 4. cap. volumus. Quod verò in eo disputatur, est, quòd lite pendente non debet quis priuari sua possessione, neque debet res litigiosa alienari, neque valet priuilegium datum lite pendente, si non faciat mentionem litis pendentiæ. Sensus verò rubr. iam est expositus in superiori obseruatione.

De sequestratione possessionum & fructuum.

Tit. XVII.

PRima obseruatio. Quoniam titulo superiore dictum fuit lite pendente nihil innouandum, & per hoc dubitaret iudex, an posset sequestratio (cum innouatio sit) lite pendente fieri, vel potius fuerit in titulo superiori prohibita : ideo ponitur rub. de sequestratione, quæ quia potest fieri, vel de possessione, de qua agitur, cap. 1. vel de fructibus, de qua in cap. 2. & fin. proinde dicit rubr. *De sequestratione possessionum & fructuum.* Aduertendum tamen est nihil nos disputaturos de possessione, quoniam de ea egimus in tit. de causa possessionis & proprietatis.

Secunda obseruatio. Hoc verbum *sequestro*, *sequestras*, significat plures contendentes aliquid apud aliquem deponere, vt finita controuersia detur victori, & dicitur sequestratio, ex eo quòd is apud quem deponitur in detinendo vel possidendo rem, est sequens post litigantes, vt habetur l. Sequester, ff. de verborum significatione. Vel dicitur ex eo quod vtraque pars contendentium sequitur fidem Sequestri, vt docet Othomanus, de verbis iuris, verbo Sequester. Ex dicto verbo, *sequestro*, oriuntur hæc nomina

mina sequestratio, sequestrum, & sequester. *Sequestratio* est depositio rei de qua controuertitur à pluribus litigantibus apud aliquem facta, vt docet Hostiensis in Summa isto titulo, num. 1. in qua definitione, depositio est genus, & dicitur, rei, de qua controuertitur, nam res sequestratur vt post litem detur victori, l. ei apud quem ff. depositi, quod non posset fieri, si non sequestraretur res de qua controuertitur. Dicitur, à pluribus litigantibus, quia hæc est differentia inter depositum & sequestrationem, quòd depositum potest fieri ab vno vel à pluribus, sequestratio verò à pluribus tantum, vt habetur in l. licet. ff. depositi. Et denique dicitur, apud aliquem facta, nam sequestratio fit in aliquem tertium seu medium, qui dicitur Sequester, vt in d. l. Sequester ff. de verborum significatione. Præterea *sequestrum* est ipsa sequestratio iam facta. l. propriè ff. depositi, licet aliquando sumatur pro scriptura quæ de sequestratione conficitur. Postremo *Sequester* est ille apud quem plures litigantes rem de qua controuersia est, deposuerunt. d. l. Sequester. ff. de verborum significatione.

Tertia obseruatio. Præter differentiam supra traditam inter depositum, & sequestrum, scilicet, quod depositum fiat ab vno vel pluribus, sequestrum verò à pluribus tantum: hæc alia differentia potest assignari, videlicet, quod in deposito res verè possidetur à suo domino, nam solum deponitur causa custodiæ d. l. licet. ff. depositi. in sequestro verò non possidetur à suo domino, sed Sequester possidet. d. l. licet. ff. eod. Sed hoc non est indistinctè verum, nam vt docet Host. in summa isto titulo numero 3. duplex est sequestratio, alia quæ fit causa omittendæ possessionis, & tunc neuter litigantiū possidet, sed

sed sequester. l. interesse puto. ff. de acquirenda possessione, vt quando res de consensu partium sequestratur. l. si soluturus. ff. de solutionibus. Alia verò est quæ sit solùm custodiæ causa, & tunc possessio remanet penes primum possidentem. d. l. interesse puto. ff. de acquirenda possessione.

Quarta obseruatio. Tandem in fine tituli notandum est sequestrationem generaliter esse prohibitam, vt patet in titulo. ff. & C. de prohibita sequestratione pecuniæ: vnde si permittitur, est casualiter, vt de consensu partium, vel authoritate iudicis, quia persona possidens est suspecta, vel propter alias causas quas refert Host. vbi supra num. 4. qui vult in nostra rubrica esse subintelligendam hanc particulam, (prohibita,) vt legatur sic. *De prohibita sequestratione possessionum, & fructuum.* Sed hoc non multum interest, quia etiam antiquitus legebat ista rubrica, *de Sequestratione possessionum rerum, & fructuum,* & tamen modò legit solum, *De sequestratione possessionum, & fructuum.*

Hic titulus tria tantum continet capita, habetur in Clemētinis, non verò in Sexto, & de eius materia tractatur 2. quæst. 7. cap. quoties, & cap. Episcopus. d. 77. Quod verò in eo disputatur, est, quod res in quam facta est missio, non debet sequestrari, nisi missus in possessionem fructus dissipet: & quod si reus appellat à sententia contra se lata, & interim fructus rei litigiosæ dissipat, debet fieri sequestratio. Sensus autem rubricæ est huiusmodi. *De sequestratione possessionum, & fructuum,* id est, de positione rerum vel fructuum de quibus litigatur apud aliquem facta, à quo dum lis pendet possideatur, vt lite finita victori restituatur.

PRima obseruatio. In hac rubrica multæ assignantur continuationes à Doctoribus, nam Abbas assignat tres, & Hostiensis qui aliàs vnam, & breuem assignare solet, proponit quatuor: quod est mihi maximum argumentum, neutram illarum esse omnino exactam, sed qualescunque illæ sint, hanc ex ipsis proponere possumus. Quoniam visum est in superioribus titulis de modis quibus ordinatur iudicium, videndum erat de modis quibus causa instruitur, & sic de probationibus tam in genere, quàm in specie, sed quia aliquando contingit antequam onus probandi suscipiatur, reum confiteri, & sic non esse necessarias probationes, ideo post supradicta, & ante titulum de probationibus agendum erit de confessis.

Secunda obseruatio. Cōfessio dicitur à *con*, quod est simul, & *fateor*, *fateris*, ideo, quia qui confitetur simul cum alio, scilicet cum interrogante aliquid fatetur. Quæ duplex est, alia pœnitentialis, de qua in præsentis non disputatur. Et alia iudicialis, quæ diffinitur hac ratione: *Confessio* est attestatio veritatis facta sponte vel vi, negando vel affirmando, in iudicio vel extra. Fit autem confessio sex modis. Primo, ore proprio. cap. 1. & 2. 15. quæst. 6. Secundo, rei euidencia quæ nulla tergiuersatione possit celari. l. qui sententiam C. de pœnis. Tertio, nimia contumacia. cap. nullus de præsumptionibus. Quarto, paciscendo super crimine. l. quoniam. ff. de his qui notantur infamia. Quinto, aliquando tacendo. l. 2. §. vltimo. ff. soluto matrimonio, nam qui tacet consentite videtur, l. qui tacet. ff. de reg. iur. Sexto denique, negando solum vnum, quando quæ-

runtur duo, nam aliud videtur concedi. cap. nonne de præsumptionibus. *Confessus* autem est ille qui veritatem attestatur sponte vel vi, negando vel affirmando, in iudicio vel extra. Quæ autem requirantur, vt confessus pro conuicto habeatur, vide Hostiens. in summa isto titulo. num. 1. qui his versibus omnia requisita comprehendit:

Maior, sponte sciens, dominus, pars, ius sed & in se,

Confessus certum, compos præiudice, iure,

Damnat, ne ius, favor, aut natura repugnet.

Hic titulus tria continet capita, habetur in Sexto, sed non in Clementinis, & de eius materia tractatur. 15. quæst. 3. & 6. & 8. per totum, & cap. nos in quemquam 2. quæst. 1. Quod autem in præsentî titulo disputatur, est, primò, quod ad dictum confitentis proprium crimen non infligitur alteri aliqua pœna. Secundò, quod si quis confitetur proprium crimen, in iudicio incidenter, potest iudex ordinarius nouum inchoando processum, illum punire pœna ordinaria, & tertio, quod nocet Ecclesiæ confessio œconomi, licet possit reuocari si ante finitum negotium doceatur per errorem facti emanasse. Sensus autem rubricæ est huiusmodi. *De confessis*, id est, de iis qui veritatem attestantur sponte vel vi, negando vel affirmando, in iudicio vel extra.

De probationibus.

TIT. XIX.

Prima obseruatio. Quoniam si aduersarius non confiteatur, vt in titulo superiori, sed potius proposita neget, & contra negantes necessariae sint probationes, nam vt dicitur. cap. accusator. 6. q. vltima parte negante habet asseuerans probare: ideo

ideo proponitur hæc rubrica *De probationibus* : in genere tamen, & in communi, vt deinde facilius descendamus ad alias probationes in specie: nam sic procedant tituli. ff. & C. de probationibus, proindeque in plurali numero, tam hic quàm in ff. & in C. scribuntur.

Secunda obseruatio. Probatio quatuor habet significationes. Primò enim significat laudare. Secundò experimentum facere. Tertiò permittere, & quartò aliquid demonstrare: de quibus vide Calpinum in verbo *probo*. In hoc tamen tit. solum capitur probatio in quarta significatione. Sed non indistinctè, nam si probatio fiat argumentis, non est præsentis instituti, sed pertinet ad disputationes scholasticas, nam in disputationibus vtimur argumentis ad probandum, qua ratione disputare de probationibus ad Logicos spectat, & ita accipienda est Azonis diffinitio dicentis, probationem esse rei dubia: per argumenta ostensionem. Si verò probatio per media iuridica fiat, tunc pertinet ad nostrum institutum, & de probatione seu probationibus sic acceptis in hoc titulo disputamus. Media autem iuridica nouem sunt per quæ fieri potest probatio, scilicet, Testes, vt patet in titul. de testibus, & attestationibus. Instrumenta, vt titulo, de fide instrumentorum. Facti euidentiæ: cap. euidentiæ de accusationibus. Confessio: cap. cum ad sedem de restitutione spoliatorum. Scriptura antiquorum librorum. cap. cum causam, isto titulo. Violenta præsumptio, cap. dixit dominus: 32. quæst. 1. Fama cum aliis præsumptionibus. cap. tertio loco, isto titulo. Iuramentum, vt in titulo de iureiurando, & c. si verò aliquis de sententia excommunicationis. Et denique *Aspectus* cap. proposuisti isto titulo. Ex quibus

mediis probationum constituunt Doctores nouem probationum species, nam alia est probatio quæ fit per testes, alia quæ per instrumenta, &c. de quibus hos duos versus constituunt.

*Aspectus, cultum, testis, notoria, scriptum,
Iurans, confessus, presumpcio, fama probant.*

Tertia observatio. *Probatio* dicitur ab aduerbio probè: quia qui probat, probè agit, nam manifestat dubium, vincit aduersarium, & euitat pœnas non probantium. Vel dicitur *probatio* quasi pro palatio, vel manifestatio eius, quod est dubium. Vel denique dicitur quasi proba actio, probus enim actus est probare, & manifestare veritatem. Quas etymologias adducit Abbas in hac rubrica. num. 2. in versic. ad secundum. Diffinitur autem probatio, vt alias non exactas diffinitiones omittamus, hac ratione: *Probatio est rei dubie in iudicio per legitimos modos factæ declaratio*, quam tanquam meliorem tradit Abbas in præsentî, numero primo. Sed visa diffinitione, & natura probationis posset aliquis dubitare an confessio de qua egimus titulo superiori sit probatio. Cui respondeo non esse probationem, sed potius probationis releuationem; nam si reus confitetur, releuat actorem ab onere probandi, vt docet glossa in rubrica de confessis. Et certè cum ad probationem non perueniatur, nisi in defectum confessionis, confessio non erit probatio, vt docet Felinus in præsentî rubrica, numero sexto. Quare quotiescunque apud Doctores inuenies confessionem inter probationum species connumerari, sicut & nos in superiori obseruatione fecimus, intelligere debes id improprie fieri, nam vt dixi confessio non est verè, & formaliter probatio, sed eminenter, id est, valet tantum quantum valet probatio, nam ea
inter

interueniente non indigemus probatione.

Hic titulus continet quindecim capita, non habetur in Sexto, bene verò in Clementinis, & de eius materia agitur, 6. quæstione vltima, & cap. de illicita. 24. quæstione 3. & cap. multis, distinctione 44. Quod verò in præsentì disputatur, est, de multis speciebus probationum tam actoris quàm rei, vt per instrumenta, per iusiurandum, per literas, per acta, per libros antiquos, per testes, per famam, & denique dicit quæ probationes admittantur, & quæ non, & alia similia ad probationem in comuni pertinentia. Sensus verò rubricæ facilis est, nam dicit, *de probationibus*, id est, de declarationibus rerum dubiarum quæ fiunt in iudicio per modos à iure constitutos.

De testibus & attestationibus. Tit. XX.

PRima obseruatio. Cum visum fuerit de probationibus in genere, de probationibus in specie restat pertractare, sed quia illa probatio potissima est quæ fit per testes, ideo de testibus in præsentì rubrica disputatur, antequam sermo fiat de probationibus quæ fiunt per instrumenta, per præsumptiones, & per iusiurandum, de quibus infra disputatur: nam de illis solum habentur rubricæ particulares; de aliis verò probationum speciebus, incidenter in titulo de probationibus, & aliis titulis pertractatur. Et ponitur nostra rubrica in plurali, quia nullo iure potest quis vno tantum teste condemnari, sed in omni causa regulariter saltim duo testes exiguntur. cap. licet isto tit. qui si concordent, Contestes appellantur.

Secunda obseruatio. Hoc verbum, *testor*, duo

L 3 signi

significat, primò testamentum facere, & inde oriuntur testator, testatio, & testamentum, de quibus agemus in titul. de testamentis. Secundò significat testimonium facere, & ex eo oriuntur testis, testificatio seu attestatio, & testimonium. Ex quibus testimonium propriè loquendo est scriptura, in qua continetur testificatio ipsius testis. Alia verò duo, scilicet, testis, & attestatio, sunt ex quibus nostra rubrica componitur: nam dicit rubrum. *De testibus & attestationibus*, id est, de personis quæ testificantur, & eorum testificationibus. Quamvis aliqui, vt Anastasius Germonius in Paratitla huius tituli dicant, testes, & attestationes, res esse ita diuersas, vt duas distinctas probationum species constituent: nam inquirunt testes esse presentes, & attestationes esse dicta testium absentium: pro qua doctrina citant legem tertiam. §. idem Diuus. ff. de testibus, & l. i. ff. de fide instrumentorum.

Tertia obseruatio. Testes olim dicebantur Superstites, vt habetur in cap. forus. §. testes, de verborum significatione, eo quod super statu causæ proferebantur: modò autem prima parte nominis sublata testes dicuntur ex eo, quod tuentur causæ statum. Sumitur autem testis duobus modis, primo impropiè, & in quadam ampla significatione: qua ratione comprehendit tam homines, quàm alia animata vel inanimata quæ in alicuius veritatis confirmationem deducuntur: qua ratione aura est testis venditionis. inst. in principio, de emptione, & venditione. Imò etiam Poetæ impropiè adducunt montes, & arbores in testimonium aliquarum rerum: & testis in hac significatione sumptus sic potest diffiniri: Testis est rei gestæ probator. Secundo modo sumitur propriè pro persona quæ

quæ testimonium dicit, qua ratione disputatur in hoc titulo, & diffinitur sic: Testis est persona idonea quæ vel sponte vel interrogata aliquid probat negando vel affirmando. Attestatio verò est idem, quod testificatio, & potest breuiter sic diffiniti: Attestatio est dictum testificantis: vt docet Abbas in fine huius rubricæ: nota tamen, quod attestatio; alio vocabulo communiter dicitur, depositio, vt probatur. cap. cum causam, & capite: de testibus, & in aliis multis capitibus infra isto titulo. Quare attestatio, testificatio, & depositio, idem sunt, vt ex superioribus patet. Publicatio verò attestatio- num est, quando dicta testium coram partibus leguntur, vt partes sciant, quomodo testes deposue- runt, vt docet glossa in casus positione, Clementi- na 2. de testibus.

Quarta obseruatio. Sciendum est, quod quilibet in testem producit nisi prohibeatur. l. 1. §. 1. ff. de testibus. Prohibentur autem, vel ratione conditio- nis, vt seruus cap. forus. de verbor. signif. vel ratio- ne sexus, vt si sit fœmina, quæ repellitur in crimi- nali. cap. vlt. 23. quæst. vlt. Vel ratione ætatis, vt maior septuaginta annorum. l. inuiti. ff. de testibus. Vel ratione discretionis, vt furiosus. cap. 1. §. tria. 3. quæst. 7. Vel ratione famæ, vt infamis. cap. testimo- nium isto titulo, vel ratione fortunæ vt pauper, si simul sit meretricator, vel potator, secus si bonæ famæ sit, & fidelis, argumento. §. vlt. inst. de suspe- ctis tutoribus. Vel denique ratione fidei, vt hæreti- cus, vel Sarracenus contra fideles. c. excommunica- mus de hæreticis. Hæc docet Host. in summa isto tit. n. 2. quæ comprehendit his duobus versibus:

Conditio, sexus, ætas, discretio, fama,

Fortuna, fides, in testibus ista requirunt.

Si autem ex prædictis admittantur in aliquibus casibus, vel dentur plures quibus etiam testificari prohibeatur, non est nostri instituti. Interim tamen scito, quod nullus est idoneus testis in causa sua. l. nullus. ff. eod. & l. omnibus. C. eodem. In fine tamen huius obseruationis sciendum est, testes interrogari exacto prius iuramento de veritate dicenda. l. iurisiurandi. C. isto tit. licet hoc iuramentum de Iure Canonico possit à parte remitti. cap. tuis infra isto tit. Forma autem iurisiurandi est, vt iurent non procedere ad ferendum testimonium, odio, amore, timore, vel commodo. cap. quoties, & cap. licet, el secundo, isto titulo.

Hic titulus continet quinquaginta sex capita, habetur in Sexto & Clementinis: licet in Clementinis non dicat, & *attestationibus*: de eius materia habetur 4. quæstione 3. & 2. quæstione 4. & 3. quæstione 5. & quæstione 9. & 14. quæst. 35. & quæst. 6. per totum, & 2. quæst. 1. c. in primis, & 6. quæst. 1. c. infames, & 9. q. 3. c. quisquis. Quod verò in hoc tit. disputatur, est, qui possint esse testes, qui sint idonei, quales debeant esse testes, quomodo, & quando recipiantur testes, & attestationes, quomodo repellantur testes per exceptiones contra eos oppositas; qui testes contra clericos recipiantur, & alia similia. Sensus verò rubricæ est, *De testibus, & attestationibus*, id est, de personis quæ aliquid probant negando vel affirmando, & de dictis earum.

De testibus cogendis vel non. Tit. XXI.

PRima obseruatio. Quoniam supra disputatum est de testibus, & eorum attestationibus, & poterat esse dubium an testes compellendi sint ad testimo

testimonium proferendum: ideo subiicitur rubrica, *De testibus cogendis vel non.* Vel continua sic. Quoniam aliquando testes odio, vel amore, vel timore, vel commodo, vel denique gratia partis aduersæ contra quam debent deponere, non volunt testimonium dicere: quo casu officio iudicis compelli possunt, ut docet text. in cap. super, & in cap. peruenit, & cap. cæterum, isto tit. Ideò, ut sciamus quo casu debeant cogi, ponitur rubrica, *de testibus cogendis.* In qua aliquando præsertim in antiquis non legitur illa particula, *vel non.*

Secunda observatio. Ad huius tituli expositionem non est necesse dicere, quid vel quotuplex sit testis: nam ista iam explicata sunt titulo superiori, sed solum videamus qui testes cogendi sunt, & qui non. Pro quo dico primò, Testes alios esse privilegiatos qui cogi non debent, alios non privilegiatos qui sæpe coguntur, ut colligitur ex l. inuiti, ff. de testibus. Secundò dico, veritatem aliquando posse haberi sine testibus privilegiatis, aliquando non. Quibus positis respondeo, quod licet omnes testes generaliter cogantur, ut l. si quando, C. de testibus, & l. i. ff. eodem: nihilominus tamen dicendum erit, quod si veritas potest haberi sine testibus privilegiatis, non sunt ipsi compellendi. l. inuiti. ff. eod. poterunt tamen compelli omnes alij non privilegiati. cap. super eo. isto tit. Si verò veritas non potest haberi sine testibus privilegiatis, etiam ipsi compellendi sunt. cap. 2. cap. peruenit, el segundo, & cap. ultim. isto tit. Quæ vera sunt de Iure Canonico, ut docet Host. ubi suprà, num. 3. Sciendum tamen est primò per sententiam excommunicationis posse cogi non solum testes, sed etiam omnes ipsos testes impediētes, & occultantes, cap. cum causam, de re-

stibus, & attestationibus. Sciendum etiam est secundò non valere iuramentum, quo quis iuraret testimonium non dicturum. cap. intimavit, & c. constitutis, de testibus, & sic non obstante tali iuramento esse cogendos.

Tertia observatio. Testes privilegiati sunt senes, valetudinarij, milites, & qui cum magistratu Reipublicæ causa absunt, & illi quibus in urbem venire non licet, quia sine dedecore apparere non possunt. dict. l. inuiti, ff. de testibus. Item mediator, vt in authentico, de testibus, §. quoniam. Item clerici, cap. statutum, 2. quæstione 6. Item frater contra fratrem, in magnis criminibus, secus in minimis, argumento legis, si magnum, C. de his qui accusare non possunt. Item quilibet homo contra socerum suum, vitricum, generum, priuignum, sobrinum, & omnes alios qui in priori gradu sunt, vel contra parentem patroni, vel libertus viri contra vxorem, vel libertus vxoris contra virum, vel patroni contra libertos, & liberti contra patronos, vel denique libertus patroni mei contra libertum meum: de quibus agitur. cap. 3. versic. lege Iulia. 4. quæst. 3.

Hic titulus continet vndecim capita, non habetur in Sexto, vel in Clementinis: & de eius materia agitur, cap. statuendum, 2. quæst. 6. Quod verò in eo disputatur, est, qui testes cogantur, & in quibus causis, & quibus pœnis. Sensus verò rubricæ facilis est: nam dicit, *De testibus cogendis vel non, id est, de testibus compellendis, vel non compellendis, ad proferendum testimonium.*

* * *

PRima obseruatio. Egimus suprà de potissima specie probationis, quæ fit per viam vocem; scilicet per testes; modò agendum erit de ea quæ fit per vocem mortuam, scilicet per scripturam, vt docet Felinus in hac rubrica in principio, & sic proponitur tit. *de fide instrumentorum*. In quo quid sit fides, quotuplex sit, & vnde dicatur, non erit opus disputare, cum iam id pertractum sit, lib. i. tit. de summa Trinitate, & fide Catholica. Sed solùm erit aduertendum, fidem in præsentì sumi pro crèdulitate: vnde quando rubrum dicit, *De fide instrumentorum*, exponendus est, id est, de credulitate seu fide, quam instrumenta faciunt.

Secunda obseruatio. Instrumentum nomen valde generale est: primò enim significat id quo mediante fit opus: & sic sumitur apud Logicos, & Philosophos, diffiniturque hac ratione; *Instrumentum est id quo intercedente fit actio*. Secundò significat apparatus quo aliquid vt fundus, taberna, vel alia similia instruuntur, quomodo accipitur in tit. ff. de fundo instructo, & instrumento legato. Tertio significat id quo aliquis docetur. Vnde dicimus instrumentum vetus pro lege veteri, qua docebantur antiqui patres: & instrumentum nouum, pro lege noua, qua Christi fideles edocentur. Ex his verò tribus significationibus solum nobis est necessaria tertia significatio, nam sub illa continetur instrumentum de quo in præsentì disputatur: & dicitur instrumentum ab instruo, & à mente, quia instrumentum sic acceptum est id quod instruit mentem. Vnde eius etymologia est, quod sit quasi instruens mentem.

Tertia obseruatio. Instrumentum, tertio modo sumptum, adhuc potest duobus modis accipi. Primo improprie in ampla, & generali significatione, scilicet, pro omni eo, quod potest mentem instruere, qua ratione etiam testes veniunt appellatione instrumenti cum causam instruant. l. 1. ff. de fide instrumentorum, & etiam quaelibet scriptura, vt rescriptum apostolicum, cap. ex literis, isto tit. vel priuilegium, cap. contingit, etiam isto tit. & alia similia, vt decretales Epistolæ. cap. quod super, & cap. pastoralis, infra hoc eodem tit. Secundo verò modo sumitur proprie, & in stricta significatione, scilicet, pro scriptura quæ fit ad alicuius rei probationem in futurum faciendam: fiunt enim scripturæ, vt quod actum est, per eas facilius in futurum probari possit. l. contrahitur. ff. de pignoribus. In hoc ergo tit. quando disputamus de fide instrumentorum sumitur instrumentum in hac secunda significatione, scilicet, pro omni scriptura facta ad fidem faciendam. Hæc autem scriptura duplex est, alia principalis seu instrumentum principale, quod aliis tribus nominibus vocatur Originale, Authenticum, vel Exemplar. Alia verò est ex principali transcripta, quæ etiam vocatur index, exemplum, sumptum, & memoriam. De quibus vide in gloss. 1. l. 2. ff. de fide instrumentorum, & in authentic. si quis in aliquo, C. de edendo. Inter quæ scripturæ seu instrumenta hæc est differentia, quod instrumento autentico per se, & sine alterius adminiculo adhibetur fides. cap. 2. isto tit. non verò instrumento priuato, nisi authenticetur vel per testes, vel comparationem litterarum probetur. l. instrumenta, C. de probationibus.

Hic titul. continet sexdecim capita: non habetur
in

in Sexto, vel Clementinis, & de eius materia agitur. cap. testes, 3. quæst. 9. §. si debitum. Quod autem in eo disputatur, est, ostendere quam fidem faciant instrumenta, quæ requirantur, ut instrumento fides adhibeatur, quæ suspectum faciant instrumentum, de exhibitione instrumentorum, & quousque possint instrumenta produci. Sensus denique rubricæ iam exposuimus in prima obseruatione, ut scilicet, dicat, *De fide instrumentorum*, id est, de credulitate quam instrumenta facere possunt.

De Præsumptionibus. Tit. XXIII.

Prima obseruatio. Quoniam supra disputatum est de duabus principalioribus probationum speciebus, agendum est iam de tertia, scilicet, de præsumptione, quæ aliquando facit plenam probationem, quandoque semiplenam, & denique alias præsumptiones coadiuuat, ut patet ex multis huius tit. capitibus.

Secunda obseruatio. Præsumptio tria significat. Primò enim significat idem quod prius assumere seu accipere: nam præ est ante, & sumptio est acceptio, quasi sit prior sumptio seu acceptio. Secundò significat cum audacia aliquid intentare: unde quando leges aliquid sub pœna præcipiunt, dicunt: Nullus hoc attentare præsumat sub tali vel tali pœna, ut cap. quantæ, in princip. & cap. sacro, de sententia excommunicat. Tertiò denique significat argumentum seu iudicium alicuius rei occultæ, vel dubiæ, de qua in toto isto titulo disputatur: nam in eo in hac significatione accipitur præsumptio, & aliquando existimatio vocatur. Diffinitur autem tribus diffinitionibus ab Hostiens. in summa, isto tit.

tit. num. 1. nobis tamen hæc diffinitio placet. *Præsumptio est coniectura rei dubie ad veritatem eliciendam.* Quæ diffinitio colligitur ex ista rubrica in principio.

Tertia obseruatio. Præsumptionum septem sunt species, nam alia est iuris tantum, alia iuris, & de iure, alia contumaciæ, alia naturæ, alia famæ, & alia facti. Præsumptio iuris tantum, est quando ius aliquid præsumit, sed super eo nihil statuit, vt si maritus diu habitauit cum vxore, præsumit ius illam cognouisse si ipse id dicat, etiam si ipsa neget, cap. continebatur, de desponsatione impuberum: bene tamen aduersus eam admittitur probatio in contrarium, cap. nec aliqua, 27. quæst. 1. Præsumptio iuris, & de iure, est quando ius aliquid fingit seu præsumit, & statuit aliquid super ficto: & hæc non admittit probationem in contrarium, vt si quis semel deierauerit, præsumit ius iterum deieraturum: & ideo de iure statuit, non admissurum in testem, cap. testimonium, de testibus. Præsumptio contumaciæ est, vt quando Episcopus citauit suum clericum, & ipse non redit ad Ecclesiam præsumitur dereliquisse eam, argumento sumpto è contrario sensu ex cap. præsentium, 7. quæst. 1. & contra istam admittitur probatio in contrarium, cap. omnibus vobis, 2. q. 5. Præsumptio naturæ est vt cum ex hæredo filium meum, præsumitur contra me, quod iniuste exhæredaui eum, & hoc propter naturam, & ideo hæredes mei probare tenentur, quod iuste exhæredauerim, l. omnimodo, C. de inofficioso testamento. Præsumptio famæ est, vt quando quis infamatur: nec apparent alia indicia, & hæc admittit probationem in contrarium, cap. cum in iuuentute, isto titulo. Præsumptio denique facti, quæ etiam admittit contra-

riam probationem, est illa quæ confurgit ex facto: & est varia ac multiplex secundum varias temporum relationes inter se, nam aliã est facti præteriti ad futurum, quæ fundatur in illa regula, *semel malus semper præsumitur esse malus*. cap. *semel*, de regulis iuris, libro 6. vel è contra futuri ad præteritum, & sic sunt aliæ multæ, sed non multum necessariae, de quibus & de supradictis, vide Hostiensẽm in summa, isto titulo, num. 4.

Quarta observatio. Alij aliam etiam proponunt diuisionem præsumptionum, & dicunt esse triplicem, aliam temerariam, quæ confurgit à malis hominibus ex puerilibus & leuibus suspicionibus, quæ reprobata est, cap. 1. 2. quæst. 1. Aliam probabilem seu verisimilem, quæ confurgit ex multis causis & suspicionibus, & hæc admittitur ad probationẽ semiplenam, vt cap. *solicite*, de restitutione spoliatorum, & coadiuuat ad probationem, si sint alia adimicula, vt in cap. à nobis, qui matrimonium accusare possunt. Aliam denique violentam, quæ est illa, quæ sufficit ad pronuntiandum, vel condemnandum, vt si inueniatur solus cum sola, nudus cum nuda, & in lecto est violenta præsumptio, & sufficiens ad pronuntiandum & condemnandum de adulterio, cap. *literis*, isto titulo.

Hic titulus continet sexdecim capita: non habetur in Sexto, neque Clementinis, & de eius materia agitur, cap. *ferrum*, distinct. 50. & cap. *absit*, 1. 1. q. 3. Quod verò in eo disputatur, est, quomodo in vnaquaque causa præsumatur, quod in variis præsumptionum speciebus ostenditur. Sensus verò rubricæ facilis est: nam dicit, *de præsumptionibus*, id est, de rei dubiæ coniecturis.

Prima obseruatio. Quoniam deficientibus alijs probationibus recurritur ad iusiurandum, quod etiam probationis species est, vt patet l. sed etsi possessore, § fin. ff. isto tit. idè post illarum disputationem, de iureiurando disputandum erit. Est enim *Iusiurandum maximum remedium expediendarum litium*, l. i. ff. isto titulo, & *omnis controversia finis*, vt cap. etsi Christus, isto tit.

Secunda obseruatio. Hæ tria nomina, Iuramentum, Sacramentum, & Iusiurandum in iure idem significant. Ex quibus iuramentum dicitur ab eo quod qui iurat, ius mente dicit, id est, quod iustum est mente profert, quod fit dicendo verum: & idè definitum est in titulo de iuramento calumniæ, obseruat. 2. *Iuramentum est confirmatio veritatis illius qui aliquid, Deo teste, dicit.* Prætereà Sacramentum licet communiter mysterium seu rei sacræ arcanum significet, in qua significatione dicuntur septem esse Ecclesiæ sacramenta, cap. sacrificium, 32. de consecratione, dist. 2. Nihilominus tamen in iure idem significat quod iuramentum, vt patet in authentica; Sacramenta puberum, C. si aduersus venditionem: & dicitur Sacramentum, quasi per sacra adstringimentum, vt docet Abbas in præsentī rubr. num. 1. Iusiurandum denique dicitur à Ioue, & à iurando, nam cum olim pro summo Deorum iurarent Gentiles, scilicet, pro Ioue, inde fiebat, quod iuramentum appellaretur, Iouis iurandum, & ita modò corrupto vocabulo dicitur iusiurandum, vt docet Cicer. 3. lib. officiorum, & explicat Iustus Lipsius lib. 1. electorum, cap. 18.

Tertia obseruatio. Videamus quid sit iuramentum,

tum, & quamvis variæ de ipso tradantur diffinitiones, nos solū duas proponemus. Prima est: *Iuramentum est actus inuocationis diuini numinis, ad confirmationem, seu testimonium veritatis.* Quam definitionem ex Baldo tradit Felinus in hac rubr. versi. nam dum aliqui. Sed dices, aliquando iuramus per creaturas: ergo iuramentum non semper est inuocatio Diuini numinis. Respondeo: quod quando iuratur per creaturam, est in ordine ad Deum: nam Deus reputatur in qualibet re creata, & sic vel explicitè, vel implicitè semper iuramentum est inuocatio numinis Diuini ad veritatem confirmandam: nam iurare solum per creaturas omnino vetitum est, ne honor Creatoris tribuatur creaturis. Sed iterum dubitabis, hac ratione potest fieri inuocatio creaturæ in contumeliam Dei, vt si quis iuraret per Diabolum, sed tunc non est dicendum quod inuocatur numen diuinum: ergo contra solutionem superiorem. Sed respondeo, quòd si quis iuraret per Diabolum, non esset iuramentum, vt docet Felin. in hac rubr. versi. aliquando. Secunda diffinitio: *Iuramentum est assertio vel negatio de aliquo licito possibili & honesto, sacre rei attestacione firmata,* quam diffinitionem tradit Medices, 2. p. de diffinitionibus. cap. 4. num. 1. In qua diffinitione illæ particulæ, *assertio vel negatio*, habent vim generis. Et dicitur, *de aliquo licito possibili & honesto*, quia de istorum contrariis non valet iuramentum, nam non est obligatorium contra bonos mores præstitum iuramentum. c. non est obligato. de regul. iur. lib. 6. Et denique dicitur, *rei sacre attestacione firmata*, nam iuramentum debet fieri per rem sacram, vt si fiat per Deum, vel per creaturam in ordine ad Deum, vt super Euangelia, vel Crucem, vel aliam similem rem. Inter has autem duas diffinitio-

nes hæc est differentia, quod prima traditur de iuramento in communi, id est, de omni iuramento, siue iusto siue iniusto, siue valido, siue inualido: secunda verò traditur solum de iuramento licito, & valido: quare vtraque bona erit, & reddi poterit secundum disputationis varietatem.

Quarta obseruatio. Videamus quæ requirantur, vt iuramentum sit validum, & ex quibus partibus contingere potest vt inualidum sit. Et ad primum dico, quòd præter illa tria quæ docet D. Hieronymus, scilicet vt iuretur in veritate, iudicio, & iustitia: quatuor alia requiruntur: primò, vt possit seruari absque interitu salutis æternæ. Secundò, quòd primò & per se non sit contra publicam vtilitatem, licet secundariò sit contra ipsam. Tertio, quòd non sit contra bonos mores naturales. Quarto denique, quod non tendat in præiudicium tertij. Ad secundum dico: iuramentum posse fieri inualidum, ex omnibus partibus quæ assignantur ab Hostiense in Summa isto tit. num. 4. quas his duobus versibus comprehendit:

Sit iusurandum licitum discernere notando.

Quis, cui, quod, per quod, ad quid, cur, quomodo, quando.

Sed dubitabis, quare iuramentum prohibetur in secundo præcepto Decalogi, si multoties licitè potest fieri? Respondeo, iuramentum absolute non prohiberi, sed prohibetur iurare in vanum, vel respondeo, quòd prohibetur frequentia iurandi propter periculum periurij.

Quinta obseruatio. Duæ communiter traduntur diuisiones iuramenti. Prima est, iuramentum aliud voluntarium, aliud necessarium, aliud indiciale: voluntarium, quod etiam conuentionale dicitur, est quod pars parti extra iudicium præbet; ideo sic dictum,

dictum, quia ex voluntate defertur, & voluntate suscipitur, & si relatum vel delatum fuerit, voluntariè etiam suscipitur vel recusatur, l. iúsiurandum, quod. ff. de iure iur. Necessarium est quòd ipse iudex defert parti & eam constringit ad iurandum, & ita non potest referri nec recusari, nisi prætendatur iusta causa recusationis, l. generaliter. §. siue autem, C. isto tit. Iudiciale est quod defertur à parte alteri parti in iudicio, iudice illud approbante, quod non est necessarium subire, imo potest recusari, l. delata, C. isto tit. Et de his tribus specialibus iuramenti agitur in titulo. ff. de iure iur. nam dicit illa rub. *De iure iurando, siue voluntario, siue necessario, siue iudiciali.* Secunda diuisio est, iuramentum aliud execratoriũ, aliud assertorium, & aliud promissorium. Execratorium est, quando aliquid affirmamus vel negamus, dicendo quòd si non est ita, aliquod malum nobis eueniat. Assertorium est, quo confirmamus aliquid esse vel non esse, cap. *Quintauallis*, infra isto tit. Promissorium est, quo promittimus aliquid daturus vel facturos, cap. *cum contingat*, isto titulo.

Hic titulus habet triginta sex capita: Habetur in Sexto & Clementinis, & de eius materia agitur 22. quæst. 1. 2. 4. & 5. & 35. quæst. 5. per totum, & cap. *autoritatem*. §. à fidelitatis. 15. q. 6. & 2. q. 6. fere per totum. Quod autem de iureiurando disputatur, est, quæ iuramenta valeant, & quæ non, & quomodo relaxentur, differantur, vel recusentur. Prætereà, quomodo & quando obliget iuramentum, qui sint periurij, qui teneantur iurare, & qualis sit forma iuramenti. Et denique iniquum iuramentum non esse seruandum, periuros esse puniendos, & metu iurantes esse à iuramento absoluendos, & alia similia. Sensus autem rubricæ facilis est, nam dicit, *de iure*

irrando, id est, de inuocatione diuini numinis, ad confirmationem seu testimonium veritatis.

De exceptionibus. Tit. XXV.

Prima obseruatio. Hunc tit. sic continuat glos. in præsentī. Visum fuit in superioribus, de armis actorum, scilicet, de probationibus, quibus actores muniuntur ad agendum, sicut lanceis, & gladiis ad pugnandum, ac proinde videndum est de armis reorum, scilicet, de exceptionibus quibus muniuntur, sicut clypeis, & loricis ad propulsandas actiones vel intentiones actorum.

Secunda obseruatio. Excipere varias habet significationes: primò enim significat ad. extra recipere: secundò cadentem suscipere & tueri: tertio ab aliqua generalitate vel communitate aliquem segregare, & detrahere, qua ratione fallentiæ regularum generalium dicuntur exceptiones: quartò denique significat actorem excludere vel repellere. Et in hoc tit. solum accipitur in hac quarta significatione. Qua ratione, in primis excipere est idem quod excludere, infringere, & expugnare, l. Paulus. ff. de exceptionibus, & deinde, est idem quod se defendere, l. 1. & l. æquitate. ff. de doli exceptione: & denique secundum antiquos, est idem quod præscribere: nam præscribere significat actioni modum & limitationem imponere, quod certè fit per exceptionem. l. qui cum tutoribus. ff. de transactionibus. Vnde in ff. & C. ponitur titulus, *De exceptionibus seu præscriptionibus.*

Tertia obseruatio. *Exceptio* sic diffinitur: *Est actionis exclusio*, vt habetur l. 2. & dict. l. Paulus. ff. isto tit. & l. qui ætate. ff. de doli exceptione. Quæ diffinitio

antiquitus semper recepta fuit. Sed moderni & glossa, dicta l. 2. ff. de exceptionibus, dicunt non esse optimam, quod probare nituntur hoc argumento. Quando actor, qui non habet actionem, solum de facto agit; tunc si reus excipiat, non excludit actionem, cum nulla detur actio: ergo malè dicitur exceptionem esse actionis exclusionem. Quare multi sic diffiniunt exceptionem: *Exceptio est actionis vel intentionis exclusio*. Sed dicendum est utramque diffinitionem optimam esse: & posse nos argumento respondere quòd quando in priori diffinitione dicitur, *actionis exclusio*, nomine actionis debemus intelligere, tam actionem veram, quàm fictam, ut colligitur ex glos. verbo, intentionem, d. l. 2. ff. eod. Cognita tamen diffinitione exceptionis videndum est, quid sit replicatio, quid duplicatio, qui triplicatio, & sic de cæteris. Dico ergo, quòd replicatio est exceptionis exclusio: & duplicatio est replicationis exclusio, & triplicatio est duplicationis exclusio, & sic de aliis, ut patet ex dicta. l. 2. in prin. ff. isto titulo. Contingit enim quòd reus excipiat cõtra actorem, quod dicitur exceptio, & quod postea actor excipiat contra exceptionem rei, & hoc dicitur replicatio: deinde potest reus excipere contra replicationem actoris, & hoc dicitur duplicatio, & sic de aliis multis, prout causæ necessitas postulauerit.

Quarta observatio. Exceptio multiplex est, potissima tamen diuisio est huiusmodi: Exceptio alia est perpetua, seu incidens, quam communiter vocamus peremptoriam: alia verò temporalis seu emergens, quam communiter vocamus dilatoriam, d. l. 2. & 3. ff. isto titulo, & glossa verbo, in dilatoriis, cap. exceptionem, isto tit. Peremptoria est, quæ semper locum habet & causam perimit, ut si petas à me

decem quæ tibi debeo, & ego excipiam quod remissi-
 sisti tale debitum, est exceptio peremptoria, vt patet
 in §. appellantur, instit. isto tit. Dilatoria est, quæ
 causam differt, non tamen perimit, vt si agas pro
 procuratore, & ego excipiam talem non esse legiti-
 mum procuratorem, est exceptio dilatoria, nam
 non perimit causam sed illam differt, d. §. appellan-
 tur, instit. eod. De quibus duobus hic traditur versus.

Incidens perimit, emergens questio differt.

Dantur & aliæ multæ species exceptionum, quæ sub
 his continentur, quas impossibile ferè esset in præ-
 senti enumerare, vt doli mali, non numeratæ pecu-
 niæ, rei iudicatæ, iurisiurandi, excommunicationis,
 pacti conuenti, & aliæ similes.

Hic titulus continet quatuordecim capita, habe-
 tur in Sexto & Clementinis, & de eius materia dis-
 putatur capite 2. §. exceptio. 3. quæst. 6. Quod verò
 in eo disputatur, est, primò crimen in modum ex-
 ceptionis oppositum non puniri debita pœna: se-
 cundò, replicationem communicationis cum acto-
 re excommunicato non obstare: tertio, proprium
 delictum non posse quis contra alium excipere:
 quartò ad dilatorias statuendum esse terminum, &
 denique alia multa de excommunicationis exce-
 ptione dicuntur. Sensus denique rubricæ facilis est,
 nam dicit, *De exceptionibus*, id est, de exclusionibus
 actionum.

De prescriptionibus. Tit. XXVI.

PRima obseruatio. Quoniam præscriptio quæ-
 dam species est exceptionis, nam aliquando con-
 tra actorem petentem opponitur exceptio de præ-
 scriptione, quia id quod petit iam est præscriptum;
 ideo

ideo postquam egimus de exceptionibus in genere & in communi agendum est de hac specie exceptionis, scilicet, de præscriptionibus. Quare Tribonianus in ff. & C. cum titulo de exceptionibus, adiūxit, & de præscriptionibus; atque ideò longi temporis præscriptionem, exceptionem longæ possessionis, appellauit Vlpianus in l. an vitium. ff. de diuersis & temporalibus præscriptionib. vt in l. i. ff. si liber ingenuus esse dicatur, idem sunt exceptio temporis & præscriptio. Et quāuis rubrica solum dicat de præscriptionibus, nos aliqua de vsucapionib. dicemus.

Secunda obseruatio. Præscribere quinque habet significationes, primò enim significat ante scribere, vt ait Cic. ad Herenniū: secundò significat modum & legem rebus imponere, & definire seu præfinire tempus cap. 2. de concess. præben. & c. in singulis dist. 86. tertio significat libros intitulare seu inscribere, sic Hiero. in prologo Salomon. Quarto apud Iureconsultos idem significat quod excipere, vt dixit. superiori obseru. 2. Quintò denique etiam apud Iureconsultos significat idem quod tempore acquirere, l. qui alienum, § 4. ff. de euictionibus & l. ei. 2. ff. de vsucapionibus. In hoc tamen titulo solum accipitur in quinta significatione.

Tertia obseruatio. Vsucapio & præscriptio vt docet Abb. in hac rubr. num. 3. ante Iustinianum nullam inter se habebant differentiam: nam vsucapio comprehendebat præscriptionē, vt probatur in l. quare & l. eum qui ædes. ff. de vsucapionibus. & è conuerso præscriptio comprehendebat vsucapionē: vt patet in tit. ff. de diuersis & temporalibus præscriptionibus per totum. Iustinianus autem voluit vsucapionem dici de rebus mobilibus, & præscriptionē, de immobilibus & incorporalibus, vt patet

in titulo, instituta de vsucaptionibus per totum. In hoc verò titulo accipitur præscriptio in sua propria significatione, nam in toto nigro disputatur de præscriptione rerum immobilium & incorporalium, licet doctrina capituli ultimi possit etiam vsucaptioni accommodari: quare optimo consilio nostra rubrica solùm scribitur, de præscriptionibus, nihil docendo de vsucaptionibus.

Quarta obseruatio. *Vsucapio* sic diffinitur: Est acquisitio dominij rerum mobilium per continuationem possessionis, tempore lege definito, negligentibus pœnam infligens, & finem litibus imponens. *Præscriptio* verò eodem ferè modo diffiniri potest, nam est etiam acquisitio dominij rerum immobilium vel spiritualium per continuationem possessionis, tempore lege finito, negligentibus pœnam infligens, & finem litibus imponens. Quæ duæ definitiones simul explicari poterunt: nam in illis illa particula *acquisitio* est genus: & dicitur, *dominij*, quia præscribens, seu vsucapiens sit dominus, vt docet Abbas in hac rubrica. num. 4. Dicitur in prima definitione, *rerum mobilium*, & in secunda, *rerum immobilium vel spiritualium*, quia in hoc differunt vsucapio & præscriptio, quòd illa est rerum mobilium, hæc verò immobilium, vel spiritualium, vt in prin. inst. de vsucap. Dicitur, *per continuationem possessionis*, nam interrupta possessione, interrumpitur vsucapio, vel præscriptio, vt docet glossa in summa, l. 6. q. 3. Dicitur *tempore lege definito*: quia in omni præscriptione vel vsucapione est determinatũ tempus à iure constitutum, vt infra dicemus. Dicitur *negligentibus pœnã infligens*, quia domini negligentes propter suam negligentiam carent rebus præscriptis vel vsucaptis. Et denique dicitur, *finem litibus imponens*, quia

quia vsucapio & præscriptio inuentæ sunt, ne dominia multo tempore in incerto essent, vt probat principium inst. de vsucapionibus, per quod litibus sæpissimè finis imponitur.

Quinta obseruatio. Videamus quæ requiruntur ad vsucapionem vel præscriptionem, & quanto tempore fiant. Et ad primum dico, requiri quinque, vt docet glossa in summa, 16. quæst. 3. Primò, bona fides, authent. malæ fidei possessor, C. de præscriptionib. longi temporis. Secundò, iustus titulus possidendi, l. 2. & 3. ff. pro legato. Tertio, continua possessio, l. 3. ff. de vsucapionibus. Quarto, quòd res tradatur vel quasi tradatur, l. penultim. ff. pro legato. Quintò denique, quòd res non sit vitiosa, vt furtiua vel vi possessa, §. furtiua, & §. quod autem, instit. de vsucap. vnde d. gloss. in summa, 16. quæst. 3. tres tradit versus:

Non vsucapies, nisi sint tibi talia quinque:

Recta fides, iustus titulus, res non vitiosa,

Quod res tradatur, possessio continuetur.

Ad secundum dico, vsucapionem, cum sit de rebus mobilibus fieri tribus annis, licet olim vnico anno fieret, vt patet in principio institutæ de vsucapionibus. Præscriptionem verò fieri inter præsentem decem annis & inter absentes viginti, licet olim fieret duobus tantum annis, vt patet instit. eodem titulo. Sed præter has duas præscriptiones seu vsucapiones, quarum frequentior est vsus: dantur aliæ multæ quæ fiunt in particularibus casibus, & contra particulares personas: quarum alia est præscriptio trium annorum, de qua in cap. 1. isto titulo: alia triginta annorum vt in cap. 3. etiam isto tit. alia quadraginta annorum de qua in cap. de quarta, cap. ad aures, cap. illud, & cap. quia, isto titulo: alia denique cen-

tum annorum, de qua in capite ad audientiam, & capite cum nobis, & capite si diligenti, in fine isto titulo.

Hic titulus continet viginti capita : habetur in Sexto, non verò in Clementinis, & de eius materia tractatur 16. quæstione 3. & 4. & 3. quæstione 2. in principio. Quod in eo disputatur, est, primò, de variis speciebus præscriptionum in superiori obseruatione numeratis, & deinde, qui, & quæ, & aduersus quos, & quo tempore præscribere possunt, vel non possunt, & quæ requirantur ad præscribendum. Sensus autem rubricæ est huiusmodi: *De præscriptionibus*, id est, de acquisitionibus domini rerum immobilium, vel spiritualium per temporis lapsum.

De sententia, & re iudicata. Tit. XXVII.

PRima obseruatio. Quoniam vsque ad superiorem titulum actum est de iudiciis, explicando, quomodo fabricentur per libelli oblationem, litis contestationem, per varia genera probationum & exceptionum, restat videre, quomodo debito fine terminentur, & sic in præsentì titulo, de sententia & re iudicata disputandum erit.

Secunda obseruatio. Sententia & res iudicata sic distinguuntur, quòd *sententia* est id quod iudex pronunciat, dum potest ab eo appellari: & *res iudicata* est eadem sententia postquam ab ea appellari, non potest, cap. cum inter, isto tit. Quod verissimum est, quamuis illa sententia à qua potest appellari res iudicata largo modo appelletur. l. litigatoribus, C. de appellationibus. In hoc ergo titulo, quoniam disputatur tam de ea sententia à qua potest appellari, quàm

quàm etiam de illa, quæ iam non est retractabilis per appellationem, proinde dicit rubrica, *De sententia*, & deinde addit, & *re iudicata*. Sed dicet aliquis, quòd res iudicata est id de quo fertur sententia, non verò ipsa sententia: nam sententia potius est iudicans quàm res iudicata. Respondeo tamen verum quidem esse illam rem, de qua fertur sententia, esse rem iudicatam, vt docet Medices, 2. p. de diffinitionibus, cap. 21. num. 5. sed nihilominus sententiam etiam rem iudicatam esse, & rem iudicatam appellari: nam considerandum est, quod licet sententia in quantum respicit rem de qua fertur, sit iudicans, tamen si consideratur in quantum transacto tempore appellationis (scilicet, decem dierum, cap. cum inter, isto tit.) manet à partibus approbata, & quasi valida iudicata, tunc dicitur res iudicata: & hunc sensum habet, quod communiter dicitur, sententiã transisse in rem iudicatam: & in hoc etiam sensu quando aliquid semel factum non potest retractari, dicimus Hispanè: *Ya passo por cosa juzgada*: & de his omnibus videndus est Abbas in præsentis rubrica. Ex his collige quòd postquam sententia transiit in rem iudicatam, debet executioni mandari, & datur actio rei iudicatz illi, pro quo sententia lata est, aduersus cõdemnatum, vel hæredes eius, l. actori. C. de rebus creditis, & l. miles, §. qui iudicati, ff. de re iudicata.

Tertia obseruatio. Hoc nomen, *sententia*, multa significat. Primò cuiuscunque orationis significationem. Secundò cuiuscunque magistri opinionem, cap. veniam, 3. §. q. 9. Tertiò, vltimam voluntatem testatoris, l. 1. ff. de testamentis. Quartò, deportationem, l. fi. C. de sententiã passis. Quintò, excommunicationem, interdictum, vel suspensionem, vt docet Abb. in hac rubr. n. 6. Sextò significat id quod iudex
iudi

iudicando sentit, & ita accipitur hic, & est idem quod res iudicata, si transiit tempus appellationis.

Quarta obseruatio. Sententia duplex est, scilicet, diffinitiuā, & interlocutoria. *Diffinitiuā* est, diffinitio iudicialis controuersię finem imponens, & absolutionem, vel condemnationem continens, quam tradit Medices 2. p. de diffinitionibus, dict. cap. 21. num. 1. quare sententia diffinitiuā, quę non continet condemnationem, vel absolutionem, pro nulla habetur, cap. ei qui, §. definitiuā, 2. quęstione 6. *Interlocutoria* est, quę inter principium & finem principalis causę fertur, quam iudex inter partes loquendo sine solemnitate scripturę pronunciat super incidentibus vel emergentibus, & neque absolutionem vel condemnationem continet: ferri tamen debet iudice sedente, & cum causę cognitione, quę, si intra decem dies ab ea non fuerit appellatum, transit etiam in rem iudicam, capite cum dilectus, de electione, & cap. significauerat, de testibus.

Quinta obseruatio. Ordo iudiciarius in litibus seruandus ad hoc, vt debita sententia feratur, vt ex omnibus titulis superioribus colligitur, & vt docet Accursius in l. probatam, C. de sententiis & interlocutionibus, est huiusmodi, vt scilicet, partes citentur, libellus offeratur, lis contestetur, de calumnia iuretur, fiant positiones, & responsiones, testium & instrumentorum productiones, publicationes, interlocutiones, renunciationes, conclusiones, allegationes, & tandem sententia feratur, quę has habeat condiciones, seu proprietates, scilicet, vt sit certa, diffinitiuā, absolutoria, vel condemnatoria: & quod proferatur à competenti iudice, congruo loco, congruo tempore, sedendo in scriptis, gratis, & non expressè

pressè contra ius, de quibus vide Hostiensem vbi supra, §. is est ergo.

Hic titulus continet viginti & sex capita: habetur in Sexto, & Clementinis, & de eius materia tractatur 25. quæst. 11. & 5. quæst. 4. & 3. quæst. 9. per totum. & cap. certum, §. de iis inquam, 11. quæst. 2. & cap. si quis, §. his ita respondetur. 30. quæst. 5. Quod verò in eo disputatur, non potest breuiter enumerari, nam in eo dicitur, quod sententia contra leges non tenet, quod celeriter sunt causæ terminandæ, quæ sententiæ possunt retractari, & quæ non: quæ sententiæ valeant, & quæ non, & à quibus liceat appellare, & de temporibus appellationum, & alia similia. Sensus autem rubricæ est huiusmodi, *De sententia, & re iudicata*, id est, eo quod iudex iudicando pronunciat, & de re super qua illud pronunciat. Vel sic, *De sententia, & re iudicata*, id est, de sententia à qua potest appellari, & de eadem sententia postquam transiit tempus appellandi.

De Appellationibus, Recusationibus, & Relationibus. Tit. XXVIII.

Prima obseruatio. Quoniam supra vidimus de sententia, & eius effectu, & sententia per appellationem impediri potest, cum appellatio sit remedium aduersus iniquam sententiam: ideo ponitur rubrica, *De appellationibus*. Sed quia hæc tria appellatio, recusatio, & relatio, conueniunt in iurisdictione iudicis suspendenda, vt docet Abb. in hac rubr. num. 1. ideo annectit, *De recusationibus, & relationibus*, ne esset necesse rubricas frustra multiplicare. Quare ista tria simul in præsentī pertractantur.

Secunda obseruatio. Appellatio duo significat.
Primò

Primò aliquem vocare, vel nominare. §. sed ius, inst. de iure naturali. Secundò significat prouocare, id est ad superiorem confugere, cuius ope & gratia indigemus. l. 1. in principio, ff. de appellationibus: & in hac secunda significatione accipitur in præsentititulo. De qua vndecim tradit diffinitiones Medices 2. par. de diffinitionibus, cap. 22. quarum multæ optimæ sunt. Sed non traduntur de appellatione in communi, ac proinde hæc solum assignanda erit ex Host. in summa, isto titulo, num. 1. Appellatio est suspensio iurisdictionis prioris iudicis per inuocationem superioris propter aliquod grauamen factam. Quæ diffinitio comprehendit omnem appellationem siue iudicalem, tam à diffinitiuam, quam ab interlocutoria; siue extraiudicalem, quæ fit ab aliquo grauamine. Est enim appellatio triplex, vt docet idem Medices d. cap. 22. num. 7. Prima est à diffinitiuam sententiam, l. 1. ff. isto titulo, quæ diffinitur sic, est ius quo prior sententia diffinitiuam suspenditur, & interim causæ cognitio ad iudicem superiorem deuoluitur. Secunda est ab interlocutoria, l. 2. ff. de appellationibus recipiendis, quæ diffinitur ferè eodem modo quo superior, scilicet, est ius quo sententia interlocutoria suspenditur, & interim causæ cognitio ad iudicem superiorem deuoluitur. Tertia est ab aliquo grauamine extraiudicali. l. 1. §. solent, ff. quando appellandum sit: quæ sic diffinitur ab Abbate in hac rubr. num. 3. *Est à præsentit vel futuro grauamine ad superiorem prouocatio.* Obiter tamen aduerte, quòd quando quis appellat, petit à iudice à quo appellat, literas quasdam dimissorias certificantes, & narrantes appellationem, quæ literæ Apostoli dicuntur, & sunt in multiplici differentia, vt licet videre per gloss. magnam, in Clementina 1. de appellationi

lationibus, quas debet petere appellans in triginta dies, vt docet gloss. etiam magna in Clementina 2. eodem titulo.

Tertia obseruatio. Sex notabilia in præsentì videntur de appellatione. Primò, ad quid sit introducta appellatio, cui dico, introductam esse vt quis à grauamine iudicantis releuari possit. l. i. ff. isto titulo, & vt iniquitas vel imperitia iudicum corrigatur, vt docet Hostiens. in summa, isto titulo, num. 2. Secundò, quot vices liceat appellare. Et respondeo quòd duas. l. vnica, & toto tit. C. ne liceat in vna eademque causa tertio prouocare. Tertio, intra quod tempus liceat appellare. Cui dico quòd intra decem dies, authent. hodie, C. de appellat. Quarto, qui possunt appellare. Et dico, quòd illis quibus interest, cap. non solent, 2. q. 6. Quintò, quinam sint effectus appellationis. Et respondeo esse duos, scilicet, effectum suspensiuum, & deuolutiuum. Suspensiuus effectus est suspendere sententiam, & iurisdictionem iudicis à quo appellatur, cap. venientes, de iureiurando. Effectus deuolutiuus est deuoluere causam ad iudicem, ad quem appellatur. cap. per tuas, de sentent. excomm. Est tamen aduertendum, quòd appellatio non semper hos duos effectus simul operatur, vt in cap. pastoralis, isto tit. Sextò intra quod tempus proseguenda est appellatio. Et respondeo, quòd intra annum, ita vt postquam aliquis intra decem dies appellauit, habeat vnum annum ad proseguendam appellationem, quo transacto appellatio deserta censetur, Clementina *sicut*, de appell.

Quarta obseruatio. Ad secundam partem rubricę venientes, dicendum est de recusatione, quę sic definitur, *Recusatio* est declinatio iurisdictionis vel audientię causa suspicionis. l. apertissimi, C. de iudic.

Quę

Quæ debet fieri intra viginti dies ab oblato libello, authent. offeratur, C. de litis contestatione, ex quo sequitur debere fieri ante litis contestationem, vt probatur d.l. apertissimi. C. eodem. Sed est dubium, an possit recusatio fieri post litis contestationem. Et respondeo cum glossa verbo, recusat, d.l. apertissimi: quod bene potest fieri si post litem contestatam oriatur causa recusatationis: nam ea quæ de nouo emergunt, nouo indigent auxilio. l. de ætate, §. ex causa, ff. de interrogatoriis actionibus. Ex quibus collige discrimen inter recusatationem, & appellatationem, quod appellatio necessariò debet fieri propter aliquod grauamen: recusatio verò etiam sine grauamine fieri potest, scilicet, propter solam suspicionem, vt docet glossa fin. in cap. si contra, de officio delegati, lib. 6. Causæ autem recusatationis multæ sunt, vt si iudex sit dominus litigatoris, vel familiaris, affinis, comes, &c.

Quinta obseruatio. Tertia & vltima nostræ rubricæ pars est de relationibus. Relatio autem (quæ etiam consultatio in C. vocatur) est iudicis dubitantis de iure ad Principem missa consultatio. Et dicitur, dubitantis de iure, quia si de aliquo facto sit dubitatio, non est causa ad Principem referenda, vt docet gloss. verbo, consulat, l. 1. C. de relationibus. Quemadmodum neque referenda erit, vt se exoneret iudex ab onere iudicandi: authentico, vt iudex non spectet sacras visiones, §. iubemus, collatione 9. Ad hanc ergo iudicis consultationem, respondendo scribit princeps, à quo rescripto non licet appellare. l. iubemus, C. de appellat. est autem relatio similis appellationi in duobus. Primò, quia iudex qui eam fecit, ea durante desinit esse iudex, d. l. 1. C. de relationibus. Secundò, vt pendente relatione nihil debeat

debeat innouari, & si innouetur, irritum habeatur. cap. licet, de officio legati. Differt autem ab illa, quia appellatio fit à partibus, relatio verò ab ipso iudice. l. 2. C. de officio vicarij. Est tamen animaduertendum, quod relatio debet fieri integra, & plena, vt omnem omnino causam propter quam fit, & de quo fit comprehendat. l. 3. C. de relationibus, & debet iudex exemplaria ipsius consultationis tradere partibus. l. penultima, ff. de appellationibus, vt si aliqua partium eam viderit minus rectã, possit ab ea appellare. l. 1. C. de relationibus. Ex quibus omnibus patet relationem non sumi in præsentì, prout accipitur à Logicis, Metaphysicis, & Theologis, apud quos relatio est habitudo vnus rei ad alteram, vt paternitas est relatio seu habitudo qua pater refertur ad filium, & filiatio est relatio seu habitudo, qua filius refertur ad patrem.

Hic titulus septuaginta tria continet capita: habetur in 6. & Clemètinis, & de eius materia agitur. 2. quæst. 6. per totum. Quod verò in eo disputatur de appellationibus, est, quæ appellationes valeant, & quæ non, à quibus rebus appelleretur, quo tempore sit appellandum, & quo tempore prosequenda appellatio: ad quem iudicem sit appellandum, qui & quales sint effectus appellationis, & alia similia. De recusatationibus verò dicitur, quod volens iudicem recusare, debet causam recusatationis coram eodem iudice proponere, & corà arbitris probare, qua probata debet iudex negotium ad superiorem remittere, vel personæ idoneæ de recusantis consensu cõmittere. De relationibus denique dicitur, quod iudex consulens Principem, debet copiam consultationis partibus edere, quod si non fecerit, non adhibetur fides consultationi. Sensus autem rubr.

est huiusmodi, *De appellationibus, recusationibus, & relationibus*, id est de suspensione iurisdictionis propter aliquod grauamen, & de declinatione iurisdictionis propter aliquam suspicionem, & de consultatione Principis propter aliquam iuris dubitationem.

De Clericis peregrinantibus.

Tit. XXIX.

Prima obseruatio. Cum disputatum sit de appellationibus, & peregrinantes gaudeant priuilegio appellantium, cum etiam per peregrinationem suspendatur iurisdictionis iudicis: merito subiicitur hæc rubrica *De Clericis peregrinantibus*. In qua quid sit clericus, & qui veniant clerici appellatione, non erit opus disputare, cum iam id visum fuerit in titu. de clericis peregrinis, obseruatione 2. neque etiam erit opus videre, in quo distinguatur hæc rubrica, *De Clericis peregrinantibus*, ab illa, *De clericis peregrinis*, quia id iam diximus, ibidem, obseruatione quarta.

Secunda obseruatio. Hoc rubrum in aliquibus manu scriptis codicibus solum dicitur. *De peregrinationibus*, & in aliis, *De peregrinantibus*, omitiendo illam particulam, *Clericis*, ex eo forte, quia etiam nigrum agit de aliis non clericis, vt patet in. cap. vnico infra, & certè siue rubrum dicat, *De clericis peregrinantibus*, siue de peregrinantibus solum, siue de peregrinationibus, non est intelligendum absolute de quacūque peregrinatione, sed de illa quæ fit ad Romanam Sedem, vt patet in nigro. Et nomine peregrinationis, non est intelligenda peregrinatio propriè sumpta, sed impropriè pro omni itineris susceptione

sceptione extra propriam ciuitatem, vt accipitur in l. ciues C. de Incolis lib. 10.

Tertia obseruatio. In isto tit. vt patet ex dictis, rubrum est generalius nigro, & nigrum est generalius rubro diuersa ratione. Primū patet, nam rubrum loquitur de peregrinatione in cōmuni ad quemcunque locum, & nigrū limitat de peregrinatione, quæ fit ad Romanam sedem. Secundum etiam manifestum est, nam nigrum loquitur tam de clericis, quàm non clericis peregrinantibus, & tamen rubrum limitatè loquitur solum de clericis. Ex quibus sic erit explicanda hæc rub. vt quanuis dicat, *De clericis peregrinantibus*, sit sensus, id est, de accedentibus ad Romanam Curiam. Et dico *De accedentibus*, vt comprehendam tam clericos quam nō clericos. Et dico. *Ad Romanam Curiam*, quia hīc non disputamus de quibuscunque peregrinantibus, sed de iis, qui in Romanam Curiam proficiscuntur seu peregrinantur.

Quarta obseruatio. Quoniam vidimus sensum verborum huius rubricæ: videamus quæ sint priuilegia accedentium ad Romanam Curiam, de quibus in hoc tit. disputatur. Et dicimus esse, quod habentur loco appellantium: & tam ipsi quàm res suæ sub protectione Apostolica manent securi. Vnde debet illis restitui quicquid post iter arreptum subtractum vel ablatum est, per quemcunque auferatur vel subtrahatur, vt colligitur ex cap. vnico, isto titulo. Et in eorum absentia seu peregrinatione debet permittere iudex, vt eorum parentes seu agnati, cognati, liberti, amici, serui, aut coloni possint eorum bona tueri, vel repetere. l. vnica. C. si per vim, vel alio modo, absentis possessio turbata fuerit.

Hic titulus vnicum habet caput, non habetur in Sexto vel Clementinis, & de eius materia agitur in cap. si quis Romipetas, & cap. paternarum, 24. q. 3. & c. Sacerdos, de pœnitentia, distinctione 6. & cap. non oportet, de consecratione, distinct. 5. Quod autem in hoc tit. disputatur, iam diximus obseruatione 4. Sensus verò rubricæ est prout explicauimus obseruatione tertia.

De Confirmatione utili vel inutili.

Tit. XXX. & ultimus.

Prima obseruatio. Quoniam sententia suspensa per appellationem, vel peregrinationem de quibus supra egimus, aliquando confirmatur à superiori, ideo agendum est de tali confirmatione: sed quia aliquando confirmatio est utilis, aliquando inutilis, proinde dicit. *De confirmatione utili vel inutili.*

Secunda obseruatio. Confirmatio duo significat. Primò secundum Ecclesiæ sacramentū. Secundo, corroborationem rei ab aliquo factæ. Et sic accipitur in præsentī tit. & diffinitur ab Host. in summa isto tit. n. 1. hac ratione: *Confirmatio est iuris prius habiti corroboratio.* l. & quia. ff. de iurisdictione omnium iudicum, & colligitur ex cap. inter dilectos, de fide instrumentorum. Et nota, quod dicitur, *Iuris prius quæsi corroboratio*, quia qui confirmat, nihil dat, sed solum datum, & acquisitum corroboret. Sed dicunt aliqui addenda esse hæc verba, *Per superiorem facta*; quia confirmare est signum superioritatis, vt docet Medices. 1. p. de definitionibus. cap. 99. num. 3. ex Bartolo in l. fin. C. de legibus. Vnde colligunt aliqui differentiam inter confirmare, & approbare, quod

quod confirmare sit à superiori, approbare verò ab inferiori, vel æquali; vt docet Abb. in cap. 1. in fine de treuga & pace.

Tertia obseruatio. Præterquã quod confirmatio, alia est utilis, & alia inutilis, vt patet in rubro, & in varijs huius tituli capitibus, diuidenda erit alia diuisione secundum Host. vbi supra num. 2. in quatuor species. Nam primò duplex est: alia corroboratiua, & alia ratificatiua. Deinde corroboratiua, alia est iudicialis, alia potestatiua. Et denique iudicialis alia est voluntaria, alia necessaria: quas ipse non definit, quia ex ipsarum nominibus facilè cognoscuntur. Ex quibus tamen ratificatiua à solo Papa fieri potest. cap. proposuit de concessione præbendæ, alia verò ab alijs superioribus fieri possunt; vt docet Host. vbi supra num. 5.

Quarta obseruatio. Varijs modis potest fieri confirmatio, quemadmodum variæ ac penè infinite sunt res quæ confirmantur, vt patet in ijs exemplis: nam sententia confirmatur per lapsum temporis decem dierum intra quos poterat appellari, vt dixi titulo de appellationibus. Item matrimonium confirmatur per carnis copulam. capite; insuper qui matrimonium accusare possunt. Item contractus solent confirmari per iuramentum, authent. sacramenta puberum. C. si aduersus venditionem. Item prima sententia aliquando confirmatur per secundam & secunda per tertiã. capite coram. §. 1. de officio delegati: & sic de alijs exemplis quæ hic poterant assignari. Est tamen aduertendum, quod res quæ non est, non potest confirmari. capite, ad audientiam, et secundo in fine de Ecclesijs ædificãdis, neque etiam possessio rei litigiosæ vel iniuste possessæ, vt in capite 1. isto titulo.

198 EXPOSITIO TITVLORVM, &c.

Hic titulus continet nouem capita, neque habetur in 6. neque in Clementinis, & de eius materia non assignatur vbi in decreto disputetur. Quod autem pertractatur, est, qui possint confirmare, & quæ confirmationes valeant, & quæ non. Sensus verò rubricæ est huiusmodi. *De confirmatione vtili vel inuili*, id est de vtili vel inuiti corroboratione iuris prius quæsitæ.

* *
*

Finis secundi libri Decretalium.

EXPO

EXPOSITIO
TITVLORVM
 IVRIS CANONICI.

LIBER TERTIVS
 Decretalium.

De vita & honestate Clericorum.

TITVLVS PRIMVS.

ABSOLVTA iudiciorum disputatio-
 ne toto secundo libro diligentissimè
 elaborata, consequens est in præ-
 senti, de actibus, & operibus cleri-
 corum sermonem facere: nam cum
 primo libro de personis, & earum officijs disputa-
 tum fuerit, & in secundo de earum operationibus
 in iudicio præstandis, modò de operationibus, quæ
 extra iudicium exercentur, erit suscipienda disputa-
 tio: & quia Clerici in multis laicos antecellunt,
 agendum erit de Clericorum operibus, vt postea
 lib. 4. de laicorum actibus pertractetur. Tum etiam,
 quia de iudicijs, & partibus iudiciorum superiori
 lib. disputauimus, nunc restat, vt de ipsis Clericis
 circa quos actus iudiciales in foro Ecclesiastico
 exercètur, videamus. Incipit ergo liber iste à rubrica

De vita & honestate Clericorum, vbi Clerici nomen in latissima accipitur significatione, scilicet pro omni ordinato à prima tonsura vsque ad Episcopatum, quemadmodum etiam capitur in tribus titulis sequentibus.

Prima igitur obseruatio est, quod hæc rubrica duas continet partes, altera est de vita clericorum: & altera de eorum honestate. Prius ergo agendum erit de vita: quæ triplex est, alia naturæ, alia disciplinæ, & alia gratiæ. *Vita naturæ* est animæ, & corporis coniunctio, & de hac vita intelligitur quod dicitur in l. an vsusfructus. ff. de vsufructu, dum dicit, quòd vita præsumitur durare vsque ad centum annos. *Vita disciplina* est modus, & ordo secundum quem quis viuere debet, & in hoc sensu dicimus, aliam esse vitam laicorum, & aliam clericorum. cap. 12. quæst. 1. & aliam esse vitam actiuam, aliam contemplatiuam, capite nisi, de renüciatione. *Vita denique gratiæ* est cum quis moritur vitiis, & viuít Deo per opera bona, iuxta illud, *qui credit in me vitam habebit*. In hoc tamen titulo solum disputatur de vita disciplinæ, quæ potissimè respicit Clericorum vitium, vt docet glossa in fine huius rubricæ. Debent ergo Clerici cibum, & potum temperare, capite, à crapula isto titulo: imò & Scholastici, nam venter pinguis grossum sensum generat, capite non liceat distinctione 43. & in omni sacerdotali conuiuio lectio diuinarum scripturarum debet permisceri, & à crapula, & ebrietate diligenter abstineri, capite si per ebrietatem de consecratione, distinctione 2. Et hæc debet esse vita clericorum. Aduertendum tamen est, quod crapula est quasi cruda epula: & quod ebrietas dicitur ab è, quod est sine, & bria, quod est mensura, quasi ebrietas sit res sine mēsurā.

De quibus vide Host. in summa isto tit. §. qualiter.

Secunda observatio. *Clericorum honestas* consistit in moribus, non in modo diuitiarum, & quantitate facultatum, vt aliqui voluerunt. Cum ergo mores varij sint, ita etiam honestas varia ac multiplex erit: debet igitur Clericus esse sine crimine, non conuersans cum malis, corrigens seuerè cum lenitate, non tolerans malos, orationi vacans, hospitalis, sobrius, non lucri cupidus, pudicus, habitu decens, & denique omni genere virtutum ornatus, vt ex isto titulo ex 12. q. 1. facillè colligitur. Verū quia ad perfectam vitam & honestatem non satis est facere bonum, sed opus est etiam vitare malum, ideo à multis debent Clerici abstinere, quæ illis in hoc titulo prohibentur, veluti, arma portare, vt in capite 2. & nutrire comam, vt in cap. si quis: & vxores ducere, vt in c. clericus el segundo, & alia similia. Et præterea quamuis ipsis clericis sufficiat facere bonum, & vitare malum: ipsis tamen Iudicibus Ecclesiasticis id satis non est, sed eo amplius indigent iustis ac legitimis pœnis, quibus à Republica Ecclesiastica iniquitates expellant, quare disputatur etiam in hoc titulo de pœnis quæ imponuntur Clericis inhonestè viuentibus, vt patet d. c. 2. d. c. si quis. cap. monasteria, & cap. vt clericorum Ex quibus omnibus colligitur nigrum in præsentis tit. esse generalius rubro: quando rubrum solum dicit, de vita & honestate: & tamen nigrum disputat etiam de illis rebus, quæ clericis prohibentur, & de pœnis quibus eorum crimina coercentur.

Hic titulus habet sexdecim capita, habetur in 6. & Clementinis, & extrauagantibus communibus, & de eius materia agitur. 12. q. 1. & 21. q. 4. & c. clerici comam. d. 23. & d. 35. 41. 43. 44. 86. 91. & 92. per totū,

& cap. nunquam de consecratione d. 5. Quod autem in eo disputatur, iam diximus in secunda obseruatione. Sensus verò rubricæ erit huiusmodi, *De vita, & honestate clericorum*, id est, de modo, & ordine secundum quem clerici viuere debent, & de eorum moribus & honestate.

De cohabitatione clericorum, & mulierum.

Tit. II.

PRima obseruatio. Quoniam vita, & honestas clericorum per cohabitationem mulierum redditur de incontinentia suspecta, ideo post præcedentem rubricam subiicit istam de cohabitatione clericorum, & mulierum in qua quæ habitatio sit permessa & quæ prohibita pertractatur. Vnde Host. in summa hoc tit. num. 2. explicando hanc rubricam addit hæc verba. *Toleranda vel non toleranda*, vt sit sensus. *De cohabitatione clericorum, & mulierum toleranda vel non toleranda*, seu quod idem est, *permessa vel vetita*.

Secunda obseruatio. *Cohabitatio* est simul cum alio habitatio. Quæ in clericis duplex esse potest, alia permessa, & alia prohibita. Cohabitatio prohibita est in qua clericus est iuuenis, & persona mulieris est extranea. Permissa verò est, in qua alterum istorum deficit. Vnde cohabitatio clerici senioris, siue cū propinqua, siue cum extranea, erit permessa: tum etiam cohabitatio clerici siue iunioris, siue senioris cum muliere propinqua erit permessa, veluti cum matre, sorore, amita, matertera, & similibus: nam in ijs naturale fœdus nō permittit aliquid fædi criminis suspicari. l. eum qui. C. de Episcopis, & clericis. Sed aduertendū est, quod quando dicimus posse clericum

clericum habitare cum matre, & sorore, & alijs similibus, intelligendum est, ita vt istæ non habeant alias mulieres suspectas, veluti pedisequas, nam vt habetur in cap. legitur. d. 81. non omnes quæ cum mea sorore sunt, meæ sorores sunt: & sic intelligendus est textus in c. 1. isto tit. dum dicit non esse permissam cohabitationem clerici cum matre sua vel sorore.

Tertia obseruatio. Posset aliquis quærere quænam sit pœna clericorum cohabitantium cum mulieribus; nam quamuis in rubro huius tituli dicatur solum de cohabitatione clericorum, & mulierum, etiam in nigro disputatur de illorum pœna. Respondeo tamen quod si loquamur de cohabitatione permissa, nulla est pœna, quia in ea nullum est delictum. Si verò loquamur de prohibita, etiam nulla est pœna, si nullum est crimen, vt contingit quando quis clericus cohabitat cum matre, & suis pedisequis. Si verò aliquod crimen fuerit, trimembris erit adhibenda distinctio, nam vel est omnino occultum, & tunc solum datur pœna in foro conscientie, non verò in foro exteriori, in quo latentia delicta vindictam non habent. cap. Christiana 32. q. 5. Vel est ita occultum, vt detur aliqua illius suspicio, & tunc si est cum scandalo, potest indici purgatio canonica in qua si defecerit punitur, vt conuictus, cap. tua nos, infra, isto tit. si verò sine scādalo fuerit, monendus est ne cum suspecta amplius conuerfetur. Vel denique crimen est ita notorium, vt nulla tergiuersatione celari possit, & tunc incontinenti suspensus est ab officio. cap. sicut isto tit. & per consequens secundum quosdam est etiam suspensus à beneficio. cap. si quis à modo. & cap. si quis sacerdotum. distinct. 81.

Hic titulus decem continet capita, non habetur
in

in 6. vel Clementinis, & de eius materia tractatur cap. nullus. dist. 34. per totum, & cap. pro huius. 18. quæst. 2. & 34. quæst. 4. per totum. Quod verò in eo disputatur, est, admonere ne clerici sint concubinarij, neque cohabitent cum mulieribus suspectis, & quibus pœnis puniantur si cohabitauerint. Sensus verò rubricæ est, *De cohabitatione Clericorum, & mulierum*, id est, de habitatione Clericorum cum mulieribus permiffa vel prohibita.

De Clericis coniugatis. Tit. III.

Prima obseruatio. Quia visum est supra de cohabitatione clericorum, & mulierum, quando sine matrimonio cohabitant, modò de alia specie cohabitationis videndum est, qua scilicet, cum proprijs mulieribus, cum quibus matrimonium cõtraxerunt, simul habitare solent, & sic de clericis coniugatis.

Secunda obseruatio. Omnes clerici aut sunt in minoribus ordinibus constituti, qui sunt Tonsuratus, Hostiarius, Lector, Exorcista, & Acolitus; aut in maioribus seu sacris, qui sunt Subdiaconus, Diaconus, & Sacerdos. Inter quos hæc est differētia, quòd qui sunt in minoribus possunt matrimoniū contrahere, cap. 1. isto tit. at verò qui sunt in sacris constituti, nõ possunt, vt ex d. c. 1. facilè colligitur. Quando ergo in hoc titulo dicitur, *De Clericis coniugatis*, tam de constitutis in minoribus, quàm in maioribus, intelligendum est: nam de minoribus docet, quòd si contraxerint, coguntur renunciare beneficia, cap. 1. & cap. quod à re, isto tit. & quod non coguntur deferre tonsuram, & cap. Ioannes, infra, & non admittuntur ad Ecclesiasticas dignitates, vt
infra

infra in cap. cum decorem, & non promouentur ad alios ordines, vt in c. sane, & sic de aliis. De constitutis verò in sacris dicitur non esse validum eorum matrimonium, vt in d. cap. 1. & quod priuantur officiis suis, & quod peracta pœnitentia, potest Episcopus cum illis dispensare vt probatur dict. cap. sanè, infra, isto titulo.

Tertia obseruatio. Quoniam de clericis coniugatis disputamus, de clericis Græcis aliqua videnda erunt. Quare ex Hostiensi in Summa isto tit. nu. 1. dicendum est, quòd clerici Græci seu Orientales, etiam in sacris constituti, sunt coniugati, & vtuntur matrimoniali beneficio; ita tamen, quod contraxerint matrimonium, vel quando nullos habebant ordines, vel quando erant in minoribus ordinibus; nam postquam sunt in sacris ordinati non possunt contrahere de nouo, imo si moriatur mulier cum qua iam antea contraxerant, non possunt iterum cum alia contrahere, capite, si quis eorum. dist. 32. & cap. 1. Nissena, cap. quoniam, cap. aliter, dist. 31. & gl. in d. cap. aliter, verbo, *copulantur*.

Quarta obseruatio. Hanc rubricam posset aliquis dicere esse superfluum, quoniam in lib. 4. decretalium datur alia quæ idem quærit, scilicet, *Qui clerici, vel vouentes, matrimonium contrahere possunt*. Sed respondeo, hanc esse differentiam inter nostram rubricam, & illam, quia quod in nostra præcipue pertractatur, est, an clerici coniugati possint retinere beneficia, an gaudeant priuilegio clericali, & an teneantur deferre tonsuram: in illa verò quod præcipue disputatur, est: an valeat matrimonium contractum à Clerico, quod nostra rubrica ex professo minimè tractat. De quibus vide Abbatem in fine huius rubricæ.

10, non verò in Clementinis, & de eius materia agitur distinctione 20. 31. & 32. per totum, & capite, vt lex. 27. quæst. 1. Quod verò in eo disputatur, iam diximus in secunda obseruatione. Sensus autem rubricæ est huiusmodi: *De clericis coniugatis*, id est, de omnibus clericis, tam in maioribus, quam in minoribus ordinibus constitutis, qui matrimonium contraxerunt.

De Clericis non residentibus in Ecclesia vel præbenda. Tit. IV.

Prima obseruatio. Propterea quod clerici non solum inhonestè viuunt sectando mulierum consortia, sed etiam non residendo in Ecclesijs quarum fructus percipiunt; proinde agendum est, de clericis non residentibus in sua Ecclesia vel præbenda. Item etiam, quoniam visum est quomodo beneficijs priuantur clerici propter mulierum cohabitationem, tam in matrimonio, quam sine illo, ideò videndum est, quomodo eisdem beneficijs priuantur propter non residentiam in eisdem, & sic proponitur rub. *De clericis non residentibus in Ecclesia vel præbenda.*

Secunda obseruatio. In hac rubr. ante omnia aduertendum est, quòd quandoque ponitur sub his verbis, *De clericis non residentibus in Ecclesia vel præbenda*, vt supra scripsimus, & aliquando sub iis: *De clericis non residentibus in Ecclesia præbendali*: sed quomodocunque scribatur, semper eundem reddit sensum: nam quod iste titulus docet, est, requiri residentiam in Ecclesijs, vel præbendis, & non residentes ipsis priuari, & sic siue primo, siue secundo modo legatur, nihil interest.

Tertia obseruatio. Videamus quid sit in Ecclesia residere, vt inde quid sit non residere cognoscamus, & quid non residens, de quo hîc disputatur. *Residere* ergo est interesse Ecclesiæ in persona propria faciendo illi seruitium, c. quia nonnulli, c. relatum, c. conquerente, isto titulo. Et dicimus, *interesse Ecclesiæ in persona propria*, quia si illi intersit per substitutum, non residet propriè loquendo, reputatur tamen residens si id ex causa faciat, sicut ille qui absens est causa studij, dicto cap. relatum, infra, & ille qui pro seruitiis Ecclesiæ suæ se absentat, capite, ex parte, el segundo, isto titulo. Et ille qui infirmus est, c. i. de clerico debilitato ministrante. Et ille qui est in seruitio Papæ. cap. cum dilectus, isto titulo. Et ille qui est in seruitio Episcopi, cap. ad audientiam infra, isto titulo. Et dicimus, *faciendo illi seruitium*, quoniam ad hoc sunt constituta beneficia, vt Ecclesiæ fiant seruitia. Vnde non debet recipere ex ea qui illi non seruit, vt patet in cap. conquerente. & cap. cum ad hoc. isto titulo. Quare parum erit sui præsentiam exhibere, & seruitium negligere, d. cap. quia nonnulli, infra, isto tit. Quod dico propter probam consuetudinem quarundam Ecclesiarum, quæ reputant Canonicos residentes, quia præsentés sunt, quamuis non intrent Ecclesiam, vel si intrant Ecclesiam, non intrant chorum. Cognito ergo quid sit in Ecclesia vel præbenda residere, facilè cognoscitur quid sit in eisdem non residere seu interesse, de quo loquitur nostra rubrica, vnde illius sensus erit: *De clericis non residentibus in Ecclesia vel præbenda*, id est, de clericis qui cum teneantur suis Ecclesiis vel præbendis interesse, faciendo illis seruitium, tamen non intersunt, vel si intersunt, illis non seruiunt.

Quarta obseruatio. Ab illis duobus nominibus positis in nostra rubr. quę ingerere poterāt difficultatem, scilicet Ecclesia, & præbenda, breuiter nos expediemus: nam de Ecclesia dicemus in titulo, de rebus Ecclesiæ alienandis, vel non, non solum hęc aduerrendum erit, quod sumitur pro ipso templo in quo constitutæ sunt præbendæ, vt ex rubrica colligitur præsertim, si legatur de clericis non residentibus in Ecclesia præbendali. De præbenda etiam dicemus in titulo sequenti de præbendis & dignitatibus; hęc tamen accipitur prout in dicto titulo accipitur, scilicet, pro iure percipiendi prouentus in Ecclesia ratione diuini officij, capite, cum Ecclesia, de præbendis, lib. 6.

Quinta obseruatio. In fine huius tituli sciendum est, quod pœna clericorum non residentium est, vt si moniti ad residendum non veniant, priuentur Ecclesiis, & merito. nam si beneficium datur propter officium seu seruitium, iustum est vt priuentur beneficiis, qui non residendo non seruit. Sed dicet, quid iuris sit, si quis ita absens est vt non possit moneri seu citari, vt quia vbi est, nescitur? Respondeo quod tali casu tribus edictis in eius Ecclesia debet vocari, & si intra sex menses non veniat, debet Ecclesia priuari. cap. 2. isto tit.

Hic tit. habet decem & septem capita: Habetur in Sexto, licet non in Clementinis, & de eius materia agitur, 7. q. 1. per totum, principaliter tamen in c. quia frater. §. ambitionis. Quod autem in eo disputatur, est, generaliter docere, quod omnes clerici tenentur residere in suis Ecclesiis, & quibus pœnis puniantur, si residere noluerint: Et denique ex quibus causis à residentia valeant excusari. Sensus verò rubricæ iam est explicatus obseruatione 3.

Prima obseruatio. Dictum fuit supra de cleticis non residentibus in Ecclesia vel præbenda, ac proinde modò videndum est de præbendis, & ne esset necessarium aliam rubricam de dignitatibus constituere, annectit, *de dignitatibus*, cum commodè sub vno rubro possint pertractari: & ita est rubrica, *De præbendis, & dignitatibus. Vel continua sic: Quoniam* egimus in quatuor titulis superioribus de vita & honestate clericorum, & clerici non possint honestè viuere nisi habeant præbendas vel dignitates, vnde vitæ necessaria percipiant: ideo de præbendis & dignitatibus disputabimus in præsentia. Aduertendum est tamen, quòd quanuis in aliquibus antiquis Codicibus solum legatur: *de præbendis*, tamen optimo iure cum communi legimus: *De præbendis, & dignitatibus*: quoniam principaliter de dignitatibus in hoc titulo disputatur.

Secunda obseruatio. *Præbenda* (quæ olim in neutro genere legebatur, vt colligitur ex l. inuiti. 2. ff. de testibus, hodie verò in fœminino) dicatur à præ, quod est, prius, & habeo habes, vt dicatur præbenda quasi prius habenda: quoniam priusquam aliquis ordinetur, præbendam debet habere, cum nullus sine titulo valeat ordinari, cap. non licet, & cap. cum secundum. isto titulo. Præbenda autem varia significat. Primò ius percipiendi redditus pro labore temporali, vt redditus aduocatorum pro labore patrocinandi in litibus. cap. si. de magistris. Secundò significat prædium præbendæ Ecclesiasticæ assignatum cap. sæpè fit. 12. quæst. 2. & cap. possessiones. 16. quæst. 1. Tertiò significat ipsos fructus & obuentus in Ecclesia perceptos, cap. 2. de locato, O & cap.

& cap. si. ne prælati vices suas. Quartò denique significat ius percipiendi tales fructus vel prouentus in Ecclesia quod ius competit ratione diuini officij, ex eo, quia qui percipit, est in diuinis seruiens, cap. cum in Ecclesia, de præbendis. in 6. Ex quibus præbenda in tribus prioribus significationibus potest haberi à laicis, cum laicus possit aduocare, & prædia Ecclesiastica, & fructus conducere, vt patet in dict. cap. 2. de locato: tum etiam quia præbenda in prædictis tribus modis, est præbenda temporalis, in quarta verò significatione nequaquam: nam ius percipiendi prouentus propter diuinum officium solum clericis conuenire potest, cum sit ius spirituale, seu præbenda spiritualis. In hoc ergo titulo capitur præbenda in quarta significatione. Quare præbenda erit emolumentum ex quolibet Ecclesiastico titulo alicui proueniens: & dico ex quolibet titulo, quia præbenda, nomen generale est, omnia omnino Ecclesiastica beneficia amplectens, vt melius dicemus in sequenti obseruatione.

Tertia obseruatio. Præbenda in prædicta quarta significatione sumpta diffinitur à Medices secunda parte, de diffinitionibus, capite 41. num. 6. Hac ratione: *Præbenda est ius percipiendi fructus in Ecclesia, cui præbenda ius seruit competens ex officio diuino. Quæ duplex est, alia Canonici coniuñcta, vt probatur in capite, relatum, & in capite, dilectus, isto tit. nam vt ex dictis capitibus constat, qui habet Canoniam, præbendam habere debet, vel saltim ius ad præbendam primò vacaturam, vt probatur in cap. cum Abb. de constitutionibus. Alia verò est est præbenda à Canonatu separata, vt illa quæ est cuilibet alteri beneficio Ecclesiastico coniuñcta, vt probatur in cap. dilecto, isto titulo, & docet Inno-*

centius cap. in maioribus etiam isto titulo. Ex quibus colligo malè communiter definiri præbendam esse ius percipiendi prouentus ex Canonica proueniens: nam certè hæc diffinitio non conuenit omni præbendæ, cum ex superiori diuisione detur aliqua præbenda sine Canonica, illa scilicet, quæ ex quolibet alio beneficio vel dignitate prouenit.

Quarta obseruatio. *Dignitas* nomen est quo u-
tuntur seculares & Ecclesiastici: nam primò signi-
ficat quemcunque honorem, l. vnica, ff. de officio
Quæstoris. Secundò magistratum administrationem. cap. administratores. 23. quæst. 5. Tertiò signi-
ficat conditionem status, l. sed & si quid. §. 1. ff. de
usufructu. Quartò significat uirilem pulchritudi-
nem, Cicero lib. 1. offic. Quintò significat oratio-
nem cum grauitate & uocis remissione. Sextò deni-
que significat quandam prærogatiuam Ecclesiasti-
cam, ut personatus, cap. ad aures de rescriptis, vel
custodia, capite finali, de institutionibus, vel pri-
miceriatus, cap. cum accessissent de constitutionib.
vel præcentoratus, cap. cum olim. de consuetudine,
& alias similes. In hoc ergo titulo accipitur digni-
tas in sexta significatione: qua ratione duobus mo-
dis sumi potest. Primo in latè patenti significatione,
qua ratione etiam clericalis ordo dicitur dignitas
seu prærogatiua Ecclesiastica, ut in cap. eo liben-
tius, de seruis non ordinandis. Secundo potest su-
mi propriè & strictè, scilicet, pro prærogatiua cui
est annexa aliqua iurisdictio, sicque communiter
definitur à Doctoribus. *Dignitas est administratio re-
rum Ecclesiasticarum cum iurisdictione.* sic diffinit Me-
dices, 2. parte de diffinitionibus, dicto capite 41.
num. 7. Vnde dignitas propriè sumpta est Ecclesia-
stica prærogatiua cum iurisdictione.

Quinta obseruatio. Hæc tria vocabula, scilicet, Dignitas, Personatus, & Officium, licet sæpissime confundantur, vt in capite cum accessissent, de constitutionibus, sic tamen differunt, quòd dignitas, vt supra dictum est, sit administratio rerum Ecclesiasticarum cum iurisdictione. Personatus verò sit quædam prærogatiua in Ecclesia sine iurisdictione, vt habere præ aliis honorificum stallum in choro, vt Canonici. Et denique officium sit rerum Ecclesiasticarum administratio sine iurisdictione, vt esse Custodem. Quamuis existimet Abbas in præsentia, hæc tria nomina potius sumi ex instituto cuiuslibet loci, quam ex rerum substantia, nam id quod in aliquibus Ecclesiis est dignitas, in aliis non est dignitas, & sic de aliis.

Hic titulus habet triginta & octo capita: habetur in Sexto & Clementinis, & Extrauagantibus Ioannis XXII. & in Extranagantibus communibus, & de eius materia tractatur 21. quæstione prima, & secunda per rotum, & capite, Sanctorum, distinctione 70. & capite, nullus. 16. quæst. 7. Quod verò in hoc titulo disputatur, est, an beneficia iure hæreditario possint conferri, an possit quis ordinari sine titulo, an possit quis plures Ecclesias vel præbendas obtinere, an præbendæ possint permutari, veniri, minui vel augeri; an duo ad vnam Ecclesiam vel præbendam possint eligi vel recipi: & denique ex mandato Papæ quomodo beneficia conferantur. Sensus verò rubricæ est huiusmodi: *De Præbendis & dignitatibus*, id est, de iure percipiendi fructus in Ecclesia, & de administratione rerum Ecclesiasticarum cum iurisdictione,

Prima obseruatio. Visa disputatione de præben-
dis & dignitatibus, quibus Ecclesiæ prouentus
percipiuntur, quoniam poterat aliquis dubitare an
clericus ægrotus, & propter ægritudinem non re-
sidents possit tales prouentus recipere, vel potius sit
ab eorum perceptione priuandus: ideo id in præ-
senti pertractur, poniturque rubrica, *De clerico ægro-
tante vel debilitato.*

Secunda obseruatio. Ægrotus dicitur ab ægritu-
dine, ægritudo autem, infirmitas & morbus idem
significant, diffiniturque hac ratione: *Ægritudo est
habitus corporis contra naturam, qui usum eius facit de-
tiores, ut docet Hostiensis in Summa isto titulo:
num. 1. Quæ definitio optima non est secundum
quosdam, qui dicunt ægritudinem non esse habi-
tum corporis, sed potius imbecillitatem corporis:
quare secundum ipsos sic potius esset definienda:
ægritudo est imbecillitas corporis contra naturam,
qui usum eius facit deteriori. Quæ duplex est,
alia totius corporis ut febris, & alia partis corpo-
ris, ut cæcitas, & de utraque in præsenti indistinctè
disputat noster tit. Prætereà, debilitatus dicitur quis
à debilitate, debilitas autem est quasi non habilitas.
Vnde qui propter aliquam naturalem imbecillita-
tem seu inhabilitatem vel inefficaciam non potest
aliquid præstare, dicitur debilis, id est, debilitatus.*

Tertia obseruatio. Cognita natura ægritudinis,
& debilitatis, facile apparet quid sit ægrotus & de-
bilitatus de quibus agit nostra rubr. ex quibus duo
colligenda sunt, alterum est, quis dicatur clericus
ægrotus vel debilitatus, quod ex superioribus mani-
feste patet. Alterum verò, quod in nostra rubrica po-

nentur ista duo nomina, ægrotus & debilitatus, ad maiorem & clariorem nostri tituli expositionem, cum ex dictis appareat sub nomine ægroti debilitatum potuisse cõprehendi. nisi malueris dicere quod ægrotus significat illum qui infirmitatem habet, & debilitatus illum qui quamuis infirmitatem non habeat, tamen debilis seu inhabilis est ad aliquod diuinum officium præstandum, vt est ille qui cum ægrotus non sit, habet mediam palmam cum duobus digitis abscissam, qui licet possit diuinis interesse, non tamen poterit celebrare, vt habetur in capite secundo, isto titulo.

Quarta obseruatio. Ad maiorem huius tituli expositionem videndum est in præsentī, quomodo noster titulus differat à titulo, de corpore vitiatis, de quo primo libro disputauimus, nam certè iste noster titulus videtur superfluus, ex eo quòd in illo titulo, de corpore vitiatis, etiam agitur de clericis ægrotantibus & debilitatis. Sed respondendum est cum Hostiense in principio illius tituli, duplicem esse differentiam: prima est, quia in illo agitur de corpore vitiatis respectu ordinum, vt an sint ordinandi, vel non: in præsentī verò disputatur de corpore vitiatis, id est, ægrotis, vel debilitatis, respectu præbendarum, vel dignitatum, vt an sint beneficiis priuandi vel non, & an sit eis dandus coadiutor vel non. Secunda est, quia in illo titulo cum dicat de corpore vitiatis, agitur de vitio corporis, quod est impedimentum corporis perpetuum: in isto verò titulo, cum dicat de clerico ægrotante vel debilitato, agitur de ægitudine, vel debilitate, quod est temporale corporis impedimentum, l. inter stuprum, §. verum est. ff. de verb. significatione.

Hic titulus habet sex capita, habetur in Sexto, non verò in Clementinis, & de eius materia tractatur 7. quæstione prima, & secunda, & distinctione trigesima tertia per totum, & capite Iudicas 3. quæstione nona, & capite Gonsaldus, 17. quæstione. 1. Quod autem in eo disputatur, est, quod Clericus infirmus potest percipere fructus sui beneficii, & quod sacerdos habens duos digitos abscissos, missam non celebrat, licet aliis sacerdotalibus officiis fungi possit; & denique, quod morbo impeditis dandus est coadiutor. Sensus autem rubricæ est huiusmodi: De clerico ægrotante vel debilitato, id est, de clerico infirmo, vel aliàs imbecilli, qui clericus non potest Ecclesiæ vel dignitati deservire.

De institutionibus. Tit. VII.

PRima observatio. Quoniam præbendæ, de quibus supra diximus per institutionem acquiritur, ideò in hoc titulo de institutionibus agendum erit, sic continuat hanc rubricam Hostiensis in Summa, in principio huius tituli, quæ continuatio omnibus aliis melior nobis visa est.

Secunda observatio. Hoc verbum, *instituo*, maxime latè patens est: adaptatur enim ad contractus l. 1. ff. si certum petatur: ad obligationes l. ex hoc iure, ff. de iustitia & iure: ad actiones. l. 1. ff. de interrogatoriis actionibus: ad ultimas voluntates, §. ante hæredis, instituta, de legatis. Et in summa omnis ordinatio potest appellari, institutio. Vnde etiam liber à Iustiniano compositus quo ordinamur, & instruimur ad ius Civile intelligendum, vocatur Institutiones, seu Instituta; & similiter quilibet

alius liber, quo quasi per compendium ad aliquam scientiam cognoscendam instruimur, vocatur Institutio, seu Institutiones.

Tertia obseruatio. Licet superiora vera sint, hoc tamen sciendum est, quod dictum verbum, instituo, aliter sumitur in iure Cæsareo, & aliter in Canonico: nam apud Legistas *instituere*, est aliquem in primo loco hæredem constituere, dicto §. ante hæredis, Instituta, de legatis. Et dico in primo loco, quia si in aliis inferioribus locis hæres aliquis constituatur, non est instituere sed substituere. *Institutio* enim sic definitur: Est primus gradus hæredum institutorum, etiam si mille instituantur. *Substitutio* verò diffinitur sic: Est secunda institutio, id est, alia institutio post primam, siue sit secunda, siue tertia, siue quælibet alia, quemadmodum omnes nuptiæ post primas dicuntur secundæ nuptiæ, vt docet glossa in rubrica, ff. de vulgari. Apud Canonistas verò *instituere* est Ecclesiam vel Ecclesiasticum beneficium conferre. Vel, vt alij dicunt, est legitimum ius in Ecclesia, vel Ecclesiastico beneficio tribuere, capite, authoritate, infra isto titulo. Et dicitur instituere ab intus, & statuere, seu stare: quasi sit intus in beneficio stare, vel in eo ius statuere. In præsentî ergo cum in iure Canonico procedat nostra disputatio, prout accipitur à Canonistis, accipiendum est verbum instituere, & nomen institutio.

Quarta obseruatio. Institutio adhuc inter Canonistas duobus modis accipi potest: vno modo in latè patenti significatione, qua ratione significat collationem Canonici iuris in beneficio Ecclesiastico: & sic accipitur in regula, beneficium, de regulis iuris, libro sexto, vbi cum dicat dicta regula,
bene

beneficium Ecclesiasticum non posse licitè sine institutione canonica obtineri, certum est, quòd institutio in multum lata accipietur significatione. Et hinc est, quòd confunditur cum confirmatione, collatione, inuestitura, & cum aliis similibus, vt de inuestitura patet in cap. ad hæc, de officio Archidiaconi. Alio modo sumitur, in stricta & propria significatione, qua ratione solum significat collationem illius beneficij, quod ad patroni præsentationem confertur, qua ratione sic diffinitur ab eadem glossa in dicta regula beneficium. *Institutio* est præbendalis iuris ad præsentationem patroni facta translatio. In hoc ergo titulo accipitur institutio aliquando in stricta, & aliquando in lata significatione. Notandum tamen est diligenter, neminem posse se instituere ea potissimum ratione, quòd inter dantem, & accipientem debeat esse distinctio aliqua personarum.

Quinta obseruatio. Ad maiorem huius tituli expositionem explicanda sunt vocabula omnia quibus beneficiorum vel dignitatum collatio significari potest, quæ sunt, postulatio, electio, translatio, promissio, collatio, inuestitura, renunciatio, seu resignatio, confirmatio, consecratio, missio in possessionem, præsentatio, & institutio. Et primò, de postulatione, electione, & translatione, non est opus disputare, cum iam in primo libro de singulis singulæ rubricæ constituentur. Quare de aliis vocabulis videamus. Et quidem *promissio* nomen generale est comprehendens quamcunque promotionem, vel nominationem ad beneficia, vt in gloss. verbo, prouisioni, Clementina finali, de electione. *Collatio* est libera beneficiorum concessio, quæ fit de beneficio non patronato, & pleno iure sine præsentatione

rione patroni ad Episcopum, vel alium spectans, vt docet glossa in dicta regula, beneficium. *Inuestitura* est corporalis possessionis beneficij in absentia traditio, quæ solet fieri per traditionem baculi, annuli, vel alterius rei, vt habetur in cap. proposuit, de concessione præbendæ. *Renunciatio* seu *resignatio* in materia beneficiâ solum significat beneficiorum liberam cessionem, sed quia quando renunciatio fit in utilitatem tertij (quo casu propriè resignatio vocatur) illi confertur beneficium, ideò etiam in præsentem, de renunciatione, seu resignatione mentionem fecimus. *Confirmatio* etiam in materia beneficiâ est iuris prius quæsitum corroboratio, vt quando verbi gratia, qui est in Episcopum electus à Papa confirmatur. *Consecratio* etiam in hac materia solum contingit in Episcopo, qui postquam electus est à capitulo, vel præsentatus à patrono, & confirmatus à Summo Põrifice, consecratur in Episcopum ab aliis tribus Episcopis, cap. Episcopus, distinct. 64. *Missio in possessionem* etiam in hac materia est ipsamet inuestitura, seu institutionis vel inuestituræ executio, quæ propter contumaciam rei, seu vt dici solet, causa rei seruandæ fieri non potest, ne ad beneficia pateat vitiosus ingressus, vt probatur in cap. vnico, de eo qui mittitur in possess. causa rei seruandæ, lib. 6. *Præsentatio* est quædam exhibitio personæ per patronum Episcopo, vel alteri ad quem institutio pertinet, legitimè facta. Et denique *Institutio*, vt in alia obseruatione diximus, est Ecclesiæ vel ecclesiastici beneficij ad præsentationem patroni facta collatio. Ex quibus omnibus manifestissimum est quomodo institutio, de qua in præsentem agitur, ab omnibus aliis modis conferendi beneficia distinguatur.

Hic titulus habet septem capita, habetur in Sexto, & non in Clementinis: & de eius materia disputatur in cap. omnes, vsque ad cap. quoniam, 16. q. 7. Quod verò in eo disputatur, est, de numero Clericorum in ecclesiis instituendorum, & qui possint institui vel instituere. Sensus verò rubr. est huiusmodi, *De institutionibus*, id est, de collatione iuris in beneficio Ecclesiastico.

De concessione præbendæ, & Ecclesiæ non vacantis.
Tit. VIII.

Prima obseruatio. Actum fuit suprâ de institutionibus, sed quoniam sæpe instituitur quis in ecclesia vel præbendâ non vacante, ideo de concessione præbendæ, & ecclesiæ non vacantis disputemus. Sciendum tamen erit, quòd etsi rubrum solum loquatur de concessione non vacantium, nihilominus tamen etiam in nigro disputatur in contrario sensu, scilicet, de non concessione vacantium, vt colligitur ex glossæ continuatione in hac rubrica, & patet ex cap. nulla, cap. quia diuersitatem, & cap. ex parte, isto titulo. Imò etiam disputatur pro vtraque parte affirmatiuè, scilicet, de concessione Ecclesiæ vel præbendæ vacantis, vt in cap. relatum, cap. post electionem, cap. cum super, & in aliis multis capitibus. Quare euidenter in hoc titulo nigrum in multis est generalius rubro.

Secunda obseruatio. *Concedere*, duo potissimum significat. Primò, credere seu consentire, id est simul cum alio sentire, qua ratione quando argumentamur, ea quæ sunt vera, vel creduntur esse vera, conceduntur ab aduersario. Secundò significat permittere seu promittere vel dare, qua ratione dicimus
conce

concedere licentiam pro dare licentiam. Et in vtraque significatione semper eius oppositum est negare. Vnde *concessio* etiam duo significabit, scilicet, actum concedendi vera, & actum permittendi vel dandi, accipitur tamen in præsentis in secunda eius significatione, vt patet ex rubrica cum dicat, *De concessione præbende, & Ecclesia, non vacantis*, id est, de permissione, seu promissione, vel donatione præbendæ aut Ecclesiæ non vacantis.

Tertia obseruatio. De præbenda iam multa diximus supr. tit. de clericis non residentibus in ecclesia, vel præbenda, & ita solum hic aduertendum erit, quod in præsentis accipitur præbenda, vt ibi, & in tit. de præbendis, & dignitatibus, scilicet, pro iure percipiendi proventus in ecclesia ratione diuini officij. De ecclesia verò cuius nomen etiam in hac rubrica continetur, disputabimus infra in tit. de rebus ecclesiæ alienandis vel non. Hic tamen obseruandum erit, quod in hoc titulo accipitur pro templo ipso in quo beneficia sunt instituta seu fundata. Vel, vt melius dicam, accipitur pro beneficio in templo seu ecclesia fundato. Et sic dicendum erit quod in nostra rubrica, & aliis similibus per figuram Methonimiam accipitur continens pro contento, scilicet, ecclesia pro ipso beneficio, quod in ea continetur.

Quarta obseruatio. Verbum, *vacare*, quamuis quandoque significet dare operam alicui rei, qua ratione dicimus vacare literis pro dare operam literis: nihilominus tamen in præsentis accipitur pro eo quod est vacuum esse, vnde præbendam, vel ecclesiam non vacare, erit non esse vacuas, id est, non esse sine clerico qui eas possideat, vt Episcopatus sine Episcopo, beneficium sine beneficiato, & sic de aliis.

aliis. Sciendum tamen est ex Host. in summa, hoc titulo, num. 1. tribus modis beneficium vacare (& sumo beneficium in latissima significatione:) primo de iure, & de facto, vt si moriatur beneficiatus, vel de consensu praelati renunciet, vt in cap. dilecto, de præbendis, vel ab vna ecclesia ad aliam transferatur, vt in cap. admonet, de renunciatione. Secundo de facto, & non de iure, vt cum quis est spoliatus beneficio suo. cap. item cum quis, de restitutione spoliatorum, & cap. Abbas, de his, quæ vi. Tertio denique de iure, & non de facto, vt cum quis habens beneficium maius, & dignius, vocatur ad minus, & vilius, in quo casu cum nullus de iure possit ad minus beneficium descendere. cap. legimus, distinctione 93. collatio minoris beneficij non valebit, & ita vacabit de iure, non tamen de facto, quoniam de iure non possidetur, de facto tamen possidetur.

Hic titulus habet sexdecim capita: habetur in Sexto, Clementinis, & Extrauagantibus Ioannis 22. & de eius materia disputatur, 1. q. 2. & quæst. 5. per totum, & cap. in quibusdam, 1. quæst. 3. & cap. audiuius, 3. quæst. 3. & cap. in primis, 2. quæst. 1. & cap. non furem, 7. quæst. 1. Quod autem in hoc titulo disputatur, est, in primis, quod beneficia non vacantia, non possunt promitti vel conferti. Denique, quod beneficia vacantia si ecclesia fuerit numerata, debent intra sex menses conferri, nisi aliquod adsit impedimentum: nam alias deuoluuntur à capitulo ad Episcopum, & ab Episcopo ad capitulum. Et denique dicitur, quod habenti Canoniam debet dari præbenda, & ad eptione secundæ præbendæ vacat prior. Sensus verò rubricæ iam habetur in secunda obseruatione.

Ne sede vacante aliquid innouetur. Tit. IX.

PRima obseruatio. Præmissa prohibitione de concessione præbendæ, & Ecclesiæ non vacantis, prohibendum est ne Sede vacante aliquid innouetur, vt sic, sicut præbenda non vacante nihil innouandum est circa eam in præiudicium tenentis: sic per contrarium vacante Sede nihil innouetur in præiudicium pastoris postea eligendi. Quare præmissis tractatu de concessione præbendæ, & Ecclesiæ non vacantis, videamus ne Sede vacante aliquid innouetur. Et nota, quod quia hæc rubrica ponitur generaliter, & negatiuè, cum habeat orationem perfectam, poterit citari sicut decretalis, & ab ea poterit argumentum confici, iuxta glossam in præsentibus rubr. & ea quæ nos diximus in tit. vt lite non contest. obseru. 2.

Secunda obseruatio. Sedes, licet quandoque pro habitaculo vel domicilio ponatur, nihilominus tamen significat locum in quo sedimus, qui & sella, & sedile dicitur, vt habet Ambrosius Calepinus in verbo, *sedes*. Et hinc locus, vbi sedet Episcopus in sua diæcesi, dicitur sedes Episcopalis, & vbi sedet Papa dicitur sedes Romana, quia est Romæ, vel dicitur Apostolica, quia fuit à B. Petro Apostolo instituta. Nota tamen quod in præsentibus sedem vacare, non erit actu in ea non sedere, vt contingit quando Episcopus est extra diæcesim, sed erit non esse qui in ea possit sedere, vt si Episcopus mortuus fuerit. Nota etiam duobus modis posse sedem vacare, vno modo verè, & propriè, quando sedes prælatum non habet: alio modo interpretatiuè, quia licet prælatum habeat, habet tamen illum hæreticum, excommunicatum, vel suspensum, vt in cap. quia diligentia,

ria, de electione. In hoc ergo tit. agitur de Sede vacante utroque modo, ut vult Host. in summa, isto tit. num. 2. Nota denique Ecclesiam esse vel dici viduatam, idem esse quod sedem vacare. Et quemadmodum duobus modis diximus sedem vacare, ita etiam duobus poterit dici viduata, scilicet, verè, & propriè, quando non habet prælatam, & interpretatiuè quando habet illum excommunicatum, vel aliàs impeditum, ut diximus.

Tertia obseruatio. Duo ad meliorem huius tituli expositionem aduertamus. Primum est, quod quando in hoc titulo dicitur, ne sede vacante aliquid innouetur nomine sedis intelligimus multas sedes, scilicet, Episcopalem, & regularem, & omnem exemptam, & maiorem prælaturam post Episcopalem, imò & omnem sedem beneficiorum duplicium, qualis est Ecclesia parochialis, cap. cum vos, de officio ordinarij: tum etiam omnem administrationem, ut Decanatum, Archidiaconatum, & alias dignitates, ut vult Hostiens. vbi supra, num. 2. Secundum est quid sit, quod non est innouandum, quando in hoc titulo dicitur, ne Sede vacante aliquid innouetur. Respondeo, quod non est innouandum, omne illud, quod est in præiudicium Sedis, nisi aliud in iure expressè caueatur, ut docet gloss. in præsentibus rubr. Vnde quando in præsentibus tit. regula generalis constituitur. Ne Sede vacante aliquid innouetur, intelligenda est de his quæ sunt in præiudicium Sedis, & sic rubrica poterat hoc modo describi, *Ne sede vacante aliquid innouetur in præiudicium sedis.* Quas autem exceptiones ista regula patiat, non est nostri instituti disputare: quare videantur Doctores in præsentibus.

Hic titulus habet tria capita: habetur in Sexto,
&

& non in Clementinis, bene verò in Extrauagantibus Ioannis 22. & in Extrauagantibus communibus, & de eius materia disputatur in cap. hæc huius placiti, & in multis aliis capitibus, 12. quæst. 2. Quod verò in eo disputatur, est, quod sede vacante non debet mutari eius status: & quod beneficia spectantia ad collationem prælati, sede vacante non possunt conferri à capitulo, & denique, quod iudicium habitum contra ecclesiam sede vacante non tenet. Sensus autem rubricæ est huiusmodi, *Ne sede vacante aliquid innouetur*, id est, ne sede vacante mutetur Ecclesiæ vel sedis status, neque aliquid de nouo fiat in eius præiudicium.

De his quæ fiunt à Prælati sine consensu Capituli. Tit. X.

PRima obseruatio. Egimus supra ne sede vacante aliquid aduersus ipsam innouetur, modò videndum est sede non vacante quæ possint fieri ab eius prælato sine consensu capituli, & an in omnibus, capituli consensum, & consilium debeat exigere, & sic ponitur rubrica, *De his quæ fiunt à prælato sine consensu Capituli*. In qua quid sit prælatus, & quid appellatione prælati veniat, non erit opus pertractare cum id iam disputatum sit in titulo de suppleta negligentia prælatorum, obseruatione secunda. In præsentem tamen accipiendum est prælati nomen pro Episcopo, vel Abbate, vel alio habente capitulum, vt colligitur ex rubrica quæ loquitur de prælato in ordine ad suum capitulum: præcipuè tamen accipiendum est pro Episcopo, vt colligitur ex Host. qui nostram rubricam his verbis scribit. *De his quæ fiunt ab Episcopo sine consensu capituli*.

Secunda obseruatio. Vt plenam, & claram nostræ rubricæ expositionem proponamus, sciendum est, quod quædam sunt in hoc titulo quæ requirunt consensum capituli: alia quæ requirunt consilium, & alia quæ sine capitulo fieri possunt. Prioris generis sunt, quod non potest prælatus sine consensu capituli in perpetuum alienare res Ecclesiasticas, vt in cap. 1. licet in alienatione ad tempus taciturnitas capituli habeatur pro consensu, vt in cap. 2. vel subsequens rati habitio, vt in cap. 3. Et si sua Ecclesia vel capitulum habet ius præsentandi, non potest ipse præsentare sine consensu maioris partis capituli, vt in capit. 6. neque vnam Ecclesiam alteri Ecclesiæ concedere, vt in cap. 8. neque parrochias vel earum obuentiones monasterio dare, vt capit. 9. Secundi generis, scilicet, quæ consilium capituli requirunt, sunt instituere, & destituere, & alia negotia Ecclesiastica tractare, vt in cap. 4. & confirmare, statuere, concedere, corrigere, & dissipare, vt in cap. 5. Tertij generis denique sunt illa, quæ à prælato sine capitulo fieri possunt, de quibus in hoc titulo solum statuitur quod possit prælatus solo suo consensu facere, vt sit valida donatio, qua laicus donat Ecclesiæ decimas, quas habebat ab alia Ecclesia in feudum, vt patet in cap. 7. In hoc ergo titulo de iis tribus generibus rerum disputatur, vt ex superioribus patet: quanuis rubrica solum de secundo & ultimo sermonem faciat. Quare nigrum in hoc titulo erit generalius rubro, vt de se patet.

Hic titulus decem habet capita, non habetur in Sexto, neque in Clementinis: & de eius materia tractatur 16. quæst. 5. & 7. per totum. Quod verò in eo disputatur, iam explicauimus in superiori obseruatione. Sensus autem rubricæ facilis erit: nam

dicit. *De his quæ fiunt à prælatis sine consensu capituli,* id est, de his quæ potest Prælatus facere absque eo, quod capitulum consentiat.

De his quæ fiunt à maiori parte capituli.

Tit. XI.

PRima obseruatio. Supra visum est de his quæ fiunt à prælato sine consensu capituli, modò videamus de his quæ fiunt à capitulo sine consensu prælati, cum ad solum capitulum spectent: sed quia in his quæ à capitulo fiunt, necesse est, quod maior, aut sanior pars consentiat, ideo videamus de his quæ fiunt à maiori parte capituli.

Secunda obseruatio. *Capituli* nomen tria significare potest. Primò enim diminutiue significat supremum membrum corporis vbi sunt sensus, quæ ratione à nomine caput, capitis, deriuatur. Secundò significat partem alicuius libri particulari titulo & numero subscriptam, quæ etiam caput dicitur. Tertiò denique nouiter significat multitudinem personarum præcipue virorum sub vno prælato congregatam, vulgo, *Cabildo*. Et sic accipitur in præsentibus, quando loquimur de his quæ fiunt à maiori parte capituli. Est tamen notandum prout ex hoc tit. & ex superioribus colligitur, quod nomine capituli propriè non comprehenditur prælatus, vt docet Abb. in præsentibus rubr. & in cap. post electionem de concessione præbendæ.

Tertia obseruatio. Quotiescunque capitulum in diuersas diuiditur sententias, duo consideranda sunt, scilicet, maioritas, & sanitas. *Maioritas* petitur à numero c. i. isto tit. & cap. quia propter de electione. Et *sanitas* petitur à zelo. cap. in Genesi, & cap.

Ecclesia, el segundo, de electione. Vnde maior pars capituli cōmuniter, & realiter loquendo, ea est quæ numerosior est. Senior verò pars erit illa cuius zelus melior est, & quæ maiori nititur ratione. cap. 1. isto tit. & cap. sana. distinct. 9. Sed quid iuris sit in tali capituli diuisione videamus. Cui respondeo, quod semper præualere debet illud, quod videtur maiori parti. cap. 1. 2. & 3. dist. 65. cap. de quibus, dist. 20. & l. duo ex tribus. ff. de re iudicata: & hæc maioritas debet esse respectu totius capituli, non verò respectu aliarum partium in alias sententias diuisarum. cap. ex ore, in fine isto tit. Sed si appareat, quod minor pars dignior est, vel rationabiliter mouetur, & maior irrationabiliter, præualet minor pars, quæ tunc maior intelligitur respectu sanioris concilij, vt dict. cap. sana. distinct. 9. & d. cap. 1. isto titulo.

Quarta obseruatio. Videamus denique quot capitulares debeant esse in capitulo ad hoc, vt aliquid ab ipsis fiat. Et dico, quod ad faciendam nouam constitutionem necesse est, quod omnes sint præsentés, quos constitutio tangit, vt docet Hostiens. vbi supra §. quid iuris, & glos. verbo. constitutura. cap. 1. isto tit. Ad alia verò negotia facienda sufficit, quod duæ partes illorum adsint. l. plane. ff. quod cuiusque vniuersitatis, & l. 3. ff. de decretis ab ordine faciendis.

Hic titulus habet quatuor capita, non habetur in Sexto neque in Clementinis. & de eius materia tractatur in cap. vlt. d. 16. & cap. hoc ius. 10. q. 2. Quod autem in eo disputatur, est, quod maior pars capituli præualet nisi minor sit rationabilior: & quod interdictum ab Episcopo de cōsensu capituli fieri debet: & quod per contradictionem, & appellationem eius, cuius non interest, non potest impediri communis

ordinario Ecclesiæ : & denique, quod prælatus cum maiori parte capituli etiam minori contradicente, potest statuere, vt omnes de capitulo aliquam suorum reddituum portionem ad fabricæ reparacionem conferant. Sensus autem rubricæ est huiusmodi. *De his quæ sunt à maiori parte capituli*, id est, quæ sunt illa quæ maior pars capituli facere potest, contradicente vel non contradicente minori.

Vt Ecclesiastica beneficia sine diminutione conferantur. Tit. XII.

PRima obseruatio. Huius rubricæ continuatio sic traditur ab Abb. in præsentis. Quoniam visum est supra de collationibus beneficiorum faciendis tam à prælato cum consensu capituli, quàm ab ipso capitulo sine prælato, & ipsa beneficia sine diminutione sint conferenda: ideo ponitur rubrica, vt Ecclesiastica beneficia sine diminutione conferantur: quæ ius constituit, & poterit pro nigro citari, cum aliquid iustum de iure fieri præcipiat, vt donet. Host. in summa, isto tit. versi. & sciendum.

Secunda obseruatio. In hoc tit. dicunt quidam rubrum esse summam nigri, & tantum contineri in nigro quantum in rubro, vt docetur in sumuario, in cap. vnic. infra. Sed hoc mihi falsum videtur, quia in rubrica vnum dicitur, & in nigro tria continentur, & sic nigrum erit generalius rubro. Ponuntur enim in capite vnico, huius tituli tres vtilissimæ iuris regulæ. Prima est, quod *nullus sine legitimo accusatore debeat condemnari*, vt probatur, capite, de manifesta. 2. quæstione 1. & capite 1. infra de accusationibus. Secunda est, quod *actore non probante reus absoluitur*, vt probatur in cap. actor. 6. quæst. vltima, & in

& in §. & si in rem. inst. de officio iudicis. Tertia denique est quæ responderet ad præsentem rubricam, scilicet, *quod beneficia Ecclesiastica sunt sine diminutione conferenda*, vt probatur in cap. si quis præbendas 1. q. 3. & cap. maioribus & cap. vacante de præbendis.

Tertia observatio. *Beneficium* in præsentem accipitur in latissima significatione prout comprehendit quodcumque beneficium Ecclesiasticum siue simplex siue quodcumque aliud, vt docet glossa 1. in principio in cap. beneficium de reg. iur. lib. 6. Et verbum, conferri, non sumitur pro collatione propriè sumpta, quæ fit solum de beneficiis non patronatis, vt diximus in tit. de institutionibus, observatione quinta, sed accipitur latissimè, pro quacumque provisione seu beneficij donatione, ita vt sensus tituli sit: quodcumque beneficium quomocumque conferatur, est sine diminutione conferendum. Quas autem exceptiones hæc regula patiat, & quas aliæ duæ regulæ suprâ propositæ, non est nostri instituti disputare.

Hic titulus habet vnicum caput, & non habetur in Sexto neque in Clementinis, & de eius materia non assignatur vbi in decreto disputetur. Quod verò in eo dicitur, iam explicauim in secunda observatione. Sensus etiam rubricæ iam habetur in superiori observatione.

De rebus Ecclesiæ alienandis vel non.

Tit. XIII.

PRima observatio. Hactenus fuit disputatum de rebus spiritualibus clericorum, scilicet, de præbendis, & beneficiis, & eorum collationibus: atque ideo modò agendum erit de rebus temporalibus

eorundem, habere enim debent clerici res spirituales, & temporales, quoniam sine temporalibus spiritualia diu esse non possunt, sicut nec anima sine corpore, vt habetur in cap. si quis obiecerit. 1. quæst. 3. Primum tamen, quod de rebus temporalibus clericorum quæritur, est, an possint alienari, & si alienantur, an valeat talis alienatio, & ideo ponitur hæc rubrica, quæ tripliciter legitur. Primò. *De rebus Ecclesiæ alienandis vel non.* Secundò. *De rebus Ecclesiæ alienandis.* Et tertio. *De rebus Ecclesiæ non alienandis.* In quibus inter primam & secundam lecturam, nulla est differentia: inter illas verò & tertiam hæc differentia esse potest, quod illæ non constituunt regulam, & legem præceptiuam, quemadmodum tertia quæ potest citari sicut nigrum, imo quotidie citatur. Omnes tamen optimæ sunt, & duæ priorres sic intelligendæ, vt dicamus. *De rebus temporalibus Ecclesiæ alienandis*, in commodum ipsius Ecclesiæ, & iuris obseruata solennitate: *vel non alienandis*, in detrimentum eiusdem, aut sine iuris solennitate. Tertia verò sic. *De rebus Ecclesiæ non alienandis*, in damnum Ecclesiæ, aut prætermisâ iuris solennitate. Horum autem ratio est, nam licet regula generalis constituatur, quod res Ecclesiæ non alienentur nihilominus intelligenda est, in præiudiciû Ecclesiæ vel non obseruata iuris solennitate: nam in eius commodum & vtilitatem, seruatis quæ seruari debent in earum alienatione, alienari poterunt, vt in præsentî titulo docetur, & vt patet in his versibus.

*Utilitas, incommoditas, pietasque, necesse,
Res alienari permittunt Ecclesiarum.*

Secunda obseruatio. Hoc nomen, *Res*, valde commune est, comprehendens omnia quæ sunt, nam vt dicunt Metaphysici, *Res*, est terminus transcendens, sicut

sicut *Ens*: ita ut *Res*, & *Ens*, significant omne id quod est, & sic significabunt omnia. In presenti tamen accipitur particulariter pro rebus temporalibus Ecclesie, complectendo bona mobilia, & immobilia, corporalia, & incorporalia, iura, & actiones. l. rei appellatio. ff. de verborum sign. De quibus omnibus intelligenda nostra rubrica quando dicit, *De rebus Ecclesie alienandis, vel non alienandis.*

Tertia observatio. Huius nominis Ecclesia multas tradunt significationes glos. in verbo, Ecclesia, cap. cum clericis, de verborum significatione, & Lexicon iuris in verbo *Ecclesia*: quarum aliqua ratione prorsus carent, neque iura quae pro se citant aliquid probant. Quare nos de mente Canonistarum, & Theologorum de isto verbo, Ecclesia, aliquid dicamus. *Ecclesia* ergo nomen Graecum est, quod latine significat congregationem seu multitudinem congregatam sub certis legibus, & ceremoniis ad cultum Dei ordinatam. quae in veteri lege appellabatur Synagoga, & in noua lege appellatur Ecclesia. Haec autem, ut optimè explicat D. Tho. opusc. 6. de explicatione Symboli: si accipiatur pro congregatione fidelium animarum quae est in gl. appellatur, Ecclesia triumphans: si pro ea quae est in purgatorio, appellatur purgans: & denique si pro ea quae est in terris, appellatur militans. Et haec *Ecclesia militans* sic diffinitur. *Est congregatio fidelium certis legibus, & sacramentis ad cultum Dei ordinata sub vno capite visibili in terra, scilicet, Romano Pontifice, & alio invisibili in caelo, scilicet, Christo.* Quae etiam Ecclesia diuiditur in alias Ecclesias partiales, ut in Graecam, & Latinam, seu Orientalem, & Occidentalem. Et quaelibet istarum etiam potest diuidi in alias, ut in Toletanã, Valentinã, Salmantinam, &c. imo etiam, in partes minores; nam

quanuis Ecclesia Valentina sit vna partialis congregatio fidelium sub vno Archiepiscopo contenta: tamen potest diuidi in alias partiales congregationes seu Ecclesias, vt in Ecclesiã Diui Bartholomæi, Diui Ioannis, Diui Martini, &c. Sed de his non obstantibus aliquando etiam sumitur Ecclesia pro cōgregatione bonorum, vt Ecclesiastici cap. 3. dicitur *filius iustorum Ecclesia*. aliquando pro congregatione malorum, vt Psalm. 25. *Odiui Ecclesiam malignantium*: aliquando pro congregatione fidelium prælatorum, & maiorum, vt Mat. c. 18. *Quod si te non audierit, dic Ecclesia*, id est, prælatis: & denique aliquando pro congregatione fidelium plebis, vt actuum cap. 20. *Attendite vobis, & vniuerso gregi, in quo posuit vos Spiritus sanctus regere Ecclesiam Dei*.

Quarta obseruatio. Superioribus iam obseruatis notandum est, prout ad præsentis tituli expositionem attinet, quod per figuram Metonymiam qua continens sumitur pro contento, factum est, vt templum in quo congregatio fidelium conuocatur, appelletur Ecclesia, & sic accipitur in præsentī, tit. vt notat glos. in l. sicut in fine. ff. quod cuiuscumque vniuersitatis nomine: & in hac etiam significatione accipitur in tit. de religiosis domibus, & in tit. de Ecclesiis ædificandis, & in aliis multis titulis. Et Ecclesia sic accepta in præsentī tit. non solum comprehendit Ecclesias parrochiales, sed etiam & monasteria, præsertim cum huiusmodi materia sit fauorabilis, imo etiam Xenodochia, & Hospitalia comprehenduntur, vt docet Abb. in c. nulli. num. si. isto tit.

Quarta obseruatio. *Alienatio* duobus modis accipi potest, vt docet glos. verbo alienationis, in d. cap. nulli. Primo propriè, & strictè, alio modo impropiè, & largè. *Alienatio strictè sumpta* est omnis actus

actus per quem dominium transfertur. l. alienationis, ff. de verborum significatione, & l. i. C. de fundo dotali. *Alienatio* verò largè accepta comprehendit omnes actus, per quos dominia transferuntur, & aliquos alios in quibus dominia non transferuntur, qualis sunt locatio, hypotheca, & emphyteusis, vt accipitur in l. sancimus, C. de rebus Ecclesiæ alienandis vel non, de quibus videnda sunt quæ diximus in titulo de alienatione iudicij mutandi causa facta, obseruatione secunda. In præsentī tamen titulo accipitur verbum, alienatio, in latissima significatione, vt patet in d. cap. nulli.

Hic titulus habet duodecim capita: habetur in Sexto, & Clementinis, & Extrauagantibus communibus: de eius materia disputatur. 10. quæst. 2. & cap. id constituimus, 17. quæst. 4. & 16. quæst. 6. per totum. Quod autem in eo disputatur, est, qui possint res Ecclesiasticas alienare, vel seruos Ecclesiasticos manumittere, & qui non: & quæ res Ecclesiæ alienari possunt, & quæ non. Sensus veræ rubricæ iam habetur in prima obseruatione.

De precarijs.

Tit. XIV.

PRima obseruatio. Visum est suprâ de alienatione, vel non alienatione rerum Ecclesiasticarum, cuius occasione modo agendum est de speciebus alienationis, & primò de precariis, quoniam precario res Ecclesiæ aliquando conceduntur.

Secunda obseruatio. *Precor, precaris*, idem est quod orare vel rogare; & precario habere, est, ideò habere quia preces factæ sunt, & precibus res adæpta est, vt docet Calepinus in verbo, *precarium*, à quo verbo inter alia duo nomina oriuntur, scilicet,

precarium precarij, neutri generis, & precaria precariæ, fœmini generis, vt docet Abbas in cap. 1. in principio, isto titulo. Inter quæ hæc est differentia, quòd precarium non fit ad certum & determinatum tempus, sed pro arbitrio concedentis. l. 1. ff. de precario: precaria verò fit ad certum & determinatum tempus. Quare *precarium* sic definitur: *est contractus quo aliquid precibus ad vtendum conceditur petenti, tamdiu, quamdiu patitur is qui concessit*, cap. finali, isto titulo, & docet Abbas dicto capite 1. isto titulo, in principio. Vnde potest reuocari quando concedens voluerit, & dicitur precarium, quia est ad preces factum. *Precaria* verò sic diffinietur: *est contractus, quo aliquid precibus vtendum conceditur petenti ad certum tempus in vita recipientis, ante quod tempus reuocari non potest*. cap. fin. isto titulo, & cap. sæpè, 12. quæst. 2. & cap. clerici, 16. quæst. 3. Nota tamen in præsentem, quòd aliqui vt Hostiensis in summa, isto titulo docent, precariæ in numero plurali esse contractum distinctum à precaria in numero singulari, & differunt in hoc, quod quamuis vtraque sit ad certum tempus (per quod à precario distinguuntur) tamen precaria non potest fieri vltra mortem recipientis, id est, quando ei assignatur tempus, debet esse in vita recipientis, aut vsque ad mortem illius, & talis precaria non debet renouari: at verò precaria magis durat quam recipientis vita, & sic transit ad hæredes, & debet renouari de quinquennio in quinquennium, vt habetur cap. 1. isto tit. Vnde sic poterit *Precaria* definiri: *Est contractus quo aliquid precibus ad vtendum conceditur petenti ad certum tempus, etiam vltra recipientis vitam, & de quinquennio in quinquennium renouabilis*. Quare tres erunt huiusmodi contractus, de quibus hos

hos tradunt versus gloss. fin. & Doctores in cap. fin. isto tit. scilicet,

Ria, ria, rium, sunt quibus est caput unum,

Ria sunt solita post singula lustra renasci.

Ria fit ad mortem, nec citra vult renouari.

Rium finitur tunc quando vult suus auctor.

In hoc ergo titulo de omnibus tribus disputatur, ut patet ex nigro.

Tertia observatio. Quamvis ex superiori observatione constet precarium esse contractum quo aliquid precibus ad vtendum datur, nihilominus tamen etiam precarium dicitur, res ipsa precario data, & sic accipitur & definitur à glossa, in verbo, precarium, cap. fin. isto tit. quæ dicit precarium esse quod precibus ad vtendum datur, quandiu patitur is qui concessit, cap. fin. isto tit. Solum ergo hîc ex superioribus animaduertendum erit, hos contractus de quibus in præsentî agitur, esse ab omnibus aliis contractibus distinctos, sed quia maior est difficultas cognoscere quomodo à commodato distinguatur, dicendum est quòd precarium, precaria & precariæ in hoc distinguuntur à commodato, ut docet gloss. in verb. commodatum, cap. 1. de commodato, quòd precarium, precaria & precariæ conceduntur sine præfinitione certi vsus, at verò commodatum ad certum & determinatum vsum conceditur.

Hic titulus tria continet capita: non habetur in Sexto, vel Clementinis, & de eius materia habetur cap. precariæ, 10. quæst. 2. & cap. precariæ, 12. q. 2. & cap. clerici, cum cap. sequenti, 16. q. 3. Quod autem in eo disputatur, est, quando precariæ renouentur, & quando precarium, precaria vel precariæ renouentur: & denique quando precarium & precariæ extinguantur. Sensus verò rubricæ est, *De precariis,*
id est,

id est, de contractibus, quibus aliquid precibus ad
vtendum datur.

De commodato.

Tit. XV.

PRima obseruatio. Post tit. de precariis conuenienti loco sequitur titulus de commodato, quia commodatum multum simile est precario, cum vtrumque precibus imperretur, & vtrumque recipientis gratia regulariter fiat, §. item is cui, Institut. quibus modis re contrahitur obligatio.

Secunda obseruatio. *Commodator* est ille qui rem suam alteri ad vtendum concedit: *Commodatarius*, qui talem rem ad vtendum accipit. *Commodatum* verò est ipse contractus dandi & accipiendi rem ad vtendum quod dicitur comodatum, quasi ad commodum vtentis datum, vt docet gloss. verbo, commodatum, cap. vnic. isto tit. & idè reuocari non poterit in præiudicium recipientis antequam certus vsus fuerit transactus, vt docetur in l. 2. ff. si certum petatur. Diffinitur autem commodatum ab eadem glossa hac ratione, *Commodatum est alicuius rei ad aliquem specialem vsum, gratuito facta concessio.* Quam definitionem sic explicat Medicus 2. part. de diffinitionibus, cap. 52. num. 1. nam in ea illa particula, *concessio*, habet vim generis, & aliæ partes habent locum differentiarum, vbi nota, vt docet dicta glossa in præsentem, quod dicitur concessio, & non dicitur translatio, quia qui commodat, retinet sibi dominium, & possessionem, l. rei commodatæ, ff. commodati, & tantum vsum concedit. Et dicitur in hac definitione, *alicuius rei*, id est, earum, quarum fit commodatum, de quibus sequenti obseruatione dicemus. Dicitur, *ad aliquem specialem vsum*, quia res com-

modata

modata semper ad certum usum datur, qui usus non debet excedi, & si excedatur, tenetur commodatarius actione commodati, ut si commodavi tibi equum, ut ad villam duceres, & tu ad bellum duxisti, & amisisti, teneberis mihi, l. si ut certo, §. sed interdum, ff. isto titulo. Denique dicitur, *grainio facta*, quia mercede in commodato interueniente fit locatio, & conductio, §. commodata, instituta, quibus modis re contrahitur obligatio, & aliqua alia re, seu specie interueniente fit contractus innominatus, do ut des, vel do ut facias, l. naturalis, §. & cum do, ff. de præscriptis verbis.

Tertia obseruatio. Videamus in quibus rebus consistat commodatum. Et dicimus quod licet quidam dixerint solum dari commodatum in rebus mobilibus, quia istæ communiter ad vtendum dantur: nihilominus tamen dicendum est, etiam in mobilibus tam corporalibus, ut domus, quam incorporalibus, ut seruitutes, commodatum consistere, ut probatur l. 1. §. 1. ff. isto titulo. Præterea quamuis in rebus quæ usu consumuntur, non reperiatur commodatum, ut probatur in l. sæpe, ff. eodem, tamen aliquando etiam in iis consistere poterit, præsertim quando ita conceduntur, ut usu non consumantur, ut si quis ad pompam pecuniam commodatam acciperet, ut probatur in l. 3. §. vltim. ff. eodem. Quare commodatum consistit in rebus mobilibus & immobilibus, corporalibus, & incorporalibus, & aliquando etiam in his quæ usu consumuntur.

Quarta obseruatio. Actiones quæ commodati causa dantur, duæ sunt, scilicet, vna directæ, & alia contrariæ: directæ est, quæ datur ei, qui commodauit, vel eius hæredi, contra eum qui commodatum accepit

accepit vel eius hæredem : quæ conceditur , vel ad repetendam rem commodatam , vel ad petendum damnum illatum , vel ad aliud simile. Contraria verò est, quæ quasi ex opposito respicit directam, & datur ei, qui commodatum accepit contra eum qui commodauit , vel eius hæredem, l. in commodato, §. 1. ff. commodati, quæ conceditur commodatario, si commodator non permittat vti re commodata ad eum vsum , ad quem commodata fuit. dicta l. in commodato , §. sicut autem. Ex quibus colligitur non immerito in ff. iste titulus scribi. *Commodati vel contra.*

Hic titulus vnicum continet caput, non habetur in Sexto, neque in Clementinis , & de eius materia disputatur in cap. ius naturale, dist. 1. Quod verò in eo disputatur, est, quòd commodatarius tenetur de leuissima culpa, non verò de casu fortuito, nisi acciderit culpa sua, vel interuenerit pactum , vel fuerit in mora : & denique dicitur, quòd actione commodati non agitur antequam finiatur vsus cuius gratia res fuerat commodata. Sensus verò rubricæ est, *De commodato*, id est, de concessione gratuita alicuius rei ad aliquem certum vsum.

De deposito.

Tit. XVI.

Prima obseruatio. Visum fuit suprà de contractu qui fit gratia recipientis, scilicet, de commodato, videamus modò de contractu, qui fit gratia concedentis, scilicet, de deposito , sic continuatur hæc rubrica à glossa in præsentia.

Secunda obseruatio. *Depositum* est qui rem deponit. *Depositarius* qui recipit depositum ad illud custodiendum. Et depositum duo significat : primò signi

significat contractum consistentem inter depositorem, & depositarium, quo scilicet, depositor dat depositario, vt custodiat, & depositarius recipit, teneturque custodire, de quo agitur toto isto titulo, ff. depositi. Secundò significat ipsam rem apud depositarium depositam. l. i. in princip. ff. depositi. In præsentî ergo titulo accipitur depositum in priori significatione. Diciturque depositum à præpositione, de, & à dictione positum, quasi sit de custodia mea seorsum positum, & in tuam translatum, dict. l. i. in princip. ff. isto tit. nam vt communiter dicitur, præpositio, de, auget positum, vt ostendat totum illud quod ad custodiam rei pertinet, fidei depositarij esse commissum.

Tertia obseruatio. Diffinitur depositum hac ratione; *Depositum quod custodiendum alicui datum est*, d. l. i. in princ. ff. eodem. In qua diffinitione verbum illud, *datum est*, interpretatur ibi glossa, id est, traditum est, nam qui deponit non dat rem, sed tradit illam, quia sibi possessionem & proprietatem reseruat, l. licet, §. i. ff. eod. Sed ista definitio, quæ communis est, & ab omnibus traditur, non est definitio depositi, prout significat contractum, sed prout significat rem depositam: nam certè quod custodiendum alicui datum est, res deposita est, non verò contractus depositi. Quare depositum prout significat contractum sic commodè & facilè diffiniri poterit: *Depositum est contractus celebratus quo aliquid alicui custodiendum traditur, quæ diffinitio de se facilis est.* Est autem duplex depositum, scilicet, necessarium & voluntarium, vt colligitur ex d. l. i. §. Prætor ait, ff. eodem.

Quarta obseruatio. Videndum erat in præsentî, quibus modis depositum à sequestro distinguatur, sed

sed quia id iam disputauimus in libr. 2. titulo de sequestratione possessionum & fructuum, obseruatione 2. & 3. consultò prætermittimus. Quare ad huius tituli clariorem expositionem, videamus in quibus rebus depositum consistat. Cui respondeamus quòd si loquamur de deposito vt est quid distinctum à sequestro, quod solum potest fieri de rebus mobilibus, & se mouentibus: vt docet Hostiensis in summa, isto titulo, num. 3. in immobilibus autem consistere non posse, sicut neque in rebus accessoriis, vt si deponam seruum vestitum, vel equum cum capistro, de veste vel capistro non censetur factum fuisse depositum, l. 1. §. quæ depositis, ff. depositi, licet actione depositi vestis & capistrum repetantur.

Quinta obseruatio. Actiones quæ depositi causa dantur, duæ sunt, scilicet, directa & contraria. Directa est quæ datur deponitori, aut hæredi ipsius aduersus depositarium vel hæredem suum, quæ conceditur, verbi gratia, vel ad repetendam rem depositam, vel damnum eiusdem, vel ad aliud simile. Contraria verò est, quæ quasi ex opposito respicit directam, & datur deponitorio aduersus deponitorem, vt quando deponitarius aliquid impenderit in re deposita, l. ei apud quem, ff. depositi. Quare optimè scribitur iste titulus in ff. sic: *Depositum, vel contra.*

Hic titulus duo continet capita: non habetur in Sexto, neque in Clementinis, & de eius materia habetur in capite ius naturale, distinctione 1. & cap. ne quis, 22. quæst. 2. Quod autem in eo disputatur, est: primò, quòd ex deposito facto apud clericum Ecclesia non tenetur, nisi fuerit conuersum in vtilitatem Ecclesiæ: & secundò ad quid tenetur deponitarius, & quomodo repetitur depositum. Sensus

sus verò rubricæ est huiusmodi: *De deposito*, id est, de contractu, quo aliquid alicui ad custodiendum traditur.

De emptione & venditione. Tit. XVII.

PRima observatio. Quoniam in superioribus disputauimus de contractibus qui gratia alterius tantum partis celebrantur, agendum erit in sequentibus titulis de illis qui gratia vtriusque partis solent celebrari: & quia inter illos potissimus est contractus emptionis & venditionis, cum præ cæteris frequentari soleat, ideò de emptione & venditione in præsentì rubrica erit disputandum.

Secunda observatio, Isti contractus cum sequenti de locatione & conductione inter alios contractus hoc peculiare habent, quòd duobus nominibus nominentur, non quidem quia quilibet illorum duplex contractus sit, sed quia diuersis habitis considerationibus, diuersis insigniuntur nominibus. Contractus enim de quo in præsentì disputatur, si consideretur respectu ementis, dicitur emptio, & si respectu vendentis dicitur venditio. Similiter etiam contractus locationis & conductionis, de quo in sequenti rubrica disputatur. Si consideretur in ordine ad dantem rem locatam, dicitur locatio, & si consideretur in ordine ad accipientem dicitur conductione. Quod quidem etiam in omnibus alijs contractibus fieri posset si vocabulorum copia non deficeret, sæpè enim contingit vt plura sint negotia quàm vocabula, l. natura enim. ff. de præscriptis verbis. Quæ omnia sunt verissima, licet olim veteres emptionis & venditionis verbis promiscuè vterentur, vt docet Othomanus de verbis iuris, verbo, emptio-

nis, el segundo, & ex l. veteres. ff. de actionibus empti: & licet etiam lex duodecim tabularum nomine emptionis omnem alienationem fuerit complexa, l. statu liberi. ff. de statu liberis.

Tertja obseruatio: *Contractus emptionis, & venditionis* sic definitur à Medices 2. parte de diffinitionibus, capite 48. num. 1. *Emptio*, seu venditio est contractus bonæ fidei, vltro citroque obligatorius, qui consensu celebratur, & re, & pretio perficitur. Diffinitur autem ab Othomano de verbis iuris, verbo, emptio, el primero, hac ratione, *Emptio*, seu *venditio* est contractus iuris gentium de quantitate cum corpore in perpetuum commutanda, sola inter se pactione contrahentes obligans. In qua definitione præcipuè ostédenda est illa particula, *in perpetuum*, nam per illam distinguitur emptio & venditio, in qua res vendita in perpetuum traditur à locatione & conductione, in qua ad certum tempus res locata conceditur: ex quibus duabus definitionibus elige quam malueris. Emptionis autem, & venditionis duæ sunt species, alia quæ sit sine scriptura, quæ est illa quæ contrahitur simulatque de pretio conuentum fuerit, quamuis pretium nondum enumeratum sit, neque arrha data fuerit. Alia verò species est, quæ sit cum scriptura, quæ contrahitur simulatque scriptura fuerit partibus absoluta, vt probatur in principio Institutæ, isto titulo. Vtraque tamen emptionis & venditionis species cum sit contractus qui consensu celebratur, contrahi potest tam inter præsentem, quàm inter absentes, per nuncium, vel per epistolam, l. i. §. vlt. ff. eodem.

Quarta obseruatio. Quoniam olim dubitatum fuit, an quando datur altera res seu species in pretium

tium rei empræ sit emptio, & venditio; & præualuerit opinio illorum, qui dicebant, emptionem, & venditionem non fieri, sed potius permutationem contrahi, vt probatur in §. nam in cæteris, instituta, eodem, ideò proponendæ sunt differentiæ, quæ inter emptionem seu venditionem & permutationem reperiuntur. Prima est quòd in emptione datur res pro numis, in permutatione verò res pro re. Secunda est, quòd in emptione ex sola conuentione, seu consensu nascitur obligatio, in permutatione verò ex rei traditione. Tertia est, quòd in emptione vèditor solum tenetur ad possessionem præstandam, in permutatione verò tenetur permutator dominium transfere. Quarta est, quòd emptio potest consistere in traditione rei alienæ, permutatio verò nequaquam, quæ omnia patent in l. 1. ff. de rerum permutatione.

Quinta obseruatio: Quia in emptione & venditione sæpissime arrhæ dantur, videndum est, quid sit arrha, & cuius gratia in emptionibus & venditionibus detur. Arrha ergo licet aliquando pro pignore accipiatur apud authores, propriè tamen est id quod datur in signum contractæ emptionis, vel in signum futuri matrimonij. Vnde Arrhæ aliæ sunt emptionis, aliæ sponsalitiæ. Sponsalitiæ sunt munuscula quædam quæ dantur sponsis in signum sponsaliorum contractorum, l. si quis, §. 8. ff. de ritu nuptiarum, & l. si legibus. 17. C. de Episcopali audientia. Arrha verò emptionis vel venditionis est signum emptionis & venditionis contractæ, vt euidentius probari possit contrahentes conuenisse de pretio. l. 35. ff. de contrahenda emptione, & l. 2. §. is qui vina. ff. de actionibus empti. Post emptionem ergo emptor dat arrham venditori in signum venditionis

contractæ; qua data, si recedat emptor perdit arrham: & si recedit venditor reddit duplum, in quo duplo arrha accepta contineatur. §. donec. inst. de emptione, & venditione.

Sexta obseruatio. Actiones quæ ratione emptionis & venditionis dantur duæ sunt. Altera, quæ dicitur actio ex exempto, quæ datur emptori contra venditorem, vt ad petendam rem venditam. Altera verò quæ dicitur actio ex vendito, quæ datur venditori contra emptorem, vt ad petendum pretium, vnde est quidam titulus in ff. qui dicitur, de actionibus empti & venditi.

Hic titulus septem continet capita, & habetur solum in Extrauagantibus communibus, & de eius materia habetur in capite, qualitas, de pœnitentia, distinctione quinta, & capite, eos, 1. quæstione 1. & in multis capitibus 1. quæstione 2. & 3. Quod verò in eo disputatur, est, de pretio rerum venditarum, & de fraudantibus mensuras, de venditore decepto ultra dimidium pretij: de pacto retrouendendi, & denique de euictione rei venditæ. Sensus verò rubricæ non eget clariori expositione.

De locato & conducto. Tit. XVIII.

PRIMA obseruatio. Quoniam locatio & conductio ad similitudinem emptionis & venditionis contrahitur in tantum, vt aliquando dubitetur, an locatio & conductio vel potius emptio & venditio contrahatur, vt probatur l. 1. & 2. ff. locati, ideò post titulum de emptione & venditione, de locatione & conductione sequitur, videamus.

Secunda obseruatio. Quamquam apud veteres *locare & conducere* inter se sæpissimè confundantur, & vnum

& vnum pro alio accipi soleat, vt docet Accursius in l. i. in principio. ff. ad legem Rhodiam, de iactu, & habetur, in l. veteres. ff. de actionibus empti. Nihilominus tamen *locare* propriè significat mercedem recipere & rem locatam præstare: *conducere* verò est contra mercedem dare, & rem locatam ad vtendum accipere. Ex quibus oriuntur locatio, & conductio, & locator, & conductor. *Locator* enim est, qui pretium, vel mercedem recipit, & rem locatam ad vtendum tradit. *Conductor* verò qui mercedem tradit, & rem locatam ad vtendum recipit. Inter locatorem ergo & conductorem contractus locationis & conductionis celebratur, qui sic definitur: *Est rei vel personæ ad certum tempus, vel ad certum usum concessio mercede in pecunia consistente.* In qua definitione dicitur, *rei, vel personæ*, quia tam personæ, seu operæ personales, quàm ipsæ res possunt locari. Et dicitur, *ad certum tempus*, vt distinguatur à venditione, quæ est perpetua. Dicitur, *vel ad certum usum*, quia non potest conductor vti re locata alio fine, quàm locauerit. Et denique dicitur, *mercede in pecunia consistente*, quia si pro operibus personalibus locatis, vel pro rei locatæ usu, non daretur pecunia, sed alia res vel species, non fieret locatio & conductio, sed contractus innominatus, do vt des, vel facio vt facias, aut è contra: ex quo ageretur præscriptis verbis, l. si conuenerit. ff. communi diuidundo, & l. i. §. si quis seruum. ff. depositi.

Tertia observatio *Contractus locationis, & conductionis* contrahitur eisdem modis quibus emptio & venditio: vnde simulatque de mercede conuentum fuerit pro usu alicuius rei, vel pro facienda aliqua re contracta censetur locatio & conductio, & hoc siue inter præsentis, siue inter absentes, per epistolam,

vel per nuncium : est enim contractus , qui consensu celebratur , vt probatur in principio instit. de obligationibus ex consensu. Ex quibus infertur , quòd quemadmodum pretium emptionis , & venditionis in arbitrium tertij referri potest , §. pretium , instituta de emptione & venditione , ita etiam locationis , & conductionis mercedem in arbitrium & voluntatem alterius referre licebit , vt quanti illi visum fuerit , tanti res ipsa locetur vel conducatur.

Quarta obseruatio. Quemadmodum in superioribus contractibus duæ dantur actiones , ita etiam in locatione , & conductione. Altera enim est actio ex locato , quæ datur locatori aduersus conductorem , vt ad petendam mercedem. Altera verò est actio ex conducto , quæ datur conductori aduersus locatorem ; vt si sibi re conducta frui non permittatur. Et sic est titulus in ff. qui dicitur , locati , & conducti , id est , de actionibus locati & conducti.

Hic titulus quatuor habet capita , & neque habetur in Sexto , neque in Clementinis , & de eius materia habetur capite , ea enim . §. perpetua , 10. questione secunda. Quod autem in ea disputatur , est , quòd domus scholarium Bononiensium non possunt locari ante tempus , & quòd prouentus decimarum locari possunt , & quòd pensio conductoris remitti debet propter sterilitatem rei locatæ , & denique , quòd emphyteuta Ecclesiæ meliorationes suas vendere non potest. Sensus verò rubricæ

facilis est , nam dicit , *De locato , & conducto* ,
id est , de contractu locationis , &
conductionis.

Prima obseruatio. Hanc rubricam sic continuat Hostiensis in præfenti: Prætermisso tractatu de contractibus nominatis, videamus de innominatis, & sic de rerum permutatione, gloss. autem in præfenti sic continuat: Visum est supra de emptione & venditione, deinde de quodam contractu emptioni, & venditioni vicino, scilicet, de locatione & conductione, ac proinde agendum est de rerum permutatione, quæ etiam est emptioni, & venditioni similis & vicina.

Secunda obseruatio. Duo vocabula in hac rubrica reperiuntur, scilicet, hoc nomen, *res*, & hoc nomen *permutatio*, de quibus sigillatim dispiciamus. *Res* ergo vt diximus in tit. de rebus Ecclesiæ alienandis valde generale est, nam significat omnia quæ sunt, cum sit nomen transcendens, in præfenti tamen aliquantulum limitatur, quamuis etiam satis generaliter accipiatur, capitur enim pro omnibus rebus temporalibus & spiritualibus, quæ in Ecclesiæ commercio (vt ita loquar) esse possunt: hæc enim inter se possunt permutari, scilicet, temporalia cum temporalibus, & spiritualia cum spiritualibus, non tamen temporalia cum spiritualibus, vt probatur capite finali, isto titulo. Prætereà hoc nomen, *permutatio*, duobus modis accipi potest. Primo in communi, & generali significatione, qua ratione comprehendit sub se omnem contractum, in quo vnum pro alio datur, vt mutuum, locationem, & conductionem, emptionem & venditionem, & alia similia. l. prima, ff. de contrahenda emptione. Secundo modo accipitur in quadam minus lata significatione, qua ratione comprehendit illam contractum,

248 EXPOSITIO TITVLORVM

in quo vna certa species pro alia certa specie datur, ita vt vna non sit pretium, neque merces alterius, & permutatio hac ratione sumpta est contractus innominatus, & re celebratus, vt docet glossa in rubrica. ff. isto tit. Et de permutatione sic accepta in presenti tit. disputatur.

Tertia obseruatio. Permutatio sic diffinitur à Medices, 2. par. de diffinitionibus. cap. 73. num. 1. *Permutatio est vnius rei pro altera vicaria præstatio.* In qua diffinitione nomine, *Rei*, debet intelligi res seu species certa, & determinata, ita vt vtraque res certa sit: nam si res incerta pro certa, vel incerta pro incerta detur, non est permutatio, sed contractus innominatus do vt des. Contrahitur enim permutatio simul atque conuentum fuerit, vt certa species pro certa specie detur, vt Stricus pro Pamphilo, vel domus pro vinea. Et dicitur, *vicaria præstatio*, id est donatio in qua vna res sustinet vicem alterius: nam hoc nomen vicarius, vicaria, vicarium, nihil aliud significat quam quod vim alterius gerit, vt docet Calepinus in verbo *Vicarium*. Quare permutatio ea parte qua re celebratur, distinguitur à contractibus qui consensu celebrantur: & ea parte qua vna res pro alia datur, distinguitur à solutione indebiti, commodato, deposito, pignore, & à contractibus innominatis do vt facias, facio vt des, & facio vt facias: & ea parte qua vna res pro alia statim datur siue sit eiusdem siue diuersi generis, distinguitur permutatio à mutuo: & denique ea parte qua certa res pro certa re datur, distinguitur ab alio contractu innominato do vt des, in quo certa res pro incerta, vel incerta pro incerta dari potest.

Quarta obseruatio. Dicit aliquis quare permutatio

tatio dicitur contractus innominatus si appellatur communiter à Doctoribus permutatio? Respon-
ideo innominatum dici, quia caret nomine certo, & speciali, nomen enim permutationis generale est, multos contractus comprehendens, vt diximus obseruatione 2. Sed dices quare quidam contractus dicuntur nominati, & quidam innominati, & qui sunt illi? Respondeo cum Host. in præsent. §. quid sit permutatio, in fine: quod *contractus nominatus* est ille, & dicitur ille, qui habet proprium nomen sibi ita appropriatum, vt nulli alij contractui tale nomen conueniat, vt emptio, depositum, mandatum, &c. *Et contractus innominatus* est ille, & dicitur ille qui non habet nomen, aut non habet illud ita appropriatum, vt sibi solum conueniat, qualis est permutatio. Ex quibus facile colligitur contractus innominatos esse quinque, scilicet, permutationem, quæ licet habeat nomen generale, tamen proprium nomen non habet: & istos quatuor, *do vt des, facio vt facias, do vt facias, & facio, vt des*, qui nullum nomen habent, neque proprium neque generale, sed per plura vocabula nominantur ac proinde innominati dicuntur.

Hic titulus nouem habet capita, habetur in 6. & Clementinis, & de eius materia agitur. c. ea enim. §. sed & permutare. 12. q. 2. & in multis alijs capitibus. Quod verò in eo disputatur, est. An res Ecclesiasticæ, serui Ecclesiastici, & præbendæ seu beneficia Ecclesiastica possint permutari. Sensus verò rubricæ est. *De rerum permutatione, id est, de rerum ecclesiasticarum permutatione.*

* *
*

Q 5

De

PRima obseruatio. Haftenus dictum fuit de con-tractibus per quos dominia rerum transferuntur, modò videamus de his per quos ius percipiendi fructus transfertur, & sic de feudis sequitur disputandum.

Secunda obseruatio. *Feudum* quanuis aliqui dicant à fædere dici, dicitur tamen à fidelitate seu à fide quam vassallus seruare debet domino, non enim debet fieri aliqua inuestitura vassallo qui fidelitatem facere recusat, vt dicitur in constitutionibus feudorum, capite nulla. & capite, sequenti, titulo per quos fiat inuestitura feudi, nisi ita comparatum sit feudum, vt de eo fidelitas non præstetur. capite est & alia, tit. in quibus causis feudum amittatur. Contrahitur autem feudum inter dominum, & feudatarium seu vassallum. *Dominus* est qui feudum concedit. Et *vassallus* qui feudum recipit. Et fit feudum per inuestituram rei de qua feudum datur. Est autem *inuestitura* idem, quod possessio illius rei quæ in feudum datur. Res autem de qua feudum constituitur debet esse res immobilis, seu res soli, vel solo cohærens, aut res quæ inter immobilia computetur. *Fidelitas* verò quam vassallus facere debet, nihil aliud est, quam iusiurandum, quod præstatur domino pro inuestitura, quo iurat ipsi domino fore fidelem in omnibus sicut bonus vassallus, & ei seruitium exhibere. *Seruitium* autem est id quod vassallus domino pro feudo præstare tenetur: quid autem istud sit, in principio quando feudum contrahitur: inter dominum, & vassallum paciscitur.

Tertia obseruatio. Visum est vnde dicatur feudum, quis dicatur Dominus, quis vassallus, quid sit inue

inuestitura, quid fidelitas, & quid seruitium: ideo videndum est quomodo diffiniatur feudum: cuius quinque proponam diffinitiones, vt vnā liberè eligere possis. Prima est quam tradit Medices 2. parte de diffinitionibus cap. 49. num. 8. quæ est huiusmodi: *Feudum* est contractus in quo alicui datur res immobilis, vt ad eū hæredesque suos masculos vel fœminas, si de his nominatim dictum fuerit, in perpetuum pertineat ob fidelitatem præstandā, & seruitia impendenda. Secunda est quam tradit Lexicon iuris verbo, feudum, quæ est huiusmodi, *Feudum* est beneficium rei alicuius inuestitura interueniente sic concessæ seu datæ alteri, quod dominium penes concedentem remaneat. Tertia est quam tradit Hostiensis in summa isto tit. num. 1. *Feudum* est beneficium, id est, beneuola actio tribuens gaudium capienti, capiensque tribuendo in id, quod facit pro-na & sua sponte parata. Quarta est, *Feudum* est beneuola rei immobilis cōcessio facta alicui ad vtendum pro seruitio. Quinta est, *Feudum* est beneuola actio tribuens gaudium capienti cum seruitio retribuendo, per quam transfertur vtile dominium de domino in vassallum.

Quarta obseruatio. Ex superioribus diffinitionibus collige dominiū esse duplex, aliud directum, & aliud vtile. Directum est quod retinet is qui concedit feudum qui quidem ciuilitè tanquam directus dominus possidet, & liberam habet rei potestatem. Dominium vtile est, quod habet feudatarius qui quidem naturaliter possidet, & recipit omne commodum, & vtilitatem rei feudatæ, à qua vtilitate dicitur vtile.

Hic titulus duo habet capita, non habetur in 6. vel Clementinis, & de eius materia tractatur. cap. de

de forma. 22. quæst. vlt. Quod verò in eo disputatur, est, quod si dominus suscipiat rem feudatam in pignus, non tenetur fructus computare in sortem, & quod non obstante iuramento de non infeudando res Ecclesiasticas, potest Episcopus in quibusdam casibus nouum feudum facere. Sensus verò rubricæ est huiusmodi. *De Feudis*, id est, de beneuola rei concessione, qua dominus rem immobilem vassallo pro seruitio præstando concedit.

De pignoribus, & alijs cautionibus.

TIT. XXI.

PRima obseruatio Quoniam disputauimus in superioribus qualiter res alienentur, modò restat videamus qualiter obligentur, & sic de pignoribus, & alijs cautionibus dispiciamus. Vel continua hac ratione: Qui pignori dat, alienare quodammodo videtur. l. cum hic status. §. si maritus. ff. de donationibus inter. ideo postquam egimus de rerum alienatione, agendum erit de earundem pignoratione, & sic ponitur rubrica. *De pignoribus, & alijs cautionibus.*

Secunda obseruatio. Hæc rubrica præterquam, quod inscribitur, *De pignoribus*, addit. *Et de alijs cautionibus*, in numero plurali: quoniam præter pignus multiplex est cautio. *Cautio* enim significat securitatem qua quis fit securus de eo, quod sibi promittitur, quod cum multipliciter contingat, multiplex erit cautio: quædam enim est simplex, quæ fit sola promissione: alia iuratoria, quæ fit cum iuramento: alia fideiussoria, quæ fit datis fideiussoribus: alia hypothecaria, quæ fit cum hypotheca: & sic de alijs. In præsentî tamen titulo licet dicatur, *De pignori*

gnoribus, & alijs cautionibus; nihilominus tamen ferè solum de pignoribus disputatur; nam de alijs cautionibus in particulari nihil loquitur.

Tertia obseruatio. *Pignus* dicitur à pugno quia est res mobilis quæ quasi transit à pugno in pignum. l. plebs. §. pignus. ff. de verborum significatione. Diffinitur autem hac ratione. Pignus est obligatio rei licitæ pro debito inita, quæ fit, vt creditor securior de debito fiat: tutius enim est pignori incumbere quàm in personam agere. §. furti, instituta de obligationibus quæ ex delicto nascuntur. Sed quoniam hæc diffinitio satis exacta non est, cum conueniat etiam hypothecæ, erit sic melius diffiniendum: *Pignus* est res mobilis vel se mouens apud creditorem à debitore tradita, & collata ad præstandum securitatem de soluendo debito, vel de adimplendo promisso. Vel sic, & breuius. Pignus est res mobilis obligata pro debito ad securitatem creditoris. Vbi nota quod quamuis in diffinitione dicatur, quod pignus obligatur ad securitatem creditoris, quod nihilominus pignus vtriusque gratia contrahitur, scilicet, creditoris vt securus fiat, & debitoris, vt melius ei debitum credatur. §. creditor inst. quibus modis re contrahitur obligatio. Est autem *creditor* ille, cui ex qualibet causa debetur. l. creditores. ff. de verborum significatione. Et *debitor* est ille à quo inuito debitum exigi potest. l. debitor. ff. eod. Animaduertendum tamen est ex superiori pignoris diffinitione colligi, pignus, & contractum pignoris, res esse distinctas: nam pignus est illa res mobilis quæ pro debito obligatur creditori, ac verò contractus pignoris est conuentio illa re celebrata, qua debitor, & creditor conueniunt, vt talis res mobilis, sit pro debito obligata. Et hoc idem

proportione seruata dicendum est de hypotheca, & contractu hypothecario.

Quarta obseruatio. Vt facilius pignoris natura cognoscatur, videamus quo modo *pignus*, & *hypotheca* distinguantur. Pro quo obseruandum est, inter *pignus*, & hypothecam quantum ad actionem hypothecariam nihil interesse, nam de quacunque re inter creditorem, & debitorem conuenerit, vt sit pro debito obligata appellatione actionis hypothecariæ vtraque continetur. Sed in alijs est differentia, scilicet, quòd *pignus* est res quæ obligatur, & creditori traditur maximè si mobilis sit. *Hypotheca* verò est res quæ obligatur, & creditori non traditur, maximè si sit immobilis, vt probatur in §. item seruiana, de instit. de actionibus. Vnde pignoris contractus re celebratur: Hypotheca verò nudo consensu. In hoc ergo tit. de pignore, & hypotheca disputatur, quoniam si animaduertas in multis huius tituli capitibus, sub nomine pignoris etiam hypotheca comprehenditur, vt patet in capite ex presentium, capite illo vos, & cap. ex literis, & in alijs multis infra. Quare aliqui voluerunt, quod quando in rubrica dicitur, *De pignoribus*, intelligatur de pignoribus propriè sumptis; & quando addit, *Et de alijs cautionibus*, intelligatur de hypothecis. Quod quidem non immerito animaduertendum, nam vt diximus in secunda obseruatione non disputatur in hoc tit. de alijs cautionibus quàm de pignoribus & hypothecis.

Hic titulus continet octo capita, non habetur in 6. neque in Clementinis, & de eius materia agitur, 12. quæst. 3. & 4. per totum. Quod verò in eo disputatur, est, quod res Ecclesiæ, neque liber homo debent pignorari, & quod hæres rectoris qui rem Ecclesiæ

pigno

pignoravit, cogitur pignus redimere, & quod bona mariti tacite sunt mulieri obligata pro dote, & quod fructus pignoris debent computari in sortem, & alia similia. Sensus autem rubricæ est huiusmodi. *De pignoribus, & alijs cautionibus*, id est. De rebus mobilibus vel immobilibus pro debito obligatis ad securitatem creditoris.

De fideiussoribus. Tit. XXII.

Prima observatio. Diximus supra qualiter per obligationem ipsarum rerum creditoribus caueatur, nunc dicamus qualiter caueatur per obligationem personarum, & sic de fideiussoribus disputemus, qui principalibus obligationibus applicantur.

Secunda observatio. Duobus modis aliquis obligatus est alicui, aut proprio nomine pro sua obligatione, aut nomine alieno pro aliena obligatione, ut habetur in l. 1. §. sed aut proprio. ff. de obligationibus & actionibus. Ex quibus qui nomine alieno, & pro aliena obligatione obligatur, fideiussor appellatur. Diciturque *fideiussor* à fide, & à iubeo iubes, quasi sit qui iussu alterius ponit fidem suam. l. 1. & 2. ff. de fideiussoribus. Potest autem sumi fideiussoris nomen duobus modis. Primo in lata quadam significatione, qua ratione significat, & comprehendit sub se omnes intercessorum species, scilicet, Mandatorem, Constitutorem, Expromissorem, Sponsorem, & proprium fideiussorem. Secundo modo sumitur proprie, & strictè pro vna intercessorum specie à cæteris distincta, scilicet, pro illo qui alienam in se suscipit fidem principali manente obligato, qui proprie fideiussor appellatur. In hoc ergo titulo in
hac

hac secunda significatione accipitur fideiussor.

Tertia obseruatio. Fideiussor sic diffinitur ab Hostiense in summa isto titulo, num. 1. *Fideiussor est qui alienam obligationem in suam suscipit fidem, principali nihilominus manente obligato.* Et hanc eandem diffinitionem tradit Medices. 2. parte de diffinitionibus. cap. 64. num. 13. Sed vt meliorem diffinitionem tradamus, & clarior fiat fideiussoris natura, proponamus in præsentis diffinitiones illorum qui fideiussores etiam in latissima significatione appellantur. Ex quibus *mandator* est qui solum obligatur ante obligationem principalis. l. si verò. §. si post creditam. ff. mandati. *Constitutor* est qui solum obligatur post obligationem principalis. l. 2. C. de constituta pecunia. *Expromissor* est qui se obligat pro alio non obligato gl. in l. stichum. §. aditio, verbo, intercesserat. ff. de solutionibus. *Sponsor* denique est qui sponte, & sine rogamine intercedit pro alio præsentis principali debitore. l. qui patitur. ff. mandati. His ita diffinitis proponi poterit optima fideiussoris diffinitio quæ est huiusmodi. *Fideiussor est qui rogatus alienam in se suscipit fidem pro principali iam antea obligato vel postea obligando, civiliter tantum vel naturaliter tantum, vel civiliter, & naturaliter simul.* Ex qua diffinitione facile est colligere quomodo fideiussor distinguatur à mandatoribus, constitutoribus, expromissoribus, & sponsoribus.

Quarta obseruatio. Breuiter hic tria videamus. Primum est quomodo fideiussor constituatur seu obligetur? Et respondeo obligati seu fideiubere per interrogationem qua interrogatur hac ratione, *Fideiubes pro tali, & promittis mihi pro eo?* & ipse respondeat, *Promitto*: ita tamen, vt non obligetur plus quam principalis. §. fideiussores, instituta eod.

Secun

Secundum est quare exigatur Fideiussor. Et respon-
 deo exigi, vt melius creditoribus cautum sit, & vt
 id quod à debitore consequi non potest, à fideiuf-
 sore consequatur. §. final. instituta de replicationi-
 bus: ita tamen, vt prius exigatur à principali, in
 cuius defectum exigi debet à fideiussore. Tertium
 est quis sit ille qui in iure appellatur *Fideiussor in
 rem suam*. Et respondeo illum dici qui fideiubet pro
 aliqua re quæ futura est eius, vt si fideiubeam iudi-
 catum solui pro meo procuratore. l. si defunctus. ff.
 de procuratoribus.

Hic titulus quinque habet capita, non habetur
 in Sexto, neque in Clementinis, & de eius materia
 agitur, capite. cum homo. 23. quæstione. 5. & ca-
 pite. nos autem, & capite. quæris de consecratione,
 distinctione 4. Quod autem in eo disputatur, est,
 quod clericus non potest esse fideiussor, & quod
 debitor tenetur suum fideiussorem indemnem ser-
 uare, & denique, quod fideiussor in tribus casibus
 agere potest contra debitorem antequam soluatur.
 Sensus autem rubricæ est huiusmodi, *De fideiussori-
 bus*, id est, de his qui alienas obligationes in suam
 suscipiunt fidem principali etiam manente obli-
 gato.

De solutionibus. Tit. XXIII.

PRima obseruatio. Quoniam obligationes om-
 nes de quibus supra disputauimus per solutio-
 nem tolluntur, nam solutione eius, quod deberur
 tollitur obligatio, inst. in princip. quibus modis tol-
 litur obligatio: ideo post disputationem obligatio-
 num videamus de solutionibus, & sic conuenienti
 loco ponitur iste titulus.

Secunda obseruatio. Solutionis verbum (præterquam in quacunq̃ facultate significat argumentorum responsionem) nihilominus latè patens est, & satisfactionem omnem, qua creditor contentus fuerit, cõprehendit: soluere enim dicimus eum qui id facit, quod facere promisit. l. solutionis. ff. de verborũ significatione: quo modo in lata significatione accipitur solutio, potestque hac ratione diffiniri; *Solutio est obligationis liberatio.* Propriè tamen, & strictè prout in præsentì titulo de ea disputatur, aliter diffinitur ab Host. in præsentì, num. 1. & colligitur ex princ. inst. quibus modis tollitur obligatio, scilicet: *Solutio est redditio eius, quod debetur.* Redditione ergo eius quod debetur tollitur omnis obligatio siue principalis, siue accessoria, siue fiat solutio à principali debitore, siue ab alio, etiam inuito principali, vt probatur in principio inst. quibus modis tollitur obligatio.

Tertia obseruatio. *Solutio duplex est, alia naturalis & vera, alia civilis siue imaginaria: naturalis & vera est quæ fit per realem redditionem eius, quod debetur, scilicet, quando realiter pecunia numerata est, vt docet Hertomanus, de verbis iuris, verbo, solutũ. Civilis verò siue imaginaria est quæ fit non pecuniæ numeratione, sed variis aliis modis, scilicet, per nouationem, delegationem, acceptilationem, & compensationem. Quid autem ista sint videamus. *Nouatio est obligationis prioris debiti, in aliã obligationẽ translatio. l. 1. ff. de nouationibus. Delegatio est vice vnus, alterius debitoris datio. l. 2. & l. delegare. ff. de nouationibus. Acceptilatio est per mutuum interrogationem debiti liberatio. l. 1. ff. de acceptilationibus. Compensatio denique est debiti, & crediti inter se contributio. l. 1. ff. de compensationibus.**

Hic titulus quatuor habet capita, non habetur in Sexto vel Clementinis, & de eius materia tractatur in c. medicina, de pœnitentia, d. 1. & in tribus primis capitibus de pœnitentia dist. 4. Quod verò in eo disputatur, est, primò, quod successor in beneficio tenetur soluere debita prædecessoris pro necessitate Ecclesiæ contracta. Secundò, quod si prælatus obligat Ecclesiam pro alienis debitis, est suspensus, & Ecclesia non tenetur. Tertiò, quod clericus qui non potest soluere, non debet molestari, licet cogatur præstare cautionem de soluendo quando poterit. Et quartò, quod qui dicit se indebitum soluisse, id probare tenetur. Sensus verò rubricæ est. *De solutionibus*, id est, de redditionibus eius, quod debetur.

De donationibus. Tit. XXIV.

Prima observatio. Supradictum est de contractibus quibus non gratuito res alienantur, nunc dicendum erit de donationibus quibus res gratis transferuntur: donationem autem alienationem esse probatur in capite, nulli, de rebus Ecclesiæ alienandis vel non.

Secunda observatio. *Donatio* dicitur à dono, & datio, quasi doni datio, quia qui donat, donum dat l. senatus §. 1. ff. de donationibus causa mortis. Hæc enim reperitur differentia inter donationem, & dationem, quod datio significat quamcunque alienationem. §. sic itaque discretis, inst. de actionibus. Donatio verò solum significat illam alienationem quæ cum dono fit, id est, in quâ liberalitatis causa aliquid datum est: vnde creditor qui mutuatur, vel debitor qui soluit, non dicitur donare, sed dare: & hoc confirmat, quod Latini donari dicunt cum solius liberali-

tatis, & munificentiae causa aliquid alicui traditur. Diffinitur autem donatio hac ratione: *Donatio est rei licitae nullo iure cogente mera liberalitate facta collatio*, l. 1. & l. donari, ff. de donationibus, l. donari. ff. de reg. iur. In qua diffinitione, *Collatio*, habet locum generis, licet ornatus orationis causa ponatur in vltima parte diffinitionis. Et aliae partes habent locum differentiae, nam dicitur, *Rei licitae*, quia illicita donatio non tenet, capite, in malis. de reg. iur. libro sexto: dicitur, *Nullo iure cogente*, quia si ius cogit, iam erit aliqua obligatio, & sic potius dicetur solutio, quam donatio. Denique dicitur, *Mera liberalitate facta*, quia si daretur ex aliqua necessitate non esset donatio, sed datio, & in necessitate nemo liberalis existit, l. rem legatam. ff. de adimendis legatis. Vnde si donatio non proueniat ex mera liberalitate, donatio non dicetur. l. 1. ff. de donationibus.

Tertia obseruatio. *Donatio* in communi triplex est, alia inter viuos, alia mortis causa, & alia propter nuptias instituta, de donationibus per totum. *Donatio inter viuos* est, quae sine vlla mortis sit suspitione, scilicet, quando rem quam dono, malo habere illum cui dono quam me, vt colligitur ex l. prima, in principio. ff. de donationibus. Cuius duae sunt species, prima est quando quis donat ob aliquam causam, secunda quando quis donat simpliciter, & sine causa, & haec alia est pura, & perfecta: alia conditionalis, & imperfecta seu sub modo. *Donatio causa mortis* est, timore mortis, alicuius rei prouide, & liberaliter facta collatio, leg. prima & secunda. ff. de causa mortis donationibus. Cuius tres sunt species, prima quando quis donat metu mortalitatis futurae, & no instantis. Secunda quando quis

do quis donat metu mortalitatis instantis, & desperans omnino à conualescentia. Tertia quando quis ita donat, quod magis vult se habere quàm eum cui donat, & magis donatarium quam suum hæredem: quæ tres species donationum colliguntur ex l. senatus. §. mortis, & l. prima & secunda. ff. de donationibus. *Donatio* denique *propter nuptias* est illa quæ ante Iustinianum vocabatur ante nuptias: ideo, quia solum poterat fieri ante matrimonium: Sed quia voluit Iustinianus, vt & post matrimonium posset fieri, ideo ei conueniens nomen accommodauit, vt diceretur donatio propter nuptias, quæ sic diffiniri poterit: Donatio propter nuptias, quæ etiam sponsalitia vocatur, est donatio qua sponsus vel aliquis nomine eius dat sponsæ vel alicui nomine eius, aut è conuerso sponsa sponso: quæ donatio dici potest, donatio ob causam, quia fit ob matrimonium, nam si fiat ante matrimonium, & matrimonium non sequatur, est nulla, quemadmodum, & dos est nulla matrimonio non sequuto. In hoc ergo tit. solùm de donationibus inter viuos disputatur.

Quarta obseruatio. Alia potest in præsentì proponi donationis diuisio, vt, scilicet, alia sit quæ non indiget insinuatione, scilicet illa, quæ non excedit summam quingentorum solidorum, & alia quæ cum insinuatione fieri debet, scilicet, illa quæ quingentorum solidorum quantitatem superat. §. perficiuntur inst. de donationibus. Insinuatio autem, vt docet Medices. 2. p. de diffinitionibus. c. 54. num. 9. est donationis præexistentis in scripturam redactæ eodem tempore vel diuerso apud competentem iudicem facta publicatio, & eius authoritate in publica instrumenta vel alia facta traditio, vt fraus, &

suspicio vitetur, & perpetuo atque facilius sit veritatis probatio.

Hic titulus continet 10. capita, nō habetur in Sexto neque in Clementinis, & de eius materia agitur in capite, non satis, distinct. 86. capite, placuit. 16. quæst. 3. capite, illud 16. quæst. 6. capit. possessiones 16. quæst. 1. & cap. Ecclesiasticis. cap. si quis bonæ & cap. religiosam. 12. quæst. 2. Quod verò in eo disputatur, est, quod promissum debet, vt debitum adimpleri, & an valeat donatio de rebus Ecclesiæ facta, & quod donatio est plenissimè interpretanda, & denique an & quando donatio possit reuocari. Sensus autem rubricæ est huiusmodi. *De donationibus*, id est, de doni dationibus, seu, de collationibus vel dationibus, mera liberalitate factis.

De peculio clericorum. Tit. XXV.

PRima observatio. Abbas in hoc titulo sic continuat hanc rubricam: Supra visum est de donationibus, sed quia dubitari poterat, an clerici possent donationes de eorum peculio facere, merito subiicitur hæc rubrica, *De peculio clericorum*. In qua quid veniat appellatione clericorum, non erit opus disputare, cum iam id visum fuerit in 1. lib. tit. 22. de clericis peregrinis, vbi dixi quis dicatur clericus, & vnde dicatur, & quodnam sit clericus signum: quare ad nominis peculij expositionem transeamus.

Secunda observatio. *Peculium* erat olim particula quædam gregis quam patres suis filiis vel domini suis seruis industriæ exercendæ causa concedebant vt docet Othomanus de verbis iuris, verbo, peculium el tercero. Nunc verò cōmuniter apud iuris peritos summa quædam est pecuniæ eadem de causa

concessa & à paternis, dominicisque rationibus se-
iuncta l. depositi. ff. de peculio. Quare *peculium* dictū
est quasi patrimonium pusillū, vel pecunia pusilla.
Et *pecunia* dicitur à pecoribus, quia vniuersum ferè
patrimonium habebant antiqui in pecoribus posi-
tum: vnde hodie pecuniæ appellatione venit totum
patrimonium & omnis res quæ in bonis est. l. 2. C.
de constituta pecunia. Sed nihilominus hodie pe-
culium quatuor modis capitur. Primo, pro illo pu-
sillo patrimonio concesso seruis vel filiis familias,
Secundo, pro pecunia parata alicuius præsidij causa.
l. si chorus, ff. de legat. 3. Tertio, pro bonis para-
phernalibus: sunt autem *bona paraphernalia* res mu-
lieris extra dotem constitutæ. l. si ego. §. dotis. ff. de
iure dotium. Et dicuntur paraphernalia, à para, quod
est iuxta, & pherna, quod est dos, quasi sint res iuxta
dotem positæ, licet dotis non sint. Quarto capitur
pro vniuerso patrimonio, & pro omnibus bonis ali-
cuius, l. cogi. 16. ff. ad Trebel. In hoc ergo tit. in hac
quarta significatione capitur *peculium*, disputatur
enim in præsentī, de bonis omnibus seu de vniuer-
so patrimonio clericorum.

Tertia observatio. Quoniam in toto iure civili
de peculio in prima significatione disputatur, & de
eo in ea significatione sumpto traditur *peculij* dif-
finitio, ideò videamus quid & quotuplex sit pecu-
lium. *Peculium* est pusilla substantia vel pecunia se-
parata à rebus & rationibus patris vel domini, data
vel permessa filio vel seruo. l. depositi. §. peculium.
ff. de peculio. *Peculij* autem summa diuisio hæc
est, quòd aut est paganum, aut non paganum, &
quodlibet istorum est etiam duplex. Paganum enim
aut est aduentitium, aut profectitiū; non paganum
verò aut est castrense, aut quasi castrense. vnde qua-

tuor erunt peculiõrum species, scilicet, aduentitium, profectitium, castrense, & quasi castrense. Aduentitium est, quod acquiritur ex donatione vel successione alicuius, vel aliunde ex prospera fortuna, quasi adueniat ipsi possidenti, non vt est filius vel seruus, sed ex alia causa: profectitium est, quod proficiscitur de rebus paternis, vel dominicis & filio vel seruo datur, vt in eo negotietur: castrense est quod in castris acquisitum est à milite dum militat. Et denique quasi castrense est quod filij familias de scientia sua adquirunt occasione aduocationis vel aliorum munerum publicorum.

Quarta obseruatio. In clericis ergo licet castrense peculium non reperiatur, reperiuntur tamen quasi castrense, aduentitium, & profectitium. Quasi castrense est quod ipsi clerici propria industria vel scientia adquirunt, vt si sint in causis spiritualibus aduocati, vel si habeant aliquod officium non intuitu Ecclesiæ eis permissum: de quo bene possunt clerici testamentum facere, capite vlt. de successiõibus ab intestato. Aduentium est quod acquiritur à clerico non intuitu Ecclesiæ, sed intuitu personæ ex rebus eorum, vel ex qualibet alia prospera fortuna, quasi adueniat ipsi non vt clericus est, sed aliunde, & de hoc peculio potest clericus liberè testamentum facere, capite, quia nos, de testamentis. Profectitium denique est quod de bonis Ecclesiæ procedit, vel quod Ecclesiæ contemplatione acquiritur, & proficiscitur, de quo non licet clericis pro arbitrio disponere, & liberè facere testamentum cap. requisisti, infra, de testamentis.

Hic titulus habet quinque capita, non habetur in Sexto neque in Clementinis, & de eius materia agitur. 12. q. 1. & 3. & 4. per totum, & c. de laicis, & c. seq.

12. q. 2. Quod verò in eo disputatur, est, primò, quòd quæsitæ per rectorem nihil habentem, præsumuntur de bonis Ecclesiæ quæsitæ. Secundò, quòd quando aliquid emitur de bonis Ecclesiæ, debet confici instrumentum nomine Ecclesiæ. Tertiò, quòd quæsitæ per Episcopum post consecrationem sunt Ecclesiæ. Quartò, quòd empta à prælato ex emolumentis Ecclesiæ, efficiuntur Ecclesiæ, licet, empta fuerint nomine alieno. Quintò, quòd meliorationes à prælato in rebus Ecclesiæ factæ, suæ sunt in ipsius vita. Sensus verò rubricæ est huiusmodi: *De peculio clericorum*, id est, de bonis clericorum.

De testamentis, & ultimis voluntatibus.

TIT. XXVI.

PRima observatio. Quoniam post titulum superiorem de peculio clericorum, dubitare quis poterat, an clerici de peculio suo possint facere testamentum, ideo de testamentis & ultimis voluntatibus erit in præsentî rubrica suscipienda disputatio.

Secunda observatio. *Testamentum* æquiuocum nomen est, significat enim apud Theologos sacrarum literarum partes, nam diuidunt sacram scripturam in duo membra, quorum primum vocant *Testamentum vetus*, quod tractat de iis, quæ gesta fuerunt ante Christum Dominum: & secundum vocant *Testamentum nouum*, quod Christi, & Apostolorum vitam & miracula continet. Significat etiam testamenti nomen in ipsamet sacra Scriptura omne pactum & placitum, sic Laban, & Iacob testamentum fecerunt, id est, pactum. Apud Iurisperitos verò, & Canonistas significat testamentum, voluntatis di-

spositionem post mortem adimplendam. Et dicitur testamentum quasi testimonium seu testationis, vt probatur in principio instit. de testamentis. Quamuis secundum hanc etymologiam, etiam codicillus potest testamentum largo modo appellari, l. ab intestato, ff. de iure codicillorum. Distinguitur autem testamentum hac ratione: *Testamentum est voluntatis nostræ iusta sententia, de eo quod quis post mortem suam cum hæredis institutione fieri vult.* l. 1. ff. de testamentis. Fit autem testamentum de hæreditate, & hæreditas est successio in vniuersum ius quod defunctus habet tempore mortis. l. hæreditas, ff. de regulis iuris.

Tertia obseruatio. *Testamentum olim triplex erat.* Alterum, quod fiebat in pace, & vocabatur Testamentum calatis comitiis, id est, bonis factum iniitiis seu bonis conuentibus, à calo quod est bonum, & comitia, quod est conuentus, vel vt alij volunt, à calo, quod est bonum, & comicus quod est pax, quia in bona pace fiebat. Alterum quod fiebat, quando exituri erant in bellum, & dicebatur procinctum, eo quod tempore breui & procinctu fiebat, scilicet, tempore quo prælium proximè sperabatur. Alterum denique erat quod fiebat per emancipationem, id est imaginariam quandam venditionem, cum quinque testibus & libripende, seu æstimatore præsentem, qui libripendebat, seu æstimabat familiam, siue hæreditatem, & præsentem etiam quodam familiæ emptore, qui certo ære hæredis loco imaginariè emebat hæreditatem. Sed ista tria genera testamentorum in desuetudinem abierunt, & sic statutum fuit aliud testamentorum genus. Quare hodie alia erit proponenda testamentorum diuisio, vt scilicet, testamentum aliud sit militare, aliud priuatum;

uatum ; & præterea , priuatum aliud solemne, aliud nuncupatiuum. *Testamentum militare*, est illud quod facit miles, cuius maxima sunt priuilegia, vt per totum ff. C. & inst. de militari testamento. *Solemne*, seu *in scriptis* est, quod fit coram septem testibus rogatis, & subscribentibus, & sigillantibus, ita vt testator vel alius pro eo scribat nomen hæredis, l. hac consultissima, C. de testamentis. *Nuncupatiuum* denique est quod fit sine scriptis, septē testibus rogatis, præsentibus, & vnico contextu, id est, continuatione, nomine hæredis palam dicto.

Quarta obseruatio. Posset quis dubitare, quare in hac rubr. primò dicitur, De testamentis, & postea subdit, & vltimis voluntatibus : nam videtur talis additio superflua cum vltima voluntas & testamentum idem sint? Respondeo non esse idem testamentum & vltimam voluntatem : nam quamuis omne testamentum sit vltima voluntas, non tamen omnis vltima voluntas est testamentum. Præter testamentum enim nomine vltimæ voluntatis comprehenduntur, codicillus, legatum, donatio causa mortis, & fideicommissum. Ex quibus *codicillus* est quædam dispositio vltimæ voluntatis sine hæredis institutione. *Legatum* est donatio à defuncto relicta ab hærede præstanda, §. legatum, inst. de legatis. *Donatio causa mortis* est quæ propter mortis fit suspensionem, vt diximus supr. tit. de donationib. obseru. 3. *Fideicommissum* deniq; est donatio, quæ nullo vinculo iuris, sed tantum pudore eorum qui rogantur, continetur. §. 1. inst. de fideicommissariis hæreditariis. Vt ergo intelligeremus in præsentis tit. non solū disputari de testamētis, sed etiam de illis aliis quæ appellatione vltimæ volūtatis veniūt, ideo nostra rubr. postquam dicit, *de testamentis*, addit, & *de vltimis voluntatibus*.

Hic titulus viginti habet capita : habetur in Sexto, & Clementinis, & de eius materia tractatur, 12. quæst. 5. & 3. & 18. quæst. 4. per totum, & cap. quia, vsque ad finem, 19. quæst. vltim. & §. si aliud, & cap. sequenti, 13. quæst. 2. & cap. de laicis, 12. quæst. 2. & cap. commonere, & cap. sequenti, 16. quæst. 1. & §. quamuis, 23. quæst. 8. Quod verò in eo præcipuè disputatur, est, qui clerici vel prælati possint facere testamentum, & de quibus rebus, quales debeant esse executores testamentorum, & intra quod tempus debeant testamenta executioni mandare : quæ testamenta & legata valeant, qui testes de iure Canonico sufficiant, & denique aliqua de quarta Trebellianica disputantur. Sensus verò rubricæ est huiusmodi, *De testamentis & ultimis voluntatibus*, id est, de testamentis, & legatis, & fideicommissis, & aliis similibus.

De successione ab intestato. Tit. XXVII.

PRima obseruatio. Supra disputatum fuit de testamentis & sic de successione ab intestato, sed quia multoties homines intestati decedunt, videndum est de successione ab intestato.

Secunda obseruatio. *Successio duplex* est, alia ex testamento, alia ab intestato, vt probatur in §. fin. instit. per quas personas nobis acquiritur: cum ergo in hoc titulo de successione ab intestato disputatur, videamus quot modis aliquis ab intestato decedat, & quidem quatuor modis, vt probatur in princip. instit. de hæreditatibus quæ ab intest. deferuntur. Primò, quando quis omnino non fecit testamentum. Secundò, quando illud non iure fecit. Tertiò, quando licet iure fecerit, tamen ruptum, aut irritum

irritum factum est. Et quartò denique, quando ex eo testamento nemo hæres extiterit. Sed his quatuor modis alios duos addere possumus. Primò, quando reincidit testamentum per querelam, de inofficioso testamento: & secundò, quando reinciditur per bonorum possessionem contra tabulas, l. vt liberis, C. de collationibus, quos duos modos ponit glossa, verbo, extiterit, in principio, instit. de hæreditatibus, quæ ab intestato differunt. Propositis ergo modis quibus quis ab intestato decedit, prout ad præsentis tituli expositionem attinet, sciendum est quòd mortuo clerico ab intestato, si non habuerit agnatos vel cognatos succedit Ecclesia, cap. fin. in fin. 12. q. 5. & cap. 1. isto tit. Hoc autem in quibus bonis sit intelligendum docet gloss. verbo, morientium, cap. 2. isto tit.

Tertia obseruatio. *Successio ab intestato triplex est, aut enim est ascendentium, aut descendentium, aut collateralium.* Et quidem primò defertur hæreditas ad descendentes, siue sint sui hæredes, siue non, nullo habito sexus aut ætatis discrimine. Secundò defertur ad ascendentes proximiores. Tertio defertur ad collaterales, & inter hos primò vocantur fratres, secundò fratrum filij, quibus deficientibus, omnes alij collaterales suo ordine admittuntur, vsque ad decimum gradum, ita vt semper à proximioribus, remotiores excludantur. Quartò defertur ad virum, vel vxorem. Quintò denique loco prædictis omnibus deficientibus, bona censentur vacantia, & fisco cedunt. Vbi animaduerte, quod iste est nouus Iustiniani succedendi ordo ab intestato tradito de iure authenticorum & nouellarum, quem latius refert Minsyngerus in quodam procemio posito ante principium tituli de hæredita

reditatibus quæ ab intestato deferuntur à num. 5. vsque ad num. 10. Et dicit diligenter iuris tyrones memoriæ eum commendare debere, vt eius semper memores existant, quando inter sinuosas ambages antiqui iuris iactentur.

Hic titulus tria tantùm continet capita: non habetur in Sexto, vel Clementinis, & de eius materia agitur, cap. 1. 22. quæst. 3. & cap. vlt. 1 2. q. 5. Quod verò in eo disputatur, est, quòd clericus si decedat intestatus, & sine agnatis vel cognatis succedit Ecclesia: & quòd si seruus presbyter factus intestatus decedat, bona eius diuiduntur in quatuor partes, quarum prima detur Episcopo, secunda Ecclesiæ, tertia pauperibus & quarta eius parentibus. Et denique dicitur, quòd per vnum testem & per confessionem etiam incidenter factam probatur oblatio, & quoad effectum consequendi bona oblata. Sensus autem rubricæ est huiusmodi, *De successione ab intestato*, id est, de hæreditatibus clericorum intestatorum.

De sepulturis.

Tit. XXVIII.

Prima obseruatio. Quoniam vidimus de bonis defunctorum, quo scilicet, deuolui debeant tam ex testamento, quam ab intestato, videndum erit quorsum corpora eorum referentur, hæredes enim bona defunctorum non corpora capiunt, & sic de loco vbi reponenda sunt videamus, & per hoc de sepulturis.

Secunda obseruatio. Sepulturæ nomen quinque significat, primò locum siue terram vbi sit sepultura, vt docet glossa, verbo, sepultura, cap. abolendæ, isto titulo. Secundò, significat officium quod sepe-

liendis

liendis impenditur, vt docet Hostiensis in summa, isto titulo, §. quid sit sepultura. Tertio significat ius funerandi in cæmiterio, seu quod idem est, potestas sepeliendi in cæmiterio. Quarto significat tum-
bam marmoream, vel lapideam sub qua corpora re-
ponuntur. Quinto denique significat locum con-
cauum in cæmiterio, factum ad reponendum cor-
pora. In hoc tamén titulo accipitur sepulturæ no-
men præcipuè in vltima significatione, qua ratione
sic definitur à Doctõribus. *Sepultura est locus conca-
uus in Ecclesiastico cæmiterio in quo corpus catholici re-
quiescit.* In qua definitione dicitur, *locus concauus,*
quia cum sit receptaculum cadauerum, oportet lo-
cum concauum esse, vt colligitur ex capite penul-
timo, isto titulo. Dicitur, *in Ecclesiastico cæmiterio,*
nam variis ex causis statutum est, vt corpora fide-
lium in Ecclesiasticis locis reponantur, ne scilicet,
à Dæmonibus vexentur, & vt visis sepulturis fide-
les eorum recordentur. Et denique dicitur: *In quo
corpus Catholici requiescit,* quia infideles non possunt
in Ecclesiastica sepultura sepeliri, sicut neque ex-
communicati, hæretici, vsurarij, & qui se ipsos in-
terficiunt, & omnes alij obstinatè in peccato dece-
dentes.

Tertia obseruatio. Quamuis aliqui existiment,
hæc nomina, scilicet, sepultura, sepulchrum, monu-
mentum, sacellum, & cæmiterium esse synonima, id
est, eandem significationem habentia; nihilominus
inter se aliquo modo distinguuntur. Quare ad cla-
riorem huius tituli expositionem etiam illa erunt in
præsenti exponenda sepultura prætermissa, de qua
iam diximus in superiori obseruatione. *Sepulchrum*
ergo est locus in quo corpus vel ossa fidelis sepulta
iam sunt: & dicitur sepulchrum quasi seorsum à
pulchro,

pulchro , vel sine re pulchra, vt docet Calepinus in verbo, sepulchrum. *Monumentum* est sepultura sumptuosa memoriz causa facta , antequam in ea aliquis sepultus sit : nam si iam sepultus fuerit, dicitur sepulchrum, vt docet gloss. 1. in l. si sepulchrum, C. de religiosis & sumptibus funerum. *Sacellum* est locus sacer & paruus, Deo dicatus, cum ara, siue in eo reponantur corpora siue non. *Cimiterium* est locus in quo fiunt sepulturæ : & legitur cæmiterium & non cimiterium. Dicitur enim à voce Græca , cæmome, quod est, dormio, quasi cæmiterium sit mortuorum dormitorium : & iure ita dicitur : nam in spe resurrectionis mortui dormire dicuntur : Vtinam sic tardè dormiamus.

Hic titulus quatuordecim continet capita : habetur in Sexto, & Clementinis, & Extrauagantibus communibus , & de eius materia disputatur 13. quæst. 2. & cap. 1. 13. quæst. 1. Quod verò in eo disputatur, est , in qua sepultura quisque sepeliendus est , & quibus est liberum eligere sepulturam. Sensus verò rubricæ est , *De sepulturis* , id est , de locis Ecclesiasticis, vbi corpora fidelium defunctorum reponuntur.

De Parochis & alienis parochianis.

Tit XXIX.

PRima obseruatio. Quoniam de quodam iure parochiali, scilicet, de funerando disputaui-
mus , & poterat quis de aliis iuribus parochialibus dubitare , ideò ponitur rubrica , de parochis : sed quia Decretales, quæ sub isto rubro collocantur quando de parochianis aliquod ius statuunt : solum de extraneis loquuntur , ideò dicitur , & *de alienis parochia*

parochianis : conficiturque tota rubrica , vt in præfenti scribitur , scilicet , *De parochis & alienis parochianis*.

Secunda obseruatio. Parochia , quæ vt quidam volunt, olim parœcia appellabatur , hodie verò parochia dicitur, & deriuatur à parochi , quod est largitio, quia in ea elargiuntur Ecclesiastica sacramenta, vel secundum Ioannem Andræam dicitur, quasi partitio curæ, quoniam cura populi partita fuit inter Ecclesias parochiales, quæ partitio , seu diuisio initium habuit à Dionysio Papa , vt habetur in capite, Ecclesias, 13. quæstione 1. Nomen autem parochia , tria significat : primò enim accipitur pro toto Episcopatu , capite, licet in regulis, 16. quæstione 3. & hinc forte est quòd Cathedralis Ecclesia appellatur parochia totius ciuitatis. Clementina dudum, §. verum de sepulturis. Secundò significat locum , seu districtum alicui certæ Ecclesiæ intra certos terminos Ciuitatis deputatum , in quo non fit nisi vnum Baptismale seu Baptisterium. Est autem Baptisterium concha illa lapidea vbi baptizantur infantes , quæ in vna parochia, vna tantum reperiri debet: Tertio denique significat illam Ecclesiam quæ est caput illius districti, in qua Baptisterium illius parochiæ continetur. In hoc ergo titulo aliquando in vna , aliquando in alia significatione accipitur parochia. Diffinitur autem à quibusdam sic : *Parochia est locus, in quo degit populus alicui Ecclesiæ deputatus, certis limitibus constitutus*. Ab aliis verò sic diffinitur : *Parochia est locus Deo dicatus, in quo Ecclesia sacramenta fidelibus administrantur*. Sed vtraque diffinitio optima est, si animaduertas , quòd prima traditur de parochia in secunda significatione , & secūda traditur de parochia in tertia significatione.

Obiter tamen nota, quòd hoc nomen parochia legi debet simplici, R, scilicet, parochia, non verò Parrochia, vt quidam existimant.

Tertia obseruatio. Parochianus est qui in parochia habet domicilium, vnde si quis transfert domicilium suum, erit parochianus illius Ecclesiæ ad quam domicilium transfert. cap. vltimo, isto titulo. Et est aduertendum, quod idem parochianus dicitur proprius & alienus, distinctis habitis considerationibus; nam in ordine ad parochiam in qua viuit, dicitur proprius parochianus, & in ordine ad aliam in qua non viuit, dicitur alienus. *Parochus* autem quis dicatur, videndum erit ad clariorem huius tituli expositionem, de quo dico, parochum propriè & in sua legitima significatione, esse idem quod parochianus, per translationem tamen, & quasi ex Theologorum institutione factum esse, vt communiter accipiatur pro Rectore parochiæ, qui pastor est, & administrator illius, & sic accipitur in toto Concilio Tridentino, vbi parochi nomen exprimitur, vt in capite 1. de reformatione matrimonij; sessio 24. Quare proprius parochus erit, qui mex parochiæ curam habet; & alienus parochus, qui alterius parochiæ curam gerit; appellaturque aliquando sacerdos parochialis. Est tamen hinc obiter animaduertendum ex Budeo, quem citat Anastasius Germonius in Paratitla huius tituli, quòd parochia vocatur etiam curia, & parochiani appellantur curiales, & denique parochus appellatur Curio, quod certè mihi minimè displicet, nam hinc forte est quòd Hispanè parochus, vocatur, *Cura*; imò & Latinè beneficium quod habet parochus, *Cura* animarum appellatur.

Quarta obseruatio. Ius parochiale consistit primò in

mò in cura animarum parochianorum, quarum parochus coram Deo tenetur reddere rationem, si culpa sua perierint, capite, placuit 16. quæstione prima. Secundò in decimis & primitiis. Tertiò in cæmeterio, & iure sepeliendi. Quartò in pœnitentiis audiendis. Quintò in oblationibus. Et sextò in omnibus aliis prouentibus, qualitercunque prouenientibus.

Hic titulus habet quinque capita, non habetur in Sexto, neque in Clementinis, & de eius materia agitur 10. quæst. 2. & 16. quæst. 5. & 13. quæst. 1. per totum. Quod verò in eo disputatur, est, primò, quomodo sit diuidendus Episcopatus inter Episcopum substitutum, & Episcopum reuersum ab hæresi. Secundò, quòd parochus diebus festiuis debet eiicere alienos parochianos à sua Ecclesia, si accedant in contemptum proprii parochi. Tertiò, quòd Episcopus non debet alienos parochianos ordinare, vel iudicare. Quartò, quòd fines parochiarum de quibus constat, non possunt præscribi. Et denique quintò, quid iuris sit de parochiano transferente domicilium ab vna parochia ad aliam. Sensus verò rubricæ est huiusmodi: *De parochis & alienis parochianis*, id est, de locis in quibus degit populus Christianus, aut de Ecclesiis in quibus ei sacramenta administrantur, & de illis fidelibus, qui sunt alterius parochiæ.

De decimis, & primitiis, & oblationibus.

Tit. XXX.

PRima obseruatio. Quoniam decimæ, & primitiæ, & oblationes sunt de iure parochiali & parochis solui debent, ideo post titulum de parochis, & alienis parochianis, subiicitur hæc rubrica.

Vel continua sic: Quoniam parochi diuina mysteria fidelibus administrant, & quilibet mercenarius dignus est mercede sua, ideo postquam egimus de parochis, agendum est de mercedibus illis debitis, & sic de decimis, primitiis & oblationibus, de quibus singulis diuifim videamus.

Secunda obseruatio. *Decima* dicitur ex eo, quia est dena, seu decima pars illarum rerum, vel fructuum ex quibus detrahitur, & diffinitur sic: *Decima est omnium bonorum mobilium licitè quaesitorum pars decima Deo data, & diuina constitutione debita*, vt colligitur cap. 1. & cap. parochianos, & capite non est, isto titulo. In qua definitione dicitur, *omnium bonorum mobilium*: quia licet sæpissime decima ex rebus immobilibus oriatur, tamen quod pro decima datur, non est pars bonorum immobilium, sed bonorum mobilium. Dicitur, *licitè quaesitorum*, quia de iniuste acquisitis non datur decima. Dicitur, *Deo data*, quia datur Ecclesiæ suæ & ministris suis, & per Ecclesiam, & ministros suscipit Deus, quemadmodum & per pauperes. Denique dicitur: *Diuina constitutione debita*: quia licet modus & quantitas decimarum sit de iure positiuo, tamen absolutè ipsæ decimæ sunt de iure diuino statutæ & debitæ, vt colligitur ex Leuitico 27. Deuteronomio. 23. & Exodi. 22. Vbi dicitur: *Decimas & primitias non tardabis offerre*. Et nota diligenter hanc doctrinam, scilicet, quomodo decimæ sint de iure positiuo, & quomodo de iure Diuino: nam valet ad multarum difficultatum solutionem. Decimarum autem tres sunt species, aliæ enim sunt personales, quæ debentur ex opere personali, vt ex artificio, scientia, militia, vel negotiatione. Aliæ prædiales, quæ ex prædiis proueniunt, vt vinum, bladum, vel fructus arbo

arborum. Aliæ denique decimæ sunt mixtæ, quæ partim videntur esse personales, & partim videntur esse prædiales, & sic de eis dubitatur, an personales, vel prædiales appellari debeant, vt sunt agni, vituli, & cætera animalia, quæ gregatim pascuntur. In hoc ergo titul. de his tribus speciebus decimarum disputatur, sed præcipuè de decimis prædialibus.

Tertia obseruatio. *Primitiæ* sunt primi fructus ex agro suscepti qui Deo offeruntur, seu, quod idem est, sunt primæ portiones nouarum frugum quæ Deo offeruntur. Et hinc est quod sacerdos primam Missam cantando, dicitur celebrare primitias. Et hinc etiam est, quod qui aliquas alicui dicat conclusiones, solet dicere, se laborum suorum primitias offerre. Quantitas tamen primitiarum non est determinata. Sed olim qui plus dabat, quadragesimam partem fructuum dabat, & qui minus dabat sexagesimam, & sic licitum erat dare inter quadragesimam & sexagesimam partem quantum quisque volebat capite 1. isto titul. Et hoc erat solum constitutum in rebus aridis & liquidis, veluti in frumento & oleo: nam in animalibus qui primitias dabat, vnum deducendis dare solebat, vt ait D. Hieronym. super Ezechielem, & habetur in glossa verbo, in primitiis dict. cap. 1. isto titul. Sunt autem debitæ primitiæ de iure diuino, vt colligitur Exod. 22. in dicta authoritate, *Decimas, & primitias non tardabis offerre.* Sunt etiam debitæ de Iure Canonico, vt probatur. capit. reuertimini. 16. quæst. 1. & capit. decimas. 16. quæst. 7. Et debent offerri seu dari sacerdoti parochiali. capit. doctos, & cap. modamine. 16. quæst. 1.

Quarta obseruatio. Oblationis nomine compre-

henditur, quicquid offertur Ecclesiæ quocunque modo, in Missa vel extra, & in Ecclesia vel extra, cap. cum inter, §. final. de verborum significatione. diffinitur autem, vt docet Medices de diffinitionibus, 2. parte, capite 55. numero primo. hac ratione: *Oblatio est translatio sui ipsius vel donatio alicuius rei sponte alicui Ecclesiæ vel pio loco, ad ipsius Ecclesiæ vel p̄i loci utilitatem celebrata.* In qua diffinitione dicitur, *Translatio sui ipsius*, quia seipsum potest quis offerre, & quia quis non est dominus sui ipsius, dicitur *translatio*, & non *donatio*: translatio enim non supponit dominium, quemadmodum donatio. Dicitur etiam, *Vel donatio alicuius rei.* quia quando quis alias res offert Ecclesiæ, ita offert vt donet. Dicitur, *sponte*, vt differat oblatio à decimis, & primitiis quæ etiam inuiti soluturi sumus, vt docet glossa, verbo, in primitiis, dict. capite primo. isto titulo. Dicitur, *Ecclesiæ vel pio loco*, vt distinguatur ab aliis donationibus quæ cuicumque fieri solent. Denique dicitur, *Ad ipsius Ecclesiæ vel p̄i loci utilitatem celebrata*, quia si donatio fieret ad incommodum donatarij, non esset donatio. *Oblatio* autem *triplex* est. Prima est alicuius rei donatio Deo vel Ecclesiæ inter viuos sponte facta, vt sunt eleemosynæ, quæ Ecclesiis fieri solent. Secunda est alicuius rei donatio Deo vel Ecclesiæ causa mortis facta, vt sunt oblationes quæ relinquuntur pro anima. Tertia denique est quædam donatio quotidiana, & vsualis quam faciunt fideles ad altare, vel ad manum sacerdotis: & est illa quæ quotidie fit Parocho in Missæ sacrificio.

Hic titulus habet triginta, & quinque capita, habetur in Sexto, in Clementinis, & Extrauagantibus communibus, & de eius materia agitur, 16. quæst.

quæst. septima, per totum, & 13. quæstione prima: per totum, & capite, cunctis, vsque ad finem. 16. quæstione prima. Et de oblationibus etiam disputatur, 10. quæstione prima, & secunda. & 23. quæstione prima. per totum. Quod autem in hoc titulo discutitur, est, qui, & quibus, & ex quibus rebus decimæ, primitiæ, & oblationes, sint soluendæ. Sensus verò rubricæ est, *De decimis, & primitiis, & oblationibus*, id est, de decimâ parte bonorum mobilium licitè quæditorum, & de primis fructibus nouarum frugum, & aliis donationibus Ecclesiæ factis.

De regularibus, & transeuntibus ad Religionem.
Tit. XXXI.

PRima obseruatio. Quoniam virorum Ecclesiasticorum duo sunt genera; quoddam, scilicet, Clericorum secularium, & quoddam religiosorum, & vidimus in superioribus de primo genere, scilicet, de clericis secularibus, & eorum rebus: ideo videndum est iam de secundo: & sic proponitur rubrica *De regularibus, & transeuntibus ad religionem*, de quibus, & eorum rebus in præsentî disputabitur.

Secunda obseruatio. *Regularis* nomen illos comprehendit, qui tria substantialia vota alicuius religionis approbatæ profitentur, scilicet, Castitatem, Paupertatē, & Obedientiam. cap. cum ad monasterium, de statu regulariū, & dicitur regularis à regula: non quidem à regula, prout regula significat illâ orationem quæ rem quæ est, breuiter enarrat, vt accipitur in l. 1. ff. de reg. iur. Sed à regula prout significat rectam, & castam viuendi normam. Ex quo

infero, quod illi qui quemcunque modum viuendi etiam confirmatum à Papa profitentur, si illa tria vota non profiteantur, propriè regulam habere non dicuntur & per consequens propriè regulares non dicuntur. Hæc docet Ab. in rub. isto tit. num. 1. & 2. Vnde regularis poterit diffiniri sic: *Regularis est qui per professionem paupertatis, castitatis, & obedientiæ imperio prælati se subiicit.*

Tertia obseruatio. Ad clariorem huius rubricæ expositionem duas dubitationes in præsentī proponere possumus. Prima est, an regularis sit aliquid distinctum à religioso: ad cuius cognitionem animaduerto, quod religiosus potest sumi primò in latissima significatione, prout significat omnem profitentem religionem Christianam. capit. gaudemus, de diuortijs. Secundò potest sumi magis contractè prout significat omnem hominem honestè viuentem cap. fin. de rebus Ecclesiæ. Tertiò potest sumi minus latè prout significat clericos seculares, cap. Saluator 1. quæst. 3. Quartò denique capit. potest strictè prout significat illos qui per professionem religionis superioris imperio sunt subiecti. Est enim religio status eorum qui per professionem castitatis, paupertatis, & obedientiæ se Prælati vel Abbatis imperio subiecerunt. Ex quibus manifestissimè respondeo regularem esse idem quòd religiosum quarto modo sumptum. Secunda dubitatio est, *an regularis sit idem quòd monachus*: ad cuius cognitionem animaduerto, quod monachus latinè dicitur solitarius, quia appellatur sic à dictione Græca *Monos*, quæ significat vnum, & à dictione achos quæ significat tristem, quia monachus debet stare solus & tristis. cap. placuit. el 2. 16. quæst. 1. vnde monachus est qui viuunt vitam solitariam & separatam à communi

communicationibus seculi : qui olim appellabatur etiam Anachoreta, Helycastra, & Eremita, vt auctor est Iustinianus nouella. 5. Ex quibus ad secundam dubitationem manifestissimè respondeo omnem regularem esse monachum : licet non omnis monachus sit regularis, vt videre est in Eremitis, qui licet monachi dici possint : regulares tamen non possunt appellari.

Quarta obseruatio. Posset aliquis in præsentiquærere: quare postquam in hac rubrica, dicitur, *De regularibus*, addit, & *transseuntibus ad religionem*? Respondeo, inter religiosos, & transeuntes ad religionem hanc esse differentiam, quòd religiosus est qui in sua religione subiectus est Prælato per professionem Paupertatis, Castitatis, & Obedientiæ, & non negotiatur transitum ad aliam religionem. Transiens verò ad religionem, est ille, qui vel de non religioso fit religiosus, vel de vna religione transit ad aliam : vt igitur intelligeremus de vtrisque in præsentis disputari, idè dicit, *De regularibus & transseuntibus ad religionem*.

Hic titulus habet 24. capita : habetur in Sexto, Clementinis, & Extrauagantibus communibus : & de eius materia tractatur. 27. q. 1. & 2. & 3. & 4. & 19. q. 1. & 2. & 3. & 20. q. 1. 2. 3. & 4. & 1. q. 2. per totum. Quod verò in eo disputatur, est, de ætate, & habitu monachorum, de professione, & de tempore professionis vel profitentis, & qui profiteri dicantur, & denique quomodo, quando, & cuius licentia possunt ad aliam religionem transire : Sensus verò rubricæ est, *De regularibus, & transseuntibus ad religionem*, id est, de his qui in regula seu religione viuunt, & de his qui religionem ingrediuntur vel ad aliam religionem migrant.

De conuersione Coniugatorum. Tit. XXXII.

PRima obseruatio. Quoniam superiori tit. vidimus de regularibus, & transeuntibus ad religionem, & coniugati aliquando ab statu coniugali ad religionem transeunt; ideo ad clariorem doctrinam specialiter de eorum transitu in presenti titulo disputatur: poterat enim de eis specialiter dubitari, an possent religionem introire: vnde proponitur rubrica de conuersione coniugatorum.

Secunda obseruatio. Conuersionis nomen latissimum est: significat enim quemcunque actum quo aliquis ad rem aliquam de nouo se vertit, dicit enim quandam habitudinem ad rem ad quam quis conuertitur, vnde qui conuertitur ad religionem Christianam, dicitur conuersus ad fidem, & qui à vitiis transit ad virtutem, dicitur conuersus ad bonam vitam, & sic de aliis. In presenti tamen conuersio refertur ad religionem, vt colligitur ex titulo superiori: & vt intelligeremus non disputari hic de quacunque conuersione ad religionem, sed de illa quæ fit à coniugatis, dicitur in rubro, *De conuersione coniugatorum*: cui possemus addere claritatis gratia hanc particulam, *ad religionem*, vt esset sensus tituli, *De conuersione coniugatorum ad religionem*. Conuersus igitur prout ad præsens attinet institutum, sic describi poterit: *Conuersus* est qui de nouo religionem profiteretur per susceptionem habitus monachalis, & professionem paupertatis, castitatis, & obedientiæ. Est enim *conuersus* in presenti idem, quod religiosus. Coniugatus verò poterit etiam hac ratione definiti: *Coniugatus* est is qui matrimonialiter est ligatus, cap. accedens, isto tit. Coniugium enim idem est, quod matrimonium, vt dicemus lib. 4. tit. 1.

Tertia observatio. Pro maiori huius rubricæ expositione dicet aliquis quomodo coniuges possunt ad religionem conuerti, & ibi profiteri? Respondeo cum distinctione: nam aut consummatum fuit matrimonium, aut non. Si non fuit consummatum, quilibet illorum ad arbitrium etiam alio reclamante potest religionem intrare, & profiteri. cap. verum, isto tit. Si verò fuit consummatum, iterum distinguo; nam aut alter coniux commisit adulterium, & tunc invito illo potest alter coniux religionem intrare, & profiteri. cap. constitutus, & cap. veniens, isto titulo: aut non commisit adulterium, & tunc nullus coniugum potest sine alterius licentia religionem intrare, & profiteri: & si introiret altero nesciente vel reclamante reuocabitur ingressus, & professio, si id à coniuge remanente postulatum fuerit. cap. sunt qui dicunt, 27. quæst. 2. Sed dices quid iuris erit, de alio coniuge remanente in seculo? Et respondeo etiam sub distinctione: nam aut loquimur de eo quantum ad ingrediendum etiam religionem, aut quantum ad aliud matrimonium contrahendum. Et primo modo, dico indistinctè, quod omnis coniux relictus in seculo poterit si voluerit religionem intrare, & profiteri. Si verò secundo modo loquamur, dico, quòd coniux relictus ante copulam (id est non cognitus ab alio coniuge qui in religione est) poterit aliud matrimonium contrahere, cap. verum, isto tit. Deinde dico, quòd coniux propter adulterium relictus non poterit, cap. gaudemus, etiam isto tit. Et denique dico, quòd coniux de sua propria licentia ab alio relictus, etiam matrimonium contrahere non poterit, sed tenebitur etiam religionem intrare, nisi talis fuerit ætatis, vt periculum suæ continentia non timeatur,

vt probatur in cap. cum sis, isto titulo. compellitur tamen votum castitatis emittere, vt dicitur in eod. cap. cum sis.

Hic titulus habet 21. capita: non habetur in Sexto, neque Clementinis, & de eius materia agitur. 33. quæst. 5. & cap. sunt qui, cum duobus sequentibus. 27. quæst. 2. Quod verò in eo disputatur, est, totum id quod diximus in superiori obseruatione, & quod vir manens in seculo potest ordinari etiam Episcopus, & quod coniux quæ continentiam vovuit, tenetur reddere debitum, & quæ & qualis licentia alterius coniugis sit necessaria ad ingrediendam religionem: & denique multipliciter dicitur quomodo, & quando coniuges teneantur exire religionem vel ad illam reuerti. Sensus verò rubricæ est huiusmodi: *De conuersione coniugatorum*, id est, de coniugatis qui ad religionem se conuertunt, seu religionem ingrediuntur.

De conuersione Infidelium. Tit. XXXIII.

PRima obseruatio. Quoniam in superioribus visum fuit de conuersione coniugatorum, modò videndum est de conuersione infidelium, cum hoc tamen discrimine, quod illa erat conuersio coniugatorum ad religionem, & habitum monachalem: hæc verò est conuersio coniugatorum ad fidem, & religionem Christianam. Sed quia qui ad fidem conuertuntur infideles sunt, ideò in rubrica dicitur de conuersione infidelium, vt per hoc sic exponatur rubrica: *de conuersione infidelium coniugatorum*, qua ad fidem Catholicam conuertuntur. Quid autem conuersio sit, iam dixi in titulo superiori, obseruatione 2.

Secunda obseruatio. *Infidelis* ab infidelitate dicitur, & infidelis est ille qui sine fide est; cùmque fides multipliciter sumatur, vt diximus in libr. 1. tit. de summa Trinitate, obseruatione 3. ita etiam infidelis multipliciter accipietur. Primò ergo accipitur in latissima significatione pro omni homine à fide, & religione Catholica deuiante, qua ratione etiam ille qui est in peccato, largo modo dici poterit infidelis. Secundò accipitur pro omni non credente ea quæ sunt de fide, qua ratione comprehendit Hæreticos, Apostatas, Mahometanos, Gentiles, & Iudæos. Tertiò denique capitur pro illo qui nunquam habuit fidem Catholicam, qua ratione solum sub se continet Mahometanos, Gentiles, & Iudæos. In præfenti ergo tit. accipitur infidelis in ista tertia significatione, & de eo sic sumpto disputatur in hoc tit. quid iuris esset in matrimonio, si coniugatus qui nunquam habuit fidem, ad fidem Catholicam conuerteretur. Quis autem sit Hæreticus, Apostata, Mahometanus, Gentilis, seu Idololatra, & Iudæus, dicemus in lib. 5. tit. de Iudæis, & Sarracenis, & in tit. de Hæreticis, & in tit. de Apostatis.

Hic titulus duo habet capita, non habetur in Sexto, neque in Clementinis, & de eius materia agitur, 28. q. 1. & 2. & 32. q. 8. Quod verò in eo disputatur, est, primò, quòd Sarraceni captiui fraude interficientes dominos suos, non possunt si ad fidem còuertantur, contrahere cum dominabus suis; secus verò si in bello ante captiuitatem occidissent. Et secundò, quod si ex duobus infidelibus coniugatis alter conuertatur, & alter non, debet proles assignari conuerso. Sensus autem rubricæ est huiusmodi: *De conuersione infidelium*, id est, de conuersione infidelium coniugatorum ad fidem Catholicam.

De voto, & voti redemptione.

Tit. XXXIV.

PRima obseruatio. Quoniam conuersio conjugatorum ad religionem, & conuersio infidelium ad fidem de quibus in superioribus est disputatum, sapissimè per votum fiant, idèd proponitur rubrica, *De voto*. Sed quia aliquando expedit, vt quis à voto iam emisso liberetur, propterea ne esset necessarium duas distinctas constituere rubricas addit, *Et de voti redemptione*, & ita totus tit. inscribitur sic: *De voto, & voti redemptione*. Licet in aliquibus vetustioribus Codicibus, ita legatur, *de votis, & votorum redemptione*.

Secunda obseruatio. *Votum* à verbo volendi, deducitur quasi votum sit idem, quod volitum, vt docet D. Thom. 2. 2. quæst. 88. art. 1. ad 2. Et tres habet significationes. Primò enim significat voluntatem seu desiderium, vnde voti compotem dicimus eum, qui desiderium suum assequutus est, & pro voto succedere, & aliquid secundum nostrum desiderium accidere. Secundò significat suffragium seu vocem actiuam quam aliquis habet in aliqua electione pro suo arbitrio, & animi sententia, quomodo accipitur multoties in tit. de electione, libr. 6. Tertiò denique significat promissionem, non quidem quamcunque, sed illam quæ fit Deo: nunquam enim legitur apud sacros vel profanos authores, quod homo homini vouerit, vt obseruat Conanus libr. 5. Comment. iuris, cap. 8. num. 6. In hoc ergo titulo hoc nomen votum in tertia significatione est accipiendum.

Tertia obseruatio. Omissis variis voti diffinitionibus hanc libuit proponere, *Votum est promissio cum delibe*

deliberatione Deo facta de his quæ illi grata sunt, quæ colligitur ex D. Thom. vbi supr. art. 1. Et explicatur hac ratione: in ea, *Promissio*, habet locum generis, quia sub promissione continentur ista quatuor, Pactum, Pollicitatio, Stipulatio, & Votum. Aliæ autem diffinitionis partes habent locum differentia: nam dicitur, *Cum deliberatione*, quia votum debet fieri cum consultatione, & iudicio rationis. Dicitur, *Deo facta*, quoniam votum, vt dixi, solum Deo fit vel sanctis in ordine ad Deum, nam est actus religionis, & religio solum versatur circa Deum, vel circa res sacras in ordine ad Deum. Et denique dicitur, *De his quæ illi grata sunt*, quoniam de peccato vel de re indifferenti non potest votum emitti, sed solum de opere virtutis, siue consistat in faciendo, siue in non faciendo, & hoc est, quod alij dicunt, *votum esse de re excellentiori*, id est, de re quam melius est facere, quam non facere: si enim de re turpi, & mala fieret, nec esset votum, nec valeret, vt probatur cap. in malis, 22. quæst. 4. cuius hæc sunt verba: *In malis promissis rescinde fidem, in turpi voto muta decretum, quod incautè vouisti ne facias, impia enim est promissio quæ scelere adimpletur.*

Quarta observatio. Visum de priori parte rubricæ scilicet, de voto, modò videamus de voti redemptione: vbi animaduertendum est *voti redemptionem* nihil aliud esse quam liberationem à voto. Quæ fieri potest duobus modis: vno modo absoluendo omnino à voto sine aliquo onere relicto, quæ absolutè dicitur remissio: alio modo commutando votum in aliud bonum opus quod succedat loco prioris voti, & hæc absolutio, seu liberatio vocatur commutatio, seu redemptio. Quæ omnia colliguntur ex gloss. magna, in extrauagante prima, de pœnitentiis,

& remissionibus, vbi hæc differentia reperitur inter remissionem, & redemptionem seu commutationem: quod redemptio seu commutatio est releuatio oneris pro aliqua re, quæ offertur loco prioris: at verò remissio est gratuita oneris releuatio. In hoc ergo titulo non agitur de priori absolute à voto, sed de secunda quæ aliquando appellatur commutatio, vt in cap. 1. & 2. & in multis aliis capitibus, aliquando verò redemptio, vt in ipsa rubrica, & in cap. quod super, & in cap. ex multa infra isto titulo.

Quinta obseruatio. Aliquæ votorum species libet in præfenti proponere: quorum prima diuisio est, votum aliud est expressum, quod scilicet ore, vel alio signo exteriori exprimitur, aliud tacitum quod in mente retinetur, vel in aliquo actu virtualiter continetur, vt votum castitatis in eo qui ordinatur. De hac diuisione loquitur gloss. in cap. beata, verb. ore, 27. quæst. 2. Secunda diuisio, votum aliud necessarium sine quo non potest quis saluari, quod emittitur in baptismo, de seruanda religione Christiana, obseruando præcepta Decalogi, credendo ea quæ sunt de fide, & abrenunciando Sathanæ, & Pompis eius: de quo non disputatur in hoc titulo. Aliud verò voluntarium sine quo æterna salus haberi potest, vt votum de seruanda Castitate, vel de danda eleemosyna. Ex quibus votum voluntarium etiam est duplex. Vnde fit tertia diuisio. Votum aliud solemne, & aliud simplex. *Solemne* est, quod fit interueniente aliqua istarum solemnitatum, scilicet, vel quod fiat per susceptionem sacri ordinis. cap. diaconi, distinct. 28. vel per susceptionem sacræ vestis quæ tantum profitentibus datur, cap. statui-
mus, de regularibus. Vel per professionem quando

is qui profitetur, deuouet se alicui religioni in manu Abbatis, vel Abbatissæ, vel monachi presentibus testibus & facta publica scriptura, ut possit possessionem probare. capite consuluit, isto titulo. Simplex verò est, cui omnes istę solemnitates desunt. Et de hac diuisione loquitur glossa magna in capite rursus. Qui clerici vel uouentes. Vbi inter hæc duo vota licet apud Deum nullum sit discrimen, ut colligitur ex capite iuramenti. 22. quæstione 5. tamen hæc potest proponi differentia, quod votum sollemnne impedit matrimonium contrahendum, & dirimit seu dissoluit iam contractum: simplex vero impedit contrahendum, non verò dirimit contractum: quasi dicamus, qui emisit votum sollemnne non potest contrahere, & si contrahit, non tener matrimonium, sed potius dissoluitur: at verò qui emisit votum simplex, non potest contrahere, sed si contrahit, validum est matrimoniũ, quamuis peccet contrahendo. In eadem etiam glossa ad cognoscendum votum sollemnne quot modis fiat, isti versus proponuntur.

Ordo sacer, vestis, professio religionis

Quæ sit facta palam, faciunt sollemnna vota.

Hic titulus vndecim habet capita, habetur in Sexto, non verò in Clementinis, & de eius materia agitur. 27. quæst. 1. per totum, & cap. fin. 3 2. quæst. 1. Quod verò in eo disputatur, est, quæ vota possint redimi vel commutari, & quomodo, & à quo, & qui possint voto obligari, & quomodo, & quando illud debeant exequi. Sensus autem rubricæ est huiusmodi. *De voto & voti redemptione*, id est de promissionibus Deo factis, & de talium promissionum liberatione.

De statu Monachorum, & Canonorum regularium. Tit. XXXV.

PRima obseruatio. Quoniam qui per votum ingrediuntur religionem, fiunt monachi vel canonici regulares, ideo post tit. de voto disputandum erit de statu monachorum, & canonicorum regularium, prætermisso illo antiquo monachorum statu, quo non omnes simul commorabantur, sed domunculas sparsim per montes, & saltus structas habebant, quò derelicto inceperunt postea ad modum Reipublicæ in communitate habitare, vno eorum electo veluti Principe & Governatore qui eos regeret, & gubernaret, præesset Monasterio, quem Græci appellabant Archimandrita, & Cænobiarcha, nos vero communiter vocamus Abbatem, licet temporis lapsu factum sit, vt multiplicatis Monachorum ordinibus, illorum nomina etiam multiplicata sint, vnde apud Dominicanos vocatur Prior, apud Franciscanos Guardianus, apud Trinitarios Minister, & sic de cæteris.

Secunda obseruatio. Quod primo venit explicandum in hac rubrica est quid significet nomen *status*, de quo dicimus esse nomen significans hominis conditionem, vt si est seruus vel liber, nobilis vel plebeius mercator vel artifex, & sic de alijs. In præsentem verò significat vitam, & mores, victum & vestitum seu habitum ipsorum monachorum, & canonicorum regularium.

Tertia obseruatio. De Monachis iam dixi supra tit. de regularibus, & transeuntibus ad religionem: quod scilicet, monachi nomen significat Latinè idè, quod solitarium, & quod monachus est qui viuit vitam solitariam, vnde in sua ampla significatione
com

cōprehendit sub se religiosos, canonicos regulares, & eremitas. In præsentī tamen eremitis exclusis accipitur prout est idem, quod religiosus, nam loquimur in hoc tit. de illis, qui profitentur paupertatem, castitatem, & obedientiam, qui & monachi, & religiosi dicuntur. Sed dices, si Monachus est idē, quod religiosus, & religiosus comprehendit Canonicos regulares, à primo ad vltimum bene sequitur, quod monachus comprehendit Canonicos regulares, & sic sufficiebat in rubro dicere, de statu monachorum vt intelligeremus etiam de canonicis regularibus disputari. Huic tamen difficultati respondeo dupliciter. Primò concedendo totum argumentum: dicendo tamen post monachos exprimi canonicos regulares, tum quia in nigro aliquando specialiter suo nomine exprimuntur; tum etiam maioris expressionis, & maioris claritatis gratia. Secundò respondeo non esse absolutè verum, quod sub nomine religiosi vel monachi comprehendatur canonicus regularis, nam Abb. in c. quod Dei. num. 2. isto tit. disputat, an appellatione monachorū veniant canonici regulares, & tenet partem negantem in materia odiosa: vt ergo tolleretur talis dubitatio iure optimo in hac rubrica post monachos exprimuntur Canonici regulares, cū de vtrisque in ea disputetur.

Quarta obseru. Canonici regulares in substantialibus religionis nō distinguuntur ab alijs religiosis, scilicet in voto castitatis, paupertatis, & obedientię: nam ista tria & alia multa ab ipsis obseruātur, differunt tamen ab eisdem in quibusdā; nam Hostiensis in Summa isto titulo, num. 7. dicit, quòd Canonici regulares inseruiunt regulæ laxiori, nam & in esu carniam, & in habitu differunt, & in quibusdam alijs, vt notoriè cunctis patet. Quare Canonico-

regularium non poterit commodè aliqua optima definitio tradi, quæ sit distincta à definitione religiosorum, cum in substantialibus ab eis non differant.

Hic titulus continet octo capita: habetur in Sexto & Clementinis, & de eius materia tractatur dist. 58. & 16. quæst. 1. & 18. q. 1. & 2. per totum, & generaliter à causa 16. vsque ad causam. 21. Quod autè in hoc titulo disputatur, est, de cibis, silentio, concilijs celebrandis, institutionibus, præsidentibus capituli, visitatoribus, & visitationibus, & de correctione, tam Abbatum, quàm visitarium. Sensus verò rubricæ est huiusmodi: *De statu monachorum, & Canonico- rum regularium*, id est, de vita & moribus, victu & vestitu monachorum, & Canonico- rum regularium.

De religiosis domibus vt Episcopo sint subiectæ.

TIT. XXXVI.

PRima obseruatio. Quoniam sicuti pisces sine aqua viuere non possunt, cap. placuit. 16. quæst. 1. ita neque monachi sine claustro & domo religiosatum etiam quia disputauimus in titulo superiori de monachis & cui subijciantur, ideo videndū erit de domibus, & cui sint subiectæ, sicque proponitur titulus, *de religiosis domibus*, vt Episcopo sint subiectæ, vel vt in aliquibus legitur, *de religiosis domibus, vt Episcopis sint subiectæ*. Animaduertito tamen quòd de Episcopis nihil in præsentī dicemus, quoniam de eis iam est disputatum in lib. 1. tit. de translatione Episcopi, obseruatione 4.

Secunda obseruatio. Nomen *domus*, in varijs accipitur significationibus. Primò enim significat familiam l. cum vnus. in princ. ff. de alimentis & cibarijs

rijs legatis. Secundò significat omnes habitantes in domo per figuram metonymiam, qua continens sumitur pro contento. l. 1. in princ. ff. ad Syllanianum. Tertio significat multitudinem illorum, qui gerunt eadè signa vel arma. Quarto denique significat habitaculum in quo vivimus, cuius appellatione aliquando etiam porticus comprehenditur. Diffiniturque hac ratione. *Domus* est receptaculum ex fundamentis, parietibus & tectis compositum, ad defendendū nos ab iniurijs cæli. Vnde *religiosa domus* erit receptaculum religiosorum, quo se defendunt ab iniurijs cæli. Quod ergo in præsentī de religiosis domibus disputatur, ex ipsa rub. clarescit, nam addit *ut Episcopo sint subiecta*, quasi dicat quod de religiosis domibus hīc disputatur, est, ut subiiciantur Episcopo suæ diocesis: subiiciuntur autē de iure communi in multis, ut docent Doctores in hoc titulo. Ipsi tamen religiosi & domus suæ, ita hodie exempti sunt, ut ferè in nullis subiiciantur Episcopo. Quare de eorum subiectione erit dijudicandum secundum eorum exemptionem, vide glos. verbo, in quorum diocesi. cap. Xenodochijs, isto titulo. Sciendum tamen est duplici iure posse domos religiosas esse subiectas Episcopo, scilicet, iure diocesano, quo Episcopus exigere potest cathedraticum, & tertiam aut quartam partem oblationum; & iure iurisdictionis, quod ius consistit in conferendis sacramentis, causarum cognitionibus & coercendis delictis.

Tertiā observatio. Quidam dicunt hic poni domum religiosam pro domo sacra, & sic exponendam esse rubricam, ut dicamus de religiosis domibus, id est sacris domibus. Alij verò dicunt optimè dici de religiosis domibus, ut sic comprehendantur domus quæ non sunt sacræ, id est consecratæ, &

tamen sunt domus religiosæ, vt hospitalia. Et hæc secunda interpretatio melior est, nā non omnes domus de quibus in nigro disputatur, sunt sacræ seu consecratæ: nam aliquæ sunt solum religiosæ ab Episcopo benedictæ, capite, de Xenodochijs, & capite, ad hæc, isto titulo. Sacræ autem domus sunt, quæ ritè, id est, iuxta Ecclesiæ formam per Pontifices, id est per Episcopos, Deo consecratæ sunt. Religiosæ verò sunt quæ ita ad seruitium Dei destinatæ sunt, quod sine Episcopi licentia construi non possunt, nec ad vsus humanos, amplius conuerti. Ex quibus collige, quod domus religiosa & sacra se habent sicut genus & species: Religiosa enim est genus, & sacra, est species: nam omnis domus sacra est religiosa, non verò omnis religiosa est sacra, vt patet de hospitalibus.

Quarta obseruatio. Species domorum religiosarum quindecim sunt (& dico, religiosarum, vt comprehendum sacras) scilicet, Ecclesia Cathedralis, Ecclesia collegiata, Ecclesia parochialis, Oratorium, Cœnobium seu Conuentus, Eremita & Hospitale. Hospitaliū autē plura sunt genera, scilicet, Xenodochia, Orphanotrophia, Brephotrophia, Bethotrophia, Nosochomia, Gerochomia, Tocotrophia, Leprosarium, & Eleemosynariū. *Ecclesia Cathedralis* est in qua sedet Episcopus. *Collegiata* est vbi sunt plures Collegiati, vbi verò vel solus Rector vel vnus cum rectore est, nō dicitur Ecclesia collegiata. Collegiū enim constare debet saltem ex tribus l. Nera-tius. ff. de verborum significatione. *Parochialis* est Ecclesia cui certus locus & districtus datus est in ciuitate, vt in illo loco sacramenta administret & Baptisterium habeat. *Oratorium* est paruum cubiculum quandoque ab Episcopo benedictum in particula-
ribus

ribus domibus constitutum, vbi aliquando de licentia Episcopi Missæ sacrificium celebratur. *Cœnobium* vel *Conuentus* est locus seu domus religiosorum, vbi in communitate viuunt, & dicitur à cœnon, id est, commune, quia ibi omnia debent esse cõmunia, capite, cum dilectus, de consuetudine. *Eremita* est domus religiosa in eremo constituta, in qua non est multitudo religiosorum, sed vnus solus Eremita. *Hospitale* est nomen genericũ vt dixi, potest tamen describi hac ratione: Est domus religiosa vbi hospites pauperes recipiuntur. *Xenodochium* est domus religiosa, vbi peregrini recipiuntur. *Orphanotrophium* est domus religiosa vbi pueri vtroque parente orbati nutriuntur, & aluntur. *Brephotrophium* est domus religiosa, vbi infantes, id est, minores septem annorum aluntur. *Bethotrophium* est domus religiosa, vbi pauperes infirmi pascuntur, & curantur. *Nesochorium* est domus religiosa vbi ægroti curantur, *Gerochorium* est domus religiosa vbi senes & valetudinarij sustentantur, *Tocotrophium* est domus religiosa vbi pauperes sustentantur. *Leprosarium* est domus religiosa vbi leprosi curantur. Et denique *Eleemosynarium* est domus religiosa vbi eleemosynæ largiuntur. Hæc omnia nõ minimo labore colligere potui ex toto titulo. C. de Episcopis & clericis, & ex capite siqui omnem. 1. q. 7. & ex Hostiense in Sũma isto titulo, & ex Lanceoti institutionibus, tit. de religiosis domibus, & ex alijs multis quos breuiatis gratia non recenseo.

Hic titulus nouem habet capita: habetur in Sexto, & Clementinis & Extrauagantibus Ioannis XXII. & Extrauagantibus cõmunibus, & de eius materia agitur 11. quæstione 1. per totum, & cap. omnes basilicæ cum sequentibus, 16. quæst. 7. & cap. quidam, cum sequentibus, 18. Quæst. 2. Quod verò in

eo disputatur, est, vt domus religiosæ sint Episcopis subiectæ, & quale ius habeant Episcopi in ipsas, & quod nouam religionem constituere non licet, sine authoritate Apostolica. Sensus autem rubricæ est huiusmodi: *De religiosis domibus vt Episcopo sint subiectæ*, id est, de domibus Deo dicatis, siue sint consecratæ siue non, quatenus Episcopo suæ diocesis sunt subiectæ.

De Capelis monachorum, & aliorum religiosorum. Tit. XXXVII.

PRima obseruatio. Supra disputatum est de religiosis domibus in cõmuni & in generali comprehendendo tam seculares quàm regulares, id est, tam Ecclesias clericorum quàm conuentus religiosorum, & hospitalia pauperum, modo in particulari disputandum est de domibus monachorũ, & aliorum religiosorum tantum, ac proinde proponitur rubrica *de capelis monachorum*: quid autem sit monachus & quid religiosus, & quomodo inter se conueniant vel differant, iam diximus in titulo de statu monachorum, obseru. 3. Quare de capelis ipsorum aliquid dicendum erit.

Secunda obseruatio. *Capela* nomen quatuor significat. Primò enim capela est quædam auis, quã Græci vocant Exegos, vt docet Antonius in suo dictionario, verbo, capela. Secundo significat capram paruum, est enim nomen diminutiuum deriuatum à capra. Tertio significat oratorium, vt docet glossa, verbo, in capelis c. concedimus, de consecratione, dist. 1. Quid autem sit oratorium dictum est in titulo superiori, obseruatione 4. Quartò denique significat Ecclesiã seu templum non consecratum, vt docet

cet quædam glos. marginaria, quæ habetur in d. c. concedimus de pœnit. dist. 1. In hoc ergo tit. accipitur capela pro Ecclesia, vt patet ex huius tituli capitibus.

Tertia obseruatio. Olim capelæ non erant Ecclesiæ, sed erant quædam tuguriæ caprarum pellibus tectæ, modò autem sunt Ecclesiæ non consecratæ, vel oratoria, id est, loca specialiter ordinata ad orandum. Dicitur enim *capela* quasi capiens laos, id est, populû, vel laudem: seu dicitur *capela* quasi campana, quia paucos capiat. Vbi obiter primò aduertendum est, hinc oriri, quòd clerici qui Ecclesijs seruiunt, & earum curam habent, vocentur capelani. Secundo aduertendû est, ideo in nostra rubrica postquam dicitur, *De capelis monachorum*, addi, & *aliorum religiosorum*, forte vt comprehendat Ecclesias Canonicorum Regularium, quemadmodum in titulo trigesimo quinto huius libri postquam dicit, *De statu monachorum*, addit, & *Canonicorum Regularium*.

Hic titulus quatuor habet capita, habetur in 6. non verò in Clementinis, & de eius materia tractatur. 16. q. 2. & cap. peruenit 16. q. 1. Quod verò in eo disputatur, est. Primò, quod populus non debet per monachos gubernari, sed per capelanos. Secundò, quod Ecclesia non Cathedralis vendicans sibi ius in alia Ecclesia, obtinebit solum quoad ea quæ probabit sibi deberi aliquo legitimo titulo. Tertiò, quòd religiosi non debent soli commorari, ita vt singuli sint in singulis prioratibus. Et quartò, quod ordinarius potest compellere Abbates vt suos monachos ad claustrum reuocent. Sensus verò rubricæ est: *De capelis monachorum & aliorum religiosorum*, id est, de Ecclesijs monachorum, seu religiosorum.

De iure patronatus.

Tit. XXXVIII.

Prima obseruatio. Quoniam supra disputatū est de religiosis domibus, & de capelis monachorum ad quas nonnunquam fit institutio per presentationem patroni, vt habetur in glossa, verbo de capelis 16. quæstione 2. in principio. Ideo postquam de illis disputauimus, de iure patronatus disputandū erit. Et quia in nostra rubrica de iure fit mentio, videndum est quid sit ius. Pro quo dico: *Ius* esse artē boni & æqui: & *Iustitiam* esse perpetuam & constantem voluntatem ius suum cuique tribuendi; & *Inrisprudentiam*, id est, scientiam iuris, esse diuinarum, atque humanarum rerum notitiā iusti atque iniusti scientiam. Et præterea ius aliud esse naturale, quod natura omnia animalia docuit: aliud gentium, quod gentes humanæ sibi ipsæ constituerunt: & aliud civile, quod vnaquæque ciuitas ipsa sibi constituit. Deinde, ius aliud est publicum, quod primò & per se ad statum reipublicæ pertinet: aliud priuatū, quod primò & per se ad commodum singulare spectat. Diuiditur etiam ius in Canonicum & Civile, Diuinum & humanum, scriptum & non scriptum, nouum & antiquum, & alijs etiam modis, de quibus non est præsentis instituti disputare.

Secunda obseruatio. *Patroni* nomen variè accipitur apud iurisperitos. Primò enim Patronus est aduocatus qui aliquem in causa defendit. In ré nouam. patroni, C. de iudicijs. Secūdò patronus est dominus respectu seruorum, vt ff. de iure patronatus, per totum. Tertiò denique est patronus qui cōstruxit Ecclesiā, vel eam dotauit, vel fundauit: qui in hac materia alijs nominibus appellatur, Vicedominus, Custos, Guardiā habēs, & ius frequentationis, vel processio

cessionis habens, Aduocatus & defensor. nam etiam ius patronatus alijs nominibus vocatur, Aduocatio seu Aduocatia, cap. quia clerici, isto titulo, vel Vicedominatus, Custodia, siue Guardia, cap. præterea, isto tit. Vel ius frequentationis, vel processiois, c. piæ mentis. 16. q. 7. vel denique dicitur Gratia, c. si quis Episcoporum. 16. q. 5. de quibus omnibus vide gl. in verbo aduocatus. d. c. quia clerici. In præsentī ergo titulo accipitur patronus in tertia significatione, & dicitur patronus quasi pater, quia vt docet Abbas hīc n. 2. sicut pater ducit filiū de non esse ad esse, ita patronus de non esse ad esse ducit Ecclesiam. A patrono ergo deriuatur nomē patronatus, quod significat id, quod ad patronū spectat: & sic ius patronatus est ius ad patronū spectās. Cū ergo patronus de quo hīc disputatur sit patronus Ecclesiarū, etiā ius patronatus erit ius ipsarū Ecclesiarū, vt sic intelligamus ius patronatus, de quo in præsentī agimus, distingui à iure patronatus seruorū, de quo in ff. & C. disputatur.

Tertia obseruatio. *Ius patronatus* est ius honorificum, onerosum, & vtile, alicui competens in Ecclesia pro eo quod de Dicecesani consensu Ecclesiam fundauit, construxit vel dotauit ipse vel is, à quo causam habuit. In qua diffinitione, *ius*, habet locum generis, & dicitur, *honorificum*, quia patronus habet honorem præsentando, & quia debetur illi præ cæteris honor in Ecclesia patronata. Dicitur, *onerosum*, quia patronus tenetur defendere Ecclesiam. Dicitur, *utile*, quia consequitur utilitatem ex patronatu, nam si deuenerit ad inopiam tenetur Ecclesia patronū alere pinguius quàm alios pauperes. Dicitur, *alicui competens in Ecclesia*, pro eo quod de dicecesani consensu Ecclesiam fundauit, construxit vel dotauit, quia tribus modis acquiritur

ius patronatus. Primo, quia quis construxit Ecclesiam, vt in capite monasterium, 16. quæst. 7. Secundo, quia eam dotauit, vt in capite filijs, eodem 16. quæst. 7. Et tertio, quia illam fundauit, id est, assignauit fundum vbi construeretur, vt in cap. Abbatem, 17. quæst. 2. Ex quibus colligo, posse tres esse patronos in eadem Ecclesia. Vnde versus,

Patronum faciunt dos, edificatio, fundus.

Denique dicitur, *ipse vel is à quo causam habuit*: quia duobus modis potest quis esse patronus, aut quia ipse est qui fundauit, construxit vel dotauit; aut quia est successor eorum qui construxerunt, fundauerunt vel dotauerunt: quoniam ius patronatus transit ad hæredes, vt docet Abbas in hac rubrica in fine, & transit etiã ad alios alijs modis, vt dicemus sequenti obseruatione. Ad videndum autem quid ex iure patronatus cõpetat patrono, suscipe hos duos versus.

Patrono debetur honor, onus, emolumentum,

Præsentet, præsit, defendat, alatur egenus.

Quarta obseruatio. Notandum est, quod post consecrationem non potest fieri de nouo aliquis patronus Ecclesiæ, etiam si dotaret. Primò ne videatur imponi seruitus rei sacræ: nam imponi non potest, l. caueri. ff. communia prædiorum. Et secundò, quia qui post consecrationem Ecclesiam dotaret, non produceret eam de non esse ad esse, sicut ille qui vel fundauit, vel construxit, vel ante consecrationem dotauit. Sed dices, ius patronatus, quod patroni adquirent, est ne ius spirituale, an temporale? Respondeo cum glossa prima, in dicto capite piæ mentis, 16. quæst. 7. quòd neque est merè temporale, neque merè spirituale: non merè temporale, quia vèdi non potest, capite, de iure, isto titulo: & non merè spirituale, quia competit laicis, & transit ad hæredes,

des, capite, considerandum, isto titulo. Sed dico: quòd est partim spirituale, & partim temporale, quemadmodum seruus communis partim est vnius domini, & partim alterius, l. seruus communis. ff. de stipulatione seruorum. Vnde dico, & melius, quòd licet non sit ius spirituale, neque temporale, absolute loquendo, est tamen ius rei spirituali annexum, vt dicitur in d. c. de iure: quare nihil mirum si transferatur ab vno patrono in alium per heredationem, permutationem, donationem, & venditionem, vt patet in his Versibus.

Iura patronatus transire facit nouus heres,

Res permutata, donatio, venditiòque.

Aduerte tamen, quòd non potest vendi aut permutari cum re temporali, si solum & diuisim de per se sumatur: nam committeretur simonia, bene verò si cum vniuersitate bonorum accipiatur, vt contingeret si quis venderet, aut permutaret omnia bona sua, iura, & actiones: qua ratione venduntur etiam oratoria consecrata, quando venditur domus, quæ tamen de per se vendi non possent.

Hic titulus habet triginta vnum capita, habetur in Sexto & Clementinis, & de eius materia agitur in capite, piz mentis. §. cum ergo, vsque ad finem quæstionis, 16. quæst. 6. & cap. si quis Episcoporum. 16. quæst. 5. Quod in hoc titulo disputatur, est, quid iuris sit, quando est discordia inter patronos, vel si patroni laici instituant vel destituant clericos in suis Ecclesijs, vel si patronus laicus præsentet duos, & alia similia. Sensus autem rubricæ est huiusmodi. *De iure patronatus*, id est, de iure quod habet patronus in Ecclesia patronata.

De censibus & exactionibus, & procurationibus.

Tit. XXXIX.

PRima obseruatio. Dictum fuit supra de iure patronatus, sed quia patronus aliquando exigit censum, aliquando exactionem, & aliquando procurationem, dicendum erit de iure eorum, qui censum, exactionem, vel procurationem ab Ecclesia exigere possunt, & sic ponitur rubrica, *de censibus, exactionibus & procurationibus.*

Secunda obseruatio. Nomen *census* in presenti titulo non scribitur, cum S, nam sic venit à verbo, sentire, & significat tam sensus externos, scilicet, visum, auditum, odoratum, gustum, & tactum, quam sensus internos, scilicet, sensum communem, phantasiam, cogitatiuam, & memoriam: sed scribitur cum c. qua ratione primò in generali & communi significatione significat quidquid annuatim in quantitate seu summa persoluitur, l. ætatem. ff. de censibus, & hac ratione sunt vnum & idem, census, tributum & pensio. Secundò minus latè significat omnem pensionem quæ prælatis de Ecclesiasticis prouentibus singulis annis in signum subiectionis, vel alterius iuris persoluitur. Tertio denique significat illam pensionem, quæ solum Episcopo ab Ecclesiis in argumentum subiectionis tribuitur, quæ Cathedralicum vocatur, eo quod ob honorè cathedræ persoluitur. In hoc ergo titulo non accipitur census in prima significatione, nam non significat omnem pensionem in communi, sed capitur in secunda vel tertia: qua ratione poterit sic definiri: *Census est pensio qua de prouentibus Ecclesia alicui soluitur.* De censibus ergo sic acceptis disputatur in hoc titulo, & quærentur multa, vt an Episcopo patronus,
vel

vel Rector possint novos census Ecclesiæ imponere, vel antiquos augere, & in qua moneta sint persoluedi, & denique an priuetur Ecclesia, qui illam facit censualem, & alia similia: Notandum est tamen, *nouum censum* illum esse qui non fuit impositus tempore foundationis, constructionis, dotationis, consecrationis, & exemptionis, seu immunitatis, indulgæ: ijs enim temporibus, vel augentur, vel imponuntur.

Tertia obseruatio. *Exactio* est idem quod petitio, nam venit à verbo exigere, quod significat rem ab aliquo petere: contractius tamen accepta capitur in præsentis titulo pro pensione extraordinaria, qua ratione sic describi poterit: *Exactio* est tributum, quoddam vel pensio, quæ extra ordinem exigitur. De exactiõibus ergo sic acceptis, disputatur in præsentis, licet de ipsis minùs quàm de censibus, & procuratiõibus mentio fiat: Sciendum tamen est, exactiões prohibitas esse extra casum necessitatis: necessitate verò exigente possunt Episcopi charitatiuum subsidium ab inferioribus exigere: dummodo adsit causa manifesta, & rationabilis, facit text. in cap. cum Apostolus. §. 1. infra isto titulo, quod charitatiuum subsidium est exactio.

Quarta obseruatio. *Procuratiõis* nomen tria potissimum significat. Primò enim significat administrationem rerum alienarum: & hinc venit *procurator*, qui est, qui aliena negotia mandato domini administrat, vt habetur in toto titulo, ff. de procuratoribus. Secundò significat maximam curam, seu studiosam sollicitudinem, vt docet Diuus Hieronymus ad Damasum, qui sic habet: *Sathanas cum aliquem sua arte deceperit ultra ad vitiorum abundantiam non procurat sciens, eum iam esse mortuum.* Tertio significat sustentationem

tionem seu adiutorium quod datur, vt aliquis sustentetur. In hoc ergo titulo accipitur procuratio in tertia significatione: qua ratione diffinitur sic: *Procuratio est necessariorum sumptuum exhibitio: vel sic: Procuratio est solutio expensarum, quas faciunt visitatores.* Vnde disputatur in præsentia de exhibitione sumptuum necessariorum, qua inferiores Ecclesiastici suos superiores coadiuuant. Quare quadruplex est, alia quæ debetur ratione visitationis vt in capite procuratores, isto titulo. Alia ratione consuetudinis, vt in capite seruitium 17. quæst. 2. Alia ratione pacti, vt in capite, quanto, isto titulo. Alia denique ratione priuilegij, vt docet Hostiensis in Summa, isto titulo num. 13.

Hic titulus habet viginti & septem capita: habetur in Sexto & Clementinis, & in Extrauagantibus cõmanibus, & de eius materia agitur 10. quæst. 1. & 3. per totum, & §. Ecce, vsque ad §. hinc datur. 23. quæstione vltima, & capite, si tributũ cum alijs sequentibus, 11. quæstione 1. Quod verò in eo disputatur, est, quod diximus supra in prima obseruatione, in fine, & quod mansus Ecclesiæ datus debet esse liber ab omni seruitio tẽporali, & quod dare tributum inducit subiectionem, & quod cæcus & pauper non tenetur ad collectas, & quod petens cẽsum debet rationẽ exprimere, & quæ prohibeantur prælatis visitantibus, & alia similia. Sensus autẽ rubricæ est huiusmodi: *De censibus, exactionibus & procurationibus*: id est, de pensionibus, quæ de prouentibus Ecclesiæ alicui soluuntur, & de pensionibus vel tributis extraordinarijs, quæ prælatis Ecclesiæ dantur: & de exhibitionibus necessariorum sumptuum, quæ fiunt visitatoribus Ecclesiarum.

PRima obseruatio. Hæc rubrica sic potest continuari. Vidimus supra de rebus quæ consecrari debent, scilicet, de religiosis domibus, & de capellis monachorum, necnon de aliis rebus ad ipsas spectantibus, vt de iure patronatus, de censibus, exactionibus, & procurationibus, ideo modò agendum erit de earũ consecratione. Vel sic: Visum est supra de censibus seu pensionibus Ecclesiasticis, sed quia in consecratione ipsius Ecclesie vel altaris, quandoque huiusmodi census imponuntur, ideo de earum consecratione agendum erit, poniturque rubrica: *De consecratione Ecclesie vel altaris*, vbi Ecclesia (de qua iam disputatum est in tit. de rebus Ecclesie alienandis) accipitur pro vt est idem quod templum, & altare, prout est idem quod locus sacer, vbi missæ sacrificium celebratur: & dicitur altare quasi alta res, Teu alta ara, capite, de fabrica, de consecratione, distinctione 1.

Secunda obseruatio. *Consecrare* est sacrum facere, cuius contrarium est execrare. *Sacrum* autem est, quod ritè, id est, iuxta Ecclesie formam, per Pontifices, id est, per Papam vel Episcopos Deo consecratum est, vt Calix, Crux, Altare, Ecclesia, Sacerdos, Chrisma, Rex, Episcopus, & alia permulta, in quibus omnibus varia sunt genera consecrationum: nam quodlibet istorum suo modo, certis obseruatis ceremoniis, & ritibus, consecratur: de quibus in præsentia disputare esset ab instituto recedere, & maximum temporis spatium consumere. In hoc enim tit. solum de consecratione Ecclesie vel altaris disputatur, quæ sunt duæ diuersæ consecrationes,

vt colligitur ex cap. 2. isto tit. nam sæpe vnum sine alio consecratur. Quarum prima, scilicet, Ecclesiæ consecratio fit ab Episcopo. cap. nemo. de consecratione, dist. 1. & celebrando Missæ sacrificium cap. 2. eadem distinctione; & cum aliquibus sanctorum reliquiis. cap. placuit eadem distinctione, licet quidam dicant sufficere Corpus Christi loco reliquiarum, & denique cum aliis multis rebus, & ceremoniis quæ in ordinatio reperiuntur. Secunda verò consecratio, scilicet, Altaris, etiam fieri debet ab Episcopo, benedictione, & Chrismatis vnctione interueniente: quod quidem altare debet esse lapideum. capite altaria, de consecratione dist. 1. & debent etiam aliquæ reliquiæ super lapidem poni. dict. cap. placuit. distinctione 1.

Tertia observatio. Duo in præsentia animaduertenda sunt: primò, quod istæ consecrationes possunt quibuslibet diebus pro Episcopi arbitrio fieri, quod non contingit in consecratione Chrismatis, & aliarum rerum quæ solum certis diebus consecrantur. Secundò animaduerte, quod consecratio Ecclesiæ vel Altaris non est iteranda, sicut neque infans semel baptizatus iterum baptizatur vel sacerdos semel consecratus iterum consecratur. Exceptis quibusdam casibus. Primus est si Ecclesia vel Altare pro maiori parte ab igne combustum fuerit. cap. Ecclesiis de consecratione. d. 1. Secundus est, si in Ecclesia vel Altari effundatur iniuriosè sanguis humanus cap. tuarum de privilegiis. Tertius est, si in Ecclesia vel Altari semen humanum effundatur. c. 1. isto tit. lib. 6. Quartus est si excommunicatus in Ecclesia sepeliatur cap. consulisti, isto tit. Quintus est si homicidium in Ecclesia fiat etiam sine sanguinis effusione. cap. proposuisti isto tit. Sextus est si ferè
omni

omnino corruat Ecclesia vel Altare, argumento cap. ligneis isto tit. Septimus est si sit dubium an Ecclesia vel Altare sint consecrata. cap. Ecclesia de consecratione d. i. nec tali casu timetur reconsecratio, quia *non videtur iteratum, quod nescitur esse factum* cap. solemnitates. ead. d. i.

Hic titulus decem habet capita, habetur in Sexto, non verò in Clementinis, & de eius materia agitur de consec. d. i. & c. Ecclesiis, d. 68. & c. i. p. q. 2. Quod verò in eo disputatur, est, vt diximus in superiori obseruatione in quibus casibus Ecclesia vel Altare possint reconsecrari, seu reconciliari, & à quo. Deinde dicitur quibus diebus, & quod polluitur Ecclesia si excommunicatus in ea sepeliatur, & quod qui fecit Ecclesiam consecrare, tenetur eam dotare. Sensus verò rubricæ est huiusmodi. *De consecratione Ecclesie vel altaris*, id est, de consecratione templi, vel altaris lapidei super quo Missæ sacrificiū celebratur.

De celebratione Missarum, & Sacramento Eucharistie, & diuinis officiis. Tit. XLI.

PRima obseruatio. Glossa ex Abbate in præsentibus sic continuat hanc rubricam: Visum est supra de consecratione Ecclesiæ vel altaris, sed quia in Ecclesia consecrata Missæ celebrantur, & alia diuina officia dicuntur, ideo subiungitur hæc rubrica de celebratione Missarum, & sacramento Eucharistiæ, & diuinis officiis. Vel continua sic, quoniam egimus de consecratione Ecclesiæ vel altaris, & non potest fieri consecratio sine celebratione Missarum: ideo post titulum de consecratione Ecclesiæ vel Altaris ponitur titulus de celebratione Missarum: in quo additur de sacramento Eucharistiæ, quia sine

illo Missa celebrari non potest, & denique ponitur de aliis diuinis officiis, ne aliam rubricam esset opus constituere.

Secunda obseruatio. Verbum *celebrare* primò, vt vult Ambrosius Calepinus significat frequentare, & quia quæ frequentamus etiam colimus, per translationem etiam significat colere, & venerari, & hinc est, quòd dicimus celebrare festum pro colere festum. Secundò significat cum fama, & gloria diuulgare. Tertiò denique significat cum suis solennitatibus aliquid facere, qua ratione dicimus celebrare contractum, & celebrare diuinum officium, & sic accipitur nomen celebratio in præsentì rubrica de celebratione Missarum. Præterea Missa non est nomen Latinum, sed Hebraicū, quod Latinè significat rem sacram, seu sacrificium: & Græcè dicitur Liturgia, seu Liturgion. Vnde quando in 1. p. rubricæ dicitur *De celebratione Missarum*, idem erit quod dicere, de celebratione rei sacræ seu sacrificij Christiani. Ad cuius meliorem expositionem nota has voces Sacrificium, Missa, Eucharistia, & Sanctum Sacramentum, sic se habere, quod *sacrificium* est nomen generale significans omnem oblationem Deo factam, & dicitur sacrificium quasi sacrum factum, *Missa* vero est, quoddam speciale sacrificium, in quo Corpus, & sanguinem Christi Domini, Deo Patri offerimus. *Eucharistia* (de qua infra dicemus) est Corpus & Sanguis Christi sub speciebus Panis & vini. Et denique *Sanctum Sacramentum* est ipsamet Eucharistia, quæ per Antonomasiam vocatur Sacramentum, vel sanctum Sacramentum, quia est omnibus aliis sacramentis longe præstantius capite, nihil, de consecratione distinctione 2.

Tertia obseruatio. De hoc verbo, Sacramentum,
iam

iam diximus in titul. de sacramentis non iterandis, obseruatione 2. & 3. quare restat, quod de Eucharistia aliquid dicamus. *Eucharistia* ergo nomen Græcum est significans Panis & Calicis sacramentum. Latine verò significat bonam gratiam : & potest sic describi: *Eucharistia* est Sacramentū, in quo panis & vinum fiunt vera caro, & sanguis Christi, quod transsubstantiationem appellant. In præsentī ergo. tit. quo de Sacramēto Eucharistię disputatur, primo est, quod panis transsubstantiatur in Corpus Christi, & vinum in sanguinem. Secundò, quod debeat tractari decenter. Tertiò, quod debeat confici in pane Azymo, & in vase aureo vel argenteo. Quartò, quod misceatur aliquantulum aquæ cum vino, & quintò improbatur opinio illorum qui dicebant aquam conuerti in phlegmam, & denique alia similia dicuntur.

Quarta obseruatio. Quando in nostra rubrica dicitur, & *de diuinis officiis*, nomine diuinorum officiorum intelliguntur horæ Canonice quæ septē sunt, scilicet, Matutina, Prima, Tertia, Sexta, Nona, Vespera, & Completa, de quibus dicit Propheta Psal. 118. *septies in die laudem dixi tibi*, ad cuius similitudinem septem sunt mundi ætates, septem dona Spiritus Sancti, septem dies hebdomadæ, septem petitiones in oratione dominica, septem psalmi pœnitentiales, septem Candelabra, & septem Diaconi, vt docet glossa verbo septenarius, capite 1. isto titulo. Quid autem significant seu propter quid canantur huiusmodi septem horæ, his quinque versibus continetur.

*Hæc sunt septenis, propter quæ psallimus horis,
Matutina ligat Christum, qui crimina purgat:
Prima replet spiritis, causam dat Tertia mortis,*

310 EXPOSITIO TITVLORVM

Sexta Cruci nectit, latus ei Nona bipertit.

Vespera deponit, iunulo Completa reponit.

Hic titulus habet quatuordecim capita, non habetur in Sexto, bene verò in Clementinis, & Extrauagantibus communibus, licet in Clementinis solum dicat, *De celebratione Missarum, & aliis diuinis officiis*, & in Extrauagantibus dicatur solum, *De celebratione Missarum*. De materia huiusmodi tituli disputatur, capite, conuenit, cum duobus sequentibus de consecratione, d. 5. c. facta in Pascha, dist. 15. & de consecratione, dist. 2. per totum. Quod verò in præsentis disputatur præter iam dicta in tercia obseruatione, est, quod presbyter debet dicere horas canonicas debito tempore, & deuotè, & quod propter Missam specialem dimittitur Missa de feria, & quod sufficit sacerdoti semel in die celebrare. Et denique, quod si ex priuilegio vel ex alia causa aliam Missam sit dicturus, non perfundat post sumptam Eucharistiam prioris Missæ. Sensus verò rubricæ est huiusmodi, *De celebratione Missarum, & Sacramento Eucharistia, & aliis diuinis officiis*, id est, quomodo, quando, & quibus obseruatis ceremoniis sint celebranda Missa, Eucharistia, & alia diuina officia.

De Baptismo & eius effectū. Tit. XLII.

PRima obseruatio. Quoniam post Eucharistiæ sacramentum inter omnia alia sacramenta baptismus principem obtinet locum cum sit omnibus aliis magis necessarius, & efficax, & ianua aliorum: ideo postquam de sacramento Eucharistiæ disputauius, de sacramento Baptismi, & eius effectū agendum erit, & sic proponitur rubrica, *De baptismo, & eius effectū.*

Secunda obseruatio. Baptismus seu Baptismum, vel Baptisma, nomen Græcum est, quod Latinè significat intinctionem, immersionem, seu ablutionem, & est primum sacramentum Ecclesiæ Catholicæ institutum loco antiquæ Circumcisionis, sine quo (saltem in voto seu desiderio) non potest esse salus, neque pater Ecclesiæ aditus, cum sit aliorum sacramentorum ianua, & principium. Fuit institutum à Christo sicut omnia alia sacramenta Matth. 28. sub his verbis. *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti.* Vt habetur in capite, propriè, de consecratione, distinctione 4. Minister baptismi extra necessitatem est sacerdos: in casu verò necessitatis tam vir quàm fœmina possunt esse ministri: hoc tamen obseruato, quod nunquam quis potest baptizare se ipsum. capite, debitum, isto titulo. Materia huius sacramenti est sola aqua naturalis. Forma verò est ista. *Ego te baptizo in nomine Patris & Filij & Spiritus sancti.* Cui formæ quando baptizatur aliquis, de quo dubitatur, an fuerit iam baptizatus addenda sunt hæc verba, *si non es baptizatus,* ita vt baptizetur dicendo, *Si non es baptizatus, ego te baptizo in nomine Patris & Filij & Spiritus sancti:* & sic vitatur periculum rebaptizandi, cum secun-
pum baptismum detur sub conditione, *si non es baptizatus.*

Tercia obseruatio. *Baptismus* sic diffinitur. Est ablutio corporis exterior, quæ adhibita certa verborum forma interiorem animæ ablutionem significat, & operatur. Et est triplex scilicet, fluminis, flaminis, & sanguinis. *Baptismus fluminis* est baptismus aquæ & verborum, quo omnes quotidie baptizantur. capite, debitum, isto titulo. *Baptismus flaminis*

est baptisimus Spiritus sancti, quod contingit quando quis non potest aqua baptizari, & habet maximum desiderium baptismi: tunc enim intelligitur baptizatus baptismo flaminis per Spiritus sancti gratiam. *Baptisimus* denique *sanguinis* est baptisimus martyrij, vt si quis antequam aqua baptizetur subeat martyrium pro Christo: qua ratione fuerunt baptizati sancti Innocentes. In hoc ergo titulo de hoc triplici baptismo disputatur.

Quarta obseruatio. Effectus in communi, & generali est id, quod fit vel dependet à causa, vnde in hac rubrica *Effectus baptismi* erit id quod dependet vel fit à baptismo. quorum effectuum primus est infundere gratiam. Secundus abluere animam ab omni peccato præsertim ab originali. Tertius vitare damnationis periculum. Quartus denique aperire Regnum Cœlorum, vt habetur, capite maiores, isto titulo.

Hic titulus sex habet capita, non habetur in Sexto, bene verò in Clementinis, & de eius materia agitur de conse. dist. 4. per totum. Quod verò in eo disputatur, est: Primò quod non sufficit trina immersio in aqua nisi applicetur forma. Secùdò, quod quando dubitatur an quis sit baptizatus, debet baptizari sub conditione. Tertio, quod licet paruuli nec intelligant nec credant, vtiliter baptizantur. Quartò, quod nemo potest seipsum baptizare. Quintò, quod sine aqua vel ~~receptione~~ datur baptismi sacramentum, & denique, quod Græci non debent rebaptizare baptizatos à Latinis. Sensus verò rubricæ est, *De baptismo & eius effectu*, id est, de sacramento baptismi, & quid illud operetur.

PRima obseruatio. Quoniam de baptismo disputaui-
mus, posset aliquis dubitare quid esset di-
cendum de clerico non baptizato: nam si baptiza-
tus non est, quomodo clericus erit, quia baptismus
est ianua aliorum sacramentorum, & per consequens
ianua ad sacramentum ordinis. Quare, vt videremus
an aliquis non baptizatus posset fieri Clericus, &
ordinis characterem suscipere, proponitur præsens
rubrica, *De presbytero non baptizato*. In qua cum mani-
festum sit, quid sit non baptizatus, ideo quid sit
presbyter videamus.

Secunda obseruatio. *Presbyter* nomen Græcum
est, & Latine est idem, quod senior: cumque sa-
cerdotes saltim exemplo, & moribus debeant esse
seniores; factum est, vt per translationem presby-
teri nomen pro sacerdote accipiatur. Vel dicamus
ex cap. Cleros, §. presbyter, distinct. 21. quod ideo
sacerdotes presbyteri dicuntur, quia non dicitur
aliquis presbyter pro ætate vel decrepita senectute,
sed etiam propter honorem, & dignitatem quam
accepit: vnde videtur, quod presbyter non sit no-
men ætatis, sed potius dignitatis, vt dicitur in di-
cto cap. Cleros. Quæ ergo in præsentī dicuntur de
presbytero non baptizato tria sunt: primum est,
quod non est presbyter, neque suscepit ordines si
baptizatus non est, cap. 1. isto titulo. Secundum est,
quod si mortuo presbytero, nobis innotescat, quod
non erat baptizatus, nihilominus possumus pro eo
orare, quoniam satis erat illi in bona fide baptismi
mortuum fuisse. cap. 2. isto titulo, licet verè tenen-
dum sit presbyterum non fuisse, cum baptismus, vt
diximus, ianua sit aliorum sacramentorum. cap. præ-

ter, §. verum, distinctione 31. & ipse non fuerit baptizatus. Tertium denique est, quod qui baptizatus non est, ordinari non potest nec debet, quoniam non recipiet ordines, etiam si baptizatus credatur, cap. vlt. infra isto tit.

Hic titulus habet tria capita, non habetur in Sexto, neque in Clementinis, & de eius materia tractatur, cap. si quis confugerit, & cap. si quis per ignorantiam, 1. quæst. 1. Quod verò in eo disputatur, iam dixi in superiori obseruatione. Sensus verò rubricæ est huiusmodi: *De presbytero non baptizato*, id est, de sacerdote qui ordines suscepit ante baptismum.

De custodia Eucharistia, Chrismatis & aliorum sacramentorum. Tit. XLIV.

PRima obseruatio. Quoniam in superioribus disputauimus de Eucharistia, ideò videndum est de illius custodia; & quia etiam disputatum fuit de baptismo, in quo Chrismate vtimur, etiam de Chrismatis custodia in præsentis disputabimus, & ne esset necesse de aliorum sacramentorum custodia aliam constituere rubricam, ideò in ista additur, & *aliorum sacramentorum*, conficiturque tota simul hac ratione. *De custodia Eucharistia, Chrismatis, & aliorum sacramentorum.* A qua breuiter nos expediemus quoniam de Eucharistia iam diximus in titulo de celebratione missarum, obseruatione tertia, & de Chrismate etiam tractauimus in primo libro, titulo de sacra vnctione, obseruatione prima, vbi diximus Chrisma esse quid compositum ex oleo, & balsamo. cap. vnico, §. scire, de sacra vnctione. Oleum verò quo Chrisma conficitur, esse oleum oliuarum consecra-

secratum ab Episcopo, cap. quod in dubiis, de consecratione Ecclesiæ vel altaris. Balsamum verò esse liquorem quendam qui emanat à quibusdam arboribus dum putantur, vt docet Abb. in dict. §. scire, versic. vltimo.

Secunda obseruatio. Præsens rubrica est valde generalior nigro cum dicat de custodia Eucharistiæ, Chrismatis, & aliorum sacramentorum: & tamen in nigro de aliorum sacramentorum custodia, nec verbum vllum habeatur. Solum enim duo capita in hoc tit. habentur quorum primum præcipit, vt Chrisma & Eucharistia sub clauibus custodiantur, & contra facientibus pœnam suspensionis per tres menses imponit. Secundum verò præcipit ne extra casum necessitatis supellectilia in Ecclesiis ponantur, & quod vasa, & vestes Ecclesiasticæ nitidæ conseruentur.

Hic titulus duo habet capita: non reperitur in Sexto, neq; in Clementinis, & de eius materia agitur, cap. clerici qui comam, distinctione 23. vsque ad finem, & cap. qui bene, & cap. si quis per necessitatem, & in aliis capitibus de consecratione, distinctione 2. & cap. interrogo, 1. quæst. 1. Quod verò in hoc titulo disputatur, iam diximus in superiori obseruatione. Sensus autem rubricæ facilis est: nam

dicit, *De custodia Eucharistiæ, Chrismatis, & aliorum sacramentorum.* id est. quomodo Eucharistia, & Chrisma custodiantur.

* * *

Prima obseruatio. Quoniam consecratio Altaris, de qua supradictum est, sine reliquijs fieri non debet. cap. placuit, de consecr. d. i. ideo in præfenti rubrica de reliquijs, & veneratione earum disputemus, & additur, de veneratione Sanctorum, quoniam in veneratione reliquiarum, Sanctos quorum sunt reliquiæ etiam veneramur.

Secunda obseruatio. *Reliquia* nomen primò significat frustula panis, & aliarum rerum quæ post prandium vel cœnam de mensa tolluntur, quæ Hispanè *Relieues* appellantur. Secundò, vt vult Calepinus, significat pauca quæ relicta sunt quomocunque, & vbicunque relinquuntur. Tertiò denique significat Sanctorum ossa, vel vestes, vel alia similia, quæ quia eorum fuerunt, in eorum honorem veneramur. In præfenti ergo titulo satis patet, quod nomen reliquiæ in hac vltima significatione capitur. Et dicuntur reliquiæ, quasi ab aliquo relicta: possuntque diffiniri hac ratione: *Reliquia* sunt res Sanctorum nobis relictae, & à nobis venerandæ siue sint vestes, siue ossa, vel aliud simile. Vbi nomine Sãctorum etiam Christum Dominum & beatam Virginem comprehendimus, nam omnia quæ ab ipsis nobis relicta fuerunt, sunt maximæ ac sanctissimæ reliquiæ.

Tertia obseruatio. Vt de veneratione Sanctorum aliquid disputemus, videamus quid, & quotuplex sit veneratio, & quid & quotuplex sit Sanctus. *Venerari* ergo verbum est comprehendens adorationem quæ fit Deo vel rebus sacris, & honorationem, seu honoris exhibitionem quæ fit cuicunque superiori,

riori, vel cuicumque homini literis, & virtute prædito, & plus est adorare, quàm honorare. Adorationum autem duæ sunt species, scilicet, Latria, & Dulia: *Latria* est seruitus siue cultus soli Deo debitus. *Dulia* est seruitus seu cultus qui debetur creaturæ. Vnde versus,

Dulia fit seruus: debetur Latria Christo,

Præterea *Sancti* appellatione varia continentur: nam Sanctus primò significat id, quod est perfectè mundum, vt Ecclesia. Secundò, id quod est aliqua lege sancitum & roboratum, vt muri & portæ ciuitatum. Tertio id quod est Deo consecratum, vt templum. Quarto id quod est sanguine tinctum, vt ara sacrificiorum Iudæorum. Quintò denique significat viros iustos. Quorum alij viuunt, vt sunt homines probi, qui in gratia viuunt. Alij iam mortui sunt, qui cum Deo habitant in gloria. Et isti adhuc sunt in triplici differentia. Alij sunt quos sacra scriptura nominauit Sanctos, qui nec fuerunt canonizati, neque indigent canonizatione, vt Beatus Ioseph. Alij quos summus Pontifex canonizauit, vt Beatus Franciscus. Alij denique quos nec scriptura vocauit Sanctos, nec Papa canonizauit, sed in aliquibus ciuitatibus venerantur, & inuocantur tanquam Sancti, vt Beatus Saha-gum Salmanticæ, & Beatus Ludouicus Bertrandus Valentia.

Quarta obseruatio. Visis quæ in superiori obseruatione continentur: Dico Sanctos viuos esse colendos, non verò simpliciter adorandos: mortuos verò tam illos quos sacra scriptura vocauit Sanctos quam illos quos Papa canonizauit, dico esse adorandos ab vniuersali Ecclesia etiam sine licentia Papæ. Alios verò quos nec scriptura vocauit Sanctos,

Sanctos, nec Papa canonizauit, dico posse in particulari oppido, vel ciuitate etiam sine licentia Papæ adorari, & genibus flexis ad eos preces effundere, & alia multa: ab vniuersali tamen Ecclesia sine expressa Summi Pontificis licentia adorari non posse, nec in Letaniis scribi, nec Missæ sacrificium vel alia diuina officia de ipsis celebrare. Et hæc sufficiant de ueneratione Sanctorum, sed semper aduertendum erit esse adorandos adoratione dulciæ, non uerò latriæ.

Hic titulus habet duo capita: habetur in Sexto, & Clementinis, & Extrauagantibus communibus, & de eius materia agitur, capite si quis dixerit, 11. questione 1. & cap. si quis præpostera, distinctione 50. & capite loca, de consecratione, distinctione 1. Quod uerò in eo disputatur, est, primò, quòd sine Papæ licentia non licet aliquem uenerari pro Sancto: quod qua ratione intelligendum sit, iam explicauimus, obseruatione 4. Secundò dicitur, quod reliquiæ Sanctorum uendi non possunt, nec debent passim ostendi, ne populus circa eos decipiatur. Sensus autem rubricæ est huiusmodi: *De reliquijs, & ueneratione Sanctorum*, id est, de rebus quæ à Sanctis nobis relictæ sunt, & de eorundem Sanctorum adoratione.

De obseruatione Ieiuniorum. Tit. XLVI.

Prima obseruatio. Quoniam in superioribus diximus de ueneratione Sanctorum in communi, & generali, modò in præsentì agendum erit de quadam particulari ipsorum ueneratione, quæ dicitur, Ieiunium: in honorem enim Sanctorum Ecclesia Catholica introduxit ieiunia.

Secun

Secunda obseruatio. Ad huius tituli expositionem aduertendum est hoc nomen *obseruatio* primò significare annotationem seu animaduersionem alicuius rei, & hinc est, quod nos in toto isto opere hos paragraphos, quos ad explicationem rubricarum proponimus, obseruationes appellamus. Secundò verò significat obseruantiam seu custoditionem. In præsentī ergo quando in rubrica dicitur, *de obseruatione ieiuniorum*, erit dicere, id est, de obseruantia, & custoditione ieiuniorum: quasi dicamus, in hac rubrica, disputatur de illo actu quo adimplemus ieiunium, quando Ecclesia præcipit esse ieiunandum. *Ieiunium* autem sic appellatur à quodam intestino sic vocato, quod est vacuum, & exinanitum, quia omnia quæ recipit, non continet in se, sed ad inferiora transmittit, vnde ad instar illius intestini, dicitur ieiunium propter abstinentiam, & euacuationem.

Tertia obseruatio. Ieiuniorum duas proponunt diuisiones Doctores, quibus in tres partes diuidunt ieiunium. Prima diuisio est, quam ex Goffredo tradit Abb. in præsentī, qui dicit ieiunium aliud generale, vt abstinere à vitiis, & voluptatibus. Aliud moderata resectio in cibo & potu. Aliud denique abstinentia à cibis secundum ordinationem Ecclesiæ. Secunda diuisio, quam etiam tradit Abb. ex Innocentio est huiusmodi. Ieiunium aliud est abstinentia alicuius rei edibilis secundum propriam cuiusque voluntatem. Aliud est abstinentia à rebus humectantibus, vt à carnibus. Aliud denique est abstinentia à certis cibis, certis temporibus secundum ordinationem Ecclesiæ. Et de hoc ieiunio (quod est idem cum tertio prioris diuisionis) disputatur in hoc titulo.

Quarta obseruatio. *Ieiunium* de quo in præfenti disputamus, sic diffinitur: Est subtractio prandij, & post cœnam, cuiuslibet cibi priuatio vsque ad diem sequentem, & abstinentia à carnibus, & trahentibus sementinam originem à carnibus, vt ab ouis, lacte, & caseo. Hæc est communis Doctorum diffinitio, quæ etiam traditur à Medices secunda parte de diffinitionibus, cap. 31. num. 1. & traditur, & explicatur ab Abbate in hac rubrica num. 2. quam diffinitionem, & eius explicationem omittimus, tamen quia est valde nodosa, tum etiam quia nos clariori stylo *ieiunium* diffiniemus. *Ieiunium est abstinentia quorundam ciborum certis temporibus secundum ordinationem Ecclesie.* Quæ definitio optima est licet alij sic etiam definiant: *Ieiunium afflictio carnis ex abstinentia ciborum proueniens.*

Quinta obseruatio. *Ieiunium*, vigilia etiam appellatur. Sciendum enim est, quod olim vigiliæ dicebantur insomnia, seu stationes quædam quæ in locis sacris in honorem sanctorum orationi & contemplationi vacando à fidelibus fiebant, vt docet Lactantius libr. 7. cap. 19. & Tertullianus libr. 2. ad uxorem, & appellabantur vigiliæ deducto vocabulo à Romana militia, in qua milites præsidium certo loco facientes vigilabant. Sed quoniam mulieres prætextu talium vigiliarum multa nocte committebant flagitia, tales vigiliæ seu stationes prohibitæ fuerunt in Eliberti Synodo, canone 35. & loco earum introducta fuerunt ieiunia, sicque effectum fuit, vt dies illa, in qua ad honorem alicuius festiuitatis ieiunamus, vigilia appellatur. *Ieiunium* autem quomodo olim fieret, esset longum recensere: nam multis modis fieri solebat, prout ex diuersis Decreti canonibus colligitur. Hodie autem quomodo fiat

fiat omnes sciunt: fit enim viginti quatuor horarum spatio, in vespera festiuitatis, seu die vigiliæ à media nocte in mediam noctem còputando, in quibus abstinemus à quibusdam cibus, præsertim à carnibus, vno solum de iure sumpto cibo in meridie, & alio leui ac tenui ex consuetudine in principio noctis.

Hic titulus tria habet capita, & non habetur in Sexto, neque in Clementinis, & de eius materia agitur dist. 41. & 76. per totum, & de consec. dist. 3. & de consecr. dist. 5. per totum. Quod verò in eo disputatur, est, primò, quod ieiunandum est in Sabbato, si vigilia cadat in Dominica, & quod ieiunanda est vigilia Beati Mathiæ. Secundò, an sit ieiunandum in vigiliis omniù Apostolorum; & an in Quadragesima, vel aliis vigiliis propter necessitatem liceat comedere carnes. Et tertio, quod si festum Natiuitatis Domini occurrat sexta feria, scilicet, die Veneris omnibus licitum est comedere carnes, exceptis professis & vouentibus. Sensus autem rubricæ est huiusmodi: *De obseruatione ieiuniorum*, id est, de obseruantia, seu modo & tempore ieiuniorum.

De purificatione post partum. Tit. XLVII.

PRima obseruatio. Quia disputatum est de ieiuniis, quæ in reuerentiam Sanctorum introducta sunt, agendum erit de purificatione post partum, quæ in Ecclesiæ reuerentiam, in lege Mosaica introducta fuit, vt videamus quid de ea tenendum sit in noua Christi Ecclesia. Sciendum tamen prius erit, quod licet communiter nostra rubrica scribatur, *De purificatione post partum*, aliquando nihilominus scribitur, *De purgatione post partum*: ambæ tamen lecturæ optimæ sunt.

Secunda obseruatio. *Purificatio* est purum facio, id est, mundum, nitidum, & sine sorde aliquid facere: vnde purificatio post partum erit mundificare, & purificare aliquid post partum. Quid autem esset post partum purificandum ex antiqua legis obseruatione (propter quam iste titulus constitutus fuit) clarius apparebit. Sciendum enim est, quod antiquitus in lege veteri mulieres post partum reputabantur immundæ, & ita præceptum constitutum erat in reuerentiam Ecclesiarum, quo cauebatur, ne mulieres masculum parientes, intra quadraginta dies templum ingrederentur, & si fœminam pepererint post octuaginta dies, vt habetur distinctione quinta in principio, & in glossa, verbo, certi dies, capite vnico, isto titulo. Ex quibus iam apparet huius tituli expositio: nam dicitur, de purificatione post partum, id est, de mundificatione mulierum parturientium à partu, vt possent ingredi templum: quæ mundificatio seu purificatio hodie non est in vsu: nam possunt mulieres post partum quandocunque voluerint Ecclesiam intrare, & gratias Deo agere: licet si aliqua abstinere voluerit ob deuotionem, vel venerationem, bene poterit, vt manifestè probatum est in capite vnico, isto titulo.

Hic titulus vnicum tantum continet caput, non habetur in Sexto, neque in Clementinis, & de eius materia agitur distinctione quinta per totum. Quod verò in eo disputatur, iam diximus in superiori obseruatione. Sensus verò rubricæ est huiusmodi: *De purificatione post partum*, id est, de mundificatione mulierum parturientium, vt possint ingredi templum.

PRima obseruatio. Quoniam in superiori titulo disputatum est de veneratione Ecclesiarum per purificationem post partum, ideo de alia veneratione, quæ fit per ædificationem & reparationem earundem in hoc titulo agendum erit, maximè enim decoratur Ecclesia Catholica, cum noua tépla ædificantur, vel antiqua quæ vetustate corruunt, reparantur: & sic ponitur rubrica, *De Ecclesiis adificandis vel reparandis*: Est tamen aduertendum, quòd Ecclesiæ nomen in hac rubrica pro templo capitur.

Secunda obseruatio. *Ædificare*, si vim vocabuli consideremus, est ædem de nouo facere, & cū Ecclesiæ etiam ædes sint, optimo loquendi modo dicemus in hac rubrica, *De Ecclesiis adificandis*, id est, de Ecclesiis de nouo faciendis. Præterea reparare est rursus parare, & in pristinum statum redigere id quod iam ad interitum appropinquabat: quare quando in hac rubrica additur hoc verbum, *reparandis*, idem erit quod dicere, de Ecclesiis quæ cum iam perire inceperint, rursus parantur, seu restaurantur, & reædificantur. Ex quibus optimè cõficitur tota rubrica hac ratione. *De Ecclesiis adificandis vel reparandis*, id est, de templis quæ de nouo ædificantur, & de templis quæ cum vetustate pereant, restaurantur, seu reparantur.

Tertia obseruatio. Multa de hac materia in hoc titulo dicuntur. Primum est, quòd habentes beneficia in Ecclesia, debent cõtribuere ad eius reparationem, c. 1. isto titulo. Secundū est, quod propter multitudinem leproforum noua potest Ecclesia cõstrui, qua cum presbytero proprio valeant gaudere, cap. 2.

Tertium, quòd propter nimiam Ecclesiæ distantiam

potest alia ædificari, cap. 3. Quartum, quod rectores possunt compelli, vt de redditibus contribuunt ad Ecclesiæ reparationem, cap. 4. Quintum, quòd Ecclesiæ, quæ non est, non potest priuilegium concedi, cap. 5. Sextum denique est, quod potest Episcopus propter indigentiam nouam Ecclesiam construere, non obstante iuramento de non alienandis rebus Ecclesiæ, quod videtur violari, quia noua Ecclesia præiudicauit antiquæ, & ei quasi alienando aliquid detrahet, cap. vlt. isto tit.

Hic titulus habet sex capita, non habetur in Sexto, neque in Clementinis, & de eius materia agitur §. hinc etiam, vsque ad §. item sunt aliqui, & in multis capitibus, de consecratione dist. 1. Quod autem in hoc titulo disputatur, iam habetur in superiori obseruatione. Sensus verò rubricæ iam est explicatus in secunda obseruatione.

De immunitate Ecclesiarum, cœmeterij, & rerum ad eas pertinentium. Tit. XLIX.

PRima obseruatio. Postquam egimus de Ecclesiis ædificandis, agendum est de Ecclesiarum immunitate, & sic proponitur rubrica de immunitate Ecclesiarum, & quia cœmeteria & aliæ res ad Ecclesias pertinentes, etiam gaudent immunitate, ideo additur in rubrica cœmeterium, & aliæ res ad Ecclesias pertinentes.

Secunda obseruatio. Hæ duæ voces, *immunitas* & *cœmeterium*, sunt in præsentibus rubricis, quæ indigent expositione, nam de Ecclesia multis in locis disputauimus, quare veniamus ad earum expositionem. *Immunitas*, seu, vt aliqui volunt, *emunitas*, dicitur quasi extra munia, seu munera, quia id quod gaudet immu

immunitate debet esse liberum à muneribus & oneribus: vnde est immunitas idem quod libertas, exceptio, seu vacatio munerum, & onerum, vt habetur in rubrica, & toto titulo. ff. de iure immunitatis: diffiniturque hac ratione: *Immunitas est alicuius rei libertas*: sed quia nos in præsentì non disputamus, de qualibet immunitate, sed solum de immunitate Ecclesiarum, idè dicendum est immunitatem esse quoddam priuilegium vel quandam remissionem concessam Ecclesiæ ad non subeunda munera vel onera vel officia secularia. *Cœmiterium* verò dicitur quasi cinisterium, quia ibi cinis mortuorum teritur; vt docet Remigius in tractatu de immunitate, ampliatione quarta, numero quinto. Et in dictionario iuris, cœmiterium interpretatur dormitorium, dictum à cœmome, quod est dormio, vnde non est dicendum cimiterium, vt vulgo dicitur, sed cœmiterium. Diffinitur autem sic: *Cœmiterium est locus ubi corpora mortuorum conduntur.*

Tertia obseruatio. Nomine aliarum rerum ad Ecclesias pertinentium, intelligendæ sunt personæ Ecclesiasticæ, bona Ecclesiarum, & laici fugientes ad Ecclesiam, de quibus aliqua in hoc titulo dicuntur. Est tamen animaduertendū, quod nomine Ecclesiarum in hoc titulo comprehenduntur etiam oratoria auctoritate Episcopi constructa, Eremitæ, seu basilicæ, hospitalia, auctoritate Episcopi fundata, & monasteria, & omne spatium intra septa monasterij contentum, vt dormitorium, atrium, claustrum, & alia permulta: de quibus vide tractatum Remigij de immunitate Ecclesiarum per totum: nam propter hæc loca in Sexto Decretaliū scribitur hæc rubrica hac ratione, *De immunitate Ecclesiarum, cœmiteriorum, & aliorum locorum religiosorum.* Agitur enim

in hoc titulo lib. 6. solum de immunitate locali. Sciendum enim est, triplicem esse immunitatem Ecclesiarum, scilicet, localem, personalem, & realem. *Localis* est, quæ conceditur loco Ecclesiastico. *Personalis* est quæ conceditur personis Ecclesiasticis vel personis existentibus in Ecclesia. Et denique *realis*, quæ conceditur rebus & bonis Ecclesiarum.

Hic titulus habet decem capita: Habetur in Sexto & Clementinis & Extrauagantibus cõmunibus, & de eius materia disputatur, §. quod licet, vsque ad finem distinctionis 41. & distinctionis 87. & 98. & 14. quæst. 4. & 23. q. vlt. & c. in primis 2. q. 1. & in aliis multis capitibus. Quod autem in hoc titulo disputatur, est, ne laicus in loco Ecclesiastico iudicet maximè causam sanguinis, & quod tempore necessitatis custodia ciuitatum etiam pertinet ad clericos, & quod rusticus astrictus ad culturam Ecclesiæ non potest illam deserere, & quod laici iurisdictionem Ecclesiæ vsurpantes, vel collectas Ecclesiæ imponentes, sunt excommunicati. Præterea multa dicuntur de fugientibus ad Ecclesiam: & quod prælati non debent grauare subditos: & quod Ecclesia non consecrata etiam gaudet immunitate: & denique quod delinquens spe & occasione immunitatis, non debet gaudere immunitate. Sensus verò rubricæ est huiusmodi: *De immunitate Ecclesiarum cæmeterij, & rerum ad eas pertinentium*, id est, de libertate seu priuilegio Ecclesiarum, cæmeteriorum, & aliarum rerum Ecclesiasticarum.

Ne clerici vel monachi secularibus negotiis se immisceant. Tit. L.

PRima obseruatio. Quoniam in superiori titulo tractatum est de immunitate Ecclesiarum & aliarum

aliarum rerum Ecclesiasticarum, ne clerici sua immunitate superbirent & arbitrarentur sibi omnia licere, meritò subiicitur hæc rubrica ne clerici vel monachi sæcularibus negotiis se immisceant. Vel continua sic. Quoniam toto isto libro de vita & honestate clericorum disputatur, meritò, tanquam totius libri clavis hic titulus ponitur, in quo prohibetur ne clerici vel monachi sæcularibus negotiis se immisceant, quod maximè ad clericorum, & monachorum vitam & honestatem pertinet: scriptum est enim: *nemo militans Deo implicet se negotiis sæcularibus ut possit placere ei.*

Secunda obseruatio. Vnde dicatur clericus, quid sit, & quotuplex sit, non est opus in præsentî disputare, quoniam iam id disputauimus, 1. lib. tit. 22. de clericis perëgrinis, obseru. 2. neque etiam disputare oportebit vnde dicatur monachus, quid sit & quotuplex; nam id iam visum est in hoc libro, titulo de regularibus, obseruatione. 3. & in titulo de statu monachorum, obseruatione 3. Quod autem opus erit dicere, est, quid sit, & quotuplex sit negotium sæculare: & dico secundum Abbatem in hæc rubrica, negotium seculare duobus modis sumi. Primo, pro omni actû proueniente ex carnali concupiscentia non subiecto fræno rationis: & dicitur *negotium seculare*, quia per hoc viuitur sæculariter, id est, secundum sæculum, mundum, seu carnem, non autem secundum Deum & spiritum. Et hæc negotia sæcularia etiam laicis prohibentur. Secundo sumitur pro negotio pertinenti ad Rempublicam mundanam, & sæculares homines. In hoc ergo titulo non disputatur de negotio sæculari primo modo sed secundo. Et hoc negotium est quòd in hoc titulo clericis & monachis prohibetur, dicendo, ne

clerici vel monachi sæcularibus negotiis se immisceant, id est, ne clerici vel monachi negotientur res pertinentes ad Rempublicam mundanam, & sæculares homines, nec officia in Republica habeant, quia hoc illis in isto titulo prohibetur, & in capite, fornicanti, distinctione 88. & in l. placet, C. de Episcopis, & clericis.

Tertia observatio. Negotium sæculare sumptum illo secundo modo in pluribus consistit, vt docet glos. verbo, quod autem, in Summa, 21. q. 3. aliquando enim est emere, vt carius vendat, & hoc non licet clericis. dist. 88. per totum, aliquando exercere causas sæculares, & hoc non licet clericis, nisi pro certis personis, cap. 1. de postulando, aliquando esse procuratorem seu administratorem rerum sæcularium, & neque hoc licet clericis, c. sed ne. & cap. 2. isto tit. Et denique aliquando conducere possessiones à laicis, & hoc solum licet clericis, & monachis quando indigent, c. dilecti. de decimis.

Hic titulus habet decem capita: habetur in Sexto, non verò in Clementinis, & de eius materia agitur. dist. 88. & 22. q. 4. & 33. q. vlt. per totum, & c. vlt. dist. 86. Quod verò in hoc titulo disputatur, est, quod generaliter debent clerici abstinere à negotiis sæcularibus, vt à ministerio & seruitio laicorum, à professione Legum & Medicinæ, ab officio procuratoris, à iudicio sanguinis, à locationibus, ab officio tabellionatus, & à purgatione vulgari. Sensus autem rubricæ facilis est: nam dicit: *Ne clerici, vel monachi sæcularibus negotiis se immisceant*, id est, ne clerici, vel monachi negotientur.

Finis Tertij Libri Decretalium.

EXPOSITIO
 TITVLORVM
 IVRIS CANONICI.
 LIBER QVARTVS
 Decretalium.

De sponsalibus, & matrimonijs.

TITVLVS PRIMVS.

ERTIO Decretalium libro diligentissimè absoluto, operæpretium erit eadem continuata diligentia ad quartum accedere; & quoniam in illo de clericorum operibus latissimè fuit absoluta disputatio, ideo in præsentī de laicorum actibus erit exactissimè disputandum; cūque in nullo alio laicum aliquem esse plus ostendatur, quàm in desponsatione, & matrimonio, ideo prima huius quarti libri rubrica erit de sponsalibus & matrimonijs.

Prima obseruatio. Hæc rubrica in duas diuiditur partes, in quarum prima agitur de sponsalibus, & in secunda de matrimonio, quare propter hanc causam, & quia per sponsalia ad matrimonium deuenimus, prius de sponsalibus videamus. *Sponsalia*

ergo dicuntur ab spondeo spondes, quod est promitto, definiuntur enim *futurarum nuptiarum mentio* & *repromissio*, l. 1. & 2. ff. de sponsalibus, & cap. nostrates. 30. quæst. 5. In qua definitione merito ponitur illa particula, *repromissio*, quæ significat mutua seu reciprocam promissionem: in sponsalibus enim sponsus & sponsa mutuo dant sibi fidem de futuris nuptiis contrahendis. Vnde sufficit nudus consensus ad sponsalia constituenda, quæ sunt quasi quoddam præambulum ad matrimonia contrahenda, possuntque inter absentes vel præsentis fieri, dummodo septennium adimpleuerint, glossa, §. 1. institut. de nuptiis. Quare sponsus erit vir, qui de futuris nuptiis sponsæ promisit: & sponsa erit mulier quæ de futuris nuptiis contrahendis sponso promisit. Vnde sponsa est mulier promissa, & sponsus vir promissus. Præterea sponsalitia largitas quod dat sponsus sponsæ, vel sponsa sponso gratis, & sine animo recompensandi, glossa, verbo, pœnæ, §. ius autem, institut. de iure naturali. Est tamen aduertendum, quod mas & fœmina, sponsus & sponsa, propriè loquendo non dicuntur post adimpletum matrimonium per consensum de præsentis, quamuis non fuerit consummatum, sed tunc dicentur maritus, & vxor, cum iam sit adimpleta promissio seu sponsio, à qua sponsi vocabantur. Hæc docet Felinus in hac rubrica in principio. Quamobrem docet, quod statutum loquens de sponsis non extenditur ad maritum & vxorem, cum verba statutorum sint propriè intelligenda, cap. in nostra, de iniuriis. Ex quibus colligo, quod licet hæc duo vocabula sponsalia, scilicet & matrimonium sæpissimè inter se confundantur, nihilominus tamen sponsalia propriè significant promissionem

nem futuri matrimonij, & matrimonium proprie significat ipsam maris & fœminæ coniunctionem per consensum animorum factam. Animaduertendū tamen, quod quamuis hæc vera sint, nihilominus propria istorum vocabulorum significatio tollitur, si eis addatur alterum istorum duorum terminorum, scilicet, *de presenti*, aut, *de futuro*, nam hæc vox, *de presenti*, si addatur sponsalibus, facit vt significant verbum matrimonium, & hæc vox, *de futuro*, si addatur matrimonio, facit vt significet sponsalia.

Secunda obseruatio. Videamus quot modis sponsalia contrahantur, & dico, quod variis modis contrahuntur, scilicet, *re*, *verbis*, *litteris*, & *consensu*: *re*, vt per nudam subarrhationem vel annuli immisionem; *verbis*, vt si inter virum & mulierem promissio super futuro matrimonio verbaliter intercesserit: *litteris*, vt cum absentes inter se de futuris nuptiis per epistolam paciscuntur: *consensu* denique, vt quando ij qui propter ætatem matrimonium contrahere non possunt, nihilominus contrahunt, nam tunc legis interpretatione, verba de presenti in sponsalia de futuro resoluntur, cap. à nobis, de sponsatione impuberum. Præterea contrahuntur sponsalia tripliciter, scilicet, *purè*, *in diem*, & *sub conditione*. *Purè*, vt cum vir & mulier se inuicem futuros coniuges pollicentur. *In diem*, vt cum quis intra certum temporis spatium aliquam se ducturum in uxorem conuenit. Denique *sub conditione*, vt cum quis, si quid fiet vel contigerit, nuptias se contracturum pollicetur. Et quoniam vidimus quot modis contrahantur, videamus quibus modis dissoluantur, qui vt breuiter nos expediamus, his verbis continentur:

*Crimen, dissensus, fuga, tempus & ordo, secunda,
Morbus, & affinis, vox publica cūmque reclamationat.*

Quodlibet istorum sponsalia soluit eorum.

De quibus vide Hostiensem in summa isto titulo, §. qualiter dissoluantur.

Tertia obseruatio. *Matrimonium* dicitur à matre: quoniam per matrimonium mulier fit mater, vt docet Gellius, lib. 18. cap. 6. & hic honor mulieribus & non viris propter laborem partus datur, vt ab ipsis matrimonium nomen accipiatur, vt docet Brissonius de verbis iuris, verbo, matrimonium. Et diffinitur sic: *Est maris & fœminæ coniunctio: indiuiduam vitæ consuetudinem continens*, l. 1. §. 2. ff. de iustitia; & iure, & instituta in principio, de nuptiis. Quæ diffinitio sic explicatur, vt, *coniunctio*, in ea habeat vim generis. Et dicitur, *maris & fœminæ*, quia in pari sexu non potest esse matrimonium. Dicitur, *indiuiduam* saltim quantum ad propositum: nam quoad effectum seu thorum multoties diuiditur matrimonium, l. consensu, C. de repudiis. Dicitur, *vitæ*, quia post mortem iam non est matrimonium, cum per mortem dissoluatur, §. deinceps, authentica, de nuptiis. Et dicitur, *consuetudinem continens*, id est, habens illam supradictam indiuiduam vitam, seu indiuiduam consuetudinem vitæ, saltim quoad propositum, vt diximus. Vbi aduertendum est quod matrimonium etiam aliis quinque nominibus insignitur: nam dicitur: *Nuptiæ, connubium, coniugium, consortium, & contubernium*. Dicuntur autem *nuptiæ* à nubendo, id est, velando, eo quod olim nouæ nuptæ velatæ, id est, cum velo ad viros deducebantur. Vnde propriè nuptiarum nomen mulieribus conuenit vt docet idem Brissonius, vbi supra. Dicitur, *connubium*, quasi semel nuptum. Dicitur, *coniugium*, quasi
com

communi consensu iunctum, seu sub vno iugo iunctum. Dicitur, *consortium*, quasi vna sorte sociatum. Et denique dicitur, *contubernium*, quatenus est in seruis, vt leges volunt, l. cum ancillis, C. de incertis nuptiis, vel secundum Canones, quatenus est in sacerdotibus, cap. sane sacerdotes, de clericis coniugatis.

Quarta obseruatio. In hac obseruatione quinque videnda sunt. Primum, de progressu matrimonij. Secundum, de bonis ipsius. Tertium, de mysteriis quæ continet. Quartum, de ætate qua contrahitur. Et quintum, quot modis dissoluatur. Ad primum ergo accedendo dico, quod matrimonium initiatur sponsalibus, ratificatur consensu, & sic dicitur ratum & non consummatum, & denique consummatur copula, qua ratione dicitur matrimonium ratum & consummatum. Ad secundum dico, matrimonium hæc quatuor bona continere, scilicet, sacramentum, fidem, prolem & remedium concupiscentiæ. Continet sacramentum, quia matrimonium Ecclesiæ sacramentum est à Christo Domino institutum, vt probatur in Concilio, sess. 7. cap. 1. & sess. 24. cap. 1. Continet fidem, nam inter alia habet pro fine fidem, societatem, & amicitiam inter coniuges. Continet prolem, quia habet etiam pro fine procreationem, & educationem prolis, vt probatur in principio, instituta de iure naturali. Continet denique remedium concupiscentiæ, quoniam etiam fuit matrimonium in remedium concupiscentiæ institutum post peccatum: vnde optimum consilium est vt quis nubat, si concupiscentia opprimatur, quia vt docet Apostolus, *Melius est nubere, quàm vri*. Ad tertium dico, quod animorum consensus, in quo essentialiter consistit matrimonium,

nium, repræsentat charitatem, quæ consistit in spiritu inter Deum & iustam animam. Et corporum commixtio, quæ est id in quo matrimonium consummatur, repræsentat sacrosanctum coniugium, quod inter Christum & Ecclesiam per Incarnationis mysterium fuit contractum. Ad quartum dico, quod fœmina non potest ante duodecimum annum matrimonium contrahere, neque masculus ante decimum quartum, nisi pacis & publicæ quietis causa, cap. 2. isto titulo. Ad quintum denique dico, quod quia esset nimis prolixum singulas causas recensere, propono tibi hos versus in quibus satis clarè continentur, & sunt huiusmodi:

Error, conditio, votum, cognatio, crimen,

Cultus disparitas, vis, ordo, ligamen, honestas,

Si sis affinis, vel fortè coire nequibis:

Hæc socianda vetant, connubia iuncta retractant.

Hic titulus habet triginta duo capita: habetur in Sexto, non verò in Clementinis, & de eius materia disputatur, 27. quæst. 2. & 29. quæst. 1. & 33. quæst. 2. & 3. & 32. quæst. 1. 2. & 3. per totum, & §. his omnibus, vsque ad finem, quæst. 30. quæst. 5. & §. sed quia, vsque ad finem quæstionis. 33. quæst. 2. Quod verò in eo disputatur, est, generaliter docere, quomodo contrahantur, & dissoluantur matrimonia, & sponsalia. Sensus verò rubricæ est huiusmodi: *De sponsalibus, & matrimonijs*, id est, de ipso matrimonio, & matrimonij promissione.

De desponsatione impuberum.

Tit. II.

PRima observatio. Hanc rubricam duobus modis continuant Doctores. Primo sic: Quoniam visum fuit supra de desponsatione in genere, & in cõ-

muni

muni, ideo de quadam desponsatione in specie videndum erit, scilicet, de desponsatione impuberum. Secundo sic. Quoniam ad sponsalia contrahenda certa ætas determinata est tam Imperatorum constitutionibus, quàm Pontificum decretis, capite 2. isto titulo, ideo, vt ad eam ætatem declarandam locum habeamus, de desponsatione impuberum seu pupillorum disputemus. In qua rubrica non erit opus discutere vnde dicatur, quid & quotuplex sit desponsatio, quoniam id iam in superiori titulo visum fuit cum desponsatio, & sponsalia sint vnum & idem: licet dicat Otomanus, de verbis iuris, verbo, spondere, quod spondere est ex parte patris puellæ eam spondentis seu promittentis, & despondere ex parte patris adolescentis acceptantis puellæ promissionem. Vnde sponsalia dicentur ex parte foeminae vel parentum ipsius: & desponsatio dicetur ex parte adolescentis vel parentum ipsius: sed hæc differentia parum ad nostrum institutum spectat, & parum de ea curat ius. Erit tamen aduertendum in præsentem, quod quamuis rubrum solum dicat, de desponsatione impuberum, nihilominus etiam de eorum matrimoniis disputatur: quare quemadmodum præcedens rubrica scribitur de sponsalibus, & matrimoniis in communi: ita etiam hæc poterat inscribi de sponsalibus, & matrimoniis impuberum, vt colligitur ex capite, puberes, & cap. continebatur, & ex aliis multis capitibus huius tituli.

Secunda obseruatio. Vt videamus quis dicatur impubes, omnia nomina quibus hominis ætatem iura significant, erunt in præsentem proponenda, quæ non minimam adferent vtilitatem, & sunt ista, Anniculus, Infans, Proximus infantia, Proxi

Proximus pubertati, impubes, & pubes. *Anniculus* est qui trecentessimum sexagesimum quintum diem incepit, & nec plus nec minus habet, & dicitur *Anniculus*, id est, vnius anni. l. anniculus, ff. de verborum significatione. *Infans* est paruulus citra septem annos, id est, qui septennium non adimpleuit. l. si infanti. C. de iure deliberandi. *Proximus infantie* est à septennio vsque ad decimum annum, & dimidium si est masculus, vel vsque ad nonum, & dimidium si est fœmina, vt docet gloss. verbo, infantie, §. pupillus, instituta de in iuribus. *Proximus pubertati* est masculus à decimo, & dimidio vsque ad quatuordecimum, & fœmina à nono, & dimidio vsque ad duodecimum, vt docet eadem glossa in dicto verbo, infantie. *Impubes* est in masculis à septennio vsque ad decimum quartum annum: & in fœminis ab eodem septennio vsque ad duodecimum annum. Est tamen aduertendum, quod comprehendit impubes tam proximos infantie quàm proximos pubertati, qui si patribus orbatus sit, pupillus appellatur, & sic impubes, & pupillus eiusdem sunt ætatis, nam is qui impubes est, si patres non habeat, pupillus dicitur. *Pubes* denique est masculus à decimo quarto anno vsque ad vigesimum quintum, & fœmina à duodecimo vsque ad eundem vigesimum quintum: ex quo nota, quod pubes, adolescens, & adultus sunt vnum, & idem. Ex quibus colligitur, quod postquam quis vigesimum quintum annum attingit, dicitur habere plenam pubertatem: licet verum sit, quod multoties in iure vigesimo quinto anno assequuto, dicatur semiplena pubertas, & statim post decimum octauum dicatur plena pubertas. §. minorem, instituta de adoptionibus. Et hæc sint dicta de his nominibus secundum Legistas & Cano

Canonistas, nam secundum Philosophos hæc esse solent Infantia, seu pueritia, Adolescentia, Iuuentus, virilis ætas, & Senectus. *Infantia* seu *pueritia* est usque ad quatuordecimum annum. *Adolescentia* est à decimo quarto anno, usque ad vigesimum quintum. *Iuuentus* est à vigesimo quinto, usque ad trigessimum quintum. *Virilis ætas* est, à trigesimo quinto usque ad quadragesimum nonum. *Senectus* denique est à quadragesimo nono usque ad vitæ finem, in qua ætate si clamosi, & querelosi sint senes, decrepiti dicuntur.

Tertia observatio. Ex supradictis colligitur quid sit impubes de quo loquimur in rubrica, qui dicitur impubes à pube, id est pudentia corporis hoc est pudore siue verecundia, qua afficiebatur is qui incipiebatur an barba inferior adhuc pungeret. capite puberes, isto titulo. Vel dicitur pubes à probitate animi, quia tunc ita probus efficitur, quod mascoire potest, & scæmina virum pari. Vnde homines dicuntur puberes, & scæminæ viri potentes. Est autem triplex modus probandi pubertatem. Primus per inspectionem corporis, scilicet, inspiciendo loca secreta seu barbæ inferiores an pungant vel lanuginem ducant: qui modus reprobatus est à Iustiniano in principio, instituta, quibus modis tutela finitur. Secundus per annorum ætatem, ita vt scæmina habeat duodecim annos, & masculus quatuordecim, & iste modus est quo quotidie iura vtuntur. Tertius est per ipsum factum seu per rei euidentiã, scilicet, quia malitia seu viri potentia, aliquando supplet, quod in ætate deficit, vt si adolescens cognouit carnaliter puellam, sicut in capite continebatur, isto titulo. Et iste modus optimus est, non tamen valet in testamentis, & curis, vel alijs rebus

similibus, sed solum in matrimonijs contrahendis.

Hic titulus habet quatuordecim capita, habetur in 6. nō verò in Clementinis, & de eius materia disputatur 30. quæst. 2. c. 1. 20. quæst. 1. Quod verò in eo agitur, est, an, quomodo, & qua ætate impuberes contrahant matrimonia, & sponsalia, vel iā contracta dissoluant. Sensus verò rubricæ est huiusmodi, *De desponsatione impuberum*, id est de sponsalibus vel matrimonijs fœminarum ante duodecimum annum, & masculorum ante decimum quartum.

De Claudestina desponsatione. Tit. III.

PRima obseruatio. Quoniam impuberes, de quorum desponsatione proxime diximus, prohibentur coniungi nisi ex causa, capite, hoc seruetur desponsalibus, & vt causa diligenter examinetur prohibentur claudestina sponsalia, ideo de ipsis erit in præsentī disputandum. Vel sic: Quoniam titulo primo, de sponsalibus, & matrimonijs in genere disputatum fuit, & postea titulo secundo, de quadam desponsatione in specie, scilicet, de desponsatione impuberum; ideo in præsentī de alia etiam desponsatione in specie erit capienda disputatio, scilicet, de claudestina desponsatione. In qua rubrica subintelligenda est hæc particula, *Prohibita*, ita vt illius sensus sit de claudestina desponsatione prohibita, quemadmodum explicauimus titulum de cohabitatione clericorum, & mulierum.

Secunda obseruatio. In hac rubrica, quod primò animaduertendum occurrit, est, quod quamuis in rubro dicatur de claudestina desponsatione, tamen, quod præcipuè in hoc titulo disputatur, est, de claudestino matrimonio, vt patet in toto nigro, quod

quod etiam obseruatum fuit in titulo superiori de desponsatione impuberum, nam etiam ibi disputatur de ipsorum matrimonio. Videamus tamen quid sit clandestinum matrimonium, vel clandestina desponsatio. *Clandestinum* ergo in cōmuni est id quod fit non seruata iuris solemnitate ad eius publicationem, vt docet Bartol. in l. fin. ff. de ritu nuptiarum: quare *clandestinum matrimonium* vel *desponsatio*, erit in qua non seruatur iuris solemnitas ad eius publicationem, seu quod idem est, occultum matrimonium seu occulta desponsatio, vel quia fit sine denunciationibus, vel sine testibus, & paroco, vel sine alijs iuris solemnitatibus. Hæc autem matrimonia clandestina in triplici sunt differentia. Alia enim sunt clandestina, quia omittuntur quædam solennitates, quæ solum de honestate requiruntur, vt quod benedictio detur in facie Ecclesiæ, & quod sponsa petatur à suis parentibus in quorum potestate est, & alia similia. Alia sunt clandestina, quia clam sine testibus contrahuntur, vt in capite primo, & secundo, isto titulo. Alia denique, quia clam sine denunciationibus, & bannis seu edictis contrahuntur. In hoc ergo tit. de omni clandestino matrimonio agitur.

Tertia obseruatio. *Matrimonium* ergo, vt ritè fiat debet coram paroco fieri, & coram duobus vel tribus testibus, præmissis iam denunciationibus tribus diebus festiuis inter Missarum solennia publicatis, vt docet Concil. Trident. sessione 24. capite primo. Aliter enim matrimonium erit clandestinum, & prohibitum. Sed dices quoniam constat ex superioribus, quod matrimonium clandestinum est prohibitum, videamus si dato, quod contrahatur

erit validum, vel potius nullum, & irritum: multa enim sunt quæ prohibentur fieri, quæ tamen facta tenent. Cui difficultati respondeo, quod antiquitus de iure Communi valida fuerunt matrimonia clandestina, quousque Ecclesia illa irritauit, vt patet in capite sufficiat, 27. quæstione secunda, & vt docet D. Thom. in 4. distinct. 28. quæst. 1. art. 3. & vt docet Tridentinum, dict. sess. 24. cap. 1. hodie autem postquam Ecclesia illa irritauit, sciendum est, quod matrimonium, quod est clandestinum ex defectu parochi, vel testium est nullum, & irritum, vt docet idem Concil. dict. sess. 24. cap. 1. versic. qui aliter: illud verò, quod est clandestinum ex defectu denunciationum esse validum, licet puniantur qui sine Episcopi licentia tales denunciations prætermiserunt, vt docet idem Concilium vbi supra, versiculo, quod si aliquando. Illud denique, quod est clandestinum ex defectu aliarum solemnitarum non solemnium, etiam erit validum, nihil enim interest ad validitatem matrimonij, quod benedictio derur in facie Ecclesiæ vel non, & quod petatur mulier à parentibus vel non, & alia similia.

Quarta obseruatio. Olim de iure Ciuili prohibitum erat, quod filij familias matrimonium contraherent nisi parentum consensus præcederet, vt principio, instituta de nuptijs. Est tamen sciendum, quod si sine tali consensu actu contrahebant, erat validum matrimonium, vt docet glossa in capite sufficiat 27. quæst. 2. & Couarruias 2. parte de spõsalibus cap. 3. §. 8. num. 1. Quibus reiectis hodie de Iure Canonico talis consensus necessarius non est, & qui necessarium esse dixerit, anathemate damnat Concil. Tident. sessione 24. cap. 1. in principio. Est tamen laudabile consilium ne filij sine suorum parentum

rentum licentia contrahant, quæ certè res est maximè meritoria, & omni laude atque honore digna. Sed in fine huius rubricæ dices, quæ sunt istæ denūciationes, de quibus hic loquuti sumus? Respondeo esse quasdam publicationes in parochia contrahentium factas inter missarum solemnias tribus diebus festiuis. In quibus publicationibus dicat Parochus, quod talis & tali contrahunt matrimoniū, & quod si aliquis scit aliquod impedimentum, illud intra certum tempus denuntiet.

Hic titulus habet tria capita, non habetur in 6. neque in Clementinis, & de eius materia agitur. 30. quæstione 5 per totum, & capite consanguineorum 3. quæstione 4. Quod verò in hoc titulo disputatur, est, primò, quod clandestinum matrimonium non præsumitur nisi probetur. Secundò, quod non coguntur simul habitare qui clandestinè cõtraxerunt; & tertio, quod antequam matrimonia contrahantur, publicentur edicta ad hoc, vt qui voluerit matrimonium impedire, impedimenta proponat, & quod filij nati ex matrimonio clandestino sunt illegitimi, & denique proponitur pœna qua puniuntur clerici qui matrimonia interdicta non impediunt. Sensus verò rubricæ est huiusmodi: *De clandestina desponsatione*, id est, de matrimonio seu desponsatione occultè contracta.

De sponsa duorum.

Tit. IV.

PRima obseruatio. Quoniam in omnibus superioribus titulis in quibus de matrimoniis, & desponsationibus fuit disputatum, solum loquuti fuimus, in casibus, in quibus vnum contrahitur matrimonium, vel vnica contrahitur desponsatio, & pos-

set quis dubitare quid iuris esset quādo duplex matrimonium vel desponsatio contraherentur, & ideo in præsentī titulo id disputabitur, & quamuis solum dicat de sponsa, etiam disputat de propria muliere, vt patet ex nigro, & ex his quæ notauimus in rubricis superioribus, in quibus quamuis rubrum loquatur de desponsatione, tamen nigrum etiam disputat de matrimonio. Et dicitur *de sponsa duorum*: non verò de sponso duarum, vt ostenderet Cōpilator mulierum fragilitatem, quia facilius est propter considerationis inopiam, vnam duobus cōtrahere, quam vnum duabus, licet fallat regula in eo, qui cum septem mulieribus in diuersis locis contraxit, & cum interrogaretur quare id fecisset, respondit: quærebam vnam rationis capacem, & non inueniebam. Sed tamen his facerijs omissis, dicendum est, quod etiam poterat ista rubrica intitulari. *De sponso duarum*, & sic illam scribit Anastasius Germonius in præsentī, dicens sic inueniri in veteri Tarraconensi libro, optimam adhibens rationem, quia, scilicet, in capite primo, & vltimo huius tituli disputatur de sponso duarum, & forte sic esset scripta si Compilator decretalium fuisset mulier. His etiam adde, quod in hoc tit. disputatur quid iuris sit quando aliqua persona (sive mas sive fœmina) prius contrahit cum vna, & postea (priori viuente) contrahit cum alia. Et dicitur priori viuente, vt distinguatur iste titulus à titulo de secundis nuptijs, in quo disputatur de illo qui mortuo priori coniuge, alias secundas nuptias contrahit.

Secunda obseruatio. In hac rubrica non est opus videre quid sit sponsus vel sponsa, cum id iam licuerit tit. i. obseru. i. & per consequens etiam non erit opus disputare, quid sit esse sponsam duorum, vel spon

sponsum duarum, nam satis manifestè constat, sponsam duorum esse scœminam habentem duos viros, vel sponso actu viuentes: & sponsum duarum esse virum habentem duas vxores vel spòsas etiam actu viuentes. Est tamen aduertendum, quòd hæc nomina sponsus, & sponsa non sunt accipienda in sua propria significatione; scilicet, vt tantum significant eam, & eum qui futuras nuptias promiserunt, sed impropriè vt comprehendunt tam eos qui promiserunt, quam etiam illos qui de facto contraxerunt, vt patet in nigro. Vnde poterat etiam nostra rubrica sic scribi, de muliere duorum, vel de marito duarum, nam mulier, & maritus propriè significant veros, & legitimos coniuges, qui iam nuptias contraxerunt.

Tertia obseruatio. Posito, quod certum sit neminem bina coniugia habere posse, cap. quomodo 31. quæst. 2. nihilominus videndum est, si quis de facto bina sponsalia contraxerit, quænam eorum sponsaliorum præualere debeat. Cui difficultati Respondeo, quod vel vtraque sunt de præsentibus: vel vtraque de futuro, vel prima de præsentibus, & secunda de futuro, vel denique è contra, prima de futuro, & secunda de præsentibus. Ad primum dico, quod si ambo sint de præsentibus, in quocunque casu priora valent, & posteriora sunt nulla. capite licet, infra isto titulo. Ad secundum dico, quod si vtraque sunt de futuro, & ambo iurata, vel ambo non iurata, prævalent priora, & si alia iurata sunt, alia nõ, quæ iurata sunt, prævalent etiam si sint posteriora, capite sicut de sponsalibus, & matrimonijs. Ad tertium dico, quod si prima sunt de præsentibus, & secunda de futuro, satis patet præualere priora, argumento legis, cui pono. ff. de seruis exportandis. Ad vltimum denique dico,

quod si priora sunt de futuro, & posteriora de præ-
senti, posteriora præualebunt.

Hic titulus habet quinque capita, non habetur in
Sexto, neque Clementinis, & de eius materia agitur
capite habito, & capite vltimo 27. quæst. 2. Quod
autem in eo disputatur præter ea, quæ dicuntur in
superiori obseruatione, est, qua pœna puniatur qui
accepit in uxorem, sponsam alterius de præsentibus, &
quod qui appellat in causa matrimoniali non potest
interim contrahere, & si contrahat separabitur, sen-
sus verò rubricæ est huiusmodi. *De sponsa duorum*, id
est, de muliere vel sponsa nupta cum duobus viris
actu viuentibus.

*De conditionibus appositis in desponsatione vel in
alijs contractibus. Tit. V.*

PRima obseruatio. Continuationem huius ru-
bricæ libuit proponere, quemadmodum glos. in
præsentibus ex Abbate proponit, nam hæc nobis ex-
actissima visa est, quæ est huiusmodi: Quia quando-
que sponsalia contrahuntur pure, de quibus visum
est supra: quandoque sub conditione, merito de his
post præcedentia videamus. Et quia conditio appo-
ni potest, non solum in matrimonio, sed etiam in
alijs contractibus, ideo ne author haberet materiam
geminandi rubricas subnectit, *de conditionibus appo-
sitis etiam in alijs contractibus*, & rectè: nam in c. 2. & c.
verum, loquitur de conditione apposita in manu-
missione, & in donatione Ecclesiæ facta.

Secunda obseruatio. *Conditionis* verbum multa
significat. Primò statum personæ, vt esse seruum vel
liberum, cap. liberi. 3 2. q. 4. Secundò significat statum
rei, vt domum esse subiectam seruituti vel non, vt in

in cap. nulli, de rebus Ecclesie. Tertio denique significat modum quendam qui rebus additur, & eas suspendit. In hoc ergo tit. hoc tertio modo accipitur conditio. Et sic accepta dicitur à con, quod est simul, & dictio, quod est dicere, quia simul cum aliquo dicit. conditio enim est talis naturæ, quod semper alteri additur & ambo simul significat id, quod neque conditio sola, neque illud alterum solitariè sumptum significaret. Et diffinitur sic: *Est quidam modus dictum restringens, & rei additus, ut res sit*: quæ diffinitio optima est: nã dicitur. *Quidam modus*, quia modus habet vim generis in hac diffinitione. Et dicitur. *Dictum restringens*, quia conditio semper est limitativa illius, quod dicitur. Et dicitur, *Rei additus*, quia conditio nunquam est de per se, neque sola potest aliquid significare. Et denique dicitur, *Ut res sit*, quia non adimpleta, neque vitiata, vel reiecta conditione, non venit neque fit res cui conditio est addita, ut verbi gratia, si quis dicat, *promitto decem si navis ex Asia venerit*, illa particula *si navis ex Asia venerit*, est conditio, quoniam est quidam modus restringens, & coarctans illam promissionem, & additur promissioni, ut promissio adimpleatur, nam si navis ex Asia non veniat, non dabuntur decem. Sed supradicta diffinitio traditur de conditione tã propriè quàm impropiè sumpta, solum enim illam quæ rem in futurum suspendit, est propriè conditio, & diffinitur sic *Conditio est futurus eventus in quem suspenditur dispositio*, ut colligitur ex §. sub conditione, instituta, de verborum obligationibus.

Tertia observatio. Cognita natura conditionis cognoscitur totius rubricæ sensus, nam in ea agitur de conditionibus quæ adduntur sponsalibus vel alijs contractibus. Et conditionum tres possumus

proponere diuisiones. Prima est, conditio alia est expressa, illa, scilicet, quæ exprimitur, & clarè dicitur, alia tacita quæ non exprimitur, sed subintelligitur, vt si dicas, dabo decem dotis causa, subintelligitur ista conditio, *si nupsert*, l. si stipulantem. ff. de iure dotium. Secunda diuisio, conditio alia est de præterito, vt dabo decem, si fuisti consul anno præterito: alia de præsentis, vt dabo decem si nunc Petrus mortuus est: alia denique de futuro, vt dabo decem si nauis uenerit. Ex quibus duæ priores propriè conditiones non sunt, posterior uero solum est propriè conditio. Tertia diuisio, conditio alia possibilis illa, scilicet, quæ potest adimpleri, vt dabo decem si moriatur uxor; alia impossibilis, quæ fieri non potest, vt dabo decem si totum mare bibas. Quæ etiam est triplex. Alia à natura, vt dabo decem si digito cœlum tetigeris. Alia à iure, qua ratione dicitur impossibile omne, quod iure fieri non potest, ueluti conditiones turpes, vt dabo decem si adulterium committas. Alia denique de facto, qua ratione dicitur impossibile id, quod maximè difficile est.

Quarta obseruatio. Ex superioribus collige res distinctas esse conditionem, & condictioem, nam *conditio*, vt diximus est quidam modus rei ipsam restringens, & ipsi additus, vt sit. *Condictio* uero est quando aliquid solum est, & illud intendimus reperere, vt per totum titulum. ff. de condictioe causa data, cum alijs titulis sequentibus. Vel *condictio* est actio in personam, qua dare aut facere oportere interditur, vt probatur in §. appellamus instit. de actionibus. Postremo tamen aduertendum est, quod conditio præcipue significatur per coniunctionem *Si*. Licet etiam alijs dictionibus significetur, scilicet, per aduerbium, *Cum*, vt dabo decem cum Titius erit consul.

consul. & per dictionem *Nisi*, vt dabo decem nisi pater impediatur: & per dictionem *Alioquin*, & per alias innumeras, quas refert Lexicon iuris in verbo, conditio. In fine tamen huius rubricæ ad clariorem conditionis notitiã videamus quid sit modus, & quomodo differant modus, & conditio: pro quo dico, quod *modus* est moderatio quædam dispositioni adiecta, grauans eum, qui honoratur in tempus perfectæ dispositionis. Ex qua diffinitione collige modum, & conditionem sic differre, quod conditio impedit natiuitatem obligationis, modus verò non.

Hic titulus septem habet capita, non habetur in Sexto neque in Clementinis, & de eius materia tractatur. 32. q. 8. & cap. solet, & cap. aliquando 32. & cap. vlt. 32. q. 1. & 17. q. 4. Quod verò in hoc tit. disputatur, est, quãdo sit seruanda vel reiicienda conditio. Sensus verò rubricæ est huiusmodi. *De conditionibus appositis in desponsatione, vel in alijs contractibus, id est de futuris euentibus matrimonium, sponsalia, & alios contractus suspendentibus.*

Qui Clerici vel vouentes matrimonium contrahere possunt. Tit. VI.

Prima obseruatio. Quoniam hucusque disputatum est, tam de matrimonijs puris quàm conditionalibus, erit iam disputandum de impedimentis matrimonij, & primo de impedimento ordinis seu voti, vt à dignioribus ducamus exordiũ, quare proponitur rubrica sub his verbis: *Qui clerici vel vouentes matrimonium contrahere possunt.* In qua, quod primo aduertendum occurrit, est, quod ista rubrica non statuit vel disponit aliquid, sed interrogat, nam vt ait Abbas, non procedit dispositiue, sed

sed interrogatiuè, percontando qui sint illi clerici vel vouentes qui matrimonium possunt contrahere. Quomodo autem hæc rubrica distinguatur ab illa de clericis coniugatis, vide in ea obseruatione quarta. Et qui clerici possint matrimonium contrahere vide etiam in eadem rubrica obseruatione secunda.

Secunda obseruatio. Quid & quotuplex sit Clericus non disputamus: nam id iam vidimus, lib. i. titulo de clericis peregrinis: neque etiam quid, & quotuplex sit vouens, nam id iam constat ex lib. superiori tit. de voto, & voti redemptione. Quare solum obseruandum erit, quod Clericus sumitur hic pro eo qui est in sacris ordinato, nam de eo solum in nigro disputatur: & vouens sumitur pro omni vouente, tam solemniter quàm simpliciter, plus tamen disputatur de vouentibus quàm de clericis.

Tertia obseruatio. In toto isto tit. fere nihil aliud habetur quam illa celebris doctrina, tam multū celebrata, scilicet, quod *votum solenne* impediat matrimonium contrahendum, & dirimat contractum, simplex verò impediatur, non tamē dirimat. Id est, *votum solenne* impedit, vt vouens matrimonium contrahat, & si de facto contrahit, illud dirimit, & facit nullum. *Votum* verò *simplex* est obstaculum, & impedimentum ad contrahendū; sed si contrahatur, non dirimit neque dissoluit. cap. meminimus. cap. consuluit. cap. veniens. cap. rursus, & cap. fin. isto titulo. Duo autem aduertenda sunt in hac communi doctrina. Primum est, quod votum de quo in ea loquimur, est votum castitatis, nam solum votum castitatis siue simplex siue solenne contrariatur matrimonio, aut saltē vsui matrimoniali. Secundū est, quòd votum debet esse prius matrimonio ad hoc

vt procedat superior doctrina. Sed dices, quid iuris erit è conuerso, quando prius quis matrimonium contrahit, & postea castitatem vouet? Respondeo, quòd semper matrimonium erit validum, & votum erit nullum, id est, matrimonium prius còtractum, quàm votum emittatur, impedit & dirimit votum, id est, impedit votum fieri & votum factum dirimit: nisi fiat de consensu vtriusque coniugis.

Hic titulus habet septem capita, non habetur in Sexto, neque in Clemétinis, & de eius materia agitur. 27. distinctione per totum, & 17. quæstione 1. & 2. & 27. quæstione 1. per totum. Quòd verò in eo disputatur, iam diximus in superiori obseruatione. Sensus verò rubricæ est huiusmodi: *Qui clerici vel vouentes matrimonium contrahere possint*, id est, qui propter ordinem vel votum impediuntur matrimonium contrahere.

De eo qui duxit in matrimonium, quam polluit per adulterium. Tit. VII.

PRima obseruatio. Secundum impedimentum matrimonij est adulterium, quod certè non est impedimentum impediens omne matrimonium, sed solum illud quod fit cum ea, cum qua adulterium fuit commissum, vt si quis commisit adulterium cum aliqua, cuius marito mortuo cum ea vult contrahere, illud adulterium est impedimentum, de quo hîc disputatur: & de illo homine sic volentè contrahere loquitur nostra rubrica quâdo dicit: *De eo qui duxit in matrimoniû quam polluit per adulterium.* Quæ in duplici sensu disputari potest. Primo, quando adulter machinatus est mortem prioris mariti, vt si quis, qui cognouit aliquam per adulterium

rium interficiat, vel faciat interficere maritū suum, vt possit cum ea contrahere. Secundò, quando neque adulter, neque adultera mariti mortem machinati sunt, sed aliunde ipse mortuus est. Et vtroque modo in hoc titulo disputatur. De eo qui duxit in matrimonium quam polluit per adulterium.

Secunda obseruatio. Ad clariorem huius rubricæ sensum tria videamus. Primū, quid sit ducere in matrimonium. Secundum, quid sit polluere. Et tertium, quid sit adulterium. Et ad primum deueniendo, ducere in matrimonium, est idem quod matrimonium contrahere. Ad secundum dicimus, quod polluere, vt docet Calepinus, est porro lauare, sed per antiphrasim ponitur, pro coinquinare, violare, seu inquinare. Et hinc fit quod nocturnam feminis humani sparsionem, pollutionem vocamus: Vnde polluere per adulterium in hac rubrica erit coinquinare mulierem alicuius per carnis copulam. Ad tertium denique dico quod adulterium licet improprie sumptum prope omnem illicitam fornicationem comprehendat, proprie tamen solum significat coitum illius, qui coniugem habet. l. inter liberos. §. 1. ff. de adulterijs, nam est delictum contra cōiugem commissum, siue committens sit mas, vel fœmina. Vnde in cap. lex illa 36. q. 1. sic diffinitur. *Adulterium est alieni thori violatio: & dicitur adulterium quasi ad alterius thorum accessio, & adulteri dicuntur ab ad, & alter, quia mas ad alteram fœminam, & fœmina ad alterum virum accedit.* In præfenti tamen non erit extra rem omnes species illicitæ fornicationis proponere quæ habentur in d. c. lex illa, quæ sunt fornicatio, stuprū, incestus, raptus, & adulteriū. *Fornicatio* quamuis videatur genus ad omnes illicitos coitus qui sunt extra legitimā vxorem

rem, tamen propriè loquendo fornicatio est coitus cum vidua, vel meretrice, vel concubina. *Stuprum* est illicita virginis defloratio, licet improprie etiam coitus cum vidua stuprum appelletur. *Incestus* est coitus cum cõsanguinea vel affine. *Raptus* est coitus in puella violenter à domo patris abducta. Et denique *adulterium* est alieni thori violatio: vt supra dixi.

Hic titulus habet octo capita, non habetur in Sexto neque Clementinis, & de eius materia disputatur. 31. q. 1. & 32. q. 4. per totum. & multis capitibus. 32. q. 7. Quod verò in eo agitur, est, an possit quis contrahere cum illa quam polluit per adulterium, & si contrahat an debeat separari. Sensus autem rubricæ est huiusmodi. *De eo qui duxit in matrimonium quam polluit per adulterium.* id est, de illo adultero qui contrahit cum illa cum qua adulteratus fuit.

De coniugio leproforum.

Tit. VIII.

Prima obseruatio. Quoniam lepra soluit sponsalia de futuro, videtur quod sit etiam matrimonij impedimentum: & ita inter matrimonij impedimenta tertio loco collocatur. Tum etiam ne aliquis putaret quod propter horribilitatẽ & abominationem huius infirmitatis, etiam matrimonium de præsentì deberet solui.

Secunda obseruatio. *Coniugium* vt diximus, idẽ est quod matrimonium, quia hoc sacramentum aliquando coniugium, aliquando connubium, aliquando nuptiæ, aliquando consortium, & aliquando matrimonium appellatur, vt diximus supra, isto libro, titulo 1. obseruatione 3. Sed his non obstantibus aduertendum

tendum est, etiam in hoc titulo de sponsalibus disputari: nam coniugij vocabulū accipietur hīc tam pro matrimonio de præsenti, quā pro matrimonio de futuro. Quid autem sit *lepra* videamus: *Est ergo humorum & membrorum corruptio*: corrupto enim humore nutrimentali, de facili corrumpūtur membra quæ ex humoribus nutriuntur: humor autem ex cuius corruptione principaliter venit lepra, est melancholia. Vnde quidam dicunt, *lepram* esse passionem frigidam & siccam, nascentem ex colera nigra intensa & putrefacta, apparens in superficie corporis. Est autem lepra quadruplex secundum quatuor humorum mutuam permixtionem. Prima est ex pura melancholia, quæ Elephantia vocatur. Secunda ex melancholia & phlegmate, quæ dicitur Tyria, vel serpentina. Tertia fit ex melancholia sanguinis infectione, quæ dicitur Allopecia, seu Vulpina. Quarta est, quæ fit ex colera rubea corrupta in mēbris cum melancholia. De istarum tamen proprietatibus, & qualitatibus, & quare sic appellentur: & an curari valeant, necne, non est nostri instituti consule tamen Medicos, & ex non Medicis Bartholomæum Anglicum in libro 7. de proprietatibus rerum cap. 64.

Tertia obseruatio. Ad huius rubricæ expositionē videamus, quodnam impedimentum sit lepra respectu matrimonij contracti vel contrahēdi. Cui dico primò, ad matrimonium de præsenti nullo modo lepram esse impedimentum, nam neque etiam quoad thorū poterunt separari coniuges propter lepram, capite 1. isto titulo. Dico secundò, quod ad contrahendum matrimonium de futuro, seu ad contrahendum sponsalia, etiā non potest esse impedimentum, nam liberum est vnicuique promittere matrimoniū alicui

alicui leproſæ, ſicut etiam liberum erit de præſenti contrahere, c. 1. & 2. iſto tit. Terriò & vltimò dico, quòd ad ſponſalia iam contracta poteſt eſſe impedimentum, nam vel lepra præceſſit ſponſalia, & tunc ſi hoc ſcièbat ille qui non erat leproſus, valida fuerunt ſponſalia, & compelletur contrahere de præſenti; ſi verò ignorabat quoad ſuam partem, non erunt valida, & ſic non compelletur matrimonium contrahere, c. literas, iſto tit. Præterea, ſi lepra ſuperuenerit poſt ſponſalia contracta, non compelletur ille qui non eſt leproſus ad contrahendum de præſenti, d. c. literas. iſto titulo. Ex quibus collige lepram ſolum eſſe impedimentum ad adimplendū id quod promiſſum fuit in ſponſalibus quando tempore ſponſaliorum, vel non erat lepra, vel non conſtabat de illa. Et hoc impedimentum eſt voluntarium, nam ſi pars noluerit eo vti, bene poterit ſponſaliorum promiſſionem adimplere, vt ex toto titulo colligitur. In fine tamen animaduertendum volo quod nulla infirmitas quantumcumque grauis, diſſoluit matrimonium etiam quo ad thorum & mutuam ſeruitutem, vt colligitur ex cap. 2. iſto titulo.

Hic titulus tria habet capita, non habetur in Sexto neque in Clementinis, & de eius materia, non docent Doctores vbi in decreto pertractetur. Quod verò in eo diſputatur, iam habetur in ſuperiori obſervatione. Senſus verò rubricæ eſt. *De coniugio leproſorū.* id eſt, de matrimonio, vel de ſponſatione Leproſorū, ſiue ante, ſiue poſt matrimonū facti fuerint.

De Coniugio ſeruorum.

Tit. IX.

PRima obſeruatio. Vidimus titulo ſuperiori de impedimento lepræ ad contrahendum coniugium

gium modò de alio impedimento scilicet de seruitute videamus, quæ est impedimentum status seu conditionis, disputantes an serui possint matrimonium contrahere, & an sit validum matrimonium, si de facto contrahant.

Secunda obseruatio. Iam in multis titulis superioribus vidimus coniugium esse idem quod matrimonium. Quare videndam est quid sit seruus, vt sic maneat explicata hæc rubrica de coniugio seruorum; sed tamen quia id iam explicauimus in 1. lib. titul. de seruis non ordinandis, obseruat. secunda, proinde id succinctè & breuiter repetamus. *Seruus* ergo dicitur à seruando, quia olim Imperatores præcipiebant, ne interficerentur, sed potius seruarentur, §. serui. Inst. de iure personarum, & dicitur aliquando mancipium quia manu capiebatur. Dicitur etiam *seruus* à seruitute, est autem *seruitus* iuris gentium constitutio, qua quis dominio alieno contra naturam subiicitur. §. seruitus. Instit. eod. vnde serui sunt qui seruati dominio alieno subiecti sunt. Qui in triplici sunt differentia, alij enim serui nascuntur, vt quos pariunt ancillæ, alij fiunt de iure gentium, vt qui ab hostibus capiuntur; alij denique fiunt de iure ciuili, vt illi qui sese venundari passi sunt ad pretium participandum, §. vlt. Inst. de iure personarum. In hoc ergo titulo quoniam dicimus de coniugio seruorum indistinctè, de omni seruo intelligendum est.

Tertia obseruatio. Ad faciliorem huius rubricæ intelligentiam multa notanda sunt. Primò enim sciendum est, seruum olim de iure ciuili non posse contrahere matrimonium, vt probatur l. cum ancillis. C. de incestis nuptiis, vbi copulationes seruorum, non vocantur nuptiæ, vel matrimonia, sed
contu

contubernia, at verò de iure canonico bene possunt cap. 1. isto titulo. Secundò sciendum est posse seruum contrahere tam cum libertis & ancillis dicto capite primo, quàm liberis seu ingenuis, capite secundo, & 3. etiam isto titulo. Tertiò sciendum est, consensum Domini non esse necessarium seruo ad contrahendum, quoniam per hoc ipse non defraudatur suis seruitiis, nam semper tenetur seruus debita seruitia domino præstare, dicto cap. 1. isto tit. Et hoc est verū si domino ignorante vel contradicente, matrimonium contrahatur: nam si sciente & tacente fuerit contractum, non tenebitur seruus eī debita obsequia præstare, ex eo quod ipse fit liber. l. vnica. §. sed & si quis. & auth. ad hoc, C. de latina libertate tollenda. & §. si verò decretum, auth. de nuptiis. Quarto denique sciendum est, seruitutem non esse impedimentum ad contrahendum matrimonium, nam quicumque voluerit cum serua contrahere, libenter poterit, vt colligitur ex d. cap. 1. esse tamen impedimentum dirimens matrimonium iam contractum, si quando contrahebatur, ignorabat liber, se contrahere cum serua, c. 2. isto tit. nam propter errorem conditionis, seu status, potest matrimonium dissolui, vt dicemus in alia obseruatione.

Quarta obseruatio. Quando impedimentum de quo hic loquimur, consistit in errore, videamus quot errores committantur in contrahendo matrimonio. Et quidem quatuor assignat Host. in Summa isto titulo, num. 6. Primus est *error personæ*, vt si existimem contrahere cum vna, & me decipiam, & contraham cum alia. Secundus est *error conditionis*, vt si existimem contrahere cum libera, & contraham cum ancilla. Tertius est *error fortune*, vt si existimem contrahere cum diuite, & contraham

cum paupere. Quartus denique est *error qualitatis*, ut si existimem contrahere cum integra & contraham cum corrupta. Ex quibus erroribus primus & secundus impediunt seu dissoluunt matrimonium iam contractum, non verò tertius & quartus.

Hic titulus habet quatuor capita, non habetur in Sexto, neque in Clementinis, & de eius materia agitur 29. quæst. 2. per totum. Quod verò in eo disputatur iam habetur in tertia & quarta obseruatione, sensus autem rubricæ est huiusmodi. *De coniugio seruorum*, id est, de matrimonio in quo alter contrahentium est seruus.

De Natis ex libero ventre. Tit. X.

PRIMA obseruatio. Habito tractatu de conditione coniugatorum, sequitur disputandum de conditione natorum; præcipue cum in titulo superiori actum sit de coniugio seruorum, & ex eo possit quis dubitare, an qui ex coniugio seruorum nascuntur, sint liberi, vel serui; ideo ut hoc discuteretur, proponitur rubrica, *De Natis ex libero ventre*.

SECUNDA obseruatio. Totus iste titulus vnico capite continetur, in quo dicitur quod natus ex libera, vel liberta liber est: taliter quod etiam si liberta fuerit liberta alicuius Ecclesiæ, non poterit Ecclesia filios suos ad seruitutem redigere. c. vnico, isto titulo, durum enim est, dicit Summus Pontifex, ut Ecclesia liberrates reuocet, cum libertatem defendere debeat. Huius cap. decisio fundatur in illo communi dicto; partus ventrem sequitur l. partus. C. de rei vendicatione: quod ita verum est, ut sufficiat matrem fuisse liberam, vel tempore conceptionis, vel tempore partus, vel denique aliquo tempore medio
quan

quantumuis breuissimo inter conceptionem & partum : quoniam calamitas matris non debet ei nocere qui in vtero est , vt probatur in principio inst. de ingenuis. Ratio autem quare partus ventrem sequitur, seu quod idem est , ratio propter quam partus sequitur matrem , non patrem , est : quia quamuis pater & semen eius magis operarentur in generatione cum sint agentes & mulier sit patiens : nihilominus tamen mater in ventre viuificat partum, & sua substantia nutrit. Vnde partus est fructus ventris, & fructus sequitur terram , siue libera sit , siue serua : ratio enim non patitur alterius effici arborem, quàm illius terre, in qua radices egit. §. si Titius inst. de rerum diuisione. Et l. adeo. ff. de acquirendo rerum dominio. Ad clariorem tamen superiorum intelligentiam , sciendum est differentiam reperiri inter liberum seu ingenuum, & libertum seu libertinum , quod *ingenuus* nunquam fuit seruus , sed eo ipso quod natus fuit, liber fuit, vt probatur in principio inst. de ingenuis , at verò libertus siue libertinus prius fuit seruus , & postea adquisiuit libertatem, vt probatur toto titulo, inst. de Libertinis.

Hic titulus vnicum habet caput, non habetur in Sexto, vel Clementinis, nec de eius materia specialiter in decreto disputatur. Quod verò in eo dicitur, iam habetur in superiori obseruatione. Sensus autem rubricæ est huiusmodi. *De natis ex libero ventre,* id est, de filiis ex libera vel liberta matre natis.

De cognatione spirituali. Tit. XI.

PRima obseruatio. In prosecutionem impedimentorum matrimonij disputandum est de cognatione , quæ non minimum est matrimonij im-

pedimentum, sed quia cognatio triplex est, scilicet spiritualis, legalis, & carnalis, vt in sequentibus videbimus, ideo hæc disputatio in plures diuidetur rubricas, quarum prima de spirituali disputabit, quia aliis nobilior & præstantior est, vnde hic titulus inscribitur, *De cognatione spirituali*, vt postea in sequentibus de legali, & carnali disputemus.

Secunda obseruatio. *Cognatio spiritualis* sic diffinitur: est attinentia, vel propinquitas personarum quæ prouenit ex sacramento Baptismi, vel confirmationis datione, vel ad sacramentum suscipiendum retentione. Vel vt docet Abb. in hac rubrica, *cognatio spiritualis* est quoddam vinculum proueniens ex eo quod quis aliquem baptizauerit, vel confirmauerit, seu baptizatum vel confirmatum leuaerit aut tenuerit in baptismo, vel confirmatione: contrahitur enim hæc spiritualis cognatio solum in duobus sacramentis, scilicet in baptismo & confirmatione, quia cognatio spiritualis imitatur naturalem & carnalem cognationem quantum potest. Vnde sicut per natiuitatem contrahitur carnalis, ita in natiuitate baptismi contrahitur spiritualis: nam quæ baptizatur; renascitur ex aqua & Spiritu sancto, & quia confirmatio baptismum confirmat, ideo etiam in confirmatione oritur cognatione spiritualis, capite 1. & 2. de consecratione distinct. 5. In Catechismo enim licet cognatio spiritualis reperiatur, non tamen est tanti momenti; nam etsi matrimonium impediat, non tamen dirimit, cap. 2. isto titulo lib. 6. & cap. contracto infra isto titulo.

Tertia obseruatio, tres sunt huius cognationis species, scilicet paternitas, compaternitas, & fraternitas. *Paternitas* est cognatio spiritualis quæ contrahitur

hitur cum baptizato, vel confirmato ab his qui baptizarunt vel confirmarunt, aut in baptismo, vel confirmatione tenuerunt. *Compaternitas* est cognatio spiritualis quæ contrahitur inter patres naturales, & patres spirituales. *Fraternitas* denique est cognatio spiritualis quæ contrahitur inter baptizatum, vel confirmatum, & filios patrum spiritualium. Et non assignant communiter Doctores plures species cognationis spiritualis, quia cognatio spiritualis non descendit ad nepotes, neque ascendit ad auos, neque extenditur ad collaterales. Sed licet hæc vera sint, ego alias duas inuenio. Prima est *filiatio spiritualis* quæ contrahitur à baptizato, vel confirmato, cum eo qui baptizauit vel confirmauit, aut in baptismo, vel confirmatione tenuit. Secunda est *innominata* (nam ipse nescio quo nomine possit insigniri) quæ contrahitur inter baptizatum, vel confirmatum & parentes suos naturales ex vna parte, cum vxoribus parentum spiritualium ex alia, dummodo vxores parentum spiritualium fuerint prius cognitæ per veram copulam, & hoc ideo, quia per copulam facti sunt vnum, seu vt communiter dicitur, facti sunt duo in carne vna, & communicant sibi actiones, capit. i. & capit. si vnus 30: q. 4.

Quarta obseruatio. Licet verum sit quinque esse species cognationis spiritualis de iure decretalium, tamen hodie tres ex Concil. Trid. sess. 24. cap. 2. scilicet paternitatem, filiationem, & compaternitatem. *Paternitas* reperitur in leuantibus, seu tenentibus, & baptizantibus, seu confirmantibus in ordine ad baptizatum, vel confirmatum, nam omnes sunt patres spirituales ipsius. *Filiatio* reperitur è contrario, scilicet in ipso baptizato, vel confirmato in ordine ad leuantes seu tenentes, & baptizantem,

vel confirmantem, quia est filius spiritualis eorum. *Compaternitas* denique reperitur tam in patre & matre baptizati, vel confirmati in ordine ad baptizantem, vel confirmantem, & ad leuantes seu tenentes quam è conuerso, in istis in ordine ad patrem vel matrem baptizati, vel confirmati. Animaduerte tamen quod, quia hæc cognatio valde impedit matrimonium, vult concilium, vt vnus tantum vel vna, vel ad summum vnus & vna teneant baptizatum, vel confirmatum. Est tamen aduertendum in hac cognatione spirituali non dari plures lineas, neque plures gradus saltim hodie post Concilium Tridentinum, sed omnes cognationes spirituales esse primi gradus, & omnes impedire matrimonium contrahendum, & dirimere contractum, vt colligitur apertè ex toto isto titulo. Ex quibus collige quod tenentes seu leuantes nullam inter se, neque cum baptizante, vel confirmante contrahunt cognationem, vt colligitur ex Conc. Trid. vbi supra.

Hic titulus habet octo capita, habetur in Sexto, non verò in Clementinis, & de eius materia tractatur 30. quæst. 1. & 1. quæst. 3. & 4. per totum Quod verò in eo disputatur, partim diximus in superioribus obseruationibus, & partim corriguntur per Concilium Tridentinum sess. 24. capit. 2. Sensus verò rubricæ est. *De cognatione spirituali*, id est, de atinentia personarum, quæ prouenit ex sacramento baptismi, & confirmationis, vel ex catechismo.

De cognatione legali. Tit. XII.

PRima obseruatio. Postquam de cognatione spirituali disputauimus, de cognatione legali disputandum erit, & videamus, quid & quotuplex sit;
sic

fic apparebit tituli sensus, quando dicit hîc disputari de cognatione legali.

Secunda obseruatio. Cognatio legalis est quædam proximitas seu attinentia personarum ex adoptione proueniens. Adoptionem autem duobus modis diffinit, gloss. verbo, adoptio, instit. de adoptionibus. Prima, hæc: *Adoptio* est legalis actio ad solatium eorum qui liberos non habent ferè naturam imitans. Sed quia etiam ab his qui liberos habent, fit adoptio. §. licet, instit. de adoptionibus: ideo eidem glossæ non placet dicta diffinitio, & propterea secundam proponit. Secunda diffinitio: *Adoptio* est legitimus actus per quem fit filius vel liber, is qui non est, pene naturam imitans. & hanc docet esse optimam diffinitionem. l. 1. ff. de adopt.

Tertia obseruatio. Cognatio legalis est duplex, nam adoptio per quam ipsa contrahitur, etiam duplex est: alia quæ simpliciter adoptio dicitur, alia verò quæ dicitur arrogatio. Adoptio est, quæ fit auctoritate magistratus, quomodo adoptantur illi qui sunt in potestate parentum suorum. Arrogatio verò est quæ fit principis auctoritate, quomodo adoptantur, seu arrogantur illi qui sui iuris sunt. Ex his ergo duabus adoptionibus, duplex oritur cognatio legalis: alia scilicet quæ contrahitur ex arrogatione, & alia quæ contrahitur ex adoptione. Ex dictis tamen collige vtilem & facilem doctrinam in materia de adoptionibus, ne te nomina perturbent, scilicet, quod nomen, adoptio, aliquando capitur in communi & in genere, prout comprehendit adoptionem & arrogationem: aliquando in particulari & in specie, prout significat adoptionem specificam distinctam ab arrogatione, illam scilicet quæ fit iudicis auctoritate.

Quarta obseruatio. Cognatio legalis tam ex adoptione quàm ex arrogatione proueniens triplex est. Prima est in linea ascendentium & descendentium, scilicet inter adoptantem, & adoptatum atque eius descendentes: vel è contra, inter adoptatum & adoptantem atque eius ascendentes, & hæc dicitur cognatio legalis in recta linea ascendentium, vel descendentium, quæ perpetuò impedit matrimonium contrahendum, & dirimit contractum, etiam adoptione dissoluta. Secunda est in linea transuersali inter filios adoptiuos & naturales in potestate patris constitutos, quæ cognatio non est perpetua: nam dissoluta adoptione adoptiuorum, vel facta emancipatione naturalium statim dissoluitur, ea tamen existente & durante impedit matrimonium contrahendum & dirimit contractum, vt probatur in cap. vnic. isto tit. Reperitur etiam hæc cognatio lineæ transuersalis inter eosdem filios adoptiuos, & consanguineos collaterales adoptantis: vt inter adoptiuum & fratrem adoptantis, aut è contra inter adoptatum & nepotes adoptantis, vt in §. item amitam, inst. de nuptiis. Sed inter hos de iure canonico nuptiæ non inueniuntur prohibitæ, licet de iure ciuili in quibusdam eorum prohibeantur, vt patet in d. §. item amitam, instit. de nuptiis. Tertia cognatio legalis, est quædam legalis affinitas, quæ ratione adoptionis contrahitur inter adoptatum & vxorem adoptantis, vel è contra inter adoptantem & vxorem adoptati, quæ durat perpetuò, scilicet etiam dissoluta adoptione, l. adoptiuus, ff. de ritu nuptiarum, quæ etiam non extenditur ad plures gradus, impedit tamen contrahendum & dirimit contractum, vt patet in d. l. adoptiuus.

Hic titulus habet vnicum caput: non habetur in Sexto, neque in Clementinis, & de eius materia agitur, cap. 1. & cap. per adoptionem, 30. q. 3. Quod verò in eo disputatur, est: quòd fratres naturales, & adoptiui omnes in patris potestate existentes, non possunt contrahere matrimonium, nisi de patris potestate vnus saltim exierit. Sensus verò rubricæ facilis est: nam dicit, *De cognatione legali*, id est, de attinentia personarum quæ prouenit ex adoptione vel arrogatione.

*De eo qui cognouit consanguineam vxoris suæ
vel sponsæ.* Tit. XIII.

PRima obseruatio. Postquam egimus de cognatione legali, & spiritali, agendum erat de cognatione carnali: sed interponitur hæc rubrica, quoniam copula habita cum consanguinea vxoris vel sponsæ, etiam est impedimentum ad matrimonium contrahendum, quamuis non dirimat contractum: erit ergo necesse talem copulam inter impedimenta matrimonij numerare, & sic, vt de ea disputemus, proponitur hæc rubrica, *De eo qui cognouit consanguineam vxoris suæ, vel sponsæ*: & quamuis in aliquibus antiquioribus vel manu scriptis codicibus non legatur illa vltima particula, *Vel sponsæ*, tamen melius est, quod legatur, ne nigrum esset generalius rubro, cum in nigro etiam agatur de eo qui cognouit consanguineam sponsæ suæ, vt in cap. 2. & in cap. ex litteris, isto tit.

Secunda obseruatio. *Consanguinei* nomen venit à *con.* quod est simul, & à *sanguine*. quasi còsanguineus sit homo eiusdem sanguinis, vnde còsanguinea vxoris vel sponsæ, & mulier de sanguine, & parentela
vxoris

vxoris vel sponsæ. Vxor autem est vera coniux cum qua iam contractum est matrimonium; sponsa verò est, cui promissum est matrimonium, vt dixi suprà hoc lib. tit. 1. obs. 1. Quare sensus tituli erit, vt disputetur hic de illo homine qui per carnalem copulam cognouit consanguineam vxoris suæ vel sponsæ suæ. Quod autem de eo præcipuè disputatur, est, quod per talem copulam superuenientem non impeditur matrimonium contractum, impeditur tamen cõtrahendum, & exactio carnalis debiti à propria vxore, & sponsalia de futuro. c. 1. & 2. cap. transmissæ, cap. discretionem, cap. ex literis, cap. veniens, cap. tuæ, & cap. vlt. infr. isto tit. & in hoc ferè tota huius tit. materia continetur.

Tertia obseruatio. Duo in præsentì videamus ad clariorem rubricæ sensum. Primum est, vnde oriatur hoc impedimentum. Cui respondeo oriri ex copula illa habita cum consanguinea vxoris vel sponsæ: nam per illam copulam oritur affinitas inter copulantem, & consanguineos mulieris copulatæ seu cognitæ: est enim affinitas attinentia personarum ex coitu proueniens, vt dicemus tit. sequenti: cùmque vir factus sit affinis vxoris suæ, vel sponsæ suæ per illam copulam habitam cum cõsanguinea ipsius vxoris vel sponsæ, inde fit vt rumpantur sponsalia, quia sponsa iam est affinis, vel fit, quod non possit debitum petere si iam est nuptus, quia vxor per copulam sibi affinis facta est. Secundum est, quot modis possit mulier carnaliter cognosci. Et respondeo duobus modis, scilicet, licitè, vt quando vir bono fine, & licito modo cognoscit propriam mulierem; & illicitè, vt quando quis cognoscit non suam, quod contingit multis modis, scilicet fornicariè, vt quando cognoscit solutam; adulterinè, vt quando

committit adulterium ; incestuosè , vt quando cognoscit consanguineam vel affinem : contuberniosè , vt quando presbyter cognoscit aliquam cum qua contraxit : & denique monstruosè , vt quando quis cognoscit contra naturam. In hoc ergo titulo manifestum est quod loquimur de cognitione illicita, & incestuosa , cum loquamur de eo qui cognouit consanguineam vxoris vel sponsæ , nam cognoscit affinem suam.

Hic titulus habet vndecim capita : non habetur in Sexto, neque in Clementinis , & de eius materia tractatur in multis capitibus. 37. quæst. 7. Quod verò in eo disputatur , iam diximus , obseruatione 2. Sensus verò rubricæ explicatus etiam est in eadem 2. obseruat.

De consanguinitate & affinitate. Tit. XIV.

PRima obseruatio. In continuationem impedimètorum quæ proueniunt ex cognatione, postquam egimus de cognatione spiritali , & legali, agendum erit de cognatione carnali , & per hoc de consanguinitate & affinitate ; est enim duplex cognatio carnalis, alia quæ dicitur consanguinitas, alia verò quæ affinitas appellatur , de quibus separatim disputandum est in hoc tit.

Secunda obseruatio. Consanguinitas est sanguinum vnitas, vel vt dixi supra, consanguinitas dicitur à *con*, quod est simul, & à *sanguine* , ita vt consanguinei dicantur qui communem habent sanguinem. Diffinitur autem *consanguinitas* sic: est *attinentia personarum proueniens ex eo , quod vna descendit ab alia , vel ambe ab vna* : vt pater & filius habent consanguinitatem seu sunt consanguinei , quia vnus descendit ab

ab alio, & duo fratres sunt consanguinei, quia ambo descendunt ab vno. Et consanguinitatis duæ sunt species, scilicet agnatio, & cognatio. *Agnatio* est consanguinitas per lineam masculinam proueniens, vt inter auum, & nepotem ex filio. *Cognatio* est consanguinitas ex linea fœminina proueniens, seu ex linea in qua saltim vna fœmina reperiatur, vt inter auum, & nepotem ex filia: quæ omnia colliguntur ex §. vulgo quæsitos, institut. de successione cognatorum.

Tertia observatio. In præsentî disputant Doctores de gradibus consanguinitatis, sicque videamus quid sit consanguinitatis linea, & quotuplex, & quid etiam sit gradus. *Linea* ergo est collectio personarum consanguinitate coniunctarum diuersos gradus continens. Quæ est triplex. Alia *Ascendentium*, quæ ascēdit à filiis ad patres, auos, proauos, &c. Alia *descendentium*, quæ descendit à patribus ad filios nepotes, &c. Alia denique *Collateralium*, seu *transuersalium*, quæ extenditur ad eos qui nobis ex latere coniuncti sunt, vt ad fratres, filios fratrum, &c. Et hæc linea collateralis duplex est, alia æqualis, quando personæ quarum consanguinitas quæritur, æqualiter distant ab stipite, vt duo fratres qui æqualiter à patre distant. Alia inæqualis, quando ex personis de quibus quæritur, vna plus distat ab stipite quàm alia, vt frater & filius alterius fratris, nam plus distat filius fratris à communi stipite quàm frater. Est autem *stirps*, illa prima persona, à qua omnes alij descendunt. Præterea *gradus* est distantia vnius personæ ad aliam personam, vt distantia quæ reperitur inter patrem & filium, itaque gradus non est pater, neque filius, sed est habitudo seu distantia illa quæ reperitur inter patrem & filium.

Ex his ergo gradibus componitur linea : nam vnus solus gradus linea non est : quemadmodum ex vnitatibus componitur numerus , & tamen vna vnitas numerus non est. His cognitis videamus quomodo gradus computandi sint , & primò animaduerto diuerso modo enumerari gradus à Legistis atque Canonistis , quod certè verum est , licet ratio quæ communiter à Doctoribus assignatur , nobis non placeat.

Quarta obseruatio. Totā graduum computationem duabus regulis comprehendo, quam aliis multis regulis comprehendere non possunt. Prima sit omnes tres lineæ apud Legistas , & linea ascendentium , & descendendum apud Canonistas semper enumeratis omnibus personis , vna dempta, tot remanent gradus: & id quod ego hac regula comprehendo , quinque regulis explicant Doctores in arbore consanguinitatis. Secunda regula. In linea transuersali Canonistarum enumeratis personis vnus partis tantum vsque ad communem stipitem inclusiuè, vna dempta, tot remanent gradus: hoc tamen obseruato, quod si linea sit inæqualis , enumeres maiorem partem, & si fuerit æqualis, enumeres partem quam volueris. verbi gratia , quia frater, & alterius fratris filius sunt in linea inæquali , debes numerare maiorem lineam , illam, scilicet , quæ est de filio fratris vsque ad stipitem , quæ duos continet gradus, & sic frater , & filius fratris erunt in secundo gradu : præterea , quia duo filij duorum fratrum (qui fratres patruales vocantur) sunt in linea æquali , poteris enumerare lineam quam malueris, & sic inuenies eos in secundo gradu.

Quinta obseruatio. Disputandum est iam de affinitate ; & dicitur *affinitas*, quasi finium vnitas, id est, duorum

duorum ad vnum finem vnitas, eo quod duæ cognationes diuersæ per nuptias secundum leges, vel per quemcunque coitum secundum Canones copulantur seu vniuntur, & altera ad alterius finem accedit. l. non facile, §. affines, ff. de gradibus cognationum. Vnde hæc propinquitas istarum diuersarum cognationum seu parentelarum dicitur affinitas, quæ sic diffinitur à glossa in arbore affinitatis. *Affinitas* est personarum proximitas ex coitu proueniens omni carens parentela: quæ contrahitur non quidem inter eos qui coeunt, nam isti affines non sunt, sed sunt principium affinitatis; neque etiam contrahitur inter consanguineos vnius coeuntis, & consanguineos alterius; sed contrahitur inter vnum coeuntem, & consanguineos alterius, & è conuerso, verbi gratia, si cognoscam aliquam mulierem, ego & sui consanguinei sumus affines, & ipsa, & mei consanguinei etiam sunt affines; non verò ego & ipsa, neque sui consanguinei, & mei consanguinei. Ex quibus patet sublatum esse iam secundum & tertium genus affinitatis, vt probatur in cap. non debet, isto tit. quæ si scire desideras, lege glossam, verbo, secundo & tertio, ibidem.

Sexta obseruatio. Connumeratio graduum affinitatis hac regula comprehenditur, quando aliqui sunt affines, tot sunt gradus affinitatis, quot erant gradus consanguinitatis cum persona carnaliter cognita, verbi gratia, si cognoui matrem tuam, quia tu à tua matre vno tantum consanguinitatis gradu distas, ideo inter re, & me, dico vnum esse gradum affinitatis: præterea si mater tua vult cognoscere quo gradu affinitatis distat à filio vel nepote meo, videat quo gradu consanguinitatis illi distant à me, nam eo gradu affinitatis distabunt ab ipsa.

Septima obseruatio. Vltimo loco restat videamus quomodo consanguinitas vel affinitas matrimonium impediunt vel dirimant : & primò de consanguinitate dicimus, quod in linea ascendentium, vel descendentium vsque in infinitum impedit contrahendum, & dirimit contractum. l. nuptiæ, & l. vltima. ff. de ritu nuptiarum, ita vt si Adam resurgeret, non posset habere vxorem, vt docet glossa in dict. l. nuptiæ ; in linea verò collateraliali hodie solum impedire contrahendum, & dirimere contractum vsque ad quartum gradum. Præterea de affinitate in linea ascendentium & descendentium etiam est perpetua prohibitio, vt docet glossa in explicatione arboris affinitatis. §. nunc quæritur. In linea verò collateraliali dicendum est, quod si sit affinitas ex copula illicita proueniens tantum impedit contrahendum, & dirimit post affinitatem contractum, vsque ad secundum gradum, vt docet Concil. Trident. sess. 24. capite 4. & explicauit Pius Quintus in quadã Bulla data Romæ 4. Kalend. Decembris anno 1566. si verò sit affinitas ex licita copula impedit contrahendum, & dirimit post affinitatem contractum, vsque ad quartum gradum, vt patet in cap. 1. isto tit.

Hic titulus habet nouem capita, non habetur in Sexto, bene verò in Clementinis, & de eius materia agitur 35. quæst. 1. & 2. & 4. & 5. & 8. & 10. per totum. Quod verò in eo disputatur, est, quomodo sponsalia vel matrimonium impediuntur aut dissoluantur per consanguinitatem vel affinitatem. Sententia autem rubricæ est, *De consanguinitate & affinitate*, id est, de attinentia personarum ex sanguine vel coitu proueniens, quatenus impedit vel dirimit matrimonium vel sponsalia.

De frigidis, & maleficiatis, & impotentia
coeundi. Tit. XV.

PRima observatio. Inter alia impedimenta matrimonii impediencia, frigiditas, & maleficium & generaliter omnis impotentia coeundi reperitur, & sic de eis expedit in hac rubrica disputare, quæ in tres diuiditur partes: prima tractat *de frigidis*, id est, de his qui ex defectu caloris naturalis coire non possunt. Secunda disputat *de maleficiatis*, id est, de his qui per mulieres maleficas, & incantatrices à coitu retardantur aut inhabilitantur. Tertia denique agit de impotentia coeundi in communi, quæ multiplex esse potest, vt dicam in vltima observatione. Sed dices, nonne sufficiebat proponere hanc rubricam solum dicendo, *De impotentia coeundi*, cum sub tali impotentia comprehendatur frigiditas, & maleficium? Respondeo, quod non, tum quia in nigro de his sigillatim disputatur, tum etiam quia aliter ius disponit in frigido, aliter in maleficiato, & aliter in aliis impotentibus ad coeundum: & ideo voluit Compilerator ista omnia specialiter attingere in rubro, & diuisim disputare in nigro.

Secunda observatio. *Frigidus* duo significat, primò hominem perniciosum, & nocentem, vt docet Calepinus verbo, *frigidus*. Secundò significat eum qui habet frigus. *Frigus* autem est quædam qualitas afficiens sensum tactus, à qua quis dicitur frigidus. Hic ergo disputatur de frigido qui habet frigus, non quidem quomodocunque, sed de illo qui illud habet ad coeundum, seu, quod idem est, de eo qui ex defectu caloris naturalis coire non potest. *Maleficiatus* est qui à maleficis maleficiatus est: *maleficus* autem

autem est qui magicis artibus, & incantationibus utitur, ut malum faciat. l. 5. & 7. C. de maleficiis, unde ille qui à maleficis ita damnatus est per aliquas magicas artes vulgo, *Hechizertas*, ut coire non possit, iste talis est de quo hic loquimur, quando in rubrica additur illud verbum. *Et maleficiatis.*

Tertia observatio. *Impotentia coeundi* est vitium seu defectus naturalis, vel accidentalis, quo quis impeditur alteri carnaliter commisceri. Quæ duplex est, alia naturalis quæ à materia provenit, ut defectus ætatis, vel habere tam minimū membrum, ut vix mingere possit, vel ita maximum, ut tolerari non possit, vel habere virgam nodosam, capite secundo. isto titulo. Et in mulieribus esse ita arctam, vel ita latam, ut cognosci non possit. Alia est accidentalis, quæ provenit ex accidenti, quarum alia est violenta, quæ violenter infertur, ut sectio genitalium, & alia occulta quæ provenit ex maleficio, quæ multiplex ac varia est, quemadmodum multa sunt maleficiorum genera. Hic tamen adverte, quod hæc tria vocabula *Eunuchus*, *Spado*, & *Castratus*, licet sæpissime confundantur, & vnum pro alio capiatur, nihilominus tamen *Eunuchus* est nomen generale, quod potest adaptari ad spadonem, & castratum, capite, quoniam frequenter. §. si verò, ut lite non contestata. *Spado* verò est is cui ferro vel spatha virilia amputata sunt. *Castratus* denique est idem, quod castè natus, quia scilicet, à natiuitate ortus est cum coeundi impotentia. Pro horum tamen vocabulorum intelligentia vide glossam verbo, non possunt, & verbo, spadones. §. sed & illud instit. de adoptionibus: ad cuius paragraphi intelligentiam multum conducunt, quæ hic à nobis dicta fuerunt.

Hic titulus habet septem capita, non habetur in Sexto vel Clementinis, & de eius materia tractatur. 33. quæst. prima, & secunda, per totum. Quod verò in eo disputatur, est, quod propter irreparabilem impotentiam coeundi, nisi id sciant contrahentes, impeditur matrimonium contrahendum, & dissoluitur contractum. Sensus vero rubricæ est. *De frigidis, & maleficiatis, & impotentia coeundi*, id est, de iis, qui propter frigiditatē vel maleficiū vel aliam coeundi impotentiam, impediuntur contrahere matrimonium, vel à iam contracto separantur.

*De Matrimonio contracto contra interdictum
Ecclesiæ. Tit. XVI.*

Prima obseruatio. Post multa matrimonij impedimenta supra proposita, proponitur hæc rubrica de matrimonio contracto contra interdictum Ecclesiæ, in qua aliud impedimentum continetur, scilicet, Ecclesiæ interdictum, quo præcipit ne inter aliquos matrimonia contrahantur.

Secunda obseruatio. In hac rubrica tria tantum sunt vocabula quæ aliquam habent difficultatem, sed quia de matrimonio, & Ecclesiæ, iam in superioribus disputauimus, ideo de interdicto solum in præsentī agendum erit. Interdictum autem aliud est Ciuile, aliud Ecclesiasticum. *Interdictum ciuile* sic appellatur, quia inter duos dicitur, nam interdictum ciuile erat olim quædam solemnē conceptio verborum, per quam Prætor aliquid præcipiebat fieri vel non fieri inter aliquos, quod multiplex erat, vt patet in ff. Hodie verò *interdictum ciuile*, est actio prætorīa in factum. §. final. instituta de interdictis. *Interdictum Ecclesiasticum* dicitur ab interdicendo, quia est

est idem, quod prohibitio Ecclesiastica: qua ratione duobus etiã modis capi potest. Primo, pro quadam Ecclesiastica censura, quæ dicitur interdictum, & est cessatio ab administratione quorundam sacramentorum, de quo dicemus, libro quinto, titulo 27. obseruatione secunda. Secundo modo capi potest pro qualibet Ecclesiastica prohibitione, & sic accipitur in præsentî. Vnde tituli sensus erit, vt disputetur hic de matrimonio contracto contra prohibitionem Ecclesiasticam.

Tertia obseruatio. Tota huius tituli difficultas sic resoluitur, quod aut interdictum super matrimonio non contrahendo habet causam perpetuam prohibitionis, vt consanguinitatem, aut habet causam temporalem, vt tempus, in quo matrimonia prohibentur propter reuerentiam dierum. Si ergo causa est perpetua, talis prohibitio seu interdictum Ecclesiæ impedit contrahendum, & dirimit contractum, capite fin. isto tit. Si verò est temporalis, impedit contrahendum, non verò dirimit contractum, puniuntur tamen sic contrahentes, quoniam contraxerunt contra interdictum Ecclesiæ, capite primo, & secundo. isto titulo. Est tamen animaduertendum, quod donec causa prohibitionis seu interdicti cognoscatur, debent coniuges esse ad inuicem separati, dict. cap. 1. & vltimo isto titulo.

Hic titulus habet tria capita, non habetur in Sexto, neque in Clementinis, & de eius materia agitur, capite. non oportet, el segundo 33. quæst. 4.

Quod autem in hoc titulo disputatur, iam habetur in tertia obseruatione. Sensus

etiam rubricæ iam explicauimus in obseruatione secunda.

PRima obseruatio. Quoniam de filiis natis ex matrimonio contracto contra interdictum Ecclesiæ dubitari solet, an sint legitimi; ideo proponitur ista rubrica, qua quæritur qui filij sint legitimi: quod ut videamus, necessarium erit generalem omnium filiorum diuisionem proponere, quam deinde in suas subdiuisiones distribuemus.

Secunda obseruatio. *Filij* aut sunt spirituales, aut legales, aut naturales. *Spirituales* sunt illi qui fiunt per baptismum, & confirmationem, & etiam aliquo modo per superioritatem, & per confessionem, & hi sunt legitimi spirituales, & dico aliquo modo per superioritatem, & confessionem, quia Papa vel Episcopus in ordine ad suos inferiores improptiè dicitur Pater; & confessarius, etiam in ordine ad pœnitentes propriè pater non dicitur. *Legales* sunt qui fiunt per adoptionem vel arrogationem, & hi vocantur legitimi legales, seu legitimi tantum, & de iis diximus in titulo de cognatione legali. Denique *filij naturales* sunt illi qui per naturam, scilicet, per actum naturalem maris, & fœminæ habentur: qui tam reperiuntur in brutis, quàm in hominibus: sed omissis spiritualibus, legalibus, & naturalibus brutorum, de naturalibus hominum agendum erit.

Tertia obseruatio. *Filij naturales*, id est per naturam habiti, non verò per Ecclesiam vel per leges in triplici sunt differentia. Alij enim sunt ex legitimo matrimonio, ut filij eorum qui legitimè, & seruatis Ecclesiæ ritibus contraxerunt, & hi semper sunt legitimi, & vocantur legitimi, & naturales. Alij sunt ex putatio matrimonio, ut filij eorum qui
bona

bona fide cogitabant verè contraxisse, & tamen non verè contraxerunt, & hi filij sunt legitimi, etiam si solus vnus coniux bonam fidem haberet, & vocantur etiam legitimi & naturales. cap. ex tenore isto tit. Alij denique sunt sine vlllo matrimonio habiti. Et hi omnes absolutè illegitimi sunt, licet aliqui possint per subsequens matrimonium vel per adoptionem aut arrogationem legitimari. §. final. instituta, de nuptiis.

Quarta obseruatio. *Filij illegitimi*, & ex nullo matrimonio habiti, in multiplici sunt differentia. Alij enim sunt naturales tantùm, illi scilicet, qui habentur ex soluto, & concubina habita in domo loco vxoris. Alij sunt manceres illi, scilicet, qui de scorto nati sunt, alij spurij qui de aliqua concubina nascuntur; licet spurij nomen, aliquando latè sumptum, multos alios illegitimos comprehendat, vt docet Abb. in capite. tanta, isto titulo. Alij sunt Nothi, illi, scilicet, qui de adulterio orti fuerunt. Et de his quatuor prædictis, est glossa magistra in capite, nisi cum pridem. §. personæ de renuntiatione. Præterea alij sunt incestuosi qui ex incestu nascuntur. Alij nefarij qui ex sacrilegio habentur, vt ex moniali. Et denique alij sunt vulgo concepti, seu vulgo quæsi, vel filij sine patre, illi scilicet, qui patrem non cognoscunt, quia eius pater incertus est, & quasi patrem non habent. §. si aduersus. inst. de nuptiis.

Hic titulus habet quindecim capita, non habetur in Sexto, neque in Clementinis, & de eius materia agitur in capite. deinde, distinctione 26. & capite. viduam, distinctione 34. & capite. nuper. 7. quæstione 2. & capite. dicat. 32. quæstione 4. & capite final. 25. quæstione 7. Quod verò in eo

disputatur, est, quæ proles sit legitima, & quæ non, & quæ legitimari potest. Sensus autem rubricæ facillimus est: nam solum interrogando quærit, *Qui filij sint legitimi?*

Qui matrimonium accusare possunt vel contra illud testificari. Tit. XVIII.

Prima observatio. Hæc rubrica sic continuatur ab Abbate; Vidimus de matrimoniis, & eorum impedimentis, meritò sequebatur videre de separationibus seu diuortiis; sed quia ad diuortia peruenimus per accusationem, & testes; ideo præmittitur hæc rubrica, scilicet, *Qui matrimonium accusare possunt, & contra illud testificari.* In qua duæ sunt partes. Videndum enim est in ea, qui sint idonei accusatores matrimonij, & qui idonei testes. Licet in aliquibus codicibus non habeatur secunda pars cum desint illa verba, *vel contra illud testificari.*

Secunda observatio. In hac Rubrica nulla vox est ita obscura, vt egeat expositione, nam quid sit testificari, iam dixi in lib. 2. titulo de testibus, & attestationibus, obseru. 3. & quid sit accusare dicimus infra libro 5. titulo 1. & denique quid sit matrimonium, diximus supra titulo 1. obseru. 3. sumitur tamen in præsentem prout complectitur etiam sponsalia, vt patet in cap. insuper isto titulo. Quod ergo in expositionem huius rubricæ disputare possumus, erit breuiter duabus partibus rubricæ respondere. Quare ad primam dicimus, quod aut agitur de matrimonio quoad separationem thori, & sic solum ipsimet coniuges admittuntur ad accusandum matrimonium; aut agitur de separationem quoad vinculum, & sic omnes admittuntur, nisi accusent
propter

propter quæstum, cap. significante, isto titulo, vel si tempore denunciationum non accusarent, & postea accusare voluissent, vt in cap. vlt. isto titulo. Ad secundam verò rubricæ partem. Respondeo, quemcunque esse idoneum testem contra matrimonium, & si causa matrimonialis fuerit super consanguinitate, consanguinei & parentes poterunt testificari. cap. videtur, infr. isto tit. Imò extraneis præferri debent, vt docet Abb. in præsentī.

Hic titulus habet sex capita, non habetur in Sexto, neque in Clementinis, & de eius materia tractatur 35. quæst. 6. per totum. Quod verò in eo disputatur, præter iam dicta in superiori obseruatione, est, quomodo debeat fieri accusatio, & testificatio in causa matrimoniali, etiam absente reo, & qui debeant esse testes, si causa fuerit consanguinitatis. Sensus verò rubricæ facilis est: nam dicit, *Qui matrimonium accusare possunt, vel contra illud testificari*, id est, de his qui possunt accusare matrimonium, vel esse testes in causa matrimoniali.

De diuortijs.

Tit. XIX.

Prima obseruatio. Quoniam accusatione præmissa, & facta responsione, & habita probatione, sententia diuortij ferenda est; ideo dicamus de diuortijs. Vel continua sic, quoniam egimus de accusatoribus & testibus, qui contra matrimonium testificari possunt vt dissoluatur, seu vt diuortium fiat, ideo de ipsis diuortijs agendum erit.

Secunda obseruatio. Diuortium dicitur à diuersitate mentium, quia hi qui matrimonium diuidunt, in diuersas partes eunt, l. inter stuprum, §. diuortium, ff. de verborum significatione. Et diffinitur

fic: *Diuortium est inter virum & uxorem legitime facta separatio.* In qua diffinitione *separatio*, habet vim generis. Et dicitur *inter virum & uxorem*. Quoniam inter eos debet esse diuortium, inter quos fuit matrimonium, cum diuortium sit matrimonij dissolutio. Denique dicitur *legitime facta*. Quoniam aliter, id est, sine legitima dissolutione, lege diuina prohibetur matrimonium dissolui: Scriptum enim est, *Quos Deus coniunxit, homo non separet*: quod intelligendum est violenter, sine lege, & absque ratione, cap. quos Deus, 34. quæst. 2. Hic tamen notandum est, quod quamuis promiscuè iura vtantur his vocabulis, scilicet diuortium, & repudium, vt in l. diuortio, §. 1. ff. de verborum significatione, tamen *diuortium* propriè consistit inter eos qui iam actu matrimonium contraxerunt, *repudium* verò inter eos, qui solum sponsalia celebrarunt. Vnde si sponsa recedat ab sponso, non dicitur diuertisse, sed repudiasse, & vxor si recedat à viro, non propriè dicitur repudiasse, sed diuertisse. l. quidquid in calore, ff. de regul. iur.

Tertia obseruatio. *Matrimonij separatio* duplex est, alia quoad vinculum, quando scilicet matrimonium factum dissoluitur propter aliquod impedimentum, vt propter consanguinitatem. Alia quoad thorum & mutuam seruitutem, quando scilicet matrimonium non dissoluitur, sed solum coniuges propter aliquam causam à cohabitatione separantur, vt propter adulterium. Ex quibus collige, diuortium esse separationem matrimonij quoad vinculum, *repudium* verò neque esse separationem matrimonij quoad vinculum, neque quoad thorum, cum solum sit, vt diximus, dissolutio seu recessus ab sponsalibus, quando scilicet sponsi recedunt ab sponsalibus,

libus ; seu matrimonij promissionibus per contrarium consensum, vt in cap. à nobis, de desponsatione impuberum.

Quarta obseruatio. Licet olim de iure civili multæ essent causæ diuortij, seu separationis quoad vinculum. l. consensu, C. de diuortijs : hodie tamen de iure Canonico nulla est causa talis separationis, neque datur talis separatio : nam licet matrimonium quoad thorum sit solubile, tamen quoad vinculum si consummatum fuerit, indissolubile est : nam *quos Deus coniunxit, homo non separet*. Sed contra hæc est maxima difficultas, nam obstat quod consanguinei qui contraxerunt sine dispensatione, & multi alij, separantur quoad vinculum : & nos in superiori obseruatione explicando illam particulam, *Legitimè facta*, insinuauimus diuortium etiam quoad vinculum fieri posse. Respondeo tamen (& hoc volo diligenter animaduertendum) quod nunquam Ecclesia dissoluit matrimonium quoad vinculum, nam est indissolubile postquam est consummatum : quod dico quia matrimonium non consummatum dissoluitur per religionis ingressum. Sed quod Ecclesia facit, est, declarare nunquam extitisse tale vel tale matrimonium, vt si quis contrahat, verbi gratia, cum sorore sua : quando Ecclesia illos separat, non dissoluit aliquod vinculum matrimonij, quia ibi nullum fuit vinculum, sed quod facit, est, declarare inter illos fratres non extitisse matrimonium. Sed dices hoc esse falsum, quia inter illos fratres fuit vinculum matrimonij, cum contraxerint in facie Ecclesiæ, debito consensu, per debitum ministrum, seruata debita forma, & omnia requisita ad matrimonium ritè peracta, & ita Ecclesia illos separando dissoluit matrimonium, non solum quoad

quoad thorum, sed etiam quoad vinculum. Respon-
 deo tamen ad matrimonium contrahendum inter
 alia multa requiri capacitatem in materia, scilicet in
 contrahentibus, & cum frater & soror, non sint ma-
 teria capax matrimonij, quia Ecclesia inter eos ma-
 trimonium prohibet; ideo etiam si omnia alia re-
 quisita adhibeantur, nunquam contrahetur matri-
 monium, & sic Ecclesia illos separando nullum vin-
 culum dissoluet, & idem dicendum est, de ordinato
 in sacris, de religioso, de impotenti ad coeundum, &
 de aliis similibus, qui ex decreto Ecclesiae (quae hoc
 potest ex iusta causa statuere) non sunt materia capax
 ad contrahendum. Et est optimum exemplum ad
 intelligendum hanc doctrinam de incapacitate ma-
 teriae: nam si quis baptizaret canem, etiam si omnia
 necessaria fecisset, non conficeret baptismum, quia
 canis non est materia capax illius sacramenti. Et se-
 cundum sensum doctrinae est intelligenda diuisio,
 de separatione matrimonij superiori obseruatione
 posita: quod scilicet verè non detur separatio matri-
 monij quoad vinculum, sed separationis declaratio.

Hic titulus habet nouem capita: non habetur in
 Sexto, neque in Clementinis, & de eius materia tra-
 ctatur. 28. q. 1. & 2. & 22. q. 2. & 6. cap. ab isto, el pri-
 mero, vsque ad finem quaestionis, 35. q. 6. & 35. q. 9.
 ferè per totum. Quod autem in hoc tit. disputatur,
 est, quod potest fieri matrimonij separatio propter
 machinationem mortis coniugis, & propter forni-
 cationem spiritualem vel carnalem, & propter affi-
 nitatem, semper tamen autoritate Ecclesiastica,
 & denique dicitur quid iuris sit de matrimonio
 pagani ad fidem conuersi. Sensus autem rubricae
 est: *De diuortijs*, id est, de separationibus conuga-
 torum.

De donationibus inter virum & uxorem, & dote post diuortium restituenda.

Tit. XX.

Prima obseruatio. Quando superiori titulo de diuortiis disputauimus, ideo agendum est de donationibus inter virum & uxorem, & dote post diuortium restituenda; nam pronunciato diuortio de his duobus sæpe contendunt illi, qui per diuortium separati sunt: & etiam vt iudex qui ex superioribus titulis cognouit principale, scilicet matrimonium, cognoscat accessorium scilicet donationes inter coniuges, & dos: ideo proponitur ista rubrica, *De donationibus inter virum & uxorem, & dote post diuortium restituenda.* In qua paucis nos expediemus: nam quid & quotuplex sit donatio iam vidimus in lib. 3. tit. de donationibus, per totum: quid etiam sit vir & uxor, iam explicauimus in hoc libro tit. 1. obseruatione 1. & quid sit diuortium, etiam vidimus in titulo superiori obseruatione secunda, & denique quid & quotuplex sit restitutio, visum fuit lib. 1. tit. de in integrum restitutione, obseruatione secunda. Quare quid & quotuplex sit dos, videndum erit & aliqua alia ad maiorem tituli expositionem concernentia.

Secunda obseruatio. *Dos* est, quod à muliere vel eius patre, vel à quocunque alio, marito vel eius patri propter onera matrimonij datur, vt sit penes eum quamdiu duret matrimonium, nisi maritus vergat ad inopiam. l. 1. ff. de iure dotium, & l. fundus, ff. familiae herciscundæ. Dos autem Græcè dicitur *pherna*, id est, donatio quæ propter matrimonium conceditur, & non potest sine matrimonio fieri.

Vnde

Vnde paraphernalia dicuntur bona quę propter dotem dantur fœminis, vt habeant præter bona seu extra bona viri: & vocantur *paraphernalia* à para, quod est præter, & pherna, quod est dos, quia sunt bona præter dotem. Hic videndum erat quid sit donatio propter nuptias, sed iam id explicauimus in lib. 3. tit. de donationibus, obseru. 3.

Tertia obseruatio. *Dos duplex* est, alia profectitia, alia aduentitia. *Aduentitia* est, quæ non proficitur à parente, vt si extraneus dederit patri, vt ipse daret in dotem. l. profectitia, §. si quis certam, ff. de iure dotium, vel si pater dederit tanquam extraneus, vt si debebat filia, & consentiente filia, debitum dedit marito in dotem. dict. l. profectitia, §. fin. verfic. cæterum, ff. de iure dotium. *Dos verò profectitia* est, quæ à patre & tanquam à patre, vel ab auo, vel proauo paterno profecta est, scilicet de bonis eius, vel factis eius, siue per se dederit, siue per mediam personam: & non interest, an filia sit in potestate dotantis, vel non; quia non ius potestatis, sed nomen parentis facit dotem profectitiam, vt docet Hostiensis, in summa, titulo de dotibus promittendis, num. 4.

Quarta obseruatio. Explicatis iam omnibus rubricæ terminis, sciendum est duas esse illius partes. Prima est de donationibus inter virum, & vxorem, in qua nota, quod vel antè, vel post contractas nuptias solet maritus vxori, vel vxor marito donare, quarum donationum prior fit à marito, & dicitur propter nuptias, quæ nullo modo prohibetur: post. Nor verò ab vtroque potest fieri, & nisi certis legibus fiat, prohibita est, prohibetur autem ne mutuo amore coniuges se spolient. Quando ergo rubrica dicit de donationibus inter virum & vxorem: de

de his donationibus prohibitis est intelligenda. Secunda pars rubricæ dicit. Et de dote post diuortium restituenda : pro qua sciendum est , quod ex capite primo & secundo, isto titulo , tenetur maritus post diuortium restituere dotem, & partem eorum quæ communiter acquisita sunt, nisi adulterij causa diuortium fiat : vt igitur videremus quo modo , & quando dos restituatur, dicitur in vltima parte rubricæ. *Et de dote post diuortium restituenda.*

Hic titulus habet octo capita : non habetur in Sexto , neque in Clementinis , nec de eius materia alicubi in decreto agitur. Quod verò disputatur in eo , est , quod separato matrimonio , nisi propter adulterium separetur , dos est restituenda , & bona communiter acquisita sunt diuidenda : & quod qui pronunciat super diuortio, debet pronuciare super dote , & denique dicitur quæ donationes valeant inter virum & vxorem & quæ non. Sensus autem rubricæ est huiusmodi : *De donationibus inter virum & vxorem, & dote post diuortium restituenda* , id est , de donationibus , quæ fiunt inter coniuges post contractum matrimonium , & diuortio facto quo modo dos restituatur.

De secundis nuptijs. Tit. XXI. & vlt.

PRima obseruatio. Quoniam in superioribus, de diuortiis , & de dote restituenda disputauimus, agendum erit modò de secundis nuptiis , nam diuortio facto & dote repetita sæpissimè fit transitus ad secundas nuptias , cum non solum secundæ , sed etiam tertix, quartæ , & omnes aliæ ab Ecclesia approbentur , & permittantur , cap. aperiã , 31. q. 1. vbi

vbi dicitur non solum posse quis effici bigamum, sed etiam trigamum, quadrigamum, &c.

Secunda obseruatio. Nuptiarum nomine vt patet idem intelligimus quod matrimonium, vnde secundæ nuptiæ erit idem quod secundum matrimonium, non quidem secundum in ordine scilicet quod sequitur post primum & ante tertium, sed dicitur secundum matrimonium, vel secundæ nuptiæ, omnes quæ sequuntur post primas. l. si quis, §. talem, C. de secundis nuptiis. Et hoc sensu Theologi loquuntur in materia de pœnitentia, quando dicunt, pœnitentiam esse secundam tabulam post naufragium. i. post lapsum in peccato, siue sit secundæ pœnitentia, siue tertia, siue quælibet alia, dummodo fuerit de peccato, in quo quis lapsus est post baptismum. Quæ autem differentia reperiatur inter hunc titulum de secundis nuptiis, & titulum de sponsa duorum, iam diximus in eodem titulo, quod ibi agitur de secundis nuptiis, quæ fiunt non dissolutis primis, scilicet de sponsa quæ actu duobus nupta est: hîc verò agitur *de secundis nuptiis habitis post primas*, id est, de secundis nuptiis quæ sequuntur & fiunt post alias iam finitas.

Tertia obseruatio. Quæ de secundis nuptiis in hoc titulo docetur, tria sunt in quinque tituli capitibus comprehensa. Primum est quod secundæ nuptiæ non benedicuntur, etiam si solus vnus coniugum sit qui secundo nubit, cap. 1. & 2. isto titulo. Secundum est quod nullus debet accedere ad secundas nuptias nisi fuerit certus de morte alterius coniugis: quod si certus non est, & tamen nupserit, non potest debitum petere, licet teneatur reddere, & si fortè apparuerit priorem coniugem viuere, debet relinquere secundum, & ad priorem redire, c. 2. isto

isto tit. Tertium denique est quod mulier nubens infra annum post mortem mariti non incurrit infamiam c. super & c. cum secundā. isto tit. Et ad hunc finem præsertim appositus fuit ille titulus, nam olim mulier nubens intra annum à morte prioris mariti (qui dicebatur annus luctus quādo in toto illo anno mulier lugebat maritum mortuum) erat infamis secundum leges. l. 1. §. q. 30. ff. de his qui notantur infamia, & l. decreto C. eod. ut ergo hæc iniusta constitutio subuerteretur, appositus fuit iste titulus, in quo Urbanus tertius & Innocentius tertius noluerunt mulieres, quæ ante tempus luctus nubere, notari infamia. d. cap. super & d. cap. cum secundum: sequentes D. Paulum 1 ad Corinth. 7. dicentem, *Mulier viro suo mortuo soluta est à lege viri sui, in Domino nubat cui voluerit.*

Hic titulus habet quinque capita, non habetur in Sexto, neque in Clementinis, & de eius materia agitur 34. q. 2. & in multis capitibus. 31. q. 1. & §. hinc tollitur, secunda quæst. prima. & §. tria, prope finem, 3. quæst. 7. Quod autem in eo disputatur, iam diximus in superiori observatione.

Sensus etiam rubricæ iam est explicatus in secunda observatione.

Finis Quarti Libri Decretalium.

EXPOSITIO
 TITVLORVM
 IVRIS CANONICI.
 LIBER QVINTVS
 Decretalium.

De Accusationibus, & Inquisitionibus, & denunciationibus.

TITVLVS PRIMVS.

T vltimam toti operi nostro manum imponamus, restat quinti libri decretalium rubricas explanare, eo ordine & methodo, eaque dexteritate, & diligentia qua ceteros libros inchoauimus & absoluimus. Sed quoniam in priori libro de personis egimus, in secundo de earum operationibus in iudicio, in tertio de clericorum actionibus ciuilibus extra iudicium, & in quarto de laicorum actibus, etiam ciuilibus & extraiudicialibus: ideo modò agendum erit de vtrorumque actionibus criminalibus tam extra iudicium factis quam in iudicio criminali puniendis, vt sic totum ius canonicum, quo nihil amplius desiderari potest,

test, diuino auspice numine sit absolutum.

Prima obseruatio. Quoniam crimina omnia initium capiunt ab vno ex his tribus, scilicet vel ab accusatione, vel inquisitione, vel denuntiatione, & in hoc libro, de criminalibus iudicijs disputeretur, ideo prima ipsius rubrica erit de accusationibus, inquisitionibus, & denuntiationibus, in qua prædicta tria erunt explicanda. Et vt à primo aggrediamur, dicendū est quod accusatio est alicuius criminis apud iudicem competentem inscriptione interueniente legitimè facta delatio, vt docet Medices. 2. p. de definitionibus cap. 2. num. 1. vbi etiam dicitur quod accusare est reum criminis aliquem per libellū deferre. Et sic accusator erit qui crimen alicuius iudici competenti per libellum defert, inscriptione interueniente. Est autem inscriptio obligatio qua accusator scribens nomen suum in libello, se adstringit si deficiat in probatione ad sustinendum pœnam quam accusando inferre intendit accusato, vt in c. quisquis 2. q. 8. Et hæc obligatio quam accusator fecit per inscriptionem, dicitur *Talio*, & pœna quæ ei datur si deficiat in probatione contra accusatum dicitur pœna Talionis. *Libellus* autem est scriptura iudici oblata, in qua nomen accusari, & accusatoris, species criminis, & tempus, & locus, & alia multa crimen concernentia continentur.

Secunda obseruatio. Inquisitio dupliciter potest, diffiniri. Primò sic: *Inquisitio* est merum iudicis officium ad inuestiganda delicta. Secundo sic: *Inquisitio* est criminis manifesti per superiorem canonicè facta inuestigatio. Hæc diffinitiones de se patent. Sed multa requiruntur, vt talis superior crimen inquirat. Primò requiritur superioritas, & quod inquirat de inferioribus, vt dicitur in diffinitione. Secundo

requiritur quod ille contra quem inquisitio procedit, sit infamatus de illo crimine, id est, sit publica vox & fama quod ille est culpatus: habet se enim fama sicut accusator criminis. Tertio requiritur, quod inquirens habeat iurisdictionem in eo, de quo inquit. Quarto requiritur quod ad aures inquirentis pluries peruenerit illa publica fama non à maleuolis & iniquis, sed à viris probis & honestis. Quinto denique requiritur, quod non causa malitiæ, sed zelo iustitiæ talis infamia publicetur: quæ omnia docent Doctores in cap. qualiter, infra isto titulo.

Tertia obseruatio. Denunciatio est alicuius criminis apud iudicem sine inscriptione legitime facta delatio ad pœnitentiam peragendam, vel aliam pœnam legitime imponendam, vel etiam ad vtrumque, vt colligitur ex cap. 2. & 3. & cap. super his, & cap. cum dilectus isto tit. In qua diffinitione dicitur. *Sine inscriptione*, ad differentiam accusationis, quæ cum inscriptione fieri solet. Et dicitur. *Ad pœnitentiam peragendum, & aliam pœnam imponendam, vel ad vtrumque*. Quoniam finis denunciationis non est quod crimen puniatur pœna per leges debita, sed vt denunciatus corrigatur, vel vt compellatur satisfacere, si aliter corrigi non possit. Et tamen aduertendum quod quemadmodum accusatione debet præcedere inscriptio, & inquisitionem debet præcedere publica fama, ita etiam denunciationem debet præcedere fraterna correctio, qua is qui vult denunciare ante denunciationem corrigat & procurret emendare eum quem vult denunciare: qui enim denunciandum non admonuit, repellitur à denunciatione, vt docet glossa verbo, præmonitum, capite cum dilectus isto titulo, & habetur capite secun

secundo, & cap. qualiter, infra, isto titulo.

Hic titulus habet 26. capita, habetur in Sexto, non verò in Clementinis, & de eius materia agitur, 2. quæst. 7. & 8. & 3. quæst. 4. & 5. & 9. & 10. & 11. & 4. quæst. 1. & 4. & 5. & 6. & 15. quæst. 3. per totum. Quod autem in eo disputatur, est, qui possint, vel esse debeant accusatores, inquisitores, & denuntiatores, & qui ad accusandum vel denuntiandum admittuntur, vel repelluntur, & quomodo sit procedendum in accusationibus, inquisitionibus, & denuntiationibus, & denique multa de ipsis accusatis, inquisitis, & denuntiatis disputantur. Sensus verò rubricæ est huiusmodi. *De accusationibus & inquisitionibus & denuntiationibus.* id est, de tribus modis inchoandi iudicia criminalia, seu de modis quibus criminalia iudicia ad competentes iudices deuoluuntur.

De Calumniatoribus.

Tit. II.

Prima obseruatio. Postquam egimus in titulo superiori, de accusationibus, inquisitionibus, & denuntiationibus, agendū est de calumniatoribus: nam illi qui quando legitime accusant, vel denuntiant, dicuntur accusatores vel denuntiatores, ipsi met quando per fraudem & dolum procedunt, calumniatores appellantur: Vt igitur videamus quid iuris sit si accusator vel denuntiator falsa crimina imponat, proponitur hæc rubrica de calumniatoribus.

Secunda obseruatio. *Calumniator* dicitur à calumniando, *calumniari* autem est per fraudem & subdolanam rationem mendacijs alios vexare causa vincendi litem. Seu quod idem est, *calumniari* est falsa cri-

mina intendere. Vnde *calumniator* est qui falsa crimina intendit seu proponit cap. notandum secunda quæst. 3. quod intelligendum est quando scienter proponit falsa crimina is qui accusat vel denuntiat: quid autem sit calumnia iam dixi lib. 2. tit. de iuramento calumniæ obseru. 2. quod est cum quis ex certa scientia iniuste agit vel iniuste sistit. Sciendum tamen est temeritatem, seu malitiam eorum qui accusant, vel denuntiant, triplicem esse; nam aut calumniantur, aut tergiuersantur, aut præuariantur l. 1. in princip. ff. ad Turpilianum, *calumniari*, vt dixi, est falsa crimina imponere, & *calumniator* qui falsa crimina imponit. *Tergiuersari* est in totum recedere ab accusatione sine licentia iudicis, & *tergiuersator* erit qui in totum ab accusatione sine licentia iudicis recedit. *Præuariantur* denique est vera crimina abscondere, & falsa detegere, & *præuariantor* erit qui vera crimina abscondit & falsa manifestat. De quibus videatur Abb. in hac rubrica.

Tertia obseruatio. Posset aliquis quærere an possit aliquis ab accusatione recedere absque eo quod præsumatur calumnia. Et respõdeo quod potest per abolitionem. Nam abolitio est accusationis peremptio: quæ duplex est, alia generalis, quæ est absolutio ab omni accusatione, quam solus princeps potest indulgere: & alia specialis quæ est illa qua vna tantum accusatio extinguitur, quæ fit quatuor modis. Primo per principem sicut generalis. Secundo, per mortem accusantis, vel accusatoris. Tertio, per biennij transactum sine culpa accusatoris. l. abolitio. C. de abolitionibus. Et quarto per postulationem accusatoris si id à iudice postulauerit. De his tamen videatur Host. in summa illo tit. num. 6.

Hic titulus duo habet capita, nõ habetur in Sex-

to, neque in Clementinis, & de eius materia tractatur 2. quæstione 8. per totum, & 5. quæst. 5. per totum. Quod verò in eo disputatur, est, quod subdiaconus calumniosè accusans diaconum, subdiaconatu priuatur, & publicè verberibus castigatur, & in exilium mittitur. Et quod denunciator in probatione criminum deficiens, ab officio, & beneficio suspenditur, donec innocentiam suam purget. Sensus autem rubricæ est. *De calumniatoribus.* Id est de his qui falsa crimina imponunt.

De Simonia, & ne aliquid pro spiritualibus exigatur vel promittatur. Tit. III.

PRima obseruatio. Dictum est supra de accusationibus, inquisitionibus, & denunciationibus, & de his qui quando accusant vel denunciant, calumniantur: modò in omnibus titulis sequentibus agendum erit, de delictis quorum sit accusatio, vel inquisitio, vel denunciatio. Et quia Simonia tale delictum est, vt eius comparatione alia pro nihilo reputentur, capite vltimo, 1. quæstione 7. ideo de simonia agendum est in præsentì, sed quoniam simonia non solum committitur per actualem emptionem, & venditionem, sed etiam per studiosam voluntatem emendi vel vendendi: ideo additur, & ne aliquid pro spiritualibus exigatur vel promittatur, ad coercendam seorsum, & diuisim iniquam voluntatem illius qui vult vendere, vel illius qui vult emere: & sic conficitur tota rubrica hac ratione. *De simonia, & ne aliquid pro spiritualibus exigatur vel promittatur*: quamuis hæc posteriora verba, *vel promittatur*, in tribus Codicibus Vaticanis non legantur.

Secunda obseruatio. *Simonia* dicitur à Simone Mago qui primus in nouo Testamento hoc peccatū emendi res spirituales commisit, nam voluit emere gratiam Spiritus sancti à Beato Petro: sicut in veteri Testamento Giezi voluit gratiam sanitatis Naaman Syro vendere, vt habetur 4. Regum 5. Vnde simoniacus propriè erit qui vult emere vel emit res spirituales: & Gieziticus propriè erit qui vult vendere vel vendit res spirituales. capite qui studet. i. q. i. licet hodie tam emptor, quàm venditor propriè simoniacus dicatur. Diffinitur autem simonia à Doctoribus sic: *Simonia est studiosa voluntas vel cupiditas emendi vel vendendi aliquid spirituale vel spiritualibus annexum.* Quæ diffinitio ita explicatur, quod in ea, illæ duæ particulæ, *voluntas vel cupiditas*, habent vim generis, & ponuntur duæ, vt voluntas accipiatur ex parte vendentis; & cupiditas ex parte ementis, vt docet Medices secunda parte de diffinitionibus, capite 61. num. 9. Dicit, *studiosa*, vt intelligamus, quod voluntas simoniaca debet esse cum scientia, & deliberatione. Dicitur, *Emendi, vendendi*, quoniam tam à solo emptore, quam à solo venditore potest simonia committi, vt supra dictum est. Dicitur, *Aliquid spirituale*, quia in his propriè consistit simonia. Et denique dicitur, *vel spiritualibus annexum*, propter ius patronatus, & alia similia quæ dicuntur spiritualibus annexa, quæ principaliter, & seorsum vendi non possunt sine simonia, capite de iure, infra, isto titulo.

Tertia obseruatio. Licet superior diffinitio communiter tradatur, nihilominus tamen etiam hanc proponere libuit. *Simonia est rei spiritualis vel spiritualibus annexæ cum aliquo temporali facta commutatio.* Quæ diffinitio certè rationabilior est priori, nam sapissime

sine simoniam committimus sine emptione, & venditione, nunquam tamen sine commutatione rei spiritualis cum temporalis. Quod colliges ex tribus modis, quibus docent Doctores simoniam committi, nam volunt, quod committatur cuiuscunque muneris receptione, vt docet Archidiaconus in capite. Sunt nonnulli. 1. quæstione 1. & Abb. in capite. cum essent infra isto titulo. Primus modus est, quotiescunque pro re spirituali datur vel promittitur aliqua pecunia, vt patet in toto isto titulo, & nomine pecuniæ intelligimus omnem rem quæ in nostro commercio est. l. 2. C. de constituta pecunia. Secundus est, quando pro re spirituali datur vel promittitur aliquod munus à lingua, scilicet fauor, vel preces, vt si quis fauoris causa conferat ordines. capite. sunt nonnulli. 1. quæst. 1. Tertius denique est, quando pro re spirituali datur vel promittitur aliquod obsequium seu seruitus indebitè impensa, quemadmodum si promittam tibi Ecclesiam, vt negotia mea Romæ administres. capite. cum essent, infra, isto titulo. Et quilibet istorum modorum committendi simoniam, contingere potest vel solum ex parte dantis, vel solum ex parte recipientis, vel simul ex parte vtriusque, vt docet glossa verbo, quidam in summa. 1. quæst. 1. Quare manifestissimè concludo spiritualia omnia, & spiritualibus annexa, gratis esse danda, nam quoties precio vel munere datur vel accipitur id, quod gratis dari, & accipi debet, simonia committitur.

Quarta obseruatio. *Simoniam duplex est*, vt docet Abb. in capite nemo, isto tit. vers. sed oppono contra glossam, & in cap. consulere, in fine, etiam isto titulo. Alia enim est conuentionalis, & alia mentalis. *Conuentionalis est*, quando partes expressè conueniunt

niunt inter se, vt detur spirituale pro temporali. *Mentalis* verò, quando nullo præcedente pacto expresso tacite & mentaliter agitur, vt detur spirituale pro temporali. Et hæc est summa, & melior simonia diuisio.

Quinta obseruatio. Quamuis hæc rubrica duas habeat partes, primam de simonia; & secundam, ne aliquid pro spiritualibus exigatur vel promittatur: nihilominus tamen ex his quæ de simonia in superioribus diximus, vtraque manet explicata, nam secunda nihil speciale continet, sed ad declarationem prioris posita est, cum idem sit exigere vel promittere aliquid pro spiritualibus, atque simonia. Nihilominus tamen licet hæc secunda pars ita superflue proponatur, nihil mirum, quoniam in Collectione decretalium quæ facta fuit ab Alexandro III. in Concilio Lateranensi ita largè legebatur. *De simonia, & ne merces pro Ecclesie consecratione recipiatur vel pro monachatione, vel pro sacramentis Ecclesie, vel pro licentia docendi, neve prelati vices suas ad causas terminandas vel regimen Ecclesiarum sub annuo precio committant, neve subditos taleis vexent vel pœna pecuniaria multent.* Gratias ergo nostro agamus Compilatori, quia nos ab hoc labore vindicauit.

Hic titulus habet quadraginta sex capita, & non habetur in Sexto neque in Clementinis, licet habeatur in extrauagantibus communibus, & de eius materia disputatur 1. quæstione 1. 2. 3. 4. 5. 6. & 7. & capite præsentium, & capite sanctum 7. quæstione 1. & capite sane 15. quæstione 3. & capite si quis cum. §. porro. 15. quæst. 3. Quod verò in eo agitur, est, ostendere quid sit simonia, in quibus rebus consistat, & quomodo fiat, quæ illius pœna, qui possunt illam accusare, & alia similia. Sensus verò rubricæ

bricæ est. *De simonia, & ne aliquid pro spiritualibus exigatur, vel promittatur*, id est de commutatione rei spiritualis cum temporali, & ne aliquid temporale pro spiritualibus exigatur vel promittatur.

Ne pralati vices suas, vel Ecclesias, sub annuo censu concedant. Tit. IV.

PRima obseruatio. Hic titulus, quoniam pars est tituli superioris, vt ex compilatione Concilij Lateranensis constat, ideo conuenienti loco post titulum superiorem proponitur. Vel continua sic. Quoniam disputatum fuit supra de simonia in genere, ideo nunc Compiler submittit de quadam illius specie, scilicet. *Ne pralati vices suas, vel Ecclesias, sub annuo censu concedant.* Quæ rubrica citari potest tanquam nigrum, nam præceptum, & decisionem iuris communis continet, vt diximus lib. 2. tit. vt lite non contestata, obseruatione 2. Voces autem quæ in hac rubrica poterant ingerere difficultatem, iam in alijs locis explicauimus, nam in lib. 1. tit. de supplenda negligentia Prælatorum obseruatione 2. de prælatis disputauimus, & in lib. 3. tit. de rebus Ecclesiæ non alienandis obseruatione 3. egimus de Ecclesijs, & denique in eodem libro 3. tit. de censibus, & exactiõibus obseruatione 2. satis abunde de censibus multa diximus.

Secunda obseruatio. Prælati vices suas, vel Ecclesias, sub annuo censu concedere, est aliquem prælatum siue maiorem siue minorem iurisdictionem vel officium sibi competentem, vt prælaturam, aut beneficia Ecclesiastica vacantia sub annua pensione locare. Et hoc est quod significatur, & prohibetur in hac rubrica, nam annuo censu concedere, est
idem,

idem, quod pro annua pensione locare: quare inscriptio tituli prope totum titulum declarat. Prohibetur autem prima pars rubricæ in cap. 1. & 2. & 2. in cap. 3. & hoc propter duas præcipuè causas. Primò, quia est simonia, cap. ad nostram de simonia: & secundò, quia Prælatus gratis debet iudicare. cap. non sane. 14. quæst. 5. & gratis beneficia Ecclesiastica concedere. cap. non satis de simonia. Pœna autem eorum qui suam iurisdictionem vel Ecclesias pro pecunia concedunt, ea est, quod conferens canonicè punitur, & caret facultate conferendi, is verò qui accepit, officio vel Ecclesia accepta priuatur, cap. 1. & 2. isto titulo. Quare Ecclesia & regimen Ecclesiasticum sub annuo censu concedi non possunt, licet Ecclesiarum fructus sub tali censu concedantur. cap. 3. & cap. ultimo. infra isto titulo.

Hic titulus habet quatuor capita, non habetur in Sexto vel Clementinis, & de eius materia agitur distinct. 89. & 1. quæst. 4. per totum, cap. præcipimus 2 1. quæstione 2. Quod verò in eo disputatur, iam declarauimus in superiori obseruatione. Sensus autem rubricæ erit huiusmodi: *Ne prelati vices suas vel Ecclesias sub annuo censu concedant*, id est; ne Ecclesiastici sub annua pensione concedant Ecclesiasticam iurisdictionem, vel Ecclesiastica beneficia.

De Magistris, & ne aliquid exigatur pro licentia docendi. Tit. V.

PRima obseruatio. Hic titulus potest continuari sicut præcedens, ex eo scilicet, quia est pars tituli de simonia, vt videre est in dict. tit. de simonia, obser

obſervatione vltima. Sed melius continua ſic. Quoniam vidimus ſuprà quomodo res ſpirituales precio prohibeantur concedi, ex eo quia in eis ſimonia committitur, ideo de quibuſdam alijs habentibus inſtar ſpiritualium diſputabimus, videndo etiam num in ipſis aliquod ſimonix veſtigium reperiatur: ſunt autem huiuſmodi res Doctores ſeu Magiſtri, & licentia docendi: & ideo ponitur rubrica de Magiſtris, & ne aliquid exigatur pro licentia docendi.

Secunda obſervatio. Hæc rubrica duas continet partes. Prima eſt de Magiſtris: & ſecunda eſt ne aliquid exigatur pro licentia docendi: & vt primam partem explicemus, videamus, quis dicatur Magiſter & quid nomine Magiſtri comprehendatur. *Magiſter* ergo duo ſignificat, primò cum cui præcipua cura alicuius rei incumbit, & dicitur Magiſter, quia magis quàm cæteri diligentiam rerum quibus præeſt habere debet: vnde *Magiſter militum* qui præeſt militibus, vt per totum titulum. C. de officio Magiſtri militum, & *Magiſter equitum* qui præeſt equitibus, & ſic de alijs: & ex Magiſtris ſic acceptis, Magiſtratus per deriuationẽ cognominantur. l. quibus. ff. de verborũ ſignificatione. Secundò ſignificat eum qui literas docet, ſeu cuiuſlibet diſciplinæ inſtitutorẽ, & ſic dicitur Magiſter à monendo ſeu monſtrando dict. l. quibus. ff. de verborum ſignificatione, & iſte propriè etiam Præceptor vocatur. In hoc ergo titulo Magiſter ſolũ in ſecũda capitur ſignificatione, qua ratione nomine Magiſtri cõplectuntur omnes qui obtinent ſummum titulum ſeu gradum in aliqua ſcientia. Licet ſi caſtè loqui cupimus ſolum illi qui liberaliũ artium, & Sacræ Theologiæ ſummum gradum habent dici debent Magiſtri, nam iſti
qui

qui Medicinæ & Iuris Canonici vel Cæsarei summum etiam gradum sunt adepti, Doctores debent nuncupari, iuxta glossam in verbo Doctoratus Clementina 1. de Magistris.

Tertia observatio. Ad secundam rubricæ partem, vt deueniamus, sciendum est in ea ius, & præceptum Iuris Canonici constitui, sicque posse allegari sicut nigrum, vt iam de multis alijs rubricis dictum est in superioribus. Et nota, quod in ea non dicitur, quod non exigatur aliquid pro docendo, seu pro labore docendi, nam certum est posse Magistrum exigere à discipulis collectam si pro eo salarium publicum, & sufficiens non percipiat, nam non tenetur proprijs stipendijs militare. cap. Ecclesiasticis 12. q. 2. Sed quod dicitur, est, ne aliquid exigatur pro licentia docendi. De iure enim is, ad quem spectat licentiam docendi concedere, si aliquid exigit, cõpellitur restituere, & si ei aliquid promittitur, absoluitur promissor, c. prohibeas inf. isto tit. & si valentẽ docere impederit vel ab eo aliquid exegerit; priuatur beneficijs & dignitatibus. cap. 1. inf. isto tit. Sed dices, quare ergo hodie in Bachalaureatus gradu vbi licentia docendi conceditur, aliquid exigitur, & soluitur, & nõ dicimus illos esse Simoniacos? Respondeo hoc non solui pro licentia docendi, sed vel pro labore temporali dandi gradum, vel ad coadiuuandos sumptus vniuersitatis, vel in modum gratulationis, vel Eleemosynæ, propter quas vel alias similes causas, etiam sacerdotibus pro Missæ sacrificio celebrando, licitum est aliquid dare, absque simoniæ periculo, vt habet Ecclesiæ consuetudo.

Hic titulus habet quinque capita, non habetur in Sexto, licet habeatur in Clementinis, & de eius materia agitur dist. 37. & 86. per totum, & cap. statui-
mus,

mus, & cap. miserum, distinct. 61. & cap. quis dubitet, dist. 92. & cap. oportet. 8. quæst. 1. Quod autem in eo disputatur præter aliqua iam dicta in superiori obseruatione, est, quod Ecclesiæ Cathedrales providere debent de Magistris, & quod prælatus, & capitula scholares dociles mittere debent ad studia Theologiæ, qui per quinquennium redditus suorum beneficiorum integraliter percipient, & si proprii redditus ad sustentationem eorum non sufficiunt, debet prælatus cum capitulo providere. Sensus autem rubricæ facilis est: nam dicit. *De Magistris, & ne aliquid exigatur pro licentia docendi*, id est, de his qui literas docent, & ne aliquid exigant, quando facultatem docendi concedunt.

De Iudæis, & Sarracenis, & eorum servis.

Tit. VI.

PRima obseruatio. Quoniam simoniæ crimen tanquam capitale in principio huius libri proposuimus, & omnia ad illud spectantia declarauimus: modò de alio graui etiam crimine agendum erit, de eo, scilicet, quod committunt Iudæi, & Sarraceni malè colendo, & inhonorando Deum, & sic proponitur rubrica, *De Iudæis, & Sarracenis, & ne esset necessarium aliam rubricam constituere, additur: Et eorum servis.* Vel continua sic; Quia visum est supra de his qui Spiritum sanctum per simoniam vendendo blasphemant: ideo videndum est de his qui Deum dehonoraunt, eum malè colendo, qui sunt Iudæi, & Sarraceni, de quibus Compilerator disputaturus addit etiam. *Et eorum servis.*

Secunda obseruatio. Hæc rubrica tres continet partes. Prima est de Iudæis. Secunda de Sarracenis, & tertia

& tertia de eorum seruis. Et vt primam explicemus, notandum est, quod Iudæi prius dicebantur Hebræi ab Heber abnepote Sem filij Noë, ideo quia familia Heber semper vnus Dei solum cultum tenuit, sicut & Iudæi, postea verò cum liberati fuerunt ab Ægyptiorum seruitute, & in deserta quadam Syriæ parte confedissent, vetus Hebræorum nomen amiserunt, & quia princeps eorum erat Iudas, Iudæi appellari cæperunt, & terra, quam incoluerunt, Iudæa. Licet alij existiment non à solo Principe, Iudæos dictos esse, sed à Tribu Iuda, quæ erat nobilior, & bellicosior Tribus inter eos, ex qua creabantur Reges, & ducés populi, sicut ex Tribu Leui creabantur sacerdotes. Poterit ergo Iudæus seu Hebræus sic diffiniri: est ille qui ad literam Mosaycam legem tenet, circuncidendo se, & alia legalia ad literam faciendo.

Tertia obseruatio. Secunda rubricæ pars disputat de Sarracenis, qui etiam Pagani vocantur in capite, quam sit, & in capite, ex speciali, infra istò titulo. *Sarracenus* autem dicitur à Sarra vxore Abrahæ à qua dicunt originem traxisse. Sed verius est Agarenos esse appellandos ab Agar, ancilla Abrahæ, & matrè Ismaëlis, à quo ipsi ortum habuerunt, vt dicitur in capite, recurrat, & capite dixit Sarra. 32. quæstione quarta. Comprehenduntur autem Sarracenorum seu Agatenorum nomine omnes Gentiles, & Idololatræ licet magis propriè Mahometani, Sarraceni, Agateni vocentur. Sunt enim *Sarraceni*, vt docet Hostiensis in Summa, in rubrica de Sarracenis, numero primo, illi qui Deos innumeros Deasque, imò & Dæmones colunt, & adorant, & nec nouum, nec vetus testamentum recipiunt. Sed hæc diffinitio solum
de

de Gentilibus, & Idololatriis traditur; nam isti solum sunt qui innumeros Deos, & Deas, atque Dæmones colunt, & nec vetus nec nouum Testamentum recipiunt, non verò traditur de Agarenis seu Sarracenis in cōmuni prout comprehendunt etiam Mahometanos, nam Mahometani non plures Deos, vel Deas, aut Dæmones, sed vnum Deum, & suum Prophetam Mahometum venerantur. Quorum alij sunt quos vulgo vocamus, *Moros*, & alij, quos vulgari etiam sermone, *Turcos*, dicimus.

Quarta obseruatio. Tertia rubricæ pars de seruis Iudæorum, & Sarracenorum disputat, sed quid, & quotuplex sit seruus, iam diximus in libro 1. titulo de seruis non ordinandis obseruatione 2. Quod autem hic animaduertendum volumus, solum est, quod serui nomen in latissima accipitur significatione, scilicet, prout venit à seruiendo, qua ratione etiam famuli dicuntur serui, & de seruis sic acceptis disputatur in hac rubrica, de quibus multa dicuntur, vt patet in nigro.

Hic titulus habet decem, & nouem capita, non habetur in Sexto, bene verò in Clementinis, & Extrauagantibus Ioan. 22. in quibus non dicitur. *Et de eorum seruis*. Et habetur etiam in Extrauagantibus communibus, vbi solum dicitur. *De Iudæis*. De tituli materia tractatur. 37. quæst. 4. 5. & 6. & in cap. dispar. 23. quæst. 8. & 28. quæst. 1. & 2. per totum, & cap. Ismael, distinct. 56. & cap. 2. & 4. distin. 45. & cap. ad mensam. 11. quæst. 3. Quod verò in hoc tit. disputatur, est de Iudæorum vel Sarracenorum seruis, Synagogis, bonis, & de pœnis illorum qui illis seruiunt, vel arma, vel aliqua ministrant, & de prædicatoribus eorum, & de redimentibus captiuos, & denique de officiis Iudæorum vel Sarrace-

norum. Sensus verò rubricæ facilis est, nam dicit, *De Iudæis, & Sarracenis & eorum seruis*, id est de his qui legem Mosaycam ad literam custodiunt, & de Mahomeranis, Gentilibus, & Idololâtris: & denique de Christianis qui eis famulantur seu seruiunt.

De Hæreticis. Tit. VII.

PRima obseruatio. Quoniam egimus de non baptizatis Iudæis, scilicet, & Sarracenis qui per infidelitatem, & duritiam Deum non recognoscunt, sed potius blasphemant, & inhonorant. ideo agendum modò erit de his qui cum baptizati sint apostatando à fide in Deum multipliciter peccare videntur, qui dicuntur hæretici, & sic proponitur rubrum, *De hæreticis*, de quibus aliqua videamus.

Secunda obseruatio. Quia hæreticus ab hæresi dicitur, ideo de hæresi aliqua videamus. In primis ergo *hæresis* tres habet Etymologias, vt tradunt Doctores in cap. firmissimè tene, isto titul. prima est, quod hæresis deriuatur à verbo hæreo, quod significat firmam, & constantem adhæSIONem. Secunda est, quod deriuatur à verbo veteri *hæresisco*, quod significat diuidere, eo quod hæresis diuisionem denotat. Tertia denique est, quod deriuatur à verbo Græco, *erume*, quod significat eligere, nam hæresis significat electionem opinionis vel doctrinæ quam quis putat esse meliorem: & hæc Etymologia est Diui Isidori. 8. lib. Etymo. cap. 13. & D. Thom. 2. 2. quæst. 11. art. 1. & quia per hæresim nos secamus & separamus à religione, ideo hæresis etiam secta vocatur. Licet enim nomen *secta* in bonam & malam partem olim sumeretur: nam dicebant veteres aliam esse sectam Peripateticorum, aliam Stoycorum; ta-
men

men hodie est nomen odiosum, & infame, & solum in malam partem capitur, & significat electionem alicuius falsi dogmatis contra ea quæ sunt de fide.

Tertia observatio. Difficile esse hæresim diffinire testatur Augustinus, in præfatione lib. de hæresibus, tomo 6. & sic tam Theologi quàm Canonistæ variè eam diffiniunt. Nobis tamen placet diffinitio quam à cuiusdam Doctoris manu scriptis commentariis super 2. 2. D. Tho. accepimus. Quæ est huiusmodi. *Hæresis est error contrarius fidei Catholica manifesta, cum pertinacia in eo qui recipit fidem Catholicam.* In qua diffinitione prima particula, scilicet *Error*, habet vim generis, & aliæ locum differentiæ: nam dicitur. *Contrarius fidei Catholica*, vt distinguatur hæresis ab aliis erroribus rerum naturalium, & scientiarum. Dicitur. *Manifesta*, id est, fidei claræ, quoniam si quis diceret aliquam propositionem, contra ea quæ non sunt clarè de fide, non esset hæreticus, nam si res non est clarè de fide, illius contrarium non erit hæresis, Dicitur. *Cum pertinacia*, nam si quis ex leuitate vel ex dolo alterius diceret aliquid contra fidem, non esset hæresis, neque ipse diceretur hæreticus. Et denique dicitur. *In eo qui recepit fidem Catholicam*, vt separetur hæresis à Iudaismo, & Paganismo, qui sunt in iis qui fidem non receperunt, qui non possunt esse hæretici: vt enim aliquis possit esse hæreticus, debet prius esse fidelis, quemadmodum, vt quis possit esse libertus, debet prius extitisse seruus.

Quarta observatio. Ex superioribus patet hæreticum esse eum qui cum sit fidelis habet errorem manifestè contrarium Fidei Catholicæ cum pertinacia. Est tamen animaduertendum hæreticū posse sumi duobus modis. Primo, in latissima significa-

tionem qua ratione dicuntur hæretici. Primò, is qui est dubius in fide cap. isto tit. Secundò, is qui est simoniacus. cap. fertur, 1. quæst. 1. Tertiò, is qui transgreditur præcepta Sedis Apostolicæ. cap. nulli. d. 19. Quartò laicus qui suscipit officium prædicandi. cap. cum ex iniuncto, & cap. sicut in vno, inf. isto tit. Et denique alij permulti, quos recenset Host. in summa, isto tit. non primo versu. multis tamen modis. Secundo modo sumi potest strictè pro eo, scilicet, qui cum fidelis esset, pertinaciter deuiavit à fide, cap. hæc est fides. 24. quæst. 1. In hoc ergo titulo non disputatur de hæretico strictè, sed lato modo sumpto, imò non solum de ipsis hæreticis, sed etiam de receptatoribus hæreticorum, & de bonis eorundem: quanuis nos tradendo definitionem hæresis, & hæretici, de ipsis strictè sumpti, locuti fuerimus.

Hic titulus habet sexdecim capita, habetur in Sexto, & in Clement. & Extrauagantibus comm. & de eius materia agitur 24. quæst. 1. per totum, & §. quia verò vsque ad finem quæst. 24. quæst. 3. & 11. quæst. 1. & 23. quæst. 7. per totum, & cap. quo iure dist. 8. & in multis capitibus 1. quæst. 1. Quod verò in eo disputatur, est, primò qui sint infideles seu errantes in fide, & quæ sint pœnæ hæreticorum: præterea qui præsumantur hæretici, & quod hæretici non possunt esse hæredes, imò propter hæresim hæreticorum bona confiscantur. Et denique aliqua dicuntur de fautoribus hæreticorum, & de prædicatoribus laicis, & de debitoribus eorundem hæreticorum. Sensus verò rubricæ facilis est, nam dicit. *De hæreticis*, id est, de his, qui cum fideles essent, pertinaciter deuiarunt à fide, & de omnibus, aliis qui hæreticorum nomine comprehendi possunt, vt in obseruatione quarta latè est explicatum.

De schismaticis, & ordinatis ab eis.

Tit. VIII.

Prima obseruatio. Quoniam dictum est supra de hæreticis, agendum erit de schismaticis, quia interdum schisma inducit hæresim, cum omne schisma intendat sibi constituere aliam Ecclesiam, & vniuersalem Ecclesiam impugnare. cap. loquitur. 22. quæst. 1. quod in hæresim tandem vertitur, vt iam accidit in schismate Donatistarum, de quibus loquens Augustinus ait. *In hæresim schisma verterunt.* Vnde conuenienti loco disputamus in præsentī de schismaticis, qui quia aliquando ordines conferunt, agendum erat etiam de ordinatis ab eisdem, & ideo dicit in rubricā, *De schismaticis, & ordinatis ab eis*: quanuis in manu scriptis codicibus non legatur illa particula. *Et ordinatis ab eis*, imo neque in Sexto, neque in Extrauagantibus communibus, vbi etiam hæc rubrica reperitur.

Secunda obseruatio. Vt ad primam rubricæ partem accedamus, animaduerte, quod schismaticus dicitur à schisma. *Schisma* autem nomen Græcum est, quod Latinè significat diuisionem, & dicitur schisma à scissura, quia per schisma fit scissura, seu diuisio vnitatis cap. schisma. 24. quæstion. 1. Vnde quando aliqui ab vnitatis Ecclesiæ Catholicæ recedunt, dicuntur schismatici, quia diuidunt Ecclesiam, & peccant contra illud quod dicitur in symbolo Apostolorum. *Et vnā sanctam Catholicam & Apostolicam Ecclesiam.* Quare sic poterit schisma defini. *Est illicita diuisio eorum, quorum vnitas esse debet.* Sed hæc definitio traditur de quocunque schismate seu diuisione: quare aliam proponamus definiti-

tionem, quæ complectatur solum schisma Ecclesiæ Catholicæ, quæ est huiusmodi: *Schisma* est illicita diuisio facta per inobedientiam, qua quis ab vnitate Ecclesiæ Catholicæ recedit.

Tertia obseruatio. *Schismaticus* multis modis capitur, vt docet Abbas in hac rubrica. Primo enim sumitur largissimè, qua ratione omnes constituti in peccato, quia sunt extra gratiam dicuntur schismatici, cap. audi denique, 11. quæst. 3. Secundo sumitur largè pro omni excommunicato, quia sunt extra Ecclesiam, schismatici vocantur, cap. cum excommunicato. 11. quæst. 3. Tertio sumitur strictè pro omni illo qui proprium Episcopum eiicit de sede Episcopali, sibi occupans presbyteros illius. Quarto denique sumitur strictissimè pro eo qui diuidit se ab vnitate Romanæ Ecclesiæ cap. inter schisma. 24. quæst. 3. In hoc ergo titulo capitur schismaticus hoc quarto modo.

Quarta obseruatio. Quia posset aliquis quærere, an schismaticus sit hæreticus, dico, quod schismaticus primo, secundo, & tertio modo hæreticus non est, at verò si quarto modo sumatur, est distinguendum: qui quod aut se separant ab Ecclesia Romana cõstituendo aliam Ecclesiam distinctam, quia existimant Romanam non esse veram Ecclesiam quod est hæreticum, & hoc siue fiat propter malitiam in Papam, vt Anglici fecerunt, siue propter aliquam aliam causam: & sic omnes schismatici sunt hæretici, & omnia iura quæ dicunt schismaticos esse hæreticos, de illis schismaticis loquuntur. Aut verò se separant non constituendo aliam Ecclesiam, sed quia existimant Ecclesiam Romanam esse apud ipsos, & non apud alios, vt contingit quando duo vel plures contendunt de Papatu, & quisque

quisque eorum credit se fuisse canonicè electum, & sic vnitatem Ecclesiæ Romanæ credit esse apud ipsum & suos sequaces: & tales schismatici non sunt hæretici, vt de se pater. Et quibus collige hæreticum & schismaticum distingui, sicut genus & species; nam hæreticus est species, schismaticus genus, nam omnis hæreticus est schismaticus, non tamen omnis schismaticus est hæreticus.

Quinta obseruatio. Hactenus egimus de priori parte rubricæ, quæ maiorem ingerebat difficultatem, de secunda ergo solum dicendum est, quod in nigro dicitur, nimirum irritas esse schismaticorum ordinationes, beneficiorum collationes, & Ecclesiasticarum rerum alienationes. Animaduertendum tamen, ordinationes dici irritas, quoad effectum, nam quoad substantiam & veritatem is qui ordinatur à schismatico, ordinatus remanet, licet non possit sine dispensatione administrare, vt dicitur in cap. si isto titulus.

Hic titulus habet duo capita. Habetur in Sexto, & Extrauagantibus communibus, & de eius materia agitur in multis capitibus, 24. quæst. 1. & §. quia vero, 24. quæst. 5. & cap. denique. 7. quæst. 1. & cap. prima inquit. de consec. dist. 2. & in multis capitibus, 23. quæst. 3. & cap. alienationes, 12. quæst. 2. & cap. qui in qualibet 1. quæst. 7. & cap. hi qui apud, & cap. sequenti & cap. ostenditur, de consecratione, dist. 4. Quod verò in eo disputatur, iam diximus in superiori obseruatione. Sensus etiam rubricæ facilis est, nam dicit: *De Schismaticis & ordinatis ab eis*; id est, de his, qui ab vnione Romanæ Ecclesiæ se separant & de his, qui ab eis ordines receperunt.

De Apostatis, & reiterantibus Baptisma.

Tit. IX.

PRima obseruatio. Quoniam multoties hæretici & schismatici fiunt Apostatæ cum ab Ecclesia recedant, ideo postquã egimus de hæreticis & schismaticis, conuenienti ordine de Apostatis erit agendum. Præterea, quia reiterantes Baptisma, videntur apostatare, cum à priori baptismo recedant, ideo additur, & *de reiterantibus Baptisma*. Et sic erit tota rubrica *de Apostatis & reiterantibus Baptisma*, in qua duæ sunt partes in sequentib. obseruationib. exponendæ.

Secunda obseruatio. *Apostasia* est rebellio seu temerarius recessus ab statu fidei, vel obedientiæ, vel religionis, quam quis se tenere professus est. Dicitur autem *Apostasia*, quasi post statum, id est, retrogradatus status, vel dicitur etiam quasi retro statio, aut retrogradatio. *Retrogradatio* autem est motus seu ambulatio quæ fit retro. *Apostata* ergo erit, qui temerariè recedit ab statu fidei, vel obedientiæ, vel religionis, quam semel est professus, & dicitur *Apostata* quasi retrogradiens, vel retro stans seu retro abiens, cap. non obseruetis, 26. quæst. 7. Qui triplex est, nam triplex est species *Apostasiæ*: alia enim est perfidiæ, alia inobedienciæ, & alia irregularitatis. *Apostasia perfidiæ* est, qua quis peruertitur & recedit à fide, sicut Iulianus *Apostata*, de quo loquitur textus in cap. non potest. 2. q. 7. *Apostasia inobedienciæ* est qua quis præceptum sui superioris spontanea voluntate transgreditur, vt qui nolunt sacris Canonibus obedire, cap. si quis, de maioriitate & obedientia. *Apostasia* denique *irregularitatis* est, qua quis ab assumpta religione post professionem, vel à sacris ordini

ordinibus receptis, recedit, & tanquam laicus conuerfatur vel tanquam clericus, si antea erat monachus, cap. fin. distinct. 50. & cap. quam tamen licet, dist. 47. & cap. beatus, 3. quæst. 4.

Tertia obseruatio. Reiterare est actum geminare, & sic reiterare baptisma erit baptismum geminare seu duplicare. De iterantibus ergo baptisma agitur in 2. p. huius rubricæ: quia ut dixi quodammodo videntur apostatare à priori baptismo qui ipsum reiterant. Et aduerte, quòd solum secunda Decretalis huius tituli loquitur de iterantibus Baptisma, & omnes aliæ de Apostatis loquuntur. Sed notandum est, duobus modis posse nos iterare Baptisma: vno modo scienter, quando scimus clarè eum quem baptizamus, fuisse iam baptizatum, & aduersus sic baptizantes, & baptizatos, si sciebant hoc esse prohibitum, secundum leges imponitur pœna mortis, l. 2. C. ne sanctum baptisma iteretur: & secundum Canones, si fuerint clerici sunt deponendi, cap. quibus, de consecratione, dist. 4. & si fuerint laici non poterunt ad Ordines promoueri, cap. qui in aliquo, dist. 51. & erunt excommunicandi, & aliis etiam pœnis plectendi, cap. eos, quos, de consecratione, dist. 4. Secundo modo possumus reiterare Baptisma, quando probabiliter dubitatur non fuisse baptizatum eum quem rebaptizamus, & sic nullam incurrimus pœnam, quia non videtur reiteratum quod nescitur esse factum: prudens tamen sacerdos vel baptizans debet baptizare sub conditione, dicendo: *Si non es baptizatus, ego te baptizo in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti.*

Hic titulus habet sex capita: non habetur in Sexto; neque in Clementinis, & de eius materia agitur in multis capitibus, 6. quæst. 1. & cap. Iulianus,

nus, & cap. sequenti, 11. quæst. 3. & cap. vltim. distinctione 50. & cap. 1. & 2. 20. quæst. 3. & cap. 1. 2. & 3. 3. quæst. 3. & cap. non licet fieri, vsque ad caput presbyteris, de consecratione, distinctione 4. & cap. alieni, 2. quæst. 7. & cap. non obseruetis, 26. quæst. 7. Quod autem in eo disputatur, præcipuè est de peccatis Apostatarum & reiterantium baptisma. Sensus verò rubricæ est huiusmodi, *De Apostatis & reiterantibus Baptisma*, id est, de his, qui à fide vel religione recedunt, & de his qui aliquem rebaptizare contendunt.

De his qui filios occiderunt. Tit. X.

Prima obseruatio. Quoniam in quatuor superioribus titulis visum est de illis, qui peccant principaliter in Deum, consequenter restat videre de his qui peccant in hominem & in Deum simul, quales sunt committentes homicidium, sed quia inter homicidiorum genera, homicidium filiorum grauius est, ideo primò ponitur rubrica de his qui filios occiderunt.

Secunda obseruatio. In hac rubrica non est aliqua particula, quæ eam difficilem reddat, & ita solum erunt duo breuiter aduertenda. Primum est: in hac rubrica nomine filiorum omnes descendentes esse intelligendos, tam filios, nepotes, & pronepotes, quàm alios deinceps. Secundum est, eum qui filium vel alium descendentem, de quibus hic disputatur, occiderit, posse vocari paricidam, seu parricidam: nam sunt hæc quinque vocabula quibus homicidia consanguineorum significamus, scilicet, Paricida, Patricida, Matricida, Parenticida, & Fratricida. *Paricida* est qui parem, id est, æqualem in sanguine

guine occidit, & ita nomen generale est, quod complectitur interficientem patrem matrem, fratrem, filium, & deinceps alios consanguineos. *Patricida* est qui patrem occidit, & etiam qui patriam prodit. *Matricida* est qui matrem necat. *Parenticida* est qui interficit patres vel alios qui veniunt appellatione parentū. *Fratricida* denique est qui occidit fratrem. Quæ omnes voces existimo componi à verbo occido, dempta prima syllaba, & à nomine illius consanguinei qui occiditur, quibusdam etiam literis mutatis vt à fratre E, mutata in I, & à verbo, Cedo, O, mutata in A, fit *fratricida*. Quod si ita est, alia plura vocabula poteris inuenire ad significanda homicidia aliorum consanguineorum, vt *Auicida* ad significandum homicidium aui, & *nepoticida*, ad significandum homicidium nepotis, & sic de aliis. Quod etiam videtur confirmare ipsummet verbum, homicidium, quod videtur componi ex homine & occisione, quasi dicatur hominis occisio.

Tertia observatio. *Parricidij pœna*, vt colligitur ex l. vnica, C. isto tit. ea est, vt qui tale crimen commiserit, insutus culeo cum cane & gallo gallinaceo, & vipera, & simia, in mare, vel in annem proiciatur, vt sic vitam amittat: qualis pœna non extitit apud Græcos, nam cum interrogatus esset Solon Græcorum legislator, cur nullum supplicium constituisset in eum qui patrem necasset, respondit, se id neminem facturum putasse. De iure tamen Canonico talis pœna non est: nam Alexander 3. in cap. agnouimus, 26. quæst. 6. mulierem sponte occidentem filium, in monasterium detrudi iussit, vt ibi perpetuò pœniteret.

Hic titulus habet tria capita: non habetur in Sexto, neque in Clementinis, & non est in Decreto, vbi

vbi specialiter de eius materia disputeretur. Quod verò in eo pertractatur, est. Primò, quòd debet perpetuò in monasterio pœnitere mulier sponte filium occidens, si viro sit soluta; nam si virum habeat, ab eo separari non debet, sed alia pœna puniri: & denique dicitur, qua pœna puniantur parentes, circa quos pueri reperiuntur suffocati. Sensus autem rubricæ est: *De his qui filios occiderunt*, idem de parentibus filios suos voluntariè vel casualiter interficientes.

De infantibus & languidis expositis. Tit. XI.

PRima obseruatio. Hanc rubricam sic continuamus ex Hostiensi. Qualiter filij à parentibus instigante diabolo propriis manibus occidantur, diximus in superiori titulo: Nunc videndum erit, qualiter interfecisse videantur ipsis expositis & alimentis denegatis, & sic proponitur rubrica: *De infantibus & languidis expositis.*

Secunda obseruatio. Videamus quid sit infans, quid languidus, & quid expositus. *Infans* ergo est puer, qui non excedit septennium, id est, qui non habet plus quam septem annos, vt diximus in lib. 4. titulo de desponsatione impuberum, obseruatione 2. & habetur in l. si infanti, C. de iure deliberandi. Et dicitur infans, quia in maiori parte suæ ætatis perfectè fari non potest: fari autem est, vocem aliquam significantem exprimere: & sic infans est, quasi non fans, seu non potens fari: vnde fit, quod per translationem infantem vocamus stultum, & loqui nescientem. Præterea *languidus* venit à verbo languere, quod est viribus deficere, & infirmum esse, & partibus dissolui. Vnde languor est defectio virium,

rium, & virtutis naturalis, & sic languescere dicuntur herbæ, quæ incipiunt arefcere : erit ergo *languidus*, qui propter infirmitatem, ita viribus deficit, vt propemodum inutilis reddatur ad omnem operationem. *Expositus* denique venit ab *exponere*, quod primò significat declarare, & inde oritur expositio quod est declaratio, à qua nos hunc librum, Expositionem, id est, declarationem titulorum vocamus. Secundò *exponere* significat aliquid abiicere, & hinc oritur expositio, quod est abiectio, & expositus, quod est abiectus. Vnde infantes abiecti à parentibus, vt pereant vel vt ab aliis capiantur, expositi, seu exposititij dicuntur, & in hoc sensu capitur in præfenti titulo, verbum, *expositus*.

Tertia obseruatio. In hac rubrica, vltima illa particula, *expositis*, referenda est tam ad infantes, quàm ad languidos, ita vt possit dici, de infantibus expositis, & de languidis etiam expositis : sicque rubrica in duas partes diuideretur. Prima erit de infantibus expositis, & secunda de languidis expositis; siue languidi sint infantes, siue sint etiam maiores viginti-quinque annorum. Et ita sensus prioris partis rubricæ erit huiusmodi : *De infantibus expositis*, id est, de minoribus septem annorum, qui à parentibus eiiciuntur, vel vt pereant, vel vt ab aliis hominibus pietate motis suscipiantur, & charitatis gratia alantur & sustententur, cap. si expositus, distinct. 87. qui infantes communiter ante portas Ecclesiarum eiiciuntur, vel ante portas eorum qui filios non habent, vt facilius pietate moueantur. Secunda rubricæ pars hunc reddit sensum : *De languidis expositis*, id est, de his, qui infirmitatis causa omnino viribus deficiunt, & propemodum inutiles sunt, qui à parentibus eiiciuntur, vt ab aliis alantur, & sustententur.

tur. Et loquimur in hoc titulo, de infantibus & languidis siue fuerint serui, siue ingenui, siue libertini, ita tamen quod serui exponantur à dominis, ingenui à parentibus, & liberti à patronis.

Hic titulus vnicum habet caput: non habetur in Sexto, neque in Clementinis, & de eius materia agitur in cap. vlt. dist. 87. Quod autem in eo disputatur, est, quod expositi liberantur à potestate illorum à quibus exponuntur, siue fuerit pater, siue dominus, siue patronus, & illi qui expositos suscipiunt, nullum ius in ipsis acquirunt. Sensus verò rubricæ iam est expositus in tertia obseruatione.

De homicidio voluntario vel casuali. Tit. XII.

PRima obseruatio. Quoniam egimus de homicidio in specie, de homicidio in genere disputandum erit: aliquando enim præmittitur species, & postea ponitur genus, vt in cap. sedes Apostolica, de rescriptis; aliquando verò è contra, prius ponitur genus, & deinde disputatur de specie, vt in cap. ad reprimendam, de officio Ordinarij. Sed licet hæc ita fiant, tamen melius est & melior methodus seruatur, si prius de genere, & postea de speciebus disputetur, vt habetur in §. his igitur, instituta de iustitia & iure. Et hæc est Logicorum sententia, quos in hac parte non dedignamur sequi: cum ipsi soli sint qui methodum sciendi ad omnes scientias tradant; imò ipsa Logica (vt melior tenet opinio) est modus sciendi ad alias scientias consequendas: & hoc etiam docent Philosophi cum Aristotele 1. Physicorum, cap. 1. quod animaduertendum volo in omni arte & disciplina, semper enim vt ipsi dicunt, ab vniuersalioribus est inchoandum. Sed his omissis,
quia

quia homicidium in genere diuidi potest in voluntarium & casuale, ideo dicitur in rubrica, *De homicidio voluntario vel casuali*, vt intelligamus de vtroque in præfenti disputari.

Secunda obseruatio. *Homicidium* dicitur ab homine, & cædo, cædis, quasi sit hominis cædium, seu hominis occisio, ita tamen quod fiat ab alio homine: nam si à bruto, vel à ruina, vel ab aqua fiat, homicidium non dicitur: itaque tam occidens quam occisus debet esse homo, vt homicidium fieri dicatur: nam si homo interficiat capram aut vrsum, vel vt diximus, ruina, aut fera bestia interficiant hominem, homicidium non erit: quorum ratio est, quia homicidium est nomen vitij & peccati illius hominis, qui alium hominem necat, peccatum autem & vitium non cadit in bruto, vel ruina, vel aqua interficiente hominem, vel in homine interficiente aliam rem, quæ non sit homo. Vnde sic definiiri poterit: *Homicidium* est hominis occisio ab homine sine lege facta: & *homicida* erit homo qui hominem sine lege necat, seu occidit, qui etiam *sicarius* appellatur, cap. sicut dignum, §. ij quoque, infra isto titulo: & dicitur sicarius à sica: sica autem est ferreum cultrû, vt habetur in §. item lex Cornelia, instit. de publicis iudiciis, quod Hispanè dicitur, *Daga*.

Tertia obseruatio. *Homicidium*, vt patet ex rubrica, duplex est, aliud voluntarium, aliud casuale. Voluntarium est voluntaria hominis occisio, quæ peccatum est contra præceptum Decalogi, non occides, c. si non licet, 23. q. 5. nisi fiat iuris permissione, vt in eo qui non potest aliter se defendere. c. 2. isto tit. vel in eo qui iustum bellum gerit, cap. quid culpatur. 23. quæst. 1. vel in eo qui cum iudex sit iustè iudicat,

nam

nam neque iustitiam faciens, neque eius minister, homicidæ censentur, cum non ipsi, sed lex videatur occidere, cap. iudex, 23. quæst. 5. Casuale verò est fortuita & casualis hominis occisio, & qui sic hominem necat, peccatum non committit, licet aliquando à iudice, aliqua pœna puniatur: qualis fuit illa, quam multis ab hinc annis ipse vidi in quodam oppido Bellicosissimi ac Christianissimi Regni Valentini Lallofa, vulgo dicto, vbi cum quidam agricola cum filiolo duodecim annorum, nocte fructus arborum suarum custodiret, & necessitate exigente agricola ad populum accederet, relicto ibi filiolo, contrigit, quòd hoc scientibus aliis adolescentibus voluerunt filiolum agricolæ exhorrescere, & fugare, vt sic possent fructibus arborum vesci: & habito inter eos consilio, dixit quidam eorum, ipse scio sicut lupus vlulare, eamus, & me quatuor pedibus ambulante, & vlulante, ipse timore concussus fugiet: cum ergo aliis optimum visum fuerit consilium, abierunt, quòd cum facere inciperent, & filiulus agricolæ audisset, motus non quidem timore sui, sed potius ne lupus interficeret quosdam mulos quos pater in ea parte reliquerat vbi lupum audiebat: motus inquam & accepto quodam igneo instrumento sui patris, abiit erga locum vbi lupum audiebat, quem cum vidisset, & verum lupum esse crederet, ignem in instrumento applicauit, & miserum lupum vitam cum morte commutare fecit.

Hic titulus habet viginti quinque capita, habetur in Sexto, & Clementinis, & de eius materia disputatur in §. quod verò, vsque ad §. sed exemplo, distinct. 50. & 23. quæst. 5. & cap. si quis, 23. quæst. vlt. & à cap. periculoso, vsque ad cap. si propterea, de pœnitentia, distinctione 1. & cap. quod non est, cum duobus

duobus sequentibus, 23. quæstione secunda, & cap. latorem, 33. quæstione secunda. Quod verò in eo disputatur, est, de pœnis homicidiorum, & de occidente latronem, & de homicida qui dat venenum, & de sociis homicidarum, & quî & quando imputetur alicui homicidium casuale: & denique quomodo & quando quis fiat irregularis propter homicidium. Sensus verò rubricæ est huiusmodi: *De homicidio voluntario, vel casuali*, id est, de hominis occisione voluntaria vel fortuita.

De torneamentis. Tit. XIII.

PRima observatio. Quoniam plenè tam de homicidio in genere quàm in specie, disputatum fuit, agendum erit de quibusdam actibus, per quos aliquando ad homicidium devenimus, de quibus tres proponuntur rubricæ, quarum prima est, de torneamentis, de qua modo disputandum est, subintelligendo tamen illam particulam, *prohibitis*, ita ut sit rubricæ sensus: *De torneamentis prohibitis*, ut probatur in cap. 1. isto tit.

Secunda observatio. *Torneamenta*, ut docet Lexicon iuris, sunt quædam nundinæ vel fetiæ iniquæ, in quibus milites ex edicto convenire solent, & ad ostensionem virium suarum & audaciæ temere congregari vel congregari, dicto capite 1. isto tit. Et dicuntur *torneamenta* à torqueo, vel à torno, quia vadunt circumeundo, seu percutiunt se circumeuntes. Quod autem de torneamentis in hoc titulo dicitur, est, quod sunt prohibita, & quod vulnerato in eis, conceditur sacramentum Pœnitentiæ, denegatur tamen Ecclesiastica sepultura, si moriatur: quod intelligendum est, si accessisset ad torneaméta

animo pugnandi, nam si alia de causa accessisset, profecto non haberent locum prædictæ pœnæ, capite primo & secundo, isto titulo.

Tertia obseruatio. Omnia superiora, ni fallor, loquuntur de torneamentis antiquis, in quibus erat maximū vitæ periculū, non verò de nostris torneamentis, quibus in Hispania viri nobiles vtuntur, vt se in armis exerceant, & vt eam celebri ludorum genere aduentus, vel natiuitates Principum & alios similes casus celebrent atque illustrent. In quibus conuenientibus armis pedester minutis solum lanceis sine ferro tribus vicibus se percutiunt, & ensibus non scindentibus quinquies se vulnerant stante inter eos quodam tabularum pariete, ne vnus transeat ad locum alterius, & assistentibus ex vna & altera parte patrinis, qui impetus, & percussiones vniuscuiusque iudicent, rixasque componant suas.

Quarta obseruatio. Vt nihil intactum prætermittamus, sciendum est, quod licet ea quæ diximus in secunda & tertia obseruatione sint magis veritati consona, vt colligitur ex hoc titulo, & vt hodierna torneamenta demonstrant. Nihilominus tamen sunt qui existiment, torneamenta fuisse quosdam ludos equestres Troianorum, quos Iulius Ascanius Æneæ filius in Italiam duxit, vt docet Virgilius libro quinto Æneidum, qui ludi Troiani prius dicti fuerunt, deinde corrupto vocabulo, torneamenta vocari cæperunt, vt author est Lazius libro decimo Commentariorum Reipublicæ Romanæ, capite secundo.

Sed multo verosimilius mihi videtur hos prædictos ludos non esse, quos nunc torneamenta vocamus, sed potius eos, qui Hispano sermone, *lufias*, dictæ

dictæ sunt, & Latinè dicuntur, *hastiludia* vel *iusta*, ut in Extrauagantibus Ioannis Vigefimi fecundi, isto titulo. Ex quibus omnibus concludo, quòd hodierna torneamenta ducunt originem ab illis antiquis feriis de quibus noster titulus loquitur; & hodierni ludi, quos *Iustas* appellamus, trahunt originem ab illis antiquis Troianorum ludis. Sed offert se in præfenti difficultas, quare isti ludi, scilicet, iustæ & torneamenta hodie sunt in vfu: cum in hoc titulo prohibeantur. Cui difficultati respondeo primò, quòd hodie non fiunt eo modo quo olim fieri solebant, neque cum tanto corporum & animarum periculo, ac proinde non obstante dicta prohibitione hodie comprobantur, & publicè exercentur. Vel respondeo secundò, quòd licet omnes isti ludi in præfenti prohibeantur, tamen, quia istæ prohibitiones parum vtilitatis Christianis afferunt, ideo Ioannes XXII. in Extrauaganti huius tituli, eas reuocauit, & tales ludos exercere permisit.

Hic titulus habet duo capita, non habetur in Sexto, neque in Clementinis, benè verò in Extrauagantibus Ioannis XXII. & de eius materia agitur in §. sed quilibet. vsque ad finem quæstionis 2. quæst. 5. Quod verò in eo disputatur, iam diximus in 2. obseruatione. Sensus etiam rubricæ explicatus est obseruatione 1.

De clericis pugnantibus in duello. Tit. XIV.

PRima obseruatio. Quoniam diximus in superiori titulo de pugna voluntaria & prohibita, causa roboris, & virtutis naturalis probandæ facta, nunc de alia pugna etiam volūtaria & prohibita est

agendum, de illa, scilicet, quæ in defectum probationis ab aliquibus offertur, & ab aliis suscipitur quæ duellum appellatur. Sed quia clericis præcipuè hæc pugna prohibita est, proponitur rubrica *De clericis pugnans in duello*: de secularibus enim sic pugnans, deinde agitur in tit. de purgatione vulgari.

Secunda obseruatio. Ad clariorem rubricæ notitiam tria in præsentī notanda sunt. Primum est, clerici nomen quid significet iam dictum fuisse in lib. 1. titulo de clericis peregrinis, obseruatione 2. vbi etiam explicauimus quid, & quoruplex ille sit: in præsentī tamen capitur pro sacerdote vel in sacris ordinato, vt patet in nigro. Secundum est, quod *pugnans* est quasi pugno dans, id est, is qui pugnat seu debellatur. Tertium est, quod *duellum* est singularis pugna inter aliquos habita ad probationem veritatis inuenta, in qua qui vincit probasse intelligitur, & qui victus est in probatione defecisse videtur. Et dicitur à Latinis Iuris Consultis, *duellum*, quasi duorum bellum, ab antiquis verò Græcis *Monomachia* dicebatur, à monos, quod est vnum, & machia, quod est pugna, quasi sit pugna solum vnus cum altero, cap. monomachiam 2. quæst. 5. Et certè non ineleganter bellum duorum duellum appellatur quibusdam literis transmutatis, quod in vsu apud antiquos fuisse testatur Cic. de oratore, dicens. *Antiqui nomina contraherant quo essent aptiora, vt duellum bellum*. Hinc etiam est, quod perduellum, & perduellionis crimen in lege duodecim tabularum, nuncupatur quidquid hostiliter gestum fuerit contra Rempubicam.

Tertia obseruatio. In Monomachia seu duello duo reperiantur, scilicet, offerre duellum, & accipere duellum, nam cum duo sint pugnantes, (aut saltem

faltim si sunt plures personæ, duæ tantum sunt partes pugnantēs,) vnus offert pugnam, & alius admittit, dicendo se velle tali pugna pugnare pro tali veritate. Quæ duo in hoc titulo, quia Deus tentari videtur, prohibentur, vt colligitur ex capite primo, & secundo, & ex glossa, verbo, oblatum, dict. capite primo. isto titulo. Imo, & in Concilio Tridentino prohibetur, capite decimo nono, sessione vigesima quinta. vbi vult Concilium, quod Imperatores, Reges, Principes, & omnes domini temporales, qui locum ad monomachiam seu duellum concesserint, eo ipso sint excommunicati, & aliis pœnis subiiciantur in dicto capite decimo nono expressis. Et cum, vt supra diximus, hic solum Clericis hæc pugna prohibeatur, proinde pœna quæ eis imponitur tam pro oblatione quàm pro acceptatione ipsius duelli, est depositio, cap. 1. isto titulo; & si in duello sequutum fuerit homicidium, est irregularitas, cap. 2. etiam isto titulo.

Hic titulus habet duo capita, non habetur in Sexto neque in Clementinis, & de eius materia disputatur in cap. monomachiam. 2. quæst. 5. Quod verò in eo dicitur, iam habetur in superiori obseruatione. Sensus verò rubricæ est huiusmodi. *De clericis pugnantibus in duello*, id est, de sacerdotibus vel aliis ordinatis in sacris, qui ad probationem alicuius veritatis singulare certamen offerunt vel oblatum suscipiunt.

De Sagittariis.

Tit. XV.

PRima obseruatio. Quoniam, vt diximus in continuatione tituli de torneamentis, quod post disputationem de homicidio agendum erat in tri-

bus sequentibus rubricis de quibusdam actibus ex quibus aliquando homicidium sequebatur, & actum est de torneamentis, & de duello, proinde tertio loco agendum est de actu sagittandi seu de usu sagittarum, & sic de sagittariis. In qua rubrica dicit Abb. quod licet in ea solum dicatur de sagittariis, nihilominus tamen in nigro etiam disputatur de ballistariis, & sic vult innuere nigrum esse generalius rubro: & Barbatia, & Hostiensis quando proponunt hanc rubricam, scribunt. *De sagittariis, & ballistariis*, & certè iure optimo id faciunt, vt apparebit obseru. 3. & 4.

Secunda obseruatio. *Sagittarius* dicitur quis à sagitta: *Sagitta* autem est, quoddam genus iaculi, quod arcu vel ballista longè emittitur, & dicitur sagitta à satis, & ictu, quia in satis longum spatium profert ictum suum, vel quia satis sagax est ictus suus: Et sic *sagittarius* erit qui ballista vel arcu sagittas emittit. Quare non sumitur hic sagittarius prout à Poetis vel Astrologis. Nam Poetæ dicebant sagittarium esse quoddam animal ex homine & equo compositum, quem nos Centaurum appellamus & ipsi dicunt fuisse quendam hominem nomine Crocum filium Ephemis nutricis Musarum qui habitabat in Parnasso inter Musas, & ibi dabat operam venationi, & post mortem precibus Musarum fuit à Ioue inter astra repositus. De quo sic inter astra posito loquuntur Astrologi, & dicunt esse nouum signum cæleste in zodiaco positum, & ex figura hominis, & equi compositum, calidum, & siccum, quem deambulat Sol à die 23. Nouembris vsque ad vigesimum secundum Decembris, in quo tempore pluit, grandinat, tonat, & fulgurat. Et domus Iouis, & detrimentum Mercurij, in homine dominatur
super

super crura: habet triginta, & vnam stellas, duas secundæ magnitudinis, nouem tertiæ, nouem quartæ, octo quintæ, duas sextæ, & vnam nebulosam. De quo si plura scire desideras, consule Astrologos: solum tamen scito, quod si natus fueris sub huius signi ascensu, id est, quando in parte orientali hoc signum ascendit seu oritur: quod contingit duabus diei horis, nam viginti quatuor horarum spatio oriuntur duodecim signa, & sic quodlibet signum duabus horis: scito ergo, quod eris verecundus, affabilis, honestus, fortunatus, nauigationi deditus, & inde lucrum suscipies, aliquantulum infirmus, & vulneraberis à quadrupede: nisi Deus in cuius potestate sunt omnia aliter disposuerit.

Tertia obseruatio. *Ballistarius* est, qui ballista utitur: ballista autem duplex est, alia maior, alia minor. *Ballista maior*, vt docet Vitruuius libro 10. cap. 18. est quoddam genus tormentorum muros concutiens, eiaculans saxa centum viginti librarum, quod Hispanè appellatur *Trabuco*. Quod instrumentum quanuis non viderim, quia iam in vsu non est, & tempore Romanorum solum floruerit, vidi tamen in quodam oppido Regni Valentini vocato, *Elche*, quandam antiquam turrin maximè læsam, & habentem quædam signa veluti foramina, in superficie facta ab ictibus istorum instrumentorum, & in pede eiusdem turtis vidi multa saxa rotunda, & globata quæ ab his instrumentis fuerunt tempore Romanorum eiaculata, quod ita esse in dicto oppido per traditionem habetur. *Ballista* verò *minor* quæ etiam manuballista vocatur, est quoddam instrumentum, quod hastam paruam, & habentem ferrum ad modum scorpionis eiaculatur, quæ hasta est sagitta de qua diximus in superiori obseruatione.

Et hoc instrumentum ita hodie commune est, vt superfluum sit illud amplius describere.

Quarta obseruatio. Quando in hoc titulo postquam dicit de Sagittariis, additur, & de ballistariis, non est intelligendum de ballistariis, qui minori ballista vtuntur: nam isti iam comprehenduntur sub nomine sagittarij, sed est intelligendum de ballistariis qui vtuntur maiori ballista. Quod autem de eis in præsentis disputatur, est solum prohibere sub anathematis pœna ne aliquis aduersus Christianos iis instrumentis vtatur.

Hic titulus vnicum habet caput, non habetur in Sexto, neque in Clementinis, neque aliquid de eius materia tractatur in Decreto. Quod verò in eo disputatur, iam habetur in superiori obseruatione. Sensus autem rubricæ est huiusmodi. *De sagittariis*, id est, de his qui sagittis, & ballistis vtuntur.

De Adulteriis, & stupro. Tit. XVI.

PRIMA obseruatio. Visum est in superioribus de homicidio, & de quibusdam actibus ex quibus prouenit quandoque homicidiũ; sed quia secundum ordinem decalogi, id est, Legis veteris continentis decem præcepta, post homicidium sequitur adulterium, vt patet ibi, *non occides, non mechaberis*: ideo post homicidium disputandum erit de adulterio, quod in decalogo appellatur *mechia*, & quia, vt docet Abbas in hac rubrica sub nomine mechix omnis illicitus coitus continetur, ideo addit, & de stupro; & propter hanc rationem poterat etiam addi, & de aliis criminibus ad incontinentiam pertinentibus, & de nocturna pollutione, sicut addit Hostiensis in summa, in rubrica huius tituli. Sed tamen non est cur hæc in decretalibus

bus addantur, nam solum in eis disputatur de adulterio & stupro. De adulterio à cap. 3. vsque ad finem tituli, & de stupro in cap. 1. & 2.

Secunda obseruatio. *Adulterium* dicitur à propositione ad & à relatiuo alter, nam qui adulterium committit, id est adulter, dicitur ille qui ad alterum, seu ad rem, & thorum alterius transit per copulam: & diffinitur sic: *Adulterium est illicitus coitus cum uxore vel sponsa aliena perpetratus*, quod certè maximum est crimen, cum ex eo omnia ferè crimina oriantur, ex eo enim proueniunt violentia, iniuria, homicidium, periurium, falsa testimonia, & alia similia. Vnde est, quod non licet super eo transigere, l. transigere, C. de transactionibus. Præterea *stuprum est illicita virginis defloratio* §. 1. 36. quæst. 1. quod etiam aliquando cum vidua committitur, licet tunc stuprum impropriè dicatur in l. inter stuprum, ff. de verborum significatione. Quare hæc est differentia inter adulterium, & stuprum, licet aliquando confundantur, vt in l. inter liberos, ff. ad legem Iuliam de adulteriis, quod scilicet, adulterium semper est cum nupta, stuprum verò propriè cum sola virgine, & impropriè etiam cum vidua. Sed dices quid ergo erit raptus, nam videtur esse idem, quod stuprum? Respondeo, quod licet raptus, & stuprum propriè sint in virgine, non intercedente matrimonio, tamen est ista differentia, quod si virgo, neque ipsa resistente, neque resistantibus parentibus cognoscatur, tunc dicitur stuprum; si verò cognoscatur inuita vel parentibus contradicentibus, tunc dicitur raptus, vt clariùs in sequenti titulo apparebit.

Hic titulus habet septem capita: non habetur in Sexto, vel in Clementinis, & de eius materia disputatur,

tatur, cap. 2. & §. cum ergo, 36. quæst. 1. Quod verò in eo disputatur, est, quod stuprans virginem teneatur eam dotare, & eam in vxorem ducere, & quod maritus retinens coniugem adulteram, quæ nondum egit pœnitentiam, particeps est delicti sui, & denique multa dicuntur de adulterij accusatione, & de separatione propter adulterium. Sensus denique rubricæ est huiusmodi: *De adulterijs & stupro*, id est, de accessu ad coniugem alterius, & de illicita virginis defloratione.

*De raptoribus, & incendiarijs, & violatoribus
Ecclesiarum. Tit. XVII.*

PRima obseruatio. Quoniam in Præceptis decalogi post homicidium, & adulterium, sequitur furtum, ideo de furtis disputandum erat; sed quia raptus est quoddam medium inter adulterium, & furtum: nam aliquando mulieres, aliquando aliæ res diuersæ rapiuntur, ideo inter titulum de adulterijs, & titulum de furtis, de raptoribus videamus. Et propterea, quod in huius delicti perpetracione aliquando incendia, aliquando violationes Ecclesiarum committuntur, ideo de his simul disputabitur, & sic conscribitur rubrica in hunc modum: *De raptoribus, & incendiarijs, & violatoribus Ecclesiarum.*

Secunda obseruatio. *Rapere* est vi aliquid ab aliquo amouere, l. 3. ff. de incendio, & ruina, à quo descendunt, *Raptio*, *Rapina*, *Raptus*, & *Raptor*: quæ voces licet conueniant in hoc, quod est violenter capere, tamen *Raptio* dicitur de personis, vt docet Calepinus in verbo, *Raptio*. *Rapina* de rebus, l. 1. C. de vi bonorum raptorum. *Raptus* de mulieribus cum quibus committitur stuprum, vt diximus in titulo

titulo superiori, obseruatione 2. *Raptor* denique in communi, & generali, est qui vi aliquid capit. Et est duplex. Alius raptor rerum, vt *Pyratæ*, & alij prædones, cap. excommunicatur, isto tit. Et alius personarum, qui si personam rapit, vt furetur, qualis est is qui rapit liberum hominem vel seruum alienum, vt vendat pyratis, dicitur *Plagiarius*, nam plagam infert parentibus vel dominis, toto tit. ff. & C. ad legem Fabiam, de plagiariis: si verò personas rapiat, vt cum eis mæchetur, vel cum eis matrimonium contrahat, qualis est qui rapit virgines, vel viduas, vel sanctimoniales, tunc generali nomine retento, raptor dicitur, vt patet toto titulo, C. de raptu virginum, & cap. cum causam, & cap. fin. isto tit. In præfenti ergo de omnibus raptoribus disputatur, vt patet ex cap. in Archiepiscopatu, & cap. cum causam, & in aliis multis capitibus, infra isto titulo.

Tertia obseruatio. Dupliciter domus vel aliqua alia res comburitur. Primo modo culpa inhabitantium, l. nam salutem, ff. de officio præfecti vigilum, vel alio casu fortuito in quo nihil alicui imputari potest. l. penultima, ff. de incendio, & ruina. Secundo modo dolo malo, & data opera, & hoc modo appellatur incendium vel combustio; nam si comburantur ædes, vel alia prædia vrbana, dicitur incendium, & si comburantur rustica, dicitur combustio, l. 1. ff. de incendio, & ruina. *Incendarius* ergo de quo in rubrica loquimur, & de quo in hoc tit. disputamus, est qui domos alienas, vel arbores, vel segetes incendit igne appposito ex odio, vel vindicta, vel furti causa, l. capitalium, §. incendiarij, ff. de pœnis, & cap. pessimam, 23 quæst. 8.

Quarta obseruatio. *Violare* est corrumpere, polluere, & quasi vim inferre. Vnde violator Ecclesiarum,

rum erit qui corrumpit vel polluit, & vim infert Ecclesiis, quod fieri potest vel frangendo illius ostia, vel capiendo, & inuadendo res suas, vel frangendo & corrumpendo priuilegia sua, & aliis multis modis de quibus 17. quæst. 4. per totum.

Hic titulus habet septem capita: non habetur in Sexto, neque in Clementinis, & de eius materia agitur, 14. quæst. 5. & 6. & in multis capitibus, 16. quæst. 1. & cap. vulgaris, de pœnitentia, d. 1. & cap. aut facta, d. 50. & cap. discipulos, de consecrat. d. 5. Et de raptu tractatur, 36. quæst. 1. per totum, & 5. sed concedatur, vsque ad finem, quæst. 26. quæst. 2. Quod autem in eo disputatur, est. Primò, quod raptor vel Ecclesiæ violator excommunicatus est, donec satisfaciat vel caueat satisfacere, quod si ante moriatur, caret Ecclesiastica sepultura. Secundò, quod prælati possunt ex Principis delegatione raptores citra pœnam sanguinis punire. Tertio, quod incendiarius Ecclesiæ in morte pœnitens, & absolutus in cæmeterio sepelietur, & hæredes compelluntur ad satisfactionem iuxta facultates defuncti. Quarto, quod raptus non committitur vbi scemina volens propter matrimonium adducitur. Et denique, quod inter raptorem, & raptam potest matrimonium contrahi. Sensus verò rubricæ est huiusmodi: *De raptoribus, & incendiarijs, & violatoribus*

Ecclesiarum, id est, de his qui vi aliquid rapiunt,

& de his qui dolo aliena comburunt, seu

incendunt, & de his qui corrumpunt,

vel polluant, vel vim infe-

runt Ecclesiis.

* *
*

Prima observatio. Quoniam vidimus de raptoribus, seu de raptu, quæ species est furti, ut probatur in principio instit. de vi bonorum raptorum, agendum est iam de furtis in genere, & sic de furtis absolutè proponitur rubrica. Vel continuatur iste titulus, prout diximus in continuatione superioris, scilicet, quod quia visum fuit de homicidio, & adulterio, agendum erat de furtis, sequentes ordinem præceptorum decalogi, ubi dicitur: *Non occides, non moechaberis, non furtum facies.*

Secunda observatio. *Furti* nomen varias habet etymologias, nam alij dicunt, quod dicitur à furuo, id est, nigro, eo quod clam, & obscurè, seu de nocte plerumque fit. §. fartum, instit. de obligationibus quæ ex delicto nascuntur. Alij dicunt, quod dicitur à fraude. Alij, quod à ferendo, seu auferendo. l. i. ff. de furtis. Alij denique, quod à furno, quia fur in furno plerumque latet. Quas etymologias doctè tradit Vincentius Sistrernes in commentariis ad §. furtum, institut. de obligationibus quæ ex delicto nascuntur.

Tertia observatio. Quoniam furti nomine omnis illicita rei alienæ usurpatio continetur, ideo *furtum* sic diffinitur: *Est contractatio fraudulosa rei alienæ, mobilis, & corporalis invito domino, animo lucrandi, siue ipsius rei, siue usus, siue possessionis.* Quæ diffinitio ita explicanda est: nam primò dicitur, *Contractatio*, quia est genus in hac diffinitione, & significat etiam omnem abductionem vel baiulationem, l. si quis asinum, ff. de furtis, seu significat rem loco summove-re, l. 3. §. finem, ff. de adquirenda possessione. Dicitur, *Fraudulosa*, quia si quis contractaret rem alterius

nus probabiliter suam esse putans, vel putans dominum permissurum, non committeret furtum, l. inter omnes, §. rectè, ff. eodem. itaque ad furtum non sufficit sola contrectatio, neque sola fraus, sed necessaria est fraudulosa contrectatio. Dicitur, *Rei alienæ*, quia in re plenè mea non possum committere furtum: & dico *plenè mea*, quia si quis habet rem meam quoad usum, vel possessionem, bene possem ego committere furtum illius: nam tunc non est plenè mea. Vel dicitur *rei alienæ*, quia si nullius in bonis est, non committo furtum. Dicitur *Mobilis*, quia rerum immobilium furtum non fit, vt dicitur in §. quod autem, instituta de usucapionibus. Dicitur, *Corporalis*, quia incorporalia tradi, vel possideri, vel contrectari non possunt, l. seruus qui bona fide, §. incorporales, ff. de acquirendo rerum dominio. Dicitur, *Inuito domino*, quia si quis credit dominum concessurum, non facit furtum, l. qui re, ff. eodem. Dicitur, *Animo lucrandi*, nam si quis sine tali animo acciperet, vt qui ancillam meretricem accepit, animo solum carnaliter cognoscendi, non faceret furtum, l. verum est, ff. eodem. Et denique dicitur, *Sive ipsius rei, sive usus, sive possessionis*, quoniam in quolibet istorum committitur furtum, in primis enim ipsius rei, certum est. Et in usu, vel possessione patet: nam si proprietarius auferat rem ab usufructuario, furtum committit.

Quarta obseruatio. *Furtum duplex est, aliud manifestum, aliud non manifestum.* Manifestum est, quando fur vel cum furto deprehenditur, vbi fecit furtum, vel quando cum eo inuenitur siue in loco publico siue in priuato, à domino vel ab alio, antequam eo peruenerit quò rem deferre, vel deponere destinauit. Non manifestum seu nec manifestum est, quando

quando nullum istorum contingit, scilicet, quod neque deprehenditur fur cum furto, nec ubi furtum fecit, nec alibi, antequam peruenerit in locum ubi deponere destinauit: nam si ubi destinauit deponere, inueniatur etiam cum re furtiua, non est fur manifestus, sed potius non manifestus, §. furtorum, institut. de obligationibus quæ ex delicto nascuntur. Notandū est in fine huius rubricæ, quod quamuis furti nomen propriè significet ipsum delictum, seu actum furandi, tamen etiam aliquando capitur pro re furtiua: nam aliquando communiter loquendo dicimus, in tali loco fuit inuentum furtum, id est, res furtiua, seu res furata.

Hic titulus habet quinque capita, non habetur in Sexto, neque in Clementinis, licet habeatur in Extrauagantibus communibus, & de eius materia agit, cap. vulgaris, de pœnitentia, dist. 1. & §. item aurum, 1. quæst. 1. & 4. quæst. 5. & 6. per totum. Quod verò in eo disputatur, est. Primò, quod furans hominem reus est mortis. Secundò, quod furibus in furto, & sine pœnitentia mortuis denegantur Ecclesiastica sacramenta. Tertio, quod qui furatur in necessitate, leuius punitur. Quarto, quod furti tenetur qui non manifestat furtum. Et denique, quod fur occultus post pœnitentiam, & restitutionem promoueri potest. Sensus verò rubricæ est huiusmodi, *De furtis*, id est, de furibus, & de furtis, siue manifestis, siue non manifestis.

De Usuris.

Tit. XIX.

PRima obseruatio. Quoniam usura etiam species furti est, cap. si quis usuram, 14. quæst. 4. ideo postquam de furtis disputauiamus, de usuris agendum

dum erit, nullus enim tam improbus fur est quàm vsurarius, teste D. Ambros. in lib. de bono mortis, cap. 12. dum ait: *Si quis vsuram accepit, rapinam fecit.* Et in libro de Tobia, cap. 15. dicitur: *Sine ferro dimicat, qui vsuras flagitat.* Quare proponamus rubricam de vsuris: & videamus vnde dicatur, quid sit, & quod duplex sit vsura.

Secunda obseruatio. *Vsura* dicitur ab vsu rei, quia propter vsu rei datur, vel dicitur, quasi *vsuera*, siue *vsueta*, id est, vsus æris, seu pecuniæ: nomine autem pecuniæ comprehenditur quidquid omnes in bonis habent, cap. totum, 1. quæst. 1. Vel dicitur, *usura*, quia vsus rei venditur vel pro nudo vsu aliquid recipitur, siue sit pecunia, siue aliquid aliud. Et significat vsura primò solum vsu cuiuscunque rei siue in bonam, siue in malam partem capiatur, vt testatur Cicero prima in Verrem. Vbi dicitur, *Quare vsuram vitæ pyratis reliquisti?* Secundò significat id quod donat is qui re vtitur solum in signum grati animi. Tertio vsurpatur pro quodam delicto accipiendi precium pro re non habente precium, seu accipiendi aliquid vltra sortem principalem in mutuo. cap. plerique, 14. quæst. 4. Et de vsura sic accepta disputatur in hoc tit. & dicitur ab Hebræis *Nesech*, id est, morsus: vnde in Deuter. cap. 23. dicitur: *Non sceneraberis fratri tuo ad vsuram, non morsum inferes fratri tuo.* A Græcis verò dicitur, *Thocon*, id est, parturio, sumpta metaphora à pecoribus, & ab aliis rebus scæcundis quæ pariunt: & ideo à Latinis etiam appellatur *scenus*, quasi scetus, seu partus, quia vsurarij faciunt parere mutuum. Differt tamen aliquantulum vsura à scenore, quia scenus accipitur pro vsura strictè sumpta: vsuræ verò nomen aliquando in bonam, & aliquando in malam partem capitur.

Tertia obseruatio. Usura prætermiſſis variis diffinitionibus sic diffiniri potest. *Usura est precium vsus rei mutuatae principaliter speratum seu intentum*: quam diffinitionem tradit Durandus in 3. dist. 37. q. 2. In qua dicitur, *precium vsus rei*: quia vsurarius non solum præterdit sibi restitui rem mutuataam æquiualem in numero, pondere, & mensura, sed etiam sibi aliquid solui pro vsu rei mutuatae siue sit pecunia siue quidlibet aliud, quasi in precium talis vsus. Seu dicitur, *precium vsus rei*, vt differat usura ab eo, quod datur pro damno emergente vel lucro cessante, quod non datur, vt precium vsus rei, sed potius, quia causa mutui facti, ipsi mutuantes aliquod damnum habuerunt, vel aliquod lucrum amiserunt. Dicitur, *mutuata*, ad denotandum usuram principaliter, solum in mutuo consistere: quamuis aliqui dicant non solum principaliter, sed imo, tantum in mutuo consistere posse, de quo ipse miror, nam potest etiam consistere in re vendita, vt si vendam maiori precio ex eo, quod differo solutionem, capite in ciuitate, & capite vltimo, isto titulo, & potest etiam consistere in re pignorata, vt si pro debito accipiam pignus, & fructus pignoris non computo in sortem principalem, cap. 1. & cap. conquestus illo titulo. Dicitur, *principaliter speratum seu intentum*, vt distinguatur usura ab eo, quod datur in signum grati animi: si enim quis quando mutuat, principaliter sperat, seu intendit lucrū, ita vt si existimaret, illud lucrum non habiturum, non mutua- ret, is certè vsurarius est: si verò minus principaliter lucrum sperat, seu intendit, ita vt si existimaret illud non habiturum, nihilominus mutua- ret, certè iste talis vsurarius non est, nam videtur illud lucrum solum in signum gratitudinis sperare.

434 EXPOSITIO TITVLORVM

Quarta obseruatio. *Vsura duplex* est, alia realis, & alia mentalis. *Realis* est cum quis per pactum expressum mutuat, vt aliqua quantitas ex mutuo sibi datur, capite primo, cum sequentibus, isto titulo. *Mentalis* est quando quis mutuat sine pacto expresso facto, licet principaliter speret recipere aliquid ultra sortem, alias non mutuaret, cap. consuluit, isto titulo. Et hæc duplex est, alia mentalis, quoad Deum solum, quæ est in sola voluntate opere nõ subsequuto. Alia verò est mentalis, quæ non solum continetur in voluntate, sed exterius fuit opus subsequutum, id est actu fuit aliquid ultra sortem datum. Vnde inter vsuram realem, & mentalem hæc sola est differentia, quòd realis continet pactum expressum inter mutuantem & mutuatarium, de dando aliquid ultra sortem. Mentalis verò tam vna quàm altera nunquam tale pactum continet, siue nihil fuerit datum vt in prima, siue aliquid fuerit datum vt in secunda. Est tamen animaduertendum, quod quando Canonistæ de vsura mentali loquuntur, illam secundam intelligunt, in qua exterius fuit opus subsequutum, id est, actu fuit aliquid datum: nam illa altera quæ merè in voluntate consistit, ad Theologos, præsertim confessarios spectat, qui in foro penitentia de ea iudicare possunt.

Quinta obseruatio. Alij aliam vsurarum ponunt diuisionem, cuius duodecim sunt membra à partibus assis denominata, ita vt si vnus aureus soluatur præter sortem, dicatur vsura vnciaria: si duo, vsura sextans: si tres, quadrās: si quatuor, triens: si quinque quincunx: si sex, semis: si septem, septunx: si octo, bes: si nouem, dodrans: si decem, dextrans: si vndecim, deunx: & si duodecim, as.

Hic titulus habet decem & nouem capita. Habetur

betur in Sexto neque in Clementinis, & de eius materia agitur dist. 46. & 14. quæst. 4. & 5. & 6. per totum, & cap. penultimo, & ultimo, dist. 46. & cap. eiciens, dist. 88. Quod autem in eo disputatur, est, in quibus rebus consistat vsura, & quomodo, vt in pignore, in mutuo, in venditione: & de pœnis vsurarium, & de satisfactione, & repetitione vsurarum. Sensus verò rubricæ est huiusmodi: *De vsuris*, id est, de pretio vsus rei mutuatae, seu de lucro dato in pretium vsus pecuniæ mutuatae.

De crimine falsi.

Tit. XX.

PRima obseruatio. Prosequentes materiam inceptam de criminibus, agendum est de crimine falsi, quoniam vsurarij de quibus supra diximus, plerunque falsitatem committunt, vt vsuras extorquere possint. Vel potest sic continuari: Quoniam ex ordine præceptorum Decalogi colligitur, agendum esse de crimine falsitatis, ideo proponitur rubrica, *De crimine falsi*. Dicitur enim in Decalogo: *Non occides: non mechaberis: non furtum facies: non falsum testimonium dices: falsum autem dicere, crimen falsi est.*

Secunda obseruatio. *Crimen* in communi est idem quod delictum, maleficium seu graue peccatum. Cuius multæ sunt diuisiones: nam aliud est publicum, aliud priuatum. *Publicum* est cuius accusatio datur cuilibet de populo, quoniam ad publicam vtilitatem spectat, ne illud maneat impunitum, vt homicidium. *Priuatum* est, cuius accusatio solum conceditur ei, qui ex tali delicto damnum accepit, vt furtum. Præterea sunt alia multa genera criminum quæ commodè sub vna vel pluribus diuisionibus,

comprehendi non possunt, vt crimen læsæ Majestatis, quod fit contra Principem. Crimen perduellionis, quod fit contra Rempublicam. Crimen hæresis, quod fit contra Fidem. Crimen fraudati census, quod fit quando quis furatur publicam pecuniam sibi accommodatam. Crimen fraudatæ annonæ, quod fit quando quis furatur publica victualia. Crimen sacrilegij, quod fit violando res sacras. Crimen stellionatus, quod est, quãdò quis aliquod crimen fecit, cui proprium nomen deficit, tunc dicitur crimen stellionatus, vt si quis vendat aurichalcum pro auro. Et sic de alijs criminibus dicendum est.

Tertia obseruatio. Videamus quid sit falsum, quid falsitas, & quid falsarius. *Falsum* est quod caret veritate, & veritatem imitatur, vt rescriptum quod non est Papæ, & apparet esse à Papa. cap. sua nobis, de officio vicarij. Vnde falsus tutor dicitur qui tutor nõ est, & tutorem imitatur. Et falsum testamentũ est, quod testamentum non est & tamen testamentum apparet. *Falsitas* est immutatio veritatis ex certa sciẽtia facta, vel est imitatio veritatis, cum veritas non sit. *Falsarius* denique est, qui crimen falsitatis commisit, cap. ad falsariorum, infra isto tit.

Quarta obseruatio. Ex his duabus vocibus, scilicet, crimẽ & falsum componitur nostra rubrica quæ inscribitur de crimine falsi: quæ sic exponitur, id est de delicto seu maleficio quod cõmittitur, vel falsando scripturas, de quo nouem modi proponuntur, in capite, licet, infra isto tit. Vel dicendo falsum, vt in teste, capite 1. isto titulo, vel falsando monetam, aut mensuram. l. quicumque. ff. de crimine falsi, vel supponendo partum, l. qui falsam. §. 1. ff. eodem. Vel vtendo re ab alio falsificata, vt scriptura, l. si falsos. C. isto titulo. Vel fingendo id quod quis non est,
vt si

vt si quis qui non est clericus, fingat se esse clericum ad obtinendum beneficium, cap. ex literis, de transactionibus, & alijs multis modis, quos longum esset recensere. Aduertendum tamen est, quod licet crimen falsi tot modis committatur, nihilominus tamen in hoc titulo solum disputatur de eo quod committitur testificando, vt in cap. 1. & de eo quod committitur falsando sigilla, cap. 3. & denique de eo quod committitur in literis, de quo in omnibus alijs tituli capitibus disputatur.

Hic titulus habet nouem capita, non habetur in Sexto neque in Clementinis, benè verò in Extrauagantibus Ioannis Vigésimi secundi, & in Extrauagantibus communibus, & de eius materia agitur capite in memoriam, dist. 19. & c. quisquis, 11. q. 3. & capite, si testes, §. qui falso. 4. quæst. 3. Quod autè in eo disputatur, iam diximus in superiori obseruatione. Sensus etiam rubricæ iam est explicatus in eadem quarta obseruatione.

De sortilegijs.

Tit. XXI.

PRima obseruatio. Quoniam vidimus de crimine falsi, & sortilegia in se falsitatem continent, ideo agendum est de sortilegijs, vel de sortilegis, qui per quasdam sortes diuinationis scièntiam profitentur, §. vnico. 26. quæst. 1. Legi autem potest nostra rubrica duobus modis. Primo de sortilegijs, & quando sic legitur, loquitur de ipsis delictis, seu criminibus, quæ sortilegia vocantur. Secundo verò modo legitur de sortilegis, & quando sic legitur de ipsis hominibus artes diuinandi profitentibus intelligitur.

Secunda obseruatio. *Sortilegium* dicitur à sorte & à legere, quasi sortilegium sit legere vel dicere sorte.

tem. Sors autem varia significat. Primò, portionem hæreditariam, quæ alicui obuenit, cap. clericos, dist. 21. Secundò significat fortunam vel euentum, siue sit bonus siue malus, cap. sors, 26. quæst. 2. Tertiò significat debitum principale seu pecuniam principaliter debitam, cap. 1. & 2. de vsuris. Quartò denique significat artem diuinandi, & sic pertinet ad nostrum institutum, & est idem quod sortilegium, cap. sortes, 26. quæst. 5. Ex quibus collige sortem in communi in bonam & in malam partem sumi, at verò sors in hac quarta significatione, prout est idè quod sortilegium, olim erat bona, quia nõ prohibebatur, hodie verò quia prohibita est, licet sit etiam bona quoad scientiam, tamen quoad vsum mala est, vt colligitur ex hoc titulo.

Tertia obseruatio. *Sors*, seu *sortilegium* est scientia seu ars diuinandi per creaturas inferiores, & dico per creaturas inferiores, quia diuinare per Deum illuminantem, seu per lumen propheticum à Deo communicatum, non est sortilegium sed prophetia. Et sortilegus siue sortilegista est diuinator per creaturas, seu est ille qui sub nomine fictæ religionis, per quasdam sortes vel diuinationes aliquam scientiam diuinandi profitetur. cap. 1. 26. quæst. 3. Et quoniam sortilegium omnes ferè scientias diuinandi comprehendit, ideo eas in præsentì proponamus, quas certè collectas alibi non reperies: & dicuntur diuinandi, quasi diuinæ, sicut diuinatores dicuntur, quasi diuini, quia diuinitate plenos se esse simulant. cap. igitur. 26. quæst. 3. Sunt autem scientiæ istæ *Astrologia*, quæ diuinat per motus, & radios stellarum & planetarum, *Geometria*, quæ diuinat per terram, *Hydromantia*, per aquam, *Aëromantia*, per aërem, *Pyromantia*, per ignem. *Catopromantia*, per specu

speculum, *Lecanomantia*, per pelues, *Chiromantia*, per incisuras manuum. *Nétromantia*, vel *Necromantia*, per v̄mbrarum euocationes, & inferorum colloquia; & hoc est quod alias incantatio dicitur: & sub hac scientiâ continetur ars lamiarum; vulgò bruxas, *Capromantia*, per fumum. *Physiognomia* per aspectum corporum, & præsertim per faciei aspectionem, *Augurium*, vel *auspicium*, per cantus vel violatus auium, *Ariolium* per nefarias preces circa aras idolorum emissas. *Haruspicium* per inspectiōnem horarum & dierum in agendis negotiis & operibus. Et denique ars diuinandi per somnia. Sciendum tamen est, quod etiam his omnibus artibus semotis, datur aliud genus sortis, quod neque bonum neque malum est, quo sæpissimè vtuntur pueri ad aliquid dirimendum, vel determinandum: & quo etiam in aliquibus prouincijs vtuntur ciues ad aliquos magistratus eligendos, quæ fors licet absolute prohibita non sit, prohibetur tamen nimius illius vsus, ne sub diuinationis specie ad antiquos idololatriæ cultus accédant homines: fieri autem solet varijs modis, præsertim tamen fiunt scriptis nominibus personarum, vel rerum, & diuisim, in cataro vel in aliquo vase positis, à quo aliquis puer, cuius nullus timeatur dolus, talia nomina extrahit, & publicè legendo nomē, cognoscitur, ad quem eorum fors peruenierit, & de his sortibus loquitur textus in capite, fors. 26. quæst. 2. & §. optionis, instituta, de legatis, & forte crederem hac forte fuisse Matthiam in Apostolum lectum, cap. non statim. 26. quæst. 2.

Hic titulus tria continet capita: non habetur in Sexto, neque in Clementinis, & de eius materia agitur 26. quæstione 1. & quæstione 2. & quæst. 3. 4.

& §. & capite, non licet iniquitas, vsque ad finem quaestionis 26. quaestione 6. Quod verò in eo disputatur, est, quòd furtum per sortilegium vel astro-labij inspectionem inquirere prohibitum est, & quod electiones per sortes fieri non debent. Sensus verò rubricæ facilis est, nam dicit, *De sortilegijs*, id est, *De diuinationibus, seu sortibus.*

De Collusione detegenda. Tit. XXII.

Prima obseruatio. Quoniam de crimine falsi disputauimus, & postea de sortilegijs, ex eo quod in eis falsum continebatur, ideo modò de collusione disputandum erit, in qua etiam falsum contineri non dubitatur, cum semper colludentes aliud agant, & aliud simulent. Et dicitur, *De collusione detegenda*, quoniam collusio facta inter actorem, & reum sæpissime detegitur à iudice per prosecutionem in causa ex officio suo etiam recedente actore, seu accusatore: de quo actoris recessu per collusionem facta, & iudicis prosecutione ex officio agitur in toto isto titulo. Licet aliquando ista rubrica sic inueniatur, *De collusionibus*, & aliquando, *De collusione*, in numero singulari, sine illa particula, detegendo.

Secunda obseruatio. *Collusio* est inter actorem & reum latens & fraudulosa conuentio, qua interueniente aliquando delicta manent impunita, cap. 1. & capite audiuius. & cap. vltimo, isto titulo. Verbi gratia, litigant duo, & vidit reus se superatū iri ab actore, & promittit ei centum, vt veras probationes simulet, & falsas defensiones admittat vt poenā sibi debitā vitet: ista cōuentio inter actorem & reum dicitur collusio, in qua quoniam decipiunt iudicem, ideo si detegatur, certa eis imponitur poena, de qua
dispu

disputatur in toto isto titulo, & ff. & C. eodem. Alij sic definiunt *Collusionem*: Est sinistra, subdola & fraudulenta machinatio seu prætensio, qua aliquid simulatur, quod in veritate non est, vel qua, iusta actio alicui competens remittitur vel subtrahitur. Et dicitur collusio quasi sit cum alio ludere, id est, simul illudere tertium, vt docet Lexicon iuris verbo, colludere. Et committi potest collusio tam in ciuilibus, quam criminalibus, & tam in temporalibus quam Ecclesiasticis. Et possunt colludere tam principales personæ, scilicet, actor & reus, quam procuratores & aduocati, vt docet Hostiensis in Summa, isto titulo. num. 2. Quid autem sit tergiuersari, præuaricari, & calumniari, quæ aliquantulum conducunt ad huius rubricæ expositionem, iam diximus in hoc lib. tit. de calumniatoribus. obseru. 2.

Hic titulus quatuor habet capita, non habetur in Sexto, neque in Clementinis, & de eius materia agitur capite 1. 9. quæst. 3. & §. fin. 1. quæst. 3. Quod verò in eo disputatur, est. Primò, quod accusatore desistente potest iudex ex officio procedere. Secundò, quòd colludens in causa beneficiali priuatur beneficio. Et tertio, quod absolutio facta per collusionem de criminibus illatis non impedit facientem iterum accusandi, & inquirendi de illis criminibus. Sensus verò rubricæ est huiusmodi. *De collusionem detegenda.* id est, de conuentione fraudulosa inter accusatorem, & accusatum super crimine, quam aliquando iudex detegit & punit.

De delictis puerorum.

Tit. XXIII.

PRima obseruatio. Quoniam non solum delicta à maioribus commissa puniēda sunt, vt vidimus

E e s in

in superioribus, sed etiam quæ à minoribus committuntur, ideo de delictis puerorum videamus.

Secunda observatio. Quid sit delictum iam vidimus in hoc lib. tit. de crimine falsi, observatione 1. nam est idem, quod crimen: crimen autem est peccatum graue, accusatione & damnatione dignum, cap. 1. dist. 81. quæ delicta varia ac multiplicia sunt, vt iam ibi diximus. Et hæc vera sunt, quamuis aliqui dicant delictum propriè consistere in non faciendo, quia dicitur delictum quasi derelictum: nam hoc nobis nõ placet, quoniam Iustinianus, qui propriè semper loquitur in 4. lib. institutionum tit. 1. in scribit rubrum de obligationibus quæ ex delicto nascuntur, & sub illo rubro agitur de furto, rapina, iniuria & damno dato, quæ certè non consistunt in non faciendo.

Tertia observatio. *Pueri* nomen eũ significat, qui inter septennium & decimum quartum annũ constitutus est, si fuerit masculus, vel inter eundem septennium & duodecimum, si fuerit foemina: quare puer erit idem quod impubes, & sic accipitur in præsentis titulo, de quo duo dicuntur. Primum est, quòd omne crimen potest committere præter crimen carnis: & pro omni est puniendus, mitiùs tamen quàm adultus. cap. 1. isto tit. Secundum est, quòd pater ex delicto filij impuberis non tenetur. cap. 1. infra eod.

Hic titulus duo continet capita: non habetur in Sexto, neque in Clementinis, & de eius materia agitur 15. q. 1. per totum, & cap. 1. 4. quæst. 3. & cap. paruuli cum duobus sequëtibus, 1. 2. quæst. 6. Quod verò in eo disputatur iam habetur in 3. obseru. Sensus autem rubricæ est huiusmodi, *De delictis puerorum*, idest, de criminibus impuberum.

PRima obseruatio. Quoniam supra diximus de delictis puerorū quæ plerumque per lasciuiam committuntur, ideo de venatione clericorum quæ etiam lasciuix causa exerceri solet, videamus, & ita proponitur rub. *de clerico venatore.* Vel continuatur sic: Visum est in superioribus de quibusdam delictis tam clericorum quàm laicorum, ideo de alijs tantum clericorum videamus. Et dico, tātūm clericorum, ex eo quia sunt res, quæ si à laicis fiant delicta non sunt, & tamē si à clericis exercentur, delicta reputātur, vt venatio, de qua in hac rubrica disputandum erit. Quid autem, & quotuplex sit clericus iam vidimus in lib. 1. tit. de clericis peregrinis, obseru. 2. capitur tamen in hoc titulo, in communi pro omni clerico, etiam si fuerit Episcopus.

Secunda obseruatio. Venatio nōmen est valde generale & commune, comprehendit enim quamcunque circumuētionem, qua homines vel bestias, vel alia animalia minora capimus. Vnde quatuor species venationum ponit Hostiensis in Sūma, hoc titulo, numero primo. Prima, venatio est hominum oppressiua, §. vltimo, distinctione sexta, vbi dicitur: *Cepit Nemorothe robustus venator esse coram Domino.* id est, hominum oppressor & extinctor, & hæc venatio hominibus illicita est, & prohibita, nam est idem quod decurrere fidelium vel infidelium terminos deprædando & captiuando, vel interficiendo. Secunda, est adulatoria, quam faciunt histriones, vel citharistæ, vel alij similes, quando causa placendi venantur, & congregant homines, vt sibi aliquid donent, capite, donare, distinctione octuagesimæ sextæ, & hæc etiam omnibus est illicita
& pro

& prohibita, quamvis hodie per tolerantiam à laicis quos, *representantes*, dicimus, exerceatur. Tertia est arenatoria, seu arenaria, cum quis in arena pugnat cum bestia fera & dentata, siue ad hoc locet operas suas, siue non, cap. qui venatoribus. dicta dist. 86. & hæc etiam omnibus illicita est & prohibita. Quarta denique est aucupatiua, quæ fit in nemore cum canibus, auibus, laqueis, & alijs instrumentis similibus. Quæ alia est clamorosa & saltuosa, & alia quieta, & recreatiua. Quæ duæ generaliter laicis sunt permissæ, & clericis sunt prohibitæ, cap. 1. & 2. infra isto tit. quamvis recreationis vel necessitatis causa illa secunda clericis permittatur, vt docet glos. verbo voluptate, in dicto capite 1. isto tit. & glos. 2. in cap. venatoribus. dicta distinct. 86. Causa autem huius prohibitionis ea forte est, quod Diuus Hieronymus dicere solebat, *Venatorem nunquam legimus sanctum* cap. 1. dist. 34.

Hic titulus duo habet capita, non habetur in Sexto, neque in Clementinis, & de eius materia agitur in capite, venatoribus, & in quinque capitibus sequentibus, distinct. 86. & cap. 1. distinct. 24. Quod verò in eo disputatur, iam dixi in superiori obseruatione. Sensus verò rubricæ facilis est, nam dicit, *De clerico venatore*, id est, de clericis qui venationem exercent.

De clerico percussore.

Tit. XXV.

PRima obseruatio. Quoniam clericus non solum per lasciuiam delinquit venando, sed etiam per elationem percutiendo delinquere solet, ideo de clerico percussore dicamus.

Secunda obseruatio. *Percussor* dicitur à verbo percutio,

cutio, percutis, quod significat idem quod ferio: & est *percussor* is qui verberat leuiter non subditum, vel subditum crudeliter. In qua definitione dicitur, *leuiter non subditum*, quia cum in non subditum nullam habeat iurisdictionem, videtur, quod quocunque modo verberet, siue leuiter siue crudeliter semper delinquat, & sit percussor. Et dicitur, *vel subditum crudeliter*, quasi leuiter verberet subditum, cum in eo habeat iurisdictionem & id de iure faciat, percussor non dicitur, cum nullum crimen committat, qua ratione Abbates vel Priores suos monachos multoties verberant. Ex quibus colliges, quæ percussio clericis sit permessa, & quæ prohibita. Permittitur enim percussio in subditos, si sit leuis, & moderata, dummodo Episcopus non percutiat proprijs manibus, sed per alium, qui non sit laicus, capite, vniuersitatis, de sententia excommunicationis. Prohibetur autem percussio in non subditos, vel etiam in subditos si fuerit crudelis, vel fiat proprijs Episcopi manibus, vel fiat per personam laicam, vt diximus.

Tertia obseruatio. Quidam volunt vt *percussor* etiam dicatur is qui prædicat continuè, prolixè & inutiliter. Vnde consequenter statuunt, *duplicem esse percussorem, & duplicem percussorem*, scilicet, aliam spiritualem, & aliam corporalem. *Percussio spiritualis* est prædicatio continua, inutilis, indebita, & prolixa cap. si rector, dist. 44. *Percussio verò corporalis* est illa, quæ fit manu, vel pede, vel cum baculo, vel lapide, vel alio genere armorum in corpore alicuius, capite, beatus, distinct. 45. In hoc tamen titulo non capitur percussor pro eo qui spirituali percussione percusserit, sed pro illo qui corporaliter percutit, cuius pœna in capite primo, & secundo huius tituli pro

li proponitur, nam in capite tertio, & vltimo, solum explicatur, quomodo in quibusdam casibus homicidæ vel percussoris pœna à legibus imposita non incurratur.

Hic titulus habet quatuor capita, non habetur in Sexto vel Clementinis, & de eius materia tractatur in distinct. 45. & capite, si quis omnem 11. quæstione vltima, & in paragrapho, similiter, & in capite sequenti, & penultimo, & capite, non licet, distinct. 86. Quod verò in eo disputatur, iam diximus in superiori obseruatione. Sensus verò rubricæ facilis est, nam dicit: *De clerico percussore*, id est, de clerico, qui corporaliter percutit aliquam personam.

De maledicis.

Tit. XXVI.

PRima obseruatio. Licet quidam Codices hunc titulum non habeant, tamen in vulgatis Codicibus communiter habetur, quem sic continuamus. Quoniam non solum delinquit clericus per elationem & superbiam percutiendo, sed etiam maledicendo, ideo agendum est de maledicis, non de clerico maledico, vt quidam libri habent sic ab antiquis intitulati, quoniam in nigro non solum de clerico maledico, sed etiam & de laico maledico disputatur: nam prima decretalis, pertinet ad clericos, & secunda ad laicos, vt legenti faciliter apparebit.

Secunda obseruatio: *Maledicus* dicitur ab aduerbio, male, & à verbo, dicere, quasi maledicus sit, qui malè dicit. Quare *maledicus* si sumatur in communi & generali significatione, significabit hominem loquentem de alio, detrahendo ei, & eum deprimendo

deprimendo, vt habetur capite primo, isto titulo: si verò in particulari sumatur, significat hominem de-
testantem vehementer maledicendo aliquam perso-
nam vel eius opera. Et hoc fieri potest tripliciter.
Primò, contra ipsum Deum, vel suos sanctos: & sic
maledicentes vulgo, *Blasphemos*, appellamus. Secun-
dò, contra personas hominum, siue sit Princeps,
siue aliquis alius superior, vel inferior. Et tertio de-
nique contra opera earundem personarum. In hoc
ergò titulo solum disputatur de blasphemantibus,
seu maledicentibus contra Papam, vt in capite 1. &
de blasphemantibus còtra Deum & Sanctos, atque
beatam Virginem, vt in cap. 2. & vlt.

Tertia obseruatio. Breuiter in præsentì aduer-
tendum est, quòd ad accusationem maledicorum
contra Deum & contra Principem admittuntur
omnes accusantes, scilicet, miles, minor, infamis,
pauper, familiaris, pater, filius, libertus, patronus
& mulier, & certè coniurationem Lucij Catilinæ,
quædam mulier Iulia nuncupata accusauit. Ad ac-
cusationem verò maledicorum contra alias perso-
nas non admittentur ad accusationem, nisi illi qui-
bus interest, vt in cap. graue, de excessibus præla-
torum. Qui omnes maledici variis pænatum gene-
ribus puniuntur, de quibus vide Hostiensem in Sum-
ma, isto tit. num. 3.

Hic titulus duo habet capita, nõ habetur in Sex-
to, neque in Clementinis, & de eius materia tracta-
tur, dist. 46. & 24. quæst. 3. per totum & §. aliàs ea-
demum, dist. 25. Quod autem in eo disputatur, iam
diximus in secunda obseruatione. Sensus verò ru-
bricæ est huiusmodi: *De maledicis*. idest, de Blasphe-
mantibus seu maledicentibus Papam, Deum, San-
ctos, & Beatam Virginem.

De clerico excommunicato, deposito, vel interdicto ministrante. Tit. XXVII.

Prima obser. Quoniam in superioribus vidimus de varijs delictis propter quæ interdum clerici suspenduntur, interdum deponuntur, & interdum excommunicantur, & quandoque tales clerici sic suspensi, depositi, vel excommunicati celebrant, & diuinis officijs se ingerunt, & sic aliud delictum de nouo committunt, ideo agendum est de clerico excommunicato, deposito, vel interdicto ministrante, vt qua pœna puniendus sit videamus. Et licet in aliquibus codicibus non legatur illa particula, *Deposito*, melius tamen est, quod ponatur, nã de clerico deposito ministrante disputatur in cap. i. & in cap. clerici, & cap. latores, & in alijs capitibus isto titulo. Imo etiam addendum erat. *Et de clerico degradato, & irregulari, vel in loco interdicto ministrante*: nam de his omnibus etiam in hoc tit. disputatur, vt patebit insipienti singulas tit. decretales.

Secunda obseruatio. Vt videamus quid sit excommunicatus, quid depositus, & quid interdictus, omnes voces per quas Ecclesiasticas censuras significamus erunt proponendæ: quæ sunt excommunicatio, depositio, interdictio, seu suspensio, degradatio, irregularitas, interdictum, & cessatio à diuinis. De quibus ad maiorem nostri tituli expositionem quid sint videamus. Prima ergo est *excommunicatio*, quæ diffinitur sic. Est censura Ecclesiastica excludens aliquem à sacramentorum participatione si fuerit excommunicatio minor, vel etiam à fidelium communicatione si fuerit maior, vt dicemus infra in titulo de sententia excommunicationis. Secunda est depositio, quæ diffinitur priuatio à beneficijs, & digni

& dignitatibus : vbi nota, quod quamuis sæpissime depositio, & degradatio confundantur: tamen depositio propriè est respectu beneficiorum, & dignitatum seu honorum, at verò degradatio est respectu ordinum. Tertia est *suspensio*, quæ est inhabilitatio ab administratione ordinum vel officiorum, vbi nota, quod hæc suspensio non est corporalis, nam hæc fit in patibulo, sed spiritualis ab ordinibus, & officijs: nota etiam, quod is qui suspensus dicitur, aliquando appellatur interdictus, vt in capite clerici, & capite latores, isto titulo. Quarta est *degradatio* quæ diffinitur, maiorum vel minorum ordinū priuatio. Quinta est *irregularitas*, quæ est impedimentum canonicum ex facto vel defectu proueniens ad ordines suscipiendos vel ad exercendum susceptos. Sexta est *interdictum*, quod dicitur cessatio ab administratione quorundam sacramentorum. Vbi nota, quod hæc censura non est appellanda interdictum absolutè, sed vocanda est interdictum Ecclesiasticum, vt per hoc distinguatur ab interdictis secularibus, de quibus disputant legistæ toto titulo. ff. C. & inst. de interdictis. Septima denique est *cessatio à diuinis*, quæ est priuatio celebrationis diuinorum officiorum. Quibus cognitis sciendum est, quod ea quæ in hoc titulo disputantur solū est videre quàm pœnam incurrant clerici ministrantes si fuerint excommunicati, depositi, interdicti, degradati, vel irregulares, de quibus in nigro.

Hic titulus habet decem capita, non habetur in Sexto neque in Clementinis, & de eius materia agitur cap. placuit, & cap penult. 11. q. 3. & in cap. accedens. d. 50. Quod verò in eo disputatur, iam diximus in superiori obseruatione. Sensus autem rubricæ est huiusmodi. *De clerico excommunicato, deposito*

vel interdicto ministranti, id est, de clerico qui cum sit excommunicatus, vel depositus, vel prohibitus celebrare, nihilominus ministrat & celebrat.

De Clerico non ordinato ministrante.

TIT. XXVIII.

Prima observatio. Quoniam disputauimus de clerico legitimè ordinato ministrante, dum erat excommunicatus, depositus, vel interdictus: ideo de illo qui sine ordinum susceptione ministrat disputandum erit: & sic ponitur rubrica de clerico non ordinato ministrante. In qua posset quis dubitare, quare dicatur de clerico non ordinato ministrante, nam si ordinatus non est, quomodo clericus vocatur? Respondeo tamen, quod licet propter hanc rationem in multis antiquis codicibus solum legatur. *De non ordinato ministrante*, nihilominus tamen cum communi legendum est prout à nobis in præfenti scribitur: quoniam licet verè non esset clericus, tamen clericus reputatur, alias enim nullus permetteret ei de facto administrare: tum etiam quoniam in hoc titulo non solum disputatur de illo ministrante, qui nullo modo ordinatus est, sed etiam de illo qui licet aliquo ordine sit ordinatus, ministrat tamen in ordine quem non suscepit, vt si is qui diaconus tantum est, Missam celebraret, de quo in cap. 2. isto tit. disputatur.

Secunda observatio. In hac rubrica non est aliquid quod in eius expositione ingerat difficultatem & sic breuiter ab ea nos expediemus. Solum enim dicendum est in primo capite, doceri, clericum ministrantem in ordine quem non suscepit, esse deponendum, & amplius non ordinandum. In secundo capite

capite dici , diaconum Missam celebrantem à diaconatu suspendendum per biennium vel triennium, & in pœnam tanti delicti , non esse ad sacerdotium promouendum. Et his duobus dictis concluditur totum nigrum huius tituli.

Hic titulus duo habet capita, nō habetur in Sexto , neque in Clementinis , & de eius materia non video vbi ex professo in decreto disputetur. Quod autem in eo agitur , iam dixi in superiori obseruatione. Sensus rubricæ est huiusmodi. *De clerico non ordinato ministrante*, id est , de illo clerico qui ministrat in ordine quem non suscepit.

De Clerico per saltum promot.

Tit. XXIX.

PRima obseruatio. Quoniam disputatum est de clerico , qui ordine non suscepto ministrabat, modò agendum est de eo , qui non suscepto ordine anteriori suscipit ordinem subsequenter , saltando ab vno ordine ad aliam , relicto alio ordine medio quem saltauit , & sic ponitur rubrica. *De clerico per saltum ordinato seu promot.*

Secunda obseruatio. Quid sit saltus, & quid promotus in præsentī videndum erit. Et quidem *saltus* tria significat , primò saltationem seu saltatum , seu id quod vulgo dicitur *Dança*. Secūddò significat syluam vbi pascuntur pecudes. Tertiò denique significat motum ab vna re in aliam , vel ab vno loco in alium in acto medio. Et sic accipitur in præsentī titulo. *Promotus* est qui cum esset in aliquo statu inferiori , ad alium superiorem mouetur: dicitur enim promotus à pro, & motus. Promouentur autem homines ad varias res, & dignitates : licet in præsentī

tantum accipiatur pro eo qui promouetur ad aliquem ordinem suscipiendum. Quare ex prædictis vocibus componitur nostra rubrica, de clerico per saltum promotò. Cuius sensus est, id est, de illo qui non gradatim ad ordines accedit, sed præposterè, aliquibus ordinibus medijs prætermisiss, capite. sollicitudo, distinct. 5 2.

Tertia obseruatio. Clericus per saltum promotus, si ignoranter id fecit, pœnitentia peracta potuit, illo ordine prætermisso seu saltato decorari, & deinde cum eo dispensari in ordine per saltum suscepto, Vt verbi gratia, subdiaconus ignoranter per saltum promotus ad sacerdotium, peracta pœnitentia poterit in diaconum ordinari, & in sacerdotio per saltum suscepto dispensari, vt celebret. Et hæc sunt quæ in toto nigro huius tituli disputantur.

Hic titulus vnicum tantum habet caput, non habetur in 6. neque in Clementinis, & de eius materia agitur, capite sollicitudo, cum glossa eiusdem cap, distinct. 5 2. Quod verò in hoc titulo disputatur, iam dixi in superiori obseruatione. Sensus etiam rubricæ iam est explicatus in obseruat. 2.

De eo qui furtiuè ordinem suscepit. Tit. XXX.

PRima obseruatio. Quoniam egimus in titulo superiori de his qui per saltam promouentur, agendum modò erit, de his qui furtiuè ordinem suscipiunt, quales sunt illi qui sine licentia superioris vel sine examinatione, vel alijs modis de quibus sequenti obseruatione dicemus, ordines recipiunt, scilicet, immiscendo se cum multitudine ordinandorum ignorante ordinatore.

Secunda obseruatio. Per furtum dicitur ordinem susci

suscipere is, qui clandestinè promouetur, capite ultimo, isto titulo: hoc autem contingit multis modis vt docet Hostiensis in summa, in principio, isto titulo. Primo, quando quis sine scientia proprii Episcopi vel sine examinatione promouetur, capite extra conscientiam, distinctione 44. Secundo, quando datus quatuor minoribus ordinibus, vna & eadem die subdiaconatum accipit, capite secundo, isto titulo. Tertio, quando quis duos sacros ordines simul recipit, capite ultimo, isto titulo. Quarto denique, quando est per saltum ordinatus, nam tunc ordo per saltum datus, dicitur furtiuè susceptus, de quo in capite vnico supra tit. proximo.

Tertia obseruatio. Circa pœnam eorum qui furtiuè ordines suscipiunt dicimus: quod furtiuè ordinatus non poterit ministrare in ordine furtiuè suscepto, neque amplius ad alios ordines promoueri. Circa disputationem verò harum pœnarum dicimus, quod si contra furtiuè ordinatos sit pœna excommunicationis apposita, solus Papa poterit cum eis dispensare; si verò apposita non fuerit, poterit ordinarius. Et hoc est, quod in toto nigro huius tituli continetur.

Hic titulus habet tria capita, non habetur in 6. neque in Clementinis, & de eius materia agitur, capite. Solonitanæ, dist. 63. & capite Lugdun. 9. questione 2. Quod autem in eo disputatur, iam dixi in superiori obseruatione. Sensus verò rubricæ est huiusmodi. *De eo qui furtiuè ordinem suscepit*, id est illo clerico qui clandestinè ordinem suscepit, scilicet, immiscendo se cum multitudine ordinandorum, id ignorante ordinatore.

Tit. XXXI.

Prima obseruatio. Quoniam multifariam per diuersas rubricas ostensum est in superioribus, quod in pluribus contingit clericos delinquere, & superiores, & iura Ecclesiastica offendere: ideo ne prælatis ex hoc aliqua subrepat elatio, subiicitur hæc rubrica, *de excessibus prælatorum in subditos*: & quia etiam subditi in prælatos delinquent, adiungitur *de excessibus subditorum*: sicque tota rubrica scribitur. *De excessibus prælatorum, & subditorum.* Licet alias scribatur. *De excessibus prælatorum in subditos, & subditorum in prælatos.* Vel alias etiam cæteris demptis solum scribitur. *De excessibus prælatorum.*

Secunda obseruatio. *Excessus* nomen, venit ab *excedere*, quod primò significat superare, & antecellere, & secundò significat ultra transire seu egredi à termino, & sic accipitur in præsentibus: nam prælatus qui in subditos supra modum manû imponit, transit ultra limites, & terminos rectæ rationis, & rectæ administrationis. Et è contra subditus qui per inobedientiam, vel alio quocunque crimine offendit superiorem, etiam excedit, & transit prædictos limites & terminos. Præterea *Prælatus* est, qui subditos habet, & iurisdictionem in eos. Et *subditus* erit qui prælato subiicitur. Et hæc satis sint dicta ad nostræ rubricæ expositionem, nam si quæ continentur in nigro essemus explicaturi, non potuissemus maximo temporis spatio consumpto, ad finem optatum peruenire. Sciendum tamen est præcipuum excessum prælatorum, qui in præsentibus coërcetur, esse auaritiam, quæ est omnium malorum radix, vt docent

cent Ambros. in cap. bonorum dist. 7. Et hæc vnum etiam sciunt prælati, quod non sunt domini aut percussores inferiorum, sed pastores, & sic gregem sibi commissum sicut filium diligant, atque moribus, & doctrina pascant, & ei necessaria ministrent, nam Ministri vocantur à D. Chrysostr. homil. 2. in Epist. ad Philippenses.

Hic titulus decem & octo habet capita, habetur in 6. & Clementinis, & de eius materia agitur, d. 86. per totum, & 2. q. 1. per totum. Quod verò in eo disputatur, quantum ad prælatos, est, ne prælati grauent subditos, ne adimant ab eis Ecclesias, ne retineant sibi beneficia vel personatus, ne frangant inferiorum priuilegia, ne indignis beneficia cõferant, & ne grauent religiosos. Quantum ad subditos verò dicitur, ne sint incontinentes, ne glorientur cum male fecerint, ne homicidia committant, ne vsurpent dignitatem, & officium superiorum, ne reuelent pœnitentias, ne sine licentia collegium construunt, ne inuadant vel negent prælatum suum, & ne frangant interdictum superioris. Sensus autem rubricæ est huiusmodi. *De excessibus prælatorum & subditorum*, id est de excessibus prælatorum in subditos per nimium imperium, & de excessibus subditorum in prælatos per inobedientiam.

De noui operis nuntiatione. Tit. XXXII.

PRima obseruatio. Quoniam præmissum est supra de excessibus prælatorum & subditorum, in genere, & in communi, & subditi vel prælati aliquando ædificãdo excedunt, ideo de hoc excessu in particulari videndum erit: qui excessus, quia per noui operis nuntiationem restringitur, & coërcetur, ideo

de operis noui nuntiatione in præfenti rubrica pertractatur.

Secunda obferuatio. Vt hanc rubricam luce meridiana clarius explicemus de fingulis illius partibus videamus, vt fic appareat quid fit noui operis nuntiatio. Et in primis, *nouum* est quod recens, & nuper fuit factum. *In noua fert animus mutatas dicere formas*, licet aliquando nouum accipiatur pro re magna, & miranda, & aliquando pro re inopinata, vt testatur Calepinus in verbo *nouus*, præterea opus aliquando fignificat ipfam operam feu operationem, vel actum operandi, & aliquando, & magis propriè fignificat ipfam rem post operationem relictam, vt domus, arca, vel scamnum. Et in hoc titulo tam vno quàm altero modo capitur, nam per noui operis nuntiationem, non folum prohibetur actualis operatio, feu actu facere opus, vt in capite fignificante, & in capite vltimo, ifto titulo. Sed etiam prohibetur opus iam factum feu operatum, fi operatum, & perfectum est post factam nuntiationem, nam virtute talis præcedentis nuntiationis à iudice opus refcinditur feu demolitur, vt in capite 1. & 2. ifto titulo, Denique nuntiatio quandoque fignificat idem, quod certiozem facere, quandoque verò idē, quod prohibere, & fic accipitur in noftro titulo quando dicitur de operis noui nuntiatione, ita vt fit fensus, id est, de noui operis prohibitione.

Tertia obferuatio. Cognitis diuifim vocibus ex quibus cōficitur nofta rubrica, facilis erit illius expositio. Sciendum enim est, quod per hoc edictum de noui operis nuntiatione, ftatuitur, & permittitur, vt fiue iure, fiue iniuria, opus nouum fiat, poffit per nuntiationem legitimam inhiberi. Et est hoc edictum aduerfus opera quæ folo cedunt fi fiunt de
nouo,

nouo, vel si facta sunt post nuntiationem, non verò aduersus ea quæ iam sunt facta, & perfecta ante nuntiationem: nam aduersus hæc, non competit interdictum de noui operis nuntiatione, sed erit procedendum interdicto, quod vi, aut clam: vel alio simili. Et dicitur opus nouum facere qui ædificando de nouo aut detrahendo aliquid ex veteri opere pristinam faciem operis immutat, l. i. §. apud nouum, ff. de operis noui nuntiatione.

Quarta obseruatio. *Operis noui nuntiatio* sic diffinitur. Est prohibitio legaliter facta illi qui de nouo in alterius præiudicium ædificat, l. prima. ff. isto titulo. Hæc autem prohibitio fieri potest, à quocunque cui interest nuntiare etiam si sit seruus, l. prohibere. §. si quis per seruum. ff. quod vi aut clam. Et potest fieri cuicumque existenti in nouo opere siue fuerit seruus, siue liber, dominus, vel faber, masculus vel fœmina, maior, vel minor: nam sufficit sic facere nuntiationem, vt domino possit reuelari seu renuntiari, l. de pupillo. §. nuntiare autem, ff. isto titulo: Et fit talis operis noui nuntiatio tribus de causis. Primò, ad conseruandum ius nostrum. Secundò, ad repellendum damnum, quod nobis infertur. Et tertio ad publicum ius conseruandum. l. i. §. nunc videamus, & §. nuntiatio. ff. isto titulo. Hoc tamen priuilegium concessum est nuntianti nouum opus, quod potest eligere, vt vel satisfationem de opere demoliendo accipiat, & interim ædificare permittat, vel vt compellat construentem cessare, quousque ipse doceat ædificantem nullum ius ædificandi in eo loco habere: qua in re trium mensium spatium definitum est in capite ultimo, isto titulo.

Quinta obseruatio. *Nuntiatio noui operis* tribus

ff § modis

modis fieri potest. Primo, per verba quando, scilicet, is cui interest opus nouum non fieri, verbaliter illud prohibet. Secundo, per prætoris inhibitionem, vt si quis, cui interest nouum opus non fieri, requirat prætorem, vt nouum opus impediatur, & prætor id faciat. Tertio denique per iactum lapidis vel lapilli, quando scilicet, is cui interest opus nouum non fieri, accedit ad opus, & præfente aliquo cui nuntiaripotest, eijcit lapidẽ in opus, & saltim nutu ostendit, se illud opus prohibere. De quibus omnibus vide l. de pupillo, §. meminisse. ff. isto titulo, vbi assignatur differentia inter nuntiantem per verba, & nuntiantem per prætorem vel lapilli eiectionem: quod ille si erat possessor perdit possessionem, & facit aduersarium possessorem, isti verò id nõ faciunt, neque possessionem perdunt si illam habebant.

Hic titulus habet quatuor capita, non habetur in 6. neque in Clementinis, & nõ dicitur vbi de hac materia tractetur in decreto. Quod verò in eo disputatur, est, quod etiam Ecclesia ædificata post nuntiationem est destruenda expensis ædificantis, & quod eligere debet nuntians, si voluerit, quod cessetur ab opere, vt intra tres menses ostendat suum præiudicium, vel si voluerit recipere cautionem de opere demoliendo, & permittere ædificare dum ipse ostendit præiudicium suum. Sensus autem rubricæ iam est explicatus in secunda obseruatione.

De privilegijs, & excessibus privilegiatorum.

Tit. XXXIII.

PRima obseruatio. Quoniam titulo superiori diximus, quod nullus ædificare debet in alterius præiudicium post nuntiationem noui operis, & quia

quia hæc quæstio plerumque per priuilegia cõcessa terminatur , plerumque etiam obtentu priuilegij concessi iste excessus committitur , ideo , vt de eis plenam notitiam habeamus, proponamus rubricam de priuilegijs, & excessibus priuilegiatorum, quemadmodum apponitur in Clementinis, non verò de priuilegijs solum , quemadmodum proponitur in Sexto , & extrauagantibus Ioann. 22. & in extrauagantibus communibus.

Secunda obseruatio. Priuilegium, quidam dicunt ab eo, quod priuat legem, sed melius est dicere, quod dicatur ex eo, quod sit lex priuata, id est alicui propria, & in illius fauorem concessa: nam in capite, priuilegia, distinctione 3. dicitur, quod priuilegia dicuntur, quia in priuatos feruntur, & ex §. ultimo, versic. priuilegia. 15. quæstione prima, colligitur, quod priuilegia sunt, quasi priuata legia, eo quod priuatam legem generant: vnde vocantur constitutiones personales, quæ ad exemplum non trahuntur. l. 1 ff. de constitutionibus principum, & vocantur etiam beneficia in l. penultima. ff. eodem. Est autem *Priuilegium ius singulare contra ius commune introductum*, vt docet Medices, secunda parte de diffinitionibus, capite decimo septimo, numero primo, & Hostiensis in summa isto titulo, numero primo. In qua diffinitione, *Ius*, habet locum generis. Et dicitur. *Singulare*, quia in fauorem singularis personæ, vel rei, introducitur, & ad alia non extenditur, capite. quod alicui de regulis iuris, libro sexto. Et demique dicitur. *Contra ius commune introductum*: quoniam semper priuilegium debet aliquid specialiter operari contra ius commune, capite. in his, isto titulo. capite, Abbate. §. contra, de verborum significatione,

de eo enim, quod habetur de iure communi, non est necessarium priuilegium, nam vt communiter dicitur. *Frustra precibus impetratur, quod de iure communi conceditur*, dict. §. contra. infra de verborum significatione.

Tertia obseruatio. *Priuilegiorum* duæ sunt diuisiones. Prima est priuilegium aliud generale, aliud speciale. *Generale* est, quod plures articulos continet vel pluribus rebus aut personis cõceditur. *Speciale* verò est, quod vni soli homini vel vni loco, vel vni rei conceditur, vel vnum solum articulum continet. Hæc tamen diuisio non est multi momenti, nam idem priuilegium si comparatur ad aliud magis generale, dicitur speciale, & si comparetur ad magis speciale, dicitur generale, sicut idem homo est maior & minor respectu diuersorum. Secunda diuisio est, priuilegium aliud reale, aliud personale, & aliud corporale. *Priuilegium reale* est, quod conceditur alicui rei vel aliquibus rebus, vt templo, vel molendino. *Personale* est, quod conceditur vni vel pluribus personis constituentibus aliquod corpus; vt sunt hic homo in particulari, vel omnes populi, vel omnes mulieres, quæ corpus aliquod vel congregationem non constituunt. *Corporale* denique est, quod conceditur multis personis constituentibus vnum corpus, & vnã communitatem, vt collegium vel conuentus. Et hanc diuisionem rectè perpende, quoniam communiter non diuiditur priuilegium nisi in reale, & personale: quod certè difficile fieri potest, nam priuilegium corporale neque continetur sub reali, neque sub personali: non sub reali, quia non conceditur rei sed personis: & non sub personali, quia licet concedatur personis, tamen non datur eis prout personæ sunt, sed prout

con

constituunt vnum corpus, & vnam communitatem taliter, quod singuli eorum non possunt tali priuilegio vti. Quare saluo meliori iudicio, sic libuit illam proponere.

Quarta obseruatio. Tam priuilegium reale, quàm personale, vel corporale etiam diuidi potest in duo membra: nam reale aliud est singulariter reale, aliud communiter reale. Et personale aliud est singulariter personale, & aliud communiter personale. Et denique corporale, aliud est singulariter corporale, & aliud communiter corporale. Ad quas diuisiones intelligendas nota, quod priuilegium singulariter, est quod nominatum, & in particulari alicui vel aliquibus conceditur nominando propria nomina; & priuilegium communiter est, quod multis nomine communitatis conceditur non nominando nomina propria singulorum. Explicamus hoc in priuilegio personali. *Priuilegium singulariter personale* est, quod conceditur Petro vel Ioanni, vel aliquibus aliis personis nominando suis proprijs nominibus. *Priuilegium verò communiter personale* est, quod conceditur communitati personarum, non nominando eas proprijs nominibus, quale est priuilegium, quod conceditur minoribus circa restitutionem in integrum, l. 1. & per totum. ff. de minoribus. Vel quod conceditur mulieribus circa fideiussiones ex Senatusconsulto Velleiano, vt patet. ff. & C. ad Velleianum per totum. Et cum his absoluitur huius nostræ rubricæ, de priuilegijs, & excessibus priuilegiatorum, expositio: nam explicare quid sit excessus, iam patet ex titulo de excessibus prælatorum, & subditorum: & explicare quid sit priuilegiatus, iam patet ex dictis in superioribus obseruationibus.

Hic titulus habet triginta & tria capita, habetur in Sexto, & Clementinis, & extrauagantibus communibus, & etiam in extrauagantibus Ioannis 22. & de eius materia agitur. 25. quæstione secunda, per totum, & capite, priuilegia, distinctione tertia, & capite, Episcopo. §. sola, vsque ad finem, nona, quæstione tertia, & capite, priuilegium, 11. quæstione tertia, & capite, qui & diuinis. 12. quæstione secunda. Quod verò in hoc titulo disputatur, est, quemadmodum intelligi debeant priuilegia, quibus concedantur, ad quos extendi possint, ea non esse violanda, & alia similia. Sensus verò rubricæ est huiusmodi. *De priuilegijs & excessibus priuilegiatorum*, id est, de iuribus singularibus contra ius commune concessis, & de his qui talium iurium seu priuilegiorum prætextu excessus committunt.

De purgatione Canonica.

Tit. XXXIV.

PRima obseruatio. Quoniam supra visum est de varijs delictis tam prælatorum quàm subditorum, agendum erit iam de purgatione, qua delicta omnia purgari possunt, nisi fuerint iam probata, vel ita notoria & manifesta, vt nullus sit inficiationis locus, quoniam tunc non indicitur purgatio, sed debita pronuntiatur sententia. cap. cum dilectis, versic his igitur, isto titulo. *Purgatio autem duplex est*, alia Canonica, quæ ideo Canonica dicitur, quia est admissa & statuta per Canones: & alia vulgaris, quam vulgus introduxit. Ex quibus duabus, de priori in hac rubrica disputandum erit, quoniam est nobilior & præstantior posteriori, de qua in sequenti titulo disputabitur.

Secunda obseruatio. *Purgare* est purum agere, seu purum educere, & ostendere. Vnde per translationem significat se excusare, vt docet Calepinus in verbo, purgo: quia certè is qui se excusat, purū agit, id est, purum se esse ostendit, Hinc descendit purgatio, quæ vt dixi duplex est, sed quia de Canonica disputamus, ideo eius definitionē tradamus in præfenti, quæ sic se habet. *Purgatio Canonica est de obiecto crimine innocentia ostensio*: sic definit Lexicon iuris in verbo, purgatio, & Hostiensis in Summa isto titulo num. 1. Sed quoniam prædicta definitio conuenit purgationi in communi, scilicet, tam vulgari quàm canonicæ, ideo aliam tradamus, quæ canonicæ purgationi tantum conueniat, & est huiusmodi. *Purgatio canonica est declaratio innocentia canonicè facta, ad suspicionem tollendam, ob malam famam illatam: quæ diffinitio colligitur ex cap. moniales, & capite, si quis in gradu, & cap. si quis presbyter, inf. isto titulo.*

Tertia obseruatio. Forma, quæ in hac purgatione canonica obseruatur, est, quòd quādo quis inter bonos & graues viros infamatus est de aliquo crimine, recedente seu deficiente accusatore, & legitima probatione se purgauit, hac ratione, quòd tactis Euangelijs iurauit tale crimen de quo accusatur nō perpetrasse, neque per se, neque per tertiam personam, neque aliquem eo sciente illud commisisse: & adhibitis compurgatoribus secundū numerum necessarium, attenta qualitate personæ & criminis, qui sint viri bonæ famæ, honesti, & qui bene cognoscāt eum quem purgant, iurabunt etiam tactis Euangelijs se credere tale crimen non fuisse perpetratum ab eo quem purgant, & eum veritatem iurauisse, capite, quoties, & capite vltimo isto titulo. Vnde

de compurgator sic potest describi. Est vir probus & bonæ famæ, qui adhibetur purgatori, vt liberet eum ab infamia, iurando illud crimen de quo accusatur se credere ab illo non fuisse commissum. Vbi nota differentiam iuramenti inter purgatorem & compurgatorem, quòd purgator iurat se crimen non commisisse, & compurgator solum iurat se credere illud commissum non fuisse, capite, quotiens infra isto titulo.

Quarta obseruatio. *Deficiens in purgatione est is, qui ab infamia criminis illata non potuit se excusare, vel quia ipse noluit iurare, vel quia non fuerunt inuenti compurgatores, qui eum purgare vellent. Pœna autem deficientis in purgatione ea est, quòd puniatur eodem modo, atque puniretur, si conuictus fuisset de crimine. Vnde si quis sit infamatus de crimine propter quod meretur depositionem, si in purgatione talis infamiæ deficiat, erit deponendus, vt probatur in cap. cum S. Manconella, infra isto titulo.*

Hic titulus habet sexdecim capita, non habetur in Sexto, neque in Clementinis, & de eius materia disputatur 2. quæstione quinta, per totum, & 15. quæstione quinta. Quod autem in eo disputatur, est, quibus indicatur purgatio, quomodo fiat & quam pœnam incurrant, qui in purgatione deficiunt, & quales debeant esse compurgatores, & alia

similia. Sensus verò rubricæ est huiusmodi. *De*

purgatione canonica, id est, de declaratione

innocentiæ canonicè facta

super obiecto cri-

mine.

PRima obseruatio. Quoniam in superiori titulo de purgatione Canonica disputatum fuit, ideo in præfenti de purgatione vulgari videndum erit: quæ ideo vulgatis dicitur, quia non per sacros Canones sicut superior adinuenta fuit, sed vulgus eam introduxit, & potest addi huic rubricæ illa particula, *prohibita*: ita vt sensus sit, *De purgatione vulgari prohibita*.

Secunda obseruatio. Purgatio vulgaris, dicitur vulgaris à vulgo, quia vulgus, instigante Diabolo, eam introduxit, vt supra diximus: & potest definiti sic: *Purgatio vulgaris* est probatio innocentia, quam vulgus sequitur, & Canones reprobant, facta per duellum, aquam frigidam, ferrum candens, panem & caseum benedictum, deambulationem super ignem, & alia similia, cap. ex tuarum de purgatione canonica, cap. 10. & finali, isto titulo, & cap. monomachiam 2. q. 5. vt verbi gratia, si quis accusatus erat de aliquo crimine, & dabatur ei purgatio vulgaris ferri candentis, conuocatis accusatoribus coram iudice (si res in iudicio litigabatur) & alijs probatis hominibus, in confirmationem & probationem suæ innocentia ferrum candens manu nuda capiebat, qui si sentiebat dolorem, vt conuictus condemnabatur, si verò sine læsione ferrum sustinebat, iudicabatur innocens: in quo Deus tentabatur, & innocens multoties condemnabatur, vt in sequenti obseruatione dicemus.

Tertia obseruatio. *Purgatio vulgaris* ob tres causas per sacros canones, præsertim prohibita est. Prima est, quia in ea sæpissimè contingit, vt condemnatur absoluendus, & absoluetur condemnandus,

capite significantibus, isto tit. Secunda est, quia inuenta fuit à Diabolo, cap. Mennam, & capite, consuluistis. 2. q. 5. Tertia denique est, quoniam Deus in ea tentari videtur. cap. fin. infra isto tit.

Hic titulus habet tria capita, non habetur in 6. neque in Clementinis, & de eius materia tractatur cap. Mennam, & cap. consuluistis, & in alijs capitibus, 2. quæst. 5. Quod autem in eo disputatur, iam est dictum in superioribus observationibus. Sensus verò rubricæ est huiusmodi. *De purgatione vulgari*. id est, de probatione innocentia per modos illicitos à vulgo introductos.

De iniurijs & damno dato. Tit. XXXVI.

PRima observatio. Quoniam supra tractatum est de criminibus & excessibus, ex quibus iniuriæ & damna oriuntur, ideo de iniurijs & damno dato disputandū erit. Vel potest continuari sic. Quoniam accusatore deficiente in probatione, & purgatione canonica præstita absoluitur reus, & sic accusator siue denunciator actione iniuriarum & damno dato tenetur, capite, olim, isto tit. ideo præmisso tractatu de purgationibus, videndum erit de iniurijs & damno dato.

Secunda observatio. In hac rubrica duæ sunt partes: prima de iniurijs, secunda de damno dato. Et ad primam accedens dico, *Iniuriam* ideo dictam esse quod non iure fiat, omne enim quod nō iure fit, generaliter iniuria fieri dicitur: nā duobus modis potest sumi: vno modo in communi, & sic vt diximus, significat omne id quod non iure fit: alio modo in particulari, & sic aliquando significat *contumeliam*, quæ à contemnendo dicitur; aliquando significat culpam,

culpam, & denique aliquando iniquitatem, seu iniustitiam. Quæ omnia probantur in principio institutæ de iniurijs. In hoc tamen titulo accipitur iniuria in communi, ea scilicet ratione, qua significat omne id quod non iure fit, vt patet in nigro.

Tertia obseruatio. *Iniuria* varijs modis fieri dicitur, qui ad tres possunt facilè reduci, vt communiter ab omnibus reducuntur, scilicet, re, verbis, & literis. Re, vt quando quis est fustibus cæsus, vel verberatus, vel pugno pulsatus, vel manibus, vel alijs instrumentis percussus, §. iniuria, instit. de iniurijs. Verbis, vt quando fit cõuitium: & dicitur, *conuitium*, à concitatione vel conuentu, id est, à collectione vocum, cum enim in vnum plures voces contumeliosè conferuntur, conuitium dicitur, l. item apud Labeonem. §. conuitium. ff. de iniurijs. Literis denique fit iniuria, cum quis librum seu libellũ, vel carmen, vel historiam ad infamiam alicuius pertinentem scripsit, vel cõposuit, vel edidit, l. Lex Cornelia, §. si quis librum, ff. isto tit. Quibus omnibus modis non solum per nosmetipsos iniuriam accipimus, sed etiam per liberos, quos habemus in potestate, & per vxorem, & per nurum, quando eius maritus, id est filius meus est in potestate, §. patitur, instit. de iniurijs, & aliquando etiam per seruos nostros, §. seruus. instit. eod.

Quarta obseruatio. Ad secundam partem rubricæ veniētes dicimus, *damnum datum nomine iniuriarum* fuisse comprehensum, cum accipiatur iniuria in communi pro eo quod non iure fit, & *damnum datum* dicatur malum seu incommodum alicui factum, vel in persona, vel in rebus, vel in fama, siue id fiat per se, siue per seruũ, siue per bouem, vel aliquod aliud animal, cuius ipse sit dominus, vt in cap. si bos

& cap. si læserit, infra isto tit. Sed dices, quare ergo si damnum datum, sub iniuria continetur, postquam rubrica nostra dicit, *De iniurijs, addit, & damno dato?* Respondeo, hoc ideo esse, quia licet iniuria in latissima significatione comprehendat damnum, tamen si propriè & in particulari sumatur, damnum non comprehendit, imo potest fieri damnum sine iniuria, vt in capite 2. & cap. si egressus, isto titulo; maioris ergo claritatis gratia postquam dicit, *De iniurijs, addit, & damno dato.*

Hic titulus habet nouem capita: Habetur in Sexto, non verò in Clementinis, & de eius materia agitur, 23. quæstione 2. & capite illud 15. quæstione 1. Quod verò in eo disputatur, est, de pœnis eorum, qui faciunt damnum, vel iniuriam. Sensus autem rubricæ est huiusmodi. *De iniurijs & damno dato*, id est, de eo, quod non iure fit, sed potius alicui damnum irrogat.

De pœnis.

Tit. XXXVII.

PRima obseruatio. Quoniam hucusque satis tractatum est de diuersis criminibus, quæ punienda sunt, nam vt dicitur in l. ita vulneratus §. finali. ff. ad legem Aquiliam. *Expediit Reipublice, ne crimina remaneant impunita*, ideo conuenienti loco de pœnis ipsis criminibus imponendis erit disputandum.

Secunda obseruatio. *Pœna* dicitur à punièdo, quia punit & vindicat malum quod cõmissum est, quam alij vt Medices 2. p. de diffinitionibus c. 35. in fin. sic definiunt: *Pœna est noxiæ vindicta seu omnium delictorum coërtio.* Alij vt Hostiensis in Sum. isto tit. num. 1. definiunt sic. *Pœna est delictorum debita coërtio, seu satisfactio à lege vel alio iure limitata.* Alij verò sic: *Pœna est*

est delictorum satisfactio quæ vel à lege vel à ministro legis imponitur. Alij denique sic: *Pœna est delicti supplicium*. Ex quibus definitionibus elige quam volueris, nam omnes satis exactæ sunt.

Tertia observatio. *Pœnarum triplex est genus*. Alię enim sunt personales, alię reales, & alię mixtæ: & loquimur secundum ius Canonicum, nam quamuis etiam secundum ius Civile hac ratione diuidi possint, tamen de illis disputare, non pertinet ad nostrum institutum. Personales ergo sunt, quæ personas solum attingunt, veluti interdictio, depositio, suspensio, excommunicatio, incarceratio, verberatio, intrusio, priuilegij denudatio, seruitus, & curiæ secularis expositio. Reales sunt illæ, quæ in odium personarum rebus imponuntur, vt missio in possessionem, beneficij suspensio, beneficij priuatio, rerum omnium confiscatio, & pecuniæ mulctatio. Mixtæ denique sunt illæ quæ partim sunt personales, & partim reales, veluti interdictum, absolutio vassallorum à fidelitate, priuatio iuris patronatus, extractio Reliquiarum de Ecclesia, & alię similes in varijs locis per ius Canonicum sparsæ.

Quarta observatio. Vt quid sit pœna clariùs videatur, sciendum est, pœnam & mulctam sic distinguere in l. aliud est fraus, ff. de verb. signif. scilicet, quòd *pœna est certa & determinata, & datur generaliter propter quodcumque delictum, cum definiatur omnium delictorum coëctio*. *Mulcta* verò est quædam particularis pœna specialis peccati, cuius animaduersio hodie pœna pecuniaria est, & fit ad arbitrium illius, qui illam imponit, & vt plurimum ibi ponitur, vbi pœna non est à lege imposita, dicta l. aliud est fraus, ff. de verb. signific.

Hic titulus habet tredecim capita, habetur in 6.

& Clementinis, & Extrauagantibus Ioannis XXII. & in Extrauagantibus communibus, & de eius materia agitur, 23. quæst. 4. & 5. per totum, & capite quamquam distinctione 23. & capite, in antiquis, vsque ad §. verum id. 12. quæst. 2. & 16. quæstione 1. & quæst. 6. quasi per totum, & in multis capitibus, distinctione 81. Quod verò in eo disputatur est. Primò, quòd quoties quis deliquit, toties punitur. Deinde multorum pœnæ proponuntur, scilicet, interficientis clericum, victi in lite, clerici militantis, clerici committentis magnum scelus, nõ obseruantis contractum, non soluentis in termino, testis vacillantis, occidentis prælarum, & denique permanentis in excommunicatione. Sensus autem rubricæ facilis est, nam dicit: *De pœnis*, id est, de debitis delictorum coërtionibus.

De pœnitentijs & remissionibus.

Tit. XXXVIII.

Prima obseruatio. Hæc rubrica sic solet continuari: Quoniam supra visum fuit de pœnis, quæ imponuntur in foro iudiciali seu in tribunali corporalis: ideo nunc de his quæ imponuntur in foro conscientia, seu in foro, vel tribunali animæ disputemus: & quia huiusmodi pœnæ sæpissimè per indulgentias seu remissiones remittuntur & relaxantur, ideo etiam de remissionibus disputatur: & ita hac rubrica duas continebit partes, alteram de pœnitentijs, & alteram de remissionibus.

Secunda obseruatio. Ad primam rubricæ partem venientes dicamus, *pœnitentiam* dici à nomine, pœna, & à verbo teneo, quasi pœnitentia sit pœnæ tenentia, & pœnitere sit pœnam tenere. *Pœnitentia* autem
nomen

nomen variè accipitur. Primò, pro quadã mutatione, aut quasi mutatione facti, aut consilij sine dolore & tristitia, qua ratione dixit Dominus, Genes. cap. 6. *Pœnitet me fecisse hominem*, quæ certè significatio impropria & metaphorica est, nam in Deo non est pœnitentia, sed loquitur sacra scriptura secùdum nostrum modum intelligendi, qui quando aliquid facimus quod deinde displicet, dicimus, pœnitet me hoc fecisse. Secundò accipitur pro displicentia cum dolore & tristitia de aliquo facto, siue bono siue malo, vt in §. donec, inst. de emptione & vendit. Tertiò accipitur pœnitentia pro displicentia & dolore de peccatis, quocunque modo fiat: qua ratione definitur à D. Ambrosio. cap. 1. de pœnit. dist. 3. hac ratione. *Pœnitentia est peccata praterita plangere, & plangenda uerũ non committere*. Quartò accipitur pro tertio Ecclesiæ sacramèto à Christo Domino instituto ad liberandos homines, qui post Baptismum ceciderunt. Quintò accipitur pro illa pœna, quam pro peccatis imponit sacerdos in sacramento pœnitentiæ. In præsentì ergo capitur pœnitentiæ nomen prout accipitur in 4. & 5. modo. Quibus duobus modis accepta pœnitentia nõ poterit vnica definitione definiri: quare in sequenti obseruat. diffinietur, & explicabitur, quatenus est sacramentũ, & modò definiamus illam quinto modo sumptã, cuius hæc erit definitio: *Pœnitentia est pœna pro peccatis commissis & confessis, imposita à ministro in sacramento Pœnitentiæ*.

Tertia obseruatio. *Pœnitentia* prout est sacramentum Ecclesiæ sic definiri potest: *Pœnitentia est sacramentũ nouæ legis à Christo institutum ad liberandum hominem à peccatis post Baptismum commissis*. Quæ definitio clara & facilis est, ex ea tamen aperte colligitur, illud Diui Hieronymi dictum, scilicet, pœnitentiam

esse secundam tabulam post naufragium: naufragiū enim est peccatum post Baptismum commissum, & prior tabula fuit Baptismus: quam metaphoram comprobant omnes Doctores, & Concilium Tridentinum sess. 6. capite 14. & sessione 14. canone. 2. & dicitur in capite, secunda, de pœnitentia, distinct. 1. Huius Sacramenti minister in casu necessitatis est quilibet sacerdos, extra necessitatem verò est solus sacerdos, qui habet iurisdictionem spiritalem ab ordinario concessam. Forma etiã huius sacramenti est hæc: *Ego te baptizo*, vt colligitur ex verbis Matth. 6. & 18. & Ioan. 20. Materia verò duplex est, alia remota, id est, materia circa quam tendit sacramentum, illam destruedo, & hæc sunt peccata tam mortalia quàm venialia. Alia proxima, id est, ex qua simul cum forma conficitur sacramentū, & hæc sunt tres actus pœnitentis, quos partes pœnitentiæ vocant Doctores, scilicet, contritio cordis, confessio oris, & satisfactio operis, vt docet D. Thom. 3. p. q. 84. art. 2. Institutio denique huius sacramenti, vt docet Concil. Trid. sess. 14. cap. 1. facta fuit Ioannis 20. per illa verba, *Accipite Spiritum Sanctum, quorum remiseritis peccata remittentur eis, & quorum retinueritis retenta erunt eis*. Sciendum tamen est, triplicem esse pœnitentiam, aliam solemnem, quæ est illa, quæ à solo Episcopo imponitur propter aliquod delictum, quod totam commouet ciuitatem, de qua in cap. in capite, distinct. 50. Aliam publicam, quando sci licet, minister huius Sacramenti propter aliquod publicum peccatum, aliquam publicam pœnam, seu pœnitentiam imponit, vt peregrinationem, & denique aliam priuatam quæ communiter & quotidie imponitur à sacerdotibus.

Quarta obseruatio. Ad secundam nostræ rubricæ

cæ partem accedentes, in qua agitur de remissionibus dicamus remissionem in communi esse liberationem ab aliquo onere iniuncto, vel iniungendo, Unde in Sacramento Pœnitentiæ remissio est duplex. Prima est liberatio à peccatis iam commissis, & secunda est liberatio à pœna, seu pœnitentia pro illis iniungenda. Duo enim remittere potest minister Sacramenti Pœnitentiæ. Primò enim per absolutionem remittit culpam, scilicet, peccatum: & deinde quando tanquam iudex spiritualis iudicat, quam pœnam mereantur illa delicta, & quam satisfactionem debeat delinquens præstare, remittere etiam potest, vel in totum vel in partem illam pœnam, quam meretur pœnitens pro peccatis, alia leuiori subrogata, licet priuatam satisfactionem remittere non possit. Quæ omnia satis apertè colliguntur ex potestate illis tradita in prædicta huius Sacramenti institutione, Ioannis 20. in prædictis verbis: *Accipite Spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata remittentur eis, & quorum retinueritis, retenta erunt*, quæ referuntur in Concilio Tridentino dicta sess. 14. cap. 1.

Hic titulus habet sexdecim capita: habetur in Sexto, & Clementinis, & Extranagantibus communibus, & de eius materia agitur capite, ij qui altario. §. sed exemplo, vsque ad finem distinctionis, distinct. 50. & 36. quæst. 6. & capite, si aliquis, §. Ecce quod, per totum, 36. quæst. 7. & denique in septem distinctionibus de pœnitentia. Quod verò in eo disputatur, est, quod pœnitentia imponitur secundum delictorum & pœnitétium circumstantias, quæ pœna imponatur pro manifesto peccato, quæ pœnitentia detur ei qui modum excessit se defendendo, quod indulgentiæ non possunt concedi non

subditis, quod non est verè pœnitens qui non amit-
tit propositum peccandi, quòd ieiunans in pane &
aqua potest alijs cibarijs vti, deficiente pane, quod
pœnitentiæ sacramentum conceditur tempore in-
terdicti, quod doli capax tenetur confiteri semel in
anno, quòd medici debèt inducere infirmos ad con-
fessionem, quod Archiepiscopus potest concede-
re indulgentias intra prouinciam, & denique dici-
tur, qui possint eligere proprium confessorem. Sen-
sus verò rubricæ est huiusmodi. *De pœnitentijs &
remissionibus.* id est, de Sacramento pœnitentiæ;
& de pœnitentia imposita pro peccatis, & de ab-
solutionibus peccatorum, & indulgentijs supe-
riorum.

De sententia excommunicationis.

Tit. XXXIX.

Prima obseruatio. Quoniam egimus tam de pœ-
nis quæ in iudicio contentioso infliguntur, quæ
de illis, quæ in foro spiritali solent imponi, agen-
dum erit de quadam speciali pœna, qua prosequuntur
illi qui aduersus superiores pœnas incorrigibi-
les existunt, scilicet, de sententia excommunica-
tionis, quæ est rebellium & contumacium pœna, vt
dicitur in capite, nullus, & capite, certum, 11. quæ-
stione tertia, & scribitur hæc rubrica solum sub
his verbis: *De sententia excommunicationis*, licet in
aliquibus manuscriptis Codicibus legatur, *De sen-
tentia excommunicationis, & absolutionis*: quæ lectura
non nobis displicet, nam ferè in omnibus capitibus
huius tituli agitur de excommunicatione, & eius
absolutione, explicando per quem superiorem sit
quilibet excommunicatus absoluendus. Et scribi-

tur etiam hæc rubrica. *De sententia excommunicatio- nis*, & non de excommunicatione tantum: tùm, quoniam vt docet Abbas in hac rub. num. 1. licet excommunicatio propriè sententia non sit, tamen impropriè sententia potest appellari: & cum sit Ecclesiastica censura, de qua multum expedit Ecclesiæ, vt à fidelibus timeatur, ideo nominibus & terminis timorem & venerationem causantibus scribitur: tùm etiam, quoniam sæpiùs & sæpissimè sententialiter pronuntiando contra rebelles & contumaces exercetur.

Secunda obseruatio. *Excommunicatio* dicitur ab, ex, quod est extra, & communicatio, quasi sit, extra communicationem positio, capite, cæterum, 24. quæstione tertia. Vnde in communi & generali significatione, potest definiri, vt definit Medices 2. parte de diffinitionibus, c. 33. num. 1. Dicitur enim, quòd *excommunicatio est à qualibet licita communicatione, vel licito actu separatio*: & hac ratione quodlibet præceptum priuatiuum alicuius boni actus erit excommunicatio: qua ratione non accipitur in præsentia, nam in hac rubrica solum capitur in alia magis stricta significatione, prout scilicet est priuatio à perceptione sacramentorum, & à communicatione fidelium, qua ratione sic definit idem Medices vbi supra, num. 2. *Excommunicatio est censura Ecclesiastica à Canone, vel à iudice Ecclesiastico prolata, priuans legitima sacramentorum, & hominum communionem.* Et hac ratione accipitur in præsentia.

Tertia obser. Ex superiori definitione colligitur, excómmunicationem esse duplicem, aliam maiorém, & aliam minorém, & hæc est prima excómmunicationis diuisio, *Maior excómmunicatio* est quæ priuat excómmunicatum à participatione Sacramentorū, & à cómmunicatione fidelium,

fideliū, cap. à nobis. isto tit. Et hæc appellatur etiam *Anathema*, id est, superna maledictio. cap. cum nõ ab homine, de iudicijs. *Anathema* autè dicitur ab Ana, quod est sursum, & thema, quod est figura olim in frontibus damnatorum impressa. Appellatur etiam *micro Episcopi*, id est, ensis Episcopi, quia excommunicatio est veluti ensis scindens excommunicatos à communicatione fidelium, & à perceptione sacramentorum, cap. visis, 16. quæst. 2. *Minor excommunicatio est*, quæ priuat excommunicatum à participatione sacramentorum, non verò à communicatione fidelium, cap. fin. de clerico excommunicato ministrante, & cap. à nobis, de exceptionibus. In hoc ergo titulo de vtraque excommunicatione disputatur. Secunda diuisio est. Excommunicatio alia est à iure, alia ab homine: à iure est illa, quæ per sacros Canones statuta est, quæ etiam appellatur excommunicatio canonis seu excommunicatio latæ sententiæ, quæ fertur semper in pœnam alicuius criminis, vt docet Abbas in hac rubrica, numero primo. Ab homine verò est illa, quæ à iudice pronuntiatur, quæ etiam appellatur excommunicatio iudicis, vel appellatur excommunicatio sententiæ ferendæ, & pronuntiatur semper in pœnam contumaciæ; vt docet idem Abb. d. num. 1. Tertia diuisio est, excommunicatio, alia est iusta, quæ iustam habet causam, & valet apud Deum, & Ecclesiam: & alia iniusta quæ non habet iustam causam, & non valet apud Deum, licet valeat apud Ecclesiam, seu vt melius dicam, valida ab Ecclesia reputetur, & in foro exteriori custoditur. Propter quam causam traditum est illud commune axioma. *Excommunicatio siue iusta sit siue iniusta timenda est: nam semper iusta præsumitur licet aliquando in se iniusta sit.* Sed dices, quando

quando iudex absolutè excommunicat non exprimendo excommunicationem maiorem vel minorem, de qua excommunicatione intelligendus est? Respondeo cum textu in cap. penult. isto tit. intelligendum esse de maiori excommunicatione.

Hic titulus habet sexaginta capita, habetur in 6. & Clementinis, & extrauagantibus Ioann. 22. & extrauagantibus communibus, & de eius materia agitur. 33. q. 1. & 2. & 3. & 9. q. 1. & 11. quæst. 3. per toto. Quòd verò in eo disputatur, est in primis, de percussione clericum, & qualis debeat esse percussio, vt sit excommunicatus, & à quo possit absolui; deinde, de euitatione excommunicati. Præterea, de participatione cum excommunicatis, & denique alia multa dicuntur varios casus excommunicationũ concernentia. Sensus autem rubricæ est huiusmodi. *De sententia excommunicationis*, id est, de priuatione hominum ab aliorum hominum, & sacramentorũ communicatione seu participatione.

De Verborum significatione.

Tit. XL.

PRima obseruatio. Quoniã hucusque satis Compilator suam intentionem fundauit tractando in primo libro de personis, siue de iudicibus ecclesiasticis: in secundo de iudicijs: in tertio de vita, & rebus clericorum; in quarto de sponsalibus, & matrimonijs laicorum, & denique in hoc quinto de criminibus, & criminum pœnis, in quibus omnibus sæpissime dubitare contingit de significatione terminorum seu vocabulorum; ideo non immerito in præsentis loco proponit hunc titulum de verborum significatione: in quo multæ difficillimæ voces, scitu dignæ, & significatu obscuræ, elucidantur.

Secunda obseruatio. Hæc dictio, *verbum*, tria significat omiſſa illa ineffabili ac incomprehenſibili ſignificatione, cuius indigna cenſetur hæc noſtra libri contextura, qua ſcilicet ſignificat ſecundam indiuiduæ ac Sanctiſſimæ Trinitatis perſonã, ſcilicet, Filium, à Patre procedentem, & ſimul cum Patre, Spiritum ſanctum ſpirantem, de qua ſignificatione loquitur Euangeliũ Ioannis i. dicens. *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum*: hæc ergo, vt dixi, omiſſa ſignificatione, Primò apud Grammaticos ſignificat tertiã orationis partem quam ſic diffiniunt. *Verbum eſt pars orationis qua coniugatur per modos, & tempora, & ſine caſu*, vt amo, añas. Secundò ſignificat apud Logicos conceptum retentum in intellectu, quo aliquid cogitamus, & quod deinde vocibus declaramus. Tertiò denique ſignificat in communi, & generali omnem vocem ſeu omnem dictionẽ aliquid ſignificantem, ſiue ſit verbum, ſiue nomen, ſiue pronomen, ſiue aliqua alia orationis pars. In præſenti ergo titulo accipitur verbum in hac tertia ſignificatione, nam in hoc titulo diſputatur de verborum, id eſt de multarum dictionum ſignificatione. Et hæc ratione ſumptum dicitur verbum à verberando, quia quando vocem proferimus, aërem verberamus.

Tertia obseruatio. Quod in hoc titulo de verborum ſignificatione quæritur, & diſputatur, eſt multorum vocabulorum ſenſum, & interpretationem proponere, tam ſi proponantur in voce, quàm ſi in ſcriptura, vt in teſtamento, vel reſcripto contineantur, veluti quid veniat appellatione noualis, vt in capite primo; quid appellatione patris, vt in capite ſecundo; & quid appellatione primogeniti,

geniti, vt in capite. Ioseph, & alia similia. Præterea statuuntur certæ leges, & conditiones seu regulæ, secundum quas in interpretatione vel sensu verborum est procedendum, vt quod sensum, & non verba considerare debemus, vt in capite, propterea; vel quod non vitiatum factum vario modo narratum, si idem in substantia concluditur, vt in capite, nihil obstat: vel quod verba sunt intelligenda secundum intellectum proferentis, non vt sonant, vt in capite, intelligenti. Deinde proponuntur variarum vocum diffinitiones, veluti quid sit pactum, vt in cap. pactum; & quid sit interdictum generale, vt in cap. cum in partibus; & quid sit præpositus, vt in cap. quamuis. Tum etiam proponuntur variarum vocum etymologiæ, veluti vnde dicatur ius, vt in cap. ius dictum. Vnde dicatur forus, vt in cap. forus, & vnde dicatur pactum, vt in cap. pactum. Et denique proponuntur aliquæ priuilegiorum interpretationes docendo quomodo illa debeant interpretari, vt in cap. Abbate, & in cap. quid per nouale, & in cap. cum tibi, & in alijs multis capitibus.

Hic titulus habet triginta & tria capita, habetur in Sexto, & Clementinis, & extrauagantibus Ioannis 22. & de eius materia specialiter in aliquo loco disputatur in decreto. Quod autem in hoc titulo disputatur, iam explicauimus in superiori obseruatione. Sensus verò rubricæ erit huiusmodi. *De verborum significatione*, id est. De significatione multarum dictionum & vocabulorum, quæ in Iure Canonico sparsim continentur.

De regulis iuris.

Tit. XLI. & vlt.

PRima obseruatio. Quoniam regulæ sumuntur ab ipso iure, non verò ius à regula, vt probatur

in l. i. ff. isto titulo, ideo postquam de toto iure disputatum est, *de regulis iuris* in fine huius disputationis agendum erit. Vel potest sic continuari. Quoniam in nulla doctrina possunt omnes casus occurrentes decidi, & ob id optimum sit aliquas generales regulas constituere, vt rectè futuri casus decidantur: ideo proponitur in fine totius Iuris Canonici, hæc rubrica, *De regulis iuris*, subintelligendo *Canonici*. Et proponitur post titulum de verborum significatione, quoniam disputatio de vocibus simplicibus, de qua agitur in titulo superiori, præcedere debet disputationem de vocibus compositis, de quibus in hoc titulo agitur: quod & verum est secundum Logicorum doctrinam, qui hac ratione commoti, disputant prius de quinque vocibus, & prædicamentis, quàm de enuntiatione, & Syllogismo.

Secunda observatio. *Regula* dicitur à rego, regis: & regere est rectè ducere, nec aliorsum trahere. *Regula* ergo ideo sic appellatur, quia rectè regit, seu, quia regulariter est vera, vt docet glossa in rubrica de regulis iuris lib. 6. Est autem *regula* in communi, & generali, id quod regit, seu id ad cuius formam, & sententiam aliquid facimus, quæ Græcè dicitur Canon, vt habetur in cap. canon, distinct. 3. Vnde Ius Cañonicum interpretatur ius regulare. Præterea *regula* apud varios variè capitur, & variè describitur. Primò enim Grammatici dicunt regulam esse multorum similium collectionem. Secundò Monachi dicunt regulam esse normam rectè viuendi, & inde ipsi regulares appellantur. Tertiò denique iurisperiti, & Canonistæ dicunt, regulam esse quoddam præceptum, vel quandam compendiosam orationem, quæ breuiter enarrat id quod iuris est in

vnaquaque re. In hoc ergo tit. accipitur regula in hac tertia significatione.

Tertia obseruatio. *Regula* prout in præfenti capitur sic primò diffinitur secundum Azonem. *Regula est plurium rerum traditio compendiosa narratione facta.* Secundò diffinitur sic: *Regula est quæ rem quæ est, breuiter enarrat.* l. 1. ff. isto tit. quæ diffinitio sic potest explicari, id est, regula est quædam oratio quæ id quod iuris est, in vnaquaque re breuiter dicit seu enarrat. Et debet semper cõstitui seu fieri per verba vniuersalia, quæ ex sua natura omnia comprehendant, siue sint affirmatiua siue negatiua: nam officium regulæ est plures similes casus comprehendere, quod commodè fit per verba vniuersalia. Sed dices, si regula constituitur per verba vniuersalia, ergo sub regula comprehenduntur exceptiones. Respondeo, quod duobus modis possunt exceptiones sub regula comprehendi: vno modo quoad sensum verborum, alio modo quoad veritatem; & sententiam regulæ: & sic dico, quod primo modo exceptiones continentur sub regula, non verò secundo modo, vt si quis dicat, omnis homo currit excepto Petro, certè etiam Petrus continetur sub illis verbis, omnis homo currit, non tamen continetur sub sensu, & veritate eorundem verborum, nam illa verba dicunt omnem hominem currere, quod non verificatur in Petro.

Quarta obseruatio. Quoniam in principio huius rubricæ diximus, ius non sumi à regula, sed potius regulã à iure; ideo hæc rubrica non inscribitur *de iure regularum*, sed *de regulis iuris*. Vnde in regula non statuitur ius, sed potius ius iam statutum, per ipsas regulas traditur. l. 1. ff. isto tit. In qua etiam rubrica nomine iuris non intelligimus Ius Ciuile: nam de regulis ipsius iam tractatur in ff. sub eadem rubrica,

sed intelligimus Ius Canonicum: ab eo enim sumuntur vndecim regulæ quæ sunt in isto tit. & octuaginta octo quæ sunt in eodem titulo lib. 6.

Hic vltimus titulus habet vndecim capita seu regulas, habetur in Sexto, non verò in Clementinis, & de eius materia non agitur in aliquo loco specialiter in decreto. Quod verò in eo disputatur, est, quòd omnis res per quascunque causas nascitur, per easdem dissoluitur; quòd dubia in bonam partem interpretentur; quòd propter scandalum veritas non omitatur, quòd necessitas illicitum facit licitum, quòd illicitum non obligat, quòd sine iudiciis non est aliquis torquendus, quòd offendens rem Ecclesiasticam est sacrilegus; quòd qui facit aliter quàm debet, facere non dicitur; quòd committens vnum peccatum reus est omnium, quòd ignorantia non excusat Pastores, & denique dicitur quòd pro spiritualibus homagium non præstatur. Sensus verò rubricæ facilis est, nam dicit. *De regulis iuris*, id est, de canonicis seu præceptis, & regulis Iuris Canonici.

Et hæc satis sint dicta in omnium rubricarum Iuris Canonici expositionem, ad laudem, & gloriam sanctissimæ & indiuiduæ Trinitatis Patris & Filij & Spiritus sancti, & intemeratæ Virginis Mariæ, eiusdem Patris Filiæ, Filij Matris, & Spiritus sancti Sponsæ, necnon, & omnium Sanctorum atque

Sanctarum in sempiterna patria beatifica visione fruuentium,

Amen.

F I N I S.

INDEX

INDEX TITVLORVM

Decretalium, qui in hac expo- sitione declarantur.

A

- De* **A**ccusationibus, inquisitionibus, & de-
nuntiationibus, lib. 5. tit. 1
Adulteriis, & stupro, lib. 5. tit. 16
Aetate, & qualitate, & ordine p̄ficiendorum, lib. 1.
tit. 14.
Alienatione iudicij mutandi causa facta, lib. 1. tit. 42
Appellationibus, recusationibus, & relationibus, lib.
2. tit. 28
Apostatis, & reiterantibus baptisma, lib. 5. tit. 9
Arbitris, lib. 1. tit. 43
Authoritate, & vsu pallij, lib. 1. tit. 8

B

- De* **B**aptismo, & eius effectu, lib. 3. tit. 42.
Bigamis non ordinandis, lib. 1. tit. 21

C

- De* **C**alumniatoribus, lib. 5. tit. 2
Capelis monachorum, & aliorum religio-
sorum, lib. 3. tit. 37
Causa possessionis, & proprietatis, lib. 2. tit. 12
Celebratione missarum, & sacramento Eucharistiæ,
& diuinis officiis, lib. 3. tit. 41
Censibus, exactionibus, & procurationibus, lib. 3.
tit. 39
Clandestina desponsatione, lib. 4. tit. 3
Clericis peregrinis, lib. 1. tit. 22
Clericis peregrinantibus, lib. 2. tit. 29

I N D E X

- Clericis coniugatis, lib. 3. tit. 3
Clericis non residentibus in Ecclesia vel prabenda,
lib. 3. tit. 206
Clericis pugnantibus in duello, lib. 5. tit. 14
Clerico ægrotante vel debilitato, lib. 3. tit. 6
Clerico venatore, lib. 5. tit. 23
Clerico percussore, lib. 5. tit. 25
Clerico excommunicato, deposito, vel interdicto
ministrante, lib. 5. tit. 27
Clerico non ordinato ministrante, lib. 5. tit. 28
Clerico per saltum promoti, lib. 5. tit. 29
Cognitione spirituali, lib. 3. tit. 11,
Cognitione legali, lib. 4. tit. 12
Cohabitatione clericorum, & mulierum, lib. 3. tit. 2
Collusione detegenda, lib. 5. tit. 22
Commodato, lib. 3. tit. 15
Concessione prabendæ, & Ecclesiæ non vacantis,
lib. 3. tit. 8
Conditionibus appositis in desponsatione vel aliis
contractibus, lib. 4. tit. 5
Confessis, lib. 2. tit. 18
Confirmatione utili vel inutili, lib. 2. tit. 30
Coniugio leproforum, lib. 4. tit. 8
Coniugio seruorum, lib. 4. tit. 9
Consanguinitate, & affinitate, lib. 4. tit. 14
Consecratione Ecclesiæ vel altaris, lib. 3. tit. 40
Constitutionibus, lib. 1. tit. 2
Consuetudine, lib. 1. tit. 4
Conuersione coniugatorum, lib. 3. tit. 32
Conuersione infidelium, lib. 3. tit. 33
Corpore uitiatis ordinandis vel non, lib. 1. tit. 20
Crimine falsi, lib. 5. tit. 20
Custodia Eucharistiæ, chrismatum, & aliorum sacra-
mentorum, lib. 3. tit. 44

TITULORVM.

D

- De* **D**ecimis, primitiis, & oblationibus, libro 3.
 titulo 30
 Delictis puerorum, lib. 5. tit. 23
 Deposito, lib. 2. tit. 16
 Desponsatione impuberum, lib. 4. tit. 2
 Dilationibus, lib. 2. tit. 8
 Diuortiis, lib. 4. tit. 19
 Dolo, & contumacia, lib. 2. tit. 14
 Donationibus, lib. 3. tit. 23
 Donationibus inter virum, & vxorem, & de dote
 post diuortium restituenda, lib. 4. tit. 20

E

- De* **E**cclesiis ædificandis vel reparandis, libro 3.
 titulo 48
 Electione, & electi potestate, lib. 1. tit. 17
 Emptione, & venditione, lib. 3. tit. 17
 Eo qui mittitur in possessionem causa rei seruanda,
 lib. 2. tit. 15
 Eo qui duxit in matrimonium quam polluit per
 adulterium, lib. 4. tit. 7
 Eo qui cognouit consanguineam vxoris suæ vel
 sponsæ, lib. 4. tit. 13
 Eo qui furtiuè ordinem suscepit, lib. 5. tit. 30
 Exceptionibus, lib. 2. tit. 25
 Excessibus prælatorum, & subditorum, lib. 5. tit. 31

F

- De* **F**eriis, lib. 2. tit. 9
 Feudis, lib. 3. tit. 20
 Fide instrumentorum, lib. 2. tit. 22
 Fideiussoribus, lib. 3. tit. 22
 Filiis presbyterorum ordinandis vel non, lib. 1. tit. 17
 Foro competenti, lib. 2. tit. 2

INDEX

Frigidis, & maleficiatis, & impotentia coeundi, lib.
4. tit. 15
Furtis, lib. 5. tit. 18

H

De **H**æreticis, lib. 5. tit. 7
Homicidio voluntario vel casuali, lib. 5.
tit. 12
His *vide* Iis

I

De **I**is quæ vi metusve causa fiunt, lib. 1. tit. 40
Iis quæ fiunt à prælatis sine consensu capituli,
lib. 7. tit. 10
Iis quæ fiunt à maiori parte capituli, lib. 3. tit. 11
Iis qui filios suos occiderunt, lib. 5. tit. 10
Immunitate Ecclesiarum cæmiterij, & rerum ad eas
pertinentium, lib. 3. tit. 49
Infantibus, & languidis expositis, lib. 5. tit. 11
In integrum restitutione, lib. 1. tit. 41
Iniuriis, & damno dato, lib. 5. tit. 36
Institutionibus, lib. 3. tit. 7
Iudæis, & Sarracenis, & eorum seruis, lib. 5. tit. 6
Iudiciis, lib. 2. tit. 1
Iuramento calumniæ, lib. 2. tit. 7
Iureiurando, lib. 2. tit. 23
Iure patronatus, lib. 3. tit. 38

L

De **L**ibelli oblatione, lib. 2. tit. 3
Liris contestatione, lib. 2. tit. 5
Locato, & conducto, lib. 3. tit. 18

M

De **M**agistris, & ne aliquid exigatur pro licentia
docendi, lib. 5. tit. 5
Maioritate, & obedientia, lib. 2. tit. 33
Maledicis, lib. 5. tit. 26

TITVLORVM.

Matrimonio contracto contra interdictum Ecclesie
lib.4.tit.16

Mutuis petitionibus,lib.2.tit.4

N

De **N**Atis ex libero ventre, lib.4. tit.10

Ne clerici vel monachi secularibus negotiis se immisceant,lib.3.tit.50

Ne prælati vices suas, vel Ecclesias sub annuo censu concedant, lib. 5. tit.4

Ne sede vacante aliquid innouetur, lib.3.tit.9

Noui operis nuntiatione, lib.5.tit.32

O

De **O**bligatis ad ratioeina ordinandis vel non,
lib.1.tit.19

Obseruatione ieiuniorum, lib.3. tit. 46

Officio Archidiaconi, lib.1.tit.23

Officio Archipresbyteri, lib.1. tit.24

Officio primicerij, lib.1.tit.25

Officio sacristæ, lib.1. tit.26

Officio custodis,lib.1.tit.27

Officio vicarij, lib.1. tit.28

Officio, & potestate iudicis delegati,lib.1.tit.29

Officio legati, lib.1.tit.30

Officio iudicis ordinarij,lib.1.tit.31

Officio iudicis, lib.1.tit.32

Ordinatis ab Episcopo qui renuntiauit Episcopatu,
lib.1.tit.23

Ordine cognitionum,lib.2.tit.10

P

De **P**Actis, lib.1.tit.35

Parochis, & alienis parochianis, lib.3.tit.29

Peculio clericorum, lib.3.tit.25

Poenis,lib.5.tit.37

I N D E X

- Pœnitentiis, & remissionibus, lib. 5. tit. 38
 Pignoribus, & aliis cautionibus, lib. 3. tit. 21
 Plus petitionibus, lib. 2. tit. 11
 Postulando, lib. 1. tit. 37
 Postulatione prælatorum, lib. 1. tit. 5
 Præbendis, & dignitatibus, lib. 3. tit. 5
 Precariis, lib. 3. tit. 14
 Presbytero non baptizato, lib. 3. tit. 43
 Præscriptionibus, lib. 3. tit. 26
 Præsumptionibus, lib. 2. tit. 23
 Priuilegiis, & excessibus priuilegiatorum, lib. 5. tit. 33
 Probationibus, lib. 2. tit. 19
 Procuratoribus, lib. 1. tit. 38
 Purgatione canonica, lib. 5. tit. 34
 Purgatione vulgari, lib. 5. tit. 35
 Purificatione post partum, lib. 3. tit. 47

Q

- Q**ui clerici vel vouentes matrimonium contra-
 here possunt, lib. 4. tit. 6
Qui matrimonium accusare possunt vel contra illud
 restificari, lib. 4. tit. 18
Qui filij sint legitimi, lib. 4. tit. 17

R

- De R**aptoribus, incendiariis, & violatoribus Ec-
 clesiarum, lib. 5. tit. 17
Rebus Ecclesiæ alienandis vel non, lib. 3. tit. 13
Regularibus, & transeuntibus ad religionem, lib. 3.
 tit. 31
Regulis iuris, lib. 5. tit. 41
Religiosis domibus, vt Episcopo sint subiectæ, lib. 3.
 tit. 36
Reliquiis, & veneratione sanctorum, lib. 3. tit. 45
Renuntiatione, lib. 1. tit. 9
Rerum permutatione, lib. 3. tit. 19

Rescriptis,

TITVLORVM.

Rescriptis, lib. 1. tit. 3

Restitutione spoliatorum, lib. 2. tit. 13

S

De **S**acramentis non iterandis, lib. 1. tit. 16

*S*acra vnctione, lib. 1. tit. 15

Sagittariis, lib. 5. tit. 15

Schismaticis, & ordinatis ab eis, lib. 5. tit. 8

Scrutinio in ordine faciendo, lib. 1. tit. 12

Secundis nuptiis, lib. 4. tit. 21

Sententia, & re iudicata, lib. 2. tit. 27

Sententia excommunicationis, lib. 5. tit. 39

Sepulturis, lib. 3. tit. 28

Sequestratione possessionum, & fructuum, li. 2. tit. 17

Seruis nō ordinandis, & eorū manumissione, l. 1. t. 18

Simonia, & ne aliquid pro spiritualibus exigatur vel promittatur, lib. 5. tit. 3

Solutionibus, lib. 3. tit. 23

Sortilegiis, lib. 5. tit. 21

Sponsalibus, & matrimoniis, lib. 4. tit. 1

Sponsa duorum, lib. 4. tit. 4

Statu monachorū, & canonicorū regulariū, li. 3. t. 35

Successionibus ab intestato, lib. 3. tit. 27

Summa Trinitate, & fide Catholica, lib. 1. tit. 1

Supplenda negligentia prælatorum, li. 1. tit. 10

Syndico, lib. 1. tit. 39

T

De **T**emporibus ordinationum, & qualitate ordinandorum, lib. 1. tit. 11

Testamentis & vltimis voluntatibus, lib. 3. tit. 26

Testibus & attestacionibus, lib. 2. tit. 20

Testibus cogendis vel non, lib. 2. tit. 21

Torneamentis, lib. 5. tit. 13

Transactionibus, lib. 1. tit. 36

Translatione Episcopi, lib. 1. tit. 7

INDEX TITVLORVM.

Treuga & pace, lib. 1. tit. 34

V

De **V**erborum significatione, lib. 5. tit. 40

Vita & honestate clericorum, lib. 3. tit. 1

Voto, & voti redemptione, lib. 3. tit. 34

Vsuris, lib. 5. tit. 19

Vt Ecclesiastica beneficia sine diminutione conferantur, lib. 3. tit. 12

Vt lite non contestata non procedatur ad testium receptionem, vel ad sententiam diffinitiuam, lib. 2. tit. 6

Vt lite pendente nihil innouetur, lib. 2. tit. 16

Omnes isti tituli, qui in Decretalibus continentur, sunt centum & octuaginta quinque, qui continent duo mille octuaginta & duas Decretales, vt explicabitur in his versibus,

Bis centum titulos, sed quindenos remouebis

Sunt Decretales ter mille, sed absque nouem his.

Ex iis eisdem titulis repetuntur septuaginta septem in libro sexto, & quinquaginta duæ in Clementinis, vt dicitur in his versibus,

At septuaginta septem numerat tibi sextus.

Ex Clemente duas quinquagintaq³ notabis.

F I N I S.

INDEX

I N D E X
D E F I N I T I O N V M,
omnium ferè terminorum,
qui in iure Canonico
continentur.

A

- A**BOLITIO, lib. 1. tit. 2. obseru. 3
Abolitio generalis, ibidem.
Abolitio specialis, ibidem.
Acceptilatio, lib. 3. tit. 23. obseru. 3
Accusatio, lib. 5. tit. 1. obseru. 1
Accusator, ibidem.
Accusare, ibidem.
Acromantia, lib. 5. tit. 21. obseru. 3
Actio, lib. 1. tit. 38. obseru. 4
Actor, ibidem.
Actio hypothecaria, lib. 3. tit. 21. obseru. 4
Adolescentia, lib. 4. tit. 2. obseru. 2
Adoptio, lib. 4. tit. 12. obseru. 2
Adoratio patriæ, lib. 3. tit. 45. obseru. 3
Adoratio Dulix, ibidem.
Adulterium, lib. 5. tit. 16. obseru. 2
Adulter, ibidem.
Adulter spiritualis, lib. 1. tit. 7. obseru. 1
Affinitas, lib. 4. tit. 14. obseru. 5
Agareus, lib. 5. tit. 6. obseru. 3
Agnatio, lib. 1. tit. 14. obseru. 2
Alienatio, lib. 3. tit. 13. obseru. 5
Altare, lib. 3. tit. 40. obseru. 1
Anathema, lib. 5. tit. 39. obseru. 3

I N D E X

- Anniculus, lib. 4. tit. 2. obseru. 2
 Apostasia, lib. 5. tit. 9. obseru. 2
 Apostasia perfidiæ, ibidem.
 Apostasia inobedienciæ, ibidem.
 Apostasia irregularitatis, ibidem.
 Apostata, ibidem.
 Appellatio, lib. 2. tit. 28. obseru. 2
 Appellatio à diffinitiuâ, ibidem.
 Appellatio ab interlocutoria, ibidem.
 Appellatio à grauamine, ibidem.
 Approbare, lib. 2. tit. 30. obseru. 2
 Arbitrator, vel compromissarius, lib. 1. tit. 43. obseru. 1
 Arbitrator, ibidem.
 Arbitrium, seu arbitratus, lib. 1. tit. 43. obseru. 3
 Arbitramentum, ibidem.
 Arbitrarium, ibidem.
 Arbitrari, ibidem.
 Archiepiscopus, lib. 1. tit. 7. obseru. 4
 Archidiaconus, lib. 1. tit. 23. obseru. 3
 Archipresbyter, lib. 1. tit. 24. obseru. 2
 Archipresbyter vrbanus, ibidem.
 Archipresbyter ruralis, ibidem.
 Ariolium, lib. 5. tit. 21. obseru. 3
 Arrha, lib. 3. tit. 17. obseru. 5
 Arrhæ sponsalitiæ, ibidem.
 Arrhæ emprionis, ibidem.
 Arrogatio, lib. 4. tit. 12. obseru. 3
 Astrologia, lib. 5. tit. 21. obseru. 3
 Attestatio, lib. 2. tit. 20. obseru. 3
 Augurium, vel auspiciu, lib. 5. tit. 21. obseru. 3
 Authoritas, lib. 1. tit. 8. obseru. 1

B

- B** Allista, lib. 5. tit. 15. obseru. 3
 Ballista maior, ibidem.

DEFINITIONVM.

Ballista minor, ibidem.

Ballistarius, ibidem.

Balsamum, lib. 1. tit. 15. obseru. 1

Baptisterium, seu baptismale, lib. 3. tit. 29. obseru. 2

Baptismus, lib. 3. tit. 42. obseru. 3

Baptismus fluminis, ibidem.

Baptismus sanguinis, ibidem.

Bethotrophia, lib. 3. tit. 36. obseru. 4

Bigamia, lib. 1. tit. 21. obseru. 2

Bigamus, ibidem.

Bona paraphernalia, lib. 3. tit. 25. obseru. 2

Brephotrophia, lib. 3. tit. 36. obseru. 4

C

Calliditas, lib. 2. tit. 14. obseru. 2

Calumniator, lib. 5. tit. 2. obseru. 2

Calumnia, lib. 2. tit. 7. obseru. 2

Calumniari, lib. 5. tit. 2. obseru. 2

Canon, lib. 1. tit. 2. obseru. 4

Canonicus regularis, lib. 3. tit. 35. obseru. 4

Capela, lib. 3. tit. 37. obseru. 3

Capelanus, ibidem.

Capitulum, lib. 3. tit. 11. obseru. 2

Capromantia, lib. 5. tit. 21. obseru. 3

Cathedralis Ecclesia, lib. 3. tit. 26. obseru. 4

Catopromantia, lib. 5. tit. 21. obseru. 3

Castratus, lib. 4. tit. 15. obseru. 3

Causa, lib. 2. tit. 12. obseru. 2

Causa iudicialis, ibidem.

Cautio, lib. 3. tit. 21. obseru. 2

Census, lib. 3. tit. 39. obseru. 2

Census nouus, ibidem.

Cessatio à diuinis, lib. 5. tit. 27. obseru. 3

Character, lib. 1. tit. 16. obseru. 3

Chrisma,

I N D E X

- Chrisma, lib. 1. tit. 15. obseru. 1
 Chiromantia, lib. 5. tit. 21. obseru. 3
 Cimiliarcha, lib. 1. tit. 26. obseru. 1
 Clandestina despōsatio, vel matrimoniu, l. 4. r. 3. obf. 2
 Clericus, lib. 1. tit. 22. obser. 1
 Codicillus, lib. 3. tit. 26. obseru. 4
 Cœmiterium, lib. 3. tit. 28. obseru. 3
 Cœnobium seu conuentus, lib. 3. tit. 36. obseru. 4
 Cognatio, lib. 4. tit. 14. obseru. 2
 Cognatio spiritualis, lib. 4. tit. 11. obseru. 2
 Cognatio legalis, lib. 4. tit. 12. obseru. 2
 Cohabitatio, lib. 3. tit. 2. obseru. 2
 Collatio, lib. 3. tit. 7. obseru. 5
 Collegiata Ecclesia, lib. 3. tit. 36. obseru. 4
 Collusio, lib. 5. tit. 22. obseru. 2
 Combustio, lib. 5. tit. 17. obseru. 3
 Commissarius, lib. 1. tit. 38. obseru. 4
 Compaternitas spiritualis, lib. 4. tit. 11. obseru. 3
 Compensatio, lib. 3. tit. 23. obseru. 3
 Compromissarius vel arbiter, lib. 1. tit. 43. obseru. 2
 Compromissum, ibidem.
 Compurgator, lib. 5. tit. 34. obseru. 3
 Commodatum, lib. 3. tit. 15. obseru. 2
 Commodator, ibidem.
 Commodatarius, ibidem.
 Condictio, lib. 4. tit. 5. obseru. 4
 Conditio, lib. 4. tit. 5. obser. 2
 Conductor, lib. 3. tit. 18. obseru. 2
 Confessio, lib. 2. tit. 18. obseru. 2
 Confessus, ibidem.
 Confirmatio, lib. 2. tit. 30. obseru. 2
 Confirmatio beneficij, lib. 3. tit. 7. obseru. 5
 Coniugatus, lib. 3. tit. 32. obseru. 2
 Coniugium, lib. 4. tit. 1. obseru. 3

DEFINITIONVM.

- Commutatio voti, lib. 3. tit. 34. obseru. 4
 Connubium, lib. 4. tit. 1. obseru. 3
 Consanguinitas, lib. 4. tit. 14. obseru. 2
 Consecratio Episcopi, lib. 3. tit. 7. obseru. 5
 Consecrare, lib. 3. tit. 40. obseru. 2
 Consistorium, lib. 2. tit. 2. obseru. 3
 Consortium, lib. 4. tit. 3. obseru. 3
 Constitutor, lib. 3. tit. 22. obseru. 3
 Constitutio, lib. 1. tit. 2. obseru. 2
 Consuetudo, lib. 1. tit. 4. obseru. 1
 Consuetudo facti, ibidem.
 Consuetudo iuris, ibidem.
 Contractus innominatus, lib. 3. tit. 19. obseru. 4
 Contrectatio, lib. 5. tit. 18. obseru. 3
 Contubernium, lib. 4. tit. 1. obseru. 3
 Contumacia, lib. 2. tit. 14. obseru. 3
 Conuentio, lib. 2. tit. 4. obseru. 2
 Conuentio, lib. 1. tit. 35. obseru. 4
 Crapula, lib. 3. tit. 1. obseru. 1
 Creditor, lib. 3. tit. 21. obseru. 3
 Crimen, lib. 5. tit. 20. obseru. 2
 Crimen fraudati census, ibidem.
 Crimen fraudatæ annonæ, ibidem.
 Crimen læsæ maiestatis, ibidem.
 Crimen perduellionis, ibidem.
 Crimen priuatum, ibidem.
 Crimen publicum, ibidem.
 Crimen sacrilegij, ibidem.
 Crimen stellionatus, ibidem.
 Custos, lib. 1. tit. 27. obseru. 2

D

- D** Annus datum, lib. 5. tit. 36. obseru. 4
 Debilitas, lib. 3. tit. 6. obseru. 3
 Debitor, lib. 3. tit. 21. obseru. 3

I N D E X

- Debilitas corporis, lib. 1. tit. 20. obseru. 1
 Decalogus, lib. 5. tit. 16. obseru. 1
 Decimæ, lib. 3. tit. 30. obseru. 2
 Decretum, lib. 1. tit. 2. obseru. 4
 Decretalis epistola, ibidem.
 Decretum primum, lib. 2. tit. 15. obseru. 3
 Decretum secundum, ibidem.
 Defensor, lib. 1. tit. 38. obseru. 2
 Deficiens in purgatione, lib. 5. tit. 34. obseru. 3
 Deformitas corporis, lib. 1. tit. 20. obseru. 2
 Degradatio, lib. 5. tit. 27. obseru. 2
 Delegatio, lib. 3. tit. 23. obseru. 3
 Delegatus, lib. 1. tit. 29. obseru. 4
 Denunciatio, lib. 5. tit. 1. obseru. 3
 Denunciations matrimoniales, lib. 4. tit. 3. obseru. 4
 Depositio, lib. 5. tit. 27. obseru. 2
 Depositio testis, lib. 2. tit. 20. obseru. 3
 Depositum, lib. 2. tit. 16. obseru. 3
 Depositor, lib. 2. tit. 16. obseru. 2
 Depositarius, ibidem.
 Desponsatio, lib. 4. tit. 2. obseru. 1
 Dignitas, lib. 3. tit. 5. obseru. 4
 Dilatio, lib. 2. tit. 8. obseru. 2
 Dilatio legalis, ibidem.
 Dilatio iudicialis, ibidem.
 Dilatio conuentionalis, ibidem.
 Diuortium, lib. 4. tit. 19. obseru. 2
 Dogma, lib. 1. tit. 2. obseru. 4
 Dolus, lib. 2. tit. 14. obseru. 2
 Dolus bonus, ibidem.
 Dolus malus, ibidem.
 Dominium, lib. 2. tit. 12. obser. 4
 Dominium directum, lib. 3. tit. 20. obseru. 4
 Dominium utile, ibidem.

Dominus

DEFINITIONVM.

Dominus feudi, lib. 3. tit. 20. obser. 2.

Domus, lib. 3. tit. 26. obser. 2.

Domus religiosa, lib. 3. tit. 36. obser. 3.

Domus sacra, ibid.

Donatio, lib. 3. tit. 24. obser. 2.

Donatio inter viuos, lib. 3. tit. 24. obser. 3.

Donatio causa mortis, ibid.

Donatio sponfalitia, vel donatio propter nuptias, ibidem.

Dos, lib. 4. tit. 20. obser. 2.

Dos profectitia, lib. 4. tit. 20. obser. 3.

Dos aduentitia, ibidem.

Duellum, lib. 5. tit. 14. obser. 2.

Duplicatio, lib. 2. tit. 25. obser. 3.

E

E Brietas, lib. 3. tit. 1. obser. 1.

Ecclesia viduata, lib. 3. tit. 9. obser. 2.

Ecclesia triumphans, lib. 3. tit. 13. obser. 3.

Ecclesia purgans, ibid.

Ecclesia militans, ibidem.

Economus, lib. 1. tit. 38. obser. 4.

Edificare, lib. 3. tit. 48. obser. 2.

Effectus, lib. 3. tit. 42. obser. 4.

Effectus appellationis suspensiuus, lib. 2. tit. 28. obseruatione 3.

Effectus appellationis deuolutiuus, ibid.

Egrotus, lib. 3. tit. 6. obser. 3.

Egritudo, ibid.

Elemosynarium, lib. 3. tit. 36. obser. 4.

Electio, lib. 1. tit. 6. obser. 2.

Eemptio & venditio, lib. 1. tit. 17. obser. 2.

Episcopus, lib. 1. tit. 7. obser. 4.

Eremita, lib. 3. tit. 36. obser. 4.

Eunuchus, lib. 4. tit. 15. obser. 3.

I N D E X

- Eucharistia, lib. 3. tit. 41. obser. 3
 Excommunicatio, lib. 5. tit. 39. obser. 2
 Excommunicatio maior, lib. 5. tit. 29. obser. 3
 Excommunicatio minor, ibidem
 Excommunicatio à iure, ibidem
 Excommunicatio ab homine, ibidem
 Expositus, lib. 5. tit. 11. obser. 2.
 Expromissor, lib. 3. tit. 22. obser. 3
 Exactio, lib. 3. tit. 39. obser. 3
 Execrare, lib. 3. tit. 40. obser. 2
 Exceptio, lib. 2. tit. 25. obser. 3.
 Exceptio perpetua, vel incidens, vel peremptoria,
 lib. 2. tit. 25. obser. 4.
 Exceptio temporalis, vel emergens, vel dilatoria, ibid.

F

- F** Allacia, lib. 2. tit. 14. obser. 2
 Falsum, lib. 5. tit. 20. obser. 3
 Falstas, ibidem
 Falsarius, ibidem
 Fari, lib. 5. tit. 11. obser. 2
 Fera, lib. 2. tit. 6. obser. 3
 Feudatarius, seu vassallus, lib. 3. tit. 20. obser. 2
 Feudum, lib. 3. tit. 20. obser. 3
 Fidelitas feudatarij, lib. 3. tit. 20. obser. 2
 Fideiussor, lib. 3. tit. 22. obser. 2
 Fideiussor in rem suam, lib. 3. tit. 22. obser. 4
 Fideicommissum, lib. 3. tit. 26. obser. 4.
 Filiatio spiritualis, lib. 4. tit. 11. obser. 3
 Filius legalis, lib. 4. tit. 17. obser. 2
 Filius naturalis, ibidem
 Filius legitimus, & naturalis, lib. 4. tit. 17. obser. 3
 Filius illegitimus, ibidem
 Filius spurius, lib. 4. tit. 17. obser. 4
 Filius mancer, ibidem

DEFINITIONVM.

Filius nothus, ibidem

Filius incestuosus, ibidem

Filius nefarius, ibidem

Filius vulgo conceptus, vel vulgo quæsitus, vel sine
patre natus, ibidem

Fœnus, lib. 5. tit. 19. obser. 3

Forma Baptismi, lib. 3. tit. 42. obser. 2

Forma Pœnitentiæ, lib. 5. tit. 38. obser. 3

Formido, lib. 1. tit. 4. obser. 2

Fornicatio, lib. 4. tit. 7. obser. 2

Forum, lib. 2. tit. 2. obser. 3

Forus, ibidem

Fratricida, lib. 5. tit. 10. obser. 2

Fraternitas spiritualis, lib. 4. tit. 11. obser. 3

Furtum, lib. 5. tit. 18. obser. 3

Furtum manifestum, lib. 5. tit. 18. obser. 4

Furtum non manifestum, ibidem

G

GGeomantia, lib. 5. tit. 21. obser. 3

GGerochomia, lib. 3. tit. 36. obser. 4

Giezticus, lib. 5. tit. 3. obser. 2

Gradus, lib. 4. tit. 14. obser. 3

H

HAruspicium, lib. 5. tit. 21. obser. 3

HHæresis, lib. 5. tit. 7. obser. 3

Hæreticus, lib. 5. tit. 7. obser. 4

Hæreditas, lib. 3. tit. 26. obser. 2

Hæbreus, lib. 5. tit. 6. obser. 2

Homicidium, lib. 5. tit. 12. obser. 2

Homicidia, ibidem

Homicidium voluntarium, lib. 5. tit. 21. obser. 3

Homicidium casuale, ibidem

Hospitale, lib. 3. tit. 36. obser. 4

Hydromantia, lib. 5. tit. 21. obser. 3

I N D E X

Hypotheca, lib. 3. tit. 21. obser. 4.

Hypothecaria actio, ibid.

I

Ieiunium, lib. 3. tit. 46. obser. 4.

Immunitas, lib. 3. tit. 49. obser. 2.

Immunitas Ecclesiastica, ibidem.

Impotentia coeundi, lib. 4. tit. 15. obser. 3.

Impubes, lib. 4. tit. 2. obser. 2.

Incendium, lib. 5. tit. 17. obser. 3.

Incendiarius, ibidem.

Incestus, lib. 4. tit. 7. obser. 2.

Infans, lib. 5. tit. 11. obser. 2.

Infantia, seu pueritia, lib. 4. tit. 2. obser. 2.

Infidelis, lib. 3. tit. 33. obser. 2.

Inquisitio, lib. 5. tit. 1. obser. 2.

Inscriptio, lib. 5. tit. 1. obser. 1.

Insinuatio, lib. 3. tit. 24. obser. 4.

Institutio Baptismi, lib. 3. tit. 42. obser. 2.

Institutio Poenitentiae, lib. 5. tit. 38. obser. 3.

Institutio beneficij, lib. 3. tit. 7. obser. 5.

Institutio apud Legistas, lib. 3. tit. 7. obser. 3.

Institutio apud Canonistas, lib. 3. tit. 7. obser. 4.

Instrumentum, lib. 2. tit. 22. obser. 3.

Interdictio, seu suspensio, lib. 5. tit. 27. obser. 2.

Interdictum, lib. 5. tit. 27. obser. 2.

Interdictum ciuile, lib. 4. tit. 16. obser. 2.

Interdictum Ecclesiasticum, ibid.

Inuestitura, lib. 3. tit. 7. obser. 5.

Inuestitura feudi, lib. 3. tit. 20. obser. 2.

Irregularitas, lib. 5. tit. 27. obser. 2.

Iterare, lib. 1. tit. 16. obser. 4.

Iudaeus, lib. 5. tit. 6. obser. 2.

Iudex, lib. 1. tit. 32. obser. 2.

Iudex delegatus, lib. 1. tit. 29. obser. 4.

DEFINITIONVM.

- Iudex subdelegatus, ibidem
 Iudex ordinarius, lib. 1. tit. 3 1. obser. 3
 Iudex competens, lib. 1. tit. 3 2. obser. 3
 Iudex incompetens, ibidem
 Iudex compromissarius vel arbiter, ibidem
 Iudex Carrularius, ibidem
 Iudex pedaneus, ibidem
 Iudex à quo, ibidem
 Iudex ad quem, ibidem
 Iudicium, lib. 2. tit. 1. obser. 1. & 2
 Iudicium ciuile, lib. 2. tit. 1. obser. 3
 Iudicium criminale, ibidem
 Iudicium ordinarium, ibidem
 Iudicium extraordinarium, ibidem
 Iudicium sæculare, ibidem
 Iudicium Ecclesiasticum, ibidem
 Iudicium merè temporale, ibidem
 Iudicium merè spirituale, ibidem
 Iudicium temporale spirituali annexum, ibidem
 Iudicium vniuersale, ibidem
 Iudicium generale, ibidem
 Iudicium particulare, ibidem
 Iudicium inter sanguinem, ibidem
 Iudicium inter lepram, ibidem
 Iudicium inter causam, ibidem
 Iudicium summarium, lib. 2. tit. 1. obser. 3.
 Iudicium plenarium vel solemne, ibidem
 Iudicium simplex, ibidem
 Iudicium duplex, ibidem.
 Iudicium incidens, ibidem
 Iudicium emergens, ibidem
 Iudicium publicum, ibidem
 Iudicium priuatum, ibidem
 Iudicium capitale, ibidem

I N D E X

Iudicium non capitale, ibidem
 Iudicium turpe, ibidem
 Iudicium non turpe, ibidem
 Iudicium prolusorium, ibidem
 Iudicium non prolusorium, ibidem
 Iurisprudencia, lib. 3 .tit. 28. obser. 1
 Iuramentum, lib. 2 .tit. 7. obser. 2
 Iuramentum voluntarium, lib. 2 .tit. 24. obser. 5
 Iuramentum necessarium, ibidem
 Iuramentum iudiciale, ibidem
 Iuramentum execratorium, ibidem
 Iuramentum promissorium, ibidem
 Iuramentum assertorium, ibidem
 Iusiurandum, lib. 2 .tit. 24. obser. 2
 Iustitia, lib. 3 .tit. 28. obser. 1
 Ius naturale, ibidem
 Ius gentium, ibidem
 Ius Ciuile, ibidem
 Ius publicum, ibidem
 Ius priuatum, ibidem
 Ius parochiale, lib. 3 .tit. 29. obser. 4
 Ius patronatus, lib. 3 .tit. 38. obser. 3

L

Languidus, lib. 5 .tit. 11. obser. 2
Languor, ibidem
 Laudum, lib. 1 .tit. 43. obser. 3
 Lecanomantia, lib. 5 .tit. 21. obser. 3
 Legatum, lib. 3 .tit. 26. obser. 4.
 Legatus, lib. 1 .tit. 30. obser. 1
 Legatum, ibidem
 Legatus de latere, lib. 1 .tit. 30. obser. 4
 Legatus natus, ibidem
 Legatus missus, ibidem
 Leprosarium, lib. 3 .tit. 36. obser. 4

DEFINITIONVM.

- Libellus, lib. 2. tit. 3. obser. 3
 Libellus conuentionis, lib. 2. tit. 3. obser. 4
 Libellus accusationis, ibidem
 Libertas, lib. 1. tit. 18. obser. 3
 Libertas, ibidem
 Libertinus, ibidem
 Linea cognationis, lib. 4. tit. 14. obser. 3
 Linea ascendentium, ibidem
 Linea descendentium, ibidem
 Linea collateralium, ibidem
 Lis, lib. 2. tit. 12. obser. 2
 Litis contestatio, lib. 2. tit. 5. obser. 2
 Litis pendentia, lib. 2. tit. 16. obser. 2
 Locatio & conductio, lib. 3. tit. 18. obser. 2
 Locator & conductor, ibidem

M

- M** Achinatio, lib. 2. tit. 14. obser. 2
M Magister, lib. 5. tit. 5. obser. 2
 Maioritas, lib. 1. tit. 33. obser. 2
 Maior pars Capituli, lib. 3. tit. 11. obser. 3
 Maledicus, lib. 5. tit. 26. obser. 2
 Maleficiatus, lib. 4. tit. 15. obser. 2
 Maleficus, ibidem
 Mandatum Principis, lib. 1. tit. 2. obser. 4
 Mandatum in contractibus, lib. 1. tit. 88. obser. 3
 Mandator, lib. 3. tit. 22. obser. 3
 Manumissio, lib. 1. tit. 18. obser. 3
 Manumissus, ibidem
 Materia pœnitentiæ, lib. 5. tit. 38. obser. 3
 Materia baptismi, lib. 3. tit. 42. obser. 2
 Matricida, lib. 5. tit. 10. obser. 2
 Matrimonium, lib. 4. tit. 1. obser. 3.
 Mechia, lib. 5. tit. 16. obser. 1
 Metropolitanus, lib. 1. tit. 7. obser.

I N D E X

- Metus, lib. 1. tit. 40. obser. 3.
 Metus probabilis seu cadens in constantem virum,
 ibidem
 Metus improbabilis seu non cadens in constantem
 virum, ibidem.
 Minister pœnitentiæ, lib. 5. tit. 38. obser. 3.
 Minister baptismi, lib. 3. tit. 42. obser. 2.
 Missio in possessionem, in materia beneficii. lib. 3.
 tit. 7. obser. 5
 Missio in possessionem causa rei seruandæ vel ex pri-
 mo decreto, lib. 2. tit. 15. obser. 2.
 Missio in possessionem causa verè possidendi vel ex
 secundo decreto, ibidem
 Missa, lib. 3. tit. 41. obser. 2.
 Monachus, lib. 3. tit. 31. obser. 3.
 Monogamus, lib. 1. tit. 18. obser. 2.
 Monomachia, lib. 5. tit. 14. obser. 2.
 Monumentum, lib. 3. tit. 28. obser. 3.
 Mucro Episcopi, lib. 5. tit. 39. obser. 3.
 Mulcta, lib. 5. tit. 37. obser. 4.
 Mutua petitio, lib. 2. tit. 4. obser. 2.

N

- N**ecromanica vel Necyomantia, lib. 5. tit. 21. ob-
 seruat. 3
 Negotium seculare, lib. 3. tit. 50. obser. 3.
 Negligentia, lib. 1. tit. 10. obser. 2.
 Neophitus, lib. 1. tit. 14. obser. 2.
 Negotiorum gestor, lib. 1. tit. 38. obser. 4.
 Nosochochia, lib. 3. tit. 36. obser. 4.
 Nouatio, lib. 3. tit. 23. obser. 3.
 Nuntiatio, lib. 5. tit. 32. obser. 2.
 Nuptiæ, lib. 4. tit. 1. obser. 3.
 Nuntius Sedis Apostolicæ, lib. 1. tit. 30. obser. 4.
 Obedien

DEFINITIONVM.

O

- O**bedientia, lib. 1. tit. 33. obseru. 3
Oblatio, lib. 3. tit. 30. obseru. 4
Obligatio, lib. 1. tit. 19. obseru. 1
Obligatus, ibidem.
Obligati ad ratiocinia, ibidem.
Officium, lib. 1. tit. 23. obseru. 2
Officium iudicis nobile, lib. 1. tit. 32. obseru. 4
Officium iudicis mercenarium, ibidem.
Oleum sacre vnctionis, lib. 1. tit. 15. obseru. 1
Operis noui nuntiatio, lib. 5. tit. 32. obseru. 4
Opus, lib. 5. tit. 32. obseru. 2
Oratorium, lib. 3. tit. 36. obseru. 4
Ordinatio, lib. 1. tit. 11. obseru. 2
Ordinandus, lib. 1. tit. 14. obseru. 1
Ordinarius iudex, lib. 1. tit. 31. obseru. 1
Ordo, lib. 1. tit. 11. obseru. 2
Ordo iudiciarius, lib. 2. tit. 27. obseru. 5
Ordo cognitionum, lib. 2. tit. 10. obseru. 2
Originale authenticum, seu exemplar, lib. 2. tit. 22. obseru. 3
Orphanotrophia, lib. 3. tit. 36. obseru. 4

P

- P**actum, lib. 1. tit. 35. obseru. 3
Pactum nudum, lib. 1. tit. 35. obseru. 5
Pactum vestitum, ibidem.
Paleum seu pallium, lib. 1. tit. 8. obseru. 3
Parenticida, lib. 5. tit. 10. obseru. 2
Paraphernalia, lib. 4. tit. 20. obseru. 2
Parochia, lib. 3. tit. 20. obseru. 2
Parochianus, lib. 3. tit. 29. obseru. 3
Parochianus proprius, ibidem.
Parochianus alienus, ibidem.
Parochus, ibidem.

I N D E X

- Patochus proprius, ibidem.
 Parochus alienus, ibidem.
 Parochialis Ecclesia, lib. 3. tit. 36. obseru. 4
 Patricida, lib. 5. tit. 10. obseru. 2
 Patriarcha, lib. 1. tit. 7. obseru. 4
 Paternitas spiritualis, lib. 4. tit. 11. obseru. 3
 Patronus, lib. 3. tit. 38. obseru. 2
 Pauor, lib. 1. tit. 40. obseru. 3
 Pax, lib. 1. tit. 34. obseru. 3
 Peculium, lib. 3. tit. 25. obseru. 2
 Peculium apud antiquos, ibidem.
 Peculium Paganum, & non Paganum, lib. 3. tit. 25.
 obseru. 3
 Peculium castrense, ibidem.
 Peculium quasi castrense, ibidem.
 Peculium profectitium, ibidem.
 Peculium aduentitium, ibidem.
 Pecunia, lib. 5. tit. 19. obseru. 2
 Pensio, lib. 3. tit. 39. obseru. 2
 Percussor, lib. 5. tit. 25. obseru. 2
 Percussio spiritualis, ibidem.
 Percussio corporalis, ibidem.
 Peregrinus, lib. 1. tit. 22. obseru. 3
 Permutatio, lib. 3. tit. 19. obseru. 3
 Physionomia, lib. 5. tit. 21. obseru. 3
 Pignus, lib. 3. tit. 21. obseru. 3
 Piromantia, lib. 5. tit. 21. obseru. 3
 Plagiarius, lib. 5. tit. 17. obseru. 2
 Pœna, lib. 5. tit. 37. obseru. 2
 Pœna talionis, lib. 5. tit. 1. obseru. 1.
 Pœnitentia, lib. 5. tit. 38. obseru. 3
 Pollicitatio, lib. 1. tit. 35. obseru. 4
 Polluere, lib. 4. tit. 7. obseru. 2
 Pultio, ibidem.

Possessio,

DEFINITIONVM.

- Possessio, lib. 2. tit. 2. obseru. 3
 Possessio iuris, ibidem.
 Possessio facti, ibidem.
 Possessio iuris, & facti, ibidem.
 Postulatio, lib. 1. tit. obseru. 3
 Postulare, lib. 1. tit. 37. obseru. 2
 Pragmatica sanctio, lib. 1. tit. 2. obseru. 4
 Præbenda, lib. 3. tit. 4. obseru. 3
 Precario habere, lib. 3. tit. 14. obseru. 2
 Precarium, ibidem.
 Precaria, ibidem.
 Precariæ, ibidem.
 Præficiendus, lib. 1. tit. 14. obseru. 1
 Prælati, lib. 5. tit. 21. obseru. 2
 Presbyter, lib. 3. tit. 43. obseru. 2
 Præscriptio, lib. 2. tit. 26. obseru. 4
 Præsentatio, lib. 3. tit. 8. obseru. 5
 Præsumptio, lib. 2. tit. 23. obseru. 2
 Præsumptio temeraria, lib. 2. tit. 23. obseru. 4
 Præsumptio violenta, ibidem.
 Præsumptio probabilis, ibidem.
 Præuaricator, lib. 5. tit. 2. obseru. 2
 Præuaricari, ibidem.
 Primitiæ, lib. 3. tit. 30. obseru. 3
 Primicerius, lib. 1. tit. 25. obseru. 1
 Primum decretum, lib. 2. tit. 15. obseru. 3
 Priuilegium, lib. 5. tit. 33. obseru. 2
 Priuilegium, personale, ibidem.
 Priuilegium reale, ibidem.
 Priuilegium corporale, ibidem.
 Probatio, lib. 2. tit. 19. obseru. 3
 Procurator, lib. 3. tit. 39. obseru. 4
 Procuratio, ibidem.
 Promissio, lib. 1. tit. 35. obseru. 4

I N D E X

Promotus, lib. 5. tit. 29. obseru. 2
 Prophētia, lib. 5. tit. 21. obseru. 3
 Proprietas, lib. 2. tit. 12. obseru. 4
 Prouisio, lib. 3. tit. 7. obseru. 5
 Proximus infantia, lib. 4. tit. 2. obseru. 2
 Proximus pubertati, ibidem.
 Pubes, lib. 4. tit. 2. obseru. 2
 Publicatio attestationum, lib. 2. tit. 20. obseru. 3
 Puer, lib. 5. tit. 23. obseru. 3
 Pueritia, seu infantia, lib. 4. tit. 2. obseru. 2
 Pupillus, lib. 4. tit. 2. obseru. 2
 Purgatio canonica, lib. 5. tit. 34. obseru. 2
 Purgatio vulgaris, lib. 5. tit. 35. obseru. 2
 Purificatio, lib. 3. tit. 47. obseru. 2
 Purificatio post partum, ibidem.

Q

Q Vadrigamus, lib. 1. tit. 21. obseru. 2
Quæstio, lib. 2. tit. 1. obseru. 2
 Quasi dominium, lib. 2. tit. 12. obseru. 4
 Quasi possessio, lib. 2. tit. 12. obseru. 3

R

R Apere, lib. 5. tit. 17. obseru. 2
Raptio, ibidem.
 Rapina, ibidem.
 Raptus, ibidem.
 Raptor, ibidem.
 Ratiocinia, lib. 1. tit. 19. obseru. 2
 Reconuentio, lib. 2. tit. 4. obseru. 1
 Recusatio, lib. 2. tit. 28. obseru. 4
 Regula, lib. 5. tit. 41. obseru. 3
 Regularis, lib. 3. tit. 31. obseru. 2
 Reiterare, lib. 5. tit. 9. obseru. 3
 Relatio, lib. 2. tit. 28. obseru. 5

Religio,

DEFINITIONVM.

Religio, lib. 3. tit. 31. obseru. 3
 Religiosus, ibidem.
 Reliquiæ, lib. 3. tit. 43. obseru. 2
 Remissio, lib. 5. tit. 38. obseru. 4
 Renuntiatio, lib. 1. tit. 9. obseru. 3
 Renuntiatio, seu resignatio, lib. 3. tit. 7. obseru. 5
 Reparare, lib. 3. tit. 48. obseru. 2
 Replicatio, lib. 2. tit. 25. obseru. 3
 Repudium, lib. 4. tit. 19. obseru. 2
 Res, lib. 3. tit. 13. obseru. 2
 Rescriptum, lib. 1. tit. 3. obseru. 3
 Rescriptum gratiæ, lib. 1. tit. 3. obseru. 4
 Rescriptum iustitiæ, ibidem.
 Res iudicata, lib. 2. tit. 27. obseru. 2
 Restitutio spoliatorum, lib. 2. tit. 13. obseru. 3
 Restitutio in integrum, lib. 1. tit. 41. obseru. 2
 Retrogradatio, lib. 5. tit. 9. obseru. 2

S

Sacellum, lib. 3. tit. 28. obseru. 3
 Sacramentum, lib. 2. tit. 24. obseru. 2
 Sacra vnctio, lib. 1. tit. 15. obseru. 1
 Sacrificium, lib. 3. tit. 41. obseru. 2
 Sacrum, lib. 3. tit. 40. obseru. 2
 Sagitta, lib. 5. tit. 15. obseru. 2
 Sagittarius, ibidem.
 Salrus, lib. 5. tit. 29. obseru. 2
 Sanctio, lib. 1. tit. 2. obseru. 4
 Sanctus, lib. 3. tit. 45. obseru. 3
 Sanctum sacramentum, lib. 3. tit. 41. obseru. 2
 Sanior pars capituli, lib. 3. tit. 11. obseru. 3
 Sarracenus, lib. 5. tit. 6. obseru. 3
 Schisma, lib. 5. tit. 8. obseru. 2
 Scrutinium, lib. 1. tit. 12. obseru. 2
 Secta, lib. 5. tit. 7. obseru. 2

I N D E X

- Secundæ nuptiæ, lib. 4. tit. 21. obseru. 2
 Secundum decretum, lib. 2. tit. 15. obseru. 3
 Sedes, lib. 3. tit. 9. obseru. 2
 Senectus, lib. 4. tit. 2. obseru. 2
 Sententia, lib. 2. tit. 27. obseru. 2
 Sententia diffinitiuæ, lib. 2. tit. 27. obseru. 4
 Sententia interlocutoria, lib. 2. tit. 6. obseru. 4
 Sepultura, lib. 3. tit. 28. obseru. 2
 Sepulchrum, lib. 3. tit. 28. obseru. 3
 Sequester, lib. 2. tit. 17. obseru. 2
 Sequestratio, ibidem.
 Sequestro, ibidem.
 Sequestrum, ibidem.
 Seruus, lib. 4. tit. 9. obseru. 2
 Seruitus, ibidem.
 Seruitium vasalli seu feudatarij, lib. 3. tit. 20. obseru. 2
 Sicarius, lib. 5. tit. 12. obseru. 2
 Sica, ibidem.
 Signum clerici, lib. 1. tit. 22. obseru. 2
 Simonia, lib. 5. tit. 3. obseru. 3
 Simoniacus, lib. 5. tit. 3. obseru. 2
 Sinagoga, lib. 3. tit. 13. obseru. 3
 Syndicus, lib. 1. tit. 38. obseru. 4
 Solutio, lib. 3. tit. 23. obseru. 2
 Sors vel sortilegium, lib. 5. tit. 21. obseru. 3
 Sortilegus, seu sortilegista, ibidem.
 Spado, lib. 4. tit. 15. obseru. 3
 Spoliatio, lib. 2. tit. 13. obseru. 3
 Spoliator, lib. 2. tit. 13. obseru. 2
 Spoliatus, ibidem.
 Sponsalia, lib. 4. tit. 1. obseru. 1
 Sponsa, ibidem.
 Sponsus, ibidem.
 Sponsalitia largitas, ibidem.

DEFINITIONVM.

Sponsus vel sponsa duorum, lib. 4. tit. 4. obseru. 2
 Sponsor, lib. 3. tit. 22. obseru. 3
 Status, lib. 3. tit. 34. obseru. 2
 Stirps, lib. 4. tit. 14. obseru. 3
 Stuprum, lib. 5. tit. 16. obseru. 2
 Subditus, lib. 5. tit. 31. obseru. 2
 Subdelegatus, lib. 1. tit. 29. obseru. 4
 Substitutio, lib. 3. tit. 7. obseru. 3
 Suffectus, lib. 1. tit. 28. obseru. 2
 Supplere, lib. 1. tit. 10. obseru. 2
 Suspendio seu interdictio, lib. 5. tit. 27. obseru. 2

T

T Alio, lib. 5. tit. 1. obseru. 1
 Tergiuersari, lib. 5. tit. 2. obseru. 2
 Tergiuersator, ibidem.
 Testamentum, lib. 3. tit. 26. obseru. 2
 Testamentum calatis comitiis, lib. 3. tit. 26. obseru. 3
 Testamentum procinctum, ibidem.
 Testamentum per æs, & libram, ibidem.
 Testamentum militare, ibidem.
 Testamentum solemne seu in scriptis, ibidem.
 Testamentum nuncupatiuum, ibidem.
 Testis, lib. 2. tit. 20. obseru. 3
 Testificatio, ibidem.
 Thesaurarius, lib. 1. tit. 26. obseru. 1
 Timor, lib. 1. tit. 40. obseru. 3
 Tocotrophia, lib. 3. tit. 36. obseru. 4
 Torneamentum, lib. 5. tit. 13. obseru. 2
 Transactio, lib. 1. tit. 36. obseru. 3
 Transactor, lib. 1. tit. 36. obseru. 2
 Transiens ad religionem, lib. 3. tit. 31. obseru. 4
 Translatio, lib. 1. tit. 7. obseru. 1
 Transsubstantiatio, lib. 3. tit. 41. obseru. 3
 Treuga, lib. 1. tit. 34. obseru. 2

Treuga

I N D E X

Treuga canonica, *ibidem*.
 Treuga conuentionalis, *ibidem*.
 Tribunal, lib. 2. tit. 2. obseru. 3
 Tributum, lib. 2. tit. 39. obseru. 2
 Trigamus, lib. 1. tit. 21. obseru. 2
 Triplicatio, lib. 2. tit. 25. obseru. 3

V

V Assallus seu feudatarius, lib. 3. tit. 26. obseru. 2
 Venatio, lib. 5. tit. 24. obseru. 2
 Venerari, lib. 3. tit. 45. obseru. 3
 Vicarius, lib. 3. tit. 19. obseru. 3
 Vicaria præstatio, *ibidem*.
 Vicarius principalis, lib. 1. tit. 28. obseru. 3
 Vicarius foraneus, *ibidem*.
 Vicarius perpetuus, *ibidem*.
 Vicarius temporalis, *ibidem*.
 Vicarius generalis, *ibidem*.
 Vicarius specialis, *ibidem*.
 Vicecomes, lib. 1. tit. 38. obseru. 4
 Vicedominus, *ibidem*.
 Violare, lib. 5. tit. 17. obseru. 4
 Violator Ecclesiæ, *ibidem*.
 Virilis ætas, lib. 4. tit. 2. obseru. 2
 Vis, lib. 1. tit. 40. obseru. 2
 Vis absoluta, *ibidem*.
 Vis conditionalis, *ibidem*.
 Vis publica seu armata, *ibidem*.
 Vis priuata seu sine armis, *ibidem*.
 Vis impulsua, *ibidem*.
 Vis ablatiua, *ibidem*.
 Vis expulsiua, *ibidem*.
 Vis turbatiua, *ibidem*.
 Vis inquietariua, *ibidem*.
 Vita naturæ, lib. 3. tit. 1. obseru. 1

DEFINITIONVM.

- Vita disciplinae, ibidem
Vita gratiae, ibidem
Vniuersitas, lib. 1. tit. 39. obser. 2
Votum, lib. 3. tit. 34. obser. 3
Votum expressum, lib. 3. tit. 34. obser. 5
Votum tacitum, ibidem
Votum necessarium, ibidem
Votum voluntarium, ibidem
Votum solemne, ibidem
Votum simplex, ibidem
Vfucapio, lib. 2. tit. 26. obser. 4
Vfura, lib. 5. tit. 19. obser. 3
Vfura realis, lib. 5. tit. 19. obser. 4
Vfura mentalis, ibidem
Vtus, lib. 1. tit. 8. obser. 1
Vxor, lib. 4. tit. 13. obser. 2

X

- X**Enodochia, lib. 3. tit. 36. obser. 4

F I N I S.

Kk

INDEX

I N D E X

ET Y M O L O G I A R V M, & diuisionum eorum termi- norum, qui in hoc opere continentur.

A

Bolito duplex est, lib. 5. tit. 2. obser. 3

Abolitio specialis fit quatuor modis, ibid.

Adoptio duobus modis capitur, lib. 4

tit. 12. obser. 3

Adoratio duplex est, lib. 3. tit. 45. obser. 3

Adulterium vnde dicatur, lib. 5. tit. 16. obser. 2

Adulter, & adultera vnde dicantur, lib. 4. tit. 7. obser. 2

Ægrotus vnde dicatur, lib. 3. tit. 6. obser. 3

Affinitas vnde dicatur, lib. 4. tit. 14. obser. 5

Agrenus vnde dicatur, lib. 5. tit. 6. obser. 3

Alienatio duobus modis capitur, lib. 3. tit. 13. obser. 5

Alienatio iudicij mutandi causa facta duplex est, lib.

1. tit. 42. obser. 3

Altare vnde dicatur, lib. 3. tit. 40. obser. 1

Anathema vnde dicatur, lib. 5. tit. 39. obser. 3

Apostasia vnde dicatur, lib. 5. tit. 9. obser. 2

Apostasia vnde dicatur, ibidem

Apostata triplex est, ibidem

Appellatio duo significat, lib. 2. tit. 28. obser. 2

Appellatio triplex est, ibidem

Arbitrium tria significat, lib. 1. tit. 43. obser. 3

Archiepiscopus vnde dicatur, lib. 1. tit. 7. obser. 4

Archidiaconus vnde dicatur, lib. 1. tit. 23. obser. 3

E T Y M O L O G I A R V M.

Archipresbyter vnde dicatur, lib. 1. tit. 24. obser. 2

Archipresbyter duplex est, ibidem

Arrha duplex est, lib. 3. tit. 17. obser. 5

Artes diuinandi multæ sunt, lib. 5. tit. 12. obser. 3

B

BAllista duplex est, lib. 5. tit. 15. obser. 3

Baptismus vnde dicatur, lib. 3. tit. 42. obser. 2

Baptismus duobus modis reiteratur, lib. 5. tit. 9. obse. 3

Baptismus triplex est, lib. 3. tit. 42. obser. 3

Baptismi effectus quadruplex est, lib. 3. tit. 42. obser. 4

Beneficiũ tribus modis potest vacare, li. 3. tit. 8. obs. 4

Bigamus vnde dicatur, lib. 1. tit. 21. obser. 2

Bigamia dupliciter sumitur, ibidem

Bigamia quatuor de causis est irregularitas, lib. 2. tit.

21. obser. 4

C

CAlumniator vnde dicatur, lib. 5. tit. 2. obser. 2

Capella vnde dicatur, lib. 3. tit. 37. obser. 3

Capella quatuor significat, lib. 3. tit. 37. obser. 2

Capitulum tria significat, lib. 3. tit. 11. obser. 2

Casus tripliciter sumitur, lib. 3. tit. 39. obser. 2

Catholicus vnde dicatur, lib. 1. tit. 1. obser. 4

Causa varia significat, lib. 2. tit. 12. obser. 2

Cautio multiplex est, lib. 3. tit. 21. obser. 2

Celebrare tribus modis dicitur, lib. 3. tit. 41. obser. 2

Clandestinum matrimonium tribus modis fit, lib. 4.

tit. 3. obser. 2

Clericus vnde dicatur, lib. 1. tit. 22. obser. 2

Clerici in duplici sunt differentia, lib. 3. tit. 3. obser. 2

Cæmeterium vnde dicatur, lib. 3. tit. 28. obser. 3

Cœnobium vnde dicatur, lib. 3. tit. 36. obser. 4

Cognatio triplex est, lib. 4. tit. 11. obser. 1

Cognatio spiritualis duobus modis fit, lib. 4. tit. 11.

obser. 2

I N D E X

- Cognatio spiritualis triplex est, lib. 4. tit. 11. obser. 3
 Cognatio legalis duplex est, lib. 4. tit. 12. obser. 2
 Cognatio multiplex est, lib. 4. tit. 13. obser. 3
 Cognatio carnalis duplex est, lib. 4. tit. 14. obser. 1
 Cohabitatio mulierum duplex est, lib. 3. tit. 3. obser. 2
 Collusio vnde dicatur, lib. 5. tit. 22. obser. 2
 Combustio duplex est, lib. 5. tit. 17. obser. 3
 Commodum vnde dicatur, lib. 3. tit. 15. obser. 2
 Conditio vnde dicatur, lib. 4. tit. 5. obser. 2
 Conditio tria significat, ibidem,
 Conditio duplex est, lib. 4. tit. 5. obser. 3
 Conditio triplex est, ibidem
 Conditio etiam est duplex, ibidem
 Confessio vnde dicatur, lib. 2. tit. 18. obser. 2
 Confessio duplex, ibidem
 Confessio sex modis fit, ibidem
 Confirmatio duo significat, lib. 2. tit. 30. obser. 2
 Confirmatio duplex est, lib. 2. tit. 30. obser. 3
 Confirmationis multæ sunt species, ibidem
 Confirmatio multis modis fit, lib. 2. tit. 30. obser. 4
 Connubium vnde dicatur, lib. 4. tit. 1. obser. 3
 Consanguineus vnde dicatur, lib. 4. tit. 13. obser. 2
 Consanguinitas vnde dicatur, lib. 4. tit. 14. obser. 2
 Consortium vnde dicatur, lib. 1. tit. 2. obser. 1
 Consuetudo vnde dicatur, lib. 1. tit. 4. obser. 1
 Consanguinitas duplex est, lib. 4. tit. 14. obser. 2
 Concedere duo significat, lib. 3. tit. 8. obser. 2
 Consecratio Ecclesiæ potest iterari in septem casibus, lib. 3. tit. 40. obser. 3
 Constitutio dupliciter capitur, lib. 1. tit. 2. obser. 3
 Constitutionis octo sunt species, lib. 1. tit. 2. obser. 4
 Consuetudo duplex est, lib. 1. tit. 4. obser. 1
 Consuetudo iterum duplex est, lib. 1. tit. 4. obser. 2
 Consuetudinis effectus varij sunt, lib. 1. tit. 4. obser. 1

Contra

E T Y M O L O G I A R V M.

- Contumelia vnde dicatur, lib. 5. tit. 36. obser. 2
 Contubernium vnde dicatur, lib. 4. tit. 1. obser. 8
 Contumacia vnde dicatur, lib. 2. tit. 14. obser. 3
 Contractus duplex est, lib. 3. tit. 19. obser. 4
 Contestatio tria significat, lib. 2. tit. 5. obser. 1
 Contumacia duplex est, lib. 2. tit. 14. obser. 3
 Contumax etiam triplex est, ibidem
 Conuersio varia significat, lib. 3. tit. 32. obser. 2
 Corpore vitiatum in triplici sunt differentia, lib. 1. tit. 20. obser. 2
 Criminis initium triplex est, lib. 5. tit. 1. obser. 1
 Crimen duplex est, lib. 5. tit. 20. obser. 2
 Custos duobus modis capitur, lib. 1. tit. 27. obser. 1

D

- D**ecima triplex est, lib. 3. tit. 30. obser. 2
 Decretum vnde dicatur, lib. 2. tit. 15. obser. 3
 Delegare duobus modis sumitur, lib. 1. tit. 29. obser. 3
 Delictum vnde dicatur, lib. 5. tit. 23. obser. 2
 Depositum vnde dicatur, lib. 3. tit. 16. obser. 2
 Depositum dupliciter sumitur, ibidem
 Dignitas sex habet significationes, lib. 3. tit. 5. obser. 4
 Dignitas duobus modis sumitur, ibidem
 Dilatio vnde dicatur, lib. 2. tit. 8. obser. 2
 Dilatio triplex est, ibidem.
 Dilationum multæ sunt species, lib. 2. tit. 8. obser. 3
 Diuinator vnde dicatur, lib. 5. tit. 21. obser. 3
 Diuortium vnde dicatur, lib. 4. tit. 19. obser. 2
 Dolus vnde dicatur, lib. 2. tit. 14. obser. 2
 Dominium duplex est, lib. 3. tit. 40. obser. 4
 Domus quatuor significat, lib. 3. tit. 36. obser. 2
 Donatio vnde dicatur, lib. 3. tit. 24. obser. 2
 Donatio triplex est, lib. 3. tit. 24. obser. 3
 Donatio duplex est, lib. 3. tit. 24. obser. 4

I N D E X

Dos vnde dicatur, lib. 4. tit. 20. obser. 2
 Dos duplex est, lib. 4. tit. 20. obser. 3
 Duellum vnde dicatur, lib. 5. tit. 14. obser. 2

E

Ecclesia vnde dicatur, lib. 3. tit. 13. obser. 3
 Ecclesia duobus modis dici potest viduata seu
 vacans, lib. 3. tit. 9. obser. 2
 Ecclesia varia significat, lib. 3. tit. 13. obser. 3
 Electio quinque modis differt à postulatione, lib. 1
 tit. 5. obser. 4
 Emptionis, & venditionis duplex est species, lib. 3.
 tit. 17. obser. 3
 Episcopus vnde dicatur, lib. 1. tit. 7. obser. 4
 Episcopus quadruplex est, ibidem
 Episcopus duobus modis potest est Episcopatu re-
 nunciare, lib. 1. tit. 13. obser. 2
 Errores qui committuntur in contrahendo matri-
 monio, quatuor sunt, lib. 4. tit. 9. obser. 4
 Eucharistia vnde dicatur, lib. 3. tit. 41. obser. 3
 Exactio vnde dicatur, lib. 3. tit. 39. obser. 3
 Excessus vnde dicatur, lib. 5. tit. 31. obser. 2
 Excessus duo significat, lib. 5. tit. 31. obser. 3
 Exceptionum multæ sunt species, lib. 2. tit. 25. ob-
 seruat. 4
 Excipere quatuor significat, lib. 2. tit. 25. obser. 2
 Excommunicatio vnde dicatur, lib. 5. tit. 39. obser. 2
 Excommunicatio dupliciter sumitur, ibidem
 Excommunicatio duplex est, lib. 5. tit. 39. obser. 3
 Excommunicatio etiam duplex est, ibidem
 Excommunicatio iterum duplex est, ibidem
 Exponere duo significat, lib. 3. tit. 2. obser. 2
 Expositus vnde dicatur, ibidem

ETYMOLOGIARVM.

F

- F**eria vnde dicatur, lib. 2. tit. 9. obser. 2
 Feria duobus modis sumitur, ibidem
 Feriarum sex sunt species, lib. 2. tit. 9. obser. 3
 Fideiussor vnde dicatur, lib. 3. tit. 22. obser. 2
 Fideiussor dupliciter sumitur, ibidem
 Fides sex habet significaciones, lib. 1. tit. 1. obser. 3
 Filij presbyterorum duplices sunt, lib. 1. tit. 17. obser-
 uatione 2
 Filij presbyterorum tribus de causis prohibentur or-
 dinari, lib. 1. tit. 17. obser. 3
 Fœnus vnde dicatur, lib. 5. tit. 19. obser. 2
 Feudum vnde dicatur, lib. 3. tit. 20. obser. 3
 Forus vnde dicatur, lib. 2. tit. 2. obser. 2
 Forus quinque significat, ibidem
 Forum tria significat, ibidem
 Frigidus duplex est, lib. 4. tit. 15. obser. 2
 Furtum vnde dicatur, lib. 5. tit. 18. obser. 2
 Furtum duplex est, lib. 5. tit. 18. obser. 4
 Furtum quatuor habet etymologias, ibidem

G

- G**leziticus vnde dicatur, libro 5. titulo 3. obser-
 uatione 2

H

- H**ebraeus vnde dicatur, lib. 5. tit. 6. obser. 2
 Hæresis vnde dicatur, lib. 5. tit. 7. obser. 2
 Hæresis tres habet etymologias, ibidem
 Hæreticus vnde dicatur, ibidem
 Hæreticus duobus modis sumitur, lib. 5. tit. 7. obser. 4
 Homicidium vnde dicatur, lib. 5. tit. 10. obser. 2
 Homicidium duplex est, lib. 5. tit. 12. obser. 3
 Horæ Canonicae septem sunt, lib. 3. tit. 41. obser. 4
 Hospitalium varia sunt species, lib. 3. tit. 36. obser. 4

I N D E X

I

- I**eiunium vnde dicatur, lib. 3. tit. 46. obser. 2
- Ieiunium multiplex est, lib. 3. tit. 46. obser. 2
- Immunitas vnde dicatur, lib. 3. tit. 49. obser. 2
- Impubes vnde dicatur, lib. 4. tit. 2. obser. 3
- Impotentia coëundi duplex est, lib. 4. tit. 15. obser. 3
- Infans vnde dicatur, lib. 5. tit. 3. obser. 2
- Infidelis vnde dicatur, lib. 3. tit. 33. obser. 2
- Infidelis tripliciter sumitur, ibidem
- Iniuria vnde dicatur, lib. 5. tit. 36. obser. 2
- Iniuria duobus modis capitur, ibidem.
- Iniuria tripliciter fit, lib. 5. tit. 36. obser. 3
- Instituere, vnde dicatur, lib. 3. tit. 7. obser. 3
- Instituere varia significat, lib. 3. tit. 7. obser. 2
- Institutio dupliciter capitur, lib. 3. tit. 7. obser. 4
- Instrumentum vnde dicatur, lib. 2. tit. 22. obser. 2
- Instrumentum tribus modis capitur, ibidem
- Instrumentum etiam dupliciter sumitur, lib. 2. tit. 22. obser. 3
- Interdictum duplex est, lib. 4. tit. 16. obser. 2
- Iudex vnde dicatur, lib. 1. tit. 32. obser. 1
- Iudex ordinarius quatuor modis fieri potest, lib. 1. tit. 31. obser. 2
- Iudex ordinarius quoruplex fit, lib. 1. tit. 31. obser. 3
- Iudex ordinarius quis prohibeatur fieri, lib. 1. tit. 31. obser. 4
- Iudæus vnde dicatur, lib. 5. tit. 6. obser. 2
- Iudicium quindecim habet significationes, lib. 2. tit. 1. obser. 1
- Iudicium quinque habet definitiones, lib. 2. tit. 1. obser. 2
- Iudicium tredecim habet diuisiones, lib. 2. tit. 1. obseruat. 3
- Iuramentum vnde dicatur, lib. 2. tit. 24. obser. 2

ETYMOLOGIARVM.

Iuramentum de calumnia vitanda quinque continet,
lib. 2. tit. 7. obseru. 3

Iuramentum validum quatuor debet habere, lib. 2.
tit. 24. obseru. 4

Iuramentum triplex est, lib. 2. tit. 24. obseru. 5

Iusiurandum vnde dicatur, lib. 2. tit. 24. obseru. 2

Ius patronatus tribus modis acquiritur, lib. 3. tit. 38.
obseru. 3

L

Languidus vnde dicatur, lib. 5. tit. 11. obseru. 2

Legatus apud Legistas multiplex est, lib. 1. tit. 30.
obseru. 2

Legatus apud Canonistas duplex est, lib. 1. tit. 30.
obseru. 3

Libellus vnde dicatur, lib. 2. tit. 3. obseru. 3

Libellus vndecim habet significaciones, lib. 2. tit. 3.
obseru. 2

Libellus duplex est, lib. 2. tit. 3. obseru. 4

Linea cognationis triplex est, lib. 1. tit. 14. obseru. 3

Linea collateralium duplex est, ibidem.

Lis vnde dicatur, lib. 2. tit. 5. obseru. 1

Lis duo significat, ibidem.

Litem pendere duo significat, lib. 2. tit. 16. obseru. 2

M

Magister duobus modis capitur, li. 5. tit. 5. obs. 2

Maioritas quinque modis esse potest, lib. 1. tit.
33. obseru. 2

Malitia accusantium triplex est, lib. 5. tit. 2. obseru. 2

Maledicus duobus modis sumitur, lib. 5. tit. 26. obs. 2

Maledicus vnde dicatur, ibidem.

Mancipium vnde dicatur, lib. 4. tit. 9. obseru. 2

Manumissio vnde dicatur, lib. 1. tit. 18. obseru. 3

Materia Pœnitentiæ duplex est, lib. 5. tit. 38. obseru. 3

Matrimonij bona quadruplicia sunt, lib. 4. tit. 1. obs. 4

I N D E X

- Matrimonij separatio duplex est, lib. 4. tit. 19. obseru. 3
 Matrimonium vnde dicatur, lib. 4. tit. 1. obseru. 3
 Metropolitanus vnde dicatur, lib. 1. tit. 7. obseru. 4
 Metus vnde dicatur, lib. 1. tit. 40. obseru. 3
 Missa vnde dicatur, lib. 3. tit. 41. obseru. 2
 Monachus vnde dicatur, lib. 3. tit. 31. obseru. 3
 Monomachia vnde dicatur, lib. 5. tit. 14. obseru. 2

N

- N**egotium sæculare dupliciter sumitur, lib. 3. tit. 50. obseru. 2
 Negligere, vel negligentia vnde dicatur, lib. 1. tit. 10. obseru. 2
 Nunciatio duo significat, lib. 5. tit. 32. obseru. 2
 Nuptiæ vnde dicantur, lib. 4. tit. 1. obseru. 3

O

- O**blatio triplex est, lib. 3. tit. 30. obseru. 4
 Obligatio duobus modis fit, lib. 3. tit. 32. obs. 2
 Obligari ad ratiocinia ob quinque causas non ordinantur, lib. 1. tit. 18. obseru. 3
 Obseruatio duo significat, lib. 3. tit. 46. obseru. 2
 Officium vnde dicatur, lib. 1. tit. 23. obseru. 2
 Officium duplex est, ibidem.
 Officiū Archidiaconi multiplex est, lib. 1. tit. 23. obs. 4
 Officium Archipresbyteri duplex est, li. 1. tit. 24. obs. 3
 Officium primicerij multiplex est, lib. 1. tit. 25. obs. 2
 Officium sacristæ, lib. 1. tit. 29. obseru. 2
 Officiū custodis multiplex est, lib. 1. tit. 27. obseru. 2
 Officium vicarij, lib. 1. tit. 28. obseru. 4
 Officium iudicis delegati, lib. 1. tit. 29. obseru. 5
 Officium iudicis ordinarij, lib. 1. tit. 31. obseru. 5
 Operis noui nunciatio tribus de causis fieri potest, lib. 5. tit. 32. obseru. 4
 Operis noui nunciatio tribus modis fieri potest, lib. 5. tit. 32. obseru. 5

E T Y M O L O G I A R V M.

Opus duo significat, lib. 5. tit. 32. obseru. 2

Ordinatio vnde dicatur, lib. 1. tit. 11. obseru. 2

Ordines quatuor modis furtiuè suscipiuntur, lib. 5.
tit. 30. obseru. 2

Ordines nouem sunt, lib. 1. tit. 13. obseru. 3

Ordo Episcoporum quadripartitus est, lib. 1. tit. 7. ob-
seru. 4

P

PActa vestiuntur vndecim modis, li. 1. tit. 35. obf. 5
Pactorum varia sunt genera, ibidem.

Pactum vnde dicatur, lib. 1. tit. 35. obseru. 3

Pallium vel paleum vnde dicatur, lib. 1. tit. 8. obseru. 3

Pallium vel paleum quatuor habet cruces, lib. 1. tit. 8.
obseru. 4

Paraphernalia vnde dicantur, lib. 4. tit. 20. obseru. 2

Parochia vnde dicatur, lib. 3. tit. 29. obseru. 2

Parochia duo significat, ibidem.

Patriarcha vnde dicatur, lib. 1. tit. 7. obseru. 4

Patronus vnde dicatur, lib. 3. tit. 38. obseru. 2

Patronus tribus modis capitur, ibidem.

Pecunia vnde dicatur, lib. 3. tit. 25. obseru. 2

Peculium vnde dicatur, lib. 3. tit. 25. obseru. 2

Peculium quatuor modis sumitur, lib. 3. tit. 24. obf. 2

Peculium multiplex est, lib. 3. tit. 25. obseru. 3

Percussor vnde dicatur, lib. 5. tit. 25. obseru. 2

Percussio duplex est, ibidem.

Peregrini quatuor de causis prohibentur ordinari,
lib. 1. tit. 22. obseru. 4

Pignus vnde dicatur, lib. 3. tit. 21. obseru. 3

Plus petere fit quatuor modis, lib. 2. tit. 11. obser. 2

Pœna vnde dicatur, lib. 5. tit. 37. obseru. 2

Pœna triplex est, lib. 5. tit. 37. obseru. 2

Pœnitentia vnde dicatur, lib. 5. tit. 38. obseru. 2

Pœnitentia quinque modis accipitur, ibidem.

Possessio

I N D E X

- Possessio vnde dicatur, lib. 2. tit. 12. obseru. 3
 Possessio triplex est, ibidem.
 Postulatio duas habet significationes, lib. 1. tit. 5.
     obseru. 2
 Postulatio fit de sex generibus personarum, lib. 1. tit. 5.
     obseru. 5
 Postulare quibus liceat, lib. 1. tit. 37. obseru. 3
 Potestas quinque modis sumitur, lib. 1. tit. 6. obseru. 3
 Præbenda vnde dicatur, lib. 3. tit. 5. obseru. 2
 Præbenda quatuor significat, ibidem.
 Præbenda duplex est, lib. 3. tit. 5. obseru. 3
 Prælati duobus modis sumitur, lib. 1. tit. 10. obser. 10
 Presbyter vnde dicatur, lib. 3. tit. 43. obseru. 2
 Præscribere quinque significat, lib. 2. tit. 26. obseru. 2
 Præsumptio vnde dicatur, lib. 2. tit. 23. obseru. 2
 Præsumptio tria significat, ibidem.
 Præsumptionum species septem sunt, lib. 2. tit. 23.
     obseru. 3
 Primicerius tria significat, lib. 1. tit. 25. obseru. 1
 Priuilegium vnde dicatur, lib. 5. tit. 33. obseru. 2
 Priuilegium duplex est, lib. 5. tit. 33. obseru. 3
 Priuilegium triplex est, ibidem.
 Probatio vnde dicatur, lib. 2. tit. 19. obseru. 3
 Probatio quatuor significat, lib. 2. tit. 19. obseru. 2
 Probationum species nouem sunt, ibidem.
 Procuratio tria significat, lib. 3. tit. 93. obseru. 4
 Procuratio quadruplex est, ibidem.
 Procurator vnde dicatur, lib. 1. tit. 38. obseru. 2
 Procuratores in duplici sunt differentia, lib. 1. tit. 38.
     obseru. 3
 Promotus vnde dicatur, lib. 5. tit. 29. obseru. 2
 Pubertas tribus modis probatur, lib. 4. tit. 2. obseru. 3
 Pugnans vnde dicatur, lib. 5. tit. 14. obseru. 2
 Purgare vnde dicatur, lib. 5. tit. 34. obseru. 1

ETYMOLOGIARVM.

Purgatio duplex est, ibidem.

Purgatio canonica vnde dicatur, ibidem.

Purgatio vulgaris vnde dicatur, lib. 5. tit. 3 §. obseru. 2

R

Raptor duplex est, lib. 5. tit. 17. obseru. 2

Reconuentio duplex est, lib. 2. tit. 4. obseru. 2

Regula vnde dicatur, lib. 5. tit. 42. obseru. 2

Regula tribus modis capitur, ibidem.

Regulæ ad computandos gradus consanguinitatis,
lib. 4. tit. 14. obseru. 4

Regularis vnde dicatur, lib. 3. tit. 3 1. obseru. 2

Religiosus quatuor modis dici potest, lib. 3. tit. 3 1.
obseru. 3

Reliquiæ vnde dicantur, lib. 3. tit. 45. obseru. 2

Reliquia tria significat, lib. 3. tit. 45. obseru. 2

Remissio duplex est, lib. 5. tit. 38. obseru. 4

Renunciare duo significat, lib. 1. tit. 9. obseru.

Renunciare duobus modis sumitur, lib. 1. tit. 9. obs. 2

Renunciationis causæ quæ sint, lib. 1. tit. 9. obseru. 4

Rescribere tria significat, lib. 1. tit. 3. obseru. 1

Rescriptum duobus modis sumitur, lib. 1. tit. 3. obseru. 2

Rescriptum duplex est, lib. 1. tit. 3. obseru. 4

Restituere duo significat, lib. 1. tit. 41. obseru. 2

Restitutio in integrum quatuor rebus vel personis
conceditur, lib. 1. tit. 41. obseru. 3

Restituere vnde dicatur, lib. 1. tit. 1. obseru. 2

S

Sacramentum vnde dicatur, lib. 1. tit. 16. obseru. 2

Sacramenta septem sunt, ibidem.

Sacramentum duplex est, lib. 1. tit. 16. obseru. 3

Sacra vnctio tripliciter fit, lib. 1. tit. 15. obseru. 1

Sacra vnctio duplex est, ibidem.

Sacrificium vnde dicatur, lib. 3. tit. 41. obseru. 2

Sacrista vnde dicatur, lib. 1. tit. 26. obseru. 1

I N D E X

- Sagittarius vnde dicatur, lib. 5. tit. 15. obseru. 2
 Sagitta vnde dicatur, ibidem.
 Saltus tria significat, lib. 5. tit. 29. obseru. 2
 Sanctus quinque significat, lib. 3. tit. 45. obseru. 3
 Sanctus multiplex est, ibidem.
 Sarracenus vnde dicatur, lib. 5. tit. 6. obseru. 3
 Schismaticus vnde dicatur, lib. 5. tit. 8. obseru. 2
 Schisma vnde dicatur, ibidem.
 Schismaticus quatuor modis sumitur, lib. 5. tit. 8. obs. 3
 Scurinium vnde dicatur, lib. 1. tit. 12. obseru. 2
 Scurinium tribus modis sumitur, lib. 1. tit. 12. obs. 3
 Sedes Apostolica vnde dicatur, lib. 3. tit. 9. obseru. 2
 Sedes Romana vnde dicatur, ibidem.
 Sedem vacare dupliciter contingit, ibidem.
 Separatio ab Ecclesia duobus modis fit, lib. 5. tit. 8.
     obseru. 4
 Sepulchrum vnde dicatur, lib. 3. tit. 28. obseru. 3
 Sepultura quinque significat, lib. 3. tit. 28. obseru. 2
 Sensus multiplex est, lib. 3. tit. 39. obseru. 2
 Sententia sex habet significationes, lib. 2. tit. 27. obs. 3
 Sententia duplex est, lib. 2. tit. 27. obseru. 4
 Sequestro vnde dicatur, lib. 2. tit. 17. obseru. 2
 Sequestratio duplex est, lib. 2. tit. 17. obseru. 1
 Seruus vnde dicatur, lib. 1. tit. 18. obseru. 2
 Serui sunt in triplici differentia, lib. 4. tit. 9. obser. 2
 Sicarius vnde dicatur, lib. 5. tit. 12. obseru. 2
 Simonia vnde dicatur, lib. 5. tit. 3. obseru. 2
 Simonia tribus modis committitur, lib. 5. tit. 3. obs. 3
 Simonia triplex est, ibidem.
 Simonia duplex est, lib. 5. tit. 3. obseru. 4
 Syndicus vnde dicatur, lib. 1. tit. 39. obseru. 2
 Solutio duobus modis sumitur, lib. 3. tit. 23. obseru. 2
 Solutio duplex est, lib. 3. tit. 23. obseru. 3
 Sors quatuor significat, lib. 5. tit. 21. obseru. 2

ETYMOLOGIARVM.

Sortilegium vnde dicatur, lib. 5. tit. 21. obseru. 2

Spolia vnde dicantur, lib. 2. tit. 13. obseru. 2

Sponsalia vnde dicantur, lib. 4. tit. 1. obseru. 1

Sponsalia quatuor modis contrahuntur, lib. 4. tit. 1. obseru. 2

Sponsus & sponsa vnde dicantur, lib. 4. tit. 1. obseru. 1

Successio duplex est, lib. 3. tit. 27. obseru. 2

Successio ab intestato sextuplex est, ibidem.

Summa duobus modis capitur, lib. 1. tit. 1. obseru. 1

T

Testamentum vnde dicatur, lib. 3. tit. 26. obseru. 2

Testamentum calatis comitiis, vnde dicatur, lib. 3. tit. 26. obseru. 3

Testamentum procinctum vnde dicatur, ibidem.

Testamentum tria significat, lib. 3. tit. 26. obseru. 2

Testamentum olim triplex erat, lib. 3. tit. 26. obseru. 3

Testamentum hodie duplex est, ibidem.

Testamentum etiam duplex est, ibidem.

Testes prohibentur testificari variis ex causis, lib. 2. tit. 20. obseru. 4

Testes priuilegiati varij sunt, lib. 2. tit. 21. obseru. 3

Testis vnde dicatur, lib. 2. tit. 2. obseru. 3

Testis duobus modis sumitur, ibidem.

Testor duo significat, lib. 2. tit. 20. obseru. 2

Torneamentum vnde dicatur, lib. 5. tit. 13. obseru. 2

Transactio vnde dicatur, lib. 1. tit. 36. obseru. 2

Transiens ad religionem duplex est, lib. 3. tit. 31. obseru. 4

Translationis causæ duæ sunt, lib. 1. tit. 7. obseru. 3

Trinitas vnde dicatur, lib. 1. tit. 1. obseru. 2

V

Vacare duo significat, lib. 3. tit. 8. obseru. 4

Vacare beneficium tribus modis dicitur, ibid.

Venatio quadruplex est, lib. 5. tit. 14. obseru. 2

I N D E X

- Verbum vnde dicatur, lib. 5. tit. 40. obseru. 2
Verbum quatuor significat, ibidem.
Vicarij nomen dupliciter sumitur, lib. 1. tit. 28. obs. 1
Vicarius in iure Ciuili triplex est, lib. 1. tit. 28. obser. 2
Vicarius in iure Canonico multiplex est, ibidem.
Vis variè infertur, & varias habet species, lib. 1. tit. 40.
obseru. 2
Vita triplex est, lib. 3. tit. 1. obseru. 1
Vitium corporis tria significat, lib. 1. tit. 20. obseru. 1
Vnctiones sacrae quæ in Ecclesia reperiuntur decem
sunt, lib. 1. tit. 15. obseru. 2
Votum vnde dicatur, lib. 3. tit. 34. obseru. 2
Votum tripliciter sumitur, ibidem.
Voti liberatio dupliciter fieri potest, li. 3. tit. 34. obs. 4
Votum duplex est, lib. 3. tit. 34. obseru. 5
Votum iterum duplex est, ibidem.
Votum etiam duplex est, ibidem.
Vsura vnde dicatur, lib. 5. tit. 19. obseru. 2
Vsura tres habet etymologias, ibidem.
Vsura tribus modis sumitur, ibidem.
Vsura duplex est, lib. 5. tit. 19. obseru. 4
Vsura mentalis duplex est, ibidem.
Vsura duodecim modis fit, qui à partibus assis nomi-
nantur, lib. 5. tit. 19. obseru. 5

F I N I S.

INDEX

I N D E X R E R V M

notabilium , quæ in hoc
opere continentur.

A

Bbates an possint ordinare , lib. 1. tit. 11.
obser. 1

Accusator si dolo procedat , calumniator
dicitur, lib. 5. tit. 2. obser. 1

Accusator quomodo potest ab accusatione recedere,
absque eo quod præsumatur calumnia, lib. 5. tit. 2.
obser. 3

Actore nõ probate, reus absolvitur, lib. 3. tit. 12. obs. 2

Aduocatus non dicitur qui consulit in camera, lib. 1.
tit. 37. obser. 2

Adulterium & stuprum quomodo differant , lib. 5.
tit. 16. obser. 2

Affinitas inter quos contrahatur, lib. 4. tit. 14. obser. 5

Altare quomodo vngatur, lib. 1. tit. 15. obser. 2

Altaris cõsecratio quomodo fiat, lib. 3. tit. 40. obser. 2

Appellari non potest ab officiali ad Episcopum, quia
est idem tribunal, lib. 1. tit. 28. obser. 3

Appellatio suspendit sententiam, lib. 2. tit. 28. obser. 1

Appellatio ad quid sit introducta, lib. 2. tit. 28. obser. 3

Appellare quot vicibus licet, ibidem

Appellatio intra quod tempus fiat, ibidem

Appellare qui possunt, ibidem

Appellationis effectus qui sint, ibidem

Appellatio intra quod tempus est prosequenda, ibid.

Archidiaconatus est maior dignitas post Episcopalem,
lib. 1. tit. 23. obser. 1

I N D E X

Archidiaconus quomodo sit maior Archipresbytero, lib. 1. tit. 24. obser. 1

Archidiaconus præest Diaconis, lib. 1. tit. 23. obser. 3

Archipresbyter præest presbyteris, lib. 1. tit. 24. obseruat. 1

Arrha quid operetur in emptione & venditione, lib. 3. tit. 17. obser. 5

B

Baptizatus quomodo vngatur, lib. 1. tit. 15. obseruat. 2

Baptismus nomen Græcum est, lib. 3. tit. 42. obser. 2

Baptismus varios habet effectus, lib. 3. tit. 42. obser. 4

Baptismus est ianua aliorum sacramentorum, lib. 3. tit. 43. obser. 1

Baptismus sub conditione quando fiat, lib. 5. tit. 9. obseru. 3

Beneficia etiam renunciatione amittuntur, lib. 1. tit. 9. obser. 1

Beneficium in Ecclesia est propter officium seu seruitium, lib. 3. tit. 4. obser. 3

Beneficia Ecclesiastica sunt sine diminutione conferenda, lib. 2. tit. 12. obser. 2

Bigamia est irregularitas, lib. 1. tit. 21. obser. 1

Bigamus an possit ordinari, lib. 1. tit. 21. obser. 3

C

Cantoratus & Psalmistatus, an sint ordines, lib. 1. tit. 13. obser. 3

Calix quomodo vngatur, lib. 1. tit. 15. obser. 2

Calumniari, præuaricari, & tergiversari, quomodo differant, lib. 2. tit. 7. obser. 5

Canonici Regulares quomodo ab aliis religiosis differant, lib. 3. tit. 35. obser. 4

Capitulum vt aliquid faciat quam partem Canoniceorum requirat, lib. 3. tit. 11. obser. 2

R E R V M · N O T A B I L I V M .

- Capitulum si diuidatur in varias sententias quid respiciendum est, lib. 3. tit. 11. obser. 3
- Causa & lis quomodo distinguantur, lib. 2. tit. 12. obseruat. 2
- Causa quid propriè significat apud Iuristas, ibidem
- Chrisina, & Eucharistia sub clauibus custodiri debent, lib. 3. tit. 44. obser. 2.
- Clandestina desponsatio prohibita est, lib. 4. tit. 3. obser. 1
- Clericis multa prohibentur, lib. 3. tit. 1. obser. 3
- Clerici in minoribus possunt nubere, lib. 3. tit. 3. obseruat. 2
- Clerici Græci quomodo nubant, lib. 3. tit. 3. obser. 3
- Clericis quis ab intestato succedat, lib. 3. tit. 27. obseruat. 2
- Clerici non debent miscere se negotiis sæcularibus, lib. 3. tit. 50. obser. 2
- Clericis & monachis si indigeant, licet conducere possessiones à laicis, lib. 3. tit. 50. obser. 3
- Clericis prohibetur in duello pugnare, lib. 5. tit. 14. obseruat. 3
- Cohabitatio clericorum & mulierum an sit permiffa, lib. 3. tit. 2. obser. 2
- Commodatum renouari non potest in præiudicium recipientis, lib. 3. tit. 15. obser. 2
- Commodatum datur ad certum vsum, ibidem
- Commodatum, mercede interueniente fit locatum, ibidem
- Commodatum in quibus rebus consistat, lib. 3. tit. 15. obser. 3
- Conditio, & condictio quomodo differant, lib. 4. tit. 5. obser. 4
- Confirmatus quomodo vngatur, lib. 3. tit. 15. obser. 2
- Confessio an sit probatio, lib. 1. tit. 19. obser. 3

I N D E X

Confirmans nihil dat, sed datum corroborat, lib. 2.
tit. 30. obser. 2

Confirmare est signum superioritatis, ibidem

Confirmare, & approbare quomodo differant, ibid.

Confirmatio fit variis modis, lib. 2. tit. 30. obser. 4

Coniugatus an, & quomodo possit ad religionem
conuerri, lib. 3. tit. 32. obser. 3

Consecratio Ecclesiæ vel altaris an possit iterari, lib.
3. tit. 40. obser. 3

Consecratio Ecclesiæ vel altaris quibus diebus fieri
possit, ibidem

Consuetudo bona facit ius, non verò mala, lib. 1. tit.
4. obser. 2

Consuetudo quando dicatur longa, & quando vetu-
stas, ibidem

Consuetudo mala, corruptela dicitur, lib. 1. tit. 4. ob-
ser. 3

Consuetudo bona legibus non obstat, ibidem

Contumax quomodo cognoscatur, lib. 2. tit. 14. ob-
ser. 3

Copula cum consanguinea vxoris quomodo impe-
diat marrimonium, lib. 4. tit. 13. obser. 2

Corpore vitati an possint ordinari, lib. 1. tit. 20. ob-
ser. 2

Crapula est vitanda, lib. 3. tit. 1. obser. 1

Crimen patris etiam detestatur in filiis, lib. 1. tit. 17.
obser. 3

Crimen falsi multis modis committitur, lib. 5. tit. 20.
obser. 4

D

Damnari quis non debet sine accusatore, lib. 3.
tit. 13. obser. 2

Datio, & donatio quomodo differant, lib. 3. tit. 24.
obser. 2

R E R V M N O T A B I L I V M.

Decanus est qui præest decem, lib. 1. tit. 24. obser. 2

Decimæ an, & quomodo debeantur, lib. 3. tit. 30. obser. 2

Defensor idem est, quod procurator, lib. 1. tit. 38. obser. 2

Deficiens in purgatione qua pœna puniatur, lib. 5. tit. 34. obser. 4

Delegatus Papæ est maior quolibet ordinario, lib. 1. tit. 29. obser. 1

Delegati officium est, vt id faciat, quod in mandato continetur, lib. 1. tit. 29. obser. 5

Delictum in quo consistit, lib. 5. tit. 23. obser. 2

Denuntiationes ad matrimonium contrahendum quomodo fiant, lib. 4. tit. 3. obser. 4

Depositum, & sequestrum quomodo differant, lib. 2. tit. 17. obser. 2

Depositum de quibus rebus fieri potest, lib. 3. tit. 16. obser. 4

Depositio, & degradatio quomodo distinguantur, lib. 5. tit. 27. obser. 2

Dies feriatuſ quomodo computetur, lib. 2. tit. 9. obser. 4

Dilationes conceduntur ad aliquid explicandum, lib. 2. tit. 9. obser. 1

Dionysius Papa primo diuisit respublicas in parochias, lib. 3. tit. 29. obser. 2

Diuortium inter quos fiat, lib. 4. tit. 19. obser. 2

Dolus in bonam, & malam partem capitur, lib. 2. tit. 14. obser. 2

Dominium, & proprietas idem sunt, lib. 2. tit. 12. obser. 4

Domus religiosæ an Episcopo sint subiectæ, lib. 3. tit. 36. obser. 2

Donatio illicita non tenet, lib. 3. tit. 24. obser. 2

I N D E X

Donatio ex mera liberalitate prouenit, *ibidem*
 Duellum prohibitum est, lib. 6. tit. 14. obser. 1

E

Ecclesia quomodo vngatur, lib. 1. tit. 15. obser. 2
 Ecclesiæ necessarius est ordo maiorum, & minorum, lib. 1. tit. 32. obseru. 1

Ecclesia iure minorum debet illæsa seruari, lib. 1. tit. 41. obser. 3

Ecclesiæ nomen pro beneficio aliquando capitur, lib. 3. tit. 8. obser. 3

Ecclesia nomen Græcum est, lib. 3. tit. 13. obser. 3

Ecclesiæ nomen an comprehendat hospitalia, lib. 3. tit. 13. obser. 4

Ecclesiasticæ res etiam precario conceduntur, lib. 3. tit. 14. obser. 1

Ecclesia tenetur alere patronum lautius quàm alios pauperes, lib. 3. tit. 38. obser. 3

Ecclesiæ consecratio quomodo fiat, lib. 3. tit. 40. obseruat. 2

Effectus missionis in possessionem ex primo decreto, est vt res custodiarur, non vt verè possideatur, lib. 2. tit. 15. obser. 3

Effectus missionis in possessionem ex secundo decreto, est vt res verè ab aduersario possideatur, vel vt dominus fiat, *ibidem*

Electio prælati est initium matrimonij spiritualis inter ipsum, & Ecclesiam, lib. 1. tit. 5. obser. 4

Electio si bona est, necessario debet à superiori confirmari, *ibidem*

Eligendus non potest postulari, & postulandus non potest eligi, *ibidem*

Emptio, & venditio, etiam inter absentes contrahitur, lib. 3. tit. 17. obser. 3

Emptio,

RERVM NOTABILIVM.

- Emptio, & venditio an fiat si detur aliqua res pro
precio, lib. 3. tit. 13. obser. 4
- Emptio, & venditio in quibus differant à permuta-
tione, ibidem
- Episcopus qui Episcopatu renuntiavit, an possit or-
dines conferre, lib. 1. tit. 3. obser. 2
- Episcopus quomodo vngatur, lib. 1. tit. 15. obser. 2
- Erymologia vocabuli non debet esse æqualis cum il-
lius significatione, lib. 1. tit. 2. obser. 1
- Eucharistia nomen Græcum est, quod Latinè signifi-
cat bonam gratiam, lib. 3. tit. 41. obser. 3
- Exactiones prohibitæ sunt extra casum necessitatis,
lib. 3. tit. 39. obser. 3
- Exceptiones sunt arma reorum, lib. 2. tit. 25. obser. 1
- Exceptiones dilatoriæ ante litis contestationem sunt
terminandæ, lib. 2. tit. 6. obser. 3
- Excommunicatio est contumacium, & rebellium
pœna, lib. 5. tit. 39. obser. 1
- Excommunicatio an possit appellari sententia, ibid.
- Excommunicatio appellatur anathema, id est, super-
na maledictio, lib. 5. tit. 39. obser. 3
- Excommunicatio siue iusta siue iniusta timenda est,
ibidem
- Excommunicatio absolutè à iudice prolata an de
maiori vel minori sit intelligenda, ibidem
- Extrema vñctio quomodo fiat, lib. 1. tit. 15. obser. 2

F

- F**allentiæ regularum generalium dicuntur exce-
ptiones, lib. 2. tit. 25. obser. 2
- Feriæ conceduntur ad quiescendum, lib. 2. tit. 9. ob-
servat. 4
- Feriæ etiam dilationes appellantur, ibidem

I N D E X

Ferix quomodo computentur ab Ecclesiasticis, lib.

2. tit. 9. obseru. 2

Feria quomodo sumatur à Legistis, ibidem

Fideiussor quomodo constituatur, lib. 3. tit. 22. obseruat. 4

Fideiussores quare exigantur, ibidem

Filij presbyterorum non possunt patri in beneficio succedere, lib. 1. tit. 17. obser. 2

Forma purgationis canonicæ quæ, lib. 5. tit. 34. obseruat. 3

Forus competens quid significet, lib. 2. tit. 2. obser. 2

Furtum potest quis facere de re sua, lib. 5. tit. 18. obser. 3

Furtum non fit de rebus immobilibus, ibidem

Furtiuè ordinatus non potest ministrare, lib. 5. tit. 30. obseru. 3

G

Genus in disputationibus prius est specie, lib. 5. tit. 12. obser. 1

Gradus consanguinitatis componunt lineam consanguinitatis lib. 4. tit. 14. obser. 3

Gradus consanguinitatis quomodo computentur, lib. 4. tit. 14. obser. 4

Gradus affinitatis quomodo computentur, lib. 4. tit. 14. obseruat. 6

H

Homicidium, legis permissione factum, homicidium in rigore non est, lib. 5. tit. 12. obser. 3

Honestas clericorum in quo consistat, lib. 3. tit. 1. obseruat. 2

Horæ Canonicæ quid significant, lib. 3. tit. 41. obser. 4

Hypotheca, & pignus quomodo distinguantur, lib. 3. tit. 21. obseru. 4

Ieiunia

- I**eiunia in honorem sanctorum introducta sunt,
lib. 3. tit. 46. obseru. 1
- Illegitimi quando prohibentur ordinari, lib. 1. tit. 17.
obseru. 2
- Incendium, & combustio quomodo differant, lib. 5.
tit. 17. obseru. 3
- Incorporalia propriè non possidètur, li. 5. tit. 18. obs. 3
- Iniuriam per nos, & per alios accipere possumus,
lib. 5. tit. 36. obseru. 3
- In communi arte, & disciplina ab vniuersalioribus
est inchoandum, lib. 5. tit. 12. obseru. 1
- Institutiones seu instituta quid dicatur, lib. 3. tit. 7.
obseru. 2
- Institutio confunditur cum confirmatione, collatio-
ne, & aliis, lib. 3. tit. 7. obseru. 4
- Instrumento authentico per se adhibetur fides, lib. 2.
tit. 22. obseru. 3
- Instrumento priuato non adhibetur fides per se so-
lum, ibidem.
- Interdictum ecclesiæ quomodo impediatur matrimo-
nium, lib. 4. tit. 16. obseru. 3
- Iudex ordinarius quis prohibeatur fieri, lib. 1. tit. 31.
obseru. 4
- Iudex leges sequitur, arbiter equitatè, li. 1. tit. 43. obs. 1
- Iudex debet præfigere terminum ad proponendas di-
latorias ante litis contestationem, lib. 2. tit. 6. obs. 3
- Iuramentum de calumnia quid comprehendat, lib. 2.
tit. 7. obseru. 3
- Iuramento de calumnia qui debeant iurare, & qua
pœna puniantur si iurare noluerint, lib. 2. tit. 7.
obseru. 4
- Iuramentum an fieri possit per creaturas, vel solum
per Deum, lib. 2. tit. 24. obseru. 3

I N D E X

- Iuramentum quid requirat vt sit validum, & quibus
ex causis inualidum fiat, lib. 2. tit. 24. obseru. 4
- Iuramentum purgantis, & compurgantis quomodo
differant, lib. 5. tit. 34. obseru. 3
- Ius genus est ad scriptum, & nō scriptum, lib. 1. tit. 4.
obseru. 3
- Ius parochiale in quo consistat, lib. 3. tit. 29. obseru. 4
- Ius patronatus an sit spirituale, vel temporale, lib. 3.
tit. 38. obseru. 4
- Iusiurandum datur in defectum aliarum probatio-
num, lib. 2. tit. 24. obseru. 1
- Iusiurandum est maximum remedium expedienda-
rum litium, ibidem.
- Iusiurandum olim dicebatur Iouis iurandum, lib. 2.
tit. 24. obseru. 2

L

- L**Aicus potest habere præbendam, lib. 3. tit. 5. obs. 2
- L**egatum, & Legatus quomodo differant, lib. 1.
tit. 30. obseru. 1
- Legatus natus in certis prouinciis tantum reperitur
& quæ illæ sint, lib. 1. tit. 30. obseru. 4
- Lepra quomodo impediat matrimonium, lib. 4. tit. 8.
obser. 3
- Lex vno momento conflatur, consuetudo verò multo
temporis spatio, lib. 1. tit. 4. obseru. 3
- Libellus debet fieri in scriptis, lib. 2. tit. 3. obseru. 3
- Libellus debet esse breuis, & clarus, ibidem.
- Libellus accusationis quæ debet continere, lib. 2. tit. 3.
obseru. 4
- Libellus conuentionis quæ debet continere, ibidem.
- Libellus, & libertinus an distinguantur, lib. 1. tit. 18.
obseru. 3
- Liberum est vnicuique iuri suo renuntiare, lib. 1. tit. 9.
obseru. 1

RERVM NOTABILIVM.

Lis, & causa confunduntur, lib. 2. tit. 12. obseru. 2

Lis ex quibus causis in suspenso fit, lib. 2. tit. 16. obs. 2

Lis quando incipiat pendere, & quando pendere desinat, ibidem.

Litis contestatio quomodo fiat, lib. 2. tit. 5. obseru. 2

Litis contestatio ex quibus constet, ibidem.

Litis contestatio per quos fieri possit, lib. 2. tit. 5. obs. 3

Litis contestatio quos habeat effectus, ibidem.

Litem pendere, est litem esse motam, lib. 2. tit. 16. obseru. 2

Lite pendente quid prohibeatur innouari, lib. 2. tit. 19. obseru. 3

Locatio, & conductio non est duplex contractus, lib. 3. tit. 17. obseru. 2

Locare, & conducere quomodo differat, lib. 3. tit. 18. obseru. 2

Locationis precium in arbitrium tertij potest referri, lib. 3. tit. 18. obseru. 3

M

Magistri possunt exigere collectam à discipulis si non habeant publicum salarium, lib. 5. tit. 5. obseru. 3

Malitiam supplere ætatem quomodo intelligatur, lib. 4. tit. 2. obseru. 3

Manumissio est inuenta in remedium seruitutis, lib. 1. tit. 18. obseru. 3

Matrimonium quare non dicatur patrimonium, lib. 4. tit. 1. obseru. 3

Matrimonium est remedium concupiscentiæ, lib. 4. tit. 1. obseru. 4

Matrimonium quid representet, ibidem.

Matrimonium qua ætate contrahatur, ibidem.

Matrimonium quomodo fieri debet vt non sit clandestinum, lib. 4. tit. 3. obseru. 3

I N D E X

- Matrimonium an debeat contrahi consensu parentum, lib. 4. tit. 3. obseru. 4
- Matrimonium si bis contrahatur an valeat primum vel secundum, lib. 4. tit. 4. obseru. 3
- Matrimonium errore contractum an valeat, lib. 4. tit. 9. obseru. 4
- Matrimonium à quibus possit accusari, lib. 4. tit. 19. obseru. 2
- Metus cadens in constantem virum quomodo iudicetur, lib. 1. tit. 40. obseru. 3
- Metu, & vi facta an valeant, lib. 1. tit. 40. obseru. 4
- Metus quomodo & à quibus debeat inferri, vt contractus sit nullus vel validus, lib. 1. tit. 40. obseru. 5
- Minus petere quot modis contingat, li. 2. tit. 11. obs. 2
- Minister pœnitentiæ quid possit remittere, lib. 5. tit. 38. obseru. 4
- Mirabiles casus cuiusdam pueri, lib. 5. tit. 12. obseru. 3
- Missio in possessionem causa rei seruandæ est remedium contra contumaces, lib. 2. tit. 15. obseru. 2
- Missa non est Latinum nomen, sed Hebraicum, lib. 3. tit. 41. obseru. 2
- Modus procedendi in conuentione, & reconuentione, quisnam sit, lib. 2. tit. 4. obseru. 3
- Monachi nomen comprehendit religiosos, & canonicos regulares, & eremitas, lib. 3. tit. 35. obseru. 3
- Morbus quicumque sit, dissoluit matrimonium etiam quoad thorum, lib. 4. tit. 8. obseru. 3
- Mulcta & pœna quomodo distinguantur, lib. 5. tit. 37. obseru. 4
- Mulier nubens infra annum à morte prioris mariti non incurrit infamiam, lib. 4. tit. 21. obseru. 3

N

Negligentia duo requirit, scilicet, posse rem facere, & debere illam facere, & altero tantum deficien

RERVM NOTABILIVM.

- deficiente nõ datur negligentia, lib. 1. tit. 10. obs. 2
Negotiorum gestor sine mandato administrat, lib. 1.
tit. 18. obseru. 2
Non videtur iterarum quod nescitur esse factum,
lib. 5. tit. 9. obseru. 3

O

- O**bedientia debetur maioribus, lib. 1. tit. 33. obseru. 1
Obedientia dependet à maiortate, lib. 1. tit. 33. obs. 3
Oblationes dantur sponte, decimæ verò, & primitiæ
necessariò, lib. 3. tit. 30. obseru. 4
Obligatus ad ratiocinia, an possit ordinari, lib. 1. tit.
19. obseru. 2
Operis noui nunciatio ad quid fiat, lib. 5. tit. 32. obs. 3
Operis noui nunciatio aduersus quæ opera fiat, ibid.
Operis noui nuntiatio cui possit fieri, lib. 5. tit. 32.
obseru. 4
Operis noui nuntiatio ex quibus causis fiat, ibidem.
Opus nouum facere quis dicatur, lib. 5. tit. 32. obser. 3
Ordines quibus temporibus dandi sunt, lib. 1. tit. 11.
obseru. 1
Ordinandorum qualitates quæ sint, ibidem.
Ordo iudiciarius qualis sit, lib. 2. tit. 27. obseru. 5

P

- P**acta quomodo vestiuntur, lib. 1. tit. 35. obseru. 1
Pactum, & transactio se habent sicut genus, &
species, lib. 1. tit. 36. obseru. 1
Pactum est de re certa, lib. 1. tit. 36. obseru. 3
Paleum ornamentum est maximæ authoritatis, lib. 1.
tit. 8. obseru. 1
Paleo qui vtantur, lib. 1. tit. 8. obseru. 3
Paleum vnde sumatur, ibidem.
Palei forma quænam sit, lib. 1. tit. 8. obseru. 4
Palei cruces quid significant, ibidem.

I N D E X

- Papa quomodo vngatur, lib. 1. tit. 15. obseru. 2
- Papa quare dicatur seruus seruorum, li. 1. tit. 28. obs. 2
- Parochianus si mutatur ad aliam parochiam fit alienus parochianus, lib. 3. tit. 29. obseru. 3
- Parte negante habet asseuerans probare, lib. 2. tit. 19. obseru. 1
- Partus ventrem sequitur, & quare, lib. 4. tit. 10. obs. 2
- Pater ex delicto filij impuberis non tenetur, lib. 5. tit. 23. obseru. 3
- Patrono præ cæteris deberur honor in Ecclesia patronata, lib. 3. tit. 38. obseru. 3
- Patronus tenetur defendere Ecclesiam à se patronatam, ibidem.
- Pax est cessatio belli, lib. 1. tit. 34. obseru. 2
- Peculium an reperiatur inter clericos, lib. 3. tit. 25. obseru. 4
- Peregrinantes gaudet priuilegio appellantium, lib. 2. tit. 29. obseru. 1
- Pignus vtriusque contrahentium gratia contrahitur, lib. 3. tit. 21. obseru. 3
- Plus perere quot modis contingat, lib. 2. tit. 11. obseru. 2
- Pœna clericorum cohabitantium cum mulieribus, lib. 3. tit. 2. obseru. 3
- Pœna frangentium pacem, & treugam, lib. 1. tit. 34. obseru. 3
- Populus in principem transtulit potestatem condendi leges, lib. 1. tit. 4. obseru. 3
- Populus qui non potest iura condere, non poterit facere consuetudinem, ibidem.
- Postulare qui possunt, lib. 1. tit. 33. obseru. 3
- Postulatio inuenta est propter incapaces, & ineligibiles, lib. 1. tit. 5. obseru. 4
- Postulatio solum potest confirmari à Papa, ibidem.

RERVM NOTABILIVM.

- Postulatio non facit matrimonium spirituale inter
postulatum, & Ecclesiam, ibidem.
- Postulatio non est necessariò confirmanda, sed gratis
confirmatur à Papa, ibidem.
- Precarium, precaria, & precariæ quomodo differant,
lib. 3. tit. 14. obseru. 2
- Prælatus in quibus debeat consensum capituli desi-
derare, lib. 3. tit. 10. obseru. 2
- Prælatus an contineatur nomine capituli, lib. 3. tit.
11. obseru. 2
- Presbyter an possit adoptare, lib. 1. tit. 17. obseru. 2
- Presbyter nomen Græcum est, lib. 3. tit. 43. obseru. 2
- Presbyter non potest fieri qui non est baptizatus, ibi.
- Præscriptio species est exceptionis, lib. 2. tit. 26. obs. 1
- Præscriptio est rerum immobilium, lib. 2. tit. 26. ob-
seru. 4
- Præscribere est tempore acquirere, lib. 2. tit. 26. obs. 2
- Præsens in Ecclesia non præsumitur qui non seruit,
lib. 3. tit. 4. obseru. 4
- Præsumptio aliquando facit plenam probationem,
aliquando semiplenam, lib. 2. tit. 23. obseru. 1
- Præsumptiones quæ admittant probationem in con-
trarium, lib. 2. tit. 23. obseru. 3
- Primitiæ quomodo iure debeantur, lib. 3. tit. 30. ob-
seru. 3
- Primicerius est primus in choro & cantu post Archi-
presbyterum, lib. 1. tit. 25. obseru. 1
- Primicerius in aliquibus Ecclesiis dicitur cantor, siue
præcentor, ibidem.
- Princeps sine Concilio potest facere constitutio-
nem, lib. 1. tit. 2. obseru. 1
- Priuilegium conceditur contra ius, lib. 1. tit. 3. obser. 3
- Priuilegia accedentium ad Romanam curiam quæ
sint, lib. 2. tit. 29. obseru. 4

I N D E X

- Probatio fit per varia media, lib. 2. tit. 19. obseru. 2
Procurator non est qui propria administrat, lib. 1. tit. 38. obseru. 2
Procurator ad iudicia, debet esse viginti quinque annorum, lib. 1. tit. 38. obseru. 3
Procurator ad alia negotia extra iudicium debet esse decem, & septem annorum, ibidem.
Processus nullus est sine litis contestatione, lib. 2. tit. 5. obseru. 2
Promissio comprehendit pactum, pollicitationem, stipulationem, & votum, lib. 3. tit. 34. obseru. 3
Puer, seu impubes, omne crimen potest committere præter crimen carnis, lib. 5. tit. 23. obseru. 3
Purgatio vulgaris prohibita est, lib. 5. tit. 23. obseru. 3
Purgatio vulgaris qua de causa prohibetur, lib. 5. tit. 35. obseru. 3
Purificatio post partum quomodo fiebat in lege veteri, lib. 3. tit. 47. obseru. 2
Purificatio post partum hodie non est in usu, ibid.

Q

- Q Vasi litis contestatio quomodo fiat, lib. 2. tit. 5. obseru. 4
Quantitas primitiarum non est determinata, lib. 3. tit. 30. obseru. 3

R

- R Ecidens in Ecclesia per substitutum propriè non recidit, reputatur tamen recidens si id ex causa fiat, lib. 3. tit. 4. obseru. 3
Recidens reputatur qui abest causa studij, ibidem.
Reconuentio quando terminari debeat eodem processu, & sententia cum sua conuentione, lib. 2. tit. 4. obseru. 2
Recusatio intra quod tempus fieri debeat, lib. 2. tit. 28. obseru. 4

Recusatio,

RERVM NOTABILIVM.

- Recusatio an possit fieri post litis contestationem;
ibidem.
- Recusatio, & appellatio quomodo differant, ibidem.
- Regulam qui dicantur haberè, lib. 3. tit. 3 1. obseru. 2
- Regularis an distinguatur à religioso & monacho,
lib. 3. tit. 3 1. obseru. 3
- Regula sumitur à iure, non ius à regula, lib. 5. tit. 4 1.
obseru. 1
- Regula, an comprehendat exceptiones, lib. 5. tit. 4 1.
obseru. 3
- Rei appellatione quid veniat, lib. 3. tit. 13. obseru. 2
- Relatio non debet fieri propter dubitationem facti,
sed propter dubitationem iuris, lib. 2. tit. 28. obs. 5
- Relatio non debet fieri vt se exoneret inferior ab
onere iudicandi, ibidem.
- Relatio in quo conueniat cum appellatione, ibid.
- Remissio & redemptio quomodo differant, lib. 3. tit.
34. obseru. 4
- Repudium inter quos fiat, lib. 4. tit. 19. obseru. 2
- Rerum permutatio est contractus innominatus, in
quo vera species pro alia datur, lib. 3. tit. 19. ob-
seru. 2
- Res Ecclesie posse alienari intelligendum est in præ-
iudicium illius, lib. 3. tit. 13. obser. 1
- Rescriptum an sit mandatum Principis, vel scriptura
ipsa, in qua mandatum continetur, lib. 1. tit. 3.
obseru. 5
- Restitutio in integrum contra quos fiat, lib. 1. tit. 4 1.
obseru. 4
- Restitutio in integrum cofam quibus iudicibus sit
petenda, ibid.
- Rex quomodo vngatur, lib. 1. tit. 15. obseru. 2
- Rubrica an possit citari tanquam nigrum, lib. 2. tit. 6.
obseru. 2

I N D E X

S

- S**acerdos quomodo vngatur, lib. 1. tit. 15. obseru. 2
- Sacerdotes castrati, an debeant testiculos secum deferre, vt celebrare possint, lib. 1. tit. 20. obseru. 3
- Sacrista etiam appellatur thesaurarius, vel Cimiliar-cha, lib. 1. tit. 26. obseru. 1
- Sagittarius secundum Astrologos & poëtas, quis fuerit, lib. 5. tit. 15. obseru. 2
- Sancti quomodo sunt colendi, lib. 3. tit. 45. obseru. 4
- Scriptura est vox mortua, lib. 2. tit. 22. obseru. 1
- Schismaticus an sit hæreticus, lib. 5. tit. 8. obseru. 4
- Scrutinium quomodo fiat, lib. 1. tit. 12. obseru. 1
- Sede vacante nihil innouari, de quibus rebus, & quomodo intelligatur, lib. 3. tit. 9. obseru. 3
- Secundæ nuptiæ etiam dicuntur illæ, in quibus vnus solus coniux cum secundo contrahit, lib. 4. tit. 21. obseru. 3
- Secundæ nuptiæ non possunt contrahi sine certitudine mortis alterius coniugis, lib. 4. tit. 21. obseru. 3
- Sententia etiam dicitur res iudicata, lib. 2. tit. 27. obseru. 2
- Sententia & res iudicata quomodo differant, ibid.
- Sententia conuentionis & reconuentionis licet vna videatur, multiplex tamen est, lib. 2. tit. 4. obser. 3
- Sententia arbitri non recipit appellationem, lib. 1. tit. 43. obseru. 2
- Sensum & non verba in scripturis esse consideranda, lib. 5. tit. 40. obseru. 3
- Separatio matrimonij quoad vinculum an possit fieri, lib. 4. tit. 19. obseru. 3
- Sequestratio generaliter prohibita est, lib. 2. tit. 17. obseru. 4
- Seruitutem amittens aliquid alienat, lib. 1. tit. 42. obseru. 2

R E R V M   N O T A B I L I V M .

Seruus vicarius quis dicatur, lib. 1. tit. 28. obseru. 2

Seruus an possit ordinari, lib. 1. tit. 18. obseru. 4

Serui de iure Ciuili non poterant contrahere matrimonium, lib. 4. tit. 9. obseru. 3

Seruus cum quacumque potest matrimonium contrahere, ibidem.

Seruus non eget domini consensu vt contrahat, ibid.

Simonia quomodo committatur, lib. 5. tit. 3. obseru. 1

Simonia à solo emptore, vel à solo venditore, vel ab utroque committi potest, lib. 5. tit. 3. obseru. 2

Syndicus, & procurator quomodo distinguantur, lib. 1. tit. 39. obseru. 1

Syndicus fieri debet ab vniuersitate, in qua ad minus duæ partes adsint, lib. 1. tit. 39. obseru. 3

Sors in bonam & in malam partem capitur, lib. 5. tit. 21. obseru. 2

Spiritualia sine temporalibus diu esse non possunt, lib. 3. tit. 13. obseru. 1

Spiritualis cognatio in quibus sacramentis contrahatur, lib. 4. tit. 11. obseru. 2

Spolia sunt res quæ ab hostibus capiuntur, lib. 2. tit. 13. obseru. 2

Spoliatus vt actione spolij agere possit, duo requiruntur, lib. 2. tit. 13. obseru. 3

Sponsalia sunt præambulum ad matrimonium, lib. 4. tit. 1. obseru. 1

Spondere est ex parte fœminæ, & despondere ex parte viri, lib. 4. tit. 2. obser. 1

Staturum loquens de sponsis non extenditur ad maritum & vxorem, lib. 4. tit. 2. obseru. 1

Stuprum cum qua propriè committatur, lib. 5. tit. 16. obseru. 2

Successio ab intestato quomodo hodie obseruatur, lib. 3. tit. 27. obseru. 3

I N D E X

Summa aliquando significat conclusionem, li. 1. tit. 1. obseru. 1

Summa etiam significat compendium, ibidem.

Supellectilia non debent in Ecclesia poni extra casum necessitatis, lib. 3. tit. 44. obseru. 2

Superfluum esset iura condere nisi essent ministri, qui illa executioni mandarent, lib. 1. tit. 3. obseru. 1

T

Testes aliquando recipiuntur lite non contestata, lib. 2. tit. 6. obseru. 1

Testes olim superstites dicebantur, lib. 2. tit. 20. obs. 3

Testes esse qui prohibeantur, lib. 2. tit. 20. obseru. 4

Testes esse qui possint cogi, lib. 2. tit. 21. obseru. 2

Testes privilegiati qui sint, lib. 2. tit. 21. obseru. 3

Titulus de clericis peregrinis, in quo differat à titulo de clericis peregrinantibus, lib. 1. tit. 22. obseru. 4

Titulus de mutuis petitionibus, in quo differat à tit. de ordine cognitionum, lib. 2. tit. 10. obseru. 3

Titulus de clericis coniugatis, in quo differat à tit. qui clerici vel vouentes, lib. 3. tit. 3. obseru. 4

Titulus de sponsa duorum, quomodo differat à titulo de secundis nuptiis, lib. 4. tit. 21. obseru. 2

Titulus de clerico ægrotante, in quo differat à titulo de corpore vitiatas, lib. 3. tit. 6. obseru. 2

Torneamenta prohibita sunt, lib. 5. tit. 13. obseru. 1

Torneamenta quæ hodie sunt in usu quomodo fiant, lib. 5. tit. 13. obseru. 3

Transactio species est pacti, lib. 1. tit. 36. obseru. 2

Transactio est pactum de re dubia, & lite incerta, lib. 1. tit. 36. obseru. 3

Transactor, an sit propriè actor vel reus, lib. 1. tit. 36. obseru. 2

Transferri prælatus non potest sine causa, lib. 1. tit. 7. obseru. 3

Transferri

R E R V M N O T A B I L I V M .

Transferri quis possit, lib. 1. tit. 7. obseru. 2

Translatio necessariò debet fieri de minoritad maiorem Ecclesiam, lib. 1. tit. 7. obseru. 1

Translatio fieri debet auctoritate superioris, & propria auctoritate facta nulla est, ibidem.

Treugæ & pacis effectus quisnam sit, lib. 1. tit. 34. obseru. 3

Tribunal, forum & consistorium idem sunt, lib. 2. tit. 2. obseru. 3

Tutius est pignori incumbere quàm in personam agere, lib. 3. tit. 21. obseru. 3

Tutor falsus est ille qui tutor non est, lib. 5. tit. 20. obseru. 3

V

Vassallus seu feudatarius debet fidelitatem domino pro inuestitura feudi præstare, lib. 3. tit. 20. obseru. 2

Venatio quando & quomodo clericis sit permessa, lib. 5. tit. 24. obseru. 2

Venter pinguis grossum sensum generat, lib. 3. tit. 1. obseru. 1

Verbum significat etiam Filium Dei, li. 5. tit. 40. obs. 2

Veteres quando paciscebantur, percutiebant palmas, lib. 1. tit. 25. obseru. 2

Vicarius debet esse presbyter, lib. 1. tit. 28. obseru. 4

Vicarius, seu officialis constituit idem tribunal cum Episcopo, lib. 1. tit. 28. obseru. 3

Violatio Ecclesiæ quomodo fiat, lib. 5. tit. 17. obser. 4

Votum Deo fit, lib. 1. tit. 34. obseru. 1

Votum de peccato vel de re indifferenti non potest fieri, ibid. obseru. 3

Votum solemne & simplex quomodo differant, & quomodo impediunt matrimonium, lib. 3. tit. 34. obseru. 5

INDEX RERVM NOTAB.

- Vsucapio & præscriptio olim non distinguebantur,
hodie tamen maximè distinguuntur, lib. 2. tit. 26.
obseru. 3
- Vsucipientes & præscribentes fiunt domini, lib. 2.
tit. 26. obseru. 4
- Vsucapio est rerum mobilium, ibidem.
- Vsucapio & præscriptio interrumpuntur interrupta
possessione, ibidem.
- Vsucapio & præscriptio quid requirant, lib. 2. tit. 26.
obseru. 5
- Vsucapio & præscriptio quo tempore fiant, ibidem.
- Vsucapio & præscriptio ad quid sint inuentæ, lib. 2.
tit. 26. obseru. 4
- Vsura & fœnus quomodo distinguantur, lib. 5. tit. 19.
obseru. 2
- Vsura solum in mutuo consistit, lib. 5. tit. 19. obseru. 3
- Vsura mentalis quomodo à reali distinguatur, lib. 5.
tit. 19. obseru. 4

*Omnia, quæ dixi, Sanctæ Matris Ecclesiæ
correctioni sint subiecta.*

F I N I S.